

# Eszterhás István

## A bíboros és a rendőr

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)  
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért  
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.



# Impresszum

**Eszterhás István**  
**A bíboros és a rendőr**

A fedőlap ifj. Kozmon György festőművész munkája.

---

## **A könyv elektronikus változata**

Ez a publikáció az azonos című könyv elektronikus változata. A könyv 1985-ben jelent meg a szerző kiadásában Clevelandben, az Amerikai Egyesült Államokban. Az elektronikus változat a szerző jogutódjának az engedélyével készült. A könyvet lekipásztori célokra a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár szabályai szerint lehet használni. Minden más jog a szerző jogutódjéé.

## Tartalomjegyzék

Impresszum .....	2
Tartalomjegyzék .....	3
Ajánlás .....	4
Szent István imája .....	5
A bíboros –és az ima .....	6
és a követség .....	11
és a tárgyalások .....	15
és az ütőkártya .....	21
és a jelkép-élet .....	30
és a „hármak” .....	36
és a szabadságharc .....	43
és a népszavazás .....	48
és a Vatikán .....	55
és az örökség .....	63
és az olasz monsignor .....	68
és a magyar monsignor .....	76
és a gránit .....	83
és a család .....	86
és az önvád .....	91
és a vizslariporter .....	93
és a mulasztás .....	96
és a magánosság .....	100
és a negyed szivar .....	105
és az osztályharcos törtető .....	109
és a kalitkák .....	113
és a virrasztás .....	120
és a lélek .....	123
és a pribék-rendőr .....	128
és a szimuláns-rendőr .....	131
és a Szabadság tér .....	137
és a száműzöttek .....	142
és a hitvallók .....	147
és a moszkvai szekularizáció .....	152
és a régi-új kérdések .....	156
és a bánat .....	163
és a kisegítési terv .....	167
és a két levél .....	173
és a két lehetőség .....	177
és az elődök .....	185
és a névtelen honvéd .....	191
és a szeretetsata .....	193
és az agapé .....	198
és a lángok nélküli fényesség .....	204
„Tegyétek fel az üdvösség sisakját és ragadjátok meg a lélek kardját” .....	212

## Ajánlás

### Mindszenty József bíboros emlékének ajánlom

*(siratván-híva:*

*mert még korunkban is vannak testvérek,  
akik a másik magyartól nem látják  
a nemzetet;  
és mert körülálltak idegenek, akik  
a széttépett nemzettől nem látják  
magyarban az embert.)*

## Szent István imája

Sz. István! Hasonló lón ő olly emberhez, ki élete hasonfelét a' setét tömlöczben tölté el: nem láthatá a' Napnak ragyogó sugárit, nem a' Holdnak szelíd fényét; nem a' tavasznak feselő pompáját, a' nyár' diszét, az ősznek termékenységét; nem a' csillagokkal hímezett eget, nem a' roppant világot: melly bámuló gyönyörűséggel szemléli ez, világosságra jutván, a' Természetnek felséges csudájit. Megtanulván Ő a' keresztény hit' tudományát vallá magában: Sok jelest és nagyot, szült Athené, és Róma az emberi élet' diszére; de mind ezeknél felségesebb az, mi nekünk Betlehemben, és Jerusalemben kijelentetett... Midőn Konrád Császártól szorongattatnék, így esedezett az Isten' annyához Máriához: „Ha tetszik, úgymond, világ' Asszonya! hogy a' te örökséged' része eltiportassék, a' Kereszténységnek új ültetményre kiirtassék; kérlek, ne tulajdoníttassék ez az én tunyaságomnak; ha az ő Pásztorok vétkes, én ha vétkes vagyok; bár szenvedjek én, engedj-meg, kérlek, az ártatlanoknak.”

(Fejér György, a Pesti Királyi Universitas-nál a hit-tudomány oktatója, 1766–1851)

## A bíboros – és az ima

A bíboros szenvedélyes imádságú, jó papnak tartotta a Rómából küldött, magyar monsignort, a pápa személyes megbízottját. Az igazságért gyötrődő s az igazságért könyörgő ima emberének. A bíboros sokszor láthatta, hogy a beálló zord időkben, az egymásból ellő diktatúrák idején fájóbban éreztek, ebből következően többet szenvedtek, és mégis többet bírtak ki. A szenvedésben nemcsak elmélyülnek, de szívósabbak is lesznek. Előbb sebesülnek a diktatúra mindennapi kései között forogva, de sebesüléseikben előbb is edződnek a diktatúrák korához. A jól imádkozó papok nem dugják fejüket a csatahelyektől félreeső, mindent elnyelő, feledékenyen puha homokba, hanem megmaradnak a helyükön, az összeütközések egyenes, kemény útvonalain, és szembenéznek az istentagadás támadó hatalmaival. Még ha az életüket is fenyegetik ezek a hatalmak. A bíboros megfigyelhette maga körül, a szenvedélyesen imádkozó papok keservesebben szenvedtek, többet gyötrődtek, hamarabb sérültek, ráncokba előbb repedtek, soványodva előbb szikkadtak – de a diktatúrákkal szembeszállva előbb keményedtek, sőt ravaszabbak is lettek.

És mindezt Istenért. Többet vállaltak, többet viseltek, és ezért többet is mertek, és tettek. A bíboros hitte, tehát hangosan vallotta is, a jótett kezdete ima. Ha alkalma nyílt rá, a bíboros a követségre látogatóktól először mindig szenvedélyes imájú papjai után érdeklődött.

A Rómából érte küldött, magyar monsignor, a pápa személyes megbízottja, ilyen pap, a bensőséges imádság embere volt. A bíboros jól ismerte még Győrből. A monsignornak menekülni kellett a diktatúra bosszúja elől, el kellett hagynia hazáját, és most Rómában él. És elérte, hogy ott is becsülik; megbíznak benne az örök városban is. El is bánt a magyar monsignorral a menekülés, a szenvedés és a szenvedélyes imádság: megsoványodott, arca beesett, és barnulva megsötétedett; szája körül mély árkok súlyosodnak, vonódnak. A valamikor sima arc sötéten horpadt, és szapora ráncokra hasadt. Igen, ez a jó magyar monsignor is bizonyítja a bíboros megfigyelésének helyességét: többet látott, többet okult, többet bírt, többet szenvedett, többet is érez, mert emésztőbb tüzzel imádkozik.

A bíboros (imát dédelgető, mosolygó szeretettel) mindig is mondogatta magában, ha a hét szentség Krisztus egyetlen kegyelmének hétféle megtestesülése, akkor az ima a nyolcadik szentség, amelyben a kegyelem engedi, hogy az ember Istent megszólítsa. A bíboros úgy gondolja, hogy az ima az ember Istent felfogó képességének legmélyebb, legősibb sejtelme. Egész bizonyosan nem az iskolázás adja. Az ima, hitte és vallotta a bíboros, olyan emberi erőfeszítés, amely megújítja a lelket, fokozza a lelki erőt, és forrása a testi erőnek, sőt a benső jólétnek is. Az ima az egyetlen emberi erő, amely legyőzi a természeti törvényeket. Ezért nem mondható, hogy az iskola, a tudomány adja: felette van az eviláginak, amelybe csak beleszületik az ember, de a lelke nem ebből a világból való. A bíboros hiszi és vallja, hogy a teremtés ellentmondásokból tevődött világraszóló egységbe, ezért nem tudja a földi logikával lenyűgözött, együgyű emberi ész felfogni. És ezért tartotta a bíboros püspökeinél, apátjainál, kanonokjainál és papjainál is jobb imádkozónak édesanyját, aki a másvilágot, a mennyek országát magától értetődő valóságnak vallotta-vette-élte. Édesanyja minden imájában az élő Istenhez fordult, mert hitte, hogy az Isten nemcsak beszél kinyilatkoztatásaiban, de meg is szólítható az imákban. A bíboros pedig tudta, hogy a kinyilatkoztatás tanítása szerint az ima az isteni gondviselés eszközei közé tartozik. Nem Istenben hoz létre változást az ima, hanem az imádkozó lelkét teszi erőssé, alkalmassá a jóra való változás elfogadására. Ez a változás a megújulás, a felemelkedés boldogságát adhatja. De csak az olyan ima, mint amit Jézus az Olajfák hegyén mondott a segítőkész hatalomba vetett hit és a ráhagyatkozó alázat ellentétességével, hogy: „Atyám, te mindent megtehetsz! Vedd el tőlem ezt a kelyhet. De ne úgy legyen, ahogy én akarom, hanem ahogy te!” Erre az ellentétes imára hagyatkozott a bíboros is a

börtönben, de azt megelőzően, a tortúrák szégyenítő óráiban is. És bízott rendületlenül az imameghallgatásban. Ezért mondotta már elhurcoltatása előtt a magyar népnek, amelyet a vesztés háború porig sújtott, és a megszálló Szovjet a véres föld színéig megalázott, hogy csak az imádkozó emberiség építhet jobb világot, nem a történelem-torló diktatúra. És mennyire igaza volt! Azok, akik nem imádkoztak, nem adhattak új békét, mert nem is akarták befejezni a háborút.

A bíboros jól látta, a megalázott és sokszor valóságosan meg is gyalázott hazában többet kellett volna felépíteni, nemcsak házakat, hidakat, utakat, vasúti és villamos hálózatokat, hanem a belső, a lelki világot is. Hamar meglátta, és ki is merete mondani, hogy a háborút Magyarországon éppen a lélek ellen készül a megszálló folytatni. Ezért mondotta a bíboros az örökimádó templomban: „Az újjáépítésben élni és hatni kell az ima hősi lelkesedésének is.”

Aztán tapasztalta a bíboros, hogy ha valahol, hát a börtönben érzi az ember: Isten nélkül csak lehelet, és más semmi. Az ima hitté válására a börtön cellája igen alkalmas hely. A fogoly, majd a rab bíboros is akkor érezte legnyomorúságosabban magát, amikor már imára sem engedtek elegendő csendességet. És amikor már elítélték életfogytiglani rabságra, és édesanyjától megtudta, hogy kint, a nagyvilágban imádkoznak érte, rendületlenül hitt abban, hogy az imahadjárat, amelyre még a régi pápa hívta a keresztény világot, meg fogja szabadítani a moszkoviták börtönéből. Ez volt az egyetlen bizodalma, de ez a bizodalom elég volt, és ez a bizodalom növelte lelkierejét. Ahogy Szent Pál mondotta: a legsötétebb órában is megtartotta: „reménységének rendületlen hitét”.

A magyar monsignorral küldött olasz monsignor egészen másféle papember volt. A bíboros jó emberismerő (édesanyjától örökölte). Nem is tartotta az olasz monsignort többnek, csak diplomata papnak, vidám, a Vatikánhoz hűséges, hivatalával megelégedett, befolyásos, egyházi bürokratának. Bizonyára igen jófejű, tehetséges, és a főnöke, az érsek-külgügyér által kedvelt vatikáni diplomata. És érti, látja, jól képzett is. De nem lehet szenvedélyesen imádkozó ember, mert a gyötrődés, az igazságért vívódó könyörgés minden jele nélkül gömbörodik; kerekded és gömbölyded, valóságos gömböc ember. És pedig nemcsak arcában, természetben is ilyen, hanem ilyen udvariasan kerek-perec, jómodorú természetében, udvarlóan nyájas gyors beszédében is. Megzavarhatatlan, kissé hűvös vidámságában mosolygón tárgyilagos is. Kővér és mégis könnyed magabiztossággal szinte táncol, és még beszédében is olyan elővigyázattal tudja távoltartani magát ettől a gyilkos pokoltól, amelyben ma a magyar nép vergődik, mintha nem is abban a korban élne, mint a bíboros hazája, az elnyomott ország. A bíboros, aki a történelmi ember izgalmával igyekezett a maga korának dermesztő eseményeihez megkeresni a történelmi párhuzamot, korábban az érsek külgügyér, most pedig az olasz monsignor beszédét és mozgását figyelve újból és újból arra a gondolatra jutott, hogy az olasz érsek-külgügyér és a monsignor azok közé a régi, latin diákok közé illenének, és azokba az elmúlt időkbe, amikor a latin diákság nemcsak életpálya, hanem hivatali rang és társadalmi emelkedés is volt. Amikor az írás-olvasás és a hivatali, latin nyelv tudása társadalmi, magas előjogokat biztosított. Csakhogy akkor, emlékezett a bíboros a történelemre, ezeknek a diákoknak, diakónusoknak, papnövendékeknek nem minden egyike érett pappá, hanem a kanonokok iskolázása után a püspökök, néha akár a királyok vagy esetleg csak az ispánok prókátorai, szekretáriusai, íródeákjai lettek. A mai időkben azonban, amikor az írás-olvasás tudása, de még a latin nyelv elsajátítása sem biztosít semmiféle társadalmi előjogokat, papok lesznek valamennyien, és készséges íródeákok a papságban is, a vatikáni hivatalok nemzetközi jogász monsignorai. És úgy érti a rómaiaktól, a mai, franciás, racionális irányzat szószólói lettek, akik, miként maga ez a franciás irányzat is, terjesztik a jogi „idée generale” szerintük korszaknyitó, nagy perspektíváját: Krisztus egyháza és a hitetlen keleti diktatúra közti diplomáciai tárgyalások eljövendő remekét: az egyezményt, talán a konkordátumot is. A latin diákpapok a vatikáni, franciás racionális irányzat keleti politikáját szorgalmazzák, és ma már úgy érzik, az új pápát is megnyerték a keleti politikának, a szentatya is ilyen felfogású. A bíboros, éppen azért, mert annyira ismerte és szerette a magyar előidőket,

papelődjeit, és mert olyan szomjas érdeklődéssel tanulmányozta (míg tehetette) a nemzet és az egyház történetében a papi útjelző életeteket, példákat, tudta, hogy a magyar néphez sohasem ezek a simaarcú, kancellista, latin diákpapok álltak közel, hanem a gyötrődve-könyörögve, szenvedélyesen imádkozó, komor magyar papok. Akik szakállasan járták a magyar Egyház mindenkor határát, és ha kellett, kardhordozókként, mint jó pásztorok, meg is védték nyájukat, a magyar népet a rájuk törő pogánytól. Ezek bizony nem híztak kövérre a kancelláriákban üldögélve, hanem nyeregben szikárkodtak, halálra készen és nem egyszer halálra váltan is: kemény pajzséletet éltek. A bíboros sok püspökölője teljesítette így papi hivatását – a pogányság százados támadásai ellen védekezve és pásztorkodva. A háborús, majd a háború utáni vad, emberevő idők azt mutatták, hogy a magyar nép még ma is ezt a minden bajban-vészben mellette álló, védelmező Egyházat keresi Rómában. A latin, diákgondolkodású, franciás papokkal pedig éppen az volt a baj, hogy nem a küzdelmekben, még csak nem is az imákban éltek, hanem a higgadt, jogi ügyiratokba menekültek a testi-lelki szembeszállás áldozatvállalása elöl. Amit a magyar nép egyszerűen nem ért meg, mert nemzeti élete során a történelem mindig szembeszállásra kényszerítette. A racionális diákpapok nem imákban, hanem jogász ügyiratokban fogalmaztak. És meg kell hagyni, igen ügyesen, hasznosan. Igen találóan törvénykedtek az eföldi jog, az anyagi és szervezeti jog illesztő és illeszkedő örömeivel, a sikeresen elmés, szakmai tudással egymáshoz szelídített érdekek protokollumaiban. Így telt el papi rendben kifogástalanul emelkedő, egyházi életük. Karrierjük.

Pedig, ugye, töpreng a bíboros, Istennek nincsenek jogi érdekei eföldön. Isten a teremtés ura, vele nem lehet egyezkedni. Fordítva van a dolog: a földi ember nyomorúságának mennyei, végső föllege Isten.

A bíboros tehát úgy látja, a két papember közti különbség az ima. A gyötrődve, könyörögve, szenvedélyesen imádkozó papok forró imáikban a földi nyomorúság bizonytalanságaiból törnek ki magukat a mennyei bizonyosság felé, a franciás, latin diákpapok pedig a tárgyi és jogi alkukból, a jogi bizonyosságokból szeretnék már eföldön kirakni, illetőleg maguknak megszerkeszteni az Istent. (Mindig a hatalmas jelenkorral kötött egyezségekből, az érdekeket sikeresen illető szerződésekből.)

Ezért történt az is, ami a magános bíborosnak igen fáj, hogy a franciás, latin diákpapok a kortól elmaradtaknak, mai nyelven szólva reakciósnak, maradi öregeknek tartották a magafajtajú, szenvedélyesen imádkozó papokat. Sokszor ügyetleneknek, sőt időnként talán ügyefogyottaknak is. Azokat, akik nem egyezkedtek, ügyekedtek, ügyeskedtek a jelenkori, evilági hatalmakkal, hanem csak imáikkal, az időtlen istensejtelem kegyelmével, a kegyelem áhítatos és állhatatos érzelmeivel töltöttek. A tárgyilagos és tárgyyszerű hűvösséggel ügyködő, racionális diákpapok a „gyengítő érzelmekben” (ügymond: érzékenységekben) nem hittek. Már pedig, a bíboros a húszegynéhány napi megkínzás, a nyolcévi börtön és a tizenöt évi menedékhelyi remeteélet próbáin belegyőződött abba, hogy amikor az ember a végtelen megmagyarázhatatlanból kiszakad a kiskörű, véges, eföldi világba, az érzelmeiket, sőt az érzékenységet hozza magával mezítelen bőrén. És amikor a próbák pörére vetkőztetik, mindenétől megfosztják, mezítelenségét is megmarcangolják, többje sem marad az embernek, csak az érzelmek. Az emberben bontakozó érzelmeiket fejezik ki a gondolatok, a gondolatokat a beszéd, az írás és olvasás. A jogász papdiákok mestersége, amellyel olyan nagyra vannak, egyáltalán nem több, csak földi egyenruhájára, pontosan szabott, lehet díszes és aranyos egyenruhájára az érzelmeiket gondolatoknak. Az érzelmek viszont megmarad minden emberben, mint a gondolatok ősi kelyhe. Amelyben születik a teremtő Isten-sejtelem is, az ima. Beszéd, írás és olvasás, a tanulás csak az iskolák menetrendje, amely szerint a gondolatokat különböző irányokba lehet vonultatni, meneteltetni. A franciás diákpapok mestersége az akta, ha szükséges is, és akármilyen korszakos jelentőségű is az ügyirat – a legremekebbül egybeszelített nemzetközi jogi egyezmény – sem több, csak földi hatalommal, politikával vegyített írás és



olvasás. Az akta érzelemnélküli. A jogászok és így a latin diákpapok szerint az aktába nem szabad érzelmeket keverni. Csak a politikai számítást szabad benne elrejteni.

A beszéd, írás és olvasás szükséges eszköze az evangelizációnak, de lényege az örömhír az örök életről, Istenről. És az élet, az evangélium, de maga az Isten is emberi érzelmekben fejeződik ki, mert az élő Istent az emberi érzelmek sejtik először az emberben. Az ima pedig, a bíboros szerint, a legősibb emberi érzelmekből maradt a mai emberre, az ima Isten félelme, a Teremtő első megérezése és megvallása az emberi tudhatatlanban. Ezért nem lehetett szenvedélyesen imádkozó pap, az imádság bensőséges embere sohasem olyan tárgyilagosan és tárgyyszerűen vidám, olyan kétség és aggodalom nélkül, közömbösen magabiztos, életével olyan függetlenül, egymagában is elégedett ember, mint akármelyik franciás diákpap, aki nem hitte Istent, hanem számított az Istenre. Hiszen, érvelt sokszor önmagával és önmaga ellen is tizenötévi magánosságában vergődve-vívódó bíboros, a tárgyilagossá, jól kiszámított biztonsággal és a magabiztos, önhittséggel elvisz, talán el is zár a többi embertől, a bizonytalanoktól, a mások alá vetett raboktól. És a jogász tárgyilagossága, a racionális tárgyyszerűség, a számolás és számítás már maga is a materializmus felé térít, az Istentől a tárgyi valósághoz, a szenvedő embertől a tárgyilagossághoz, a függetlenséghez, igen és ismét az érzés nélkülihez; ami máris a matéria. A jogi technika gyarló, mert elválaszt a szeretet érzésének felölélő, meleg életétől. Emberi hiábavalóság, gondolta a bíboros. A tudás fájának hiúsága, a kísértés, a bűn, az ember önhitt kevélykedése jelentkezik a mai, megrontott paradicsomban is. Már pedig a világot a teremtő Isten ellentmondásokkal illesztette működő egységbe, és olyan szerkesztéssel, amilyet az ember sohasem tehet, mert együgyű nyomorúsága szerint meg sem érthet. A bíboros már régen szeretett volna feltenni a haladóknak egy kérdést, mely benne mindig felmerült, mikor a progresszívek kevély, önelégült gondolkozását forgatta magában. A kérdés így alakult ki benne: Mi lenne a fejlődésből, ha az ember csak azt hinné el, amit már ért?

Az Istent sejtő ősi érzelem, az Isten félelme egyben szeretet is. Más szerkezetű világból hoztuk magunkkal, más szerkezetű világba is való, mint az emberi logika. Ezt látta villanó fényességben a vallató kínzások, de a legsötétebb börtöncella gödrében, és a hosszú remeteélet elmélkedéseiben is (a nem-égő világosság által illetett) bíboros. A ma legnagyobb tartott emberi alkotás, feltalálás és a teremtő Isten megszámlálhatatlan sokaságú csodája között beláthatatlan, emberi ésszel felmérhetetlen maradt mindig a különbség. Isten és ember között egyedül az érzelmekben, az Istent félő ragaszkodásban, csodálatban és, igen, a szeretetben nincs leküzdhetetlen távolság. Csak az istenfélő szeretet érzelmével tud az ember a mindenható Istenhez közvetlenül szólni. És ennek a félemedő Isten-szeretethez kifejezője az ima. Igen, vallja a bíboros, az élő Isten nemcsak beszél, nemcsak szól az emberhez kinyilatkoztatásaiban, de megszólítható is az imában. Ahogy a bíboros édesanyja hitte. És a bíboros hitét, ha nem is vallását, hanem hitét, az édesanyjától tanulta. Igen, az ember párbeszédet folytathat az Istennel az imában, és az Isten válasza az imameghallgatás. Erről a bíboros, úgy érzi, meggyőződött, amikor az Isten valóságos csodák révén megőrizte, megmentette, sőt ki is szabadította pusztított, fogyatkozó életét a fogságból. Isten kiszabadította, mert meghallgatta azoknak a millióknak az imáit, akik szabadulásáért szóltak, könyörögtek – nem az emberi logika érveivel, hanem – a szeretet vergődésével. És (ezt is hitte a bíboros) az édesanya szorosán fogott rózsafüzérével.

A bíboros hitte, tehát vallotta azt is, hogy a püspök imája nem lehet titkos, magános, hanem nyilvános, pünkösdi, tanító és tanúskodó. Mert apostol a püspök. És amikor a magyarországi diktatúra a gnóm diktátor idején a legirgalmatlanabban támatta az Istent és az Istenhez kötő közvetlen kapcsolatot, az imát, a bíboros hangos szóval, kiáltva imádkozott, és hangos szóval kiáltva figyelmeztetett Magyarországon az ima erejére. Nagyböjti pásztorlevelében mondotta: „...hogy imádsággal, bűnbánattal, ...a szenvedő, gyalázatokkal tetézett Krisztussal szemben együttérzésünknek adjunk kifejezést, vigasztalására legyünk.” „...az isteni igazságnak eleget tegyünk, és így a megsértett erkölcsi rendet helyreállítsuk. Az engesztelés, mint a Jézus Krisztussal való egység, a bűnök eltörlésével kezdődik, és az áldozatbemutatással befejeződik...

Emberi erő már nem elég, hogy felkeljünk és éljünk; hasztalan az ember iparkodása, ha nem járul hozzá Isten áldása. Amikor örvények és zátonyok között haladunk, van dolga az evezőnek, de elengedhetetlen a természetfölötti segítség beiktatása.”

És ezt nem kérheti más az Istentől, csak az ima. Ezt mondotta ki hangos szóval Budapesten a domonkosok templomában is a bíboros, ahol szószékről hirdette, és a tatárjárás szentté lett magyar királykisasszonyáról szólva mondotta: „Nagy ínségünkben szegezzük szemeinket drágagyöngyünkre, Szent Margitra, hogy az ő példáján az engesztelés nagy műve, mint valami fölséges, tiszta folyam hömpölyögjön végig a magyar népen és a magyar földön, és ennek ereje meghallgatásra találjon, fölülhaladjon minden vér és könnyhullámot... Sok minden elmúlt, de Krisztus él, győz, és uralkodik. A hit és az ima veretlen.”

A bíboros ezt nem magában imádkozta. Hanem nyilvánosan, ország világ hallására. Apostoli ima volt.

A korabeli és korszakos hatalmakkal egyezkedő, jogász diákpapok rossz úton haladnak (így látja a bíboros), mert Istent nem érik el fontoskodó, fífikusan jogi és politikus ügyiratok, akták, konkordátumok. A legfelsőbb igazságtevésért sóhajtozókat, jajgatókat, a másoknak alávetett rabokat hallgatja meg az Isten az igazságtalanság kegyetlen napjaiban. Ezért bízott a bíboros leginkább a meghallgatásért forrón, szenvedélyesen imádkozó papjaiban.

És ezért bízott ebben a jól imádkozó, magyar monsignorban, a pápa érte küldött, személyes megbízottjában.

## és a követség

A nagykövet mára különösen megkedvesedett. Miután látta, hogy sikerült elérni az új, washingtoni politikának, a koexistenciának, vagy ahogy a hivatalos nyelven újabban becézik, a „détenté”-nek megfelelő fordulatot: a bíboros holnap reggel elhagyja a követséget.

A bíboros tizenöt évig itt élt-ült közöttük remete-tartásban, és tanúsítania kell, hogy az amerikai ember jószívű, nagylelkű és szeretetreméltó. A tizenöt év alatt védték, gondját viselték, vigyázták, tisztelettel és szeretettel vették körül, tapintatos vendéglátói voltak, gyengéd figyelemmel óvták még a félreérthető beszédét is. Amijük volt (és ez nem volt kevés), mind felkínálták, és ha elfogadta, boldogan adták. Mikor visszatértek a rendőrtortúrák és az elemésztő börtön roskasztó következményei, a betegségek, és elővették, kínozták a bíborost, legjobb orvosait hozták más amerikai követségekről, hogy ne juthassanak hozzá a diktatúra budapesti orvosai. Tartózkodó szeretettel mondogatták előtte, hogy most kitüntetés és szerencse a budapesti követségen szolgálni, annyit tanulnak tőle. Kérték papjuknak, misézhetett, részt is vettek miséin, és szemérmes dicsekvéssel, mosolyogva mondták azt is, hogy nincs a világnak még egy olyan követsége, melynek bíboros lenne a házi papja. Kinyitották előtte a követségi könyvtárat, amely gazdag volt, gondoskodtak arról, hogy megkapja pontosan nemcsak a budapesti, hanem a nemzetközi sajtót, sőt a világon szétszórta, a száműzetésben megjelenő magyar lapokat is. Tizenöt éven át már szinte megszegyenült ettől a szakadatlan, mindenre kiterjedő gondoskodástól, ami persze, kötelezte a bíborost is, hogy hasonló megértéssel viseltesse az amerikai szándékok iránt. Nem engedte, hogy akármilyen különleges bánásmóddal kényeztessék, és szigorúan betartotta a követség rendjét, amely nem is őt, hanem inkább vendéglátóit fenyegette.

Amikor megértette a pápa személyes megbízottja szavaiból, hogy a pápa, az új pápa, hazájából Rómába kívánja vinni, „sub rosa” sejtette vele a monsignor azt is, hogy ma már ez lenne a kívánsága házigazdájának, Washingtonnak is. Tizenöt év után nem csodálkozhatott ezen. És miután tizenöt éven keresztül annyit kapott, és fogadott el tőlük, egy napot sem késedelmeskedett, hanem azonnal írt az amerikai elnöknek. És elsősorban az amerikai elnöknek írt. Nehogy „hálából” egy nappal is több gondot okozzon Amerikának, mint amennyit Amerika a maga jószántából vállalt. A bíboros sohasem ismerte, sohasem tanulta meg a köntörfalazás diplomáciai művészetét. Most sem kerülgette a forró kását, amit elébe tált a vatikáni, keleti politika. És, amint ezt a tizenöt év alatt többször megtette, most is őszintén és egyenesen felvetette az elnöknek a kérdést: maradhat-e tovább a követség falai közt? Meglepő és főként megszívlelendő gyorsasággal érkezett a válasz. A Fehér Ház levele egyenes és szokimondó volt. Az amerikai elnök azt ajánlotta, hogy „jobb, ha beletörődik nehéz sorsába...” A máskülönben udvarias fogalmazású elnöki választ egy pillanatig sem lehetett félreérteni, nem lehetett még félremagyarázni sem. Tudomásul kell venni: többé már nem szívesen látott vendég a követségen.

A bíboros a levél vétele után nem hitegethette önmagát. Tizenötévi várakozás után világosan látnia kellett, két lehetősége van. El kell döntenie, hogy melyiket választja. Vagy követi a pápai meghívás útját: nemcsak a követséget, hanem hazáját is elhagyja, és Rómába, illetőleg nyugatra távozik; vagy elhagyja ugyan a követséget, de nem hagyja el az országot, hanem kimegy a követség épületéből a Szabadság térre, és ott feladja, megadja magát a ráleső politikai rendőröknek, a diktatúrának. Az amerikai elnök válasza után már nem az volt a kérdés, mint eddig, hogy elhagyja-e az amerikai követséget, vagy sem, hanem az maradt az egyetlen kérdés, hogy amikor kilép menedékhelyének ajtaján, melyik sorsát vállalja? Népének a sorsát: börtönhazát a rabországnak, vagy a száműzött pap vándorsorsát idegenben?

Az tehát ma már nem kérdés, hogy holnap reggel elhagyja a követséget. Ma az a kérdés, hogy utána mit tesz? És erre a kérdésre a mai napig, az utolsó napig sem tudja a választ. Ez az utolsó napja a követségen, és még mindig nem tudott dönteni, hogy a két sors közül melyiket veszi magára? Már megjöttek érte Rómából, itt van vele a két monsignor, az olasz és a magyar, akiket érte küldött a szentatya, de még mindig nem tudja, hogy holnap reggel velük tart-e, vagy pedig átvág a követség előtti úttesten, és rálép a Szabadság térre?

Ezt érzi, illetőleg érti a két monsignor is. Az olasz monsignor csak érzi, de a magyar monsignor érti is. Az olasz monsignor orra a diplomáciai szolgálatban aránytalanul kifejlődhetett, az olasz monsignor tehát jól érzi: a bíboros még nem fogadta el a nagy vatikáni főnök, az érsek-külvügyér ajánlatát. A magyar monsignor pedig érti a bíborost, mert belelát magyar izzásába, de azonkívül már régebről ismeri is. Ebből következett hogy a magyar monsignor, a szentatya személyes megbízottja egyszerűen megnémult, és magábazökkenve ül közöttük, hallgat; az olasz monsignor pedig nyugtalanul gömbörödik a két hallgatag magyar között. És szakadatlanul kérdezősködik. Olasz módon, persze, ravasz, apró, de nem kihívó, latin kérdésekkel ostromolja a bíborost. Na nem! Ezek a kérdések egyáltalán nem udvariatlanok. Csak éppen válaszra noszogatják, nógatják, nem hagyják békében.

A nagykövet olyannyira megkedvesedett, hogy nem engedte dolgozószobájában gubbasztani őket, hanem bevezette hármójukat az első emeleten lévő, parádés konferencia-terembe, hogy utolsó megbeszélésüket ott folytathassák. A bíboros tudta, hogy ez a konferencia-terem volt a követség egyik védett helyisége. Védtek a szovjet lehallgató készülékek ellen. Tizenöt év alatt a bíborost állandóan óvták a lehallgatástól. Mert a budapesti diktatúra szakadatlanul zaklatta az amerikaiakat. Értesüléseikre hivatkoztak, és vádolták, hogy a menedékjogot élvező bíboros nem tartja be a menedékjog kötelezettségeit. Emiatt a követség épületében nem egyszer ide-oda költöztették. Ideiglenesen, de mozgatták. És a gyanú nem volt alaptalan, hiszen az egyik évben éppenséggel a katonai irodában találtak elrejtett mikrofont. Ma sem tudják, hogy került oda. Meghatározott időközökben amerikai szakember érkezett a követségre, aki hallgatagon végig motozta, kopogtatta az egész épületet.

A konferencia-terem férfias ünnepélyességű terem volt, háromablakos. Magyar ügyben itt tanácskozni, megtiszteltetésnek számított. A nagykövet figyelmeisége tehát kedveskedés volt. A bíboros azonban ebből a kedveskedésből éppen az ellenkezőjét érezte annak, mint amit a figyelmeiséggel a nagykövet éreztetni akart vele. A konferencia-terem használata nemcsak a megbecsülés különös jele volt, hanem kifejezése annak a megkönnyebbült, hivatali jóérzésnek is, hogy sikerült elérni azt, amit Washington kívánt. A koegzisztencia útjából eltávolítják a makacs öreg papot. Aki, a bíboros tudja, érzi, kedves vendég volt ebben az épületben, azonban ma már, 1971-ben a forduló, amerikai külpolitikának útjában áll.

El is hallgatott végképp a konferencia-teremben a bíboros. Megkeseredett a szájaíze. „Lám,” mondogatta magában, „kevesebb több lett volna.” Mert a kevesebb nem fejezett volna ki ilyen nagy megkönnyebbülést. Hogy végre! Elmegy...

Dehát a nagykövet túlságosan megkedvesedett.

Fél kezén meg tudná számolni, hogy a tizenöt év alatt hány vitája volt a követségiakkal, és ha volt, csak politikai kérdésekben volt. Be kellett lássa előbb-utóbb, ha itt is él közöttük, ha meg is hallgatják véleményét, és foglalkoznak is azzal, amit mond, a követség nem magyar követség, hanem amerikai. Fájdalmas vitákban értette meg ezt, és ha néha vétett is ez ellen a valóság ellen, mindig úgy érezte, nem tehetett mást. A hadizsákmány sorsú magyarok ügyében nem lehetett tapintatos. A háború után a szomszéd államok az országtól elszakított területeken élő magyarok millióit a rossz lelkiismeret tombolásával pusztították, és senki sem szólt értük, legkevésbé a budapesti helytartók. Ebben a kérdésben a bíboros nem ismert tapintatot, ellenkezőleg: türelmetlen volt. Értette sorsukat, pusztításuk nap-nap után folyt; nem volt idő a halogatásra. Váratlanul az angol, katolikus hetilapban megdöbbenő, de hitelt érdemlő tanulmány jelent meg

Erdélyről. A tanulmány a Vatikán „kényelmességét” is szóvá tette. A cikkekre felhívta a követségi titkár figyelmét, és kérte, segítsen. Magyarok millióiról van szó, hangoztatta a bíboros.

A cikkel foglalkoztak is. Aztán a titkár közölte a bíborossal, hogy utasítást kaptak, menjenek le Erdélybe, a kérdést vitassák meg a helyszínen a bukaresti amerikai követtel.

Ez még 66-ban történt. Márciusban kezdődött az angol katolikusok erdélyi cikkével. El is mentek (egy amerikai magyar tisztviselő kísérte a titkárt). Vissza is jöttek. De nem hallott az erdélyi útról egy szót sem. Pedig közben szemtanútól kapott újabb adatokat: teljes diktátori dühvel folyik a rumanizálás, avagy irtás. Kolozsvárt még magyarul beszélnek, Marosvásárhelyen kevésbé, bizonyosan erősebb a terror. Segesvár vidékén nagy a szegénység. Brassó, Temesvár inkább németet mutat. Váradról is kapott hírt, szegényes, magára hagyott. A fiatalok mindenütt szökésre készülnek. De hiába gyűjtögette értesüléseit a bíboros, a követségi titkár nem volt hajlandó a bíborossal erdélyi tapasztalatairól beszélgetni. Pedig többször voltak együtt. Sétálva, és a bíboros dolgozószobájában is.

Az erdélyi látogatás már júniusban megtörtént. Októberben a szentmise után hallja, hogy megérkezett, és az épületben tartózkodik a bukaresti amerikai követ, akihez az erdélyi magyarság kérdése tartozik tulajdonképpen. A bíboros eddig, valahányszor nevezetes amerikai vendége volt a követségnek, visszahúzódott szobájába. Egyszer az elnök a szobája melletti helyiségben tárgyalt, de a bíborossal nem akart találkozni. Nem is találkoztak. Most azonban nem tarthatta be a tapintatnak ezt a magára vett, iratlan szabályát. A tizenöt év alatt egyetlen egyszer tette ezt, valósággal lesben állt, és úgy helyezkedett, hogy a folyosón véletlenül találkozzék a bukaresti nagykövettel. Elmondotta a folyosón sétálva az amerikai diplomatának, ami panaszt csak hallott az erdélyi magyarok irtásáról. És szólásra akarta bírni a hallgatag embert, hogy mi a véleménye, mindegy mit tud mondani? De ez nem sikerült. Amerikai udvariassággal megköszönte az információt, és sem nem tagadta, sem meg nem erősítette, amit a bíboros a folyosón sétálva előadott. És a bíboros kérdésére nem válaszolt, hanem elbúcsúzott. Többé a követségi titkárnak sem hozta elő a magyarok pusztulását Romániában.

A titkár azonban jól tudta, hogy ez bántja a bíborost, és amikor az év végén elhagyta a követséget, a karácsonyi ünnepek előtt – búcsúzóul – levetítette a nyári utazás felvételeit. Ebből kiderült, hogy nemcsak Romániában jártak, hanem Jugoszláviában is, és ott is a magyarlakta területeken. Napokig úgy érezte, hogy szívében éles fogaskerékként jár az elfojtott sírás. A képek a magyar veszély és nyomorúság teljes félreértését mutatták. Nem találtak mást, mint ami a bukaresti, amerikai nagykövet eddigi véleménye volt...

Ekkor mondotta ki magában, és önmagát korholva, de a sikertelenségét is siratva, hogy a titkár a State Department tisztviselője, és ha kollégájához korrekt akar maradni, álláspontja nem lehet más, mint a bukaresti követé. Az amerikai követség amerikai, és nem magyar. Akármilyen kedvesek és szívesek is, az a dolguk, hogy az amerikai érdekeket képviseljék Romániában is. És ezt jól megjegyezte magának.

De azért később nekihevülve vitatkozott újból és mégis.

Erre azonban, úgy érezte, joga volt. Legalábbis ötven százalékban. Ugyanis amerikai magyarral vitatkozott. Négy évvel ezelőtt történt. Az amerikai külügyminisztériumban minden ország ügyének külön íróasztala van; így mondták az amerikaiak a referenst. A magyar íróasztal, a „Hungarian Desk” előadója amerikai magyar volt. Kötelező, kétévenként megejtett szemléjén jelent meg a budapesti követségen, így találkoztak. Szívélyes, készséges embernek mutatta magát. A reggeli szentmisén látta először, de már akkor tudta, hogy megérkezett. Fáradt volt, elcsigázta az út. Aztán, estefelé meglátogatta, és meghívta, vacsorázzanak együtt a követség ebédlőjében. És itt felengedett, és belemelegedtek a magyar kérdés megvitatásába. A bíboros sokat tudott meg abból, amit tőle hallott. Az amerikai félhivatalos vélemény az, mondotta az amerikai magyar, hogy nem kell féltetni Magyarországot, mint ezeréves nemzet kibírja a jelenlegi megpróbáltatásokat is. Hangulatilag a State Department Magyarország mellett áll. Mikor erre a bíboros felsorolta a veszélyeket, amelyek már a jövőre kiható, katasztrofális

következményekkel járhatnak, és már ma is a népirtás méreteit érik el, szinte védekezve mellébeszél, hogy a bíboros higgye el, hivatali kötelességeit szorgalmasan végzi, és emellett dolgozik azon is, hogy régi hazájának és új hazájának érdekeit egyeztesse. A vacsora késő estig tartott, de a vita a végén megmerevedett. A bíboros a magyar nép és Egyház súlyos helyzetét tárta fel és nemcsak a csonka országban, hanem az elszakított részeken is, az amerikai magyar pedig a maga hivatali álláspontját, amely őt kötelezi amerikai hivatalában. A bíboros nem bírta tovább türelemmel, hanem mind erőteljesebben arra kérte, segítse a magyarság ügyét azzal, hogy a magyar genocide ügye bejusson a ENSZ elé.

Az amerikai magyar a vacsoraasztal felett a végén elmondta az amerikai hivatalos álláspontot is. Hogy az ország mai diktátorát a Nyugat már eltűri. Az abortuszt nem lehet az elnyomatás következményének tartani, hiszen Svédországban és Japánban is folyik. Figyelik a szomszéd államok nemzetiségi politikáját. A bíboros közbevetette, hogy a szláv gyűrűben élő Magyarországon a magyarok irtása faji politika is. Erre nem válaszolt, hanem azzal igyekezett csendesíteni a bíborost, hogy biztosította, Washingtonban mindenki tiszteli. Nemzetközi tekintélynek tartják. És az nem igaz, hogy a magyarországi diktatúra kölcsönt kap, hanem csak hitelt, mert Amerikában akarnak vásárolni. És ez más, mint a kölcsön. Megnyugtathatja a bíborost, hogy mint szorgalmas külügyi képviselő, híven teljesíti kötelességét.

A bíboros akkor már feladta a vitát. De keserűen rászólt: hogy ezzel ne dicsekedjék, mert a bíboros szemében ez nem több, csak bürokratizmus.

És másnap reggel, amint szokása szerint meghányta-vetette, hogy miket is mondott előző este, sajnálta, és restellette viselkedését, erősködését a vitában. Már megtanulhatta volna, jutott újból előző következtetésére: a „Hungarian Desk” előadója, lehet, hogy amerikai magyar, de a State Department, és így a követség félig sem magyar, hanem csupán amerikai. És most a nagykövet örömeiben túlságosan megkedvesedett.

## és a tárgyalások

A bíboros, ha nem is tudott dönteni még az utolsó nap sem, nem mondhatta, hogy ez a fordulat váratlanul érte. A diktatúra mindig is játszott az egyezkedés csalétkével. Az első sikert 1949-ben érte el, amikor a bíboros elítéltetése után a magyarországi klérust egyezményre kényszerítette a rendőri zsarolás és fenyegetés erőszakával. A gnóm diktátor és a püspöki kar közötti megállapodás tehát fegyver csöve előtt kötött egyezmény volt. Akármilyen súlyos következményekkel is járt (főként a nyugati fejlődés színvonalán dolgozó, felmérhetetlen kultúrértékű szerzetes rendek elpusztításával), ezért az egyezményért csak az volt felelős, aki az egyezmény elfogadásakor a csőre töltött fegyvert a magyarországi klérus halántékánál tartotta.

Azonban amikor a megszállott és elnyomott Magyarország ügyében a Vatikán kívülről jelentkezett tárgyalófélként, ez – a bíboros szerint – nagyon szomorú fordulatot jelentett. És olyan kérdéseket vetett fel, amelyek a magyar papokban és hívőkben lelki megrendülést és válságot okoztak. Ha a bíboros, az esztergomi érsek, a magyar prímás elítélése után a magyar püspöki kar tárgyalta is a diktatúrával, a püspöki kar fogságban volt maga is, nem tehetett mást. De Rómának, a pápának, még a Vatikánnak sem lett volna szabad elismerni Nyugatról, hogy bármilyen egyezményben is partnere lehet a moszkvai diktatúrának, illetőleg budapesti helytartójának. A régi pápa idején ezt elképzelni sem lehetett volna. De az öregember pápát megválasztása után szorosan körülállták, és a változás bekövetkezett.

A bíboros 1962-ben érezte először a változás szelét. Senki sem mondotta, de a bíboros a csontjaiban érezte, olyanok jutottak szóhoz a Vatikánban, akik Magyarország ügyében tárgyalni akarnak a moszkvai diktatúra pesti ügynökeivel. Ez előbb csak afféle rossz érzés volt (Rómával kapcsolatban a bíboros nem akar gyanúról beszélni). Amikor aztán 1963 nyarán olvashatta az öregember pápa enciklikáját, a „Pacem in Terris”-t, a rossz érzés (vagy gyanú) mély szomorúsággá változott. A békepropaganda, amelyet Moszkvában a georgiai trónfosztása után elődjének koporsójából kikaparva felerősítettek, elérte az örök várost is. Pedig már a kommunista trónfosztás is, amely ezt a propaganda manővert bevezette, olyan cinikus és átlátszóan hamis volt, ami figyelmeztethette volna a nyugati jóízlést, ha már az erkölcsök nem jelezték, hogy mi készül. A trónfosztást ugyanis csak a georgiai halála után hajtották végre, amikor sem a kommunista pártnak, de még a halott diktátornak sem ártott. A lélek megbénult a Nyugaton? – töprengett a bíboros. Az erkölcsök nem tiltakoztak, és a koegzisztencia blöffje elérte a Vatikán hivatalait is. És a Vatikánon áthatolva elérte az öregember pápát is? Az öregember hitt a kimosdatva elébe állított szovjet propagandának, valójában Moszkvának? Elfordult Róma eddigi állhatatosságától, egyszerre úgy gondolta, megnyílt a lehetőség a szovjet nagyhatalommal való egyezkedésre, együttélésre? És ha az enciklikában nem is írta még ki, merre fordul, hiszen nem nevezte meg Moszkvát, de ezután a moszkvai diktátornak, a magyar szabadságharc vérbefojtójának vejét és leányát fogadta Rómában. Most már a bíborosban sem maradhatott kétség aziránt, hogy időjelző csontjai milyen fordulatot jeleztek, és az enciklika milyen új nyitást vezetett be. Nyitást kelet felé. Amit később a vatikáni, racionális diákpapok csak keleti politikának mondtak.

Most már a vatikáni, franciás diákpapok nyíltan is átvehették, és vihették a koegzisztencia békeszólamát. És ezzel egyidőben kezdték vatikáni körökben hangoztatni a magyarországi tárgyalások szükségességét. Mikor erről értesült a bíboros, kimondhatatlanul sokat szenvedett. Keserves, lelki kétségekkel küszködött. Minden pillantás, amit szobájának ablakából a Szabadság térre vetett, szívébe nyilaló gyötrelem volt. Hogyan roskasztja majd meg a hívő lelkekben a Vatikán tárgyaló készsége a hit ellenálló erejét? A magyar pap és hívő nem muzsik életű muzska. Azonnal érteni fogják, és kifogásolják majd az egyezkedést, mondván, hogy az nem több és nem más, csak egyszerűen és közönségesen amorális politika, amelyet Moszkva

kezdeményezett, mert a párt érdekei ezt kívánják. Mi készítheti azonban az Egyházat arra, hogy Moszkvával politizálni kezdjen? Amikor Moszkva minden alkalommal kinyilatkoztatja, hogy egyelőre csak hatalmi és uralmi kérdések érdeklik.

Senki sem tájékoztatta, elképzelni sem tudta remeteéletében, hogy ha Moszkva hatalmi és uralmi politikáját hajtja, mi az, amiért belemennek ebbe a diplomáciai játékba a franciás diákpapok? Mire számítottak? Semmiképp sem tudott a fordulat vatikáni nyitására rájönni. Óvatosan kísérletezett a követségiakkal. De azokat nem túlságosan érdekelte, amit a Vatikán készített, csak a vállukat vonogatták, vagy mosolyogtak a vatikáni pap-diplomaták túlbuzgalmán. Nem érthette, miért történik mindez? És először döbbsen magára, korára, és először kérdezte éjszakai magános óráiban, amelyeket a Szabadság téri ablakban töltött, valóban olyan öregember lett, aki elmaradt korától, és ennek következtében múlt századbeli, feudális reakciós lett? Ahogy ott kint, a Szabadság téren hirdetik róla írásban és szóban a párt agitátorai.

Hiszen mondták már róla Zalaegerszegen is, a háta mögött kifogásolták, hogy túl szigorú, múlt évszázadbeli, túlságosan konzervatív. Figyelmeztették erre a hátmögötti frontoskodásra. De egyszerűen nem törődött ezzel a provinciális időtöltéssel. őszintén szólva nem is értette az ilyesféle megjegyzéseket. Hogyan mondhatnak ilyet az Egyház papjáról? Mint pap az Egyház kenetében él, alkudhatatlan kötelességei vannak. Krisztus papja, és Krisztus nem lehet sem konzervatív, sem progresszív. Krisztus Isten. Hogyan lehet ilyen profán, ilyen múlandó, valójában napipolitikai mércével mégcsak közeledni is Istenhez, és annak papját ezzel ítélni?

Rómát, a pápát pedig a bíboros mindig úgy tekintette, hogy az egész Egyház feletti rendi hatalom, nemcsak tiszteleti, hanem a legfőbb és teljes hatalom, amely minden emberi hatalomtól független. Tehát a korabeli diktatúráktól is, még ha olyan fenyegető és fölényes is katonai erejük. Független az Egyház, és elsősorban azoktól független. A pápa hatósága az Egyházban nemcsak a hitbeli vonatkozásokat öleli fel, hanem az Egyház kormányzására is kiterjed, tehát a Vatikánra is és a vatikáni igazgatásra is. A pápa, a bíborosnak ez volt megingathatatlan véleménye, minden állam, akár a legerősebb állam hatalmi jogától is független. A pápa az egész egyházra, annak minden részére törvényt hozhat. Szent Péter Krisztus akarata szerint az Egyházat beleállította az emberi történelembe. Az Egyház feladata időtlen a változó történelemben, változatlanul, érintetlenül fenn kell tartsa Krisztus kinyilatkoztatásait, és ezeket a kinyilatkoztatásokat minden eljövő kor, minden eljövő nemzet nyelvén, de isteni eredetiségükben kell tolmácsolnia. És csak tolmácsolni, de nem alakítani. És semmiképpen sem lazítani. Az Egyház Krisztus létesítése, és a megváltásból származó természetfeletti erővel, kegyelemmel telített. De teljes is, tehát semmiféle szerződés, egyezmény az Egyházon nem kibővíthet. Még önkéntesen sem. Igaz, ismerte be a bíboros, az Egyház hierarchikus élet. És azok, akik pogány módon, tagadással nézik az Egyházat, sokszor mondják nemzetközi szervezetnek. Azonban ez nincs így, ez tévedés, vagy szándékos félremagyarázás, helytelen. Létesítése szerint az Egyház nem nemzetközi, vitára készített szervezet, nem is szervezet, és semmiképpen sem nemzetközi, hanem nemzetek feletti élet. Senkinek sincs joga, a bíboros szerint, az Egyházban teljesedő természetfeletti lényeg diplomáciai, nemzetközi tapétára tenni, vitatni, tárgyalásokon arról alkudozni.

Az Egyház nemzetek feletti, és nem nemzetközi. Az Egyház küld követeket, a pápák az első századoktól kezdve fontosabb ügyek biztosítására küldtek delegátusokat. Állandó felügyelet volt a leggyakoribb feladatuk, nem alku. Az Egyház ügyében nem lehetett alkudozni. A nuncius dolga a jóviszony ápolása keresztény államokban, de ugyanakkor szemlélője, felügyelője a nuncius az egyházi viszonyok sérthetlenségének. Internuncius ezt teszi kisebb államokban. Olyan államokba pedig, amelyekkel a szentszék nem tart külképviseleti kapcsolatot, apostoli delegátust küld ki Róma.

Azonban a bíboros véleménye szerint ezek nem lehetnek alkudozó diplomaták, hanem az egyházat szemlélő papok. Mert az Egyház érdekeit figyelik és védik. A diplomácia simaságot, hajlékonyságot, ügyességet jelent a tárgyalásokon, amikor az államok közötti ellentétek



elsimításáról van szó. Valójában a legtöbb hoci-nesze alkudozás. A diplomata pedig a kormány megbízásából politikai ügyeket lebonyolító hivatalnok, aki megkívánt ügyességgel, sokszor a ravaszságig menő fogásokkal alkudozik, kedveskedik, enged, hogy kapjon valamit, hogy elérje politikai célját. A papi és a diplomata hivatás között a bíboros lelkiismereti ellentétet lát.

Az Egyház természetfeletti lényege nem vihető diplomáciai tárgyalásokba. Még erkölcsi igényei sem. Különösen olyan diktatori hatalommal nem lehet erről tárgyalni, amelynek uralmi fegyvere a terror, szellemi világa az istentagadás, gazdasági módszere a jogtalanítottak, védtelenek kizsákmányolása. Hiszen ez a hatalom, még ha ma szuperhatalomnak is mondják, mint minden eföldi politikai tényező, múlandó.

Mindezek felül áll az Egyház. Az Egyház nem nemzetközi szervezet, nem szervezet, hanem Krisztus teste.

Hogyan engedhetne, miben engedhetne az Egyház, ha diplomáciai tárgyalásokat kezd az antikrisztusi diktatúrával? Az erkölcstelenség hatalma ellenez, sőt akadályoz minden vallási és emberi szabadságot. Szeretetlen és igazságtalan zsarnokság, mérhetetlen nyomorúsággal, közönséges politikai bűnözéssel biztosítja a hatalomra jutott párt tagjainak előjogos, kisebbségi uralmát. Amikor a vatikáni diplomaták ezzel a hatalommal tárgyalni akarnak, szerződni készek, kit és mit képviselnek? És a tárgyalásokon a diktatúrával kötött egyezményben, amikor azt aláírják a racionális diplomaták, ki enged a magáéból? És engedhet-e az Egyház követe az Egyházból? Ha Istent képviselné, mint érsek, engedhet abból, ami Istené? Ha a hívőket képviselné, mint vatikáni diplomata, van-e felhatalmazása arra, hogy engedjen a hívők kárára? A bíboros veszélyesnek tartotta a diktatúrával való tárgyalást, az alkudozó nyitást Moszkva felé, az úgynevezett keleti politikát, a Szovjettel való akárcsak egyetértés vállalását is. És akármilyen egyházi ügyben. A hívek, igaz, nem csupán közvetve, nem csupán püspökeiken keresztül tartoznak a pápa fennhatósága alá, hanem közvetlenül is, de akkor Isten-hitükön keresztül. Ki jogosított hát a hívek közössége nevében, sorsában, hitében, végzetében a Moszkvával való tárgyalásra? Hiszen az egyházi vezetők „hatalma” egyszerűen más szintű, mint az evilági hatalom birtokosaié. Hogyan ülhet le ez a két fél ugyanahhoz a tárgyaló asztalhoz? Az egyházi vezető hatalma a hívek közösségének hatalmából juttatott jogkör, vagy feladatkör, ez igaz, de habár a közösség nevében gyakorolt hatalom, mégsem közösségi megbízás adja, hanem krisztusi kiválasztás. A püspököt nem a közösség egésze vagy akár csak képviselője is ruházza fel hatalommal, hanem Krisztus küldi hatalomba. Küldheti arra, hogy a Szovjettel tárgyaljon? Hiszen hatalmát, tisztségét, jogkörét és feladatkörét is Krisztustól kapta a felszentelésben, isteni jogon birtokolja és „in persona Christi” gyakorolja. Egyenlő vagy akárcsak egyszintű is ez a hatalom a diktatúra obskúrus állami hivatalával, amely az egyházi ügyekkel foglalkozik? Az egyházi vezetők hatalmának a szeretet szentségéből kell töltekeznie, és az egyházi hatalom viselőinek tudatosan, áldozatosan arra kell törekedniük, hogy tetteikben az Egyház, mint az Isten és az ember szeretetszövetsége jelenjék meg, útmutatója, közvetítője a világmegváltó krisztusi emberszeretetnek. Mi köze lehet ennek Moszkvához? Moszkva pontosan az ellenkezője mindannak, amit Krisztus tanít. A történelmi materializmus erőszakszervezete, a párt, istentagadást hirdet, és világhuralmat követel. Vajon a kettő: a Vatikán és a párt mit kereshet egymáson, egy tárgyalóasztal mellett? – alkudozva, egyezkedve. Miben alkudhatnak meg, egyezhetnek ki? A bíboros gondolatai a hatvanas évek elején sokat jajongtak, csapkodtak ekörül a kérdés körül, és veszélyes, válságokat hordó lépésnek tartotta a nyitást Moszkva felé. A nyitás evilági, politikai lépés volt. És a racionális, franciás diákpapok ambíciózus törekvése ezt nem is titkolta. Mind gyakrabban olvashatta a bíboros, hogy keleti politikáról beszéltek. Már pedig, ha erről beszéltek, felvethető lett a kérdés, amit a kétségeskedők egy-két sajtónyilatkozatban sugalltak is: mi adott jogot a vatikáni diplomatáknak arra, hogy Magyarország ügyében egyezkedjenek Moszkvával, illetőleg nem is Moszkvával, hanem csak a budapesti helytartó egyik alsóbbrendű hivatalával? Mert Moszkva hatalmi gögijében még csak nem is vállalta, hogy közvetlenül tárgyal a Vatikánnal.

Az Istenhez tartozás, az Istenbe vetett hit nem adott jogot arra, hogy a vatikáni diplomáciai ambíció a hívők nevében politikai tárgyalásokat folytasson a diktatúrával. Arra pedig különösen nem, hogy az ambiciózus diákpapok mint vatikáni diplomaták olyan egyezményeket kössenek az Egyház (vagy az Isten?) nevében, amely közvetlenül vagy közvetve befolyásolja, következményeiben korlátozza a magyarországi hívek testi és lelki, akár hitbeli szabadságát. Bármilyen vonatkozásban is.

De ha a hívő nem is tévedt erre a bonyolult vitaterületre, már akkor megborzonghatott, amikor hallotta a hírt, hogy Isten testének, az Egyháznak a diplomatái az istentagadás egyházi biztosaival tárgyalni készülnek. Tárgyalhat Krisztus papja az antikrisztussal?

A bíboros az első gyanúperctől kezdve bizonyos volt abban, hogy Moszkva csúnya becsapást készít elő, amikor nem is pesti helytartóját, hanem annak csak egyik alhivatalát állítja a Vatikánnal szembe. Többágú csili-csali játékra lehetett számítani. A tárgyalásokkal nemzetközi presztízis növekedés, a magyarországi hitélet csökkenése, és reakciójában a nemzeti és az egyházi elválasztása volt a cél. Moszkva oldalán a tárgyalások főelőnye az volt, hogy a Vatikánt az erkölcsi szabályok kötötték, tehát amiben megegyeztek, azt be kell tartania. Moszkva tárgyalói, a magyarországi egyházügyi bürokraták viszont csak azt tarthatják majd be, amit Moszkva, a fődiktatúra helyesnek és hasznosnak lát. A háromágú csili-csali játék, amibe a Vatikán belement, tovább gyengítette a magyarországi lelkierőt. Amikor pedig a szabadságharc szörnyű leveretése után Moszkva már csak a magyar lelkierőtől tartott, mert a társadalmi szint alá húzódo lelki ellenállás azt mutatta, az orosz tankok a magyar lelkierőt nem tudták legyőzni. Moszkva tudta, hogy ha a vatikáni diplomatákat tárgyalóasztalhoz képes csalogatni, célját eléri, mert a szokásos félreértések a tárgyalások alatt, majd a tárgyalások utáni félremagyarázások lehetővé teszik, hogy ország-világ előtt azzal dicsekedjék: íme, a Vatikán tárgyalat velünk és hozzájárult...

Moszkva a huncut szabású fregoli félegegyezményt, vagy „protokoll”-t tetszése szerint ki-be fogja forgatni, és a becsapott tárgyalófelet, ha az ezt észre is meri venni, egyszerűen ki fogja nevetni. És a Vatikán panaszait, a becsapásokat évtizedekig tartó vitában, élvezettel fogja tagadni. (Amit újabb és folyamatos presztízisnövekedésére fog használni.) Míg a megzavarodott, csak egyoldalról, a diktatúra oldaláról tájékoztatott, fapados hívő megzavarodva, igazán nem tudhatja már, hogy neki most kinek és mit kell ezután elhinni?

Jobb lett volna, gondolta a konferencia teremben, a gömbörcsős olasz monsignorra figyelve a megnémult bíboros, ha a racionális, franciás diákpapok kiképzésük után a jelen korban is megmaradtak volna világiaknak, világi tisztségű szekretáriusoknak, jogászoknak, az akták embereinek, aktagyártóknak és aktatologatóknak. Ilymódon nem lehettek volna semmiféle „grand illusion”-nak ambiciózus hirdetői az Egyházban – mint papok. Hiszen a Vatikán államban adhattak volna nekik világi tisztséget, még karriert is.

Az új és méginkább az öregember pápa előtti időben, a régi pápa alatt ilyen megrendülés és tiltakozás sohasem riasztotta a bíborost. Ez a fordulat nem fenyegetett még azután sem, amikor a régi pápa meghalt, és megválasztották pápának az öregembert, mert a régi pápa államtitkára keresztül látott a moszkvai propagandán, és amíg a helyén maradhatott, ilyen veszély nem jelentkezett. A régi pápa államtitkárát nem tudták megteveszteni a kommunista bülbül szavak. Tartotta, hogy Isten nevében eföldi embernek nincs joga tárgyalóasztalhoz ülni a gonoszság diktátorával, aki nem más, mint a Sátán, az antikrisztus. Nem engedett volna a franciás irányzatnak még akkor sem, sőt annál inkább sem, mert a vatikáni külügyért érseki kenettel küldötték Krisztus szolgálatába. Így történt, hogy a franciás irányzat csak az új pápa alatt tárgyalhatott, és ennek következtében a szovjet séma hármasszámítása (nemzetközi presztízis, a hitélet csökkentése, és az ellenállás lelki erejének elválasztása a nemzettől) csak később vált be. De bevált. A soha be nem fejezett tárgyalások, amelyek talán még ma is akadoznak valahol (ez is szovjet érdek), a nyitás óta, nyolc-kilenc év alatt azt eredményezték, hogy ma az országban mindössze 6 szeminárium működik a régi 30 teológiai főiskola helyett. 38-ban még 250 papot

szentelt évente az Egyház, ma már csak 40-et. A diktatúrával kötött „protokoll” idején (nem szerződés, mert addig a tárgyalásokat a diktatúra sohasem engedte) az országban még 4600 pap szolgált a hitterjesztést, ma a bíboros csak 3670-ről tud. A szerzeteseket és apácákat rövidenridegen kilökték rendházaikból az ellenük uszított rendőri és pártszervezetek kényére-kegyére. A vallásos embereket rendőrileg nyilvántartják. A szülők egyszerűen nem merik kockáztatni munkájukat azzal, hogy gyermekeiket vallásoktatásra küldik. A racionális vatikáni diplomácia a pesti tárgyalófelekkel még racionális sem mert lenni, sápadozott önmagában a bíboros, mert jóformán csak adott, és semmit sem kapott – „Isten nevében”. A tárgyalások okozta megdöbbenés a hívők között olyan zavart okozott, hogy ma már sokan az öregek közül sem tudnak különbséget tenni a mai jó és a tegnapi rossz között, a mai helyes és a tegnapi helytelen között. Igen rossznevű papok kerülnek vezető, egyházi stallumokba, és állítólag a Vatikán hozzájárulásával. És ennek a folyamatnak, a követség Szabadság térre nyíló ablakából így látja a vívódó öreg ember, a bíboros, még mindig nincs vége.

A Nyugaton mitsem akarnak abból észrevenni, amit a vatikáni tárgyalások a vasfüggöny mögött előidéztek. Főpapra hivatkozva írta az egyik nyugati lap, hogy az Egyháznak nem elsődleges feladata társadalmi változások előidézése, amint az sem feladata, hogy ilyen változásoknak ellenszegüljön. Az Egyház minden társadalmi formában él, és bizonyos fokig, mindegyikkel együttműködik. A bíboros a társadalmi semlegesség hangoztatását szerencsétlen ügynek tartotta. Az igaz, hogy a társadalom alakulása az emberek szabad ügye. Amíg ez a folyamat szabad marad. Amíg szabad fejlődés formálja a társadalmat, és amíg kialakulásában Krisztus tanításai is szólhatnak. De amikor az emberi társadalmat diktatúra alakítja át erőszakkal és egy ember képe, a folyamat kibírhatatlanul igazságtalan és fájdalmas lesz. Az igazság és szeretet nem lehet semleges. És a bíboros, aki jól ismerte a diktatúrák „társadalomalakító” gyakorlatát, ezt a kijelentést már nem fogadhatta el semleges engedékenységgel. Magyarországon a társadalom átalakítása ma istentagadással, szellemi és testi terrorral folyik. Ezt legfeljebb az fogadhatja „semlegesén”, aki nem él benne ebben a folyamatban. Éppen ezért okatlan dolog az ilyen semleges nyilatkozat általános hangoztatása. Moszkva másra sem vár. Az ilyen nyilatkozatok segítik Moszkvát, amelynek a semlegességből következő közömbösség szövetségese. Az Egyház közömbössége a Nyugaton azt jelenti, hogy nem munkálkodik Krisztus tanításainak társadalmi érvényesülésén, a vasfüggöny mögött pedig Moszkva farizeusként hivatkozhat a nyugati példákra, és a társadalom átalakításából kizárja az Egyházat, sőt a maga társadalmi erőszakához kikényszerítheti akár a rabpüspökök együttműködését, legalább is helyeslését, esetleg elnémulását. A bíboros nem hajlandó elfeledni a nagy pápák szociális enciklikáinak tanításait és törekvéseit, és azt, hogy a hatalom mérséklésében az ember jogainak egyetlen igazi szövetségese van: a keresztény etika.

Az bizonyos, vallotta a bíboros, hogy Szent Pál nem társadalmi semlegességre gondolt, amikor a galatáknak ezt írta: „A szabadságot Krisztus szerezte meg nekünk. Álljatok tehát szilárdan, és ne hagyjátok, hogy újra a szolgaság igájába hajtsanak benneteket.”

A bíboros nem tartozott azok közé az írók közé, akik túltermelték memóriájukat, és később jótékony és irányítható feledékenységben szenvednek. Amit egyszer leírt, arra mindig emlékezett, és azt mindig a magáénak vallotta. Amikor a franciás diákpapok eddigi és ezutáni tárgyalásaira gondolt (a budapesti tárgyalásokból következő esetleges moszkvai tárgyalásokra, a nyugat-keleti konkordátumra, a franciás latindiák „grand illusion”-ra), a híveket féltette a kétségek kínjaitól, és nem az Egyházat.

Magában, töprengései közben, sokszor idézte, amit „Az édesanya” című könyvében írt az Egyházzal. Az Egyházat, hitte és vallotta, nem lehet félteni. Mint történelemszerető ember látta azonban, hogy a megalkuvások és akár az Egyház kebeléből jövő megalkuvók is, mindenkor csak olajat öntöttek a kereszténység ellenségei által gyújtott tüzekre, és növelték a meg nem alkuvók, a hűségesek szenvedéseit. A bíboros a történelemből tanulta, és tudta: „új egyházfalók hengerelnek le régi egyházüldözőket, hogy megkezdjék diadalittasan tiszavirág életüket. És az

Egyház túléli őket és térképeiket. Nem a várak és fegyverek, hanem az idő emészti meg az Egyház ellenségeit. Ám az Egyháznak sohasem alkonyodik. A várfalakat a barbárok elpusztítják, az Egyházat még az időnként felburjánzó, belső emberi hibák, sőt maguk az ördögök sem tudják elpusztítani. Nincs a földön az Egyházhoz fogható.” – írta könyvében a bíboros. „A tények szólnak itt... Üldöztetése növekedését, virulását, szilárdságát jelenti; a gyűlölet izzása és feneketlensége csak ereje félelmetességét méri, és szemlélteti. Megtámadva győz, törvéteken felülkerekedik, gyalázatokkal tetézve még tündöklőbb lesz...”

Ezt még a békeidőkben írta a zalaegerszegi plébános. De a Szentlélek kegyelméből azért írta, hogy ma, amikor a bíborosnak döntenie kell sorsáról, ezzel erősítse, biztassa magát.

Az Egyházat nem lehet tárgyalásokon feladni, de a győzelem bizonyosságával lehet az Egyházért harcolni. Ezt üzeni a zalaegerszegi plébános a döntés nehéz óráiban a magyar primásnak és bíborosnak.

És ezzel a döntése talán könnyebb lesz.

## és az ütőkártya

De aztán mégsem üzent Szent Pállal Rómába, hanem lecsendesedett. A Szabadság térre bámulva volt ideje hozzá. Talán hiba volt, de ez történt. Újból megfontolva, amit plébános korában írt az Egyházzal, hogy „nincs a földön az Egyházzal fogható, még az időnként belülről jelentkező hibák sem tudnak neki ártani,” úgy határozott, segíti véleményével, tapasztalataival és tájékoztatásával a tárgyalókat, hátha ily módon szerezhetnek a magyar Egyháznak és népének egy-egy lényeges kérdésben engedményeket. Nekiállt a munkának, újból kibontotta a Vatikán előtt a magyar problémát, leírta, szerinte mi a lényeges veszély, mi lenne a lényeges követelés, és milyen biztosítékokhoz kellene ragaszkodni a bolsevista tárgyalóféllal szemben. Nagy buzgalommal dolgozott, bár állandóan hessegetni kellett magától a hiábavalóság érzését, hogy amint a tárgyalásoknak nincs értelmük, úgy semmi értelme annak a munkának, amivel a tárgyalók keze alá készíti észrevételeit, panaszait és javaslatait. Mégis csinálta, hiszen a szentatyja így látta jónak.

Az úgynevezett egyházpolitika szabad, polgári rendszerű államokban állandó örökös volt az állam és az Egyház közötti viszony meghatározásában. Az apostolok Krisztustól kapták kötelességként, hogy az embereket tanítsák, megszenteljék, és az örök élet felé kormányozzák. Ennek a lehetőségén örökösni kellett. A bíboros elítéltetése, börtönbe süllyesztése azonban éppen azt mutatta, hogy a diktatúra ezt nem tűri, mert az embereket ideologizálni, szentségteleníteni, és a diktatúra uralmi céljai szerint akarja kormányozni. De, biztatta magát a bíboros, éppen azért, mert ebben a küzdelemben már elbukott, sok hasznos tapasztalattal, figyelmeztetéssel tud szolgálni azoknak, akik most a Vatikán tervei szerint szóbaállnak a diktatúrával. Az Egyház két hatalmára ügyelt mindig az állammal szemben, a rendi hatalomra és a joghatósági hatalomra. Fontossága miatt a másodikként külön kell említeni a tanító hatalmat. A rendi hatalom a szentmise bemutatására és a szentségek kiszolgáltatására vonatkozik, megszerzése a felszentelés; a joghatósági hatalom az üdvösség elnyerésére irányuló kormányzat gyakorlásának nyilvános hatalma. Ebbe tartozik az Egyház tanító hatalma, amely a hitoktatást és a tanítást biztosítja. Szabad Egyháznak mondták szabad államban azt az Egyházat, amely ezt a két hatalmat szabadon gyakorolhatta. A diktatúra mindkét hatalmától meg akarja fosztani az Egyházat. A támadást Magyarországon a tanító hatalom ellen kezdték, és a védekezés az első pillanattól kezdve keserű harc volt, mert rabországban fogoly az Egyház is. A bíboros magánosságát, még azután is, amikor rávette magát a franciás, vatikáni tárgyalókedv támogatására, nyugtalanság és keserűség árnyékolta, hiszen a saját bőrén tapasztalta: a megszálló pogányság magyarországi uralma totális, csak egyetlen hatalmat ismer el, a párt hatalmát. És ennek totálisan alá akar vetni mindent, ami él és mozog. Igaz, a bíboros a harcát ott kezdte, hogy nem ismerte el az ország totális fogságát, és elsőnek szabadságot követelt úgy az Egyháznak, mint híveinek, mert a két szabadság egy. A vatikáni tárgyalók pedig ott kezdték, hogy elfogadták a fogság állapotát, és a rabságban keresték az új cézárral a „modus vivendi”-t. A fél vagy negyed szabadságot? Létezhet ilyesmi egyáltalán?

A bíboros sokat csendesítette magát. Tovább is félt és fájlalta a vatikáni fordulatot. Azonban úrrá akart lenni megrendülésén és kétségein, hogy akár ebben az új megközelítésben is segíteni tudjon tapasztalatainak felmutatásával és intéseivel.

De közben állandóan úgy érezte, hogy Róma nagy, történelmi lehetőséget mulaszt el. A rabnépek vallásszabadságának, és ezen keresztül erkölcsi, tehát politikai szabadságának követelésével, Szent Pál üzenetét hangoztatva, hogy „a szabadságot Krisztus szerezte nekünk, álljatok tehát szilárdan és ne hagyjátok, hogy újra a szolgaság igájába hajtsanak benneteket”, Róma a huszadik században a rabszolgák Egyháza lehetett volna ismét. Olyan lelki forrással, amely megújította volna az Egyházat. Újból a katakombák Egyháza lehetett volna, ha a

katakombák valami új, mai formája is alakult volna ki az elnyomottak között. És a katakombák új formáit éppen a diktatúra nyomása alakította volna ki, és erősítette volna minden intézkedésével. A magyar Egyházban ennek kezdeti jelei már mutatkoznak is. A bíboros meggyőződése, hogy ezt nagyon jól észlelte a moszkvai diktatúra is. A tárgyalások és az egyezmények pedig, Moszkva jól értette, számította, nem az új katakombák Egyházát mutatják, hanem a megfogható, a fogságra kényszeríthető, a lecsupasztott régít, és a diktatúra ezt a szolgálatra kényszerített, megalkuvó Egyházat teszi majd a hívek elé. A kettős hatalmától, a rendi és joghatósági, főként pedig a tanító hatalmától megfosztott, államhivatalnokok által regimentált keretet teszik a hívők elé, látjátok: ebben hisztek... A rabszolgák Egyházát pedig, ha ez a nyomorúság tovább tart, majd valamelyik keret nélküli és tévelygő szekta fogja a rabszolgák között propagálni újabb tévedésekkel és szenvedésekkel. Mert azok nem tudnak tárgyalni és hűségesküti tenni.

Ez már nemcsak aggódó, hanem fájdalmas szomorúsága volt, hiszen a bíboros ismerte legjobban népét. És ez olyan aggodalom és fájdalom volt, amely mélyen beleivódott, nem tudott tőle megszabadulni, bármennyire is el akarta feledni. Folyton felemelte fejét ez a gond, és nyugtalanította, néha éjszakákon át gyötörte. Hogyan lehet, hogy a vatikáni racionális papdiplomáták nem értik: rendkívüli próba alatt a lélek rendkívüli utakat keres, és ilyenkor a felülről rápásztolt, jogi kompromisszumok nem segítenek, a rabszolgát nem elégíti ki jogfosztottságának rögzítése. És ha a diktatúra akar kinevezni püspököket, azok nem lesznek ezáltal apostolokká, legfeljebb aposztatákká, Róma pedig mindig felszentelhetné az új rabszolgák új katakombáiban megjelenő új káplánokat püspökökké, mert azokat a Szentlélek serkentette apostolokká.

Dehát a latindiák és francia racionális szemlélet nem ismerhette az irracionális feladatokat. Holott az apostoli küldetés mindig irracionális volt, nem volt kifejezhető logikai fogalmakkal. Ezekben a nehéz időkben még inkább az. Nincs köze a hatalmasok nemzetközi, politikai divatjához, haszonelvű logikájához, a koegzisztenciához, ha úgy tetszik detenté-hez, amelyhez a latin diákpapok olyan hiszékenyen igazodnak. Ám ha ez a fájdalom és aggodalom ismét és ismét fel is emelte lelki óvását, és nyugtalanította is, újból és újból legyőzte önmagában a szentatya iránti hűség elszántságával.

És ekkor kezdte biztatni magát az ütőkártya szerepével. Az amerikai követségen az első órától kezdve a szabadság szimbólumának tartották, mondták, és ezt nap-nap után éreztették is vele. És amint az évek múltak, ő maga is úgy hitte, hogy az amerikai követség Szabadság téri ablakában élve valóságosan az lett – s akaratlanul – a szabadság jelképe. Ha pedig így van, biztatta magát, akkor a tárgyalásokon Moszkvával szemben ütőkártya lehet, amit egyes tárgyalófelek kijátszhatnak a magyar egyház és nép mai, szoros helyzetének enyhítésére. Amikor erről meggyőzte önmagát, a követségen eltöltött remeteéletének is új értelmét és értékét látta. Mert – állapította meg magánosságában a bíboros – személyes sorsát, akár életét is, és minden jogát, jövőjét is fel lehet áldozni a tárgyalásokon azért, hogy a magyar nép és az Egyház legalább annyit kaphasson a neki járó szabadságból, amennyi a túléléshez kellő és szükséges. És éppen azért, mert ennyi ideig a szabadság szimbóluma volt az amerikai követségen, illetőleg a Szabadság téri ablakban, most annál erősebb ütőkártya lehet. Aki hajlandó elmenni, akitől a Szovjet megszabadulhat, ha a magyar templomok és magyar emberek elnyomását enyhíti. Hitoktatás, hithirdetés és papképzés. Ütőkártya legyen új feladata, és ebben súlyosodjék minden eddigi szenvedése, áldozata. Erre a fordulatra is készen kell álljon. Ez is olyan feladat, amely a jó pásztor áldozatából következik.

Ez a megnyugvása sem tartott sokáig. Induláskor a tárgyalások menetéről még tájékoztatták; válaszként írásban és szóban eljűk terjeszthette észrevételeit, aggodalmait és javaslatait. Értesült a budapesti, szovjet követelésekről is és a vatikáni engedményekről is. Az aggodalom és nyugtalanság ismét feltámadt benne, és gyötörni kezdte. A vatikáni érsek-küldügyér és munkatársai nem ismerték, vagy talán nem is akarták megismerni azokat, akikkel leültek

tárgyalni. És akikkel egyezkedni szándékoztak. A bíboros pedig immár egy félévszázada tapasztalatból ismerte az istentagadó pártiktatúrát, a diktátort, helytartóit, később örökösait. Az ötven év alatt látta, és megjegyezte, hogy még a kreml-i diktatúrával egyenlő erejű, katonai hatalmak sem tudtak a Szovjettel olyan érdemleges egyezményt vagy szerződést kötni, amelyet Moszkva teljes egészében betartott volna. Mire jó ez a tárgyalás? – kérdezte újra és újra önmagától a tépelődő bíboros. Hogyan egyezhet meg egymással az evangélium és az ideológia? A Vatikán nem fogadhatja el a ki-beforgatott, de változatlanul Isten-tagadó pártideológiát, de azt sem lehet feltételezni a bolsevistákról, hogy akárcsak el is tűrik Krisztus tanításait, és elismerik akárcsak másokra vonatkozóan is a tanítások kötelmeit. És ha Moszkva mégis tárgyalásokra csalta a Vatikánt, ennek csak szovjet oka lehetett. Ha meg így van, akkor munkájával, amivel a vatikáni delegációt akarja segíteni, tulajdonképpen, ha közvetve is, Moszkva céljait segíti elő.

A bíboros engedelmessé akart a szentatyának, de ez sok álmatlan éjszakájába került. Mert közben világosan látta a háromágú szovjet érdeket. Hogy presztízsnövekedést érjenek el a vatikáni tárgyalások révén. Hogy az egyházi ügyet állami hivatal alá kényszerítsék, és a hitélet növekedését lehetetlenné tegyék, sőt csökkentsék. És ami talán a legfontosabb volt, a rendőri, állambiztonsági cél: hogy a magyar nép lelki ellenállásának hevét gyengítsék, lázát megtörjék, a hit ellenálló erejét a néptől elválasszák. A bíboros, amikor a tárgyalásokról hallott, vagy azokra gondolt, mindig a Mária- napokra, az Isten melletti magyar népszavazásra emlékezett. Az első megrendülést a moszkvai diktátorban ez okozta, a második volt a magyar szabadságharc. És a kettő után Moszkvában látniuk kellett, minél kíméletlenebb a rendőri terror, annál erősebben fogózik a magyar Jézus Krisztus kezébe. Ezt a lelki kapcsolatot kell megszüntetni, véli Moszkva, és akkor a hit ellenálló ereje, akarata gyengülni fog, majd megtörik. Röviden szólva, a magyar népet el kell választani hitétől. Nem rendőri terrorral, ezt már megpróbálták, nem értek vele célt. Csalódással, kiábrándítással. Rájátszva akár a párt iránti ellenszenvre is. A koegzisztencia által okozott felengedéssel tárgyalásokra kell csalni Rómát, a tárgyalásokon szívós köntörfalazással, homályos ígéretekkel olyan engedményekre kell rávenni a tárgyaló papokat, a franciás diákokat, hogy attól megundorodjanak az elnyomott hívek. Ha nem kell nekik a párt, ha lélekben ellene szegülnek Moszkvának, a diktatúrának, akkor pedig majd lássák, hogy a Vatikánnak bezzeg kell ugyanez a Moszkva, ugyanez a diktatúra. Ugyanezek az utált pártemberek hivatalos szinten is kellene Rómának, velük meg is egyeznek és pedig a hívő lelki ügyeinek dolgában. Majd akkor magukban elítélik a kiábrándító Vatikánt, a Vatikánon keresztül Rómát, és Róma miatt az Egyházat. És bezárul a szovjet kör, csalódásukban elszakadnak hitüktől, és ezzel megtörik lelki ellenállásuk ereje, akarata. Legfeljebb káromkodás, szitkozódás költözik a hit helyébe. És ez már jó a diktatúrának.

De juthat-e más következtetésre a közember magyar pap és hívő, mint amit Moszkva előre kiszámított? Hitükért fogcsikorgatva elviseltek minden eddigi hatósági nyomást, és most a pap is, a hívő is látja, az elérhető lapokban olvashatja a „protokoll”-ról a híradásokat, szemlélheti a parádés képeket püspökeinek díszes hódolásáról, amint hűségesküt tesznek azoknak, akiknek a rendőreit eddig az alullévők elviselték, hogy Egyházukban megmaradhassanak. Íme, gondolják majd (a pavlovi kutyák reflexére számító Szovjet szerint): megszűnt már az Egyház ellenállása az istentagadó diktatúra ideológiájával szemben.

Lehet, gyötrődött a bíboros, hogy ennek a folyamatnak, amely a püspöki hűségfelvonulással kulminál, az aulákban és a körülkerített püspöki hivatalokban nem lesznek azonnali, drámai, látható következményei. Hiszen püspök már annyi van, ha kevés is a szabad püspök Magyarországon. De azoknak a lelki életében, akik az állam egyházellenes nyomását legjobban érzik, mert a prést legalul viselik el, a közember papok és a fapados hívők lelki életében kiszámíthatatlan, csendes károsodást idézhet ez elő. Olyanfajta törést, amely az Egyházat Magyarországon még sohasem érte. És ha Magyarország lelki életében bekövetkezik, amire Moszkva számít, akkor minél kedvezőbb lesz az egyezmény a püspöki bársonyszékek állapotára, annál keservesebb lesz a fapados hívőknek. Moszkva az Egyház elleni

propagandának sátáni mestere, a lelki kártevést, amit előidézett, világosan látta, és kívánta. Mit érhet el ezzel a brutális és alattomos tárgyalóféllel szemben az erkölcsi elvekhez kötött, vatikáni tárgyalófél, aki nem közvetett kártevésért, hanem közvetlen szellemi dicsőségért dolgozik? Még csak fel sem ismerheti, hogy a szovjet tárgyalófélnek mi az igazi célja, mert akkor az esetleg megsértődik, és megszakad a tárgyalás.

Itt képzelte el a bíboros a maga ütőkártya szerepét. Úgy számította: Moszkva szakadatlanul kísérletezett azzal az amerikaiakkal, hogy helyéből kimozdítsa, és az ország elhagyására kényszerítse. Minden bizonnyal ugyanazért, mint amiért a tárgyalásokat indítványozta. Hogy a magyar nép ellenállásának lelki erejét ily módon gyengítse. A vatikáni tárgyalók tehát játsszák ki, mint ütőkártyát. Ajánlják fel, hogy a bíboros elhagyja a követséget, és az országot is, ha ezért olyan engedményeket kapnak a hitoktatás, a hithirdetés és a kispapképzés kérdésében, amely a bíborost kielégíti. Ez az ütőkártya formulája, gondolta magában a bíboros, amely új fordulatot adhat a tárgyalásoknak. Mert ha a ruszok elutasítják a javaslatot, akkor a vatikániaknak kell a visszautasítástól megsértődni, és visszakozni. Ha pedig teljesítik, akkor a magyar közember papok és fapados magyar hívők előtt nyilvánvaló lesz, hogy az Egyház feje, az esztergomi érsek, a magyar prímás, római bíboros áldozatáért engedményeket kaptak a tárgyalásokon, amiért főpapjuk hazáját elhagyta, hontalanságot vállalt, száműzetésbe ment. Az Egyház tehát él, mert áldozatokat tud elviselni érettük, akik a prést legalul szenvedik.

Tehát felajánlotta, ha már tárgyalni akarnak, bár ellenzi a Sátánnal a tárgyalásokat, legyen, a szentatya akarja, használják fel eddigi áldozatait summásan. De vegyék végre tudomásul, hogy az úgynevezett keleti politikát össze kell kötni a hívőkkel, mert most két külön világ. A vatikáni franciás diákpapok a maguk hivatalainak távoli és tartózkodó, a nyomorúságot nem szenvedhető, ésszerű érzéketlenségével, üzletszerű hüvösségével végzik tárgyalásaikat. A diplomácia rangos előkelőségével és eleganciájával. A magyar hívő a diktatúra nyomorúságában, és annak is a fenekén forogva, az elnyomott társadalom sarába taszítva ezt nem látja, és jobb is, ha nem látja, mert csak felbőszítené. Az ő sorsát viszont a vatikáni diplomácia nem kívánja látni. Magyarországon a katolikus hívőnek ma a diktatúra állandóan a nyomában van. Nyomorúsága fullasztó, mint a levegőtlenység. A ráiasztott rendőri, államvédelmi rémületet intézményesítették, ágyába követi a csengőfrász, az ellenőrzés munkahelyén várja, vasárnap találkozik vele a templomban, gyermekeit állandóan faggatja az iskolában. Meg kell tehát vele értetni, hogy a tárgyalások érte folynak.

És van egy másik magyar szempont is. A szabadságharc alatt a felnyitott rendőrségi és bizalmas irattárakban, a napfényre került titkos ítéletek irataiban, a nyilvánosság előtt kitért fogházak hánytató rejtelseiben már felsejlett, de aztán a szabadságharcra következő eseményekben bebizonyosodott, a szabadságharc alatt fehér zászlóval csapdába csalt katonák végzete, a szabad népre zúdított tankháború iszonyúsága, a szabadságharc vezetőinek titokban történő legyilkolása, a Szibériába hurcolt magyar fiúk, lányok elpusztítása bizonyította, valamint a jeltelen magyar sírok lidércfénye mutatta, az úgynevezett munkáshatalom álarca mögött magyarelles, magyarirtó diktatúra rejtőzik. És a vatikáni tárgyalások ezzel a magyarelles és magyarirtó hatalommal folynak. A magyar papok és a magyar hívők joggal kérdezhetik, vajon a vatikáni tárgyalók egyetérthetnek bármiben is ezzel a hatalommal, amely több magyart pusztított el, mint az országot körülvevő, sovén szomszéd hatalmak összevéve, együtt (amikor azok sem takarékoskodtak a magyar élettel). Miképp történhetett, folytatódik a hívők kérdése, hogy a szeretet Egyházának a papjai ezzel a hatalommal egy asztalhoz le tudnak ülni? És ha már leültek, vajon miért ültek le?

És, érvelt a bíboros, éppenséggel itt kell a magyar egyházfő, mint ütőkártya. Amellyel bizonyítják, hogy az egyezmény vagy félegyezmény nemcsak a magyar pap és hívő hitéből és életéből engedett, hanem a magyar Egyház főpapja a maga áldozatát is meghozta, elhagyja menedékét és hazáját. Vállalja a száműzetést, hogy a magyar hitoktatás, hitterjesztés és kispapképzés terén enyhítést nyerjen a hívő. És ezzel az ütőkártya összekötné a két világot, a



vatikáni diplomácia tartózkodó távoliságát és a magyar Egyház papjainak és híveinek mélyülő nyomorúságát.

Ez lett volna az ütőkártya. És a vatikáni tárgyalók nem használták fel.

A vatikáni tárgyalók 1964 szeptemberében írták alá azt a félegegyezményt, vagy előegyezményt, vagy egyszerűen csak jegyzőkönyvet, „protokoll”-t, amiben a szovjet budapesti pártbürokratái egyetérthettek velük. Az Egyház ebben engedélyt nyert arra, hogy egy érseket és öt püspököt nevezzen ki Magyarországra. De ugyanakkor a Vatikán elismerte, hogy a diktatúra megvétózhatja a püspökök kinevezését. Ami 1:1 a diktatúra javára. Azt is tudomásul vette a Vatikán, hogy a diktatúra napról-napra ellenőrizheti az Egyház életét. A bíboros azonnal kifogásolta, hogy a franciás latindiák tárgyalók csak püspököket ismertek az Egyházban. Keserűen jelentette ki, hogy továbbra is Róma ütőkártyájaként akar maradni helyén. De ezzel az öngúnnal inkább emlékeztetni akarta a Vatikánt, hogy nem használták fel az ütőkártyát, aminek magát tartotta.

A megkötött egyezmény, vagy félegegyezmény, vagy „protokoll” a diktatúra sikere lett. Mindaz, ami ekörül az egyetértés körül történt, annyira elkedvetlenítette, hogy még csak nem is ellenezte. „Hiába is lett volna!” – mondja csüggedt naplóbejegyzése. De a személyi részhez nem járult hozzá. Tudta, hogy ennek a „protokoll”-nak nagy az ára: a hitéért eddig harcoló-hívó magyar csalódottsága és kiábrándulása. Eddig Magyarországon két oldal volt, egyik oldalon a bíboros és a bebörtönzött, hitvalló papok, Krisztus helytartójának, a pápának áldásával, a másik oldalon a kommunista párt diktatúrája cenzúrázott papokkal, a papi békemozgalom tagjaival. De ezzel az egyetértéssel a Vatikán és a diktatúra között – a két oldal megszűnt, és csak egy oldal maradt, a diktatúra oldala. A „protokoll”-ban a vatikáni tárgyalók ugyan elérték, hogy nem kerülhet kinevezésre olyan pap, akinek kapcsolatai voltak az Opus Pacis-szal. De mit ért ez? A bíboros láthatta, hogy azok a diktatúra által javasolt püspökkandidátusok, akik az Opus Pacis-nak tagjai voltak, egyszerűen és sietve lemondottak tagságukról, és utána a Vatikánból hamarosan megkapták püspöki, vagy apostoli adminisztrátori kinevezésüket.

A protokollból summásan kihagyták a bíborost. Úgyis, mint ütőkártyát. De úgyis, mint „justizmord”-al elítélt papot.

A bíboros elsősorban mindig papnak tartotta magát, akit fensőbb hivatása jelölt ki arra, hogy az embereknek Istennel való, élő kapcsolatát szolgálja. Lelkipásztornak tartotta magát mindenekelőtt, akinek népe között van a helye. Parókus volt, nem is akart más lenni. Parókusként lett püspök, érsek és prímás, sőt bíboros is. Mindig megmaradt a maga közösségében, népe között, a magyar valóságban két lábbal állt. Ismerte a hivatali fikciókat, és átlátott rajtuk. Mert még jobban ismerte a magyar népet, amelyből jött, amelyben dolgozott, és amelyért áldozott, hogy belekapcsolja az Isten és az ember szeretetszövetségébe, amely az Egyház; és hogy ez a szeretetszövetség hasson a szeretetközösségben, amely a magyar nemzet. Valósággal megbetegedett, amikor 64-ben olvasta, a diktatúra hogyan dicsekszik az aláírt „protokoll”-al. A bíboros jól tudta, a magyar nép magános, árva nép Európában. Eredete, történelme, zsákmányszerző szomszédai közötti, örökös sorsa önállóságra, figyelmező, éber életre készíti. Ennek a népnek legkeserűbb haragja mindig a csalódás okozta indulat volt. És a 64-es „protokoll” a magára utalt nép szívében ezt keltette fel. A csalódás haragjából pedig megvető, háborgó bizalmatlanság lesz Magyarországon, és abból könnyen akár hitetlenség is. Ezt zárta volna ki, ha tudhatták volna, hogy magyar egyházi férfi, főpapjuk áldozatával, aki ezért elhagyta az országot, hazáját, legalább némi engedményt nyertek a diktatúrától. A vatikáni tárgyalók közbejöttével. Így azonban csak azt érezték, hogy a diktatúra által rájuk erőszakolt, siralmas egyházi helyzetet a távoli Vatikán elfogadta. Amikor az ő Egyházuk szenvedett mai leigázottságában és nem a Vatikán. Hiányzott az ütőkártya összekapcsoló varázsa, és ezen a hiányérzeten nem segítenek a latinkedvű, francia szellemű papdiplomáták által szerkesztett, megnyugtató frázisok, mert azok soha a magyar hívők szeme elé nem kerülhetnek. A „protokoll” szövegéből a magyar hívő csak annyit lát majd, amennyit a diktatúra engedélyével

közölni szabad a párt egykezsajtójában. A magyar nép a bíboros áldozatvállalása óta rendületlenül bízott az Egyházban, de most a nép körében gúnyos csalódás és megvető bizalmatlanság pusztít. Akár hitetlenség is. És ez a lelki vész addig fog bomlasztani, rombolni, amíg a diktatúra elnyomása tart, és amíg Magyarországon az Egyház nem szólhat szabadon híveihez. A diktatúráról is. Talán még tovább is. A Vatikánban is meg kellene érteni, amikor Moszkva már megtanulta 56-ban, hogy a magyar nép nem muzsik-fejlettségű nép. A fapados hívők Magyarországon nem fogadták el harag nélkül, hogy a püspökök a diktatúrával kiegyeztek, egyezményt szerkesztettek, sőt hűségesküt is tettek, a laikus hívő pedig tovább is viselheti a diktátori megtorlásokat, a templombajárók egzisztenciális megkülönböztetését, és a folytonos, rendőri bántalmazást.

Ez ellen a veszély ellen, bizony, kellett volna az esztergomi érsek, a bíboros eddigi áldozatainak felmutatása és kijátszása a diktatúrával tárgyalva. Főpapi áldozat felmutatása a hívők áldozatáért. Ez lett volna az ütőkártya. A bíboros erre készült. Erre szolgált jelenléte is a követség ablakában. Ezért vállalta szimbólum-végzetét és életét. Hogy mutassa, ne engedje feledtetni: a magyarországi Egyház prímása, a magyar püspökök elsője, aki római bíboros is, kiállta a rendőrség kínzásait, börtönt viselt, a szabadságharc egyik szószólója lett, tehát ugyanazt a sorsot vállalta, mint a fapados hívő. És íme, mondhatták volna a vatikáni tárgyalók, most vállalja a legnehezebb áldozatot, a száműzetést, elhagyja hazáját is, ha ennek fejében az egyezmény a templom és az ember elnyomott sorsán valamit is enyhíthet. Szóval ha azt lehetett volna hirdetni, hogy a vatikáni tárgyalók a bíboros kemény sorsát, eddigi áldozatvállalását nem feledték, felvetették. És mint ütőkártyát kijátszottak újabb áldozatát: hogy hazáját elhagyja a magyar gyermekek, papnövendékek oktatási szabadságáért, a templomok lelki életének megkönnyítéséért. Ez meggyőzte volna a hívő népet Magyarországon, hogy nem hagyták magára, nem fogadták el véglegesnek rabsága nehéz sorsát. És a lélekhasadást megelőzheték volna.

De a vatikáni tárgyalók, az ambíciózus diplomata papok gyengéknek bizonyultak a tárgyalásokon. A bíboros ismerte a moszkvai trükköt, a vatikániak nem tudtak róla, vagy nem mertek emlékezni rá. Amint ez a szovjet tárgyalásokon történni szokott, a vatikániak a tárgyalások megkezdéséért elfogadták a moszkvai tárgysorozatot. És ezzel, a tárgysorozatban magukévá tették a bolsevista szövegkönyvet. Csak arról lehetett beszélni, amit a pártkiküldöttek vállaltak, és előírtak a tárgysorozatban, másról nem. És Moszkvában jobban ismerték a bíboros jelentőségét, mint a Vatikánban. Kihagyták a tárgysorozatból. Tudták, hogy szimbólum. És többre értékelték a szimbólumsors üzenetét, mint a vatikáni latin diákok, akik beleegyeztek abba, hogy a bíboros kérdését kihagyják a tárgysorozatból – a tárgyalás kedvéért. Az ütőkártyát kiadták a kezükből, és elfogadták, hogy főként csak püspöki kinevezésekről lehet szó... Nem vették még azt sem észre, hogy ezzel pedig az egyezmény gúnyos fintort vág a fapados hívők felé, akik a maguk vallásgyakorlásának a könnyítéséről szerettek volna hallani. Ravasz céltudatosság volt, a diktatúrának egyházértő tanácsadói voltak, Moszkvában jól látták a magyarországi hitéletben előidézhető lelki hasadást. És nemcsak látták, hanem elő is akarták idézni. Tehát álnokul hangoztatták is a hívők felé, hogy csak a püspökök dolgában jöttek tárgyalni a Vatikánból Budapestre.

A bíboros a tárgyalásoktól nem az Egyházat féltette, mert még ez sem árthat az Egyháznak. Hanem a szeretetközösséget, amelyben az Egyház Magyarországon él, a magyar népet féltette. Ezeknek a tárgyalásoknak, a „protokoll”-nak, elő- vagy félegyezménynek kárát a magyar nép fogja elviselni. És ezen a kártevésen utóbb már maga a pápa sem tud majd segíteni. Ha majd egyszer látni fogja, mire vezetett a könnyelmű diplomáciai beavatkozás. Mert ha netán, egyszer Róma panaszló szóval tiltakozni fog a félreértések, félremagyarázások, a homályos és be nem tartott ígéretek megszegése miatt, a pápa könnyen megkaphatja válaszként a szokásos szovjet ellenérvet: „Na és? Hát hány hadosztálya van a pápának, amelyekkel panaszát alátámaszthatja?” És Moszkva pesti, egyházügyi biztosai fölényes mosollyal ennyiben is maradnának. Könnyen

tehetnék, a normát teljesítették, a magyar embert kituszkolták lelki ellenállásából, a római Egyház iránti hűségéből, lelkierejét megtörték. Már pedig ez volt a moszkvai feladat. Hogy a magyar Rómában csalódva ennyiben maradjon: hit nélkül, remény nélkül és szeretet nélkül. Tulajdonképpen ezért és erre kellett Moszkvának a tárgyalás és a „protokoll”.

A bíborost tehát az gyötörte, hogy a vatikáni racionális diákok, tárgyalókészségük fitogtatására taktikai sikereket szereztek ügyeskedésükkel (a püspökök kinevezése körül), de a magyar népek ezért lelki életét megroskaszto, hitbeli, stratégiai veszteségeket kell elviselni.

A bíboros a hitoktatás, a papképzés és az igehirdetés állami korlátozását tartotta a magyar nép és Egyház hitéletében stratégiai veszteségnek. És vajon milyen körülmények között fognak az egyházi tárgyalók erre rájönni? A világi nagyhatalmak, mivel egyikük sem erkölcsi hatalom, ha gyanú ébred bennük, hogy a másik megtéveszti őket, viszontcsalnak vagy durván, egyszerre és egyszerően megállhatnak, és (a másikkal) szembe fordulhatnak, és megszakítják a kapcsolatot: hogy eddig és ne tovább! De a Vatikán, éppen ezért, mert egy hadosztálya sincs, és a nyáj túszként az istentagadó nagyhatalom kezében van, ezt nem teheti meg, és mire körülményesen és finomkodva, erkölcsi okokra hivatkozva sajnálkozni kezd, már olyan területen állhat, ahová nem akart a tárgyalások során eljutni, és ahol majd szégyenkeznie kell a hívek előtt. A felvett tárgyalások csapdába vitték a Vatikánt. Nem veszély már az is, ami a katolikus világsajtóban folyik? Nem kell szégyenkezni amiatt is a hűséges magyar hívek előtt? A racionális gondolkozású katolikusok a nyugaton azt állítják, hogy keleten nem szabad több hitvallónak, mártírnak támadni, mert az zavarja a kiegyezést Moszkvával? Meg hogy a kommunista diktatúrától már nem kell tartani, mert a Szovjetben a vallás újból felvirágozott, minden vasárnap zsúfoltak a templomok. (De nem írják meg, hány templom a becsukott sokból?) És egyébként is, hallja, olvassa a bíboros, Rómának nem az a feladata, hogy a nyugati civilizációt mentse, hanem az Egyházat. És hogyha az Egyház a római birodalom bukása után mindig meg tudta kötni a barbár népekkel egyezményeit, miért ne lehetne megtalálni most is a keleti politikával az egyház és a bolsevista párt közötti nagy kiegyezést, a nyugati-keleti konkordátum lehetőségét?

A bíboros, aki jobban ismerte Magyarországot, de Közép- és Kelet-Európa történelmét is, népeit is, mint a vatikáni racionális, latin diákok akármelyiké, tudta, ez a történelmi párhuzam nem áll. Mert a barbár törzsek éppen a személyiség szabadságáért fogadták el a római konkordátumot, a keresztény hitvallást. Ma pedig a diktatúra rendőri barbársága éppenséggel ezt az emberi, szabad személyiséget, és az azt felnevelő keresztény hitvallást akarja Magyarországon, de a többi közép- és kelet-európai országban is maga alá gyürni, és ha lehet, megsemmisíteni.

A bíboros, amióta a vatikáni érsek-küldgyér először járt nála a követségen, és a konkordátum szót kiejtette, elképedve állapította meg, hogy a latin diákpapok ismét az „akta” gyönyörébe estek. Megrendülve már akkor, azonnal megnémult. A vatikáni küldgyér, a keleti politika irányítója pedig, amikor ezt észrevette, még hűvösebb lett. Látogatása után kínlódvá harcolt a bíboros a ráköszöntő álmatlanság ellen, de nem győzhetett. Éjjel-nappal ébren-élesen előre látta, hogy a tárgyalások milyen kárt okozhatnak majd a magyarországi Egyháznak, és nem tud ez ellen semmit sem tenni.

Mikor a vatikáni küldgyér második látogatása után eltávozott tőle, már akkor összeszorult torokkal gondolt arra, lehet, hogy majd nem kívánják még ütőkártyaként sem felhasználni a diktatúra ellen. Már pedig nem akart itt meghalni az amerikai követségen. Ennyi kín, próba, remeteélet után végső és végző hasznosságát úgy képzelte el, hogy eltávozásáért, amit eddig nem volt hajlandó megtenni, a rendszer a magyar Egyháznak és népek némi engedménnyel, az országos fogság enyhítésével fizet. Ez lett volna a méltó ára annak, hogy jelkép végzetét és jelkép életét elhagyja, és elhagyja a követségi ablakot, amely nemcsak világító, hanem megfigyelő torony is volt.

Dehát ez nem történhetett meg.

Hogy a hitet mégsem olthatták ki Magyarországon, ez valóban a Szentlélek Isten csodája volt. A szabadságharc utáni megtorlás, a rendőri fogások, közigazgatási intézkedések, a „törvényerejű rendeletek” ha korlátok közé is szorították az Egyházat, a hittel nem végezhettek. A hitnek még a „protokoll” sem ártott. Talán csak a tárgyalóknak. A pavlovi reflexszel Moszkva hiába akarta Krisztust eltüntetni a magyar nép lelkéből. Kirostálták tanítását az iskolai oktatásból, kitiltották Krisztust az irodalomból, a régi írástudókat önengedéllyel neutralizálták, új írókat pedig a párt avatott. Isten nevét még kisbetűvel is el kellett tüntetni akár az utcai falragaszokról is. Csak a káromkodásokban, szitkozódásokban volt szabad megtorlatlanul Isten nevét kiejteni. A bíboros büszke volt népére, mert a „protokoll” csalódása sem használt a diktatúrának. A hitet elrejtették a lélek megfoghatatlan szentélyében, de nem adták fel. Vajon van-e neki ebben érdeme? reménykedett a követség ablakában imádkozó bíboros. A magyar lélek szentélyében Krisztus dúsodott és hatalmasodott. A diktatúra minden intézkedése hiábavaló volt. A lélek ellen nem győzhetek. A magyar lélek nem engedett a tárgyalások okozta csalódás után sem. Összeszedték a régi regényeket? Ezzel ugyanezeket a regényeket olvasandó tanításokká tették. Pusztították a verses köteteket? Másolni, vagy meg kellett tanulni a verseket, amelyek ilymódon a lelki ellenállás mondanivalójává lettek. Dúdolni kellett az énekeket, amelyeket üldöztek, mert erről egymásra ismertek az üldözöttek. Az iskoláskönyvekből kigyomlázták a magyar történelmet, amelynek eseményei ezután szájról-szájra kelve legendává nőttek, és meg is szépültek. Elhallgatták a szomszéd államokban zsákmánysorsra adott, élő és állandóan vérző magyar, milliós nemzetcsónkokat? És erre minden onnan jövő magyar nemzeti vértanú lett, aki a végveszélyben gyötört testvértörzsről hozott vész híreket. A Vatikán és a diktatúra közötti „protokoll” kiábrándító csalódása nem érte el tervbevert célját. A magyar lelki ellenállás ismét beszélni kezdett, és ehhez a rendőrök ismét nem értettek és érhetek. A diktatúra, amely annakidején, a bíboros jól emlékszik rá, de bizonyosan a kintiek is emlékeznek erre, pásztorleveleit kifogásolta, mert illetéktelen beavatkozásnak vette üzenetüket, mondván, az Egyház nem politizálhat, most azt követelte a papságtól, hogy gyűlölt társadalmi céljait és népnymorító gazdasági terveit a szószékről ajánlja az elkeseredett magyaroknak. A diktatúra az 1949-es egyezményrel és az 1964-es protokollra hivatkozva megalázhatta a templomot, rendőri kárt tehetett a hívekben, de a hitet nem zavarhatták ki belőlük. Az egyházi fegyelmet lezülleszthették, a hitéletet nevetségessé teheték, de a lélek megfoghatatlan és sértetlen maradt.

A bíboros a diktatúrával való egyezkedés napjaira gondolatban sokszor visszatért. Ilyenkor mindig elővette naplóját és végigolvasta, amit a vatikáni külügyér távozása után jegyzett fel.

„A regime lapjai”, ez állt annak az évnek szeptember 16-i feljegyzéseként: „hozzák a püspökkinevezési hírt... A papok esküje elmaradhatott volna, ha már annyi fontos elmaradt.” Aztán következik a feljegyzés arról, hogy a követségek aznap egyre-másra kérdezték véleményét a „protokoll” különböző vonatkozásairól. Az egyik követségi referens kétszer is felkeresi. „Nagyra vannak a külföldi lapok a »modus vivendi«-vel”, írta naplójában. Megjegyzi azt is, hogy a lapok a kommunista egyházügyi bürokrata minden szavát kidomborítják. De hozzáteszi: „Meghamisítják a helyzetet. Ez szomorú is. A papok esküje a rendszer előnye. Majd elvállik, Kalocsán, Győrött célt érnek-e? Pécsen áldozat van. Micsoda vélemények a sajtóban: »A kormány a jövőben semmi akadályt nem gördít a Vatikán és a magyar klérus közötti kapcsolat útjába...« »Nagyobb szabadság és kevesebb ellenőrzés...« »Lehet, hogy a bíboros már el is hagyta Budapestet, és útban van Róma felé...« »Budapesten jobb a helyzet, mint Lengyelországban, ahol a varsói bíboros folytonosan elnyomásról beszél.«” Véleménye a napló feljegyzései szerint ez volt: „...nem lehet várni semmit a gyermek és hitoktatás, a templomlátogatás szabadsága, stb. nélkül. Sok itt a püspök (10+6), de akadályozott. Ha tudnák, ki itt a püspök...” Aztán megint a laptudósítások: „Úgy tudják, hogy a vatikáni tárgyaló találkozott a bíborossal, és a bíboros a nyilatkozatot jóváhagyta...” „A megegyezést nem elleneztem,” írta a naplójába az nap. „Hiába is lett volna. Nálam nem járt először, csak tárgyalás közben és utólag jelent meg. Ezért szemrehányást tettem. Védekezése: »Egészen azok kezében

vagyunk, útlevel, minden tőlük függ.« A személyekhez nem adtam hozzájárulást... Egyébként ráborul az egyezményre a gyász sötétje... Csak püspököket ismer a megegyezés az Egyházból... A többen már keményebb lesz a diktatúra, az már ideológia lesz. Megmondtam, a Vatikán ütőkártyájaként maradni szándékozom, mert állásom ütőkártya. De ha »szabad« lesz az Egyház, nem akarok itt meghalni...»

És később, mint a súlyos sebesült, aki utóbb elgondolkozva nézi sebhelyeit, úgy lapozott vissza naplójában ezekhez a nehéz napokhoz. Mégis, egyszerre csak megnyugszik. Meg kellett látni ezekben a keserű sorokban rejtőző figyelmeztetést, és üzenetet: a moszkvaiak félnek tőle, és félnek a magyar nép szeretetétől, amellyel ragaszkodnak hozzá, bármilyen hosszúra is nyúlt remeteélete. Ezért ravaszkodták ki, hogy neve ne kerülhessen elő a tárgyalásokon. Ha az ügyeskedő vatikáni papdiplomata ügyefogyottan ügyekedtek, neki meg kell látni, észre kell venni. Akármit is mondtak a sanda „protokoll”-ban (amit csak a Vatikán fog betartani, de Moszkva és hivatalnokai nem), a bíboros ott ül tovább is a Szabadság térre nyíló ablakban, az ország fővárosában, és a lelki ellenállásra figyelmeztet. Elárulták magukat, hogy nem mernek vele szembenézni. És hiába volt a „protokoll”, ott ül tovább is, még hét évig ott ül a népidemokratikus rendőrök ostromgyűrűjében Magyarország primása. És minden hívő megértette, hogy a tárgyaló asztalnál nem mertek vele szembenézni. Ennyire tartanak tőle Moszkvában?

És naplójában találja ezt a feljegyzést is: „Ezért kellett előbb és úgy a megegyezés, ahogy történt.”

Moszkva nem akart az ütőkártya ellenében veszteni. Tehát a játszmát, a tárgyalásokat nélküle fejezte be, az egyezményt nélküle kötötte meg. Úgy, ahogy történt.

Az ütőkártya dolga később jön.

Ügyelnie kell! intette magát 1964-ben a bíboros. Talán évek múlva. Talán hetek múlva. Korábban, vagy később. De jön.

És jött is. Az ütőkártya ügye most jött, 1971-ben. És most döntésre kényszeríti.

## és a jelkép-élet

A bíboros, éppen azért, mert jól megtanulta, sőt átélve meg is tapasztalta a moszkvai diktatúra természetrajzát – ismerte gyengéit is. Tudta jól, Moszkvának nem kis problémája Magyarország. És ebből következett, hogy a bíboros nem volt könnyen eltávolítható tüske a (muszka) párt-diktatúra magyar oldalában. A bíboros nemcsak szabadság-szimbólum volt az amerikai követség Szabadság térre nyíló ablakában, hanem a megszállott, és rendőri elnyomás alá vetett Magyarországon személyében emlékeztető szimbóluma volt a kiirtásra ítélt istenhitnek, a hivatalosan elátkozott magyar életformának, az ezeréves országfejlődésnek, a szebb jövőt ígérő, keresztény erkölcsű társadalomnak; a bíboros nevével szólt a népi önérzet, a történelmi öntudat és erkölcsi ítélet. A szétroncsolt ország első közjogi méltósága volt, aki nem volt hajlandó semmiért és senki ellenében sem elfeledni, amit a felszabadítás áráként anyagban, emberben és szellemben az országtól és az országból elvettek és elvittek. Alakja mindenkit figyelmeztetett egyéni kötelességére, amellyel tartozott Istenének, elődei, apái ezerévének és annak a haladott tudásnak, ahová ez a nép feljutott. Egyik tényezője volt annak a lelki ellenállásnak, amely lehetetlenné tette, hogy Magyarországot úgy bolgarizálják, ahogy oroszosították az elszlávosodott bolgárokat. És hiába volt a Szovjet nagyhatalom minden diplomáciai kerülködése, egyezkedése, és követelése, a bíboros már tizenöt éve szakadatlanul cselekszi ezt a budapesti amerikai követségen. A szovjet diplomácia minden tiltakozása ellenére a bíboros ma is ott él, tizenöt év után a meghódított ország fővárosában, a Szabadság téren figyel, nem lehet onnan kipiszkálni – az amerikaiak oly jól ismert makacssága miatt. Ottléte és ottlétének tudata a magyarokat a diktatúra belső tagadására és lelki ellenzésére biztatja. A rendőrség tudja, nyomozza, megállapítja, de nem tudja megfogni ezt a rokoni kapcsolatot, amely ellenőrizhetetlenül összeköti az embereket a követség ablakával. És ez ellen erőszakkal nem is tudnak mit tenni, be kell látni, el kell ismerni. Amikor pedig a magyarországi diktatúrának már csak ettől az egytől kell félni, tartani. Minden mást, mindent, ami látható, hallható és megfogható volt, eltüntettek, elnémítottak és börtönbe vagy táborba küldtek. És a lelki ellenállás mégis megmaradt. Nemcsak az országban, bent, hanem kint, a határokon kívül is. A világsajtó, főként a nyugati sajtó, a maga izgulékony, szabad (ami a moszkvai nómenklatúra szerint kiszámíthatatlant jelent) kutatózásával minduntalan hozzá is kap ehhez a sebben álló tüskéhez, a bíboroshoz. A bíboros mindezt tudta.

A tizenöt év meggyőzte a bíborost arról, hogy az amerikai nagykövet, mikor november 4-én, az éjszakai órákban fogadta a követség lépcsőjén, és a „szabadság szimbólumá”-nak nevezte, talán nem is túlzott olyan nagyon. Mert akkor, a baljós november 3-i éjszakán, a követség lépcsőjén, szemben állva az izgalmában sápadt diplomatával, a bíboros ezt a kijelentést erős túlzásnak vette. De az elmúlt tizenöt év alatt, a követség ablakában élve, és az ablakból minden éjjel a Szabadság teret figyelve, akaratlanul azzá lett. A szabadság szimbólumává.

Ami (ez a bíboros meggyőződése) nem is érdeme, hanem inkább végzete.

A tizenöt év alatt hányszor ismerte be (emlegette önmagának), hogy milyen bölcsen, mennyi gondoskodó szeretettel, előrelátással cselekedett a szabadságharc politikai vezetője, amikor a helyzet végzetességét látva, már órákkal a bíboros követsége érkezése előtt arra kérte Washington (a bíboros tudta nélkül), hogy biztosítsanak menedékjogot Magyarországra primásának, az esztergomi érseknek. A szabadságharc vezetője jó magyar ember volt, ha egykor kommunista is. Tisztán látta a jövőt, mert jobban ismerte volt elvtársait, főként a moszkvai diktatort, mint Magyarországon bárki más.

Így lett szimbólum, és így lehetett tizenöt éven át magyar kiskövet a nagy Amerika nagykövete és ügyvivői mellett. Budapesten, hazája fővárosában. És a Szabadság téren.

Moszkvában hamarosan ki tudták számítani, hogy ez mit jelent. Vagy talán pontosan értesültek is róla, hogy ez mit jelent.

A konferencia-terem férfias méltóságától körülvéve, a bíboros annyi elismerést engedélyez magának, hogy tizenöt éven át a szimbólumsors, a jelkép-élet és jelkép-végzet nem volt könnyű viselet. De viselte kemény önmegtagadással. Remete élet volt, a végén olyan gyötrő magánosságban, hogy néha ijedten már úgy érezte, álmai és a valóság egybefolytak. De egy napra sem hagyta el magát. A tizenöt év alatt a Szabadság tér ablakában élve és imádkozva, jelkép-végzetébe fogott lángolással szakadatlanul, egy pillanatnyi mulasztás nélkül égette magát. Hogy lángoljon kifelé a magyar nép felé, és hogy világítson befelé, Amerika felé. Mint a világon a legárvább nép amerikai kiskövete.

Hűségesen égette szimbólum-életét, tudta, ez jelkép-végzete. És úgy hitte, minél erősebben ég a magyar szabadság jelképe az amerikai követségen, a Szabadság téri ablakban, annál inkább kívánja majd a Szovjetunió, hogy távozzék onnan, és annál inkább lesz kész arra, hogy távozásáért engedményeket tegyen. (Nem neki, személyesen, mert a bíboros semmit sem fogadott volna el tőlük, még a kínált amnesztiát sem, hiszen nem volt bűnös. Hanem a magyar népnek és az Egyháznak kellett volna könnyítések.)

Jelkép-élete azután sem halványodott, amikor látta, hogy a szovjet tárgyalók ügyesebbek voltak a vatikáni, racionális diákpapoknál, és a szabadság-szimbólum jelentőségét, mint ütőkártyát nem engedték a tárgyalóasztalra. A bíboros jelkép-életét azután is, a „protokoll” után is rendületlenül, ha belső sebesüléssel is tovább élte, égette.

Pedig bizony, nem volt könnyű a tizenöt évi, magános remeteélet sem. Még leglelkesebb híve, titkára sem bírta soká. Vele lépett be a követség ajtaján azon a tragikus novemberi éjszakán, amikor a szovjet csapatok ágyúí lötték a fővárost, és tankélei már a parlament épületét környező utcákig kúsztak előre. Titkára egy ideig ott élt mellette, aztán az egyik reggel elébe állt, és bejelentette, hogy nem bírja tovább, nem állhatja a süket várakozást. Inkább vállalja a kockázatot, lesz, ami lesz, kimegy. És kiment a Szabadság tere. És lett, ami lett. El kellett viselje a kockázatot: a kezükbe került.

De a bíboros kiállta. Tizenöt évig élt a követség Szabadság téri ablakában. Kifelé lángolt, befelé világított. És Moszkva jelkép-életének jelentőségét jobban értékelte, mint paptestvére, a vatikáni érsek-küldögyér. Moszkva éppen azért nem akart róla tárgyalni, mert tudta, mit jelent a magyar népnek a bíboros a budapesti, amerikai követségen. Magyar kiskövet az amerikai nagykövetségen. És nemcsak a magyar népnek jelent sokat, hanem a nyugati közvéleménynek, és magának, Amerikának is. Nem akartak róla tárgyalni, mert tudták, hogy a szimbólum eltávolításáért fizetni kell, és a szimbólumnak nagy ára van. A vatikáni küldögyér pedig (előzékenyen vagy feledékenyen) „honorálta” a szovjet tárgyalófél kívánságát, és engedte, hogy már a tárgysorozatra se vegyék fel, és így a tárgyalásokat elfordítsák felőle. Mindenki úgy gondolta, Moszkva immár nem törődik vele.

Tudta, ez nincs így. Önmagát figyelmeztetve írta naplójába: „Ezért kellett előbb és úgy a megegyezés, ahogy történt.”

Nem, egyáltalán nem tévesztették meg a bíborost. Mikor éjszakánként órák hosszat bámulta álmatlanul a Szabadság teret, sokszor gondolt arra, hogy vajon Moszkva miképpen fogja kimozdítani ebből az ablakból és a Szabadság térről? Hiszen a „protokoll” után már könnyebben teheti. És Moszkva nem felejt, ma is tudja, hogy a tizenöt év alatt nem volt egyetlen olyan szovjet terv, célkitűzés, kezdeményezés Magyarországon, amelynek a következményeire, esetleg hátulütőjére a bíboros, Magyarország kiskövete az amerikai nagykövetségen, ne figyelmeztette volna a Fehér Házat. Néha olyankor is, amikor talán nem is volt nagykövet Budapesten. De a kiskövet ott volt. És ugyanezt tette Rómával is. Közben – a „protokoll” után – várta, hogy kimozdítását Moszkva hogyan kezdi? A bíboros nyugtalan és bizonytalan volt. Hiszen a gyakorlati vonatkozásokat mindig is figyelemmel kísérte. És ezért tudta, hogy az amerikai vendégszeretnek római vonatkozásai is vannak. De azt már nem tudhatta, hogy

Rómában, illetőleg a Vatikánban ma értékelik-e, egyáltalán értik-e jelkép-végzetének kettős jelentőségét. Nem látják-e egyszerűen csak a keleti politika akadályának? Nyugtalanította és bizonytalanná tette az is, hogy immár negyedszázada nem volt Rómában. És amikor áttérnek valahol politikára, a bíboros jól tudja ezt is, csak a jelenlevők számítanak. Politikában, mint háborúban, a csatanapon jelen kell lenni.

Pedig, ugye, ha szimbólummá is lett, győzködik magával és keserűségével a bíboros, tizenöt év alatt sem némult el, nem benuult szoborrá, nem lett emléktáblává, hanem élő és beszédes szimbólum maradt. „Confessor vagy!” tanúsították az első római üzenetekben, hitvalló, olyan vértanú, aki nem halt meg. És „confessor”-ként is élt, nem rozsdásodott, nem porosodott, nem is fakult, nem engedett tanulságaiból, és nem változtatott példaadásán. Pedig ha szoborrá benuult, ha fakult emléktáblává válik, mint oly sokan kortársai közül, személyes sorsa sokkal könnyebb, elviselhetőbb lett volna. És hogy milyen szigorúan követelő, mindenestől igénybevevő, mindenkitől elválasztó magános élet az önégető jelkép-végzet, azt talán soha senki sem tudja majd megérteni, felfogni, mert a jelkép-élet, jelképvégzet keménységét nem lehet elképzelni. És, a bíboros reméli, hogy soha többé senkinek sem kell végigélni. Senkinek sem kell még egyszer egyházi és nemzeti szimbólumba fogva tizenöt éven át lángolni és világítani. Mint fogyatkozó lámpabél-életnek a Szabadság tér ablakában.

Mennyi memorandumban, helyzetképben, tájékoztatásban figyelmeztette a magyar nép pusztítására Rómát és Washingtonot. Hányszor sürgette úgy Rómát, mint Washingtonot, hogy követeljék a templom, az iskola és a család szabadságát Magyarországon és a többi magyar területen. Ami összefoglalva: a szabad hazához való jog a megszállók és néporzók ellenében. És (a bíboros szenvedésből alakult filozófiája szerint) a szabad hazához való jog a legelső emberi jog, a többi mind ebből az anyajogból származik. És meg kell állapítsa, Amerika megértette, és megtette a magáét. Ha tétován is, de többször megmozdult sürgetésére. És az erre intő magyar szimbólumot – ugye – engedte a követség ablakában lángolni és világítani tizenöt éven át. Pedig – ugye – állapította meg kárvallottan magában a bíboros, jelkép-végzetének és életének értékelése elsősorban a Vatikán kötelessége lett volna. Hiába, ez újabban nem történt meg. Nem történt meg a tárgyalásokon, nem mutatkozott a „protokoll-ban, és nem tapasztalható azóta sem. A Vatikánnak kellett volna visszhangozni, hirdetni, amit a bíboros látott, tapasztalt, elviselt, tett, és jelentett népe és Egyháza szolgálatában. Elvégre huszonhárom esztendő tanúsága és tanulsága van minden sora mögött. És huszonhárom esztendő egyharmad emberöltő, majdnem az egész férfikor. Azonban ez nem történt meg. Eddig. És most, mikor döntenie kell, hogy mitévő lesz, ezt nem hagyhatja figyelmen kívül. Pontosan ezt kell számításba vennie, amikor dönt: hogy miért nem szabad, illetőleg miért kell Rómába mennie? Vagy miért kell, illetve miért nem kell a rabsorsot újból vállalni?

A Vatikán a régi pápa halálával megváltozott. A mai pápa alatt, akit a bíboros csak az új pápának nevez magában, a vatikáni érsek-küldögyér személytelenül közönyös volt, amikor felkereste a követségen. Látogatása mindig elcsüggesztette a bíborost. Rendkívül udvariasan, de félreérthetetlenül ki tudta fejezni (semlegesen sima szavakkal), hogy az esztergomi érsek, Magyarország primása ma már egyszerűen öreg remete, az elmúlt világ ittmaradt óbarokk díszé, akinek ugyan kijár a figyelemteljes udvariasság, de tevéleges jelentősége az Egyházban már nincs. A szeretet legparányibb rezzenése is hiányzott merev, diplomata arcáról, célzó szeméből, csicsergő latin szavaiból. És ezt a magános életű bíboros érzékeny sérlelődéssel, keserűen fájlalta. Krisztus szeretetszövetségébe tartozó papnak érezte, és tartotta magát egész életében, de amikor a vatikáni küldögyér, ez a racionális papdiplomata meglátogatta, és hivatalos római szavait hallgatta, mindig az a gondolat kínozza, hogy újabban az Egyházban Krisztusnak lehetnek lehanyagolt és elhanyagolható papjai is? Hiszen úgy nézte, ezzel a kiváló küldögyérrel még imáikban sem lehetnek egyek, mert ez a diplomata bizonyosan nem mond szenvedélyesen forró imákat, hanem valami felsőbb fokon és előkelőbb formában, hűvös eleganciával imádkozik. Hiszen folyton érteni lehet viselkedéséből, hogy tisztelendően mesterművű,



diplomáciai alkotások sikeres szerkesztője. Franciás, racionális diákpap. Egyike azoknak a jogászoknak, akik papíroson akarják megváltani a világot, és nem testvéri együttérzéssel, a jó pástör önfeláldozó emberszeretettel. Amikor utoljára járt nála, a „protokoll” megalkotása után, a bíboros magába roskadva értette, milyen nagy változás történt a Vatikánban. És a „protokoll” után figyelve a Vatikánra, folyton kínozza az a félelem, hogy a „protokoll” valóban csak előegyezmény, kapu a szélesebbkörű tárgyalásokhoz. Hogy a nyugat-keleti konkordátum „grand illusion”-ja továbbhaladásra ösztönöz a Vatikánban.

A bíboros azonban mégsem tudott megváltozni. Mégsem, nem és nem! erősítette magát. Pontosan ő nem hiheti el, hogy amikor és ahol az Egyház a diktatúra bürokratiának felügyelete alá tartozik, s mikor rendőri megtorlás áll a hitoktató és a hittanuló közé, nem hiheti el, hogy ilyenkor pap segítségére siethet testvéreinek az üdvözülésben. Amikor a templombajáró vasárnap olyan vidéken megy misére, ahol nem ismerik, hogy ne legyen könnyű dolga a spiclinek, akkor pontosan ő nem hiheti, hogy szabadsága lehet léleknek, népnek, vallásnak, országnak, születésnek, halálnak, Egyháznak.

És eszerint folytatta tovább jelkép-életét, és viselte jelkép-végzetét a „protokoll” után is. Az érsek-küldgyér merev arca, rácsodálkozó szeme, kimért figyelmessége sem nem fékezte, sem nem csendesítette a bíborost. Szemébe megmondotta, de aztán a Rómához intézett memorandumaiban is kifejtette, hogy a „protokoll” a püspöki kinevezések rendezésével nem jutott el a magyarországi helyzet lényegéhez. Különösen nem, ha abba beleegyeztek, hogy a kinevezett püspököket a diktatúra bajszos kollégák támogatására utalja. Kifejtette tájékoztatójában, hogy a hitet nem a párt által regimentált püspök, hanem a szabad, személyes áhítat és a minden ember lelkében megszülető ima erősíti. A diktatúra hivatalnokai előtt hódoló és esküvő püspökök sajtó fényessége a hűséges hívők lelkében nem feledtet, hanem felidézi az elhurcolt, elítélt és internált püspököket és papokat, és olyan katakombá-egyházat tesz kívánatossá, ahová ez a sajtó fényesség nem hatol be – kutakozva. Mert az államnak teendő és kötelező papi eskü a vértanúkra emlékezteti a hívőt, és nem az állami havidíjra. A lelkierőt, és a hitéletet, hangoztatta Rómába írt tájékoztatóiban a bíboros, Magyarországon az egyházi ügyek állami hivatala és a hozzá csatlakozott békepapok csak csökkentik. Ma lelkierőt Magyarországon az Istenhez szóló, az Istent szólító imák adnak egyedül. A diktatúra kitüntetései hivalgó püspökök – írta – lehet, hogy ebben a rendszerben szabadon közlekedhetnek egymással, de nem közlekedhetnek azokkal a püspökökkel, akiket lefotgok és internáltak, vagy bebörtönöztek. És ez mindennél többet mond. Vértanúkat nem lehet az egyház életéből kifeledni, de nem lehet nyugdíjazni sem. Békepapok nem védik az egyház és a nemzet keresztény hagyományait és intézményeit, legfeljebb csak vigyáznak rájuk, hogy ne váljanak kellemetlenné a diktatúrának.

Az amerikai nagykövet 1956. november 4-re virradó éjszakán a lépcsőn köszöntötte a követség épületébe lépő bíborost, és ekkor nevezte a szabadság szimbólumának. A bíboros így is akarja holnap reggel elhagyni a követséget. Hiszen tizenöt évig égette a követségről kilángoló, szimbólumba fogott lámpabél-életét. Lámpabél-életű magyar lett, és volt az amerikai követségben. Tizenöt évig. De a bíboros a mindennapi valóságban élő ember is volt, aki belátta, hogy ha 56 őszén valóban a szabadság szimbólumának is tartották az amerikaiak, és ha a tizenöt év alatt kifelé és befelé mindent el is követett, meg is tett, ami tőle tellett, hogy ennek a várakozásnak megfelelően, 1971-ben már kicsiny ember ahhoz, hogy miatta a nyugati szuperhatalom, az USA külpolitikai iránya változatlan maradjon. Tizenöt év, bizony, nem kis idő azoknak sem, akik 1956 óta vendégükként tartották a követség menedékében. Tizenöt évnyi vendégség nem bagatell ügy. Nagy idő, nagy ügy. És ezt mindig is tudta. Minden év elején újból és újból megköszönte Amerika elnökének a menedéket, de ugyanakkor minden év elején meg is kérdezte, mindig feltette a kérdést: számíthat-e a következő évben is a menedékre. És akkor is nagy dolog ez a menedék, ha tizenöt éven át a követségi ellátásért, amelyet akár fényűzőnek is lehetne mondani a magyar viszonyokhoz képest, az amerikai püspökök fizettek.

A nyugati szuperhatalom, a szabadság bajnokhatalmának külpolitikai mozgása nem állhat egy helyben tizenöt évig Budapesten sem. Csak azért, mert ott 1956-ban a bíborosnak menedéket kértek, és adtak. Hiába, ezt meg kellett érteni. A magyar közmondás is, ugye, azt mondja, akármilyen kedves vendég, három napig untig elég. A sötétségbe komoruló konferencia-teremben a némán maga elé bámuló bíboros arcán ekkor mozdult először élet. Elmosolyodott. Régi gondja ez. És most eszébe jutott, magánosságában nemrég azt is kiszámította, és ezen mosolygott, hogy ha itt töltené novemberig az évet, és ily módon betöltené teljesen a tizenötödik esztendő, akkor a három napi kedves vendéglátást 1825-ször lépné túl. Mert tizenöt évi remeteélete az amerikai menedékekben 5475 napot tenne ki. És bizony ez már semmi esetre sem modern, hanem inkább bibliai hosszúságú vendégség.

Mindezt magában józanul meghányta-vetette. De azért az amerikai elnök levele után megbántott riadalmat és alázott bánatot is érzett. Nem azért, mert a követséget holnap el kell hagynia. Ezt azonnal, és minden keserűség nélkül megértette, és tudomásul is vette. Nem, nem ezért. Hanem azért, mert éppen mint praktikus ember, nagyon jól tudta, nem egyszerű és eredetien amerikai dolog az elnök levele. Akik ennek a levélnek a megírását előidéztek, azok a tizenöt évig nagyvonalú és nagylelkű házigazda előtt megszégyenítették. A bíboros kisakkozta magában, hogy Amerika elnöke nem írta volna meg ezt a levelet, ha nem biztosítják a levél megírása előtt arról, hogy egy ilyen értelmű levél „konszenzus”-ban van Rómával. Amikor eddig, ahányszor figyelmeztető memorandumaiban, indítványt tevő javaslataiban az amerikai elnökhöz szólt, ezt mindig úgy tette, mint akit Egyházának és népének a bizalma készítetett a levélírássra. Most pedig az elnök levele mögött minden bizonnyal olyan, lehet, több lépésű diplomáciai manőver húzódik, amely ennek az ellenkezőjére utal. Talán diplomáciai megegyezés is. Amiről nem tájékoztatták, amire nem figyelmeztették a vatikáni, latin kedvű, nagyvonalú és racionális diákpapok. Nem lett volna racionális dolog számításba venni az öreg bíborost? Ez az eljárás a tizenöt évig vendégként tartott, mert nagyrabecsült, meghallgatott, sőt megkérdezett, szakvéleménynek elismert bíborost az amerikai vendéglátó előtt megalázta; hiszen lekicsinyelte, véleményének értékét vette. Szégyellte magát azok nevében, akik ezt tették vele, és szégyenkezve szomorkodott, hogy ez is megtörténhetett vele.

Mert ez nemcsak oktalanság, volt, hanem szeretetlenség is.

És hát, igen: Moszkva ismét brillírozott a gonoszban. Mert így kezdette és rendezte meg a szabadság-szimbólum, a jelkép-élet kimozdítását a budapesti követségről, az amerikai menedékről, a magyar nép figyeléséből és figyelméből. A Szabadság tér ablakából.

De nem, mégsem, és nem tehetett másként, mint ahogy élt. Ma is így látja. És jelkép-életét, jelkép-végzetét kell tovább élje ezután is, amikor majd holnap a követséget elhagyja. Döntésének, hogy ezután hogyan? ez lesz az alapja. Mert a jelkép-életet és jelkép-végzetet nem a Szabadság tér ablaka tette rá. A bíboros büszke arra, hogy püspöki, érseki, prímási életét ő maga határozta meg. És erre most, az estébe szelídült, amerikai konferencia-teremben, az utolsó követségi estéjén is emlékezni akar. Amikor esztergomi érsekként a szétzúzott országban, a háborúfüstös esztergomi bazilika kitört ablakai alatt, októberi szélvihar orkánszerű orgonaszava mellett beiktatták, ezt az életet és végzetet határozta el magáról és magának. A székfoglaló beszéd fogadalom: „Legyünk most az imádság nemzete!” kiáltotta a besüvítő orkánban. „Ha újból megtanulunk imádkozni, lesz honnét erőt és bizalmat meríteni. Ne veszítsétek el bizalmatokat! Tartsuk meg a mi reménységünk rendületlen vallását. Így lesz erőnk a ránk váró küzdelemre... Ha Isten-Atyánk és Mária-Anyánk segít, akarok lenni népem lelkiismerete, hivatott ébresztőként kopogtatok lelketek ajtaján, a föltetsző tévelyek ellenében az örök igazságokat közvetítem népemnek és nemzetemnek. Ébresztgetem nemzetünk megszentelt hagyományait, amelyek nélkül egyesek talán igen, de a nemzet nem élhet.”

És Szegeden, a 900 éves Szent Gellért jubileumon megismételte önsorsának meghatározását: „Mindaddig,” mondotta a Dóm téren összegyűlt ezreknek, „amíg a magyar népben él a hit, ez a hit nagy erőt ad a nemzetnek a talpraálláshoz. Ami az én szerény személyemet illeti, nem

tekintem magam egyébnek, mint nemzetem és népem szolgálattelvőjének. Ezt a szolgálatot teljesíteni akarom, akármilyen árat követeljen is.”

A bíboros nem hivatalából, hanem a maga belső meggyőződéséből határozta meg így szolgálatát, jelkép-végzetét és életét. A bíborosnak meggyőződése volt: a magyarság ezer év alatt teljesen összeforrt a kereszténységgel. A magyar hazát, és a magyar népet szeretni annyi, mint az előidők hitét védeni. Az ősi, keresztény hitért szenvedni annyi, mint a magyar hazáért, népért keresztet hordani.

És a bíboros elhatározása szerint erről szólt lángolva és világítva tizenöt évig jelkép-végzete és jelkép-élete a Szabadság tér ablakában.

Határozhat másként most?

Másként most sem lehet.

Dönteni másként nem lehet.

## és a „hármak”

A követségi élet kitűnően alkalmas változások érzékeltetésére. A bíboros ezt hamarosan megtanulta, és végig, tizenöt éven át tapasztalta. Második nap, hogy a követségen tartózkodott, este, az egyik követségi titkár kérte, hogy a Budapesten tartózkodó külföldi tudósítókkal tartana sajtókonferenciát. Az előcsarnokban várták a bíborost. Magyarul, németül és angolul szálltak felé a kérdések. Titkára, aki akkor még mellette volt, tolmácsolt. A bíboros a feltett kérdésekre válaszolva kijelentette, hogy a szovjet agressziót a legteljesebb mértékben elítéli, hogy a szabadságharcos kormányt tartja Magyarország alkotmányos kormányának, és hogy a szovjet által létesített bábkormányt abszolút törvénytelennek ítéli, elutasítja, mert idegen katonai hatalom erőszakolta az országra.

A mindennap reggel 9-kor mondott misén a követség tisztikara és családjaik mellett a magyar alkalmazottak is részt vehettek. Aztán egy nap a magyar alkalmazottak elmaradtak. A bíborost értesítették, hogy felsőbb intézkedésre a magyar alkalmazottak többé nem láthatják. A diktatúra követelte a menedékjog betartását. A washingtoni külügyminisztérium erre közölte a követséggel a megszorításokat. Sajtókonferenciáról többé szó sem lehetett. A menedékjog tuskéi, mint valami vezeklő öv szorították a bíborost.

A követségi élet arra is jó volt, hogy éreztesse a bíborossal az idő múlását. Amire a bíboros egyébként nem figyelt. Ha megkínzásának és a börtön nyolc évének betegségei elő is vették, az idő múlása nem érintette. De a követség tisztikarának cserélődése figyelmeztette, hogy múlik az idő. Jöttek-mentek az emberek, azok, akik barátai lettek, egy szép nap elköszöntek, és mentek, és újak jöttek. Míg itt élt a követségen, tizenöt év alatt tíz vezetője volt a követségnek. Az első nagykövet volt, aztán amikor a szabadságharc vérbefojtása miatt Amerika a diktatúra új kormányát nem honorálta teljes képvisellel, a nagykövetet visszahívták, és helyette csak ügyvivőt küldtek. 1957-től 1967-ig hét ügyvivő váltogatta egymást a budapesti amerikai követség élén. 1967-ben a koegzisztencia által okozott enyhülés egyik jele volt, hogy a budapesti követség vezetőjévé ismét nagykövetet nevezett ki Washington. Amikor is a bíboros egy ideig azzal a gondolattal foglalkozott, hogy ez ellen tüntetve, elhagyja a követség épületét. De aztán mégsem tette. Beismerése lett volna a diktatúra győzelmének.

Ez a fordulat azonban figyelmeztette, hogy változnak az idők. És ha Washington változott, mert a változó elnökök meghozták a Moszkva iránti enyhülést, Róma is bizonyosan változott. A régi pápa után jött az öregember pápa, és utána az új pápa. És a bíboros önmagát kutatta, vajon öregedett-e, és változott-e az évek futásával ő is?

Úgy érezte, hogy ha fájjalja is a Vatikán változását, vagy talán éppen azért, mert fájjalja, az idő múlása nem okozott benne változást.

De az nem vitás, és nem is tagadhatta még önmaga előtt sem, hogy csak azt a Rómát ismeri, abban a Rómában gondolkozik még ma is, amelyet a régi pápa jelentett. És vajon, kérdezte többször önmagától, ha nem is érzi az öregedést, nem jelenti-e ez, hogy mert Róma megváltozott, és ő még a régi Rómában él, és gondolkozik: de facto kiöregedett. Ha nem is öregedett meg.

A régi pápa egészen másként nézte az istentagadó diktatúrát, mint a mai pápa, az új pápa. A régi pápa is, meg az államtitkára is ismerték Moszkva katonafőlényét és agresszivitását, tudomásul vették elnyomó és hódító hatalmát és helyzeti előnyét is, de ez egyáltalán nem zavarta vagy tartóztatta őket ítéletükben. Amint ez a keleti nagyhatalom bárhol is az Egyház ellen a legkisebb atrocitást is elkövette, habozás nélkül, és Moszkva katonai hatalmával mit sem törődve, ami történt, azonnal a világ közvéleménye elé tárták, minden rendelkezésükre álló eszközzel kipellengérezték. A régi pápának ez a megalkuvás nélküli örökdedése az Egyház

gyermekei felett, hamarosan leleplezte volna Moszkvát, amikor a Vatikánnak az együttéléstről kezdett üzengetni.

És különösen nem engedte volna, hogy az együttélés kétes kimenetelű kísérletét, a tárgyalásokat Magyarországon kezdjék el. A régi pápa nemcsak beszélt arról, hogy mennyire együtt érez a magyar néppel, hanem azonosította is magát Mária-országnak népével. Csodálatos, szinte rokon szeretet melegsége áradt szét a magyar népben a budapesti eucharisztikus kongresszus után. Minden magyar úgy érezte, a kongresszus nagy nyeresége, hogy a szentatyát képviselő bíboros (a későbbi, a régi pápa) a magyar nép atyai barátja lett.

És mert a régi pápa éles látásával felismerte az istentagadó diktatúra veszélyét, világosan látta azt is, hogy milyen sors vár a magyar bíborosra. De azért sohasem mondotta volna, hogy a bíboros hátráljon meg, hagyja el hazáját, népét, a nyáját. A bíboros ma sem feledheti, és soha sem fogja feledni, amit a pápa mondott, amikor átadta neki a bíborosi kalapot.

Elkésetten érkezett Rómába. A hazai regime meg akarta „ugráltatni” az útlevéért a bíborosjelöltet. Mikor a jövőendő bíboros, akkor már esztergomi érsek, magyar prímás ezt észreveszi, kijelenti, hogy inkább nem kell az útlevél, nem kell a bíborosi kalap, nem megy Rómába, de nem ugrik. A magyar bíboros-jelölt nem érkezett meg Rómába, és kiderült, hogy az új urak maguk elé rendelték, és meg akarták alázni a szokásos útlevél játékkal. A Vatikán erre megtámadta a kormányt. A világ közvéleményének viharos „csodálkozására” Budapesten a kormány azonnal elkészült az útlevéllal, el is küldték Esztergomba, nem kellett a bíborosnak személyesen alázkodni érte. Tehát későn érkezett Rómába. Azonban a régi pápa elvégezte vele külön a szertartásokat. Két nap múlva pedig, amikor a nyilvános konzisztóriumban fejére tette a bíborosi kalapot, a régi pápa átölelte. „Éljen Magyarország!” mondotta a régi pápa magyarul. Majd hozzátette megindultán, latinul: „A harminckettő közül te leszel az első, akinek vállalni kell a bíbor színével jelzett vértanúságot!”

És a manilai eucharisztikus kongresszuson a régi pápa legátusa mutat rá a magyar szabadságharc okaira, ítéli el az embertelen szovjet támadást, a magyar szabadságharc kegyetlen eltiprását.

Dehát ez már régen volt. És ahogy a pápa beszél, mindig úgy szólnak a legátusok.

A változás jelei mind szaporábbak lettek. A jó szomszéd, a bécsi érsek szavaiból érti aztán először világosan, hogy komoly mérvű a változás. De akkor még a változás hangja szelíd volt és szeretetteli. Az öregember pápa, aki a régi pápa után következett, minden sürgetés nélkül érdeklődött: eljönne-e Rómába, kúriai állásba, ha ennek ellenében Róma a jogilag és tényleg megüresedett püspökségeket Magyarországon betölthetne? (A bíboros most arra gondol, lám, lehet, ebből a pápai elképzelésből származott az ütőkártya ötlet.) De az akkor megválasztott öregember pápa szeretettel és szelíden azt is hozzátette üzenetéhez: a döntést, hogy elhagyja-e a követséget és hazáját, vagy sem, szabad elhatározására bízta. A bíborosnak akkor is csak egyetlen feltétele volt. Már akkor is azt válaszolta: ha ez a lépése a magyar Egyház, vallás s nép szabadságát biztosítani vagy a mai lehetőségeket növelni tudja, elmegy Rómába, és elhagyja Magyarországot. Aztán bécsi bíboros testvére újból jött, újból felkereste a magyar bíborost a követségén. De most már nem az öregember pápa, hanem az új pápa, a mai pápa üzenetét hozta. És ebből bizony érezte: ez az időváltozás már nem olyan szelíd éghajlatú, mint a másik volt.

Ez később történt. De már az öregember pápa idején tudomásul kellett venni a bíborosnak, hogy más szemek figyelik sorsát a Vatikánból. A régi pápa, aki előtte, a bíboros előtt mondotta: a magyar népet 1938-ban az eucharisztikus kongresszuson megszerette mély vallásosságáért, és most szívébe zárta, mert a kereszt árnyékában is ragaszkodik hitéhez; haláláig atyai szemmel, jósággal követte a bíboros nehéz életét. És mindvégig a bíboros mellett állott. Meghiúsított minden mesterkedést, intrikát, cselvetést, amelyet a bíboros ellen indítottak. Akár a bolsevisták, akár szolgálatukba fogadott, némely „haladók”.

Az azóta is folyó átalakulásnak élő példaképe ez a jelenlevő olasz diákmonsignor. Aki már egész más gondolkozást szólaltat meg, mint a régi pápa legátusai. Bizony, nem szenvedélyesen,

önemésztő forrósággal imádkozó pap ő sem, hanem boldog, karrierjével gömbölyödő, a mindennapi magyar nyomorúságtól és szenvedéstől kényesen visszariadó hivatalnok. Alkuvó és vidám tárgyilagossággal a mai magyar helyzetet mégsem szörnyű igazságtalanságnak tekinti, hanem adott, létező, tehát számbaveendő terepnek, amelyet nem támadni, hanem használni kell. Kiindulási alapként. A bíboros tudja, ha az aszkétafejú magyar monsignor a pápa személyes megbízottja, akkor ez a gömbölyödő, olasz monsignor az érsek-külfügér hivatalnoka.

A bíboros meg is értette a könnyen guruló olasz monsignort. Láta magatartásán, hogy érzi a monsignor, valami zavar szövi körül a néma bíborost. És tudja a bíboros, az olasz monsignor ezt a zavart át akarja törni, hogy bele tudjon látni tünődésébe. Tudja a bíboros, hogy ezért beszél szakadatlanul. A nagy konferencia-teremben egymást kergetve forognak zümmögő latin szavai. Amelyekre a bíboros eleinte nem tud figyelni, csak azt érti belőlük, hogy hízelgően figyelmes, kedveskedő, udvarló szavak. De azért azt nem mondotta volna a bíboros, hogy ez csak afféle céltalan, időtöltő, udvarias csevegés. Ha annak hangzott is. Mert ez a beszéd minduntalan olyan kérdésekre vitte a szót, amelyek felriasztották a bíborost gondolataiból. A bíboros félfüllel is értette, ha ezekre a kérdésekre egy szóval is válaszol, az olasz monsignor azt hiszi, következtetni tud arra, hogy miképpen alakult a bíboros elhatározása. Részletesen, körbe-karikába, de mutatott figyelmességgel beszélt a holnapi hosszú autóútról, amelyet majd megtesznek Bécsbe. És ebből a mosolygó-zsongó beszédből nagyhirtelen egyszerű és ártatlannak hangzó kérdést pödört ki: Vajon nem lesz-e fárasztó egyfolytában az autóút? Mondja meg öminenciája, nem kellene valahol megállni? Nem lenne jó rövid pihenőt tartani?

A bíboros azonban jól értette az olasz monsignor hirtelen kipödört kérdését. És nem válaszolt még a gyengéd, a gondoskodó, figyelmes kérdésre sem. Az olasz monsignor pedig csak egy-két pillanatig engedte a megválaszolatlan kérdést a csendben lebegni, aztán, hogy feltűnő ne legyen a hiábavaló kérdezősködés, azonnal folytatta a zsongó, latin beszédet. Most arról számolt be részletes pontossággal (mintha valami menetrendről olvasná), hogy hány óraker indul Bécsből Rómába a repülőgép, a menetrendszerű utasszállító gép. Mindent tudott. Tudta a kitűnő diplomatapap az indulást. Percre. Tudta a gép gyártmányát. Típuszámát is. De tudta a járat számát is, és hogy – jóelőre – mikor foglaltak helyet. És ez a figyelmes tájékoztatás (a bíborost most már szórakoztatta) ugyancsak kérdésbe csuklott: Gondolja öminenciája, hogy tud majd egy kicsinyt szundítani a repülőgépen? Mert bizony már jókor délután lesz, mire megérkeznek a római repülőterre.

A bíboros, jóllehet, most már figyelt az olasz monsignor szavaira, erre a kérdésre sem válaszolt. Ekkor gömböc arcát, mélyen előrehajolva a széles asztaltábla fölé, közelebb forgatta a bíboroshoz, hogy még nehezebb legyen kitérni figyelmes udvarlása elől. Vidáman mosolygó és tiszteletteljes kedveskedéssel Bécsről kezdett beszélni az olasz monsignor. Hogy milyen keveset változott a háborús évek alatt, és mennyire megőrizte a régi világ majesztétikus hangulatát, jóindulatát és, igen, még a humorát is. A bíboros azt is észreveszi, hogy most már sűrűn pillog a magyar monsignorra az olasz diákpap, hogy szólna már, és segítene már ő is. De a magyar monsignor is hallgat, mint a bíboros. Az olasz monsignor egyedül is folytatja rendületlenül és előpenderít Bécs dicséretéből is egy kérdést: Árulná el nekik bizalmasan a bíboros, örömmel tekint a bécsi viszontlátás elé?

Hiába azonban minden ügyeskedés, a bíboros nagyon jól tudja, mire kellene a válasz és nem szól. Megközelíthetetlenül ül a nagy asztaltábla másik oldalán. Úgy tesz, mintha annak olyan távoli lenne a szélessége, amin az olasz monsignor hangja nem hallatszik át. Még ha akár az elhomályosodó tábla közepéig is hajlítja magát, előredőlve a monsignor. A magyar monsignor pedig csak nem ejt ki a száján egy árva szót sem. Most aztán az olasz diákpap a Pázmáneummal próbálkozik. Milyen bölcs dolog, dicséri bókolva a bíborost, hogy a bécsi Pázmáneumot óhajtja lakóhelyének! A bécsi Pázmáneum fundamentumától fel, a tetőzetéig magyar. Az évszázados falak a magyar katolicizmus hagyományait őrzik. Ezek között a történelmi falak között könnyű

lesz az Egyház és a magyar nép megszentelt hagyományaiért dolgozni. Vagy tévedett volna, és már más terve lenne őminenciájának?

A bíboros nagyon jól tudta, akármelyik jámbor kérdésre is válaszol, a fürkész eszű olasz monsignor azonnal azt hiszi, megkapta, mi a bíboros szándéka, döntése. Mit fog cselekedni holnap reggel a Szabadság téren. Amikor kilép a követség kitárt ajtaján. És ezért a bíboros hihetetlen makacssággal (magában elismeri: tapintatlansággal is) még csak nem is hümmög a gondosan előkészített kérdésekre. Így hát a vatikáni diákmonsignor nem hagyhatta abba az egyoldalú beszélgetést, hanem, ha gömbörcödött is megbántottan, újra rákezdett a kerítő kérdések előpenderítésére. Hogy végül is szólásra bírja a sötétségbe burkolózó bíborost.

A bíborost most már valóban szórakoztatta a monsignor mesterkedése. A húzódó-vonódó, gömböc emberre pillantva figyelte, honnan keríti elő az új kérdést? Az olasz monsignor most a jó szomszédságról, a bécsi bíboros érsekről beszél, aki valóban jó barátja lett a bíborosnak az elmúlt néhány év alatt. Hogy igazán megindító, mennyire törődik magyar bíboros testvérével. És ennek, bizonykodott az olasz diplomatapap, ő maga a leghitelesebb tanúja, hiszen a magyar bíboros kiszabadításán ők ketten együtt dolgoztak. Ami, ugye, most végül sikerült is kettőjüknek. Elhiszi neki őminenciája, udvarolt a bíborosnak, hogy a holnapi nap életének legeslegboldogabb napja lesz? És előtte a bécsi érsek testvérük kijelentette, hogy ugyanígy érez ő is. És hát ő tanúsíthatja, hogy a bécsi bíboros érsek mindig is így érzett. Valahányszor nála járt, mindig szóba hozta a magyar bíboros kemény sorsát és fogoly életét az amerikai követségen.

És ekkor úgy érezte a bíboros, hogy már nem hallgathat tovább, meg kell szólalnia. Eddig hallgatott, mert nem akart közvetve sem hazudni az olasz monsignornak. Hogy is válaszolhatott volna kérdéseire, amikor még maga sem tudja, hogy mit fog holnap reggel cselekedni. De most másról beszélt a monsignor, és ezt már nem hagyhatta szó nélkül. A bíboros sötét szemével borúsán újból ránézett a készségesen gömbörcödő olasz diákpapra, és érces, zengő hangon, amit az olasz monsignor nem várt ettől az öreg, törekeny embertől, rászólt. Valósággal rászólt. Hogy a bécsi érseket jó testvérenek tekinti, akiről bizonyosan tudja, hogy mindent megtesz érte, amikor pedig soha senkinek sem panaszkodott amerikai menedékhelye miatt. Mert ezt nem is tehette, hiszen az amerikaiak mindig fáradhatatlanul kedves vendéglátói voltak, akik valósággal elkényeztették a tizenöt év alatt. Nem volt ő a követségen fogságban a tizenöt év alatt egyetlenegy percig sem.

És ezzel a bíboros be is fejezte mondanivalóját. A monsignor többi kijelentéséhez nem fűzött egy fia szót sem. Hanem egyszerűen elhallgatott a bíboros. Bánta a bíboros, hogy ennyit is mondott. A jóeszű, fürkésztermészetű olasz monsignor ebből is megsejthette, a bíboros valamilyen okból nem akarja elkötelezni magát. Habár ez talán nem is volt rossz. Mire is lenne jó, ha a „hármak” bármelyikét is, akiket egyformán izgathat ma este, hogy mit tesz holnap reggel a bíboros – valaki riasztaná. Várjanak a „hármak” holnap reggelig. Elég lesz, ha holnap reggel értesülnek majd arról, hogy mi történt a Szabadság téren, az amerikai követség előtt. Elég lesz, ha holnap reggel megtudják, hogy miképpen döntött.

Abból, amit holnap reggel cselekszik. (Akkor majd már legalább ő is tudja, hogy hogyan döntött.)

A bíboros el tudta képzelni, hogy ma este mindhárom érdekelt fél nyugtalankodik. Mert ügyében a „hármak” megegyeztek, de vele egyik sem egyezett meg. Azt a „hármak” tudják, hogy holnap reggel a bíboros elhagyja biztonságot nyújtó menedékhelyét, az amerikai követséget, de azt nem tudja egyik sem, még a Vatikán sem, hogy mit tesz majd a bíboros, amikor holnap reggel kilép a követség ajtaján. Elindul a Szabadság tér csábító tágassága, a hazája felé, amivel elfogadja, hogy az államvédelmi rendőrség kezébe kerül, vagy pedig engedelmesen vállalja azt, amiben (úgy látszik) a „hármak” egyetérthettek – vele kapcsolatban. És beül a Vatikán bécsi, nagy, fekete Mercedesz kocsijába. A bíboros, míg zárt arccal hallgatta az olasz monsignor latin zümmögését, még maga sem tudta erre a kérdésre a választ.

Egyszerűen nem tudta még, hogy holnap reggel mit fog tenni.

Azt azonban, mint rendszerető ember, már pontosan kirakta magában, mit is jelentene, ha nem ülne be ennek a barátságosan bőbeszédű, de közben fürkészésű diplomata papnak a Mercedesébe, hanem a Szabadság téren ismét az államvédelmi rendőrök kezére kerülne. Nemcsak az ország, hanem az egész világ, még hozzá nemcsak a nyugati, hanem a keleti, a moszkvai zsarnokság alatti, a szenvedő világ is tudná, mit akar ezzel üzeni. 71-ben más a helyzet, mint 48-ban volt. Ma már mindenki olvashatta, tudhatja, mi történt vele, amikor 48-ban a rendőrök elvitték érseki székhelyéről. Tudnak az emberek az egész világon a majd egy hónapig tartó kínzásról, a tortúráról, amikor nem egy éjszaka két-három ízben vetköztette le az államvédelmi rendőrőrnagy, és verte végig gumibottal talpától a feje tetejéig. És amikor ettől nem tört meg, és nem volt hajlandó az alezredes által előre elkészített hazug vallomásokat aláírni, ma már mindenki tudja, akkor kábítószerekkel megfosztották öntudatától, és valamiféle eszméletlen ájulatban mozgatták kirakatperén. Hogy ráhúzhassák az életfogytiglani ítéletet. A magyarok tudják, de az egész világ olvashatta, irgalmatlanul kivetköztették nemcsak emberi és papi méltóságából, de megfosztották érző eszméletétől, éber öntudatától is. Hogy azután az életfogytiglanból nyolc éven át kísérletezzenek olyan elpusztításával, amely csak közvetve lett volna gyilkosság és nem közvetlenül. Erről is tudnak ma már az emberek. Milliók tudják, hogy a haláltól csak a szabadságharc katonái mentették meg. A kínzások nyomait az amerikai követségen amerikai orvosok látták. És ha mindezt tudják az emberek, és ha a követségről kilépve ismét azok kezére adja magát, akik mindezt vele elkövették, nem telik bele sok nap, és a világon mindenfelé rádöbbennek arra is, miért tette, és hogy mit akart ezzel a tettével az embereknek üzeni.

A bíboros a döntésnek ezt a lehetőségét igen kifejezőnek találta. Méltónak eddigi jelkép-életéhez és jelkép-végzetéhez. Vajon hogyan kerülgetnék az államvédelmi, hogyan mernének hozzákapni Moszkva pesti helytartói, amikor ismét börtönbe vetnék? Viszont – igaz – nem bocsáthatnák szabadon sem.

A bíborosnak ez a döntése, hogy nem száll be a kocsiba, hanem kimegy a Szabadság térre, megfosztaná Amerikát a szabad világ bajnokhatalmának attól a varázsától, amely körülveszi. Hiszen engedte, hogy a bíborossal ez a kegyetlenség a követség ajtaja előtt megtörténjék. Miután kinyitották előtte az ajtót, hogy menjen.

De ugyanezzel a pár szabad lépéssel a bíboros megcáfolná annak a vatikáni franciás diplomáciának a hitelét is, amely a racionális érsek-küldögyér túlbuzgalmával azt állítja, hogy Moszkva megváltozott, megszépült ábrázatában, és megjavult uralmában. Hogy ennek a feltételezett változásnak a kedvéért el kellene feledni a vértanúk, az elpusztítottak, a szibériai munkatáborokban nyomorultul elhaltak, még ma is ott halódók, a nyomtalanul, jeltelenül eltűntek áldozatát. Ezután a néhány lépés után a Szabadság tér tágassága felé, és miután a bíborost az államvédelmi rendőrség újból elfogná, és bebörtönözné, az ambíciózus diplomaták a Vatikánban még csak sugalmazni sem tudnák többé azt a fikciót, hogy a moszkvai zsarnokság rendőrruralma megenyhült. Talán még a konkordátumot sem lehetne szorgalmazni Rómában. Tehát joggal és okkal fel lehet tenni, hogy a „hármak”, a három egyetértő, a Vatikán, Washington és Moszkva feszült érdeklődéssel várja, mi történik majd holnap reggel a követség ajtaja előtti búcsújelenet folytatásaként.

A bíboros pedig egyelőre csak azt tudja, most rajta múlik. Megsemmisítheti különös egyetértésüket.

És az sem kis gond, ha azt akarja elképzelni, hogy mi történik majd vele a szabad, nyugati világban, ha negyed évszázad után a római monsignorok társaságában, az olasz monsignor csatahajó nagyságú, fekete Mercedesén megérkezik Nyugatra, Bécsbe, és onnan Rómába repül? Vajon milyen életet, miféle tennivalót szántak neki arra az esetre, ha holnap reggel beül az olasz monsignor luxuskocsijába, amely bűvös diplomáciai rendszámot hordoz orrán és hátsófelén is. Ha a „hármak” diplomáciai manővereikben egyformán arra törekedtek, hogy a



bíboros menjen csak Rómába, akkor a Vatikánban bizonyosan készen várja a menetrend, amelyhez a bíborosnak még hátralévő éveiben igazodni kell.

És bizony ezt a menetrendet nehéz innen elképzelni is. Három, egymással minden más kérdésben szembenálló, sőt köztük egy ellenséges hatalom, milyen tervben érthetett egyet? És mert ezt nehéz volna kitalálni, nehéz is, fájdalmas is a döntés, amelyekben ezt az egyetértést sem lehet figyelmen kívül hagyni. A bíboros az utolsó követségi estén még csak egyben volt biztos: a maga igényében. Akárhogy is dönt, olyan életet kívánt, amelyben érseki és prímási feladatát a legjobban szolgálhatja. Szóban, vagy tettben. Odakinn Rómában, vagy itt benn, Magyarországon. De mindig úgy, ahogy magának még Esztergomban kimérte.

Abban már nem volt olyan biztos, hogy ilyen életet készítettek-e neki Rómában? Olyan életet, amelyben ezt teheti minden akadályoztatás nélkül. A bíboros jól ismerte a „hármakat”, akiknek szándékai, politikai aspirációi, céljai és törekvései bármennyire ellentétesek, sőt az egyikkel ellenségesek is, az ő sorsának, jövőjének elképzelésében a történelem egy jelentéktelen pillanatáig találkoztak. Ezért nem is mondja magában sohasem azt, hogy hárman lennének, hanem csak úgy nevezi őket, hogy a „hármak”. Mert mindegyik más és más, sohasem lesznek ezek hárman, mindig megmaradnak mint különálló „hármak”. Ha egyetlen egyszer egyet is értettek. Éppen a bíboros sorsának az ügyében.

A „hármak” közül, efelől a bíboros bizonyos lehetett, Moszkva kezdte, sürgette kimozzgatását menedékhelyéről. Az amerikai követségről való eltávolítása szovjet érdek és tett. Számított rá. Moszkva igen jól tudta, hogy a Szabadság téri ablak nemcsak világító torony volt, hanem megfigyelő torony is. A bíboros jelenléte az amerikai követségen biztatást küldött a magyar nép lelki ellenállása felé, de ugyanakkor felvilágosítást is tudott adni Amerikának arról, hogy melyik rendelkezésével mire készül Moszkva Magyarországon. És a kettő együtt már több volt, mint kellemetlen. Moszkva tudta, hogy ha a bíboros összeveti rendőrségi és börtöntapasztalatait azzal, ami ma is történik, bizonyítani tudja, nem igaz, amit a Szovjet politikai látszatként fenn akar tartani; hogy a helyi diktatúra önálló hatalom. A bíboros rendületlenül állítja, hogy a magyar események vizsgálatánál és elemzésénél Budapesten túl kell tekinteni, mert a valódi rendező, hatalmi tényező a Budapest mögött uralkodó Moszkva. Ez volt a szabadságharc keserű tanulsága is, amit oly könnyelműen és készségesen elfelednek a nyugaton. Pedig ezt mindenki láthatta 56-ban, még az is, aki addig nem hitte, vagy tagadta. A szovjet propaganda azonban ma már újból mondogatja, hogy 56-ban ellenforradalom ütött ki Budapest ellen. Pedig 56 szabadságharc volt Moszkvával, a megszálló diktatúrával, hadseregével, muszkavezetőivel szembeszállva, amit Budapest maga vezetett. És a bíboros állandóan, még ma is ezt hangoztatja.

A bíboros véleménye az volt, hogy 1945 és 1956 október huszonharmadika között az idegen, kommunista, megszálló párt-diktatúra Magyarországot rabba tette. Azután az ország tizenegy napig, a bíboros négy napig szabaddá lett. November negyedikétől kezdve pedig újra a Szovjet vasfüggöny tömlőce lett az ország, a vasfüggöny ismét bezárult. És a magyar szabadságharc tulajdonképpen két vesztese az erkölcsileg teljesen lezüllött világkommunizmus, és a tétlen, megbénult, erejét veszített Nyugat lett – az ENSZ-szel az élen. Tehát azóta Magyarországon ismét az történik, amit Moszkva elrendel, és más nem történhet. Magyarországon Moszkva az úr. A diktátor.

Ezt pedig hangoztatni kell, mert a Nyugat a magyar szabadságharcot el akarja feledni, és hajlandó elfogadni Moszkva magyarázatát, hogy 56 tulajdonképpen nem szabadságharc, hanem csak ellenforradalom volt. A forradalmi munkáshatalom ellen. Amikor a magyar szabadságharc korszakos érdeme az volt, hogy bebizonyította, a Szovjetunió egyáltalán nem forradalmi és munkás hatalom, hanem éppenséggel ellene kell a munkások szabadságharca, mert valójában közönséges zsarnokság.

És a bíboros megrendíthetetlenül folyton ezt mondta. Annyit mondta, hogy többé szinte mondani sem kell, már a neve ezt jelenti. És maga az a tény, hogy a bíboros tizenöt év után is az amerikai követség Szabadság téri ablakában ül, már maga ez a tény is ezt jelenti.

És ez most már Moszkvának túlsokáig tartott. Amikor végre a bolsevista fődiktátor és aldiktátorok (a bíboros népek irtóinak nevezte őket), már a királyi udvarokat látogatják, és a Nyugat miniszterelnökei és külügyminiszterei már mint egyenlő féllel tárgyalnak velük, sőt a Vatikán már egyezményt is kötött Moszkva budapesti hivatalnokaival, a bíboros személye hátborzongató kísértetté vált. A Nyugattal való éldelgés közben bármelyik pillanatban és a legkényesebb helyzetben fel lehetett hozni a bíboros nevét és a budapesti, amerikai követségen való tartózkodását. Amire csak egyet lehetett válaszolni: hogy a bíboros már túlőreg, elmaradt a világtól, és a véleménye, egész személyisége már nem számít. Kit érdekel? Erre azonban nyugati könnyelműséggel felvetették a kellemetlen kérdést, ha így van, az „emberséges szocializmus” miért nem engedi ki a követségről? Amit mégsem tehettek meg. A bíboros mindezt jól tudta, így tudta. De tudta azt is, hogy Moszkvának ezek után nem maradt más lehetősége: ki kellett mozgatni az amerikai követségről. Éspedig csendben. Hogy ne beszélhessen. A bíboros mindig tudta, hogy a rátekintő „hármak”: a Vatikán, Washington és Moszkva középpontjában áll. Most látja, nemcsak középpontjában, hanem közöttük is, mert személyszerint akadálya a budapesti koegzisztenciának. És ha a „hármak”-nak ez a „konszenzus”-uk, merre vegye az útját?

## és a szabadságharc

Amikor majd arról dönt, hogy holnap reggel mit tesz, nem hagyhatja figyelmen kívül a szabadságharcot. Hiszen a bíboros az utolsó, a legnehezebb pillanatban, és a nagyvilág felé a szabadságharc szószólója lett. És a magyar szabadságharc lelkierejét, történelmi nagyságát, erkölcsi tisztaságát, valamint népi egyetemességét sohasem szabad feledni. Most sem, és ő sem feledheti döntés közben. A szabadságharc legyen történelmi mértéke minden magyarnak, aki részese vagy akár csak kortársa is volt; aztán majd öröksége lesz azoknak a magyaroknak, akik a jövőben bizonyosan megélik áldásos következményeit is. Moszkvában a diktatúra még ma sem tudja megérteni, mi történt Magyarországon, nem tudja felfogni a magyar szabadságharc lelki motívumait, ha a szabadságharc lelki következményeitől már fél is. És mivel azt már felismerte, hogy a katonai túlsúllyal elért győzelme a magyar szabadságharc felett olyan sebesülést okozott neki, Moszkvának, amilyen sebet az ötven év alatt nem kapott, azt is tudja, ezt a sebesülést titkolnia kell, nehogy mások is rájöjjenek a sebesülésre. A bíboros azt is látja a Szabadság tér ablakából, hogy ez két következménnyel jár. Az egyik, hogy itt is, meg ott is, így is, meg úgy is Moszkvának engedményeket kell tenni, mert a magyar szabadságharcnak nem szabad megisméltódnia. A másik, hogy az engedményekkel egyidőben és orosz módon az engedmények okát, tehát a magyar szabadságharcot az elnyomott népek memóriájából ki kell törölni. Ezért hangoztatják osztályharcos háborgással, hogy 56 nem szabadságharc volt, hanem csupán ellenforradalom.

Dehát nehéz dolga van Moszkvának. Az ellenforradalmat csak azok hiszik el, akik Moszkva parancsa szerint gondolkoznak. A magyar szabadságharc fénye és tisztasága éppen abban jelentkezik, hogy nem a budapesti igazgatás ellen, hanem még azzal együtt is, de mindenek előtt a magyar katonákkal, munkásokkal, az egyetemi ifjúsággal volt olyan erős a magyar nép, hogy visszanyerte az ország szabadságát. A bíboros a Szabadság téri ablakból kitekintve, sokszor idézi magában (és a Szabadság térnek is) a parlamentben mondott beszédének szavait. Utolsó beszéde volt, november 3-ának baljóslatú estéjén mondotta. A még szabad parlamentben. Mondanivalóját, amely a magyar szabadságharc üzenete volt a Nyugathoz, ezt az önérzetes, figyelmeztető magyar kiáltást szinte a világ minden nyelvén kisugározták a budapesti rádiók: „...a lefolyt harc”, mondotta erős és csüggedetlen hangon a bíboros, „nem forradalom volt, hanem szabadságharc”. És tanúságát így folytatta tovább Magyarország primása, az esztergomi érsek, és Róma bíborosa: „1945-től, egy vesztett, számunkra céltalan háború után erőszakkal épült ki az a rendszer, melyet az egész magyar nép söpört el. A világon páratlan szabadságharc volt ez, a fiatal nemzedékkel népünk élén.”

Ezt kiáltotta a világba az utolsó, a legnehezebb pillanatban. De nem lehetett forradalom, mert nem magyar kormány ellen keltek fel. És nem volt támadó háború sem, mert egyetlen ország, határ, nép ellen sem törtek. Ahogy a régi pápa mondotta: jogos önvédelem volt Magyarország saját területén, az elnyert szabadság védelme, semleges államhatalom önvédelme. A Magyarország területén álló és oda beözönlő szovjet csapatokkal szemben. A magyar szabadságharc a magyar szabadság önvédelmi harca volt idegen támadó ellen. Többszörösen jogos, és minden magyarnak szent.

A szabadság fogalmát a bíboros Krisztus tanításaiból meríti és érti. A szabadságot nem társadalmi előjognak tekinti, hanem felebaráti szeretettel telített, és igazsággal mindenkit felölelő életformának. Szeresd felebarátod jogát, mint tenmagad kötelességét. Így érzett akkor is, amikor november 3-án a rádiók mikrofonja elé állott a parlamentben, hogy nemzete nevében szóljon. Szent Pál üzenete hevítette: „A szabadságot Krisztus szerezte meg nekünk!” És ide tartozott, amit apjától tanult: Nincs szeretet igazság nélkül. És ebből tovább lépve következett: Nincs szabadság szeretet és igazság nélkül. És ezért kell megvallani, de követni is, amit Szent Pál

üzent a továbbiakban: „Álljatok szilárdan, és ne hagyjátok, hogy újra a szolgaság igájába hajtsanak benneteket!”

Nem. Döntésében a szabadságharc eseményeit és tanulságait nem hagyhatja figyelmen kívül. Akármelyik sorsát is vállalja, a jövőben is a magyar szabadság szentpáli szószólója marad. Vallani és hirdetni kell tovább is, akár a börtönben, akár Rómában, a budapesti, újjáfestett diktatúra ugyanúgy nem magyar, amint a gnóm diktátor uralma sem volt az, nem független, nem magyarul felelős államhatalom, nem szabad annak elfogadni, mert a magyarországi kommunista rendszer oroszul felelős.

A Magyarországon kiépített pártidiktatúra önmagában nem is életképes. Ezt is 56 bizonyította. Amint mögötte a moszkvai irányítás, a szovjet manipuláció akadozott, a magyarországi pártrendszer erejét veszítette, szinte egycsapásra megszűnt, és eltűnt. Tehát ami az ember, az Isten ellen történt és történik az országban, nem magyar felelőség, hanem moszkvai. Mindenki felismerhette, láthatta az alatt a rövid idő alatt is, amikor a magyar nép a történelem egy-két, gyönyörű pillanatára szabadulva a „keleti politika”-ból, visszatérhetett Európába. A bíboros személyesen látta, és a maga fülével hallotta, hogy előkelő, vezető párttagok, akik mindent Moszkvának és a megszállóknak köszönhettek, csak egy kérdést sóhajtottak mindenki elé: „Tényleg meg tud szabadulni a magyar nép a szovjet megszállóktól? Tényleg nem jönnek vissza???... És a legkisebb fájdalom nélkül feladták Moszkvát, megkönnyebbülten és boldogan csatlakoztak a szabad és független magyar kormányhoz. Mert remélték: a moszkvaiak „tényleg nem jönnek vissza...”

Hogy milyen belső érzéssel lettek újból Moszkva bábjai, ki tudhatná?

A bíboros mindig megnyugvással gondolt arra, hogy mint a szabadságharc szószólója, a magyar nemzet pannon, mérsékelt, de állhatatos véleményét szólaltatta meg beszédében, amikor november 3-án szembenézett a közelgő vész fenyegetésével. „Egész helyzetünket”, mondotta őszintén és félelem nélkül, felemelt fejjel: „az dönti el, hogy a kétszáz milliós orosz birodalomnak mi a szándéka határainkon belül lévő, katonai erejével. Rádió jelentések adják hírül, hogy ez a fegyveres erő növekszik. Mi semlegesek vagyunk, mi az orosz birodalomnak nem adunk okot a vérontásra. De nem merül fel az orosz birodalom vezetőiben a gondolat, hogy sokkal jobban fogjuk becsülni az orosz népet, ha nem igaz le bennünket?”

Ha a nagyvilághoz idézett szöveget idézi magában a bíboros, mindig megnyugszik. Igazságos beszéd volt, becsületes beszéd volt, szeretettel szóló és félelem nélküli beszéd volt. A szabadságharcot szólaltatta, amely valóban nem volt forradalom, mert nem magyar kormánnyal állt szemben, hanem a népi szabadság önvédelmi küzdelme volt, az ország idegen megrontói ellen. A pápa szerint is jogos, önvédelmi harc. A magyar szabadság önvédelme. És így szólt a beszéde is.

A magyar szabadságharcnak nemcsak erkölcsi nagyságát, de erkölcsi mondanivalóját sem szabad feledni. A bíboros sohasem fogja feledni, de emlékezni kell erre a Vatikánban is, és ha felednék, emlékeztetni kell őket rá. A vatikáni, racionális, franciás szellemű diplomaták sem feledhetik, a szabadságharc az erkölcs és erkölcstelenség küzdelme volt. És arra is emlékezniük kell, hogy a magyar szabadságharc erkölcsi üzenetét, szembenézve a visszatérő antikrisztussal, a zsarnoksággal, az ország katolikus főpapja, az esztergomi érsek, a magyar prímás, az ország első közjogi méltósága mondotta. Az az égbekiáltó erkölcstelenség, amit ezután az üzenet után művelt Moszkva Magyarországon, a bíboros beszédét emlékeztetéssé kell tegye a Vatikánban is. Erre a beszédre válaszolt a szovjet tankhaderő, amely a szabadságát ünneplő magyar népet vad erkölcstelenséggel, világháborús méretű hadsereggel és fegyverzettel támadta meg. Ezt a beszédet idézni kell, ahányszor csak a magyar honvédség felső, katonai vezetésének alattomos törbecsalásáról szó esik. Akiket fehér zászlóval béketárgyalás ürügyével csaltak Tökölre, ahol a Moszkvából kiküldött csekafőnök tábornok személyesen ejtette el őket. Hogy később ki is végezzék vezetőiket. Tárgyalás nélkül. Mert a titkos tárgyalás nem bírósági tárgyalás, hanem erkölcstelen erőszak. A bíboros látta, és meg is értette, hogy a pártkarrier során megfégyelmezett

kommunista vezetők sietve és rémülten visszatódultak Moszkva szolgálatába. Muszkavezetők voltak, akik ha Moszkva jött, keresték helyüket. És elsősorban ezek szerették volna feledtetni a szabadságharcot, hogy a muszkavezetői hűségben történt megingásukat valaki szemükre ne vesse.

A Vatikánban azonban senkinek sem lenne szabad elfeledni a magyar szabadságharcot, amelynek egyik szószólója, lényeges, nemzetközi üzenetének és erkölcsi álláspontjának kimondója éppenséggel a magyar prímás, az esztergomi érsek, a bíboros volt. És ha a hitközönyös, politikai Nyugat, a szabad államok Moszkvának ezt az erkölcstelenségét bőbeszédű, de mellébeszélő szónoki és sajtómentegetőzéssel el is fogadták, tétlenül eltűrték; az erkölcsi Nyugat, Róma, ezt nem teheti. Nem követheti az amorális nyugati, politikai példát. A keleti politikával.

De ezért menjen most Rómába, hogy 1971-ben ezt bizonygassa? Hogy emlékezetükbe idézze: Magyarországon Moszkva az úr? Hogy elmondja: Magyarországon a szabadságharc leveretése után Moszkva a nemzetet katonailag elnyomja, társadalmát terrorizálja, a népet gazdaságilag kizsákmányolja, és az istentagadás hirdetésével erkölcsileg szétporlasztja? De hiszen mindezt a bíboros állandó panaszánál is jobban bizonyítják Moszkva véresen, és bűnösen kegyetlen kártevésai a magyar Egyház, nemzet és jövő ellen.

Tényleg megtéveszthette a Vatikánt az új vörös zászlók lobogtatása Budapesten? Ha a párt nevet is cserélt, és a kommunista intézményeket át is festették, Magyarországon mindezzel nem csaphattak be senkit. Hiába tologatták a vörös hadsereg gyilkos beavatkozása elé az új diktátorokat, az újnevű szervezeteket, átfestett politikai szerkezeteket, az elkövetett véres erőszakot nem feledtethették, még csak nem is leplezhették. A bíboros saját szemével látta a Szabadság tér ablakából a dühödt megtorlások jeleit és jeleneteit, a katonai, rendőri terrort, és mindezt érthetően, világosan megírta Rómába. Igaz, még a régi pápának, atyai jóbarátjának: „A nagyvilág együttérzése szabadságharcos népem iránt felemelő volt, igen. De a hatalmak szőfecsérlése, mozdulatlan tehetetlensége szégyene és szomorúsága marad a történelemnek. A nagyvilág hatalmai attól a Szovjetuniótól féltek, amelyet a kis Magyarország fiatal iskolásai oly csúffá tettek egy egész héten keresztül a pesti utcákon. S aztán a kétségbeesett kiáltásokra már semmi visszhang nem érkezett a nagyhatalmaktól... E rettenetes időkben állandóan a hősi halottakra, sebesültekre, deportáltakra, éhezőkre, hajléktalanokra, s a magyar menekülők áradatára kell gondolnom. Az akasztófákra került fiatalok diákokra... És a rétsági honvédekre, akiknek bűne az volt, hogy kiszabadítottak Felsőpetényről. Őrnagy parancsnokuk kivégzésének hírért márcsak azért is roppant megrendüléssel vettem, mert értem kellett meghalnia...” A régi pápa magatartásával példát is mutatott a világnak. Minden rendelkezésre álló eszközzel igyekezett megmenteni a szovjet tankhaderővel eltaposott Magyarországot. Egyetlen napon háromszor állt a világ elé Magyarorszáért. Amilyen nagy volt a szentatya öröme november 2-án, oly nagy a fájdalma, amikor a magyar szabadságot vérbefojtották. A bíboros úgy látta, hogy a régi pápa mint egy megrettent anyamadár, úgy kelt védelmére megtámadott, megsebzett magyar fiának. November 10-i rádiószózatában a civilizáció és az emberi igazság nevében tiltakozott a „brutális, törvénytelen elnyomás” ellen. Nyíltan szemébemondta a hallgatag hatalmaknak, hogy a védelmi háború ilyen embertelen támadással szemben: jogos. Azt kérdezte: közömbössé válhat-e a világ, amikor ennyi ártatlan vért ontanak igazságtalanul. „Bárcsak Isten felköltene tunyaságból, s kiszabadítana a zsarnokkal való bűnrészességéből!” ezt kiáltotta a régi pápa 1956 novemberi rádiószózatában, a szabad világ felé. És 1964-ben a Vatikán ugyanezzel a zsarnoksággal egyházi ügyekben egyetért? Mit mondhat ehhez a fapados hívő?

És ha már (kínlódott ezzel a problémával a bíboros) irattárba is helyezték a régi pápa iratait, közte a bíboros rádiószózatát a világhoz, meg tájékoztatóit a magyar Egyház és a magyar hívek gyötrelmes helyzetéről – a vatikáni diákpapoknak, mint kiváló hivatalnokoknak tudni kellene az irattárak tanításairól és titkairól. Vagy legalábbis a jelenlegi magyar egyházfőnek, Magyarország

prímásának a jelentéseit kellene olvasniok. Hiszen még mindig ő az esztergomi érsek, és a magyar prímás.

Lehet az, hogy a Vatikánban elhitték, hogy a budapesti diktatúra vadonatúj természetű, újdiktatúra, a szabadságharc után létrejött, eredeti, magyar diktatúra? Nem látják, hogy Moszkva szemérmetlenül csal, amikor a véres pártszervezeteket és gyilkos rendőri szervezeteket átfesti? Hiszen a mázolás már olyan méretekben folytatta, hogy azzal beismeri, ezek a pártszervezetek és szervezetek bűzösek, bűnösök, mert véresek voltak. Igaz, a Nyugat is csalt, ha szemérmesebben is csinálta. A nyugati hatalmak nem mozdultak ki tunyaságukból, nem szabadultak fel a zsarnoksággal vállalt bűnrészességből, amint ezt a régi pápa követelte tőlük.

Az ENSZ közgyűlésén egyik tetszetős határozatot hozták a másik után, mert jól tudták, hogy az ENSZ-ben a közgyűlési határozatok nem számítanak, nem hajthatók végre. De már az ENSZ biztonsági tanácsában, ahol a „voks”-nak súlya és felelőssége van, mert végrehajtható, majd minden nyugati hatalom másként szavazott, mint ahogyan a közgyűlésen szónokolt. Az ENSZ, ez a nemzetközi bujóciska-szervezet, a magyar szabadságharc napjaiban és az utána következő időkben hasonlított a ligeti, elátkozott kastélyra, amely tele van homályos ijesztgetéssel és rémekkel, de a Szovjet mulatva járt benne, tudta, hogy nem történik baja.

A bíborost lesújtotta és aggasztotta Róma átalakulása. Annyiszor megírta, hogy a magyarországi Egyház nem számíthat Moszkva irgalmasságára, hanem csak haladéokra, és pedig pontosan annyi haladékra, amennyi erőt Róma ki tud fejteni a világ közvéleményének a mozgósításában. És nem Budapest ellen, mert Budapest csak fal, ha az ellen fordulnak, Moszkva mulat magában. Hiszen éppen azért építi ki maga előtt a budapesti diktatúrát, és azért akarja elhitetni, hogy ez a diktatúra eredeti, magyar diktatúra, hogy arra zúduljon a nyugati közvélemény haragja. Moszkvát kell felelőssé tenni a világ közvéleménye előtt azért, ami Magyarországon történt, és történik. Moszkva magyarországi felelősségét ország-világ előtt bebizonyította 56-ban beavatkozásával. Mindezt elmondotta, mindezt megírta, és mindez elment Rómába. És ha mindezt már 1963-ban nem figyelte a Vatikán, akkor mit is keresne Rómában most, 1971-ben?

Tudva mindezt már akkor, szíven ütötte a keserűség, amikor 1963-ban megértette, hogy a vatikáni franciás diakpapkák mégis leülnek tárgyalni az egyházi ügyek újramázolt állami hivatalával. Még abba is beleegyeztek, hogy a budapesti diktatúra ne fogadja el a Vatikánt tárgyaló félnek, nem a külügyminisztérium tárgyal velük, hanem ehhez a sötét, istentelenítő hivatalhoz utasították őket. Cinikus és gúnyos lebecsülés volt. Minden pártember, de minden hívő is értette ezt Magyarországon. Az egyik elégedetten somolygott, a másik kétségbeesve kapkodott a fejéhez.

Vajon mit tehetne, ha most elmenne Rómába?

Az erre következő gondolattól mindig megborzadt. Talán tehetne valamit a vatikáni „grand illusion”, a nyugat-keleti konkordátum ügyében? Mind többször jutott eszébe: nem tartották-e a magyar Egyház ügyében folytatott tárgyalásokat csupán diplomáciai belépőnek, hogy a magyar precedens alapján a budapesti „egyházügyi hivatalnál” továbbjussanak? A magyar „protokoll” lehet belépőjegy is Moszkvába, ahol már sor kerülhet a nyugat-keleti konkordátum megbeszélésére is? Talán éppen ezért kellene elmenni Rómába?

Igen, a döntéshez szükség van a szabadságharc lelki felbuzdulására. A bíboros most is, mint oly sokszor, ha a szabadságharc példájával biztatja magát, hallja a szabadságharc első, hozzá eljutó hangját. Felsőpetényben, éhségstrájkja színhelyén, katonacsizmák keményen csattogó lépteit hallotta, katonák jöttek a folyosón szobája felé. Előbb azt hitte, hogy visszajöttek az elfutott orosz páncélosok. De nem ezt történt. A fogoly bíboros ajtaja felpattan, és fegyveres, magyar tisztek sorjáznak be. Őrnagy vezetőjük tiszteleg, jelentkezik, és jelenti a rétsági honvédség nevében, hogy a bíboros szabad. Azonnal indulhat Esztergomba, vagy Budára. Szállítóeszközöket, és ami az induláshoz kell, mindent rendelkezésére bocsátanak. És utána

következett a szabadulás és a szeretet csodálatos diadalútja, amelyen szinte csak lépésről-lépésre tudott a főváros felé haladni, mert olyan tömegek tódultak eléje.

A bíboros legelőször a honvédeket áldotta meg. És nem tudná ma sem megmondani, ki volt megindultabb, aki adta, vagy aki kapta az áldást.

A rabság, vallotta mindig a bíboros, nem egyéb, mint várakozás és reménykedés. A bíboros rabsága is az volt. Szabadulásakor idézte magának Carlyle szavait a reményről: „Óh áldott reménység egyedüli üdve a halandó embernek. Elvehetetlen birtoka mindenkinek...” És felmondotta Szent Pál apostol szavait is, aki fogságában így bizakodott: „Remélem, hogy imádságotokra Isten visszaajándékoz nektek. Megmaradok számotokra, előhaladástokra, hitbeli örömötökre.” És ezzel a bíboros megemlékezett az imahadjáratról is, édesanyjának, valamint a régi pápának imahadjáratáról, híveinek imájáról, amely lehetővé tette kiszabadulását reménytelen helyzetéből. És főként a magyar munkások, ifjúság és katonák hősi bátorságát csodálta-áldotta, amely az egész ország, az egész Egyház, és benne a bíboros szabadulását kivívta.

Holnap reggel is el kell mondani Szent Pállal: „Megmaradok számotokra, előhaladástokra, hitbeli örömötökre...” De hogyan? Ezt kell elhatároznia még ma éjjel.

## és a népszavazás

A Magyarországon uralkodó Szovjet szemében csak a nyíltszíni erő számít. Ami rejtett, ami húzódozik a nyílt megütközéstől, azt körülveszi, megfojtja, és sietve lenyeli. Azzal már nem törődik, hogy az áldozat elemésztséje mennyi ideig tart. Moszkva ma azt hiszi, az idő neki dolgozik, mert hatalomban ül. Úgy gondolja, van ideje az emészteshez. A keleti politikát is csak addig veszi-engedi, ameddig hatalmi érendjének megfelelő. És lehet, hogy csak Budapestig engedte, tovább sohasem jutnak. Könnyen lehet. De bizonyosan hitegeti a külügyért. Mert a franciás szellemiségű, racionális diplomata pap még ma is, hét évvel a magyar „protokoll” aláírása után is úgy viselkedik, mintha még mindig remélné a továbbjutást a „grand illusion” felé. És ha tévedtek, ha nincs továbbjutás, akkor a budapesti tárgyalás, engedékenysége, a bíboros kikapcsolása a tárgyalásokból, amelyről valószínűleg elhitték, hogy a keleti politika további előrejutására volt hasznos, hiábavaló volt? Minden semmiért? Moszkvában nem számítanak a finomkodó tárgyalások. Tudni kellett volna a nagyműveltségű diplomatának, a diktátorok nem szeretnek keringőzni. (Reverendának sem áll jól.) A diktátorok nem keringőznek a tárgyalásokon. Szédülősek. És ezt titkolják.

A diktátoroknak az utca számít. A tömegelő. Moszkvának az számít, amit meg lehet jeleníteni az utcákon.

A bíboros ezt hamar megtanulta. Aztán kiment az utcára. 1947 júniusában részt vett az ottawai Mária Világkongresszuson, és mélyen elgondolkoztatták a kanadai katolikusok, akik hatalmas tömegekben vonultak fel a világkongresszus ünnepségein és a kongresszus üléseire.

Hazatérőben, a tenger felett, a Szentlélek Istenbe fogóva felsejlett benne a magyar Boldogasszony-év terve. Magyarországon akkor már világosan látható volt, hogy Moszkva utasítására, katonai és rendőri segítséggel a gnóm diktátor vérben és nyögetésben ugyan, de kitaposta hatalmi, monopol helyzetét. És amikor a kommunista párttal való együttműködésben már csak a mind korlátoltabb és tudatlanabb polgári politikusok hittek, illetőleg bizakodtak, az államvédelmi rendőrség (maga mögött tudva a vörös hadsereget) ha akadt a meghagyott alpári politikus helyett egy haspárti, sietve leváltotta az alpárit.

A bíboros tudta, hogy a szalámi taktika menetrendje szerint, ha a polgári politikai pártokat megszerezték vagy eltüntették a politikai színről, az Egyház következik. Amikor az úgynevezett törvényhozásban már nem lesz jelentős szószólója a polgári szabadságoknak, tehát a vallásszabadságnak sem, következik az Egyház megrogálása, a vallás erkölcsi oktatás eltiltása, a templomok és iskolák elfoglalása, a papok és a hívők egymástól való elszakítása, és szabadságuk elvonása.

Ebben a folyamatban akarta a bíboros fékezni, ha lehet, megállítani Moszkvát. Szembe akarta szegezni a materialista diktatúrával a lelkiert. A lelkiertre való utalással az Egyház megkárosítását, kifosztását akarta megakadályozni. Miután látta, hogy a hiszékeny polgári politikusok még mindig el tudnak képzelni olyan politikai közösködést, amelyben a moszkvai párt hajlandó lesz – csakis velük – a hatalmon való osztozkodásra.

Hiába, nem hitték el, amit a saját szemükkel láthattak. Pedig már nyilvánvaló volt: aki az együttműködés hajlandóságával elfogadja a diktatúrával való közösködést és együttélést, és a moszkvai párttal ölelkező közelségbe kerül, azt a diktatúra előbb-utóbb megfojtja, lenyeli, és elemészti. A bíboros erre a kezdetben még figyelmeztette a polgári törvényhozókat, de nem hittek neki. Amikor a lelkiert kellett volna felkiáltani az egész országban, hogy a rontást meg lehessen állítani, kinevették. Amit mondott, afféle múltbeli, politikai babonának tartották, nem hitték a lélek erejét, mert a kommunista párt ellen küszködve, vagy azzal közösködve hamarosan maguk is materialisták lettek. A haspártiak inkább hittek az orosz generálisok bőven tálalt



kaviárjában. Azt hitték, hogy az a kaviár, amit a generálisok rabolt táljairól lenyelhettek, politikai karrierjük garanciája lehet akár a félelmetes gnóm diktátor ellenében is.

A bíboros sohasem kért ebből a kaviárból. Világosan látta, a „farkas-barkas-jaj-be-rút” játéknak a célja a szalámi politika leplezése. A gödörbe esettek nemcsak a farkast ették meg, hanem sorra egymást is. Ahogy a kommunista párt ezzel a versikével szólította őket.

A bíborost azonban nem lehetett megteveszteni. A párt már 1919-ben elfogatta, és őrizetben tartotta. Bemutakoztak már egymásnak.

Mindezt látva-tudva bontotta ki a bíboros 1947-ben a Mária-napok programját. Nem várt a gondolat megvalósításával egy pillanatot sem. 1947 augusztusában már megnyitja az 1947–48-as Boldogasszony-évet. A feladat az volt, hogy a magyar lelkierő hangos imával jelenjék meg a haza terein és utcáin. Hogy a magyar lelkierő mutassa meg, kié az ország. És ez sikerült. Ha nem is dönthette meg a diktatúrát, megrendítette Moszkvát. Az ország kilenc millió lakosából négy és fél millió felnőtt magyar vonult ki az utcákra imádkozva és énekelve. Isten mellett tüntettek, és az ima lelki hatalmát jelenítették meg a zavarba jött, és kapkodó materialisták előtt. A világtörténelem egyetlen népszavazása volt Istenért és az Isten mellett. A bíborosnak ma is az a véleménye, hogy elhurcoltatásának is ez volt a soha be nem vallott, tulajdonképpeni oka. Moszkvában látták, hogy Magyarország primása rájött a „történelmi” materializmus elleni, eredményes harcmodorra: a lelkierőt vonultatta ki az utcára, amellyel szemben, így érezték Moszkvában, a rendőrség bevetése katasztrófális hiba lenne. Nem merték az ima lelkierőjével szembekerülve katonai túlhatalmukat sem használni. A bosszús fődiktatúra kimondotta a legfelsőbb szovjetben, hogy a lelkierőt nem szabad fegyverrel megtámadni az utcákon, de a bíborost mindenképpen el kell választani a magyar lelkierőtől, amelyet fel tud kelteni, sőt fel is tud vonultatni. És ezt nem lehetett másképpen megtenni, csak ha bűnügyi bírósági ítélettel bilincsbeverik, és életfogytiglani börtönre vetik.

Moszkvában ezt a népszavazást Isten mellett a bíborosnak a mai napig nem feledték el. Moszkva irtózik a szavazástól. És ezért óvakodnak akár csak fel is vetni a bíboros nevét. Nem tőle tartanak személy szerint, hanem a magyar lelkierőtől félnek. Mert ez a lelkierő, az ima ereje egyszer már – népszavazásként – milliókat vitt ki a magyar terekre, utcákra. Igen, a magyar népszavazást Isten mellett a bíborosnak a mai napig nem feledték el, de nem is fogják sohasem elfeledni. A diktatúrának az állami emlékezet fenntartására külön, rendőri intézményei vannak. Ezért hitte a bíboros egy ideig, hogy ütőkártyaként a vatikáni tárgyalók felhasználhatják. Mert amíg itt imádkozik, az országban, akár börtönben is, az ima erejére figyelmezteti az Egyház híveit. És aki még imádkozik, az nem adta fel lelkierőjét, a lélek tudatát, Istenbe vetett hitét. És amíg Istennel él a magyar, nem társulhat Moszkvával, és nem fogadhatja el az orosz ipari muzsiknak azt a lélektelen, alacsonyrendű sorsát, amit a Szovjetunió társadalmi és gazdasági berendezése adni akar és tud. És talán ezért nem lenne szabad elmenni a hazából, hanem itt kellene maradni az országban, akár börtönhazában is, a rabországban, hogy imádkozzék a börtönben.

Hogyan lehet, hogy a magyar Egyház sorsát, a magyar nép elnyomatását nem érti a Vatikán?

És talán mégis Rómába kellene menni inkább, és hírül adni Hungária mai állapotát? Az Egyház és a nép nyomorúságát? Meggyőzni a Vatikánt, és ha kell a szentatyát. Hogy Róma szóljon az elnémítottakért.

Ezt kell eldönteni.

Erről kell határozzon.

De a döntés nem könnyű, nem egyszerű.

Eszébe jut a zsoltár:

*„Ellenségeim élnek és örülnek,  
Sok és erős, kik ok nélkül gyűlölnék,  
Rosszal fizetnek a jóért nekem,*

*Rám rontanak, mert a jót követem.”*

A kérdés, melyiket kell válassza a két sorsa közül? Melyik a jó?

*„Ne hagyj el engem, Istenem,  
Ne távozz tőlem messzire!  
Légy figyelmes segítségemre,  
Én üdvösségem Istene!”*

A zsoldár több évezredes bölcsessége igazat mond, akárhogy is dönt, mindig lesznek ellenségei. Ha úgy döntene, hogy Rómába megy, a diktatúra ágensei itt, kint, a Szabadság téren, a népnek ezt majd úgy magyaráznák, sőt bizonygatnák is, mert a kommunikáció monopol-erejével tehetnék, hogy íme, a bíboros elhagyta az országot, a hazáját, belátta, hogy tizenöt év alatt a vallás, a szegény ember mákonya, teljesen eltűnt. Beismerte a bíboros, hogy az új idő legyőzte, a népi demokráciában nem lehet helye; életreszóló vereséget szenvedett. Mikor el kellett hagyja a követséget, és szembekerült az új magyar valósággal, úgy megrettent, hogy mint annyian, a bíboros is Nyugatra menekült. Ahol majd pápai nyugdíjba megy, és amíg él, elüdülgét a Vatikán kertjében.

A szabad nyugaton pedig a hitetlen „progresszívek” nevetnének rajta és így bölcsködnének: Na, lám, vele megfordult a régi nóta, hogy verd meg a pásztor, elszéled a nyáj. Tizenöt évig kísérletezett az amerikaiak szárnya alatt. De most belátta, vesztett. Elszéledt a nyája, hiába reménykedett, most hát a pásztor is elszelelt. És hát hová is mehetett volna, mint Rómába, a többi nyugdíjas apostol közé. A felvilágosodott nép már nem hallgat arra, amit Egyháznak neveznek...

Pontosan úgy történnék majd, ahogy a zsoldár mondja:

*„Ellenségeim élnek és örülnek,  
Sok és erős, kik ok nélkül gyűlölnék,  
Rosszal fizetnek a jóért nekem,  
Rám rontanak, mert a jót követem.”*

De ha úgy döntene, hogy nem hagyja el a magyar Egyházat és hazáját, hanem rabságban is együtt marad papjaival és népével, ellenségei akkor sem hallgatnának el. Mint annak idején tették, az ágensek hadát küldenék az üzemekbe, munkahelyekre, és előre elkészített szöveget íratnának alá mindenkivel, amelyben szigorú fogságra vetését követelnék. Ugyanezt visszhangoznák a községi, városi, megyei tanácsok. Visszajött, mert azt hitte, elfeledték bűnét, és azt hiszi, a nyilasokkal templomi ájtatosságok ürügyén ismét köztársaság- és demokrácia ellenes szervezkedést kezdhet. Még talán utcai felvonulást is rendeznének a bíboros börtöne elé, amelyben az ügynökök és kivezényelt párttagok kiáltoznák megint: „Munkát, kenyeret! Mindszentynek kötele!” Az egyikében, pártkézben lévő lapok és rádiók pedig azt jelentenék, hogy a népi demokrácia elleni jelentkezésével a bíboros munkás tüntetéseket idézett elő – maga ellen.

És lennének, akik kint sem értenék meg ennek a lépésnek az áldozatát. A nyugati progresszív katolikusok mellett nyíltan megjelenének a nyugati kommunisták és azok segédcapatai, a szalonbolsevisták, akik előkelő erődítményeikben helyeslik a kommunista párt diktatúráját (amíg a nyakuk nem csikland tőle). Ez a béke megszegése, háborognának, a bíboros most elárulta magát, hogy nem az Egyház szolgája, hanem az maradt, ami mindig is volt, rövidlátó, vad, magyar nacionalista. Ezért utasította el az Egyház főpapjának, a pápának hívását Rómába, és ezért rendezte meg a budapesti, hidegháborús tüntetést a Szabadság téren. A béke igaz híveinek most figyelmeztetni kell a nyugati szabad sajtót, rádiót és televíziót, hogy ennek a

nyugtalan, sőt csökönyös, makacs öregembernek, aki a meghaladott feudalista kor ittmaradt szószólója, ne adjanak még az olyannyira drámai jelenet ismertetésével se nyilvánosságot. Bízzák a magyar kormány bölcs mérsékletére a „mindszentyizmus”-sal való leszámolást. Mielőbbi elhallgatásától függ a nép jóléte és az Egyház és az állam közötti béke Magyarországon...

Ezzel azonban a jólelkeket, akik a hírt majd felfogják-fogadják, nem lehet megteveszteni. És a lelkekben munkáló tudatot sem, hogy a bíboros ismét börtönben van!

A bíboros a zsoltár szavaival szólítja a Szentlélek Istent:

*„Ne hagyj el engem, Istenem,  
Ne távozz tőlem messzire!  
Légy figyelmes segítségemre,  
Én üdvösségem Istene!”*

Az esztergomi érsek és magyar prímás példaadásként melyik sorsát vállalhatja a „hármak” között? Ha megjelennék Rómában és a szabad világhoz szólva felkiáltaná a jó lelkeket? Vagy ha itthon maradna vértanú sorsban, hogy rá, mint velük szenvedő példára tekinthetnének?

Nem könnyű a döntés. Mert romlott, sürgetőbb, elhagyottabb lett a magyar helyzet is. Az amerikai szabadsághevület a külpolitikában csökkent. Nemcsak érezte, hanem közelről láthatta, sőt tapasztalta is. Az a lázas szabadságtisztelet, amely becsülő öleléssel fogadta 56-ban, tizenöt évvel ezelőtt, amikor a szabadság szimbólumának nevezte őt az amerikai nagykövet, az állandóan változó és forgandó, amerikai belpolitika következtében okoskodó szabadságpolitizálássá langyosodott. Ma már az Egyesült Államok csak nagyhatalmi vonatkozásban hajlandó vitába szállni az ember személyi és vallásszabadsága védelmében. A bíboros szülőnépe és hazája pedig nagyhatalomnak igazán nem mondható. Ezért történhetett meg, hogy ma már nincs önálló véleménye az amerikai elnöknek a budapesti Szabadság tér ablakában lévő szabadság-szimbólum ügyében. Nincs rá ideje; ilyesmire már nem ér rá. Elfogadja mások sugalmazását, vagy tanácsát, illetőleg „konszenzus”-át.

A Vatikán pedig az új vatikáni külügyér idején a püspöki kinevezések ügyét már meg sem vitatta vele. Nem tájékoztatták sem előre, sem közben, hogy miben egyeznek ki az „állami egyházügyi” hivatalnokokkal. Amikor pedig még mindig Esztergom érseke lenne és Magyarország primása. És mindazokat, akiről szó volt, személyesen ismerte.

Gyötrő magánossága, amely a tizenöt év alatt mindinkább mélyült, és süketebb lett, arra aztán igazán jó volt, hogy napról-napra, hétről-hétre és hónapról-hónapra tartó, pontos és a tévedéseket kiküszöbölő remete elmélkedéssel ide egyszerűsítse le a kérdést: mivé akarja hát tenni Moszkva a magyar Egyházat? És a bíboros tépelődő vizsgálódása arra a megállapításra jutott, hogy a választ erre a kérdésre az orosz ortodox egyház sorsa adja meg a legvilágosabban. A hitbuzgalmi életet Magyarországon is fallal körülvett püspöki udvarokra akarja Moszkva korlátozni. A feltörő imát, áhítatot, Isten-követést pedig a zárt püspöki aulákban akarják elfojtani. Miniszterializálni a hitbuzgalmi életet, a még feltörő hitet, a lelkekből kiáradó áhítatot, a feljajduló Krisztus-követelést. A rendőri kerítéssel körülvett püspöki udvarokon majd a diktatúra különféle szervezeteiben előkészített, mozgalmi (Magyarországon békemozgalmi) papok, valamint az államvédelmi rendőrök által halálra rémített, beteggé tett, megtört, szerencsétlen, elkínzott paptestvérei tevékenykednek, a nyakukra ültetett állami hivatalnokok, a magyar nép akasztófahumorával bajuszos püspököknek nevezett pártemberek „áldásá”-val. Ennek megfelelően minden lelki és szellemi felemelkedést, fejlődést, az iskolai hitoktatást, kispapképzést, hitvallást, igehirdetést, vallásos irodalmat, egyházi művészetet vissza kell szorítani a körülfalazott püspöki udvarra. A püspöki falakon kívül pedig pusztulni kell az Egyház minden tevékenységének, megnyilvánulásának, elsősorban a tanításnak. Moszkvában a diktatúra sohasem fogja elfeledni a Magyarországon megjelenő ima erejét, amely a zarándokok

hangos szavával, énekével milliók és milliók ajkán kitódult az utcákra és a terekre, és olyan modern, visszafojthatatlan népszavazás lett Isten mellett, amelyet még sohasem látott a világ. (És így ellenszerét sem tudták.) Mindenféle szavazást meg tudtak hamisítani, majd meg tudtak tiltani, de ezzel a népszavazással szemben tehetetlenek voltak, alulmaradtak. És még inkább nem lehet elfeledni a Magyarországon kitört szabadságharcot, amely az erőviszonyokat tekintve elképzelhetetlennek látszott, és mégis kitört, robbanásával megrázta az egész világ közvéleményét. Moszkvának, így gondolta a bíboros, még ma is két titkos félelme lehet, egyik az Isten melletti népszavazás és a másik a magyar szabadságharc megismétlődése. És ha nem is hitte, mégis tudta Moszkva, a kettőnek egy az okozója, cselekvője: a lélek.

Moszkva rendeletére Magyarországon is létre kellett hozni az Egyházat elnyomó hivatali szervet. És amit Moszkvában Állami Egyházügyi Szovjetnek neveztek, azt (újjáfestve) Magyarországon az Egyházi Ügyek Állami Hivatalának hívták. Ennek kellett alávetni az Egyházat. Ebben az eljárásban a bíboros felismerte elméletének igazolását, hogy a szovjet diktátor a cár tanítványa. A moszkvai diktatúra minden terrorja, elnyomó kegyetlensége, az üldözési mániából növekvő államvédelmi paranoja, a rendőröködés, kémkedés, a cárizmus szörnyűségeiből átvett, valósággal megörökölt hatalmi kényszerképzet. Átvétele az egymásból ellő diktatúrák váltásakor történt. Amikor a cárizmusból keletkezett a kommunizmus. Amikor a vesztés háború anarchiájában a bolsevista diktátor látta az orosz nép elmaradott, műveletlen tömegeit, és hogy a százmilliók felett úrrá lehessen, átvette a cárizmus zsarnoki, beteg, hatalmi szerveit, a hatósági terrort, az állami monopóliumot, a titkos rendőrséget, a cenzúrát, mint célravezető, államigazgatási módszereket. Ebből következett, hogy amint a cár az ortodox egyház koronázott fője volt, a moszkvai diktátor az új-cár az istentelenítés koronázatlan főhivatalnokává kívánt lenni. Erre kellett az egyházrendező állami hivatalok.

A szovjet séma szerint körülfalozott Egyház helyzetére az amerikai könyvtárban talált a bíboros igen képletes kifejezést. Evvel szólva: az Egyház mai helyzete Magyarországon így is mondható: templomi rezerváció. Moszkva hitoktatás, kispapképzés és szabad hithirdetés nélkül a körülzárt püspöki udvarokon vallási rezervációt készít a történelmi materializmusból épített falak mögött. Az ideológia muszáj-logikájával fel nem fogható, éppen ezért félt, és ennek következtében a gyűlölt Istent egyszerre nem tudta meghalasztani, most a falakban reménykedik Moszkva, hogy a püspöki udvarok falai mögé zárva, el tudja sorvasztani. A moszkvai diktatúra ostobaságára jellemző terv, a katolikus rezerváció terve szerint a fallal körülvett püspöki hitéletet először alávetik majd az állami bürokráciának, aztán szaturálják a hivatalos ideológiával, végül is beosztják a minduntalan megfejelt szovjet ideológia egyik alosztályának. A bíboros megkínzása alatt, aztán a börtönben felismerte, tizenötévi remeteélete alatt pedig világosan látta, a végrehajtás nem más, mint totális, lelki és szellemi erőszak, amely már rendőri tevékenység. És ez már mutatja is a szovjet megoldást: Isten ellen rendőrség. A szovjet séma ostoba és nevetséges erőlködés, sőt már istenkáromló butaság. Az Istent nem lehet rendőrökkel, még államvédelmi rendőrökkel sem őriztetni, falak mögé zárni, a lelket nem lehet mozgalmistákkal átalakítani, akárha békemozgalmistáknak is cégérezzék őket. A lelket, látta a bíboros, legfeljebb maga az ember, minden ember a maga lelkét fojthatja el, ha értelmét meggyőződik arról, hogy ez a helyes, ez a hasznos, vagy az életét biztosítja. De a lélek (igazságérzetével és szeretetével) akkor is megmarad, legfeljebb hallgataggá válik. És ez nem lehet megnyugtató a diktatúra rendőreinek.

A lélek hamar felismeri, mert lényege igazság és szeretet, még ilyen elfojtott állapotban is felismeri, hogy a diktatúra valósága az emberektől féltő, ezért embereket gyűlöltő hatalmaskodás. És a cégér a lélek előtt nem számít. A Magyarországot elnyomó diktatúrát munkáshatalomnak kell dicsérni, amint az előző diktatúrát a faji testvériségre sáfázták. Ebből annyi az igaz, hogy a mai diktatúra mindenkit, akitől fél, akit gyűlöl, akit elnyomni akar, munkásellenesnek nevez, amint az előző diktatúra mindenkit, akivel le akart számolni, a faj ellenségének nevezett. De minden diktatúra téved, mert azt hiszik, a lelket ideologizálni tudják. Amikor a lélekben, Isten

sejtelmében tovább él az igazság és a szeretet. A lelket nem lehet ideológiával, sémával, sámfával átalakítani, mert minden emberi lélekben él az ősi sejtelem, az Isten-féltő szeretet, igazságérzet. A szomorú az, komorodik el a bíboros, hogy az idegen haderővel megszállott, széttépett és rendőri brutalitással földreperget magyar nép hiába tagadja lelkében ezt, a mérhetetlen nyomorúságot, amelyet a diktátori rögeszmék kényszere okoz (meg akarják valósítani „örökkétartó” hatalmukat) – el kell viselje ostoba gonoszságukat. Mert katonai erővel megszállták, rendőri kegyetlenséggel letiporták, és kegyetlen haszonleséssel kifosztották. És mert Európában, amelyért annyit áldozott, alkotott, magára hagyták. Mert senki sem segít. Senki sem.

A bíboros nemcsak megtanulta a történelemből, de meg is győződött róla, hogy a pártideológia minden formája előbb-utóbb diktatúrává lesz, amint hatalomhoz jut. Egyöntetű gondolkozást követel, az „elhajlókkal” szembeszegezi a cenzúrát, a rendőrködésnek ezt a legghiábavalóbb és legbutább formáját. Csakhogy az ima, az Isten megszólítása, ellenőrizhetetlenül szabad, és annyiféle, ahány ember szól az Istenhez. Tehát a diktatúra istentagadó cenzúrájával az ima fennhangzó szavait talán eltilthatja, de nem tilthatja meg az imát. Magát a lelket, a lélek szavát, a fohászt, az imádságot rendőrkézzel, totális cenzúrával sem lehet megmarkolni, akármilyen ravasz, erős és irgalmatlan is legyen az államvédelmi. Éppen ezért a diktatúra nem tudja sohasem kötelezően helyettesíteni az imát az ideológiával. Az Isten megsejtése a lélekben, és a lelki kitérkedés a megsejtett Isten felé felette van mindenfajta rendőrségnek, és az ima bilincsbevétele, vagy állami jelszavakká való átalakítása már komoly esztelenség vagy még inkább súlyos eszelősség jele. Hiszen az ima milliányi sokfélesége és ellenőrizhetetlensége magából a teremtésből következik, amíg két ember él a földön, a két ember imája nem lehet egyforma. A pártideológia együgyű elnyomása alól az emberi lélek mindig az imában fog kiszabadulni, és ez ellen a diktatúra minden bombájával és tankhaderejével sem tehet semmit.

Az ima, vallja a bíboros, az egyetlen személyes és természetfeletti kapcsolata az embernek, amelyet a teremtő Isten meghagyott teremtményével, az emberrel. Személy szerint, mindenkinek lelkiereje szerint. A diktatúra legfeljebb elnémíthatja az ima kimondását. Terrorral, agyomosással, injekciókkal, félrevezetéssel, fenyegetéssel és kecségtetéssel, akár gyilkossággal is. De hogy a lélekben nem szól-e az ima akkor is, ezt már nem tudhatják a legveszekedettebb ávósok sem.

Ezért is hívta a bíboros a moszkvai diktatúrával szemben az ima erejét. Meg is rendítette Moszkvát.

Az Isten sejtelmét, az Isten megszólítását, akihez elsősorban fohászkodik bajában az emberi lélek, az imát tehát nem lehet püspöki udvarokra sem szorítani, és főként nem lehet ideológiával helyettesíteni. De a mohó uralomvágy, és a hatalomtartásra szervezett párt még a legképtelenebb parancsokhoz is igazodik. És abban a vágyban, hogy a hatalmat örökössé tegyék, esztelenségig, akár az eszelősségig is elmennek.

Hiába. Mégsem tehetik. Nem tudhatják, még csak nem is sejthetik, hogy mikor kezd el az államvédelmi rendőr is imádkozni.

Ezt a bíboros a börtönben is látta.

Ezért kellene elmenni Rómába, hogy ezt elmondja?

Vagy azért kellene visszamenni a börtönbe, hogy ezt erősítse, és tanítsa is? Egész életével, akár halálával is?

A bíboros erre utalt már 1947-ben, Máriaremetén, ahová az Isten melletti népszavazás egyik Mária-zarándoklatát vezette, akkor éppen százezer magyart. A fővárosból az utat a hatalmas sereg gyalog tette meg. És ott utalt a bíboros a Szovjet lélek elleni, istentelenítő törekvésére „... a Sátánról nem kell azt gondolnunk, hogy pusztá képzelet lenne. A Sátán élő valóság. A szentírás ezt írja róla: »ő a gonosz, ő a hazug, ő a csaló és ő az embernek a tönkretévője.« Szent Pál apostol egyik levelében ezt írja a Sátánról: »A Sátán veszi magának a bátorságot, hogy beleül az

Isten templomába, és úgy mutatja magát, mintha ő volna maga az Isten...« A Sátánnak az a célja, hogy Istentől emancipálja, »felszabadítsa« az embert. És amikor az ember megszédülve elhiszi már, hogy ő a szédítő, nagy hatalomnak a birtokosa, és ő, az ember, csinálja már a törvényt embertársának, akkor veszi észre, hogy a tömeg mélyén, a rabszolgák között van...”

## és a Vatikán

A bíboros jóban és rosszban, állhatatosan hitte és vallotta Krisztus győzelmét. Kínzásának megsemmisítő napjain és éjszakáin, a börtönelemésztés sorvasztó éveiben, és itt, a Szabadság tér ablakában is mindig tudta, és tudja ma is, hogy Krisztus győz. A kétség kísértése sohasem érte el. Szent Tamásnál olvasta, és a mai napig nem feledte el, pedig de régen forgathatta lapjait, hogy Krisztus győz. „Jézus győzelmével” hirdeti Szent Tamás, „a Sátán elveszítette hatalmát az ember felett, és a kegyelmek erejével a győzelem reményében vehetjük fel a harcot a Sátánnal.” Láthatja-e másnak Róma a moszkvai diktatúrát, mint a Sátánnak? Szent János tanúsága szerint Jézus maga mondta: „ítélet van most a világon... Addig járjatok, amíg van világosságotok, nehogy elborítson benneteket a sötétség. Aki sötétben jár, nem tudja, hová megy. Amíg veletek van a világosság, higgyetek a világosságban, hogy a világosság fiaii legyetek.” A keleti diktatúra pedig maga a parancsolt sötétség. A sötétségnek el kell múlni, fohászkodik a bíboros, és a világosságnak fel kell ragyogni előbb-utóbb a vasfüggöny mögött is. És Magyarországon is. Moszkva nem téveszthet meg mindenkit. Mert Szent János levelében a megtévesztéstől is óva int: „Gyermekeim, senki se vezessen félre titeket. Aki az igazsághoz szabja tetteit, az igaz, ahogy ő is igaz. Aki bűnt követ el, a Sátánnal való, hiszen a Sátán kezdettől fogva bűnös. Azért jelent meg az Isten Fia, hogy a Sátán művét romba döntse.” És ezek szerint: aki a Sátánnal való, bűnt követ el az is. De ugyancsak ebben a levelében írja Szent János, hogy: „most sok antikrisztus támadt... Ki a hazug, hacsak az nem, aki tagadja, hogy Jézus a Krisztus? Az az antikrisztus, aki tagadja az Atyát, és a Fiút... Ezeket azok miatt írom”, mondja levelének bevezetésében Szent János, „akik félrevezetnek benneteket.” Az újkori, bolsevista pogányság pedig nemcsak azt tagadja, hogy Jézus Krisztus lenne, hanem tagadja magát Jézust is. Tagadja, hogy felkent, sőt tagadja a kenetet is. S nem a felkenteknek szól Szent János intése? „A tőle kapott kenet maradjon meg bennetek, és akkor nincs szükségetek rá, hogy bárki is tanítson benneteket, hiszen kenete megtanít benneteket mindenre, s ez igaz, nem hazugság. A szerint, hogy tanított benneteket, maradjatok benne.”

És a kenetet, amely Jézusról szállt le, ma is Róma őrzi, adja tovább. Lehet-e bármily kicsinyt is engedni a kenet erejéből? És abból, amit a kenet tanít? Beszédesebben senki sem szól erről, mint ahogy Szent János teszi.

A bíboros látja, ebből következik, hogy mivel a kenet az Egyházban él tovább, a Sátán ma is az Egyház működését igyekszik megakadályozni vagy zavarni a legkülönbözőbb mesterkedésekkel és támadásokkal. Főképpen az utóbbi időkben szedi össze minden erejét a Sátán. Szent Péter figyelmeztetése is erről szól, első levelének záró soraiban: „Józanok legyetek, és vigyázzatok. Ellenségeitek, a Sátán, ordító oroszlán módjára ott kószál mindenütt, és keresi, kit nyeljen el. Erősen álljatok neki ellen a hitben, hisz' tudjátok, hogy testvéreiteket is ezek a szenvedések sújtják a világban.”

A bíboros gyötrelme: hogyan tekintik, minek nézik, jól látják-e a moszkvai antikrisztus birodalmát a vatikániak?

Érdemes lenne ezért Rómába menni?

Azért ugyanis nem érdemes, még a Szabadság térre sem kimenni, hogy arról értesüljön: miképpen látják Moszkvában az Egyházat, és a magyar népet, Magyarországot, ahol az antikrisztus most le akarja győzni Krisztust. Mert ezt a bíboros már megkínzása előtt, alatt, nyolc évi börtönhaldoklása idején a maga fájó szemével látta, megtanulta, és ma mindenképp jobban tudja. Moszkva felismerte az Egyház testületi sérthetőségét, nem az Egyház központját, a Vatikánt támadja, ellenkezőleg: a központtal tárgyalásokat kezd. A megszállott országban lévő végtag Egyházakat fogta el. A bíboros tudja, mert a legkeményebben támadott végtagegyház éppen a magyarországi Egyház. Ez az Egyház állt ellen, tartott ki a legállhatatosabban. A

magyarok küzdöttek a legerősebben a világosságért a vasfüggöny sötétségében. Hogy hitükhöz hűen megmaradassanak a világosság fiainak. De a krisztusi világosságért folyó küzdelemben mindenki magára hagyta őket. Ma már Moszkva terrorja az Egyháznak ezt a fájó testrészét, Krisztus testének magyar végtagjait a vasfüggöny mögött a terror spanyolcsizmájába öltöztette, amelyen akkor és annyit szorít (a csavarokkal babrálva), amennyi a Vatikánnal tovább folytatott megbeszéléseken éppen kellő neki. És míg Krisztus testének sötétségbe borított, megkínzott magyar tagjai, a Szentegyház vasfüggöny mögötti, a csonka országbeli, erdélyi, felvidéki, délvidéki, kárpátaljai magyar részei elvéreznek, és már el is pusztulnak, cinikus gúnyval úgy hivalkodik Moszkva, hogy lám, lehet már velük tárgyalni. (Persze, akiket közben elpusztított a moszkvai spanyolcsizma, azt el kell feledni, nem illik a szíves tárgyalófelet ilyesmivel ingerelni.) Az antikrisztusi diktatúra az istenkáromlók nevetésével most azon dolgozik, hogy a spanyolcsizma felett a diktatúrának hűséget fogadó püspökök elnököljenek. Az evangéliumi és apostoli intések félretételével és feledtetésével. Lehet, hogy a Vatikánban nem látják, nem tudják, hogy a hivatal alá vetett Egyháztól már nem tart Moszkva, a modern katakombák sötétjéből felszálló imák lelkiereje viszont aggasztja a pártot ma is. Hogyan hihetik a Vatikánban, hogy az engedelmességet fogadó püspökök beiktatásával erősebb lett az egyház, mint volt a pártnak engedetlen hitvallók küzdelme idején. És már a magyarok sem számítanak Rómában? Amikor Berán érsek Rómába költözése után Közép-Európában a diktatúrának engedetlen, hitvalló főpap már csak kettő maradt, és mindkettő magyar: Márton Áron gyulafehérvári püspök, akit a sovén, román diktatúra hurcolt el hívei közül, és a bíboros, az amerikai követség Szabadság téri ablakában. Hogyan lehetett vállalni, hogy a magyar Egyház életét a diktatúra egyházügyi hivatala regimentálja? Hát már nem akadt a Vatikánban senki, aki hangos szóval, akár írásban is tiltakozott volna ez ellen?

Magyarországon, akármilyen messze is van Rómától, mily sok pap és hívő vértanú áldozta siralmát-szenvedését és véré-életét Istenért Moszkvával szemben. Bizonyítják: Isten és a hit, valamint Krisztus győz, és az Egyház ügyében nem lehet az antikrisztussal egyezményt kötni. És amikor remeteéletéből jelkép-végzetéből ezt megírta, megüzente, és megmondotta, miért nem hittek neki?

Miért tartják maradinak?

Magános és szakadatlan töprengéseiben, amelyeket remete elmélkedéseinek nevezett a bíboros, arra a meggyőződésre jutott, hogy nem lehet maradi, aki az Egyház hű szolgája, mert az Egyház örök. A Szovjet, az antikrisztus, az istentagadás új méreteit és mélységét nyitotta meg, de amíg valaki megmarad Krisztus parancsaiban, a veszély új méreteitől és mélységétől nem kell félni. Az Egyház örök, és Krisztus győz. És mint eddig mindig, úgy most is, az istentagadás hatalmaskodásával szemben csak Krisztus követése véd meg. Aki az antikrisztussal kötött egyezményekben, „protokoll”-okban, konkordátumban bizakodik, nemcsak önmagát téveszti meg, hanem másokat is. Az istentagadó diktatúra sem az egyezményeket, sem a „protokoll”-okat, de akár a konkordátumot sem tartja be, hanem csak használja, és használat után nevetve eldobja, mint ami már nem adhat több előnyt, hasznot a pártnak. Az a vatikáni külügyér valójában maradi, aki ezt nem hiszi, vagy nem tudja, mert elmaradt a diktatúrától, az istentagadás támadásának új méreteitől és mélyebb veszélyeitől. De talán az Egyháztól, Krisztus testétől is. Csakhogy nem időben.

Ezzel a diktatúrával szemben egyházpolitikáról beszélni, nemcsak maradiság, hanem súlyosan káros tévedés is. Az egyházpolitika az Egyház és az állam közötti részérdekek egyeztetésére szolgált, és annakidején egyezményekben, konkordátumokban fejeződött ki. De amikor a mai diktatúra rendőri s ha kell katonai hatalommal állami hivatallá akarja átalakítani az Egyházat, Krisztus testét, ez már nem a részérdekek szabatos tisztázása, amire az egyházpolitika mindig törekedett, hanem az Egyház ige hirdetésének, magának az Evangéliumnak az elfojtása. A hithirdetés, hitoktatás, papképzés államosítása az Egyház tanítóhatalmát vonja kétségbe, és abban sincs alkura, engedelkenységre lehetőség. A Jóhír nem iktatható ateista hivatalokba.



A bíboros hitte, tehát vallotta is, hogy az Egyház örök élet, független minden állami hatalomtól, hivaltól, határtól vagy bármi néven nevezhető állami kegytől. Az állam nem kényszerítheti maga alá, nem sorolhatja hivatalába az Egyházat, mert az Egyház az egész világra kiterjedő, nemcsak államoktól, de nemzetközi szervezetektől is független. Az Egyház univerzális, nemzetek feletti. Az Egyház Krisztus teste, az Egyház Isten népe. Amikor Krisztus feltámadott, elküldötte tanítványaira áthárítva éltető lelkét, és a lélek által az üdvösség egyetemes szentségévé tette saját testét, az Egyházat. Szent Pál tanúsága szerint: „ő a testnek, az Egyháznak a feje... (az Egyházat) minden fejedelemségnek, hatalomnak, erőnek és uralomnak s minden néven nevezhető méltóságnak fölé emelte, nemcsak ezen a világon, hanem az eljövendőben is. Mindent lába elé vetett, őt magát meg az egész Egyház fejévé tette: ez az ő teste, és teljessége annak, aki mindenben mindent teljessé tesz.” A pápa pedig Péter utóda, a római püspök. Hatalma az egész Egyházra kiterjed, és nemcsak hit és erkölcsi dolgokra, hanem az Egyház kormányzatára is vonatkozik. Tehát a vatikáni igazgatásra, és benne a vatikáni diplomáciára is. A vatikáni diplomaták fejére is rá lehet olvasni, amit a rámaiaknak írott levél követel: „Ne hasonlítatok a világhoz, hanem gondolkozástokban megújulva alakuljatok át, hogy felismerjétek, ami az Isten akarata.” Az Egyház tanítja azt is, hogy az Üdvözítő megmutatta, hogyan kell a küzdelmet megvívni: „A Sátánnak, e világ fejedelmének uralma csak átmeneti, aki bátran szembeszáll vele, attól gyáván elmenekül.” Nem koegzisztencia a modern pogányság orvoslása, vélekedik a bíboros hallgatásba sűppedve a sötétedő konferencia-teremben, hanem az Üdvözítő tanítása.

A bíboros úgy tanulta, hitte, tehát vallotta is, hogy az ember megértése Krisztus Egyházát két oldalról közelítheti meg. Egyik oldala intézményes jellegű és történetiségű. Ezt hívja a bíboros Vatikánnak, mert a mai közbeszédben ezzel a szóval nevezik az egyházi államot, a pápa világi fennhatósága alatt működő vallási, igazgatási és hivatali központot (amelynek hivatalnokai a külügyér-diplomata). De az Egyházban a másik oldalról közelítve kell látni az embernek Krisztus testét, amelyben folytatódik Krisztus különös jelenléti módja, amit Szent Pál Krisztus „plérómá”-jának, teljességének mond. Ezt hívja a köznyelv mai megnevezése Rómának. Nem lehet, erősíti magát a bíboros, hogy a Vatikán mást higgyen, és akarjon, mint Róma! Mert nem szabad két dolognak tekinteni az igazgatási testületek rangsorával kiépített közületi életet, meg Krisztus titokzatos testét; a látható gyülekezetet meg az ima közösségét; a földi Egyházat meg a mennyei javakkal megajándékozott Egyházat. Ami a földi látókörű szemnek Vatikán meg Róma, az egyetlen összetett létet, valóságot alkot, olyant, amely emberi és isteni elemből áll. Nem lehet, hogy a Vatikán más legyen, mint Róma. Az Egyház egységben él. Történelmi teljesítménye Jézus Krisztus tanításának, parancsainak, intézményeinek sértetlen megőrzése és átszármaztatása nemzedékről nemzedékre. A teljes egységű Egyház tette két évezreden át elevenné a gondviselő Isten s az emberek közt jelenlevő, tanító, vigasztaló, reménykeltő, megszentelő és szenteket nevelő Krisztus fogalmát.

Mindezt megtette, elvégezte az Egyház. Pedig azon az oldalon, amit ma Vatikánnak mond a világ, voltak, hatottak és működtek gyarló és hibás emberek is. De mert a gyarlóságok mellett, meg a Sátán korszakokként megismétlődő kísértéseivel, támadó erőszakával szemben is élt, hatott és tanított az Egyház, éppen ez bizonyítja, az Egyház nem emberi mű, s nem válságokon átívelő, véletlen fejlődés, hanem az Egyházban csakugyan a Szentlélek Isten működik, és vele – benne Krisztus győz. Hogy mondotta Szent János? „Azért jelent meg Isten fia, hogy a Sátán művét romba döntse.” A Sátánnak tehát nincs, és nem lehet olyan elismerhető vonatkozása, megjelenése, állapota, amelyet akármelyik franciás latindiák is elfogadhat tárgyalási alapul. És nemcsak Itáliában nincs, de Hungáriában sem lehet.

Nem lehet a Sátánnal tárgyalni. Tehát nem lehet a Sátánnal „protokoll”-t sem aláírni. Még Magyarország ügyében sem. A magyar Egyház állami elnyomásában már úgyszólván a Sátán terrorja és züllesztése dolgozik, és nem az Egyház és az állam békés „modus vivendi”-je csalogat. A

franciás iránynak is meg kell érteni, hogy Magyarországon az Egyház befalazása folyik. Krisztus élő tanításait akarja kihalásra szolgáló „rezervációk”-ba kényszeríteni a diktatúra.

A magyar Egyház mai helyzetét semmiféle, franciás-latin diákpap nem fogadhatja el még csak kiindulási alapként sem. A magyar Egyház mai állapota a Sátán által kierőszakolt helyzet. Istentagadó és embert elnyomó terrortal érték el. Az eredeti, állami, egyházügyi hivatalt ezzel a szándékkal szervezte és létesítette Moszkva. Munkáját, a szolgálatába állított békepapokkal, el is végezte. Mikor a hatvanas évek első negyedében a Vatikánból küldött franciás külügyér megérkezik Budapestre, a tárgyalásokra, a magyar katolicizmus hiteles véleményét, de még suttogott szavát sem hallhatja. Sikeresen elfojtották. Hogy lehet, hogy ez a jóeszű, éleslátású latin diákpap, a világlátott nemzetközi jogász nem értett ebből? Értenie kellett volna abból, ahogyan a tárgyalásokat előkészítették. Nem érdekelt volna? Hogy ha már Budapesten járt, miért nem érdeklődött kint is, mi történt azokkal az ezeréves katolikus intézményekkel, amelyek illetékesen tájékoztathatták volna? Ha már neki nem hitt, megkérdezhetett volna mást is. Nem vette volna észre, hogy még a szabadon lévők is megnémultak? És ha észrevette, miért nem tudta meg tőlük, hogy miért némultak meg?

Ebből, gyötrődik a bíboros, nehéz kérdés következik rá is: Azért menjen Rómába, hogy megtudja, mi idézte elő a tárgyalók nemcsak megmagyarázhatatlan, de elképzelhetetlen változását. Akár vakulását is.

Róma eddig sohasem adta meg magát az államhatalomnak. A bíboros, mint történelemtisztelő és történelemszerető ember tudta: éppen ezért élte túl az Egyház a különféle államhatalmakat. Alapítása, Krisztus maga biztosította ezt. Róma mindig hirdette, és ha kellett, büszkén harcolt is ezért: az Egyház Krisztus teste. Nem uralhat sem császárságot, sem királyságot, sem diktatúrát, sem demokráciát, sem oligarchiát, sem anarchiát. Róma ellene szegült minden fajtájú állam beavatkozásának. Akár nyíltan, akár burkoltan kísérelték meg. Akár hitbeli, akár csak egyházkormányzati szabadságról volt szó, Róma nem engedhetett. Az Egyház Krisztusé.

És a történelem azt is bizonyítja, hogy az Egyház és az ember szabadsága mindig egyszerre kerül béklyóba. Ha az Egyházat valahol elnyomták, nem maradhatott szabad ott az ember sem. És ha bárhol az embert akarták megfosztani szabadságától, előbb meg kellett szállni az Egyházat. Ez történik ma Magyarországon, és huszonhárom évi megpróbáltatás után a bíboros nem hajlandó ezt elfelejteni. De hiszen ezt bizonyítja az Egyház életében nemcsak az első három évszázad, hanem a francia forradalom is. És korabeli közelségből láthatóan a náciizmus története is. Ez tehát nemcsak az üdvözítésbe írott törvény, hanem közérthető emberi tanulság is. Nem lehet alávetni az Egyházat államhatalomnak, még kevésbé egy hirtelenjében összetákolt állami hivatalnak.

A pápák még azokat az elméleteket is elítélték, amelyek ezt vitatták. Most pedig az eddig legerőszakosabb államhatalom, a moszkvai diktatúra terrorisztikus ateizmusát és etatizmusát kellene elismerni a vallás gyakorlásában? Hogy az egyház magyar testrésze Moszkva spanyolcsizmájában tovább sikoltozzék és sorvadozzék? Ez a magyar nép fogságának végső bezáródását jelentené, a szeretet és a hit tagadása után a reménytelenséget.

Ez nem az a Róma, amelyet a magyar nép ezer éven át ismert, és amelyet hűségesen magához ölelt, a magáénak tartott. Ma a Vatikán „idegen Róma”, és ahányszor ezt végiggondolta a bíboros, mindig megborzongott. A magyar nép csalódása Rómában – végső lelki vereség is lehet. Az utolsó reménysugár alszik ki, ha már Róma is sorsára hagyja a magyar népet, és a Vatikán az elnyomókkal tárgyal. A magyar nép, nemzet, állam, ország, hűen Krisztushoz, mindig többnek tartotta magánál is Rómát. Ugy hitték mindig a magyarok, amikor küzdelmükben elbuktak, hogy Róma áll, és vele él a remény. De él igazságuk is, mert él magyar életük szószólója, Róma. És Róma mindig be is váltotta reménykedésüket. Krisztus nevében. Amikor a Szentszék Hungáriáért a pogánnyal szembeszállt, mindig a szabadság, a magyar szabadság kivívásáért tette. Sohasem tette ezt azért, hogy elfogadja, illetőleg elfogadtassa

bárkinek is a jogát Magyarország, a magyar Egyház, a magyar nép, vagy akárcsak a magyar ember alávetésére is. Róma mindig védte Mária országát, Szent István örökségét és Szent László népét. Róma egyformán szembeszállt a bizánci és a nyugati császársággal az önálló és szabad Magyarországért. A pápák mindig jelentkeztek, amikor a magyar nemzetnek a kereszténység pajzsaként a keleti pogány előretöréssel szemben helyt kellett állni. Segítették a török elleni százötven éves szabadságharcot. Hatalmas mérvű és tömegű támogatást nyújtottak, amikor már senki sem törődött Hungáriával, és magára hagyta mindenki. Rómában még azt is értették, hogy ha nem segítik a magyar népet, elpusztul, mert nem tudja levetkőzni a keresztény erkölcsöket, és nem vállalja a pogány, vad szokások krisztustagadó, embert alázó életformáját, mint Magyarország déli és délkeleti szomszéd népei. Amelyek elfogadták a pogány együttélést, életformát és keresztény kultúrájukban elvástak ugyan, de közben szaporodtak.

Nem sújtja ma ugyanolyan súlyosan, töpreng a bíboros, a szovjet-pogány megszállás az egész országot? Ha nem súlyosabban, mint az eddigi pogány, keleti támadások? Miért változtatta meg a Vatikán Róma eddigi magatartását a magyar nép iránt? Hogyan válhatott Róma évezredes memóriája a latindiák, vatikáni külügyérek által irányíthatóvá? És hogyan hat Rómában Krisztus testének magyarokra kiáradó szeretete és igazságérzete? A Vatikán sem fogadhatja el tárgyalófélnak az antikrisztust, Moszkvát, és nem állíthatja, hogy igazság szól a diktatúrából!

Nehéz döntés előtt áll, így biztatja magát a bíboros a sötét konferencia teremben. De meg kell lennie. Itthon, Magyarországon: Egyház a rezervációban, a diktatúra házi papjaival, a békepapokkal. Tárgyalások, és azok káros következményei. Az Egyház Magyarországon nem szabad. Igazgatását a diktatúra bürokratái ellenőrzik. Ezen az államilag ellenőrzött egyházi életen az apostoli kormányzóknak, püspököknek, érsekeknek nincs szabadságuk változtatni. A tárgyalófelek tudomásul vették. A diktatúra dönt arról, hogy melyik pap hová kerülhet, és ott meddig maradhat. De arról is a diktatúra egyházi hivatala dönt, hogy egyáltalán ki lehet pap Magyarországon. Iskolai hitoktatás a városokban és nagyobb községekben már nincs, a falusi hitoktatás elfojtására most került sor. Az ifjúsággal nyíltan csak ateista szellemben szabad foglalkozni. A vallásos embernek választani kell az istenhit megvallása vagy kenyérkereső munkája között. Az Egyház fontos pozícióiba békepapokat ültetnek, ami megrendíti az egyházhű papok és hívek bizalmát az Egyházban.

Ott kint, Rómában pedig: Franciás szellemű diákpapok, akiknek úgy látszik vezetőjük az érsek-külügyér, és akik kapcsolatban vannak, tárgyalnak a diktatúrával. És nem lehet tudni, nincsenek-e a bíborosra vonatkozó „protokoll”-ok is, amelyekről itt nem tudhat. Akár vannak, akár nincsenek, bizonyosra veheti, ha Rómába megy, a diktatúra bosszús figyelme oda is követni fogja. Moszkva senkit sem felejt el, megtorol és bosszút áll. Moszkva, habár a régi pápa több mint tíz éve halott, még ma is bosszút áll a vasfüggönyön innen levő Egyházon, ha valaki fel meri említeni akárcsak a nevét is. Rómának hontalan gyermekei a nyugatra került magyar száműzöttek. Sokezer magyar, püspök nélkül. Talán egymillió is. És ezek a diktatúra zsarnoksága ellen tiltakoztak, azért jutottak nyugatra. Moszkva majd azért is bosszúsan tiltakozik, ha ezeket gondolja. És Moszkva bosszúja milyen összeütközésbe hozza majd a vatikáni „keleti politika” hirdetőivel?

A bíboros sehogy sem tudta megérteni a franciás irányzat latinkedvű diákpapjait. Hiszen történelemtudásuknak ismerni kellene Magyarországon járt elődeik: Cesarini, Burgio, Posevinó, Buonivisi és akár Kapisztrán küldetését, akik a magyar nemzet legnehezebb napjaiban erősítették a lelkeket a küzdelemre. Ma pedig a magyar nép kívánságaira nem ügyelve, az Egyház és a magyar nép ellenségével kezdenek tárgyalásokat.

A bíborost az a gondolat rendíti meg, amely ebből következik: hogy hátha azért nem törődnek a római–magyar történelemmel, mert ezeken a tárgyalásokon nem is a magyar nép sorsa a lényeg. A történelem párhuzamait kereső bíboros, mikor idáig jut elmélkedéseiben, akkor rezzen meg igazán a franciás szellemű papdiplomaták terveitől. Lehet, hogy

Magyarországot újra csak Európa előterének tekintik ezek a vatikáni külügyérek, mint annak idején a nyugati hadvezérek, amikor a keleti pogány ellen kellett harcolni. Annak idején az idegen, császári hadvezérek Magyarországot, a magyar földet, amelyet a magyar nemzet a végvárakba kapaszkodva másfél évszázadig védett, csak katonai „vorfeldzone”-nak vették-adták aszerint, ahogy a hadiszerecsse forgott. És most ezek a franciás szellemű diplomata papok az érsek-külügyér vezetésével talán tárgyalási „előtérnek” tartanák a magyar Egyházat? A katonai előtérben a hadvezérek csak előcsatározásokat folytattak, amelyek során Magyarországot különösebb gond nélkül fel lehetett adni, és lehetett égetni-dúltni. Ma pedig a Róma–Moszkva egyezkedés és az elképzelt együttélés illúziója kedvéért Magyarország olyan előegyezmények tárgya lehet, amelyekben nem a magyar Egyház és a magyar nép sorsa a fontos, hanem a vatikáni, diplomáciai előrejutás a varsói, majd moszkvai tárgyalások felé. Amit együtt, összefogva neveznek a Vatikánban keleti politikának. És aminek a kedvéért ezt meg lehet tenni a magyarokkal? És a Vatikán megengedheti ezt a franciás szellemű diákpap, érsek-külügyérnek? És Róma megengedheti ezt a Vatikánnak?

De hát, veti fel magában a kérdést a bíboros: nem Magyarország népe kelt fel milliós tömegekben, hogy Isten melletti népszavazásban vonuljon ki a Mária- napokon a terekre és az utcákra?

El lehet ezt a magyar népnek felejtetni? És ezért a népszavazásért nem a magyar prímást, az esztergomi érseket hurcolták el székhelyéről az Isten melletti népszavazáson felbőszült Moszkva államvédelmi rendőrei? El lehet ezt a magyar Egyháznak felejtetni? Hát nem a magyar Egyház fejét, az esztergomi érseket és magyar prímást, az ország első közjogi méltóságát és a római bíborost kínozták majdnem egy hónapig ugyanazok az államvédelmi? El lehet ezt felejtetni a magyar Egyház főpapjának? És nem a magyar egyház primását, érsekeit, püspökeit, papjait és híveit ítélték börtönre a diktatúra bosszútörvényszékei, és el lehet ezt felejtetni, amikor ilyen ítéletek még ma is elhangzanak? Nem a magyar nép, a vasfüggöny mögötti „szocialista táborban” egyedül a magyar nép (papok, értelmiségiek, ifjak, munkások, parasztok és katonák) állt fel az Egyház és az ország szabadságáért 56-ban? Ki képes ezt emlékezetéből kilökní? És nem a magyar szabadságharc vezetői, résztvevői és katonái szenvedtek mártírhalált? Nem a magyar nép fiai és leányai kerültek szinte gyermekfővel ezért a kommunista diktatúra kivégző osztagai elé, akasztófái alá, vagy a szibériai marhavagonokba, a megtorlás vagontételeiként? És ezt igazán nem szabadna elfelejtetni.

Bizony nem szabadna elfelejtetni, hiszen ez mind jelentőségénél fogva: világtörténelem. A vallás és az emberi szabadság világtörténelmének dicsőséges része. És hogy mindez így történt, az senki másnak, hanem csak a magyar Egyháznak, népnek és léleknek a szenvedése, küzdelme és, igen, érdeme is. Nem lenne szabad elfelejtetni. Annál kevésbé, mert ezt a szenvedést, küzdelmet, de érdemet is a Róma iránti hűség érlelte a magyar lélekben. És ha nem szabad elfeledni, hogyan tarthat bármilyen szellemiségű irányzatot is követő latin diákpap, akár püspök is, hivatalos, akár félhivatalos kapcsolatot is azzal az antikrisztusi diktatúrával, amely mindezt Magyarországon a magyar nép ellen elkövette? Lehet a magyar népnek, a magyar léleknek az Egyház és az ember szabadságáért vállalt áldozatait, veszteségeit és sebesüléseit, és igen, a dicsőségét is valamely „protokoll”-ban, félegyezményben, vagy előegyezményben, tehát írásban is elfeledni? Talán csak azért, hogy a budapesti „protokoll”-on keresztül a racionális külügyér eljusson (tárgyalni) Moszkvába? Hogyan teheti meg ezt a Vatikánban akár egy franciás szellemiségű érsek-külügyér is? Hát nem ütközik ez Róma látásába?

Róma bölcs és megértő szeretetében mindig értékelte és tisztelte a népek nemzeti egyéniségét. És minden alkalomból atyai kedvességgel dicsérte a magyar nép hűséges, jellemes lelkületét. És Róma sohasem volt feledékeny. Ismerte és számontartotta ennek a magyar hűségnek és nemzeti jellemnek a megjelenéseit, a nemzeti karakter megnyerő jeleit. De most, ha nem is Róma, a Vatikán elkésérítően feledékeny. A magyar bíboros lesújtva tapasztalta ezt, amikor a pápa személyes megbízottja, a magyar monsignor megjött Rómából, és hozta a

szentatya meghívását. De magában mentegette Rómát, hogy ez nem Róma feledékenysége, hanem csak a Vatikáné, amely Róma nevében cselekszik. Mert a Vatikánban már senki sem emlékezett arra, amit érseki kinevezésekor, 1945 októberében mondott-fogadott. Napokig vergődött akkor, hogy vállalja-e az esztergomi érseki széket. Szembenézett azzal, amiről tudta, hogy jön. És amikor magára vette a szentatya megbízását, Esztergomban nem elfogadó beszédet mondott, hanem a közelítő veszélyre függesztve látó szemét, fogadalmat tett. A vatikáni franciás szellem ezt vagy elfeledte, vagy sohasem tartotta érdemesnek arra, hogy megismerje és tudomásul vegye. Már pedig ha a racionális, franciás érsek-küldögyér a világegyház jogán és nevében akar a magyar Egyházzal és a magyar népről tovább is tárgyalni, akár bizalmasan is a Vatikán falai mögött, akár nyíltan, legalább illenék a magyar Egyház elsőjéről, a magyar prímásról annyit tudni, hogy mi a szándéka, és illenék legalább arra emlékezni, hogy milyen fogadalmat tett kinevezésekor az ország főpapja, az esztergomi érsek. Már csak azért is, mert a magyar Egyházat, és a magyar hívőket, a magyar népet tulajdonképpen ez a bíboros, az esztergomi érsek, a magyar prímás, az ország első közjogi méltósága képviselné a világegyházban. Még a Vatikán felé is.

A bíboros akkor a háború által megdúlt, pusztított pápai templomban ezt a fogadalmat tette:

„A katolikus Egyház Magyarország területén vészelt át minden vihart ezer éven keresztül, és sohasem bújta el, most sem akar elbújni, akármilyen vihar is fenyeget felvonulóban. A katolikus Egyház” mondotta 1945 őszén prímási kinevezésekor a bíboros, „mindenütt ott lesz, ahol a magyar népet támadás éri, vagy fenyegeti.” A bíboros ma is pontosan tudja idézni, hogy a rájuk leskelődő pártzsarnokság veszélyével szembenézve, hogyan határozta meg az Egyház és a maga álláspontját. Nem feledheti soha, mert amit akkor mondott, azt tartja ma is élete teendőjének, hivatásának: „A magyar Egyház nem rejtőzködik semmiféle földi hatalom, hanem csupán az Isten védőszárnya alá.”

Mintha már 1945-ben látta volna az egyház fölé szerkesztett Állami Egyházügyi Hivatalt.

Rómába hívja a szentatya, de már elfeledték a bíboros fogadalmát, amelyet az egyház szabadságáról és szabadságáért tett. Vagy talán meghaladta az idő azt, amit az egyházzal és saját kötelességéről mondott egy negyed évszázaddal ezelőtt? Tényleg túlságosan megöregedett, túl sokáig élt és kiöregedett?

És ha így van, miért is menne Rómába?

Helytelenné vált volna hivatásának megújított fogadalma, amelyben feladatának közelítő próbáját jól látta? De hiszen Róma neki sohasem mondotta, hogy a kényszerítő körülmények miatt, igenis, alá kell bújni a diktatori államhatalom hivatalának, és el kell hagyni Isten védőszárnyát. Igaz, hiába is mondták volna. Ma is, hiába csendesítik, inkább elpusztul, kimegy a Szabadság térre, és a pribékek kezére adja magát, de ilyesmibe nem egyezik bele. Fájó még csak feltételezni is, hogy habár ezt kijelentette, a vatikáni, latinkedvű diákpapok ugyanannak az Egyháznak a nevében más módon közelíthetik meg a hatalmas antikrisztust. Nem, nem fogadhatja el, akármit is hirdessen ez a francia racionális bölcselkedés, nem fogadhatja el, hogy papi hivatásfogalma és hivatásfogadalma már nem időszerű, kiöregedett, a legjobb esetben ideiglenesen feledni kell.

A krisztusi kenet sem nem időszerű, sem nem ideiglenes, sem nem feledhető, hanem örök. Felelőssége a halálon túl is tart.

Aki másképpen gondolkodik a latin diákpapok között, annak ott kellett volna lenni a börtönben, amikor az antikrisztus államtitkára nyilatkozott a rab esztergomi érsek előtt a római pápáról.

Dehát nem állott mellette ott, a Conti utcai kazamata börtön nedvező, keserű savat sóhajtó, vastag falai között senki a Vatikánból, amikor a börtönlátogató államtitkár nyilatkozott a pápáról.

Azzal kezdődött, hogy cellájának ablaka előtt ismét kivégzést hajtottak végre. A cellablak magasan volt, hogy a rab ne láthasson ki a börtönudvarra. De kínosan, nagynehezen

felkapaszkodott, és fenntartotta magát a cellaablakban, mert hallotta, hogy akasztás készül. Lógott, kapaszkodott az ablakban, hogy feloldozhassa akasztófára vitt rabtestvérét. A kivégzést (azt mondják, Rajk László kivégzése volt) hivatalos küldöttség nézte végig – ha sárgán is, de mosolygó arccal. Magasrangú látogatók, akik erre az alkalomra jelentek meg a börtönben. A kivégzés után a fegyőri kísérettől, amely az állami előkelőségek elé vitte a bíborost, megtudta, hogy a küldöttség vezetője valóságos államtitkár. Aki, ha már ellátogatott a börtönbe, látni akarta a magyar egyház életfogytiglanra ítélt főpapját, az esztergomi érseket, a magyar hercegprímást, a római bíborost. Az államtitkár nevét nem tudta meg. A rabnak a börtönben nem szoktak bemutatkozni. De a kivégzés után elégedetten sugárzó, jókedvű, nevető arcát még ma is látja a bíboros. Sohasem tudja elfeledni.

Maga elé rendelte, és a fegyőrök odaállították elébe az esztergomi érseket börtöndaróc rongyaiban, ólomsúlyú, csónaknagyságú, jancsiszögekkel kivert talpú bakancsában. Az államhatalom elé állították Róma halálfejarcú, csontbőrsovány bíborosát, az Egyház magyarországi főpapját. Az államtitkár örömeiben pirosuló arccal végigmérte a penészarcú rabot, aki nem volt hajlandó megszólalni, és némán szembemeredve vele, ott állt előttük, a torozásra terített asztal előtt.

Az államtitkár kielégülten bólintott. És fellelkesedve kijelentette: „Jól van ez így!... A római pápa is nemsokára a maga sorsára jut!”

Igen, bizony, ott kellett volna mellette állni, és bizony, hallani kellett volna ezt a fölényesen magabiztos, vatikáni külügyérnek, a hűvösen tárgyilagos, racionális latindiák diplomatának. Talán akkor megértené a Vatikánban, hivataloskodva is, hogy öngyilkosság árán lehet csak egyezkedni Moszkvával.

Pedig, ugye, Moszkva még csak nem is titkolózik. Moszkva egyszerűen és nyíltan elővette a bevált ortodox sémát, és nemcsak végre akarja hajtani Magyarországon is, hanem ha Magyarországon sikerül, minden bizonnyal a kelet-nyugati, nagyreményű konkordátum alapjává kívánja majd tenni. Moszkva így gondolja: hiszen ha Magyarországon sikerül elfogadtatni az ortodox megoldást, máshol már nem is számíthatnak ellenkezésre. A szenvedélyesen, jól imádkozó papokat majd elzavarják, vagy lecsukják, a békemozgalmi papokat a zárt püspöki udvarokba ültetik, a bajuszos püspököket, az állami egyházügyi komisszárokat püspöki, akár pápai trónállókká teszik, és míg Krisztus testének hívő tagjai segítségért sikoltoznak – engedményként Moszkva a terror spanyolcsizmáját „egyezményes” hüvelyszorítóval cseréli majd fel. Az egyház magyar végtagjain is, és elsősorban.

Vajon, ha úgy döntene: mégis Rómába megy, meggyőzhetné a Vatikánt, hogy bizony tévednek, és tévedésüket a magyar vértanúk és hitvallók ellen követik el?

## és az örökség

A gondolatok kavargása, ami legtöbbször csak az emlékek forgószele lesz, tudta, nem segíti a döntéshez. Ez a fegyelmezetlensége a hosszú magánosság következménye; a börtön nyolc éve és a követségi remeteélet tizenöt éve hozzászoktatta ehhez a gondolati barangoláshoz. Miután édesanyja meghalt, és ezzel magánossága becsukódott, jobban mondva keservesen rácsukódott, már nem volt kivel magyarul, magyarokról, a régi és mai magyar életéről és magyar halálokról beszélgetni. Amíg édesanyja élt, látogatásai, érkezése olyan volt, mintha a követség falai megnyíltak volna, és édesanyjával kint járhatott volna a magyar világban. Majdnem ugyanúgy felfrissült édesanyjának egy-egy látogatása után, mintha valóban kísétálhatott volna a védelmező és egyben bezáró falak közül. Hónapokig, néha egy évig is gyűjtögette, rendezgette mondani és kérdezni-valóit. Hogy majd ezt is megmondja, ezt is felemlíti, erről is megkérdezi. De azután, hogy édesanyja nem jött többé, már csak gondolatai maradtak magyarnak, magyarul és magyarokról, a magyar életéről, halálokról. Gondolatban kérdezett, és csak öngondolatai válaszoltak gondolati kérdéseire. Vagy pedig önmagába nézve engedte, hogy az emlékezés forgószele elkapja, meghintázza, sőt meg is forgassa eddigi életében.

És talán ez teszi, a gondolatok fegyelmezetlensége, hogy eddig nem tudott dönteni.

Mert fegyelmezetten, szigorú rendű gondolatokkal, azonban villanó látomású mérlegeléssel kell dönteni. Amint ezt örökségként kapta apjától, anyjától; ahogyan gyermekkorában tanulta tőlük. És ahogyan mindig is döntött, amikor dönteni kellett. Nem szerte-szét barangoló elmélkedéssel, és nem forgószél emlékezéssel.

A döntés két útját-módját látta gyermekkorában. Az egyik apjáié volt, a másik anyjáié. De benne a két út és mód, mint szülői örökség eggyé lett.

Az egyik mód az apjáié volt. A bíboros apja a megállás nélküli, földtúró, paraszti munkában megszíjasodott, szikár-sovány ember lett, aki a jó gazda fáradhatatlan türelmével, a teendő dolog aprólékos bíbelődésével végzett minden munkát. Húszholdas kiscgazda volt, nem tarthatott bérest, mindent maga végzett, mert legidősebb gyermekét, a fiút úrnak adta, diáksorsra szánta. A diákfiú, amikor már felcseperedett, sokat segített, de ez csak nyáron eshetett meg, vakáció idején. Apjának figyelme munka közben minden apróságra kiterjedt, de a sok apró munkától munkakedve sohasem fáradt, sohasem csökkent.

Döntésében is ez volt édesapjának a tempója. Minden apróságra kiterjedő türelem, fegyelem és figyelem. Módszeresen mindent közelről megvizsgált, amit elébe adtak, mielőtt döntött volna. Zárkózott ember volt a bíboros apja, kevés beszédű. De amikor dönteni kellett, minden érdekelttel beszélt, minden szélkakással szóbaállt. Minden részletet magában külön-külön megvitatott, és ha valami elkerülte figyelmét, előlről kezdte a kérdezősködést. Minden kérdést, amire tekintettel kellett lenni, egyenként megfogott, és szinte a markában mérlegelve, szeme elé emelt. És amikor ily módon mindent látott, megértett, és közelről megszemlélt, akkor egyszerre elhallgatott. A kérdezősködő emberből ismét zárkózott, szófukar, néha akár némán hallgatag ember lett. Amikor a „tényvalóságot” megállapította, a sokféle beszédből összerakta, és ha már látta az egész képet, akkor begubózott. (Édesapja mondta így: „A »tényvalóságot« tudni kell az embernek.”) És ha a „tényvalóságot” tudja az ember, tanította nem egyszer a diákfiút, akkor már nem szabad a dolgról senkivel sem beszélni, mert akkor rábeszélnek, lebeszélnek, vagy belebeszélnek az embert. A döntésre, a döntésről vagy a döntésbe. Úgy értette az öreg, és a fiú megtanulta: akkor az ember nem maga dönt, hanem a szomszéd.

Igen, még apjától tanulta a bíboros, de egész életén át alkalmazta, hogy a döntésnek három része van. Az egyik, az első: a „tényvalóság”, a kép összeillesztése hiánytalanul. Második: a „tényvalóság” megszemlélése és az igazság felismerése. És csak ezután következhet a tennivaló harmadik része: maga a döntés, ami tulajdonképpen a döntés kimódolása. (A „tényvalóság”

kifejezést valahol hivatali helyen szedhette fel édesapja. Talán a csendőröktől, akik időközönként beállítottak portájukra. Diákkorában neki is nagyon tetszett, imponált a hatóság-ízű szó. Amíg valamelyik dolgozatában egyszer használta is. Akkor aztán szerzetes tanára, aki ádázul harcolt a magyar nyelv szépségét megrontó hivatali, korcs kifejezések ellen, alaposan lehordta. Arra tanítván, hogy ez az egyik legcsúfabb hivatali szólás-mondás, amit az irodahuszárok be akarnak csempészni a magyar nyelvkincsbe. „Amellett”, írta veres tintával dolgozatfüzetébe, „ez a szó ostoba pleonazmus is, nagyképű szóhalmozás.” A diákfiú megszégyenülten azonnal el is határozta, még ott, a szombathelyi gimnázium tantermében, hogy a legközelebbi alkalommal, ha hazamegy, felvilágosítja erről édesapját is. De a fiú szeretet erősebb volt, mint a tanári tekintély, és a diákfiú sohasem tudott erről édesapjának szólni. (Később aztán, mikor a fiú emberré lett, apjának az ajkán még ezt a „pleonazmust” is megszerette, és a világ minden kincséért sem szólt volna erről neki. Még talán megsértette volna az öreget. Megszerette magát a kifejezést is, nem feledhette, hiszen értette, édesapja hivatali fontosságát akarta ezzel a szóval éreztetni.)

A vas megyei kis faluban ugyanis nem volt jegyzői hivatal, de még csak egy községi írnok, vagy segédjegyző sem élt közöttük. A falu ügyes-bajos dolgait a választott bíró intézte a választott esküdtekkel. Tökéletes önkormányzat volt. És a bíboros apja részt vett a falu önkormányzatában. Egy-ideig a falu bíróját, aztán az árvák apja: közgyám, majd egyházközségi elnök, és iskolaszéki elnök lesz. És minden tisztében az igazság embere. A fiú látja, apja reggeltől-estig dolgozik a magáéban, a földjén, de aztán esténként, a vacsora után, a petróleumlámpa fényénél intézi a falu népének gondját, baját, a közösség ügyeit. Példás, jó gazda volt, ezért is becsülték gazdatársai. Teljes odaadással, ahogy a föld megköveteli, majdnem szerelmes öleléssel művelte földjét, gondozta büszkeségét, szép nagy portáját, apai gondoskodással látta el családját. És aztán ugyanilyen lelkiismeretesen intézte a falu dolgát is. Szívén viselte az árvák, magánosak, a bajbajutottak, iskolások panaszát, segítette a gondbaborultakat, tájékoztatta a tanácstalanokat. Szóval valóban az igazság embere volt. Amit elébe hoztak, abban igazságot tett. A faluban nem volt hivatal, mint bírónak, gyámnak, elnöknek, neki kellett döntenet. Nem térhetett ki a döntés elől. Nem is tette volna. Aki mivel fordult hozzá, azzal azt, amit elébe hozott, megosztotta. Gondban, bajban, ha kellett, elhatározásban is. Ahogy szokta, és ahogy fia látta: fáradhatatlan, aprólékos igyekezettel és körültekintő törődéssel. És először mindig összerakta a valóságot. Ahogy a fia látta, tanulta: fáradhatatlan, bíbelődő, aprólékos igyekezettel, mindenre rátekinthető gonddal. És amíg össze nem illesztette a „tényvalóságot”, addig minden gondolatot, gyanút, szóbeszédet, híresztelést meghallgatott. De amikor a képet teljesnek vélte, amikor felismerte benne az igazságot, amikor kész volt a döntésre, többé senkire sem hallgatott. Döntéséről már senkivel sem volt hajlandó beszélgetni, ilyenkor már csak magában ógott-mógott, napokig megnémult, elhallgatott. És egyszerre csak kimondta, hogy mi a döntése. És döntésében az igazságból nem engedett. Sohasem.

Mondták is a faluban, hogy a bíró magának való ember. Pap fia azt is hallotta róla a faluban, hogy: az apja kemény ember. De azért, vagy talán éppen azért újból és újból megválasztották ennek, vagy annak. Mert mindig azzal végezték: de azért igazságos ember.

Ez volt az egyik útja, apai módja annak, hogy eljusson a döntéshez. A bíboros sem beszélte ki soha döntésre juttató gondolatait, ha a valóság képét már összeilleszthette magában, és az igazságot felismerte. Amikor már csak döntenet kellett, a bíboros is hallgatott, amint édesapjától tanulta. A tények összegyűjtése után (a „tényvalóság” birtokában) elnémult, senkivel sem vitatkozott. Nehogy legyengítsék a benne alakuló igazságot, döntésre nógató sürgetéssel, vagy az ellenérveket aránytalanul feljártsszák részrehajló, ravaszul elismerő megjegyzésekkel. A döntés kialakulásáról nem beszélgetett. Ezért hallgatja a konferencia-teremben is szótlán az olasz monsignor latin udvarolását. Még csak nem is válaszol. Sejtette, hogy ezért az udvarias, nyájasan kerekded, latindiák monsignor, a diplomatapap őt is „magának való”, túl kemény



magyarnak tartja. Láthatta azt is, hogy udvariatlan megnémulásától még a magyar monsignornak, a pápa személyes megbízottjának barna arcán is mélyebbek lesznek a ráncok, mintha a ráncok szegleteiben belső súlyok függenének. Ezt látva, a gömbörcödően kedveskedő olasz monsignor kérdései még sietősebbek, szinte riadtak lettek. És tikkadtan sürgetőek is. Szomjasan kívánta a bíboros szavát.

A bíboros mindezt megfigyelte, észrevette, tudta is – mégsem válaszolhatott. Mert még nem jutott döntésre önmagával sem. Ez bizony már a döntés ideje lett volna, de a bíboros még afelől sem volt bizonyos, hogy teljes-e a kép, amit a döntés előtt látnia kell. Hogyan engedhetett volna beleszólást gondolataiba?

Egyedül, magának és magában kell dönteni arról, hogy holnap reggel merre indul el a követség szélesre tárt ajtajából?

Édesapja mindig és mindenben, minden döntésében az igazságot kereste. Mi az igazság? – tette fel a kérdést azoknak, akik nála jártak ügyes-bajos dolgaikkal. És döntésében, akármennyire is kérték, vagy szorították, nem engedett az igazságból. A diákfiúnak, munkaközben, nyári vakációban vagy a karácsonyi szünidőben, amíg mellette dolgozott, legtöbbször az igazságról beszélt. Minden ember, mondotta egyszerű bölcsességével, keresi az igazságot. Meg kell lenni az igazságnak, mert nincs emberség igazság nélkül – tette hozzá. Ezért hát igazságot kell tenni, dönteni kell! – mondta magabiztosan.

És az igazságot a „tényvalóság” mutatja meg.

A fiú csak sokkal később, amikor már lelkipásztor lett, értette meg azt is, hogy tulajdonképpen édesapja morális alapelve így szólt: nincs emberszeretet igazság nélkül. Csakhogy ezt a szót, hogy szeretet, a szíjas, földtúró parasztember nem tudta egykönnyen kimondani. Tiszta életének a szeretet olyan benső része volt, amit nem illett megmutatni, amiről nem illett közönséges ügyekben szót ejteni, hanem az volt az illendő, hogy szemérmesen magában tartsa, és más szóval leplezze. A bíboros soha, egyetlen egyszer sem látta, hogy édesapja vagy édesanyja egymás iránti szerető gyengédségüket akár a legártatlanabb simogatással is elárulták volna a gyerekek előtt. (Csókolózni meg milyen illetlen, bolondság is lett volna! Cigánykodás...)

A döntés másik útja-módja anyai öröksége. Édesanyjának a tekintélye sem volt kevesebb, mint édesapjáé, a bírőé. Sokan kérték édesanyja tanácsát, de döntését is. Főként a család és betegség ügyeiben.

Édesanyja módszere gyorsabb volt. Édesanyja a döntés előtt nem hordta össze olyan aprólékos, részletekre kiterjedő gonddal, lassúzkodva és kutakozva a döntéshez kellő valóság képét. Édesanyja az emberismeret és a látó tudomány kettős adományával, belső, villanásszerű képben, látomásszerűen jutott a valóság képének birtokába. Hamar meglátta: ez az igazság. Látó asszonynak is mondták a faluban. Sokszor hallotta, hogy édesanyjának nem lehet hazudni, mert belelát az emberbe. Az igazság egyszerre, egész teljességében elővillanó képe volt anyai öröksége a döntéshez.

Birtokában volt mind apai, mind anyai örökségének. Használta is mindkettőt. Türelemmel kutatta, gyűjtötte a döntés előzményeit, és aztán egyszerre felvillant előtte, látta az egész képet.

A bontakozó és egymáshoz illeszkedő kettős örökség tette, hogy a bíboros fiatal korában egyideig újságíró szeretett volna lenni. Mert úgy érezte, kettős örökségével, ténygyűjtőgető szenvedélyével és az abból felvillanó teljes képpel ki tudja kutatni a világ eseményei mögött rejlő „tényvalóságot”, és a meglátott igazságot közölni is tudja az emberekkel. Hogy az olvasók is el tudják dönteni, mi történt valójában. De amikor éppen ez a kettős öröksége meglátatta vele hivatását, az örök igazságot, Krisztus útját és követését, többé nem eföldi események igazságát és híreit akarta közölni az emberekkel, hanem a meglátott Krisztust, valamint a történelemben ható és jelentkező jó hírt, az evangéliumot. Ezt találta magasztos, egész életére méltó hivatásnak. Később aztán újból nagy gyönyörűségét találta ebben a kettős örökségében, amikor mint igazságkutató történelembúvár gyűjtögette, rendezgette a talált történelmi nyomokat, hogy

azokból, látó tudományának felvillanásával megértse a történelem eddig ki nem fürkésztett, ki nem mutatott titkait. Amikor a lelkipásztori munkája engedte, szinte zarándok áhítattal ment vissza az egyháztörténelem eléggé elhanyagolt, múltba hanyatló világába, hogy ott a nyomok aprólékos kutatásával, szedegetésével, majd felvillanó, látó képességével egy-egy korszakos jelentőségű, papi élet, eltűnő Krisztus-sugallat, megfakult apostoli kijelentés, egyházi terv megértésére és felmutatására vállalkozzék. Ez a kettős örökség tette képessé arra is, hogy az átélt, szemlélt, magában felrótt jelekből, eseményekből összerakja és előre meglássa, felismerje az Egyház és a nép veszélyére készülő és törő terveket, folyamatokat, fordulatokat, támadásokat, és a meglátott teljes kép feltárásával figyelmeztessen, felkészüljön, védekezzen a lesújtó csapás ellen. Ez a kettős öröksége tette, hogy a diktatúrák fenyegetése idején sohasem tévedt el. Ami érthető lett volna az egymásból ellő diktatúrák korában, amikor a jobboldali, majd baloldali diktatúra az igazságérzetet sok emberben taszította előbb jobbról-balra, majd balról-jobbra. Amiből persze, egyik oldalon sem lehetett igazság. Úgy a náci, mint a marxi fenyegetés szellemi zűrzavarában, a náci fogságban éppen úgy, mint a szovjet pribékek kezén, megállt a helyén, egyik fenyegetés sem taszíthatta a másik oldalra. Számon tartotta, hogy mi történt, és beléjük látott mindkét oldalon.

Tehát, biztatta magát a bíboros, most is, a Szabadság térre nyíló, követségi ablakban is, meg kell látnia, hogy mi az igazság és mi az igazság tennivalója. Az eseményeket, és az abban mutatkozó jeleket hosszú évek során gyűjtögethette. Tudja, mi történt vele, tudja, mi történik vele. Tudhatja, mit készítenek jövőjének, tudnia kell: mit akarnak tenni vele.

El kell döntse, hogy a két megmaradt lehetőség mennyiben és hogyan érinti a magyar prímás és esztergomi érsek sorsát, és melyik sorsát kell magára venni. Azt, amelyik Rómában vár rá, vagy azt, amelyik a Szabadság téren vár rá?

A bíboros tudta, hogy ma este ehhez a Szentlélek segítségét kell kiesdeni. Amikor kettős szülői örökségét elővette a döntések vagy próbák nehéz óráiban, mindig a Szentlélek Istenhez imádkozott. Aki a karizmák osztogatója. A bíboros életének legszorongatottabb pillanataiban sem feledte, amit Szent Péter mondott a gyilkos haraggal rátámadó hatósággal szembenállva: „Inkább kell engedelmeskedni Istennek, mint az embereknek. Mi ezeknek a dolgoknak tanúi vagyunk a Szentlélekkel egyetemben, akit Isten megadott azoknak, akik engedelmeskednek neki...” És Szent János szerint Jézus ezt mondta, amikor „Éjszaka volt.” „... eljön az Igazság Lelke, ő majd elvezet benneteket a teljes igazságra.” A Szentlélek, hitte a bíboros, nemcsak erősíti az embert, de felnyitja szemét is. A bíborost megérintette a Szentlélek megkínzásának legbolondítóbb fájdalmai közben is. Mikor a gumibot görcsölő sikoltásai beléfűrdtek a vonaglóan gyenge testbe, amikor kiszolgáltatottságában olyan mélyre alázták, hogy már állati volt utált elesettsége, akkor egyszerre megérintette a Szentlélek, és máris világosan tudott következtetni arra, hogy mindezzel mit akarnak az antikrisztus pribékjei elérni. A fertelmes megszégyenítésekből, az állati sorba való aláztatásból lelke ki tudott szabadulni, és a Szentlélek Isten világosságába jutva látta, jobban látta, hogy miért teszik ezt vele, mint azok, akik mindezt megcselekedtek ellene.

Az erősítő és megvilágító Szentlélek Isten nem hagyta el a legsúlyosabb óráiban sem. Ezért nem tudták megtörni, csak elkábítani. A Szentlélek Isten tette, hogy a börtön rendőri sírvermében, de a Szabadság tér jelkép-végzetében is mindig látta saját magát és feladatát, amire a kenet szentelte. És amikor az ember látja saját magát, és a Szentlélek világosságában látja a kenet hivatását, akkor a Szentlélek szemével látja önmaga sorsát is, és nem térhet-tévedhet le kötelességének útjáról. Nem is tért le. Nem hagyta el útját sem a tortúrák kínjaiban, sem a börtönhalál elemésztésében, sem a Szabadság téri jelkép-életben. De a szabadság dicsőségében, a szabadságharc napjaiban sem.

Ma este, éjszaka vagy hajnalban világosan látnia kell az útját, hogy a két lehetőség közül melyik felé visz. Ma este édesapjának bíbelődő gondoskodásával össze kell rakja a tényeket, hogy világosan lássa a valóságot, amelyben ma él. Ma éjszaka édesanyja látó szemével fel kell

ismerni az igazságot. Tehát könyörögni kell a Szentlélek Istenhez, hogy láttassa meg vele, melyik sorsát kell magára venni?

A bíboros az amerikai, pompázatos konferencia-teremben az ó-zsoltárok között válogat, hogy melyikkel fogja magához imádkozni a Szentlélek Isten kegyelmét, a világosságot. És gondolatban elmondotta magának a kérő siralmát az Úrban:

*„Uram, mutasd meg ösvényedet,  
s ellenségeim miatt vezess sima úton!  
Ne szolgáltass ki ellenségeim bosszújának!  
Hiszen hamis tanúk lépnek föl ellenem,  
Férfiak, kik gonoszt forralnak.  
De biztos vagyok benne:  
Meglátom az Úr dicsőségét az élők hónapában.”*

A konferencia-terem sűrűsödő, alkonyati félhomályában egyszerre olyan csend köszöntött be, hogy még a gondolatban szóló zsoltár szavait is szinte túl hangosnak találta a bíboros. És felriadt. Tudta, a széles táblájú asztal másik oldalán a homállyal távolodó olasz paptestvér nem érti ezt a csendet, csak féli. Az olasz monsignor riadó, kerek szemmel bámul a bíboros felé, persze, előtte is elhomályosodik a bíboros arca. Vizsga szeme immár nem kutathatja a bíboros arcát, áruló rezdülésre várva. A magyar monsignor, a szenvedélyesen imádkozó magyar pap, a pápa személyes megbízottja pedig magábaroskadva hallgat. Az alkonyatban az ünnepélyes terem tükröző nagy táblája is elveszíti fényét, a méltóságos ülőbútorok villogó vonalai is eltűnnek lassan, és a merev, tágas, idegen méltóságú terem szűkül a szürkületben, szinte otthonossá, magyarrá válik a belopózó pesti estével. A magyar monsignor érti a bíboros szótlanságát. De a magyar monsignor nem a csendet féli, mint az olasz monsignor, hanem a bíborost félti attól a két lehetőségtől, amely elé került. És a bíboros tudja ezt.

Pedig nem kellene őt féltetni, gondolja a bíboros. A Szentlélek Isten megsegíti azt, aki hozzá fordul.

Mitől is félhetné a magyar monsignor?  
És a terem besötétedett.

## és az olasz monsignor

Három pap ült elszótalanodva a követség konferencia termében. Köztük a legidősebb, a bíboros tudta, és azt is tudta, hogy a másik kettő is tudja (ha különbözőképpen tudják is), hogy ez az este a döntés nehéz estéje. Fel kell sorakoztatni, és össze kell pászintani az emlékeit, meglátásait és tapasztalatait, hogy ebből kialakuljon a valóság képe, amelynek felismerése: az igazság, szolgál a döntés alapjául. És ez nem könnyű dolog, mert előzményeire és következményeire való tekintettel kell látni az igazságot. Nem könnyű, mert lám, még a két paptestvér elképzelésében is milyen különbségek vannak. A besötétedett teremben hármójuk közé, köré fonódott, kerülközött, rájuk telepedett a magyar sejtelem és félelem, ennek a népnek sérelme és védelme, amely egybefogta, de egymástól el is választotta őket. A bíboros erre gondol és elszomorodik, bánat tölti el. Miért kell neki ilyen ellentétekben élni? Hazájában él, de az amerikai követségen. Szabadon, de a szabadságnak rendőrökkel körülvett szigetén. Itt ülnek hárman, paptestvérek, akik a döntést többféleképpen akarják, amikor ő maga egyféleképpen sem tud dönteni.

A bíboros tudja, az olasz monsignor szeretne belé látni. Tudni szeretné, miképpen alakult, vagy alakul a döntés, hogy holnap merre indul a követség kinyitott ajtajából. De hiába leskelődik, ezt a bíboros maga sem tudná az olasz monsignornak megmondani. Még ha akarná sem. Ha pedig meg akarná vele értetni, milyen nehéz vívódások várnak rá, messziről kellene kezdeni, és sok mindent kellene elmondani, ami vele történt, milyen vereségeket szenvedett, és milyen győzelmeket aratott. Restellette volna mindezt elmondani, hiszen mentegetőzésnek, sőt dicsekvésnek is vehette volna a monsignor, holott a részletek, az események summája csak annyi lett volna, hogy felismert kötelességének útjáról nem tért le semmiféle fenyegetés, semmiféle kecsesgetés láttán, és kötelességének útján nem kíván megtorpanni ezután sem. Ha még nem is tudja, kötelességének melyik útját vállalja holnap.

Nem szólt tehát, mert mindig viszketni, viszolyogni kezdett a dicsekvő emberektől.

Igaz, azzal sem törődött sohasem, hogy felismert hivatásának teljesítéséért elismerik, nevetik, vagy sziszegik. A maga dolgában sem panaszkodni, sem bizonykodni nem szokott. De miért is tette volna, amikor oly szerencsés volt, hogy mindig megkapta a Szentlélek segítségét, és mindig áldott fényel látta hivatását, abból következő kötelességét, kötelességében adott feladatát, és annak elvégzéséhez vezető útját. A bíboros teljesíteni akarta mindig Szent Péter, az első apostol fogadalmát: „Engedjétek, hogy kimentsünk benneteket ebből a romlott nemzedékből.” Ez határozza meg a püspök dolgát. És Szent Pál így szólít a püspökök meghallgatására: „...becsüljétek meg azokat, akik körötökben fáradnak, vezetnek és intenek benneteket az Úrban. Munkájukért legyetek irántuk minél nagyobb szeretettel... Ne oltsátok ki a lelket... Vizsgáljatok felül mindent, s a jót tartsátok meg...”

Nem kívánta sohasem, nem is tudta játszani a hivatali csipi-csókát. Sokan szellemeskedtek kárára, és csúfolták is. Merev konzervatívnak, történelmien makacsnak, és menthetetlenül magyarnak nevezték. Sokszor nem is komolyan, csak tréfálkozva, sokszor meg elnéző mosolygással lebecsülve azok előtt, akik nem ismerték. Sokszor akarták elfogadtatni vele, hogy ma már a hivatal előbbrevaló, mint a hivatás. De ezt sohasem fogadta el. A régi pápa ezektől mentette meg. Ezekről a cinikus haladóktól, kik embertársaik, sőt paptársaik megbecsülését fogyasztják, és kisebbítik progresszív csipkelődéseikkel. Ha alkalmuk és idejük van rá. Mert a régi pápa atyai jóakarója volt nemcsak neki, hanem az egész magyar népnek, sohasem engedte a magyar nép szenvedéseit elfeledni, vagy irigyen kisebbíteni. Mennyivel könnyebb lenne a mai döntés is, ha tudná, hogy Rómában a régi pápa várja. Igaz, a régi pápa sohasem gondolt arra, hogy az esztergomi érsek, a magyar prímás elhagyja nyáját, a magyar népet, és mint esztergomi érsek Rómába települ, vagy menekül...

Azoknak aztán, akik merev konzervatívnak, történelmien makacsnak, csökönyös magyarnak híresztelték, idejük és alkalmuk volt a tréfálkozásra, míg itt ült a követségen. Miután a régi pápa már meghalt.

Az önönszánakozás gyengeségét mindig elutasította magától. Akármit is tartottak róla, sohasem befolyásolta sorsvállalását. Most sem azért vetette fel ezt magában, mert a finom csodálkozás vele kapcsolatban ugyancsak hangzik. Nem ezért, hanem az olasz monsignorral kapcsolatban, és azért, mert Rómában nem értik a magyarokat. És ezt fel kell vesse magának, mert ezt tudnia kell, amikor dönt. Talán még a régi pápa, atyai jóakarója sem értette, hanem csak szerette a magyar népet. Az olasz monsignor pedig még inkább nem érti. A főnöke, az érsek-külügyér sem érti.

Mert a magyar nép nem racionális? Lehet, hogy nem racionális, A bíboros sem az. Hogy enyhületlen büszkeséggel ragaszkodik történelméhez, és őrzi nemzeti tradícióit? Konzervatív? A bíboros is hagyományszerető, ha nem is konzervatív. A magyar nemzet történelmi öntudatában makacs, és nem enged? Lehet. Történelmi öntudatát nem adhatja fel, mert ez biztosítja életét, és elsősültségi jogát Közép-Európában. És ezt a bíboros sem adja fel. Ebben a kérdésben igenis, makacs. Jól láthatja az olasz monsignor viselkedésén, amint ezt érthette a külügyér hideg tartózkodásából is, mindezt talán nehezményezik is a latin diákok a Vatikánban. Ez a racionális, ésszerűen udvarias és franciás olasz diák-monsignor (miként főnöke a külügyér) az akták logikáját követi, és ezt várja el mindenkitől. Hogyan is értenék meg a logikátlanul ezeréves magyar népet? Amely magárahagyatva, szomszédai felől, minden oldalról tépve, rabolva sem adja fel nemzeti életét, sem hitét, hanem logikátlanul, irracionálisán, saját véréből élve-halva, vérében szenvedve és győzve, és kívülről érthetetlen életerővel minden próbájából felemelkedő, ezeréves élet. A magyar nép sorsa elől sohasem hátrált, felismert nemzeti kötelessége elé, mentegetőzve, sohasem tette nehéz sorsát. Minden pogány támadásnak ellenállt, védte a kereszténységet, addig tartotta, vívta a török nagyhatalom Európa elleni támadását saját testével, amíg a pogány nagyhatalom százötven év alatt össze nem omlott. Ésszerűtlenül, életre-halálra hűséges volt Rómához, és irracionálisán harcrakész Krisztusért, mert logikátlanul is Krisztusban látta mindig jövőjét. Lehet, hogy ez ma mind nem ésszerű, a történelmi hivatás kényelmes feledése „racionális” lett Európában, és az eföldi világra figyelve, bizonyosan ennek az udvarias olasz diplomata papnak van igaza, ez a divat biztonságosabb, sőt logikus. A Vatikánban éppen ezért a nagy konkordátum diplomatái a bíboros csökönyösségét már nem tartják többnek, csak ésszerűtlenül kellemetlenkedő, sőt illetlenkedő magatartásnak, amely a delikát tárgyalásokat zavarja.

Lehet, hogy a magyar nép kiáltó Krisztus-követelését, igazságáért, és szabadságáért könyörgő és vergődő szenvedélyes imáit, de a hördülő magyar szabadság és igazságszomjat is, lehet, hogy ezt mind-mind régimódinak és maradi makacsságnak tartják. Lehet, és ezt sem szabad felednie döntés közben. A „progresszív” felfogás hívei, ezt megtanulta, ma az „adott” elnyomatás, a hatalomba jutott erőszak belenyugvó és néma elfogadását tartják ésszerűnek és időszerűnek, hogy abból, mint kiindulási alapból eljuthassanak az együttélő alkuig. Amelyből aktát, „protokoll”-t, egyezményt, konkordátumot lehet szerkeszteni. Az majd csak az utókort érdekelje, hogy a diktatúrával való minden egyezkedés a szabadság és az igazság megcsonkítása volt, amely nélkül egyezmény diktatúrával nem jöhet létre. Pedig a teremtő Isten az emberi lélekbe szeretetet lehelt. És nincs ma sem szeretet az igazság szomja és öröme nélkül. Az igazság öröme és szomja viszont nincs harc nélkül. A szeretettel fűtött, és az igazságot követelő lélek lázasítja és lazítja a hívó, keresztény magyar népet az elnyomás ellen, tehát Moszkva ellen is. A magyar nép sorsáról és nevében nem lehet szeretet és igazság-követelés nélkül tárgyalásokat kezdeni.

A magyar monsignor mindezt jól tudja, és ezért érti a bíboros ma esti válságát, vívódását. A magyar monsignor vergődve könyörgő, szenvedélyesen imádkozó pap, és magyar is, és a háborgó magyar szeretetben, igazságkövetelésben osztozva érti, milyen nehéz a bíboros útja a

döntéshez. A bíboros tudja, a magyar monsignor szomorú, aggódik miatta, ha ennek okát nem is értheti. Vajon a pápa személyes megbízottja, akit nyilván azért választottak ki erre az útra, mert magyar, miért félti a bíborost a döntéstől? Mi lehet az aggodalomra készítő ok?

Az olasz monsignor félelme érthető és helyénvaló is, ismeri be a bíboros. A gömbörodő kedvességű olasz monsignor ugyanúgy vallja, mint főnöke, a vatikáni külügyér (indulása előtt bizonyára felvilágosították), hogy vaskalapos a magyar bíboros, és makacsságával könnyen halomba döntheti a sok munkával előkészített tárgyalási lehetőséget. A kiküldetéshez hozzátartozhatott a figyelmeztetés: vigyázni kell a magyar bíborosra, mert még mindig nem ismerte fel tényleges helyzetét. Hiába érezte vele az érsek-külügyér a budapesti tárgyalások alkalmával, hogy véleményére már nem kíváncsiak a Vatikánban; nem értette meg. És azóta sem okult. Ahogyan viselkedik az olasz monsignor, abból a bíboros tisztán látja, hogy mire oktatták ki. Miután mindezt elmondották neki, bizonyosan azt ajánlották, ezt mutatja magatartása, hogy legyen a magyar bíborossal lekötöztetve udvarias, és ne törődjék azzal, hogy a magyar bíboros miket beszél, vagy hogy mi a panasza, kifogása. A bíboros bizonyosra veszi, hogy az olasz monsignor szóról-szóra tudja, a budapesti tárgyalások alatt hogyan feledkeztek el róla, és hogy csak akkor keresték fel, amikor már mindenben megegyeztek. Azt is tudhatja, hogy amikor ez ellen tiltakozott a bíboros, vállvonogatva hogyan közölték vele: már késő. Azt ajánlhatták a monsignornak is, hallgassa meg szó nélkül panaszát, és vállvonogatva hárítsa el: már késő, vagy: majd csak Rómában... És azt is érti a monsignor viselkedéséből, hogy azért arra is intették, hogy kifogástalanul udvarias legyen, mert a bíboros még mindig valóságos esztergomi érsek, Magyarország primása. Tehát a vele való kapcsolat nem-kissé-kényes, ha a vatikáni tervekben le is értékelték. Ügyeim kell rá.

A feltűnő udvariasságból látja a bíboros, az olasz monsignor ezt meg is értette, meg is fogadta.

Természetesen azt is értésére adhatták az olasz monsignornak, hogy a magyar bíboros önfejű, makacs ember, úgy is lehet mondani, hogy vasakarátú, tehát vatikáni szempontból kiszámíthatatlan. Semmi olyat nem szabad tenni, mondani, vagy éreztetni vele, ami elvonná a kedvét attól, hogy Rómába jöjjön. Mert ez a szentatya kívánsága: ez a cél. Ezt is érti a bíboros. Ezért az a majdnem pánikszerű, minden oldalról megpróbált érdeklődés; elhatározta-e már magát arra, hogy Rómába megy velük. Az olasz monsignor elé felrajzolhatták, hogy ha a magyar bíboros holnap reggel felveszi a követségen a kabátját, fejébe nyomja a kalapját, kilép a követség ajtaján, és rossz irányba indul, mindent elronthat, amit a franciás irányzat nagynehezen felépített a keleti politikában. Az amerikaiakra nem számíthatnak, ezt a monsignor jól tudja, azoktól holnap a bíboros a Szabadság téren azt tehet, amit éppen akar. És a bíborosnak sem kell már tekintettel lenni arra, hogy mi kellemetlen az amerikaiaknak, hiszen kinyitották előtte az ajtót. És a budapestiekre sem lehet számítani, azok irgalmatlanul elfogják a bíborost, ha nem tartja be, amit neki a Vatikán ajánlott, hanem Budapesten akar maradni. Habozás nélkül megragadják, és viszik, a vatikániak még csak nem is látják többé. És lesznek – ez a veszély – akik majd azt mondják, ami történt, a tárgyalók hibája... A bíboros látja az olasz monsignor nyüzsgő izgalmán, ezt alaposan megbeszélgették a Vatikánban a monsignor indulása előtt. Hogy ügyeljen nagyon a bíborosra, mert léptei holnap reggel végzetesek lehetnek, és mert amíg be nem ül a kocsiba, arra fordulhat, amerre éppen akar.

És egész bizonyosan erre figyelmeztethették a magyar monsignort is. Csakhogy a magyar monsignor nem kérdezi a bíborost. A bíboros érti is, hogy miért nem. A magyar monsignor ismerte a bíborost, értette magyar sorsát, a maga sorsából is érthette. Tudta, hogy ebbe a kérdésbe nem szabad beleszólni. Ez a döntés, amely elé a bíboros került, új sorsának, új feladatának vállalása, olyan benső felelősséggel jár, amely senki másra nem szorítkozik.

A bíboros tehát, míg a konferencia-terem sűrűsödő sötétjében ülnek, emberismeretével, és képzelőerejével így képezte meg magának a két monsignort, akiket érte küldöttek Rómából. Különösen az olasz monsignort volt könnyű elképzelni, aggodalmas gömbörodésében annyira

átlátszó volt. És nyugtalan. Bizonyosan el is képzelte már az olasz monsignor, hogy holnap reggel miként ugranak elő kocsijaikból a rendőrök, hogyan erednek a bíboros után a Szabadság téren, hogyan fogják el, és viszik magukkal. És ezzel, aggódik a jó (hivatalnok) monsignor, vége annak a nagyreményű diplomáciai műveletnek, amelyet Moszkva felé olyan nagy gonddal készítettek elő, és amely a felvett tárgyalások óvatos folytatásával most is tart. Mert a bíboros újbóli elfogatása után annak folytatását, de még csak emlegetését sem fogja eltűrni a szundításából felriasztott nyugati közvélemény. A világszerte felrobbanó katolikus felháborodásra pedig rossz gondolni is.

Ez az aggodalom forralhatja az olasz monsignort – így képzelel el a bíboros. Különböző nem aggódnék olyan titkolhatóan a vidám, beszédes modorú, jó hivatalnok, valószínűleg jól is képzett, latintermészetű, diplomata pap, aki mindig megmaradt diáknak. Még azt is el tudta képzelelni a magyar bíboros, hogy ha mindaz megtörténik holnap reggel, amitől az olasz monsignor ennyire tart, milyen őszinte együttérzéssel számol majd be a szolgálatkész, simulékony hivatalnok a Szabadság téri eseményekről főnökének, a vatikáni érsek-küldögyérnek. És miután minderről hűségesen tájékoztatná, ami a követség kitárt ajtaja előtt történt, mutatott, megilletődött szomorúsággal, de dicsérő udvarlással is, így fejezné be riportját: „Pedig milyen hatalmas terv volt!...” Akár még azt is mondhatná majd: „Milyen gyönyörű akta volt az acta pacis.” A béke-akta.

És a tárgyalások szelleméhez ragaszkodva, talán mondható is így. Mert ami készült, valóban „béke-ügyirat” volt. Amiből az „ügyirat” igaz. Csak a „béké”-vel van baj. Pedig hát a másik oldalon, Moszkvában is a békét emlegetik folyton. A bíboros ismeri a békemozgalmat is. Ez teremtette Magyarországon a békepapokat. És az „opus pacis”-t. A bíborosnak azután, amit ezzel a szóval kapcsolatban tapasztalt, az a meggyőződése, hogy nincs az emberiség szókincsében még egy szó, amelyet politikai visszaéléssel úgy kiforgattak volna értelméből és valóságos jelentéséből, mint ahogy Moszkva elbánt a „pax”, a „béke” szavával. Ma már az emberi jogok elleni állandó rendőrtámadást is békének kell nevezni... 56-ban a szovjet tankhadjárat a békét biztosította... A náci uralom s a háború örültségei után a mániákus Szovjetunió a békét ugyanolyan véressé, gyalázatosná és gyilkossá tette, mint volt a háború. A magyar nép a háború után nem nyerte el az annyira óhajtott békét. Az országok totális háborúja után a szovjet béke a társadalmi osztályok totális irtását hozta Magyarországra. A bíboros mindig büszke volt a magyar nép bölcsességére, amely rövid közmondásaiban jobban kifejezte, ami velük történt, mint sok, hosszú tanulmány. Az egyik öreg, mezei magyar mondotta a bíborosnak még mint veszprémi püspöknek: „Felszabadítottak a ruszkik süvegünkötől a bocskorunkig, és most se süveg, se bocskor. Elvittek mindent...” Értheti ezt az olasz monsignor? Vagy hajlandó lenne megérteni küldögyér főnöke? Értik, hogy a németek mentették a magyar alkotásokat, termést, gépeket az oroszok elől, az oroszok azután a kapitalisták elől. És kétoldról elvittek mindent. Az írások feledhetetlen kifejezésével ezt így mondogatta magában a bíboros: amit meghagyott a hernyó, megette a sáska, amit meghagyott a sáska, megette a cserebogár, amit meghagyott a cserebogár, megette az üszög. Érthetik a Vatikánban a magyar történelmet? Hogy majdnem minden évszázadban újból kellett az életet kezdeni a letarolt, pusztított földön? A magyar nép, amelynek országát annyiszor rombolták le, nem őrizhette meg templomait, hát Krisztusnak a maga lelkét építette. Ez a Krisztust őrző lélek ezer éven át nagyobb csoda volt a pogány rohamokkal szembenállva, mint az ezer évig álló márványcsodák, katedrálisok, amelyeket a szerencsésebb nyugati népek építettek Krisztusnak.

A zsarnokságot ma is igazában a magyar nép ismerte meg. Mert mindkettőt megkapta, és mindkettő idegen volt. Zsarnokság erőszakolta egy ember akaratát szerencsétlen népekre. Zsarnokság hajszolta Európát háborúba. Mert a zsarnokság nem lehet béke, csak háború, állandó háború. Még ha változnak is a zsarnokok, ugyanaz a háború, nagyjában az áldozatok sem változnak. És ezt megmondotta a bíboros, a választások előtti, puszkaporos hangulatban mondotta, szembezállva a gnóm termetű és természetű diktátorral: Az nem béke, kiáltotta a

bíboros, amikor az egyik személy korlátlan zsarnoki uralma helyébe egy másik személy ül, amikor az egyik kivételezett embercsoport önző és féktelen uralmát egy másik, ugyancsak kivételezett csoport hasonlóan önző és féktelen hatalmaskodása váltja fel a nép ellen, és ennek az egyeduralomnak a fenntartását ugyanolyan erőszakos módszerekkel biztosítják, mint az előzőét. Az új zsarnokság, miután elvette a magyar nép süvegét és bocskorát is, a békében háborút kezdett a magyar nép ellen, ugyanúgy legázolva az alapvető emberi jogokat, a lelkiismereti szabadságot, de magát az élet jogát is, mint az előző zsarnokság. Ez lett a béke, amit a magyar nép kapott a „felszabadítók”-tól. Ennek a zsarnokságnak elfogadását és elismerését követeli Moszkva a felszabadítás fejében. A „protokoll” szeplős papírosa nem takarhatja be végképp mint szemfedél a szovjet diktatúra áldozatait. Bármilyen nemzetközi, jogi remekmű is a létrehozott egyezmény, még az élőket sem boríthatja be, nemhogy a holtakat. Az egyezmény nem foglalkozik a szovjet békében nyögetett sok magyar rabbal itthon, és a sok kényszermunkással Szibériában. Még a magyarországiakról sem tesz említést. A háború utáni „békeidőkben” bezárt templomokat, és az állami istentagadást sem lehet a béke hangoztatásával befedni. Mert ez mind háború és nemcsak az ember, hanem az Isten ellen indított háború is. Mi történik az iskolák ügyében, amelyeket a magyar szerzetesek életük szakadatlan feláldozásával, hivatásbeli tehetségükkel építettek és emeltek nyugati színvonalra? A keresztény erkölcsöket Magyarországon állandó és intézményes tagadással porlasztják. A családokat az abortuszok sohasem gyógyuló belső sebeiben véreztetik. Magyarországon ma a hittagadás hivatalos és fennen suhogtatott korbácsával szagatják Krisztust, és erről vajon mit mondanak a tárgyalások és félegyezmények? Ha tényleg elhitték Moszkvának, hogy akár az Egyházzal kötött negyedegyezményt is be fogja tartani, akkor neki mi keresnivalója lehet Rómában, kérdezi a bíboros, és nem jobb, ha egyenesen és közvetlenül Moszkva kezére adja magát?

De nemcsak ezt az elvi ellentmondást kell mérlegelnie, hanem gondolni kell azokra a jelentésekre, tájékoztatásokra és figyelmeztetésekre is, amelyeket Rómának küldött. Elolvasták ezeket az írásokat, és ki olvasta el? Mert hiszen ezeket mind el kellett feledni a Vatikánnak, ha a moszkvai diktatúra szavahihetőségét akárcsak fel is tudták tételezni. Hányszor mutatott arra rá, Magyarországról keltezte mondanivalóját, hogy Moszkva nemcsak kétoldali egyezményeit tagadta meg, de nem tartotta kötelezőnek sohasem a maga szántából tett kijelentéseit sem. Pedig a bíboros sohasem bizonyított a maga sorsával, nem hivatkozott egyéni megpróbáltatásaira, nem jellemezte a diktatúra valódi természetét jelentéseiben azzal, amit a moszkvaiak személyszerint követtek el ellene. Csak arra hívta fel a figyelmüket, ami az Egyház és a magyar nép ellen történt.

És ha most, 1971-ben Rómába menne, kezdje újból a bizonygatást? Amikor mindazt, amit mondani tudna, már a két világháború között megírta „Az édesanya” című könyvében.

A bíboros egyszerre elcsüggedt, mert fáradtnak érezte magát. Hát minden hiábavaló volt? A Vatikánban sem vették figyelembe, amit mondott, és írt?

És ha az sem segített a könyv bizonyító erejéhez, ami a könyv megjelenése óta történt, akkor kinek-minek hisznek a „tárgyalók”?

„Az édesanya” című könyvében ezt írta a bíboros: „Behozták a rabszolgaságot; emberi vágóhidak, tömegmészárlások fölött, vér és könnyfolyamatok, rémület és átokóceán hömpölygő hullámain uralkodik egy fej, a diktátoré.” És ha azóta, hogy könyve ezt mondotta, milliók elhurcolása, világrészek rémülete, de főként a magyar nép elnyomása és szabadságharca nem volt elég bizonyíték arra, hogy nem lehet, nincs együttműködés a szeretet és a gyűlölet között, miért menne Rómába? Elfogadják majd az öreg, nyolcvan éves bíboros tanúskodását a Vatikánban? Amikor az utolsó negyed évszázad világtörténelmének sem hisznek. Amelyikben pedig benne élnek.

Hogyan és mit tehetne Rómában? Miért menne Rómába?

Bizony nem könnyű ez a döntés. Mert mindez beletartozik a „tényvalóság”-ba. Másrészt szembe kell majd nézni azzal a kérdéssel is, hogy ha a Szabadság téren néhány lépéssel



tönkreteszi a készülő, nagyreményű tárgyalásokat, mert elfogatásával Moszkva maga bizonyítaná az egyezménykergetőkkel szemben, hogy diktátori természete ma sem más, mint a múltban volt, és nem is lehet más, amíg diktatúra marad, vajon a rabság vállalása emeli-e annyival példaadását, amennyit a mai súlyos helyzetben elvár az esztergomi érsektől és primástól Magyarország és a világ?

Vagy ha mégis vállalja, hogy Rómába megy, meg tudja értetni a Vatikánnal azt a veszélyt, hogy koegzisztálni kicsiben is lehet. Ha a kisember nem birkatermészet, amit a magyar hívőről igazán nem lehet elmondani, csalódásában megkeseredve fügét mutathat a tárgyalóknak, és ő maga is kezdhet koegzisztálni. És ez a veszély is beletartozik a döntés előtti „tényvalóság”-ba. Jó lesz erről sem megfedkezni. Sem neki, sem a Vatikánban.

Vajon az olasz monsignor tudhatja azt, hogy amit a bolsevisták elhittettek a franciás kedvű diákpapokkal, azt már évekkel előbb a bíborossal akarták elhittetni? És csak évekkel azután kísérleteztek ezzel a hazugsággal a Vatikánban. De a bíboros ezt a csalétket nem volt hajlandó elfogadni, és lenyelni akkor sem.

Hárman jöttek hozzá; a párt küldötte őket. 1948 december elején jöttek, letartóztatása előtt néhány héttel. Ez volt az utolsó csalogató, és figyelmeztetés is egyben. Hármójuk közül az egyik világhírű magyar, a magyar népdalkincs összegyűjtője, feltárója és továbbvivője a zeneművészetben. A nagy muzsikus mellett a nagy történetíró jött, aki a bécsi befolyásból moszkvai zuhanyban mosdott ki. A harmadik egy katolikus újságíró volt, aki mert érezte tehetségtelenségét, és a katolikus protekció gyengülését, sietett a katolikust moszkvai protekcióval felváltani. Amikor beléptek hozzá, a nagy zenetudós, a világhírű művész azonnal a legtávolabbi ablakmélyedésbe húzódott, nem vett részt a beszélgetésben, ezzel adta a bíboros tudatára, ha ebbe a küldönc szerepbe bele is kényszerítették, ahhoz semmi köze. A bécsi szerepéből Moszkvában kimosdó, nagy történetíró volt a „trojka” szónoka. Akkor már kollaboráns katolikus lett, aki a gnóm diktátor moszkvai nagykövetségét is elvállalta. A Szovjetuniót dicsőítő könyvecskéjének megjelenése után a szovjet atrocitásokban vérző, megtaposott ország szomorú megvetéssel nézett el a feje fölött. Esztergomban, az ősi, érseki székhelyen akkor elébeállt a bíborosnak, és nagyfenn az fejtegette előtte, hogy a katolicizmus és a nemzet jövője azt kívánja: ismerje el a bíboros a kialakult hatalmi helyzetet (tehát a kommunista párt törvénytelenül megszerzett, diktátori uralmát), őszintén! – figyelmeztette szigorúan. Hiszen a magyar katolicizmus nyugodtan elfogadhatja ezt azt álláspontot, tanácsolta egyetemi tanári fensőbbiséggel, mert a kommunizmus immár nem ellensége Rómának. A Szovjetunióban megszűnt a vallásüldözés! deklarálta emelt hangon. Az ortodox egyház az államhatalommal békés összhangban szolgálja a nép érdekeit.

A sokszor és sokat dicsért történelemtudósnak ez a lezüllése valósággal lesújtotta a bíborost. Amikor pedig küldönc beszéde végén nagyfenn az hangoztatta, hogy milyen jó katolikusnak tartja magát, a bíborost valóságos rosszullet környékezte.

És akkor, azonnal válaszolt a hazugságra, amellyel megkísértették, és amit később, a franciás latin diákpapokkal elfogadtattak. Első szavaiban visszautasította a nagytudományú professzor állítását az ortodox egyházzal kapcsolatban. Szemébe mondotta, hogy ez az ügy, és ahogyan a professzor eljár benne, maga sem más, mint annak a szovjet sémának a kivitelezése, amellyel foglyul ejtették az orosz ortodox egyházat, és amellyel most a magyar Egyházat szeretnék elejteni. Mert az az igazság, hogy a szovjet sémát az ortodox egyházon próbálták ki, és hajtották végre. A séma be is vált, az orosz ortodox egyház ma már elveszítette szabadságát, az ateista diktatúra fogságában szolgál, és pusztul. Esztergomban ezt ők nagyon jól tudják, legyintette el a professzor közbeszólását. De pontosan tudják, és szolgálhatnak a nagy történelemtudósnak részletes tájékoztatással arról is, hogy milyen kegyetlen módszerekkel rugdalta szét a Szovjetunió rendőrsége a nyugat-ukrajnai, a kárpátaljai görögkatolikus egyházközösségeket, aztán az egyházmegyéket is. Eltüntetve püspökeiket, lelkipásztoraikat, hogy a görögkatolikusoknak még nyomuk sem maradjon. Ettől a történetíró professzor haragos lett. Mire jövetelének magyar

vonatkozására hívta fel a bíboros a figyelmét. Hogyan változtathatná meg magatartását a kommunista államhatalommal szemben, kérdezte a bíboros, amikor hazugságokkal veszik körül az Egyházat, és hazugságokkal szólnak őhöz is. És a türelmetlenné váló nagy tudósnak ezt a kérdést tette fel: Vele szemben a ráuszított magyarországi sajtó azt hangoztatja, hogy a szomszédságban, Csehszlovákiában, Jugoszláviában, Romániában, Bulgáriában, Lengyelországban, milyen egyetértés, békés együttélés alakult ki már az egyház és a diktatúra között. Nincs ezekben az országokban már semmi baj az Egyházzal, mert az Egyház ottani vezetői Berán, Sapieha, Cisar a Szovjet által megkívánt módon, „demokratikusan” viselkednek. Az egyik partizán volt, a másik „Te Deum”-ot énekelt, amikor a népi demokrácia hatalomba ült, a harmadik pedig díszmenetben vezette a püspököket esküre. Így írják-mondják, igaz? kérdezte a vöröslően haragos, nagytudományú köpönyegforgató. De hogy lehet, és erre válaszoljon, hogy most aztán már egyikkel sincsenek megelégedve? Sem Beránnal, sem Sapiehával, Romániában pedig a dicséretes magatartás után egyszerre négy püspököt hurcoltak börtönbe...

A bíboros titkárát akkor már elvitték a rendőrök. Tehát tudta, ez volt az utolsó kísérlet. Csalogató és fenyegetés. Tudta azt is, hogy mi következik. Mégsem vállalta a kínált, kellemes és kényelmes hazugságot.

Vajon tud-e erről az olasz monsignor? Kellett, hogy tájékoztassák, amikor a Vatikánból elküldötték Budapestre. Kötelessége lenne, hogy ezt tudja. A bíboros nem hiheti el, hogy nem tud erről. Hogy nem tudja: a bíboros elutasította a neki kínált kellemes és kényelmes hazugságot, és vállalta mindazt, amit ezután az Egyház igazságáért el kellett viselnie. És a Vatikán ugyanezt a hazugságot elfogadta?

És ha tud erről az olasz monsignor, hogy lehet, hogy nem zendült fel benne a gondolat; a magyar bíborosnak van igaza, és nem annak, aki évekkal később ezt az avatag hazugságot elfogadta a párttól. Hogy a kommunizmus nem ellensége többé az Egyháznak. Hogy a Szovjetunióban megszűnt a vallásüldözés. Hogy az ortodox egyház az ateista állammal békés összhangban szolgálja a nép érdekeit...

Pedig, ugye, a bíboros nem sokkal a küldöttség látogatása után az Andrássy úton „összhangba került” az ateista állammal. Vagy talán erről sem tudna az olasz monsignor? Az olasz monsignort nem érdekli más, csak az, hogy holnap reggel mit szándékozik tenni a bíboros? Valóban nem érdekelné, hogy miért teszi azt, amit majd tesz? De hiszen az olasz monsignor elsősorban pap, és csak azután hivatali utasítást végrehajtó hivatalnok? Timóteusnak, kedves és hűséges fiának az Úrban azt írja Szent Pál: „Ne szégyellj hát tanúságot tenni Urunk mellett, sem mellettem, aki érte fogoly vagyok.” Nem tekinthető az fogolynak, aki érte jutott a követségre, és itt él tizenöt éve bekerítve? És a kenet nem kötelezi az olasz monsignort, hogy az okot tekintse, mert az az igazság, és nem amit a kommunista rendszer mond? Hiszen ez egyéni felelőssége, mert a kenet felelőssége köti az igazsághoz és nem a hivatala. És kötelezi Szent Péter intése, aki erről azt mondotta: „De akadtak a nép körében hamis próféták is, ahogy a ti körötökben is fellépnek majd hamis tanítók, akik veszélyes tévtanokat terjesztenek, s még megváltó Urunkat is tagadják, ezzel gyors pusztulást vonnak magukra. Sokan követik majd őket erkölcstelenségükben, s miattuk szidni fogják az igaz vallást. Kapzsiságukban megkísérlik, hogy hízogató szavakkal becsapjanak majd titeket. De már régóta kimondatott az ítélet s pusztulásukat nem kerülük el.”

Már pedig, lám, a Szovjet igazán kapzsi a hatalom és hódítások gyűjtésében. De az olasz monsignor utasításra cselekszik, és ezért csak az aggasztja, hogy holnap a bíboros tönkretesz-e a nagynehezen kialakított tárgyalási jóviszonyt? Mert ha holnap reggel a bíboros a Szabadság téren elindul az ország felé, az államvédelmi rendőrök elfogják, és visszaviszik a börtönbe. De az olasz monsignor nem azt keresi majd holnap, hogy ezt az áldozatot miért vállalta magára a bíboros, hanem majd azt méricskéli magában, hogy ezzel a lépéssel a bíboros hogyan rongálta meg a tárgyaló felek bizonytalan kapcsolatát?

A jó orr a diplomáciában igen nagy főr, mosolyog magában a bíboros a hazai politikusoktól tanult bölcsködésen. És ez a jó orr most megriasztva és túráztatva dolgozik a diákpap-diplomatában. De csak a következmény kikutatásában szimatol. Az okot nem keresi, mert azt nyilván nem adták utasításba. A hiábavaló győzködés után az olasz monsignor zavarodott gyanakvással süllyed el a konferencia-terem sötétjében. És még mindig nem ébred papi kötelességére, hogy az okot, az igazságot kutassa, amely a bíboros vívódása mögött hat. A latin diákpap, jól látta a bíboros, a sötétségben, maga elé meredve töpreng (Rómába szállítása ügyében), s papi hivatását odavitte, leegyszerűsítette hivatali tennivalójára, és azzal egyezettette. Úgy tesz, gondolkozik, és érez, ahogy főnöke parancsolta a jó hivatalnoknak. És főnöke a racionális, francia külügyér. A bíboros azonban amikor keresi a valóságot, az abban rejlő igazságot és a belőlük következő döntést, nem hallgathat rájuk, mert Szent Péter figyelmeztetését nem feledheti. A bíboros hallotta a tévtanokat a magyar történelemtudós megromlott szájából. A Vatikánbeli latin diákpapok is hallották a szovjet tárgyalók szájából. De amíg a vatikáni külügyér (és az olasz monsignor is) azt figyeli, hogy a hivatalból következően mit követel hivatásuk, a bíboros másként érez. És félve a hamis elvek tanítóitól, aszerint akar dönteni, hogy a kenetből, papi hivatásából következően mi legyen most a hivatala: Róma vagy a Szabadság tér?

## és a magyar monsignor

A konferencia-terem már elsötétedett. Előbb még csak az alkonyat lepte be vastagon a falakat, terítette be a fényűző bútorokat. De most már estéli sötétség dagadozott a homállyal szűkülő teremben. És mikor a lappangó sötétség nőni kezdett, s ellepte őket, a bíborosnak az volt a kívánsága, hogy ne gyújtsanak villanyt. Az olasz monsignor kissé berekedve, de szakadatlanul csak mondotta a holnapi utazás részleteit. A bíboros úgy vette észre, hogy az estéli sötétség jótékonyan csendesítette azért még a monsignor kutatózó, kíváncsian riadozó izgalmát is. A három papember a sötétben üldögélt, és csak az olasz monsignor beszélt (ha lankadtabban is), a másik kettő meg mélyen hallgatott. Érdekes, gondolta a bíboros, hogy amint a sötétségbe süllyedve távolodik tőle a gömböördő monsignor, ugyanúgy gyengül csevegő zsongása, és főként megszűnnek abból pedert kérdései. A sötétség puhán rájuk ereszkedő felhője színét vette az arcoknak, a magyar monsignor néma feje szikár és repedt arcával fekete árnykép lett, amelyen nem voltak már láthatók arcának horpadásai és mély ráncai. Az olasz monsignor feje fekete gömb. A bíboros úgy látta, minél sötétebb lett a terem, annál inkább tűnt el benne a vidám és udvarias monsignor feje, és annál feketébben komorlott, szinte intó árnyékként felmagasodva a teremben a magyar monsignor. És egész eddig a magyar monsignor egy szót sem szólt a konferencia-teremben. A bíboros előbb azt hitte, hogy a magyar monsignor, a pápa személyes megbízottja azért némult el, mert megsejtette, a bíboros még nem jutott el a döntésig.

De most a bíboros egyszerre úgy érzi, a magyar monsignor hallgatása már túl sokáig tart. A bíborost lassan szivárgó gyanú kezdi zavarni: nincs-e más oka is ennek a mély hallgatásnak? Lehet ám, figyelmezteti magát, hogy más oka is van az elnémulásnak, és nemcsak az, hogy nem akarja zavarni a bíborost döntésében. És a bíborosban, most hogy teljesen besötétedett, és az elmélyülő csendben üldögélve hallgatják az olasz monsignor latin zümmögését, eszmélő figyelem kezd nőni, éleződni. Sejtés, hogy valami más is hallgathat a magyar monsignor elkomorulásában, nemcsak a belenyugvás abba, hogy egyedül a bíboros dönthet. Arra ez a hallgatás már sok volt. A bíboros egyszerre úgy érzi: figyelmeztetés int a magyar monsignor hallgatásából. A sejtésből nyugtalanság lesz. Nem figyelt eléggé, hibáztatja magát a bíboros, a magyar monsignor viselkedésére, ha elkomorodását észre is vette. Szólni kellett volna vele bizalmasan. Most már feszülten figyelt-tűnődött a bíboros. Valamire figyelmeztetni akarná hallgatásával a magyar monsignor? Valamire, amit talán hangosan nem mondhat ki? Valamire, amit egyáltalán nem mondhat ki, mert küldetése nem engedi, hogy erről beszéljen? És a bíboros most elgondolta, milyen helyzetben is van a magyar monsignor. Rómából jött, és valóban megindító figyelme a szentatyának, hogy személyes megbízottjaként magyar papot küldött, akivel testvéri közelségben tudnak beszélgetni. De azért a magyar monsignor feladata mégis csak ugyanaz, mint az olasz diplomata papé. El kell vigye a bíborost Budapestről, ez a pápa kívánsága is, nemcsak a Vatikáné. Ezt eddig is így értette a bíboros, ezért jött két küldött. Ki kell szállítsák a bíborost Budapestről, a Szabadság térről, a szovjet sanyarúságban magára hagyott, legárvább nép közepéből. És a szentatya tudta, hogy ez nehéz ügy lesz, ezért a két küldött. És hát ezért is kellett a magyar pap, a bíboros ezt is jól érti; ha feltámadna benne a Vatikán–Róma kétség. Ez esetben lássa, hallja, tudja a bíboros, nemcsak a vatikáni külügyér, hanem Róma, maga a szentatya is kívánja, hogy elhagyja hazáját.

Tehát ha a magyar monsignorral nyíltan beszélne, ő sem mondhatna mást, vagy többet, mint a szaporabeszédű, vidám, kerek-perec barátkozású, olasz diákpap.

De mert a magyar monsignor egy szóval sem csatlakozik az olasz monsignor unszólo kérdéseihez, hallgatása, ébred rá a bíboros, mást mond. Csak azt jelentheti, hogy elkülönül a latin diákpap bőbeszédűségétől. Komorsága, szótlansága világosan kimondja, más véleményen van. Mi lehet vajon a véleménye? Mire akarja ezzel a némasággal figyelmeztetni? Mióta

megjöttek, ébred erre is a bíboros, azóta furcsállotta szótlanágát, amely most már intő komorsággá fokozódott. Még a gondolataival annyira elfoglalt bíborosnak is észre kellett venni. És miután észrevette a szó nélküli üzenetet, annál feltűnőbbnek találta, mert egyszerre emlékszik rá, a nyáron, júniusban, mikor a bíboros szobájában vitatták meg esetleges kimenetelének feltételeit, egyáltalán nem volt ilyen komoran hallgatag. Mi ez? Ki nem mondható figyelmeztetés? kérdezi magától a reájuk telepedő sötétségben a bíboros.

Jobb lesz, ha nem siklik el efelett a néma jel felett, hanem apjától tanult bíbelődő, aprólékos, minden jelet mérlegelő figyelemmel igyekszik megtudni, mit akar mondani a monsignor – némaságával. A döntés előtt fontos lehet. Meg kell tudni, milyen kimondhatatlan üzenetet tartogat magában a szenvedélyesen, jól imádkozó magyar pap. Mi tette ilyen komorrá? Római tudomás lehet, mert amikor a nyáron elbúcsúztak, ilyen komorság nem némította. Ahhoz, hogy megértse ezt, megtudja a néma embertől, segítségül kell hívja édesanyjának látó erejét is, mert hallani, érteni kell a némaságból is, és a sötétségben is meg kell látni a magyar monsignor figyelmeztetését. Ami azért is fontos lehet, mert a kimenetel feltételeiről és a bíboros fenntartásairól csak a magyar monsignor tud. Júniusban, amikor itt járt a monsignor, és négyszemközt beszélhettek, minden aggodalmát, kívánságát őszintén feltárta előtte. Őszintén, tüzetesen megbeszéltek mindent, sőt vitatkoztak is. A magyar monsignor pedig gondosan jegyzőkönyvbe is foglalta beszélgetésüket, mindent feljegyzett. Nem, akkor egyáltalán nem volt ilyen keserűen és komoran szótalan. És miután visszajött, egy szót sem szólt mindarról, amiről vitatkoztak. Mit hozott vissza magában Budapestre Rómából, amit nem mondhat ki, de ami ennyire elsötétíti, tüntetően komorrá és némává teszi. És amit a bíborosnak meg kellene érteni.

Igaz, a vatikáni érsek-külügyér is megváltozott annakidején. De nem ilyen figyelmeztetően, hanem inkább megkönyösödött. Az más volt. Először, mikor a külügyér nála járt, még csak-csak. Tárgyilagos és hűvös volt, de mutatta, azért illetékesnek tartja az öreg papot. Ha nem is volt kezdetben sem túl szíves, később megkedvesedett, akkor még meg is beszélte vele a szükséges püspöki kinevezéseket. De amikor utoljára járt nála a vatikáni külügyér, már kihűlt, hideg volt, és ebből a fagyos merevségből fel sem engedett. Akkor még egyszer a vatikáni külügyérnek is elmondotta, milyen feltételekkel hagyná el az amerikai követséget, tizenöt évig megfigyelő és világító tornyát. Már mint hogy távozásáért Moszkvának milyen engedményeket kellene tenni a hitoktatás, a kispapképzés, és a hithirdetés kérdéseiben. Vatikáni paptársa a mutatott csodálkozás, nyílt kételkedés és a nem is titkolt rosszallás félmosolyával hallgatta végig a bíborost. Ezzel a félmosollyal az arcán kérdezte: „És ha Moszkva nem teljesíti ezeket a kívánságokat, akkor mégis mit szándékozik tenni eminenciád? Itt akar maradni az országban?” A bíborosban erre a hidegen tárgyilagos kérdésre felszikkasztott az ellenkezés: „Amíg Moszkva nem teljesíti azt, amire az Egyháznak és a magyar népnek joga van, addig igen, addig ittmaradok!” mondotta szembenézve a külügyérrel. De már akkor érezte a bíboros, ez a szembenézés ugyan nem segített az ügyön. Ebben a szembenézésben csak a bíboros szeme égett, a vatikáni külügyér szeme porcelánhidegen bámult vissza a bíborosra. És ettől csenedesebben, de keserűbben is így folytatta a bíboros: „Itt maradok az országban. A hazámban, az Egyházban. És a magyar nép, a nyájam között.” A vatikáni főpap arcán most már csak sápatag rosszallás mutatkozott. „Ennyi idő után?” kérdezte láthatóan kedvetlenül, mintha egy makacs gyerekkel bajlódna. „Mi dolga lenne még itt?”

Akkor rádöbbsent, hogy végképp belefáradt vatikáni paptársa közönyösségébe. Mert előbb egy pillanatig még arra gondolt, hogy megmagyarázza az érsek-külügyérnek a magyar egyház különös nemzeti szellemiségét. De egyszerre nem volt már sem kedve, sem ereje ahhoz, hogy ennek a se-hús-se-hal embernek beszéljen arról a történelmi igényről, amelyet az egybefonódott élet, a magyar Egyház és a magyar nemzet támasztott ezer éven át a magyar egyházzal szemben. Hogy például: Tomory Pál kalocsai érsek, de bíboros elődje Szalkay László esztergomi érsek, magyar prímás, mindketten ottmaradtak a hősi halál vérebe hullva a mohácsi csataterén. A bíboros csüggedten megértette, hiábavaló lenne a magyarázkodás.

Ez az olasz monsignor pedig a vatikáni külügyér egyik diplomatája. Ez sem érti fürkész eszével a magyar bíborost, de diplomáciai szaglásával érzi, hogy a bíboros még nem fogadta el a római meghívást, és talán rebellis szándékot is mérlegel. Ez a gyanú, a bíboros érti, vatikáni paptestvérét megriasztotta. Valószínűleg arra gondol, mi lesz, ha a magyar bíboros rabságra adja magát hitéért, mint a régi apostolok? Amikor az olasz monsignort, de a megnémult magyar monsignort is éppen azért küldötték Rómából, hogy ezt a veszélyt megelőzzék, és Rómába vigyék.

Lám, és közben a magyar monsignor mégsem bízta, nem szorgalmazza az indulást Rómába. Pedig júniusban, mikor kimenetelét az országból pontról-pontra megvitatták, még a magyar monsignor is sürgette távozását a követségről. Dehát mire intheti most szótlanágával? Miért nem ejt egy szót sem arról, hogy Rómába kell mennie? Mégis üzenet lenne komorsága, amit a bíboros nem ért?

Így ült a sötét konferencia-teremben a három katolikus főpap. Egymásra várva. A bíboros a magyar monsignorra várt, hogy majd megérteti vele, a ki nem mondható üzenetet. Az olasz monsignor a bíborosra várt, hogy majd elárulja, mit fog holnap reggel tenni? A magyar monsignor a bíborosra várt, hogy majd valamiképpen felfogja komorodása okát. És ismerte el (magában) a bíboros, a sötétség a konferencia-teremben a fizikai világ elhomályosodásával jól fejezi ki azt a lelki bizonytalanságot, várakozást a másakra, amelyben mindhárman leledzenek.

A bíboros az olasz monsignor meghökkenését még csak meg tudta érteni. Az olasz monsignor, aki az ügyiratkészítő, latin diákok mesterségbeli miópiájával tib-lábol a való életben, most, hogy a két magyarba nem tud belelátni, érzi, talán életében először érzi, hogy rövidlátó.

A magyar monsignor komorsága már nem ilyen egyszerű probléma. A bíboros a magyar monsignor komor hallgatásán töprengve annyit megállapít azonnal magában, hogy a magyar monsignor elhallgatása tulajdonképpen az egymás iránti tiszteletből és szeretetből következhet. Aggodalom? találgatja a bíboros. Igen, egyezik ebbe bele a bíboros, a közös tisztelet és szeretet készíteti aggodalomra a magyar monsignort.

Ez az aggodalom, folytatja szótlan kutatózását a bíboros, bizonyára arra készítetné a magyar monsignort, hogy szóljon róla a bíborosnak. Hogy figyelmeztesse valamire, ami miatt aggódik érte. Ha hallgat, és nem szól, annak csak egy oka lehet: amíg tiszteletből és szeretetből érzett aggodalma azt parancsolná, hogy figyelmeztesse, szóljon, küldetésének parancsa nem engedi, hogy erről beszéljen. A bíboros jól ismeri a magyar monsignort, akit elnémíthat a parancs, ha kétféle és ütközik. A bíboros tehát arra gondol, ez a lelkiéletet élő magyar paptestvére csak azért hallgathat ilyen komoran, mert a belső és a külső parancs szorításába került.

Ebből viszont az következne (ha eddig nem tévedett), hogy olyasmit őriz magában a magyar monsignor, amiről a bíboros nem értesülhetett. És amikor a nyáron, június végén itt járt, mindenről őszintén beszéltek, tehát a magyar monsignor aggodalma olyan ügy lehet, amiről csak azután szerezhetett tudomást, miután visszatért Rómába. Amit tehát a magyar monsignor Rómában tudhatott meg, és onnan hozott magával Budapestre.

A magyar monsignor mind komorabbá váló elnémulása azt is elárulja, hogy aggodalmáról azelőtt kellene beszélnie, mielőtt szállásukra indulnak. A magyar monsignor bizonyosan érzi, hogy a bíboros még nem döntött. És ha döntött is, holnap reggelig döntését nem hajthatja végre. De azután, hogy innen elmennek szállásukra, több lehetőségük nem lesz arra, hogy a döntés előtt szóljanak egymással. Azt pedig nem teheti meg, hogy a bíborossal külön beszéljen, kettesben, az olasz monsignor kizárásával. Tehát amint múlik a nap, úgy szökik az idő, amikor még hasznos lehet a magyar monsignor tudomása, ha közölheti a bíborossal. És bizonyosan ezért válik mind komorabbá, és némul el mindjobban a magyar monsignor, mert fél, hogy római tudomását a múltó nappal, estével már nem lesz képes elmondani.

A bíboros úgy érezte, megértette a magyar monsignort, olyan magyarul értette, mintha aggodalmát magyarul ki is mondotta volna paptestvére. És a gondolati lépcső tetején azt is

megértette, az egymás iránti tisztelet és szeretet sugallta aggodalom indulás előtti üzenete, a római tudomás lényege nem lehet más csak annyi, hogy: Vigyázz!

De mire vigyázzon?

Ezt kell megtudni.

Meg kell szólaltatni a magyar monsignort.

Szólásra kell bírni megnémult paptestvérét. Segítségére kell lenni, hogy megértethesse vele figyelmeztetését. És oly módon kell ezt megtenni, hogy azzal az olasz monsignort ne bántsák meg, de ne is tegyék gyanakvóvá. Amire, értette a bíboros, nagyon kell vigyázni, mert a magyar monsignor nem franciás latindiák pap, hanem magános magyar lehet Rómában is. Neki, a bíborosnak kell kezdeményezni a beszélgetést.

És most már nagyon figyelt a bíboros arra, amit a sötét konferenciaterem mondott.

És amikor végül is az olasz monsignor zümmögő latin monológja egy pillanatra belefűlt a sötétségbe, közbeszólt a bíboros, és megszólította magyar paptestvérét latinul, hogy az olasz monsignor is értse:

– Látom, atya – mondotta csendesesen a sötéttel – magát is megviselte az idegen. Mondja meg nekem őszintén, mi a legnehezebb a számkivetésben?

Nem beszélhetek magyarul, mert azzal megbántották volna, tán még gyanakvásra is indították volna az olasz monsignort. És elvégre, még ha az amerikai követség épületében is beszélgettek, Magyarországon, a magyar fővárosban voltak, és az olasz monsignor vendégnek számított. De ők, mint általában a magyar papok, olyan kitűnően beszéltek a latint, hogy a bíboros tudta, a magyar monsignornak nem lesz nehézsége abban, hogy kiagyalja, hogyan is mondja el, ami a szívét nyomja. Ehhez jó volt a sötétség, mert a sötétségben beszélő arckifejezését nem lehet megfigyelni. És ez, mintha a beszédet magát is átláthatatlanabbá tenné.

A magyar monsignor elrekedve, köhintéssel kezdte. A nagy hallgatásban elveszett a hangja. Latinul válaszolt a bíboros latin kérdésére:

– Hamarosan megtanulja ezt a hontalan ember, eminenciás uram.

Én már a menekültek táborában rájöttem erre. És ez az első észrevételem később mindenütt megerősödött, ahol élnem kellett, vagy lehetett. A száműzetésben az a legrosszabb, hogy mindent el kell hagyni, amire készült az ember, azonban a belső, a lelki készület nem múlik el, hanem annál erősebb, követelőbb és fájdalmasabb lesz.

És ezt hallhatóan keserű felindulással mondotta a jól imádkozó, magyar papember. A bíboros értette a bánatos indulatból, hogy ez valaminek csak bevezetése. Hogy a monsignor azután mondja majd csak ki az intést (magyari szokás szerint), amikor keserűségét már előtárta. Várt hát a bíboros, és nem szólt, nem válaszolta meg, nem fejezte be, de nem is szakította félbe a magyar monsignor beszédét.

És akkor a magyar monsignor mélyen gördülő, kis nevetéssel társához, az olasz monsignorhoz fordult. Elnézését kérte, ha néhány szót magyarul is mond. Mert annak érzékeltetésére, amit az előbb latinul mondott, egy magyar, emigráns anekdotát szeretne elmondani a teknősbékáról, amely száműzetésbe került. Az anekdotának a csattanója azonban csak magyar nyelven fejezhető ki, sem latinul, sem olaszul nincs értelme. Az olasz monsignor udvariasan olyan előkacarázást művelt, mintha jól ismerné a teknősbéka-viccet, vagy mintha alig várná, hogy hallja a csattanóját – magyarul. Mire a magyar monsignor udvariasan megköszönte az olasz monsignor igazán kedves türelmét, és rekedtségét vesztő, megélesedő hangon, anyanyelvükön folytatta a beszédet:

– Magamban sokat tűnődtem ezen a kérdésen, bíboros atyám. Hogy hogyan is mondjam ezt el még idejében. Mert úgy éreztem, el kell mondjam. Nem szabad elhallgatnom. Arra számítson, jó atyám, ha vállalja a száműzetést, és kijön az országból, hogy a teknősbékánál sem tud majd gyorsabban haladni, és készülete, amire készül, mikor kijő, olyan fájdalmasan vérző és védtelen lesz, mint a teknősbéka háta, amikor letépik védelmező, háti páncélját.

A zaklatottan élesedő beszéd után hurutosan hörögetve nevetett a magyar monsignor, mintha a háti páncéljától megfosztott teknőc sorsa éppenséggel mulatságos lenne. A bíboros örült a sötétségnek, mert így nem volt feltűnő, hogy nem szólalt a magyar monsignor beszédére. Még azt is lehetett gondolni, hogy mosolyog maga elé a sötétben.

Furcsa csend hallgatott a konferencia-teremben. És akkor újból megszólalt a magyar monsignor.

– Igaz, azt mondják, a teknősbéka ebbe belepusztul, de én számtalanszor láttam, hogy a száműzött magyar lassukodva és védtelenül, vérezve és vergődve is tovább él. Nagy gyötrelmek között, de cipeli előre készülését, amiért kijött a száműzetésbe. Idegenben, teknősbéka lábakon is hajtja vállalt sorsát, mert a száműzetésben, védelemtől megfosztott, vérző háttal is kötelező a készüllet.

A bíboros most már tudta, ez volt a figyelmeztetés. Így mondotta el magyar paptestvére üzenetét, intését. Hogy: vigyázz! Elmondotta, és még sem lett hűtlen a küldetéshez, amit Rómában vállalt. Hogy odaviszi a bíborost. A magyar monsignor tehát elmondotta figyelmeztetését. De a bíboros a figyelmeztetést magát azért még nem értette. Olyan volt, mint a Szabadság térre nyíló nagy terem három ablaka. Világ volt, de nem világított, mert sem bent, sem kint nem égett lámpa. A figyelmeztetésen még gondolkozni kell.

És az elnémuló olasz monsignor kíváncsiságára gondolva, a bíboros érthető módon fejezte be a magyar beszélgetést. Előbb a magyar monsignor nevetett újból mélyen hördülő vidámsággal, mintha tréfája sikerének örvendene, aztán a bíboros latinul válaszolt a teknősbéka anekdotára:

– Bízni kell a jó Istenben, monsignor! A jó Isten a benne bízónak a teknősbéka lábak mellé szárnyakat és angyalerőt adhat.

És a sötétségben el is mosolyodott ezen az ártatlan huncutkodáson a bíboros. Hogy, lám, idegenben élve így megravaszodott ez a jámbor, magyar monsignor! És aztán ezzel a mosollyal a hangjában tovább is mondotta a bíboros, az olasz monsignor kedvéért megint latinul:

– Köszönöm a fabulát, atya! Ügyes tanító mese, érdemes elgondolkozni rajta.

A mosolygó hang olyan, mintha valóban szelíd, szórakoztató anekdotát hallott volna. Olyat, amelyet a papok vacsoraasztal felett derülve mesélnek egymásnak. De közben a bíboros keze megtalálta (erre is jó volt a sötétség) a magyar monsignor asztallapon nyugvó öklét. Egy pillanatra megérintette. És remélte, az olasz monsignor fürkész esze nem vette észre, hogy a magyar monsignor anekdotáról beszélt, a bíboros pedig tanítómeséről. De tanítómesét kellett mondani, hogy a magyar monsignor megértse belőle, a bíboros tudomásul vette a figyelmeztetést.

Aztán a bíboros felállt a széles, nagy asztaltáblától, és az egyik ablakhoz lépett. Tizenöt évi remeteélete alatt megszerette az ablakot. A börtön magas, homályos szellőztető nyílása után a teljes ablak jelentette a szabadságot. Ha a bíborost gond, bánat, vagy más, emberi gyengeségből származó kicsinyhitőség, keserűség, kétség, indulat, csüggedés vette elő, az mindig olyan hevesen mozdult fel benne, mint valami szédítő, testi rosszullét. Ilyenkor az segített, ha az ablakhoz állt, és kipillantott a Szabadság tέρre.

Az ablakon kipillantva indulata, kicsinyhitősége, keservei, kétségei, csüggedése, de gondjai is eltűntek. A szinte kartávolságnyi Szabadság téren és mögötte, a szétszabdalt országban, tizenötmillió magyar élt rendőri hatalomnak alávetett, jogfosztott, keserű sorsban. Az ablak nemcsak a Szabadság teret mutatta, hanem börtönökre is nézett, internáló táborokra, társadalmon kívül taszított életekre, megszegyenített otthonokra, hadizsákmány-magyarokra és abortált magyarokra is. És így, az ablakból látta életének, áldozatának értelmét és célját. Élni és apostolkodni kell azokért a magyarokért, akik raboskodnak, pusztulnak, múltjukban elhagyhatatlan, halálos ítéletet, jövőjükben megkülönböztetést cipelnek, akik hitükért szenvednek, akármilyen kicsinyek, ma bűnhődnek azért, amit tegnap maguknak érdemként szereztek. De magyar erő és áldozat kell azoknak a magyaroknak a védelmére is, akik



hadizsákmánysorsban, az új határokon túl elemésztetnek csak azért, mert magyarnak születtek. Az ablakban mindig az övét látta, népét, amelyből származott. És ennek a népnek a szenvedéseit látva minden gondja, keserősége tetterővé lett. Tulajdonképpen az ablak volt a hivatása: kívülről láthatták a bíborost a magyarok, itt belül pedig a bíboros mutathatta Amerikának az ablakon kívül élő magyarokat. Ez volt az ablak.

A másik két pap is felállt az asztaltól, és odajöttek utána az ablakhoz. Kétoldalt melléálltak. Az egyik pap szélesebb volt, a másik magasabb, mint a hajlott vállú, vékony, sovány öregember. Bámulták ők is a Szabadság teret, ahol még nem gyújtották fel a lámpákat. Hallgattak, és kutatták, hogy az ablakból mit lehet látni. Mit néz az ablakból a bíboros.

Amikor semmi mást nem láthattak az ablakból, csak Budapestet, és a sötét Szabadság teret. Amelyen most egyszerre kigyúltak a lámpák.

A magyar monsignor szólalt meg. Latinul. Az olasz monsignornak mondotta:

– Milyen gyötrő és intő körülmény, monsignor, hogy bíboros atyánk tizenöt évi menedékszolgálatának minden pillanatában erre a budapesti térre tekinthetett, amelyet a magyarok a szabadságról neveztek el.

Az olasz monsignor buzgón helyeselt, és vidám készségével fokozni akarta, amit római kollégája mondott:

– Tizenöt évi fogság a Szabadság téren! Grandiózus filmdráma címe lehetne!

A bíboros ablakbani megnyugvását szétzavarta ez az együttérző megjegyzés, és az arra adott lelkes válasz. Ugyan mit érezhetnek abból a fájdalmas háborgásból, indulatból és keserű, vívódó vágyakozásból, ami tizenöt év alatt annyiszor elfogta, és amire az ablak mindig nyugalmat adott. Türelmetlen hirtelenséggel elfordult az ablaktól, és ellépett közülük. A szoba egyszerre olyan kegyetlenséggel szorította mellét, aztán a torkát is, mint a Conti utcai nedvező, keserűízű pincefalak. A bíboros sietve a kapcsolóhoz lépett, és felgyújtotta a szobában a villanyt. Aztán a kemény villanyfényben szembefordult az olasz monsignorral. Kezét vállára tette, és merev arccal nézett rá. Már úgy gondolta, elfordul tőle szótlánul, aztán mégis megszólalt. De csendesedve:

– Tudja, monsignor, ez az ablak tizenöt évig több volt, mint amit egy szemfogó filmcím ki tud fejezni. Tizenöt évig ez az ablak volt a hazám, amelytől elzártak. Ha sokáig és merően néztem az ablakon át a Szabadság teret, az ablakban látható, megszokott kép felgördült, mint egy rajzos redőny, és mögötte megjelent Esztergom, Veszprém, Zalaegerszeg. Sőt, ha akartam, szülőházam képe is. Apám portája a falunkban, de maga a falu is...

És egyszerre elvette kezét az olasz monsignor válláról. Mint aki felébredt. A bíboros zavarodottan pillantott a meglepődött, kissé bambán álló olasz papra. A bíboros úgy érezte: igazságtalan volt. El is szégyellte magát. Miért ilyen szeretetlen, keserű, szinte ellenséges ezzel a boldog, önmagával és a világgal elégedett, udvarias és behízelt modorú paptársával? Mert önhittén és megelégedetten él a maga világában? Lehet és szabad jó kereszténynek azt kívánni, hogy amiért az ő lelke nem tud megnyugodni, háborog, aggóskodik és kínlódik, a másik emberé, paptársának a lelke is így szenvedjen? Nem tehet ilyet. Igazságtalan az olasz monsignorhoz.

A döntés nyugtalansága tette, hogy így viselkedett. Hiszen ezzel a problémával már megvívott a követségen. Ahol folyton változtak a tisztviselők, és talán száz embert is megismert, akikkel jó ideig együtt lakott a követség házában. Hogyan érthetnék az amerikai emberek, de ez a jókedvű, és udvarias paptestvére is hogyan érthetné, hogy mit jelent a fogyhatatlan napok és éjszakák forgása közben az ablak. Hiszen már régen megállapította magában; az ablakot csak az értheti meg, aki maga is börtönben figyelte a magasból rátekintő ablakrést. Hiszen az amerikai vendégség kezdetén ezt a kérdést már megvitatta önmagával, de meg is állapította: kegyetlen túlzás lenne azt kívánni, hogy ugyanúgy értsék az ablak bűvöletét szerencsés embertársai, mint ő. Mert ugye, csak úgy érthetnék meg, hogy mit mond, mutat és jelent az ablak, ha mindazokon a nyomorúságokon keresztül mennének, amin ő átment. Nem kívánhatja ezt boldog emberektől, akiknek a kegyetlen, a rendőri és börtönpróbákról elképzelésük sem lehet. Hiszen a pünkösdi

lélek kegyelmének a dicsősége éppen az, hogy a feltámadás örömeiben tudja részeltetni azokat is, akik ezért nem szenvedtek a Golgotán.

A bíboros megintette magát. Nem szabad olyan gyengének lenni, hogy önön fáradtságát mások terhévé tegye. A bíboros a gyengeség és fáradtság jelének vette, hogy rendreutasította az olasz monsignort. Amikor a döntés nyomorúsága is csak az övé.

## és a gránit

Hármasban vacsoráztak. A konferencia-teremben tálaltak nekik, a nagykövet küldette fel a vacsorát, de ő maga nem mutatkozott. Hogy az utolsó megbeszélésen magukban legyenek. A nagykövet figyelmessége és tapintata minden alkalommal hibátlan volt (mint elődei is a tizenöt év alatt). Az olasz monsignor most a római Szent János torony lakosztályairól áradozott, ahol a bíboros római tartózkodása alatt lakni fog. Aztán arról is beszélt, hogy a bíboros ukrán testvére, a lembergi bíboros érsek miképpen tölti napjait a modernizált toronyházban. Angyali csendben és nyugalomban! – lelkesedett a monsignor. A zavaros világi események sok megbotránkoztatásától teljesen elválva. Nagyon ügyelnek békéjére és csendjére, nem engedik a „vita contemplativa” elmélyedéséből a legkisebb békétlenséggel sem kikököteni. Mindenki tudja, hogy munkája nem tartozik senki másra, csak a szentatyára. Senki sem zavarhatja.

A bíboros barátságosan bólogatott az olasz monsignor beszámolójára. De itt felpillantott tányérjáról, és éles metszésű, vékony száján mulató mosoly vonódott. Az olasz monsignor nem vette észre, de a magyar monsignor is felkapta fejét. Tudta a bíboros mosolyából, a bőbeszédű olasz kollégája most elszólta magát. Mégsem figyelmeztethette, hiszen akkor az elszólás hibája még nagyobb lett volna.

A bíboros alig evett egy-két falatot. A börtön után olyan kisétkű lett, hogy az amerikaiak, mikor elhelyezkedett a követségben, hamarosan orvost hoztak rá. Vacsora közben az olasz monsignor már nem sodort kérdéseket beszédéből. És beszéde most őszintébb is lett. Végre magáról beszélt. Járt ő már többször a vasfüggöny mögött, Belgrádban, Prágában, Varsóban, és aztán Bécsben él, közel a vasfüggönyhöz. De még soha, sehol sem látott olyan teret, mint ez a Szabadság tér, amelyet megfejthetetlenül rejtélyesnek és ijesztően baljósatúnak talál. Az ő szeme ezen a téren állandó, vasszínű árnyékot lát. Ez lenne a vasfüggöny árnyéka? kérdezte a két magyartól egy kis ijedelemmel a hangjában. És most el tudja képzelni, folytatta az olasz monsignor, milyen megpróbáltatás lehet egy művelt főpapnak, a lelkeket pasztoráló érseknek ilyen vasszínű árnyékban élni! A bíboros szűkszavúan csak annyit mondott, örül neki, hogy meglátta rajtuk a vasszínű árnyékot, mert ma minden magyar ember életét ez sötétíti el.

A magyar monsignor érdekes fordulatot adott a beszédnek.

– Talán azért is mondják eminenciádat vasakarátúnak.

Az olasz monsignor örült neki, hogy a bíborost megszólaltathatta. Udvarolva folytatta:

– Rómában mindenki tudja, milyen nehéz lehetett itt eminenciád helyzete. Ezért is mondogatják a magyar bíborosról a Vatikánban, hogy olyan, mint a gránit.

A bíboros nem az udvarlásra figyelt, hanem az olasz monsignor látható megrendülésére. Íme, a monsignor az elébb a sötét konferencia-terem ablakán kipillantott a sötét Szabadság térre, és mint valami jókedvű, gyermeki lelket a sötét, villanyfény nélküli tér megriasztotta. Fél ettől a világtól, ettől a másik világtól, amelyikbe itt belekerült. Mert kegyetlennek és zordnak találta. Vas-színű, mondotta, és magában bizonyosan úgy gondolja, vaskeménységű is. És most riadtan csácsog, mert azt azért nem akarja beismerni, hogy erről a másik világról nem sokat tudnak ott, ahonnan a bíborosért ideküldötték.

A magyar monsignor újból különös dolgot művelt. Nevetett azon, amit a római mondott. Hurutosan, mélyen. Hogy ha már ezt elmondta, monsignor, mondja el azt is, amit Rómában ehhez hozzátesznek. Hogy olyan a magyar bíboros, mint a gránit, de olyan kellemetlen is.

A bíboros látta, hogy ettől az olasz monsignor arca elpirul. Azért nevetett ő is a magyar monsignorral. Mindkét megállapításban van valami igazság, ismerte el a bíboros. De itt más az élet, mint Itáliában. Hungáriában, mondotta csendesen a bíboros, szakadatlan a harc Istenért, a béke minden napját fel kell használni a nemzetért, és minden kis gyarapodás szükséges a népért.

Ezért van az, hogy az Egyház hivatottai, a nemzet választottai, és azok, akiket családdal bízott meg az Isten, nem mulaszthatnak el egy pillanatot sem a harcból, békéből és gyarapodásból.

És a bíboros arcáról máris elmúlt a mosoly, ajkáról a szó. Mert, ugye, megint odajutottak, hogy ez a kellemes, szellemes, minden biztonnyal szorgalmas és tehetséges latin diákpap nem ismerheti a lelki, szellemi és testi életnek azokat a zord próbáit, erőfeszítéseit, nyomorúságait, amelyeket az itteni életben győzni kell szakadatlanul. Ahogy apjának a házában látta és tanulta. A téli fagyban a tavaszt tervezve, a tavaszi szántással a nyári aratásra készülve, nyáron a jövőt takarítva, ősszel az életet behordva. Tél: a ház, a szerszámok és az állatok gondozása. Tavasz: a föld szolgálata. Nyár: a termés védelme. ős: az élet tárolása. Csak a pihenésnek nincs időszaka. És a közép-európai mezőgazdasági ország egész életét ez, a pihenés nélküli váltás jellemzi: tavaszi reménykedés, nyári gyűjtés, őszi behordás és téli készülődés. A bíboros, aki a falu sarától Esztergom bazilikájáig megtanulta a zord magyar próbákat, elismeri, hogy ami nekik, magyaroknak ezekben a próbákban fárasztóan nehéz, görnyesztő és szüntelen, az ennek a nyugat-európai embernek már elviselhetetlen élet lenne. Ezért kellett a magyar sorsban mindig is magánosan és árván imádkozni, vívni, dolgozni, győzni, elkopni és meghalni.

A konferencia-terem villanyfénye túl erős, hivatali fény, tehát irgalmatlan világosság. (A bíboros fejét ez a faragó fény élesen megmintázza. Kobakja ezüstösen villog, homloka boltozatos, mintha szobrász képezte volna, tökéletes ívű boltozat. Ajka vékony, aszketikus, de erős rajzú, határozottan metszett. Álla és orra legfeltűnőbb az arcban. Álla olyan darabos, csontos, olyan kirívóan kemény, mintha külön képezte volna a szobrász, és úgy illesztette volna a vékony arcba. Orra pedig a magasban szálló madarak bátor és zárt csőre.) Ebben a fényességben, a vacsoraasztal felett a bíboros észreveszi, az olasz monsignor ráles, mintha eddig nem is látta volna a bíborost, hanem csak most kerültek volna egymással szembe először. Egymásra pillantanak, és a latin diákpap nem is állja meg szó nélkül, hanem szinte akaratlan beszéddel mondja ki:

– Eminenciád feje olyan, mintha római szobrász faragta volna.

A bíboros szúrós szemmel válaszol:

– Márpedig az bizonyos, monsignor, hogy nem szobrász faragott, hanem az Isten akarata.

Az olasz monsignor zavarban van. Nevet restelkedve, hogy ezt így kibökte. És most már mentegetőzik:

– De akkor is római. Sok ilyen fejet láthatni Rómában.

A magyar monsignor mulat római monsignor-társá zavarán. Csipetnyi gúnnnyal mondja:

– De csak márványból!

– Én már gyerekkoromban is nagyon tiszteltem Rómában a szobrokat! – mondja kitérően az olasz monsignor.

– Vallja be, monsignor – nevet a bíboros is – gyermekkorában ezekkel a szobrokkal ijesztgette az édesanyja, ha rosszkodott.

Talán így is volt, mert az olasz monsignor berekedve tiltakozik.

A bíboros azonban csak nézte belülről fénylő szemével, és megint eltűnt arcáról a nevetés derűje. Hiába, nem volt nevető kedvében. Csak nézte az olasz monsignort barna lángolású szemével. A bíboros úgy hitte, átlát a kivörösödött arcú papemberen. Íme: ez az olasz monsignor szakadatlanul félti feladatát, amivel Budapestre küldöttek. Képesnek tartja a bíborost arra, hogy elutasítja a szentatya meghívását, és átadja magát a bolsevista rendőrségnek. És a bíboros a monsignor bőbeszédűségéből bizonyosra vette, hogy bár ezt oly hihetetlen fordulatnak gondolták Rómában, hogy szinte nevetségesnek tűnt, mégis tartottak tőle. És a vele szemben vacsorázó római most rájött, hogy ez a fordulat akármilyen nevetséges Rómában, lehetséges Magyarországon. A monsignor félti feladatát.

Az olasz monsignor vacsora után azonnal búcsúzkodni kezdett. Hogy holnap őeminenciájának korán kell kelni, hát ne zavarják tovább. A magyar monsignor fiú

kedveskedéssel kérdezte a bíboros atyát, nincs-e szüksége segítségre? Mindennel készen van? Megtett minden előkészületet a holnapi nagy útra?

A kérdésben azonban nem volt kutatózó kíváncsiság. És a kérdés latin volt, hogy az olasz monsignor is értse. De a bíboros úgy válaszolt, mintha az olasz monsignor ott sem lett volna a konferencia-teremben. Magyarul:

– Nem vagyok még készen, fiam! – egyszerre megmelegedő hangon szólt a bíboros. De az is lehet, csak azért hangzott melegebbnek a válasza, mert anyanyelvén szólt. – Valami a képből még hiányzik, de ebben nem tudsz segíteni. A szándékot azért köszönöm. Valamit még nem látok tisztán. Azonban az éjszaka hosszú, majd megimádkozom a Szentlélekhez.

Így aztán mindkét monsignor megzavarodva hagyta el a követség épületét. A kivilágított Szabadság téren, a követség előtt az este három rendőrkecsi állott. Eggyel több, mint rendesen. Mert a harmadik rendőrautó a látogatók autóját, a bécsi, diplomáciai rendszámú, fekete Mercedeszt követte az alvó, pesti utcákon.

## és a család

A bíboros visszatért dolgozószobájába, és a sarokban álló amerikai hintaszékbe ült. Csend és sötétség vette körül. Nem gyújtott villanyt. Megkínzásának éjszakáin és nappalain megiszonyodott a villanyfénytől. Az Andrassy úton mindig éjszaka kínozták. Hazug vallomást akartak aláírni vele, amelyben önmagát, paptársait, egyházát, de híveit is megvádolta volna. „Hazaárulással, kémkedéssel és valutaüzérkedéssel és ezek révén a köztársaság megdöntésével.” És a vallatás minden éjjel azzal kezdődött, hogy a rendőr-alezredes elébe tette a kész jegyzőkönyvet a hamis vallomással. Hogy hajlandó-e aláírni a szájába adott hazugságokat? Amikor minden éjszaka kijelentette, hogy nem teheti, mert amit a jegyzőkönyvekbe foglaltak, mind valótlan, a mellé beosztott „személyes” pribék, a rendőrőrnagy máris vitte magával. Szikrázó villanyfényben, míg gúnyos viháncolás, és röhögő káröröm vette körül, a rendőrőrnagy pörére vetköztette, és gumibottal tetőtől-talpig végigverte. Talpától a feje tetejéig. Pontosan és gondosan, egy-egy testrészt inkább kétszer, semhogya egyszer se. Utána, mint valami terápiás kezelés után, ismét felvehette a lerángatott csikós bohócöltözéket, és visszavitték a kihallgató alezredes elé, aki újból felolvasta az előre elkészített „vallomást”. És amikor a hazugságokat megint nem volt hajlandó aláírni, megint vitte az őrnagy, vetköztette és megint verte. Volt olyan éjszaka, amikor háromszor is végigverte, hogy „megtanítsa, hogy kell tanúskodni”, (ötvenig számolta a veréseket, de aztán már másra kellett a még megmaradt koncentráció képessége, és nem számolt tovább.)

Az éjszakai vallatás és kínzás után, nappal egy ablak nélküli zúgyszobában tartották, ahol egész nap égették szemét vakítóan surgárzó fényükkel a lámpák. Ebben a fülledt, szellőzetlen kis lyukban sem hagyták egyedül. Egy ordastermészetű és ordasvonítású öregember, az első kommün veteránja vezényletével még őt, szilaj, fiatal pribéksegéd szitkozódott állandóan a kis szobában. A vallató csoport legényei, akik állandóan ott tartózkodtak mellette. Ennek a rendőrkülönítménynek az volt a feladata, hogy ne engedjék aludni egy szemhunyasnyit sem. Amint éjszaka a rendőrőrnagy gumibottal, ezek ordító, rút beszédekkel kínozták egész nap. És ha elbóbiskolt volna, azonnal felrángatták a lappadt, rossz rugós pamlagról, ahová lefekhetett. Ezenkívül minden nap három, gyűlölöen hideg és idegen orvos jelent meg a kis szobában, ávós orvosok, akik gondosan végigvizsgálták, kopogtatták, gyakoroltatták, hogy lássák, kibírja-e a következő éjszakai verést? Különböző gyógyszereket és injekciókat nyomtak belé, szóval előkészítették az éjszakai gumibotos „kezelésre”. Néha a magukkal hozott kis reflektorokkal égették vérbeborult szemét. Mert az álmatlanságtól, a szakadatlanul rámutató villanylámpáktól szeme vérbeborult. Egy-két nap múlva a vérzően vörös szemgolyó úgy izzott koponyájában, mint az élő parázs. És ha szemhéjának jótékony sötétjével és csillapító hűvösségével le akarta borítani káprázó látását, azonnal rángatták, kilökték, felordították szemhéjának félhomályából, és visszarángatták a rávilágító villanylámpák égető tüzébe. Meg a ráröhögő szitkok harsogó kórusába.

Szóval, megtanulta a sötétség értékét.

A börtönben már vakoskodó sötétséggel akarták kínozni. De ez már nem sikerült. Örült a sötétségnek, valósággal beburkolózott a homályba. A börtön sötétjében szárnyalóbb erővel lehetett imádkozni, mint a primási palotában. Sötétségben (talán mint a teremtés félhomályában) közelebb jut az ember, a teremtett ember, teremtő Istenéhez. A homályban úgy olvashatja az ember életének történetét, mintha tettei fénylenének. A Conti utcai börtönben 19 órakor le kellett feküdni. Tíz órát kellett a sötétben fekvé eltölteni. Büntetésnek szánták ezt is, de ezzel már nem tudták a bíborost büntetni. Sötétségben, tapasztalta a bíboros, az ember békét talál önmagában, emlékeiben. És kincset lát, mert az ima látomása teljes távlatában tárulhat az ember elé. A világ kísértései mind kívül maradnak a börtön falain. Az ima koronája a börtönben a gondolati mise

volt. Eltartott két és fél, olykor három és fél óráig. A börtönélet központjává tette. Elmélkedő szentmise. Sok „oratio”. Beléjük helyezte a bíboros a magyar Egyháznak, hazájának minden igényét és sebét. Imádkozott ebben a gondolati misében a pápa, a bíborosok, és püspökök szándékára, könyörgött a betegekért, édesanyjáért, húgaiért, papjaiért, kispapjaiért, az örökért és a foglyokért. A fegyház sötétjében minderre volt ideje. A folyosón gyanakodva dongott az ör, de ezt a misét, az elmélkedő misét nem tudta félbeszakítani, eltiltani, megfogni. És a bíboros hálás volt a sötétségért Istennek. Hogy lehetőséget kapott benne az elmélkedő misére.

Ma azonban, amikor a vacsoráról visszatért szobájába, és elfogadta az éjszaka jótékony, fölébe hajló, fekete árnyékát, még nem imádkozhatott. Még nem volt készen, még nem végezte el feladatait. Mind erősebben nyugtalanította hiányérzése, hogy valamit kihagyott, elhagyott, valamit elmulasztott. Még hozzá olyasvalami feladatát mulasztotta el, ami szükséges a kialakítandó döntéshez. És amíg ezt a hiányt nem tölti be, a mulasztást nem pótolja, a „tényvalóság” sem lesz teljes, nem dönthet. És az ima csak a gyenge, dolgvégezetlen ember menekülése lenne Istenhez. Hogy ne kelljen az igazságot megkeresni, és dönteni, hanem azt tegye majd, amit mások akarnak tétetni vele.

Már pedig a bíboros ettől a döntéstől nem akar sem elhátrálni, sem elmaradni. A döntést meg kell cselekedni, méghozzá ma éjjel, és itt a követségen, mielőtt holnap reggel kinyitnák előtte a követség ajtaját.

Keményen szembeszállt önmagával. Viaskodott, gyötörte önmagát. Hogy vajon mit mulasztott? Mit nem látott meg? Mit nem vett figyelembe? Vagy talán valamit nem tett meg, amit meg kellett volna cselekedni? Gyötrő, önkínzó, önkutató érzés volt. Felzendítette lelkiismeretét.

Ismerősen gyötrelmes érzés.

Az ítélet után érezte így a mulasztás hiány tudatának állandó marását lelkiismeretén. Akkor is ez az érzés kínozza, és hibáztatta: valamit elmulasztott, amit meg kellett volna tenni.

Akkor, az ítélet után, ez a hiányérzet volt az egyetlen érzés, amit az öntudatlanság emléktelen sötétjéből magával hozott. Gyötrelmes, homályos rosszérzés volt. Állandó, megszégyenítő visszatérés ahhoz a feneketlen sötétséghez, amibe az orvosok injekciós tűikkel belekényszerítették.

Annál tovább sohasem, azóta sem jutott, mint amit most érez újból: hogy valami, igen fontos dolgot elmulasztott. Ugyanazt érezte akkor lelkiismeretében, mint ami most kínozza. Ha lehet, talán a mai gyötrelme súlyosabb. Akkor más hozta a döntést. Ma neki kell dönteni. És a bíboros minden döntésében szigorú, higgadt, felelősségére ügyelő, körültekintő, szóval döntésében igazságos, Krisztust követő ember volt. Ahogy szüleitől tanulta, a látható tanújelek, érzések aprólékosságig gondos összetevője, és a lényegbe hatoló látomás keresője. És sem apjának rendszerező, részletes tájékozódása, sem anyjának a gondviselés értelmét kereső látomása nem ismerte a mulasztás hibáját, a könnyelmű, hiányos felületességet.

És ha rájuk gondol, a bíboros még inkább érzi a mulasztás hibáját. Hanyag, hibás, talán bűnös is a tanújelek és érzések összevetésében, de hályogos, vaksi világú az igazság meglátásában is.

Tudja, valami hiányzik, ami szükséges a „tényvalóság” összeillesztéséhez és az igazság látomásához.

Eddig eljutott. De ennél a megállapításnál, akárhogy is gyöttri, kínozza magát, nem jut tovább.

Felemelkedik az amerikai hintaszékből, és az ablakhoz lép. Az ablakhoz menekül, amint ezt tizenöt év alatt válságaiban, magánosságának riadalmaiban megszokta. Az ablak még mindig segített. Az ablakból láthatta hazáját, amelyet a diktatúra meg akart tagadni tőle. Pedig – és tizenöt évi tépelődésének, remeteelmélkedésének talán legfontosabb megállapítása ez volt: a hazához való jog éppen olyan természetes joga az embernek, mint az élethez való jog. Az Isten

az embert erre a földre rendelte. Az a föld, amelyre született, tehát Isten rendelése, és ez adja a hazához való jogot.

Merev, rezzenés nélküli nézéssel, a hazát követelő szemmel bámulja az ablakot, és az ablakban lévő hazáját, a látható Szabadság teret. Addig bámulja, amíg a tér ablakban keretezett képe, mint valami függöny, a tér rajzával felgördül, és mögüle a szülőház képe bontakozik ki az ablakban. Látja vakító, fehér falait, látja a falusi utcát is, amelyen súlyosan állnak a szilárd, nehéz falak. Az ablakban, ahogy nézi, szemben áll a házzal. Szemben a ház utcára nyíló két széles ablakával, a ferdén előreugró, a fehér falból kiszögellő két zsalugáterrel. A rátarti tető utca felőli része olyan formás és méltóságos, mint egy legényesen begyűrt süveg. Észreveszi még a tető szélén futó bádogcsatorna kecsesen hajló könyökét is. Gyermekkorának, apjától tanult, büszke rajongása buzdul benne, ez az ő portájuk. Büszke ház, várszerű épület, messze benyúlik az udvarra, végén az istállókkal.

És aztán családját is látja. Egyszerre ott állnak ünnepélyesen a ház előtt. A saját porta büszkeségével pillantanak be hozzá a követség ablakán. Kívülről pillantanak rá, a múltból pillantanak rá. A család. Ennek a fehérfalú, legényes süvegű, polgár-portának a családja. A bíboros családja. Amely ennek a háznak az élete.

Mikor is találkoztak utoljára valamennyien a szülőházban? Az évszámot nem tudja pontosan, de azt tudja, hogy akkor egy híján húszan voltak. Családi fényképhez készülődtek, mert ez szokás volt: mint halál elleni, családi számvetés. Kettő pólyában és még öt gyerek. Ők négyen, a férfiak, fiúi tiszteletből kalap nélkül, de fehérbajuszos, szikár apja ünneplő, fekete ruhájához (koporsóviseletre kímélte) fejébe nyomta fekete kalapját. Egyedül ő. Családfői méltóságának megfelelően. Édesanyja pedig fekete fejkendőt kötött, az is ünneplő selyem volt. És az asszonyok, leányok is hajadonfővel vették körül. Ez is így illett.

És míg a szülőház, és előtte a család megjelent a Szabadság téri ablak keretében, egyszerre visszatért problémájához, feltette magának a kérdést, csak nem családja iránt mulasztott? Csak nem saját családját hagyta ki döntéséből? Eddig soha, egyetlen gondolat rezzenéséig sem érezte, hogy velük kapcsolatban mulasztott volna. Valaha is.

A bíboros mindig és mindennél jobban szerette, tisztelte és becsülte családját. És ugyanígy szülőházát is. Szülőháza meleg otthon volt, az imának és erényes életnek az erőssége. Édesapja községi bíró, közgyám, egyházközségi és iskolaszéki elnök, egyik őse a török elleni harcokban tanúsított vitézségéért nemességet kapott. Földművelő volt, aki örökölt és szerzett kisbirtokán gazdálkodott. A szülőház, a csendes falusi otthon tiszta lelkét és fényét pedig a bíboros édesanyja sugározta rájuk. A bíboros látta mennyit dolgozott édesanyja. Az okos, csendes, finomlelkű asszony odaadással végezte a házi teendőket, mintaszerűen nevelte, gondozta a gyermekeket, de ugyanakkor ott állt az apa mellett is a nehéz mezei munkában. Mindig figyelembe vette a lehetőségeket és a kötelességeket. Példaadással tanította, hogy a jóban nem szabad megtorpanni.

Hatan voltak testvérek a méltóságos süvegű gazdaházban. Egyik nyolcéves korban, két iker pedig egészen kicsi korban halt meg. A bíboros egyik húga nyolc, a másik hat gyereket nevelt fel. A bíboros családja gazdag gyümölcsű család volt.

A bíboros sohasem szakadt el tőlük. Ennek a szülőháznak a népét csak a halál tudta eltépni egymástól.

De az eltépte. Előbb apja ment el. Csendesen, férfi nyugalommal, mint aki munkáját jól végezte, dolgait rendben hagyta. A bíborost már csak édesanyja kísérte a nehéz úton. Ott volt, jelen volt, amikor Esztergomból elhurcolták. Tárgyalása előtt a fővárosban futkosott, és ügyvédet keresett. Aztán felkutatta a börtönben. És rátámadt a börtön vezetőjére, amiért el akarják pusztítani a fiát. Nem riasztotta a diktatúra durva, kemény hangja. És a börtönbe csomagokat küldött a maga keveséből (amiket a bíboros csak évek után kapott meg).

1960. február 5-én a bíboros édesanyjával álmodik. Az álom kínzó volt. Azt írja naplójában: „határozatlanul” látta. Reggel eltörik a bíboros szemüvege. Csak a rózsafüzért tudja mondani, és



a misét is csak nagyítókkal. A „Memento vivorum”-ban ott van még édesanyja. De ez sem segít. Balsejtelem kínozza, a rásújtó csapás bénító előérzete ügyetlenkedik, tétovázik benne. Fél tizenegykor a követségi titkár sürgönnyel a kezében lép be a bíboroshoz. Mielőtt átadhatná, a bíboros lesújtva mondja: „Ugye, édesanyám meghalt!”

Visszahúzódik magába. Most érzi: végképp és végzetesen egyedül maradt. És érzi azt is, mit jelent ez: magánossága beteljesedett. Az első érzés, amit szavakba tud önteni így hangzott: „Leesett a mi családjunk koronája”. Érezte, hogy nagyon, nagyon szegény lett. Egész léte megszegényedett. Elmúltak az ünnepei, és hiányosak lettek hétköznapijai is.

De aztán felemelkedve a rásújtó híradásból, arra gondolt a bíboros, hogy édesanyjának egész élete előkészület volt az örök életre. A haldoklókat mindig felkereste, és végső perceikben együtt imádkozott velük. Hitte, tehát tudta, hogy elmúló életük legfontosabb pillanata előtt állnak. A bíboros Ágoston extatikus elmékedéseinek gondolataival erősítette magát a következő napokban. És arra gondolt a bíboros, hogy mi lett volna vele, ha a börtön nyolc éve alatt édesanyja nem áll mellette. Szent Mónika, a nagy Szent Ágoston anyja nyolc napig volt fiával. „Nekem,” imádkozta a bíboros „szegény bűnösnek nyolc évnél is többet adtál Uram, áldott legyen érte a neved! Tudtad, mennyire rászorultam.”

A táviratban megírták, hogy két nap múlva temetik. A bíboros nyomorúságos gyarló-gyengének érzi magát, mert ha valakinek, úgy neki ott kellene lenni a sír mellett. A követség ügyvivője megrendülve vigasztalja, de ezt nem tartja kivihetőnek. És elhatározza az ügyvivő, hogy két titkára kíséretében ő maga utazik le a temetésre. Ettől azonban eltiltják, még ezt sem engedték meg. Az olasz követ a feleségével, és a francia követ felesége utaznak le a temetésre, és viszik a bíboros koszorúját. Szalagja név nélkül: „...a viszontlátás reményében”.

A bíboros érti: egy lett a sokezer magyarral, akik kedveseiket csak sirathatták, de nem temethették.

A bíboros később hallotta, a család attól rettegett, hogy kijön a követségről, és megjelenik a temetésen. Mert a kis falut (talán 800 lakossal) már a halál estéjén rendőrök özönlik el. Autókon egyenruhás osztagok és titkosrendőrök rajai érkeznek. A falu végén táborúzzal mellett motorkerékpáros fegyveresek tanyáznak az út mentén. A falu rendőri megszállás alá került, mert a bíboros édesanyja meghalt. Az ostromállapotnak, a nagy rendőrfelvonulásnak híre támad. A megyéspüspök, aki a bíboros édesapját temette, hirtelen megbetegszik, és kimentti magát. Csak közpapok vesznek részt a temetésen, öten. Az iskolás gyerekek mind megjelennek, míg a tanítóik nem mutatkoznak.

A falu népe azonban megindult. Hűségesen jönnek. Ki a kapuból lép ki, ki a kertek alól ballag elő, ki a határból kerül-fordul, mindenünnen, de jönnek. Egyenként, de mindannyian jönnek. Nem jöttek egyszerre, mert a rendőrök a csoportosulókat megállíthatták volna. Egyenként érkeznek, de a koporsó mellett elrendeződnek. A koporsó oldalán a Rózsafüzér Társulat tagjai haladtak gyertyával, a rózsafüzért imádkozva. Rengeteg koszorú és virág.

A temetőből aztán mindenki hazasietett. A falu utcái kiürültek. Gyászolt a falu. Csak a rendőrök cirkáltak, hangoskodtak. És a falu határában égett vörös vésszel az őrtűz.

De később különös autók, lovaskocsik mentek át a falun. A temetőnél megálltak, az utasok bementek a temetőbe, megkeresték a sírt, imádkoztak, sírtak, és elmentek. Éjszaka ismeretlen vándorok találkozóhelye lett a kis temető. Egy reggel a síron írást találtak. Hűségfogadalom volt. A bíboroshoz intézte aláírója. Szerencse, hogy a bíboros húgai találták meg, és nem a rendőrség. Attól kezdve valaki a családból minden reggel kiment a sírhoz. És az odatett írásokat elhozták. A bíborost értesítették, az amerikai Fairfield város magyar templomában (erdélyi ferencesek építették a templomot) az ezüstjubiléumra állított Magyarok Nagyasszonya szobrát a bíboros édesanyjáról mintázták. Aki mint egyszerű falusi asszony tartja karjai között a kis Jézust.

Azonban akinek legtöbbet tett, akiért járta a börtönöket, fia a temetésére nem mehetett el. Igaz, ő maga is bizonyosan azt mondotta volna, ha megkérdezhetné volna a bíboros, hogy: „Ne, ne gyere, fiam!”

Így aztán a bíboros nemcsak magános, szegény embernek érzi magát, hanem örök tartozását is érzi. Adósa maradt annak a sírnak, amelynél nem volt ott, amikor ott kellett volna lennie, és amelyet valószínűleg majd nem is láthat soha.

Nem, az nem lehet, hogy erről a sírról valaha is elfeledkezzék. Vagy hogy elfeledkezett volna.

## és az önvád

Az önvád, hogy mulasztott, még a fogházban, azonnal, az ébredéssel jelentkezett. Máig sem tudja, hogy mivel etették, itatták, majd injekciózták. Ébredés után csak az injekciós tűk szúrásai égtek a bőrén, a diktatúra mérges csípései. Eleven kábulat volt. Eszméletlen, de eleven. A követségen meg tudta szerezni a tárgyalásról írott angol, francia és német tudósításokat, és abból szégyenkezve olvasta, hogyan jelent meg a tárgyaláson, nézte magát a lapokban közölt felvételeken. Olvashatta, miket mondott. A szerepét hibátlanul mondhatta, az elnök egyszer szakította félbe a tárgyalást. Mert megingott, széket adtak neki, és a tárgyalást félbeszakították. Valószínűleg egy újabb injekció idejéig.

Mínderre azonban nem emlékszik. Ezt mind csak olvasta, és a lapokban közölt képeken látta. Így arra sem tudott visszaemlékezni, mit mulasztott.

A majd egy hónapig tartó kínzás éjszakáiról és nappalairól tud. Erről emlékiratainak kéziratában is megemlékezett. Már annyit írt megkínzásáról, amennyit papi és férfi szeméremérzete megengedett. Azt már nem írta meg, hogy minden alkalommal az újabb és újabb verés nagyobb és nagyobb fájdalmat okozott. A végén az ütésekre forgó görcsök keletkeztek benne, amelyek úgy érezte, csontja-velejéig fűrődtek. Ezek a görcsök huszonhárom év után, még ma is sokszor meglepik. Éjszakánként törnek rá, kiragadják álmából, marcangolják remegő testét. És amint akkor sem tudta a végén már kiállni nyöszörgés, majd jajgatás nélkül, most is nyöszörög, bizony, el kell fojtsa jajgatását, hogy meg ne hallják. És a veríték most is előnti. Szája szélén most is keserű, sós hab nő. Amikor az utolsó éjszaka „kezelésre” vitték, már a verés előtt minden ízében elerőtlenedve remegett. Ólmos súllyal nehezedett rá az álmoság, minden tagját mázsás súlyokkal húzta. A szeme vérzett, káprázott, és agyát égette, mintha idegen test lett volna. Már nem volt hangja napok óta. Lépni sem tudott, úgy hurcolták az alezredes elé, majd tették fel a verő-asztalra.

Ezen az éjszakán kábult el. Jól emlékszik az utolsó érzésére. A minden ízében megvert testet a görcsökben forgó fájdalmak magukkal rántották. Az utolsó verés szédületében egész teste forogni kezdett. És ettől, valami végső veszély gondolata riasztotta fel, a verés pörgető fájdalmában már a halálfélelem sikoltása harsogott belőle. (De lehet, hogy ezt senki más nem hallotta, csak ő maga.) Aztán ez a pörgés rántotta fekete sötétségbe. Testestől-lelkestől. Magába süppedve sokszor gondolt erre a pillanatra. De nem tud ennél tovább jutni az emlékezéssel. A gumibot csattogásának ritmusára kezdett pörögni. Erre még emlékszik. Addig sohasem érzett fájdalommal. Úgy érezte, erre is emlékszik, hogy a remegésben szétmálló testét teljesen széttépi a csontjaiba fűrődő görcs. Hogy most már nem bírja tovább, és a fájdalom görcsei fel fogják robbantani, szétvetik vonagló testét. Eddig tart az emlékezete. És a halálfélelem ettől harsant fel. És ekkor rántotta magába a görcsölődő, fekete örvény. Ami egyszerre mindennek véget vetett, öntudatának is. A fekete öntudatlanságból csak a tárgyalás után ébredt fel. Persze, sohasem tudta meg, hogy milyen méreggel etették vagy itatták, vagy injekciózták. De hiszen számított rá, hogy ha nem enged, ez következik. Előbb alig evett, ivott abból, amit elébe adtak. De ezt sem lehetett hetekig folytatni. És a három, ellenséges rendőr orvos már addig is pasztillákkal tömte, injekciózta minden nap. Ki tudja, mivel?

Nem, nem tehetett arról, hogy elveszítette öntudatát. És amikor felébredt kábulatából, mégis és azonnal úgy érezte, mulasztás terheli.

Mikor kiébredett a fekete öntudatlanságból, már nem érzett fájdalmat. Tulajdonképpen semmi mást nem érzett, csak azt, hogy valamit nem tett meg, ami kötelessége lett volna. Hogy mulasztott. Amikor felébredt, még azt sem tudta, hogy elítélték. Akkor már nem verték, csak lökdösték, mint valami értéktelen, haszontalan rongyot. De az nem kínozta, hanem csak ez az elkeserítő, ismeretlen mélységből, a tudatalattiból állandóan előtörő önvád gyötörte

lelkiismeretét. Megmagyarázhatatlan eredetű és erejű, csendesen, de állandóan hullámzó lelki kín. Önvád, hogy valamit elmulasztott. Valamit elmulasztott, amit pedig kötelessége lett volna megtenni.

Torkát szorító, keserű izgalommal olvasta később már itt, a követségen a peréről szóló külföldi tudósításokat. Talán a tudatalattiból feltörő szégyen ostromolta, hogy mi történt vele? De hiszen nem tehetett róla. Bódult élő-halott volt. Úgy mozgatták, ahogy akarták. A kirakatper tudósításaiban egyre kereste, kutatta, mi lehet a mulasztása? olvasta, újból elolvasta, és végigkutatta valamennyi tudósítást, amit kezébe kaphatott. A követségnek gazdag könyvtára volt, és készségesen megrendelték a washingtoni főkönyvtárból mindazt, amit olvasni kívánt. De akármennyit is olvasott peréről, még mindig nem tudta a maga szemével látni, amit olvasott. Újabban néha fellükkén emlékezetében egy-egy jelenet, élesen látja, de nem tudja, hogy honnan való? Kezdet vagy vég? Nem tudja sem a jelenet előzményét, sem folytatását. Olyan ez, mint amikor a tenger színére felvetődik a víz mélyéből valamiféle roncs. Mert ami így eszébe jut, azt nem tudja semmihez sem hozzá illeszteni. Egyszerre csak ott úszik emlékezetének felszínén. Ugyan nem lehet belőlük megvilágítani a mulasztás önvádját.

Csak annyit tudott, hogy fontos dolgot mulasztott. És azt is tudta, hogy mulasztása perének a tárgyalásával van kapcsolatban. Ott történt a mulasztás.

## és a vizslariporter

Aztán az a boszorkányos riporter, aki két napig beszélgetett vele, mondott valamit, amitől bensője olyan riadva és rekedten megkordult, mint amikor valami padlászúgból elővett, elfeledett, hangolatlan hangszer húrjaiba belekapnak kutató ujjak. De ez a korduló, disszonáns hang sem volt bizonyosság. Idegen ember akaratlan szavainak véletlen pendítése is lehetett a mulasztás önvádján, lelkiismeretében.

Az amerikai jónevű újságíró volt. A bíboros pedig elmélyedő olvasó, aki mindig becsülő figyelemmel tisztelte az író embert. És ha elolvasta az író vagy újságíró tanulmányát, cikkét, megjegyezte a nevét is. Ismerte és értékelte a sajtó evangelizációs szolgálatát, amint ismerte és megfigyelte kártevését is. Könyvet is írt a bíboros, de mint plébános, nyomdát is létesített, kiadóvállalatot szervezett, és megyéjében napilapot is adott ki.

Ennek a nem kissé hánya-veti és nem kissé modortalan embernek is olvasta cikkeit az amerikai lapokban, és meg is jegyezte a nevét. És ha túl cinikusnak is tartotta kezdetben a szívós kíváncsiságú újságírót, azt meg kellett adni, írásai igazak voltak. Kemény ember lehetett, mert cikkei, amelyek mind a vasfüggöny mögötti viszonyokkal foglalkoztak, szépítés nélküli, leplezetlen, őszinte jelentéseket adtak a különböző országbeli, de a moszkvai fődiktatúrából keltezett zsarnokságokról. Olvasás közben a bíboros mindig egyetértett vele. Meglepően friss hang volt a sok, felületesen félre, vagy fáradtan mellébeszélő, vagy egyszerűen és hasbeszélően tudatlan tudósítás között.

A cikkeit olvasva nem hitte volna, hogy személyében ilyen hánya-veti garabonciás. Úgy jött meg a követségre, mint egy vándordiák. Borzasan, hajadonfővel, vállára akasztott, kitömött, formátlan és repedezett bőrtáskával. Mintha csak Kispestről gyalogolt volna be a fővárosba. Pedig a követségiektől tudta, hogy egyenesen Belgrádból érkezett. Mindenáron beszélni akart a bíborossal. És mivel tudta a követségek kapujának nyitját-módját, már Washingtonban nyitogatta a kaput. Kapott is két napot a követségen, hogy a bíborossal kibeszélgethesse magát. Azt persze már Washingtonban megígérte, hogy amit ebből írni fog, azzal a menedékjog semlegességi konvencióit nem sérti meg. Beszélgetésük után a bíboros nem hitte el, hogy ígéretét be fogja tartani.

Mert nemcsak a haja volt borzos, hanem a magaviselete is. Nyers és szemtelen volt. De jóízűen szemtelen. Már a bíboros reggeli miséjén ott volt. Mise után eltűnt. Délelőtt hozta be a bíboros dolgozó szobájába a vezető. Első lélegzetvétellel elmondotta magáról, hogy „investigative reporter” lenne, olyasfajta újságíró, tette hozzá komolyan, de kacsintva, akit sehová sem engednek be kétszer. (Vizslariporter, fordított mosolyogva magában a bíboros.) És aztán, amikor elárasztotta kíméletlen, nyers kérdezősködésével, látta, elismerte a bíboros, ez a vizslariporter tudja, miről kérdezzen. A bíborost nem hökkentették meg kérdései, mert értette, ez az egyenes ember a valóságot akarja tudni, nem a kikerekített, eltúlzott vagy szépített történetet. Amint belemelegedtek a beszélgetésbe, a bíborost már szórakoztatta is a vizslariporter faggatózása, állandó szimatolása. Minden érdekelte, amit a bíboros mondott, de meg is akart mindent érteni; okát és ha kellett, részleteit kereste minden eseménynek.

Üzenetet is hozott a zágrábi érsek-kardinálistól.

Beszélgetésük mind közvetlenebb lett. Újból és újból meglepte, majd valósággal elképesztette a bíborost, hogy nemcsak az általános politikai helyzetről tájékozott, de jól ismeri az Egyház szorongatott életét is a vasfüggöny mögött. Az amerikai riporter világosan látta az Egyház közép- és kelet-európai elnyomását, meg tudta különböztetni a magyar, lengyel, horvát és a délvidéki magyar katolikus, a román és az erdélyi magyar katolikus, a cseh és felvidéki magyar katolikus viszonyokat. Tudta a szereplő kommunista személyiségek uralmi helyzetét, pártvonatkozásait; tudott a belső ellentétekről, számon tartotta a helytartók gyengéit, és hogy

hol, hogyan zabolázza Moszkva a helyi ellenkezést. Még a rendőri és börtönügyekről is megbízható értesülései voltak. Mire este lett, a szakadatlan interjú végén (mert együtt ebédelték) a bíboros nem is állhatta tovább. Előbb megdicsérte, hogy milyen jól látja nemcsak egészében, hanem részeiben is a vasfüggöny mögötti világot, még azt is, amit Moszkva annyira igyekszik elrejteni. De aztán kíváncsian a bíboros meg is kérdezte az amerikai „investigative reporter”-t, hogy hogyan tudta mindezt összeszedni, felszedni, hogyan tudta értesüléseit kibányászni az alól az állambiztonsági védőpajzs alól, amit – például – a börtönügyekre borítanak. Az amerikai garabonciás a kérdést elismerésnek vette (nem mutatkozott túl szerénynek), és elégedetten nevetett. „Tudja, kardinális”, nézett rá ezzel a kissé önhitt nevetéssel, „sokat kell utazni, sokat kell figyelni, sokféle kell hallgatózni, és sokat kell olvasni is.” És aztán meglepő dolgot mondott: „Aztán magam is rájöttem valamire, amit a többiek nem csinálnak. Magának, kardinális, elárulom, maga már öreg ember, meg látom, afféle szentember is, kardinális is, szóval nem lehet a konkurenciám. Higgye el a legjobb forrás a rendőrség.” És egy pillanatig jól fejlett, fehér, harapó fogait mutatta. És mert látta a bíboros meglepetését, és hogy elérte a hatást, amire számított, hangosan nevetni kezdett. És ezzel a nevetéssel folytatta: „Ha a politikai rendőrökkel az amerikai újságíró szóba áll, mindenáron be akarják csapni. Telebeszéli a fejét. Persze, hazudnak. De úgy kell venni, amit mondanak, mint hazugságot, és akkor máris kialakul az igazság körvonala. Nekem ugyanis az a szakmai véleményem, hogy minden hazugság az igazság megkerülése, és a hazugság mindig kiadja az igazság negatív alakját. Ebből származik az én módszerem. Ahová bemegyek, ott legelőször felkeresem a politikai rendőrséget. Felszólítom őket, hogy tájékoztassanak. És eléjük teszem a kérdéseimet. Mikor aztán elcsevegtem velük a kérdéseimről, tudom már, hol, mit kell az országban másoktól kérdezni. Hazugságaikkal elárulják, hol kell keresni a legújabb gyalázatot. Ezért tudok többet, mint a kollégáim. Akik úgy mennek be mindenhová, hogy kerülik a politikai rendőrséget. Amikor mindenki más csak titokban mer velük szóbaállni. És nem mer komoly ügyről idegennek még csak említést sem tenni. Nekem meg mindent elárul a rendőrség negatív beszéde, ami után tudom, hogy a pozitív értesüléseket hol lehet megkapni. A bíborost azonban akkor ütötte meg igazán, amikor mellékesen megjegyezte, hogy mint tudósító, ott volt a bíboros perének a tárgyalásán. Végre találkozott a bíboros az első emberrel, aki látta, hallotta őt akkor, amikor ő sem nem látta, sem nem hallotta magát. Ez a második nap reggelén történt, és attól kezdve csak a kirakatperről beszélgettek. A bíboros elmondotta, először őszintén, kertelés nélkül, hogy a kínzások forgatagából hogyan zuhant az öntudatlanság sötétjébe, hogyan tartott ez az eszméletlensége a kirakatper végéig. Az állandóan kérdezősködő vizslariporter, aki minden részletért cinikusan és kíméletlenül zaklatta a bíborost, most egyszerre megnémult.

És amikor a bíboros befejezte történetét, csodálatos módon a garabonciás újságíró többet nem kérdezett, hanem mondott valamit, ami a bíborost valósággal megrendítette, megkordította, mint a padláson talált, hangolatlan hangszert, ha hozzákapnak.

A fésületlen, szurokhajú, csontos, hosszúkéjú és széles fogait villogtató amerikai riporter ahelyett, hogy beszámolt volna arról, hogy milyen megfigyelésekkel követte a kirakatper manővereit, mintha csak megérezte volna, mi kínozza a bíborost, nyers közvetlenséggel ezt mondotta: „Elárulom magának, kardinális, én mindegyre azt vártam, legalábbis azzal biztattam magam, hogy a tárgyalás végén fel fog kelni a vádlottak padjáról, és a szemükbe mondja, jó hangosan: Ez pedig, ami itt elhangzott, az is, amit én mondtam, mind szemenszedett hazugság.”

Erre kordult fel benne tagolatlan, belső ordítás. Nem mutatta, de ez a belső égzengés valósággal lesújtotta. Ezt mondotta magának: „Látod! Ezt mulasztottad el!” De hogy ez valóban így igaz-e, ahogyan akkor érezte, bizonyosan nem tudhatta, még ma sem tudja. Lehet, hogy valóban fel akart állni, hogy kikiáltsa, mindez hazugság, nem igaz. Lehet, ez a szándék öntudatlanságában valóban kialakult, és a kábítószeres bódulat nem engedte kimondani. De aztán később azt is gondolta, hogy mindez csak mostani, utólagos magyarázat, feltételezés, hogy

ezt kellett volna tenni. Bizonyoságot a garabonciás vizslariporter, ha kérdezgette is sokáig, nem adhatott. A mulasztás önvádja lelkiismeretén csendesen őrlő kín azóta is. Újból és újból előveszi. Még az önvád hevülete sem csökken. Ahányszor előveszi, szédület legyinti meg, hasonló ahhoz a pördüléshez, amely akkor átrántotta a mély kábulatba.

Annak a fekete szédületnek az emléke.

## és a mulasztás

Ma este is érezte ezt a szédületet. Akkor, amikor a konferencia-teremben felállt az asztaltól. Amikor az ablakhoz ment. A mulasztás szédülete volt, mert az támadt fel benne, a mulasztás önvádja. Úgy történt, hogy a magyar monsignor fabulával álcázott figyelmeztetése után, mert nem értette, mire figyelmezteti, egyszerre azt érezte: ismét mulasztott, a tanújelek összeállításánál, valamit kihagyott. Még nem dönthet, mert mulasztott, a „tényvalóság” nem teljes. Valaminek a meglátását, valaminek a bizonyosságát elmulasztotta, vagy elhibázta. A kép tehát nem teljes, az igazság nem látható. Megszédült hát, mert ismét mulasztott.

Töprengve, apjának módszerét követve, bíbelődve egymáshoz illesztgette, újból előszámolta azt, amiben már megállapodott önmagával. Hogy mi a választási lehetősége?

Két lehetőség között választhat, amikor elhagyja a követséget. Ez bizonyos. Ebből indulhat ki.

Az egyik lehetősége: holnap reggel kimegy a követségről. Kilép a kitért ajtón, és beül az olasz monsignor nagy, fekete kocsijába. Elmegy Rómába, és a Vatikánra bízta, hogy mi lesz még megmaradt életével. Amely már nem sok. Ezzel nemcsak a szovjet katonai megszállás alatt élő ország, hanem az egész világ előtt kinyilatkoztatta, hogy elfogadja a vele kapcsolatos „konszenzus”-t. Többé már ő sem harcol a megszálló és elnyomó ellen, a további küzdelmet Egyháza és népe szabadságáért végképp feladja. Illetőleg mint kivénhedt öregember, a Vatikánra bízta köteletségének teljesítését.

A másik lehetősége: kimegy a követség ajtaján, nem ül be a kocsiba, hanem elindul a Szabadság tér felé. A pribékek elfogják. Visszaviszik a börtönbe. Ezzel az esztergomi érsek ország-világ előtt bebizonyította, hogy a moszkvai diktatúra nem képes úgynevezett normalizálódásra. Nem igaz, nincsen enyhülés, nincsen détente, koegzisztenciára nincs lehetőség. A szovjet diktatúra a régi, hiányzik belőle az együttélésre képesítő igazságérzet, és jogtisztelet. De a magyar prímásnak ez a lépése figyelmeztet mindenkit arra is, hogy Amerikában se bízzanak, mert Amerika belpolitikai életéből hiányoznak az állandóság irányelvei, a szabadság eszményállama, ma már hajlandó a szabadság kérdését elpolitizálni, a politikai hasznosság, a koegzisztencia szempontjából mérlegelni. A Vatikánt pedig ezzel a lépésével figyelmeztetné a bíboros, hogy a hitvallókat nem szabad kényelemmel ajnározott tornyokba fektetni, rejtteni, mert azok Isten szolgálói és nem a földi kényelemé. Az új katakombákba készülő Egyházat nem lehet rendőrpalánkok közé zárt püspöki udvarokkal feleslegessé tenni. A vallásügyi rezervációk az engedélyezett püspökökkel ugyan el fognak sorvadni a szovjet tervek szerint, de az örök Egyház élni fog az új katakombákban is, ahol új pásztorok jelennek majd meg. A káplánok átveszik a püspökök feladatát.

Mindezt már sokszor felkérdezte magától, és mindannyiszor meg is válaszolta magának. Elővette most azt is, hogy döntése kit érint: három oldalt lát, amely körülveszi. Ezzel a három oldallal kell számolnia.

Körülállják, és a bíboros áll a középén.

A Szovjetunió fél a lélegzetfogytaig tagadott Istentől. Tagadja Istent, mert úgy érzi, mindenáron el kell választani az elnyomott embert tőle. És Moszkva jól érti, ha kifelé nem is ismerheti be, minél irtalmatlanabb az elnyomás, az ember annál közelebb kerül az irtalmas, a megváltó Krisztushoz. És az Isten-hit az a végső lelki fenntartás minden zsarnoksággal szemben, amelyet a diktatúra rendőri erővel nem győzhet le. Az Isten-hitet az elnyomott ember nem adhatja fel, Moszkva pedig nem fogadhatja el. Ez az antikrisztusi ellentét, amely még mindig az antikrisztus bukásához vezetett. És ennek az Isten-hitnek első pásztora Magyarországon a bíboros. Áldozatvállalása megerősíti a lelkekben a hitet. És Istenért a lelki ellenállásban a legkisebb ember is teljes harcos, mert a lelkierő minden ember teremtett, természeti méltósága.



Elnyomható, de nem pusztítható. Valójában már ma Magyarországon csak ettől tart a Szovjetunió. És a bíborostól, aki ezt megszólaltathatja.

A másik oldal Amerika. A nagylelkű és jószívű, igaz emberek szabad földje. Amerikával azonban a magyarnak, ezt megtanulta a bíboros, úgy kell számolni, hogy nem szabad rá számítani. Nemcsak a szinte leküzdhetetlen nagy földrajzi távolság miatt, és nemcsak a külpolitikai érdekek tárgyi távolsága miatt. Hanem az amerikai közvéleményben eluralkodó nagyszámok törvénye miatt sem.

A harmadik oldal a Vatikán, úgy is mondhatná: Róma. Ez az oldal, ahová a bíboros lelkével tartozik. Az Egyház: Krisztus teste. Az Egyház, amelynek kenetével ellátott pap a bíboros. Mert szolgálja az Egyháznak, amely a Krisztusban megvalósult örök, megváltó misztérium. Amint Szent Pál írta az efezusiaknak: hogy „az Egyház által az Isten szerfölött sokrétű bölcsessége nyilvánvaló legyen”. Igen, az Egyház Krisztus teste, teljessége annak, aki mindenben teljessé tesz.

A bíboros mindig büszke volt anyanyelvére, és mindig állította, hogy a magyar nyelv a legkifejezőbb nyelv. Magyarul pedig a testet életnek is mondhatjuk, és Krisztus teste élet is. Intézményes is, és történelmisége életes. És ezt az életet emberek is alkotják, azok is élnek és működnek benne. És az emberekben, akik a földi életet alkotják, esendő gyengeség, hogy az égi dicsfény és az emberi dicsvágy sokszor kettős látást okoz bennük. De ez csak a földi életet sérti, amely részlet, és nem érintheti a lényegét, amely természetfeletti teljesség.

Mennyivel egyszerűbb és közelebb volt az Egyházhoz édesanyjának a hite, akitől ő maga is, a bíboros is tanulta hitét, ha nem is vallását; és mennyivel erősebb volt családjának a hite, amelyben erősödött a bíboros gyermeki hite is. És mennyivel erősebb még ma is családjának a hite, hogy még ma is, annyi kegyetlen, kártevően gonosz próba után is tudnak áldozatot hozni az Egyházért és a hitükért.

És amikor a bíboros ilyenformán gondolt a maga népére, akkor villant fel benne az első útmutató fény. Igen, édesanyjától tanulta hitét. Igen, édesapja és családja, de faluja is erősítette benne a hitet. És, igen, családja, faluja az ő népe. És igen, a falu kiterjedése, Magyarország népe az ő népe. És igen, meg kellett lássa, más a magyar nép hite, mint az ügyes, művelt latin-diákok racionális, mérlegelő, okoskodó hite. A magyar hit nem őrzi magában a kék-arany derűt, a tenger kék, a napfény arany mosolyát, a tengerparti élet derűs világnézetét. A magyar nép hite szigorú parancs, a nemzeti halál ellen, a nemzeti életért küszködő válságokban. Borúban és háborúban lángoló életigenlés a magyar Isten-hit. A magyar nép lelkében csak a történelmi katasztrófákkal is megbirkózó, a szakadatlan keleti és nyugati támadásokra, próbákra kész, Istent követő, de Istent követelő, állandóan kegyelemért könyörgő, és fegyelmet is parancsoló hit maradhatott meg. Amely még a kételkedésben és kétségbeesésben is szigorú marad. Ez volt a magyar nép lelki igénye, mert a magyar nép Isten-hitét sorscsapások, pogány támadások próbálták minden évszázadban és minden égtájról. A magyar nép megtanulta, hogy Isten ügyében sem megadásnak, sem alkunak, sem meghátrálásnak-hódolásnak nincs lehetősége a pogánnyal szemben. Isten nemcsak virágot hintő körmenet, hanem végső menedék is, aki a lélekben feltámad, amikor úgy látszik, hogy minden elveszett, és a pogány győz.

Hogyan érthetné meg ezt a hitet bárki is, aki nem osztotta meg a magyar néppel ezeréves, ostromlott életét, halálát. A kék-arany mosolyú lélettől távol, Hungáriában a hit a tűzvész és ború vörös és gyászoló sorsának magyar rejtélyű menedéke. És nem értheti meg valójában a magyar hitet a tengerekkel védett, nagy Amerika sem, a háborúval háborítatlan, folytonosan gyarapodó szabadság, a milliomos jóbok hite. És nem érti a másik oldal sem, a létezésének első napjaitól kezdve elnyomott keleti, százmillió néptenger, amelyet régi és új cárjai úgy elijesztettek az Istentől, hogy csak távolból hajlong a tőle elrekesztett Isten előtt, aztán feledti, és mert feledte Istent, belenyugszik akár a mai, ipari muzsik sorsába is. A magyar népet semmiféle zsarnokok nem tudták elválasztani hitétől, a magyar nép igényli Egyházát, Isten szomszédságában akar maradni. Követi, követeli és könyörgi Istenét, és ha kell, meg is védi. Az istentelenség uralma

ellen felkel, előbb ország-világot tanúul hívó, Isten melletti népszavazásban, és ha ezt nem veszik figyelembe a pogányok, akár szabadságharcban is.

A magyar népnek ez a hite, bajjal, vésszel, pogány embertelenséggel birkózó hite él a közel ezeréves, szentistváni Egyházban. És a bíboros a történelemtisztelő és szerető ember elmélyülésével mindig büszke volt erre a hitbeli ezerévre, az Egyházra, amelyet az első király, Szent István apostol adott népének. Büszke volt arra, hogy a szentistváni Egyház és hit mindig elszánt, törhetetlen, küzdő hitvallás és Egyház volt. Más volt, mint bárki másé.

A magyar hit és Egyháza a Kárpátok medencéjében.

És akkor egyszerre meglátta, felismerte és megértette – egyetlen szemvillanással – mulasztását. Amely eddig hiányérzéssel kínozza lelkiismeretét. Mulasztott, tévedett, majdnem hibát követett el, ami bűne is lehetett volna. Döntésében nem három tényezőre kell tekinteni, nem a „hármak” érdekeivel kell tisztában lenni, hanem négy tényező érdekeit kell figyelni. És éppen a negyedik a legfontosabb. Mert a „hármak” nem őt vették körül.

A döntés középpontjában, a „hármak” közepén nem ő áll, a bíboros.

Hanem a negyedik.

Bizony, a „hármak” nem őt veszik körül.

Hogyan is tévedhetett?

A „hármak” nem őt veszik körül, nem a bíborost, nem a magyar prímást, és nem az esztergomi érseket. Ez volt a mulasztása, hogy így gondolta. És elmulasztotta azt, aki valójában a „hármak” középpontjában áll, a negyediket: a magyar Egyházat és a magyar népet. A döntés központi tényezője, akit a „hármak” körülvesznek, a magyar nép és Egyháza.

Mulasztását talán az okozta, hogy mindenki úgy beszélt vele, mindenki azt akarta vele elhítenni, hogy személy szerint őt, a bíborost állják körül, a magyar prímást és az esztergomi érseket. Hogy ami történik, az ellene történik, vele történik, miatta történik.

Pedig ez nincs így. Személy szerint a bíboros nem számít. És ez volt a tévedése, amiből következett mulasztása. Elsősorban és csak az számít, hogy mi történik nyájával, a magyar néppel és az Egyházzal. A mulasztása nagy lett volna, ha csak azt figyelte, hogy mi történik ökörlötte, amikor két sorsában választ. Amikor úgy kell döntenie, hogy a maga vállalt sorsával majd miképpen szolgálja a regimentált magyar Egyház, a földre sújtott, elnyomott nép, és a háborús katonai erővel még mindig megszállt ország életét.

Nem az az első kérdés, hogy ő melyik sorsát is választja, hanem, hogy melyik sorsa segíti jobban a magyar népet, Egyházat, országot.

A bíboros tévedésétől annyira elhűlt, hogy valósággal megdermedt. Nagynak látta hibáját, gondolkodásának hiányosságát, amely döntésében súlyos és szomorú mulasztás lehetett volna. Most kutatta magában, hogyan történhetett ez vele? Bizonyosan azért tévedhetett így el, mert csak azt vizsgálta, mi történik majd vele? Az is lehet, hogy túlságos figyelemmel igyekezett megérteni, a „hármak” miképpen juthattak „konszenzus”-ra ügyében. Talán az okozta ezt a tévedést, hogy csak az foglalkoztatta, melyik sorsában, melyik oldalnak a kezébe áldozza életét. De az áldozat értelme, oka, célja, még az érdeme sem lehet ő maga, még ha ő maga is az áldozat. Ennél tovább kellett volna lásson, és a döntés előtt ki kellett volna mondja: mindegy, hogy melyik sorsában is áldozza fel magát, az áldozat értelme, oka, célja, érdeke, de még csak a magyarázata is a nyája, a magyar nép és Egyháza.

És ha így nézi végig a „tényvalóság”-ot, minden élesebben, tisztábban mutatkozik meg. A moszkvai oldal a bíboros prímási, közjogi méltóságát azért tagadja, börtönnel azért várja, mert ilymódon gyengíti a magyar nép ellenállását, az Egyház lelki kapcsolatát a magyar néppel, a magyar lélekkel. A washingtoni politika a bíboros jelkép-életét és jelkép-végzetét azért sokallta, mert úgy hiszi, a magyar nép már beilleszkedett a moszkvai, a vasfüggöny-impériumba. A vatikáni oldal pedig az esztergomi érsek makacsságát azért rosszallja, vitatja, mert azzal a magyar nép és Egyház ügyében a diktatúrával való megegyezést akadályozza.

A „hármak” felismerésében igaza volt. Abban tévedett, hogy amikor őt illették, tulajdonképpen nem feléje nyúltak, hanem a magyar Egyház és nép felé. Nem a bíboros állt a „hármak” külön-külön szándékának a középpontjában, hanem a magyar Egyház és a magyar nép. A bíboros keserűen korholta magát, ennyire önmagába süppedt a jelkép-életben és jelkép-végzetben. Elfelelte, hogy ha róla is van szó, nem ő áll a hatalmasok más és más szándékának a központjában, hanem az Egyház és a nép?

De még időben rájött mulasztására. Így aztán tudnia kell, a döntés központjában csak a magyar Egyház, a magyar nép és Magyarország állhat. Ami sorsban egy és ugyanaz.

A bíboros mély sóhajtással megnyugodott. Mint aki nagy veszélyt került el. Most már világosabban látja magát is. A sors, amit döntésében magára vesz ma, nem lehet az ő egyéni sorsa, hanem annál több: a pásztor sorsa. És amikor a pásztor döntést hoz, sohasem magára, hanem a nyájára kell tekintettel lenni. Ezért felelős.

Mert a döntés felelőssége mégis az övé marad. Ez a pásztor végzete. És ez a kenet felelőssége, amely őt pásztorrá tette.

És mert előbb az Egyház ezer évére gondolt, mint eleven írás, úgy menetelt behunyt szeme előtt Szent István imája, amelyet a krónikák megőriztek. Az egyik katolikus magyar történetíró, szerzetes egyetemi tanár könyvében olvasta a szentistváni imát, amelyet a száműzetésben is közzé tett. A száműzött kanonok megírta, hogy Szent István országvédő csatái előtt mindig leborult Szűz Mária előtt: „Ha kedvedre lenne, én Királyné Asszonyom” könyörgött a Boldogasszonyhoz az ütközetbe menő Szent István, „hogy a te örökségednek mívecskéjét az ellenségek elrontsák, és a kereszténységnek ezt az új palántáját kiirtsák, ne tulajdonítsák ez az én henyélésemnek, hanem inkább a te akaratod rendelkezésének. Ha a pásztoré a bűn, lakoljon ő maga, miképpen érdemli a juhoknak közepette, de könyörgöm, kíméljed a juhokat.”

A bíboros fennhangon újból elmondotta magának Szent István ezeréves imáját. A mulasztás terhe és kínja ezzel végképp leszakadt melléről. Ezer év után sem tudna ennél tökéletesebb imát elmondani próbája előtt. Döntése előtt. Amikor a juhokért dönt, nem magáért. De a maga felelősségére.

Mert a pásztoré a döntés. De ha rossz a döntés, a pásztoré a döntés mulasztása, bűne is. És ezért a bűnért lakoljon ő maga, a pásztor. Miképpen érdemli. Akár a juhok közepette is.

De kímélje Isten a juhokat.

Így szóljon a döntés is.

## és a magánosság

Döntésében a hiba tévedést, a tévedés mulasztást okozott volna. Ha csak a maga szempontjából készül a döntésre: hogy Moszkva őt akarja eltávolítani Magyarországról, hogy Washington öelötte nyitotta ki a követség ajtaját, hogy a Vatikán őt akarja Rómába vinni – akkor csak a három oldalra, a „hármak”-ra figyelt volna, és édesapja szólásával mondván, nem lett volna teljes a „tényvalóság”. És az ebből kiinduló döntés nem lett volna az igazság, hanem téves, helytelen és hibás elhatározás lett volna. Akaratlanul még az Üdvözítő tanításával is szembeállíthatna volna döntése. Hiszen helyzetét, mármint a „hármak”-at csak egyéni, tehát önző szempontból ítélte volna, és elfeledkezik Krisztus Urunk intéséről, amelyben Máté tanúsága szerint figyelmeztetett mindenkit az egyéni központú döntések hiábavalóságára:

„Aki közöttetek nagyobb akar lenni, legyen a szolgátok, aki első akar lenni, legyen a cselédedek. Az emberfia nem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon másoknak, és odaadja az életét váltságul sokakért.”

Tehát újból kell kezdje vizsgálódását. Nem az számít, amit körülötte a „hármak” vele, ellene, vagy érte tesznek, hanem az, amit ellene, vele vagy érte tesznek ugyan, de azzal a szándékkal, hogy ártsanak, segítsenek az Egyháznak, a magyar népnek, vagy sorsára hagyják az Egyházat, a magyar népet. Ha látszólag a bíboros is áll a „hármak” központjában, valójában nem a bíboros, hanem az Egyház, a magyar nép került a három oldal hatósugarának a középpontjába. Nem a saját sorsát kell figyelni, hanem azt kell vizsgálni, hogyan ártanak vagy segítenek vagy idegenednek az esztergomi érsek, magyar prímás és római bíboros sorsán keresztül az Egyház, a magyar nép ügyén vagy ügyétől. Eddig úgy érezte, ha el is viselte a megpróbáltatásokat, nem lett volna illő egyéni szenvedéseit, saját nyomorúságát az Egyház és a nép ügyévé tenni, ennyire felemelni. Ebben igaza is volt, de nem olyan értelemben, ahogy gondolta. Személyesei, az elviselt próbák és nyomorúságai (természetesen) személyesek voltak, de nem az Egyház és a nép ügye, hanem az Egyház és a nép szolgálata. Ebben mulasztott, tévedett és majdnem hibázott. Mert igaz, az Egyházért, a népért szenvedett, de nem az Egyház és a nép nevében, hanem csak az Egyház és a nép szolgálatában. És most sem a maga ügyében kell döntenie, hanem csak a szolgálat ügyében. Hogyan lehet döntése hatásosabb és hasznosabb nem neki, magának – hanem az Egyháznak és a népnek. Mint szolgálat. Jézus tanította: nem lehet magánál nagyobb. A bíboros sem lehet magánál nagyobb. Nem mint az Egyház és a nép szenved, hanem csak mint az Egyház és a nép szolgálja, aki szenvedéseiben is az Egyház és a nép ügyét szolgálja. Viszont éppen ezért, egy pillanatig sem szabad ezután feledni, hogy amikor a „hármak” megmozdulnak: ellene (Moszkva), tőle (Washington) vagy érte (Vatikán), nem a saját sorsát kell érte, féltve, vagy figyelje, hanem azoknak a sorsát, Egyházának és népének a sorsát, akiket ellene, vele vagy általa illetnek.

De hiszen mindig is így értette és viselte el a próbákat. Hogyan történhetett, hogy most mégis úgy készült döntenie, hogy csak a „hármak”-ra nézett, és a „hármak konszenzusát” magára vette. Csak úgy lehet, szomorodott el a bíboros, hogy elragadta küzdökedve, amikor a „konszenzust” megértette. Újból megtörtént, és most vele történt, hogy aki túlzott buzgalommal és szigorral szolgál, az akár a szolgálatban is felemeli magát, és annak a nevében kíván beszélni, akit pedig akár élete árán is meg akar menteni attól, hogy eltilthassák a szólástól. És ez hiba, tévedés és mulasztás is lett volna, mert aki csak a „hármakat” nézi döntés közben, az a maga szempontjából fog döntenie. Az ilyen döntést pedig nem a szeretet készíti, hanem az ellenségeskedés. De ha döntés közben a „hármak” hatósugarának metszőpontjában szenvedő Egyházra és magyar népre ügyel, míg tennivalóját elhatározza döntésében, döntését szeretet, az Egyház és a magyar nép szeretete alakítja. És ez a nagy különbség. Különbség a szeretet és a harag között. Ezt a mulasztást érezte, ezt a tévedést követte volna el, és a szeretetlenség

hibájában lett volna bűnös. (Mert a szeretetlenség hibájából következően akár bűnös is lehetett volna. Hiszen elébe vette, tette volna az Egyháznak és a népnek azt, aki csak szolgálja. Amikor Jézus Krisztus megmondotta, nem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon másoknak, és odaadja életét váltságul.)

A bíboros így ismerte fel mulasztását, és így vádolta is magát a lelkipásztor örök aggodalmával, hogy nevében vagy érte szolgál? És nem találta mérsékelte azt sem, hogy gondolatban csak azért került előre az, aki szolgál, hogy szolgálhasson.

Úgy látta, hiába lett volna a szándék dicséretes, ha a döntés mulasztással lett volna téves. Sőt hibás, de akár vétkes is.

A „tényvalóság” tehát csak úgy lehet teljes, ha nemcsak mérlegeli, hanem az Egyház és a nép sorsába be is tudja a „hármak” öfeléje nyúló törekvéseit, törjenek azok ellene, löknek őt messzebbre, vagy nyúljanak akár érte. És amikor a „hármak” más és más irányú, más és más irányból, de feléje nyúló tetteit nem a maga egyéni, hanem az Egyház és a nép szempontjából ítéli (még ha őt is veszik körül), akkor láthatja meg a teljes „tényvalóság”-ban az igazságot.

Az igazság pedig az (teendőjének eldöntését erre kell alapozza), hogy ha az esztergomi érsek, Magyarország primása, római bíboros egy is az Egyházzal és a magyar néppel, az Egyház és a magyar nép nem egyenlő vele, hanem nála nagyobb és több. A magyar nép az Egyházban mint szeretetszövetségben él magával Istennel. Tehát, ismétli magának és magában a bíboros: ő egy az Egyházzal és a magyar néppel, de az Egyház és a nép, ezért kell szolgálja, nem egy vele, hanem nála több.

És ha így tekinti a „hármak”-at, a tényvalóság bántóbb, de világosabb. Könnyebb szavakba foglalni. Moszkvának a magyar Egyház és nép hatalmi gondja. Washingtonnak az Egyház és a magyar nép unalmas gondja. A magyar Egyház és a magyar nép Rómának fájdalmas gondja. Még egyszerűbben és rövidebben: Moszkvának Magyarország csak hatalom kérdése, Washingtonnak Magyarország csak unalom kérdése, Rómának pedig fájdalom kérdése. És ebből az egyszerű és világos meghatározásból következően élesen látható a szándék is: Moszkva a hatalmát erősítené a magyar Egyház és nép felett; Washington a magyar sors kérdésében unalmát üzné el; a Vatikán pedig fájdalmát háritaná át az új magyar püspökökre. Következően, Moszkva el akarja nyomni a magyar népet és Egyházat, Washington kicsinyli a magyar sorsot, a Vatikán pedig a felelősséget adná át az új magyar püspököknek, mert nem érti a magyar lelkeséget. És így látható pontosan a három oldalú „konszenzus”. A „hármak” közül Moszkva elnyomja a magyart, Washington unja, a Vatikán nem érti. És aki elnyomja a magyart, az örül annak, ha a másik unja, ha a harmadik nem érti. És aki unja a magyart, nem sokat törődik azzal, ha a másik elnyomja és ha a harmadik nem érti. És aki nem érti a magyar lelket, az könnyen megegyezik azzal, aki elnyomja és azzal, aki unja.

A bíboros a „hármak”-nál többet tud. A bíboros tudja, hogy a magyar természetet az elnyomatás öli, gyilkolja, az unalom megalázza és a meg nem értés kétségbe ejti.

És mikor idáig jut a bíboros, magába roskad. Most látja, milyen nagy lett volna a tévedés, ha a mulasztást nem veszi észre. Mert siralmas ugyan egy öreg pap egyéni rabsága, lebecsülése és meg nem értése, de égrekiáltóan félelmetes cselekedet a magyar nép egyetemes elnyomása, lebecsülése és kétségbeejtése.

Lehet ám, vívódik a bíboros, hogy mulasztását magánossága tette. Hiszen minden gondját, meglátását, reménységét magánosan kellett elviselni, kimunkálni, és felderíteni. Nyolc évi börtönt, néhány napi csodálatos szabadságot és tizenöt évi menedék-remetesorsot élt meg, és a végén a Szabadság téri, jelképes kilátó és világító toronyban olyan egyedülien magános maradt, mint Magyarország történelmében egyetlen primás, esztergomi érsek vagy római bíboros elődje sem. Barátait, munkatársait, hűséges papjait szakadatlan és irgalmatlan rendőri következetességgel megölték, elűzték, sok esetben elhurcolták az országból, vagy egyszerűen beletaszították az osztályharc társadalmi meszesgödreibe, a társadalmonkívliség nihiljébe, és ezzel a néma, de jól megszervezett szocialista lincseléssel elpusztították őket börtön és

internálótábor nélkül is. Hiszen újabban még azokat is elsüllyesztették vagy eltüntették, akik gyermekfővel a kollektíve elátkozott és általában bűnösnek kikiáltott, véresen megtorolt múltban nem is voltak láthatók, de akikről Moszkva azt sejtette, hogy Magyarországon mint új erkölcsi sarjak a jövőben a magyar nép elé állhatnak.

A bíboros magában bánkódva arra gondolt: kényszerű magánossága tehetette, hogy majdnem mulasztott, majdnem tévedett, és majdnem hibázott.

Teljesen magára maradt.

Mert nemcsak paptársaitól, munkatársaitól és barátaitól fosztották meg, de elzárták a magyar néptől is. Az ablakon ugyan ki tudott tekinteni rájuk, a magyar nép csak kartávolságra volt tőle, de a magyar néphez nem tudott szólni. Ha néha-néha szorongva fel is néztek gondterhelt pillantással ablakára. Senki magyar nem szólhatott hozzá a Szabadság térről, amint ő sem szólhatott a Szabadság téren a magyar nép fiaihoz, leányaihoz. Egyházbeli, népbeli és sorsbeli testvéreihez.

Ez idézhette elő mulasztását.

Míg édesanyja élt, édesanyjával beszélhetett. Amikor tehetette, ha engedélyezték, meglátogatta bíboros fiát, akiért annyit szenvedett. Akármilyen törődött volt, lelke végig erős maradt. Az utolsó pillanatig. Édesanyja meg tudta szólaltatni bíboros fia előtt a magyar nép lelkét. És a bíboros éppen ezért nemcsak a fiú szeretettől indított hálával várta édesanyjának a jövetelét, hanem Magyarország primásának alig titkolható, szomjas érdeklődésével is. Édesanyja beszédéből mindig megértette a magyar Egyház és nép mindennapi, hétköznapi és vasárnapi életének gondjait-panaszait. Sőt a diktatúra által elnyomott nép befelé hangzó jajdulásait is. A fejkendős, széles és csontos arcú, utóbb már igen meghajlott, megtört vállú falusi asszony tudott az ország általános és szószóló nélkül maradt nyomorúságáról is beszélni. Édesanyja csodálatos hitű és lelkierejű, messziségekbe tekintő asszony volt. Ha megérkezett, nemcsak a családra zuhantatott gyötrelmeket sorolta fel. Ezeket, ha nem jött rá a bíboros, akár el is hallgatta. De a maga módján a részletekben is, a falu panaszából érthetően is meg tudta mutatni fiának az egészet, az országos nyomorúságot. A parancsolt nyomorúság mindennapi és egyéni válságaiban is közölni tudta fiával az Egyház, a nép és az egész ország sorsát, testi és lelki pusztulását. És tudta, hogy bíboros fia ezt meg is kívánja. Így hát édesanyjának fejkendős arcából beszélt hozzá a magyar nép elrontott életének mindennapi bajairól. Ezek a bajok nem jutottak fel a Moszkva által engedélyezett politika szintjére, mert a diktatúra titkaiként őrizték; nem jutottak a diktatúra lapjaiba sem, mert tiltották; és nem jutottak a külföldi lapokba sem, mert a vasfüggönnyel takarták. A bíboros azonban édesanyja beszámolójából minden alkalommal megértette, mi a baj a nép között.

A szeretett anyai arc a végén már nagyon bánat- és fáradtság-árkos volt. Sőt – utoljára, amikor nála járt, már színében is megváltozott. Olyan szikkadt, sárga lett, mint a falu határában télen az anyaföld. Amelyből vétetett.

Édesanyja már tizenegy éve halott. A temetésére sem mehetett el. A temetés napján szülőfaluját rendőrök szállták meg, és vették körül. Talán édesanyjának a lelkét akarták elfogni?

Gyóntatója is megdöbbenett, mert békepap szólamokat hangoztatott. A bíboros a magyar ügy körüli nemzetközi mozgalmakat, vonulásokat, de a benti politikai mozdulatokat is élesen látta, értette, a mozgató szándékokat is felismerte, mindezt meg tudta vitatni, magyarázni. De az utóbbi években a magyar néppel gazdagodó, lelki akkumulációja minden vonatkozásban megszűnt. Hazai magyarral immár nem tudott beszélgetni. Végül már arra gondolt kínzó magánosságában, hogy megkockáztatja, üzen régi paptársának, jó barátjának, valamiképpen látogassa meg a követségen. Szenvedélyesen imádkozó, megbízható, józan ítélőképességű paptársa volt. A szabad világban és szabad szellemi életben elismert, tehetséges, országos hírű író, újságíró, hitszónok, kiváló pedagógus. De ezzel, bizony, elkésett. Mire az amerikaiak kimódolták, hogyan üzennek érte, milyen nessel jöhet be az épületbe baj nélkül, már nem jöhetett. Elpusztult. Mint annyi paptársa és barátja. A rendszeres irtás őt is elérte. Ugyanúgy,

mint a többit. Félretolták az életből, eltiltva minden munkától, és ha nem is közvetlen golyós fegyverrel, hanem közvetve, következmény-fegyverekkel, golyó nélkül is, megölték. Különb tudása miatt. Gyűlölő és féltékeny kegyetlenséggel társadalmon kívüli lepraéltre kényszerítették. Tudása, amelyért egykor az egész ország becsülte, immár nem értéke, hanem súlyosbító körülménye lett lepraéletének, sőt megélhetésének is. Ravaszul kimódolva: értelmetlenné tették hétköznapijait és üldözötté vasárnapjait. Szóval ez a nagyrabecsült és tudós paptestvére is belehalt a magyar élet peremén létesített és jól őrzött szocialista meszesgödörökbe, amelyek egyikébe belelőkték, és tartották kimúlásáig. Mint a többit.

És még csak Szibériába sem kellett elszállítani őket.

Igaz, a bíboros többet olvasott a követségen Magyarországról, mint ezekben a napokban bárki más. Olvasta a budapesti sajtót, az angol, francia és német könyveket, kiadványokat, és a számúzetésben megjelenő magyar újságokat. A budapesti pártajtó az elhallgatásban volt kiemelkedő teljesítményű. Szemérmetlenül tudtak hallgatni olyan eseményekről is, amelyekről már mindenki beszélt, és amelyekről a követségen pontosan, részletesen értesültek. Budapest népe azonban az igazmondás fanatikusa maradt ennek ellenére is, és minél jobban titkoltak valamit, annál többet susmogtak róla a magyarok. Az angol, francia és német lapokból sajnos azt is látta, a magyarellenes hang, amelyet most már nemcsak a szomszédállamok sovíniszta-kommunista pártjai fütöttek, hanem a nyugati szalonkommunisták is, hogyan támad fel ismét, miután 56-ban teljesen elnémult. A szétszórta, szinte az egész világon megszólaló száműzött magyar lapok kicsiny erejükkel magukra vették a helyesbítés és védelem nagy feladatát, és végkimerülésig küzdöttek a nemzetközi rágalmak és hazugságok ellen, amelyekkel ezek a „jósomszédok” és (legtöbbször nem is rosszindulatú, de elképesztően tudatlan, tájékozatlan) nyugati elvtársaik az elszakított, hadizsákmány-sorsú magyarok kiirtását akarják feledtetni, és ha kellett, megindokolni. A fennhéjázóan önhitt és kivételes jódoalgában ellustult, lustaságában közönyössé vált sajtó és közvélemény nem ismerte Közép- és Kelet-Európa történelmét, nagyszláv és kisszláv, vagy balkán-román sovínizmusait, és a magyar nép európai elsősülöttségét, történelmét, szabadságharcait, amelyek mindig ezekért a népekért is szóltak, néha közvetlenül is, de közvetve minden alkalommal. Mint az elhízott, eltunyult emberek általában, a nyugati közvélemény is jobban szeretett pletykálkodni, mint tanulni, tehát a szaporán terjesztett, elképesztő, vakmerő újhazugságokat szívesen vették, ízlelgették, és a történelmet még csak nem is feledhették, mert nem is ismerték.

Mikor erre gondolt a bíboros, egy pillanatra felderült. A magyar politikai élet egyik kitűnősége New Yorkban élt, és ott is halt meg. Brillións embere volt a magyar parlamentnek. Szellemes, kritikai elme, bátor beszédei, teljes horizontú látóköre hamarosan az ellenzék padsoraiba vitték. Már a háború alatt Amerikába került, és mint száműzött, ott is fejezte be életét. Róla mesélte az egyik követségi tisztviselő (aki amerikai magyar volt, és jól ismerte), hogy kritikai szellemessége a számúzetésben sem hagyta el a volt képviselőt. A szellemes magyar parlamentter mondotta ezekről a sokszor nevetetően buta, sokszor fájdalmasan durva, magyarellenes tódításokról, cikkekről: „Szívesen ülnék én is békésen az Atlanti-óceán partján, és szívesen hallgatnám a tenger mormolását, miként Mikes Kelemen tette a Márvány-tenger partján; a hazáról álmodozva – ha nem kellene minden nap a külföldi lapokat olvasnom.”

Ezzel a sötétben fakadó mosollyal lépett a bíboros a kapcsolóhoz, és gyújtotta fel a villanyt. A kigyúló, hirtelen fény pillanatokig, mint megkínzása óta mindig, elvakította. Helyesebben szólva: elkápráztatta (de attól sem látott túl sokat). Szeme előtt fénylő kis napkorongok, színesen égő négyzögek és sárgán villanó más mértani ábrák táncoltak.

De ez eddig még mindig hamarosan elmúlt.

Behunyta szemét. Állt a szoba közepén, várta, hogy a káprázó és kápráztató geometria elmúljkék látásából.

Már megnyugodott. Mulasztásérzete megszűnt. Tudta már, nézőpontja volt téves, a szempontját, amelyből nézve dönt, kell megváltoztatni. Politikai tájékozottsága teljeskörű.

Népismerete egyidős gondolkozásával. Krisztus kezét, amely eddig vezette papi szolgálatában, sohasem engedte el. Csak a szempontja volt téves.

Amit ezenkívül szeretne, már nem kaphatja meg. Szeretett volna valaki magyarral még a döntés előtt beszélni. A követségen kívüli, az őt védelmező diplomáciai vonalon túli, túlonti magyarral, hogy hallja, mi a vélemény ma róla népe körében?

És erről eszébe jutott az „investigative reporter”. A jól tájékozott garabonciás, az amerikai újságíró alakja megjelent szeme előtt. Láta mindig borzas szurokhaját, csontos, hosszú lófejét, nevetésében előharapó, agyarasan hosszú és széles fogait. És hallotta szavait, amikor módszerét elárulta. Hogy: „Tudja, kardinális...”

És a bíboros meghökkent, de ugyanakkor meg is dermedt. És hátha? Hátha mégis! Hogy hátha mégis tud valakivel beszélni? A diplomáciai vonal túloldaláról. Mégis... A döntés előtt. Túlonti magyarral.

A bíboros órájára pillantott. Kilenc óra huszonöt perc volt. Még nem késte le. A váltás tíz órakor történik. Még harmincöt perc. Még időben segített a vizslariporter.

Először előkotort egy hosszú szivart. A havannát pontosan, méricskélő ujjakkal négyfelé vágja. Aztán vállára veti fekete köpenyét.

És kemény, határozott mozdulattal fejébe nyomja fekete kalapját.



## és a negyed szivar

A bíboros nyugodt léptekkel haladt a folyosón. Mint ahogy illik annak, aki esti sétájára indul. Tudta, ilyenek is látják a földszinti előcsarnokban lévő tengerész-gyalogos őrség. Amint jön le a lépcsőn. Elsőnek a képernyő előtt ügyelő „marine” őrmester vette észre. Figyelmeztette társait. Felállva fogadták. Három, fiatal, mosolygó katona. Vasaltan, borotváltan, feszesen és éberén pillantottak rá. Csillogó szemük kíváncsi érdeklődéssel, de tisztelettel is áll a bíboroson. Az őrmestert nevén ismerte, mert ha tehette ott volt a reggeli misén. Szlovák fiú, apja Kassáról következett el Amerikába. Udvarias és figyelmes. Most is kérdezi, nem kíván-e kíséretet őexcellenciája? (Az amerikaiak „excellenciát” mondanak.)

Mikor beteg volt, az orvoson keresztül kérte, hogy bármikor kimehessen az udvarra sétálni. Megengedték, de azután is csak kíséreléssel léphetett ki az épületből, mert a szomszéd ház tetőjén rendőrök lesték az amerikai követség udvarát. Puskás rendőrök. Néha látták is őket a követség udvari ablakaiból, unatkozva mászkáltak a tetőn, mint valami nagy bogarak, akiket a nap melege előcsalt rejtekhelyükről. Aztán, alkalomadtán, elmagyarázta a követség vezetőjének, hogy ha kísérelgetik az udvaron, nem érzi magát szabad embernek. Még ha tudja is, hogy védelmére vannak körülötte. Úgy tettek, mintha nem értenék, udvariasan nevettek, és nyugtatták. Hát ha úgy akarja, ígérték, ezután nem egyenruhás, hanem polgári ruhás követségi lesz a sétatársa. Higgye el, jó az, ha valaki ott van mellette... De mikor erre felhagyott sétáival, és többé nem lépett ki az udvarra, sietve közölték vele, hogy hiszen ha egyedül kíván sétálni, sétálhat akkor, amikor akar. És ezután kezdte az esti sétákat a kivilágított udvaron. Van ennek is már vagy nyolc éve. És azóta ez az esti séta lett az önmagának engedélyezett egyetlen luxus, az egynegyed szivar ideje. Minden este nyolc és kilenc között kimegy az udvarra, viszi az egynegyed szivart. És a ház sarkában álló, nagy fák alatt elszívja.

Most is, mielőtt kilépne a hátsó ajtón a villanyfényes udvarra, rágyújt. Ehhez az egyik katona függén és figyelmesen, újszerkezetű, nagylángú öngyújtóján tüzet kínál.

Aztán kilép a nappali világosságban úszó udvarra.

A követségiak azt is tudták, hogy a háztetőn figyelő rendőrök nem ahhoz a rendőri egységhez tartoznak, mint a földi őrség, amely a követséget kívülről körülveszi. A padláson tanyázóknak, a „légi-különítmény”-nek (mondották tréfálkozva) semmi köze azokhoz, akik az épület előtt strázsálnak. Az utóbbiak, a ház előtti posztok tartoznak az államvédelmi rendőrség egyik különleges csoportjához, amelynek más dolga sincs, csak a követség őrzése. Legfelső irányítás mozgatja őket, ha rangjelzésük nem is mutatja, a különítménybe csak tisztet osztatnak be. Tudják, mikor kell a követséget az épülettel szembe fordítva szoros-szigorúan őrizni, és ellenőrizni, és mikor kell a követség épületének hátat fordítani. Amikor a színes, nagyrészt afrikai diák-tüntetőket ráengedték a követségre, a rendőrörszemek egyszerűen hátat fordítottak a követségnek. Aztán autóstól el is füstöltek, sehol sem lehetett látni őket. Mutatták, hogy az államvédelmi rendőrség nem vette észre, ami készül, ennél fogva nem is tudja, hogy mi történik... Az afrikai és más színes diákok elő is nyomultak a követségi konyháig, a mellette levő étteremig, és ott ezek az egyetemi hallgatók, akik állítólag azért jöttek Afrikából és Ázsiából, hogy Budapesten tanuljanak, nagy gyönyörűséggel és főként nagy hozzáértéssel törtek-zúztak, elpusztítva mindent, ami a konyhán és az étkezőben törhető volt. A követség vezetőjének Jenki hidegvérűsége tette, hogy emberéletben nem esett kár. Ugyanis a követség katonai őrségét visszavonta, és engedte, hogy a tüntetők zavartalanul győzhessenek és tombolhassanak tányérok, lábasok és fazekak felett. És mivel a színes diákok semmiféle ellenállásra nem találtak, szinte parancsszóra, rejtélyes módon, egyszerre eltűntek – számos amerikai kést-kanalat-villát és sótartót foglalva el.

És ismét megjelent a követség épülete előtt az államvédelmi válogatott és tapintatos rendőrkülönítménye. Mintha mi sem történt volna. Nem is tudta senki sem megmagyarázni, mi volt ez tulajdonképpen. Csak egy volt bizonyos, hogy rendeletre történt. És az is tény volt, hogy a hidegvérű követségi vezető magatartásáért Washington elismerő dicséretben részesítette. A bíboros magában meg is állapította, hogy ebből az is látszik: Washingtonban jobban tudják, hogy mi okozta a konyhai csete-patét, mint a budapesti követségen. Vagy az derült ki mindebből, hogy vele nem közölték: mi idézte elő a támadást. De a követséget körülvevő rendőrörszemek a támadás után ismét ugyanolyan szigorúak lettek, mint voltak a támadás előtt. És sokszor még a gyanútlan járóelőket is megállították, szigorúan igazoltatva azt is, aki valahová a szomszédságba igyekezett, és véletlenül a követség elé tévedt. „Nehogy árhassanak az amerikai követségnek...” hangoztatták a jól kiképzett államvédelmi rendőrök.

Tizenöt év alatt a bíboros megtanulhatta az épület előtt posztoló őrszemek jövését-menését, menetrendjét. Meg is tanulta. Naponta háromszor váltják egymást. Két kocsi, a két kocsiiban nyolc államvédelmi. Őrségük időtartama nyolc óra. A nyolc emberből kettő sofőr. Ezek legtöbbször az első kocsiiban ülnek össze, és kártyáznak. Vagy mindegyik a maga kocsiában alszik. Az őrség három ember. Ezek pedig kétóránként váltják egymást. Az a három, aki nem áll őrségen, vagy a második kocsiiban beszélget, vagy újságot olvas. A hármassal felállása: a központi őrszem a követség ajtaja előtt posztol, a másik kettő a központi őrszemtől indulva cirkál jobb és bal felé. Járják a követség épületének a frontját, mennek a kerítés mellett, ameddig tart, aztán fordulnak vissza az ajtó felé, ahol a központi őrszem egyhelyben áll. A követségi szerint ennek az őrségnek semmi köze a háztetőn figyelő rendőrökhöz. (Vagy talán csak annyi, hogy egymást is őrzik, ellenőrzik.)

A követség épületének baloldalán, az épület és a magas vaskerítés szögletében három dúslombozatú platánfa áll. Közel a vaskerítéshez. Ágaik kinyúlnak a járda fölé. A bíboros minden este idesétál, nekitámaszkodik az egyik platánfa törzsének, és a kerítés vasdárdái között a Szabadság térre kipillantva, a nagytenyerű platánfalevelek védelmében elszívja az önmagának engedélyezett, egynegyed szivart. (Amely nagyon hamar szivarcsutka jelleget vesz fel.) A szobafáradtságot itt pihente ki a bíboros minden este.

Azt hitte, titokban teheti, és ha visszahúzódik a platánfa törzséhez, a rendőrörszemek nem veszik észre. Hiszen a kerítésen innen volt, azok pedig a kerítésen túl jártak fel-alá.

Ez év tavaszán történt, április elején, hogy míg így támogatta a platánfa törzsét, és szívta a szivarcsutkát, a magas, hosszúlándzsás, fekete vaskerítés túlsó oldalán megállt az államvédelmi rendőrörszem. A járdán állt, és csendesen, alig hallhatóan ráköszönt.

– Jó estét, plebánus úr!

Így mondotta, „plebánus”. A hangján érezte, magában nevetett is hozzá. Igen, hát hiszen mondták néha így arrafelé, ahol a bíboros kápláncodott, és plebános volt: Vas megyében, Zala megyében. Egyszerűbb népek sokszor mondták így, hogy „plebánus” úr. De az urasabb népek is mondták így, egymás között, nevetve. De azok gúnyolódva vagy csúfolkodva nevezték a háta mögött „plebánus”-nak. A bíboros bizony hirtelenjében nem tudta, hogy ebben a váratlan megszólításban most melyik értelmezés járt ki neki. Meg aztán úgy meglepődött, hogy ezzel talán nem is törődött.

Annyira váratlan volt a rendőr köszönése.

Közben a rendőr nem fordult feléje, a fák felé, hanem háttal állt a kerítésnek. Nem látott többet belőle, csak annyit, hogy alacsony, szélesvállú ember. Annyit azonban tudott róluk, hogy akit ideküldenek, erre az őrségre, ha közrendőri egyenruhában is jön, államvédelmi tiszt. Szóval: válogatott rendőrök. Már ezért is meglepte az őrszem megszólalása. Hogy köszönt. Persze, az is meglepte, hogy a rendőr mégis észrevette, hogy itt álldogál a platánfák alatt. Pedig a fa törzséhez húzódva, nagy csendben állt. Lehet ám, hogy a szivarfüst árulta el. Erre nem gondolt. Előbb csak a hangját jegyezhetette meg. A tavaszi esték áprilisban felhősek, sötétek voltak. Az udvari villanylámpák fényét a platánfák lombja elfedte. Később aztán arcát is kivehette. Kerekarcú,

pofás, fekete kisbajuszos ember volt. A mélyen arcába húzott tányérsapka ellenzője alatt arcában, amely kövér és piros volt, főként a vaskos, tompa orr tűnt fel. Aztán a vékonyra nyírott, kis bajusz, és végül a fölényesen görbe-gúnyos, duzzadt száj. Balti termetű ember, firtatta magában a bíboros, de bőre, bajusza törökös. Alacsony, tagbaszakadt, vállas, kissé már hasas is, kerekarcú, pirosposzgás, feketeszemű, feketehajú.

– Jó estét! – mondotta ugyanilyen csendesen a bíboros is. És meg sem moccant a helyén, a fa mellett állva. Semmivel sem mutatta, hogy meglepődött a köszönésen. A kezükben élve nyolc éven át, megtanulta, sem meglepetést, sem érdeklődést államvédelmi rendőrnek nem szabad mutatni, mert azzal kiszolgáltatja magát nekik az ember. Hát csak állt a fának támaszkodva, közönyös, magától értetődő kíváncsisággal, csendesen megkérdezte:

– Talán Zalaegerszegről ismer, hogy „plebánus”-nak szólít?

És a bíboros is „plebánus”-t mond, hogy elismerje, értette a gúnyt a „plebánus”-ban.

A rendőrből elégedetten, de halkan döccent ki a nevetés:

– Hát csakis „plebánus” úr!

És a rendőr is megmaradt a „plebánus” használatánál. Amivel viszont a rendőr azt mondotta, ha észre is vette a bíboros a gúnyolódást, nem enged rendőr fölényéből, és nem szünteti.

Akkor még a bíboros nem láthatta az arcát. Sötét is volt, de a köszönést is meg a többit is a bíborosnak, és a vaskerítésnek háttal állva mondta. Úgy állt meg a járdán, hogy a tér felé, a Szabadság tér felé nézett, nem a kerítés vagy azon túl a bíboros felé. És aztán ment is tovább őri járatán. A központi őrszem felé ment a követség ajtaja felé. Azzal hangosan nevetgélt valamin. Majd fordult, és már jött is. Elment egészen a vaskerítés végéig, ott sarkon fordult, és jött a járdán. Visszafelé. És megint megállt. Háttal. A Szabadság tér felé nézve. Mintha pihenne, vagy mintha szemlélődne valamin, ami a téren látható. Így hallotta megint a bíboros a rendőr halk hangját.

Mert a bíboros nem mozdult el a fa törzsétől.

– Az öregek hívták magát „plebánus”-nak. Na, meg azt is állították, hogy maga szentember lenne. Mondták magát annak is. Hogy a „szent ember”. Pedig csak anyám volt katolikus.

Nem várt választ, hanem jobbra fordult, és ment a központi őrszemig. Ott megint mondott valamit az ottani őrszemnek, amin megint jót nevettek. Aztán hallotta, koppannak a léptei, jön visszafelé. Most mindjárt jövet megállt. A kerítés előtt, de háttal a bíborosnak, a tere pillantva. És folytatta:

– Azért tisztelték magát szentembernek, mert maga egyszer valami jót tett velük. Pedig nem voltak magának való, templomos emberek. Nem is tartoztak semmiféle templomhoz. Még össze sem esküdtek. De azért ültre jöttek a srácok. Pópa nélkül is. Nem volt szükségük szentelésre. Zalaegerszegen úgy csúfolták őket, hogy bagóhiten élnek. – Csendesen nevetett maga elé, mintha ennek örvendett volna. – Anyám ugyan el-elbújt néha a maga templomának a padjaiban, de csak ha valami nagy baja volt, és ha az öreg nem tudta meg. Mert az öreg mindig megvadult, ha templomról kezdett problémázni neki. Én meg közben törvénytelen gyerek lettem, és az is maradtam. Fattyú. Még ma is az vagyok, ha valakit érdekel.

És most különös, vékonyodó hangon kuncogott maga elé. Mintha ezzel bosszantani akarta volna a bíborost. És magának maradó nevetéssel indult tovább. A bíboros nem szólt, hanem a sötétben a rendőr hangját figyelte (hiszen akkor még az arcát nem láthatta). Valamikor Zalaegerszegen, plébános korában, azzal biztatta magát, hogy személyesen ismeri híveit. De a hang semmit sem mondott, senkire sem emlékeztette. Nem is emlékeztethette, hiszen a hangja halk volt, a rendőr pedig a harmincas éveiben levő ember. Hogyan is ismerhetné? A történeten sem tudott eligazodni. Akárki lehet. Ha valakin segített, sohasem kérdezte, milyen vallású. Anyját, lehet, hogy ismerte a templomból, ha nem is volt tagja az egyházközségnek.

És ha igazat mond. Hiszen rendőr. Könnyen lehet, hogy kicsinálták az egészséget. Valamilyen okból be akarják csapni – figyelmeztette magát a bíboros. Nyolc év alatt jól megtanulta az

államvédelmieket. Első szóra nem hihet egyiknek sem. Lehet, hogy igazat mond, de az is lehet, hogy nem. Még az is lehet, hogy a központban egyenesen kiképezték erre a beszélgetésre.

A rendőr jött vissza a sarokról. Katonás léptekkel, de most elment a központi őrszemig, nem állt meg. Aztán fordult, és most lassított. Úgy állt meg, és nézelődött maga körül (persze, megint háttal), mint aki megunt a járkálást. Megszólt, ismét a térnek beszélve:

– Annyit mondhatok magának, szentember plebánus úr, jól jött a segítség, jól jött, amit tett. Az öreg iparos volt, de csak segéd. Asztalos meg ács. Mindenki azt mondja, hogy jó szakember volt. De ivott, mint a gödény. Ha a Festetics gróf, meg a Weiss báró vagyonát összetették volna, és odaadták volna a kezébe, abból sem maradt volna a családnak semmi. Az egészet elpengette volna. Mert szép hangja volt, sok haver került, nem érdekelte más, csak a dana meg a pia. A lumpenproletár örömei a kapitalizmusban.

Nem várt választ, megint elment. De jött is azonnal visszafelé. Míg fordult, a bíboros arra gondolt, itt kellene hagyni. Hiszen a követségi menedékjog talán erre kötelezné is. Igaz, rendőrrel beszélget, erre pedig talán még a diktatúrának sincs paragrafusa. A beszéde tette, és nem az, amit mondott, és amire (talán) betaníthatták, hanem szavainak kiejtése, a zalai tájszólás muzsikája ragasztotta oda a bíborost a platánfához. És amikor visszajött, és megállt, a bíboros szólt meg. És a bíboros is csendesen:

– Ha megmondja a nevét, talán vissza tudok emlékezni szüleire.

– Megtanulhatta volna a sitiben – és hallotta hangján, hogy mulat a kérdésen – hogy amikor mi, államvédelmieik, szolgálatban vagyunk, nincs nevünk, csak utasításunk.

És később sem árulta el nevét. De azt elárulta, hogy ha szolgálatban van, mindig ez a posztja. Ezért is vette észre, hogy a bíboros esténként itt áll. Őrszemes ideje minden este nyolctól–tízíg, aztán éjfél-től–kettőig tart.

Sokkal keservesebb tanulsága volt rendőrügyekben, semmint elhitte volna, hogy ez az államvédelmi rendőr a maga jószántából kezdett beszélgetést vele. Mégis, ha tehette, szóbaállt vele. Értette, hogy a rendőr eleinte másról sem hajlandó beszélgetni, csak Zalaegerszegről. És azt is megállapította, hogy valóban ott nőhetett fel, mert jól ismerte a várost, még az akkori emberekről is tudott. De a bíboros feltételezte, hogy még így is ravasz szándék rejtőzhet megszólalásában. Rendőrtrükk. Talán a honvágyat akarják felkelteni benne. Tizenöt évi remeteélet után bizonyára feltételezik, hogy vágódik a kerítésen kívüli világba, talán éppen Zalaegerszegré, ahol olyan hosszú ideig dolgozhatott a jó lelkek között. De tévedtek, ha azt hitték, hogy ezzel elkeseríthetik, hogy emlékeivel felzendíthetik önmaga ellen. Amikor már nagyon kimerítette a szobafáradtság, és az amerikai angol beszéd, a negyedszízart mindig itt szívta el a platánok alatt, hallgatva a rendőr beszédéből kihangzó zalai muzsikát. Este nyolc óra után, és a fa sátra alatt állva, a szivarcsutka édes füstjébe burkolózva, sokszor hallgatta a rendőrt. Megforgatta minden szavát, mert magában meg akarta alkotni a rendőrt (talán az embert is), aki a vaskerítésen túlról fölényeskedett. Főként a hetykélkedve, hányaveti módon elejtett hencegéseit fontolgatta a bíboros. Mert a rendőr szeretett hencegni. Evvel érezte, hogy most felette áll a bíborosnak.

És a bíboros még ennek, a magában kialakított embernek sem hitt. Ha olyan hosszú, magyar magánosság után szomjas örömmel is hallgatta beszédéből a zalai tájszólást, mindig emlékeztette magát arra a bíboros, hogy jófülű rendőrrel a tájszólást is el lehet sajátíttatni. Ha úgy gondolják, hogy ezzel a célbavett embert lépre tudják csalni. A diktatúra rendőrei türelmes embervadászok. Vadul türelmesek.

De meg aztán tanítani sem kell. Hiszen Zalaegerszegről is kaphattak már nekik való szerencsétlent. A történetek pedig egyáltalán nem számítanak. Az életrajzírás műfaja a káderlapok gyakorlatában mesterművekig fejlődött. Úgy a rendőrök, mint az elnyomottak mesteri életrajzszerkesztők lettek.

Annyi életrajzot, és az életrajzokban annyi hazugságot az elmúlt ezer esztendőben nem írtak Magyarországon, mint a moszkvai diktatúra néhány éve alatt.

## és az osztályharcos törtető

A bíboros hallgatta az államvédelmi rendőrt, de egy szavát sem hitte el.

Éppen ezért szórakoztatta állítólagos földijének a megfigyelése, és rendőri ravaszkodásának kikémlése. Például: a rendőr egyenesen nem mondotta ki, de beszédéből kitalálta, egyetemet végzett, a jogi karon folytatta tanulmányait. Ugyanis azzal dicsekedett, hogy a népi demokratikus rendszerben azért juthatott be az egyetemre, mert apja, akit csak a „vén tütüs”-ként emlegetett, 1919-ben vörös katona volt. Szerencséjére ezt az öreg igazolni is tudta. Soha életében a „vén tütüs” nem lendített rajta annyit, mint ezzel. Ezért juthatott be könnyen a rendőrségre is. Amint leszolgálta katonaidejét, felvették. Azt sem mondotta, de az egyetemi végzettségéből értette, tiszt lehetett. Arról is beszélt, hogy 56-ban volt éppen kiskatona, de ebben is szerencséje volt, mert lent szolgált a román határ mellett, a kapitányuk okos ember volt, csendben lapultak a helyükön, amíg a ruszok meg nem érkeztek. Utána már nem történhetett semmi „zűr”. Helyben voltak. Nem is történt senkinek sem baja, és 56 nem volt akadály a rendőrségi felvételin.

– Jó a káderem! – hangoztatta osztályharcos fensőbbsséggel. – Se úr, se papféle sohasem volt a „vén tütüs” családjában. És a rendőrség ma jó szakma, sok kell belőle. Jogásznak meg mi keresni valója van a népidemokráciában? Ügyvédre nincs szükség a munkáshatalom mellett, elintéz ma mindent a párt. Csak rá kell bízni. Elmentem rendőrné, és most minden stimmel. Nem bántam meg, plebánus úr! Ez most a mi világunk, nem a papoké...

A bíboros hamarosan megismerte az embert, sőt fel is ismerte az egyenruhában. Karrierista volt a javából. Osztályharcos stréber, aki azonban sohasem emlegette az ideológiát, sem az ideológus pártnagyaságokat, a moszkvai vörös atyuskák nevét sem ejtette ki a száján, de még a magyarországi helytartókról sem beszélt. Érvényesülésért törtető – a népi demokráciában. Aki éli a diktatúra rendszerét, mert az a létező, az az egyetlen rendszer Magyarországon. Nem harcol érte, de ellene sem. Szimplán elfogadja: éli. És miután a létező rendszer megnyitotta előtte személyes érvényesülésének piszlicsári kiskapuját, kommunista jósorsában kényelmesen, elégedetten el is helyezkedik. Népi demokratikus stréber, állapítja meg magában elmosolyodva a bíboros. Rövid távon a diktatúra megnyugtató előnye, de hosszú távon a diktatúra nyugtalanító veszélye.

Ugye, a kisember is lehet racionális (franciás értelemben is), és ugyanúgy vélekedhet, mint a vatikáni keleti politika: ez létezik, ez van, helyesebben ez „adva van”, ezzel kell élni, ebből kell kiindulni. Tulajdonképpen a racionális stréber és a keleti politika egyetértenek, és milyen lelki defetizmus lehet abból a belenyugvásból, amelyben ezek ketten találkozhatnak.

A bíboros úgy találta, érdemes megfigyelni ezt az államvédelmi strébert. Megelégedett, büszkélkedik azzal, hogy milyen jól helyezkedett el a rendőrségen. Hencceg a karrierjével. Pedig tudja nagyon jól, hogy mit jelent ma a rendőrség, az államvédelmi. Ezt azonban elfelejti, legalábbis úgy mutatja, hogy elfeledte. Hanem a karrier előtte kinyílt alkalmával dicsekszik. Mert rendőrtiszt lett.

De valóban hencceg ez? kérdezi a bíboros, akinek az emberi hang rezdüléseinek megértésére jó füle van. Vagy csak a muszáj-uralom alatti, elnyomott állapotában, amely ellen mit sem tehet, a magára maradt kisember haszonlesése, helykeresése beszél belőle?

És valóban nem törődnek azzal, amit ma a rendőrség, az államvédelmi tennivalója jelent?

A bíboros sokat gyóntatott, és a gyóntatószék félhomályában megélesedett ember-hallása és ember-értése. Nem, nem, győzködik a bíboros, ez az államvédelmi rendőr tulajdonképpen nem hencceg érvényesülésével, hanem inkább mentegeti önmagát a karrierrel, és azt magyarázza, miért is lett belőle államvédelmi. A morális tanács, támasz nélkül maradt kisember a maga módján és tereptörpe gondolkozásával azt mondja el, hogy bolond lett volna, ha nem vállalja a

rendőri karriert, amely az államvédelmi szervezetben tisztséget, fizetést és hatalmat is adott neki a többiek felett. Hiszen azt az egész beszélgetésükből, a mai napig érthette a bíboros, hogy ez a rendőr nem ideológus. A párt elméletéről sohasem szólt egy szót sem, és amikor a bíboros kíváncsian erre vitte a szót, azonnal másról kezdett beszélni. A stréber lélektana szerint igyekszik tökéletesen végrehajtani azt, amit neki a főnökei parancsolnak, és mutatja, a többi nem az ő dolga, vagy felelőssége. A stréber dolga a feltétlen engedelmesség, nem az ideologizálás. És a bíboros tudta, ha egyszer a szemébe mondotta volna, hogy amikor henceg, tulajdonképpen mentegetőzik a karrierjével, hogy mutassa: ezért tette, ezért lett államvédelmi, mentegetőzését felháborodottan tagadta volna. A stréberek mindig így tettek, hiszen ez a tagadás is része a törtető karrierjének.

A rendőr, állítólagos földije, egyszerűen és természetesen karrierista, törtető kisember. Nem kommunista, hanem csak párttag. Magában bizonyosan úgy gondolja, elég, ha tagja a pártnak, fegyverese az ideológiának, de hogy az elmélet miket mond, vagy a parancs, amit végre kell hajtania, miért, hogyan jött létre, ez már nem az ő dolga. Ez mind felülről jön, amiről még spekulálni sem egészséges dolog. Igen, ez az államvédelmi valójában nem kommunista, még ha annak is mondja magát, hanem egyszerűen osztályharcos stréber.

Még az apjában sem dicsérte, hogy 19-ben Kun Béla vöröskatonája volt. Csak a „vén tütüs”-nek nevezte, és abból, hogy harcolt a kommunista diktatúráért, csak azt tartotta jelentősnek, ami rendőrkARRIERJÉHEZ kellett, amivel apja a mai párdiktatúrában érvényesüléshez segítette. A szüleiéről gúnyolódva beszél, hogy „bagóhíten éltek”, mert nem kötöttek házasságot, de azt jónéven veszi, hogy ennek következtében törvénytelen gyerek maradt, fattyú, mert ez megint segített abban, hogy ma jó kádernek számít.

Újtörtető az osztályharcban. De a bíboros szerint ez nem egyedül a stréber életfelfogása. Mások is érznek így. A diktatúra adva van, azt mondják, sokáig tart, tehát a diktatúra valóságából kell kiindulni, élni kell a diktatúrából, illetőleg élni kell vele.

Az is felkeltette a bíboros érdeklődését, hogy habár az ávós köszönt rá a bíborosra, és nem a bíboros szólította meg, mégis minden mondatában gúnyolódó és fölényes volt. Sokszor bántóan nyers, sőt ellenséges is. És habár a hangja titkolózó, halk volt, a beszéde csendes, majdnem suttogó, mégis durva volt. Beszédébe sokszor kever, a bíboros úgy érzi, szándékosan, visszataszító, nem egyszer undorító rendőrkifejezéseket. Amikor pedig jól tudhatta (ha valóban zalaegerszegi), a bíboros ezt a beszédet otthon nem szokhatta meg. De a bíboros azt is tudhatja, ezt a beszédet az ávós sem tanulhatta Zalaegerszegen. Az emberek ott nem beszéltek ilyen hangon, ilyen szavakat nem ismertek. Ez a beszéde ugyan nem tanúsította, hogy tényleg zalaegerszegi lenne. Ez a durva hang és visszataszítóan lealacsonyító beszéd inkább arról győzte meg a bíborost, hogy beszélgetésük minden szavát valahol jelenti. És ez a hang, ezek a szavak nem is neki, hanem fölötteseinek szólnak, akiknek jelent. Hogy így beszélt a bíborossal. A mutatott ripókság hangban, modorban, szavakban azért kell, mert ezzel mutatja, hogy a beszélgetés során is rendőr maradt a bíborossal szemben. Államvédelmi. A karrierista tipikus félelme beszél belőle, és a törtetéshez szükséges kettős biztosíték igénye teszi, hogy így beszél. Mert ha utasításra is beszélget a bíborossal, még akkor is ajánlatos mutatni: a parancsolt beszélgetés közben sem feledkezett meg arról, hogy ávós rendőr. Ezért rendőri, durva a beszélgetés hangja. És ez a durva hang bizonyítja, a beszélgetést meg akarja tartani hivatalos, államvédelmi mederben-modorban.

Ami viszont azt is sejteti, hogy ez a buzgó, karrierista rendőrtiszt egyáltalán nem érzi magát a rendszer biztos részesének, hanem csak kiszolgálójának. És miközben fölényesen, durván gúnyos a rendőr: fél. Félti fényesnek tartott pályafutását, hogy rendőrtiszt, ezzel félti jövőjét, a karrierjét is, mert ismeri a rendszert, amelynek még nem részese, csak zsoldosa, tisztje. És attól fél, hogy a bíborossal vállalt kapcsolat miatt egyszer elővehetik, szóval hogy a bíboros rossz értelemben rákerül káderlapjára. Ami nemcsak karrierjét, hanem őt magát is bajba hozhatja.

Még ha utasításra is tette, amit tett, még akkor is. Tehát már most is, és a vállalt beszélgetésben is, éreztetni kell, hogy a bíborossal csak mint rendőr beszél – rendőri hangon.

Ugyanakkor színpadiasan menetel a kerítésen kívül, csak háttal állva beszél vele, hangját sem emelné fel, hanem csak dűnnyög, mormog, megjártassa, érezteti a bíborossal, hogy titokban szól hozzá. Hogy nagy kockázatot vállal, mert vele szóbaáll. De ezt valószínűleg a felettesei utasítására teszi, ezzel a bíborost akarják meggyőzni: a rendőrrel nyugodtan, esetleg bizalmasan is beszélhet. A bíboros nem tudta kitalálni, hogy mi volt a közeles céljuk. Figyelt, de erre nem jött rá.

Mindennek ellenére eddig a bíborost a beszélgetés szórakoztatta. A zalai tájszólás fülének annyira kedves muzsikája valósággal gyönyörködtette, a nem túlságosan okos ávós átlátszó színészkedése pedig mulattatta. Ebből a rendőri, fölényesnek készített beszélgetésből aztán egyszer ki is zökkent a rendőr. Egyetlen egyszer, de kizökkent a fölényes és gúnyos modorból, és szinte emberi hangon szólalt meg. Ez a nyáron történt. „Tudjuk”, mondotta, amikor a beszédben elakadt, „hogya papa, mama meghalt!”

Mindig többes számban beszélt. „Mi”, a hatalom. De akkor még ez sem számított. Amikor ezt kimondotta, hirtelen el is hallgatott. Mintha megijedt volna attól, ami kicsúszott a száján. Vagy nem tudta, hogy ezt kimondta, most mit mondjon? És ott is maradt, nem mozdult el állóhelyéről. Ott állt mozdulatlanul a vaskerítés előtt. Háttal a bíborosnak. És hallgatagon.

A bíboros is hallgatott, és ha rendőr is volt, a „földi”, hallgatása megindította. A bíboros ismerte az egyszerű emberek természetét. Akik nem értettek ahhoz, hogy a másik gyászában hogyan kell a részvét és az együttérzés társadalmi jómódban kicirkalmazott szavait használni. „Tudjuk, hogy papa, mama meghalt...” És elhallgatott a rendőr. Ez a hallgatás nem lehetett betanított. Mert ha erre a témára előkészítették volna, bizonyosan megtanították volna valami obligát, elfogadott kifejezésre is. Szájába rágták volna, hogy azt dűnnyögje el. Ekkor a bíboros sem tudta, mit lehetne erre válaszolni. Úgy érezte, ha bármit is mond, a köszönet szavai széttörték volna azt az önkéntelen és pillanatnyi, érzelembeli kapcsolatot, amely akkor este köztük a hallgatásban létrejött. Nem tartott, csak pillanatokig, de míg tartott, ha háttal is állt a bíborosnak, olyan volt, úgy állt a zömök, vállas fegyveres a kerítés másik oldalán, mintha most nem lenne ellenség. Sőt, mintha védené, és nem őrizné, a kerítés másik oldalán.

Mintha régi rendőr lenne. Nem tányérsapkás.

Ez az emlékszerűen felvillanó jóérzés akkor is csak néhány pillanatig tartott. Sokkal jobban ismerte a múltbeli és jelenbeli rendőr közötti különbséget, semmint higgyen az ilyen kapcsolat állandóságában. Volt ideje és alkalmá arra, hogy kitapasztalja, megtanulja a diktatúra rendőreit. A vallatás, a verések és a rúgások jeleneteiben, aztán a fájdalmak idején, a kínok lángoló, vérekes függönyén keresztül ismerte meg őket. Később, a börtön szakadatlan megaláztatása, a tervszerű gyengítés és sorvasztás éve alatt figyelte őket, és ha lehet így mondani, tanulmányozta is magartásukat. Tudta, hogy nincs érzelem.

Megállapíthatta, hogy a diktatúra rendőrei, akik államvédelmieknek nevezték magukat, mindenkinél rosszabbak, romlottabbak és gonoszabbak voltak. Talán betegebbek is. Rosszabbak voltak a fegyőröknél is. A fegyőr (ha jól odafigyelt a rab, rájött) ugyanúgy az élet aljára, a börtönök szintjére kényszerített ember, mint a rab. A rab a fegyőr foglya volt, de bizonyos értelemben a fegyőr is foglya volt a rabnak. Mégis, ha a fegyőr nem volt beteg, szadista, a foglalkozása már nem kényszerítette arra, hogy a rabból bármit is kicsikarjon. A fegyőr a szétvert rab testéből, mire az hozzá került, már nem akart semmit, sem beismerést, sem hamis tanúvallomást, vádat kiboncolni. A fegyőrnek már nem kellett semmiféle hazugságot, beismerést, vallomást felmutatni, hiszen a neki átadott rab már ítélet alatt volt. Már falak közé jutott, vallomását már kiadta magából, sorsát már eldöntötték. Legfeljebb úgy kellett vele bánni, hogy minél előbb elpusztuljon. Hogy a börtön mint elemésztő verem hasson, és a börtön valóban és minél előbb életfogytiglani legyen. A bíborossal is ez volt a terv, őt is életfogytiglanira ítélték. De az emésztőgödör-börtön, benne az életfogytiglani pusztulás a vallatás gyötrelmei után már

nem is számított erőszakos cselekedetnek. Annyira lassú és kimért folyamat volt, hogy bele lehetett nyugodni. És a börtön már engedte, hogy a rab bizonyos fokú emberi méltósággal burkolózzék a börtön csendes szörnyűségébe. A börtönben is lehetett méltóságteljesen meghalni, ha mindketten, a fegyőr is és a rab is beleegyeztek, hogy kár a siettetésért, meg a védekezésért is. Úgyis vége.

A bíboros elmondhatta, hogy a saját bőrén tanulta meg: a szovjet diktatúra fegyveresei között a legrosszabb és leggonoszabb az úgynevezett államvédelmi rendőr. A diktatúra államvédelmi rendőrei, az „ávósok” gyönyöröszönű kopók voltak, harapdosó, fájdalmat tépő és azon nyálzó kopók. Az államvédelmi rendőr feladata volt, hogy az elfogott emberből akármilyen úton-módon, megtévesztéssel, zsarolással, megszegényítéssel, rettentéssel, csalással, kínzással, ütlegeléssel, de kikényszerítse a vallomást, hogy a fogoly a bűnös, vagy tanúsítja, hogy valaki más a bűnös. Bűnös abban és olyan módon, ahogy azt a diktatúra államvédelmi rendőrei előírták. A diktatúra rendőre addig üti-veri-töri-zúzza-kínozza, valósággal ostromolja a foglyot, amíg azt össze nem törte, el nem foglalta, és amíg a testében, lelkében megrokkant ember be nem vallja, amíg nem hajlandó tanúsítani, amíg alá nem írja, amit az államvédelmi rendőr diktál, vagy amit vallomásaként előre megfogalmazva elébe ad. Nem azt kell bevallani és tanúsítani, amit a fogoly tett, vagy tud, hanem amit az államvédelmi rendőrnek a diktatúra utasítása, hatalmi érdekei szerint „produkálni” kell. És ha ez nem sikerül a testi és lelki kínok végletes okozásával és elszenvetésével, akkor következik az ávós szuperrendőr, az ávós orvos, aki kémiai tortúrákkal addig kezeli, amíg a fogoly vagy mindent elfogad, öntudatlanul aláír, vagy beleőrül az ávós orvosi kísérleteibe. És ha már mindezen túlesett a fogoly, csak akkor kerül a fegyőr kezébe, aki felsőbb kívánságra legfeljebb olyan rothasztó lyukba szorítja, ahol lassan, apránként, de előbb-utóbb biztosan el kell pusztulni. És ebbe a rab már bele tud nyugodni. Lassan történik.

A bíboros az államvédelmi rendőrrel azonnal az ávós tortúrákra gondol. És ez a zalaegerszegi rendőr is államvédelmi rendőr volt. A szovjet szóhasználat és hatalmi szervezet szerint államvédelmi. Az első magyarországi kommunista kísérlet alatt a bíborost, az akkor még fiatal káplánt elfogták, de csak a régi rendőrök kezére került. A régi rendőrök amint lehetett, el is engedték. És akkor a magyar nép nem is volt hajlandó a diktatúra testőreit rendőröknek nevezni, hanem – találóan – terror-legényeknek, terroristáknak hívta őket.

Miután elhelyezkedett a platánfa mellett, lassan, minden szippantást ízlelgetve és értékelve szívta egynegyed szivarját, amely olyan hamar változott át szivarcsutkává. Ajánlatos volt nagy vigyázva szívni, mert figyelmeztették a követségiék, legyen óvatos esti sétáin, a háztetőn ülő „légi különítmény” éjszakai messzelátókkal figyelni a követség udvarát. Ezért állt mindig a platánfa ernyője alá, hogy a tetőről ne láthassák. Ugyan nem volt szükség az éjszakai, sötétben is látó távcsőre, mert a követség, éppen a nagy rendőri érdeklődésre való tekintettel, udvarát egész éjszaka kivilágította. Azért mégis, már csak azért is, mert a háztetőről is rendőrködtek, a nagytenyerű platánlevelek alá állt.

Még a szivarcsutka is jobban esett, ha szabadon szívhatta, és infrared messzelátójukkal nem ellenőrizhették.



## és a kalitkák

Kimért léptekkel jött a rendőr. A bíboros ismerte lépteit. Mint az alacsony emberek szokták, hosszú, megnyújtott léptekkel járt. A fákon átvilágító villanyfény a falevelek árnyékrajzával tarkázta a járdát. A rendőr odapillantott a fák felé. Éppen csak biccent tányérsapkás, kerek feje. És menetel tovább. Aztán fordul, és csizmasarka hangos koppanással mondja lépteit. És előtte megáll. Most is a tér felé fordulva és kezét a hátán összekulcsolva. Ebben a rendőrpózban mondja, látszólag a Szabadság teret figyelve:

– Hát holnap indulás „plebánus” úr? – És nevető hangon hozzáteszi: – Szóval, végre felkötö a nyúlcipőt?

Már nem törődött ezzel a megszólítással, hozzászokott. Az azonban megütötte a fülét, hogy a kérdésben őszinte kíváncsiság nyílt ki. Nicsak, szivarozta magában a bíboros, már kint is tudják, hogy holnap elhagyja a követség épületét. És íme, nem csak az olasz monsignort izgatja, hogy holnap reggel mit tesz, mi lesz, ha kijön a követségről. Beül-e a fekete, nagy kocsiba, és elhagyja az országot, vagy pedig elindul a Szabadság tér felé. Gyalog, hogy a rendőrség kezébe adja magát. Az a kifejezés azonban, hogy felkötö a „nyúlcipőt”, csak Rómát jelenti. Ma este, mulat szivarja mellett a bíboros, mindenki ezt szeretné hallani tőle. Hogy megy Rómába. Az olasz monsignor is, és most az ávós is.

Amikor még ő maga sem tudja, mit fog tenni. És hogy beszéltesse a rendőrt, hiszen azért jött, hogy meghallgassa, mit mond, ugratta is kíváncsiságát:

– Azt jól tudja, hogy ebből az épülből kimegyek. De ki mondja, hogy elmegyek az országból is?

A rendőr megütődve nevetett. Kurtán. Megdöccenve.

– Nincs sok választása, plebánus úr! – és emeltebb, keményebb a hangja. És aztán fitogtatott fölényel mondja: – Innen pucolni kell, plebánus úr! Vagy visszük vissza a sitibe!

A bíboros mosolyog. Ujjai között gyengéd figyelemmel forgatta a szivarcutkát. Egy szippantást sem akar belőle elveszíteni, ha már ilyen önuralommal megnegyedelte.

– Azt csak maguk szeretnék, ha az embernek semmiben se lenne választása. De nekem még van választásom. És engem nem lehet arra kényszeríteni, hogy feladjam választásomat, és egyszerűen kifussak az országból!

Az ávós erre nem válaszolt. Elképeszthette, amit a bíboros mondott, mert szó nélkül fordult és ment. A központi őrszem, az ajtó felé. Katonás lépteit hirdette a hangos csizmasarok. Elment a központi őrig, aztán szó nélkül, azonnal fordult vissza. De most nem állt meg előtte. Tovább ment a kerítés végéig. Onnan azonnal fordult vissza. De megint nem állt meg előtte, hanem végigment őrzőjében, az ajtóig. Megint nem szólt a központi őrszemhez, hanem jött visszafelé. A bíboros tudta ebből, hogy zavarba hozta. És most, míg menetel, meghányja-veti magában, amit hallott. De aztán már megállt. Persze, megint háttal. És amíg beszélt, hangosabb volt, de keményebb is. Ha valaki kívülről figyelte, azt hihette, hogy a rendőrőrszem unalmában magával beszélget. Mert a téren közel-távol nem volt senki:

– Már pedig az országból magának ki kell menni! Különben mehet vissza oda, ahonnan nagy szerencséjére kiszabadították.

A bíboros most kivette újból szájából a szivart. Megércesedő hangjánmondotta:

– Lehet, hogy igazat mond, ez már magukon múlik. De amikor én holnap kijövök a követség épületéből, én nem a börtönbe indulok, hanem a magyar nép felé. És ha a magyar nép börtönben van, odakerülök mellé én is.

Az ávós hosszú ideig hallgatott. Mozdulatlanul. Csak a két karját feszítette le az oldalán. Ettől válla is kifeszült. Kihúzta magát és megmerevedett. Felforró indulattal, durván és sértően, mintha maga elé köpne a járdára, mondotta:

– Bűdös csuhások! – és sistergett: – Kurva élet!

És hirtelen fordult. Jobbra-áttal elment a követség ajtaja felé. De amikor visszajött, nem ment tovább, hanem megállt a bíboros előtt. És most már nem háttal, hanem odalépett a vaskerítéshez. Arccal a bíboros felé. Szembefordult a bíborossal. Először, mióta ráköszönt. A bíboros világosan láthatta arcát, villogó, fekete-barna szemét, vékonyra nyírott fekete bajuszát és gúnyosan elvont száját.

– Azt akarja, hogy én kapjam le? Tudhatja nagyon jól, hogy magát el kell fogni, amint a követségről kimegy a térre. Hát tudja meg azt is, hogy majd nekem kell magát elkapni, plebánus úr!

A bíboros, ha a rendőr izgalmát hallotta, érezte, és látta is közelről, nem értette a haragos kitörést. Nevetségesnek, majdnem gyerekesnek tűnt.

– Ehhez magának, fiam – utasította el az államvédelmi háborgását, amit otromba hengegésnek vett – nem lesz majd semmi köze. Itt sem lesz holnap reggel.

A fekete gyíkszem most olyan villogva meredt rá a kemény, húsos arcból, mint valami fényes gomb.

– Ugye, azt hiszi, hogy felvágok? – kérdezte támadó, éles hangon.

És ezzel otthagya a bíborost. Ment végig a posztján. A kerítés végéig, ott fordult. És ment az ajtóig. Onnan azonnal fordult vissza.

Megint megállt szemben – előtte. Most még közelebb lépett a kerítéshez. Sőt, kesztyűs kezével meg is markolta a kerítés magasra nyúló vasdárdáját. És most dühbe csukló, vékony hangon mondta:

– Nem tud maga semmit! Agyára ment az amerikai jó élet a követségen! Mit tud maga arról, hogy mi történik itt kint! Semmit sem tud, látom! – Nyelt egyet, aztán nagy lélegzetet vett. – ötvenhat óta, ezt vegye tudomásul, megnőtt a mi becsületünk a ruszkiknál. És most maga újból kezdene ugrálni? – Közelről látta a bíboros, szája megöblösödött, és különös módon ettől kerek arca szinte lelohadt. – Mit tudja maga azt, plebánus úr, hogy a moszkvai fiúkat mind eldobták, mint a rongyot! A ruszki rájöttek, hogy a nehéz rendőri melót jobb magyarokkal elvégeztetni, és el is lehet velünk végeztetni. És így nekik is jobb, mert így nem lesz még egyszer ötvenhat. Mert így a külföldi rádiókban, még a Szabad Európában sem jajgathatnak, hogy ezt is, meg azt is a ruszki csinálták Magyarországon. Hát ezért jobb, ha maga végre elpucol innen. És ha nem megy, akkor vegye tudomásul, nekem kell majd holnap reggel lekapni magát. És ha kilép a térre, előre megmondom, megy vissza, egyenesen az Andrássyba. Garantálom magának!

Mintha meg akarta volna rázni a vaskerítést, úgy feszült meg két kesztyűs ökle a vasdárdákon. Míg ezt mondotta, maga elé beszélt leütött fejjel, hogy a tányérsapka ellenzőjétől nem láthatta a szemét. De aztán hirtelen ránézett ugyanolyan meredt szemmel, ahogyan ideállt a bíboros elé, a kerítéshez:

– Ha maga azt hiszi, hogy buta a ruszki, akkor téved. Tudja, miért kell éppen nekem elkapni majd a maga gallérját? Hát csak azért, mert zalaegerszegi vagyok, tehát a földije, meg magyar, nem ruszki, az anyjuk jódollgát! Nagyon téved, plebánus úr, ha azt hiszi, hogy ezek nem tanulnak! Mert így aztán azt is mondhatják majd, hogy: aki letartóztatta, az barátja is volt tulajdonképpen. Mert majd ez jelenik meg az újságokban, ezt pofázzák a rádiókban, hogy mindenki tudhassa, ország-világ lássa, ezt már nem a ruszki csinálták magával, hanem a magyarok, a magyar nép. Hogy a földije kapta le, aki a barátja is volt, mert beszélgetett magával. A bíboros mosolygó hangon mondotta a szivarcsutka mellől:

– Szóval maga, fiam, jelentette fölötteseinek a mi beszélgetésünket?

Meglepetten elhallgatott. A bíboros olyasmit olvasott a fejére, amire hirtelenjében, beszélgetés közben nem gondolt. És ez megnémította. Elengedte a vasdárdákat, amelyeket markolt. Fordult, ment a járdán. Újból fordult, csizmasarka a menetelés ritmusában kopogott a cementen. Ment jobbra, aztán onnan visszajövet megállt újból a bíboros előtt. És újból arccal a bíboros felé. Most nem ütötte le arcát, hanem bámult rá. De elsárgult, dühös volt. Szemét

összehúzta, résnyi feketeség villogott csak kerek képében. Felsőajkát a bajuszkáig beharapta. Mikor megszólalt, szándékosan komisz volt, beszédét is ijesztőnek szánta. A követség udvarának erős lámpái a faleveleken keresztül fénylő foltokban most éles világosságot vetettek arcára, és megmutatták arcán ránduló rendőrindulatát;

– Hát mit gondol maga, vén sztari, híres „plebánus úr”, hogy azért, mert a vénasszonyok magát szentembernek mondják, majd maga miatt kitöröm a nyakam? Világos, hogy jelentettem! – Nagyot lélegzett, talán inkább fűjt egyet, és most már csendesebb hangon, de csendesebb arccal is folytatta.

– Tudja maga, hogy mi mindenem kellett keresztül mennem, mi mindent kell az embernek a rendőrségen végrehajtani, hogy tisztí kinevezést kapjon? Pedig egyetemi végzettségem van. Hát nem tudja, fogalma sincs magának erről! Én csak annyit mondok magának, véssse jól abba a tompult agyába, hogy minket nem kispapképzőben próbálnak ki, mint magukat! Ennyit mondhatok, de ebből sok mindent megérthet! Hiszen láthatott már maga egyet-mást az Andrassy úton! Hát csak vigyázzon magára. Nem vagyok bolond, hogy maga miatt kitörjem a nyakam, még ha segített is valamikor az öregeken. Az öreg tütüsön ugyan nem sokat lendített még az sem. El is patkolt már, elégette máját a sok pálinka. Maga is mit ugrál még itt, tudjuk mi azt, milyen rozoga állapotban van. Magának sem számos már a kevés! Jobb lesz, ha már nem sokat lebegteti azt a fekete szoknyáját előttünk, és megy a fenébe, Rómába, amikor viszik. Maga már megpuhított ember, öreg pók, pucoljon innen, amíg teheti, menjen a fenébe, Rómába! Ott majd tovább tutujgatják, ingyen etetik, itatják, és abból Magyarországon nem lesz baja a szegény ember fiának. De ha holnap elkezd ugrálni itt, a Szabadság téren, azzal engem fog bajba keríteni. Használ majd az magának?

A bíboros mosolygó gyanakvással hallgatta. Most jó volt a vaskerítés. Nyugodtan tűnődhetett azon, amit mondott a rendőr. Utolsó húzott az elfogyott szivarcsutkából, aztán eldobta. Már nem kívánta. Merően figyelte-fürkészte a rendőr arcát, amely egészen közel került a vaskerítés dárdáihoz.

A bíboros ugyanolyan kemény hangon válaszolt a rendőrnek:

– Magának abban semmi véssze-része, ha én ittmaradok az országban. Magyarország az én hazám is. Kidobni úgysem fognak, hanem inkább lefognak, ittfognak. Azt meg már tudom, hogy ez mit jelent. Megtapasztaltam. Hiába ijesztget.

A rendőr bámult a bíborosra szétesett, elámult arccal. Szeme mint az üveggomb, megint előbújt húsos pofái mögül. Aztán káromkodott. Már durva szavaitól is rendőrszaga volt beszélgetésüknek. De a káromkodástól ez a rendőrszag bűzleni kezdett. A bíborost minden durva szó, az illetlen beszéd, valóságos kínnal töltötte el. Most is visszahőkölt, szorosan a fatörzshöz tapadt. A káromkodás olyan undorítóan böszült volt, hogy egyszerre úgy hitte, nem állhatja tovább, el kell menni innen azonnal. De – mégis – megerősítette magát, és ellegyintette a csúf szavakat. A rendőr még akkor is káromkodott, amikor elfordult, megtette sétáját posztján a kerítés mellett, végig a követségi épület balszárnyán.

És visszajött. Újból megállt vele szemben, két kezével ismét megmarkolta a kerítés vaslánczsaít. Most már nemcsak türelmetlenség, hanem düh is ugrált-hadrált beszédében, és fehérelett a hab vonagló szájaszegletében.

– Nem tud maga semmit! – szólt rá durván. – Csak jártatja azt a lepcsés vénasszonyszáját! Ha azt hiszi, hogy ezeket a fejeseket meglepi, akkor marha nagyot téved. Máris számítanak rá, hogy nem megy holnap Rómába! Mert vén favágányosnak tartják, aki nem képes kanyarra. És úgy látom, maga az is. Igazuk van!

És elment megint az ajtóhoz. Jött vissza. Még a léptei is megváltoztak. Majdnem sietett vissza. És most megint a tér felé fordulva állt meg.

– Még kilesik – mormogta magyarázkodva – hogy túl sokat dumálok magával. Jól figyeljen ide, jól nyissa ki azokat az elhervadt, megráncosodott antennáit. Valamit elmondok magának, talán attól megokosodik! Mára reggel eligazításra rendelték az ezredes bajtárshoz. Egyedül

engem. Egy ruszki pacákkal várt rám. A ruszki civilben volt, mint mindig, újabban. Nem mutatkozott be. Nem szükséges a ruszkiaknak. De ha én nem is tudtam a nevét, meg hogy kiféle, a ruszki jól tudta a nevemet, meg hogy ki vagyok. Magyarul is kotyogott ez a sóher, mert 56 óta nagy becsülete van ám a magyarnak a ruszkiaknál! Nekik is kell tanulni magyarul, nemcsak nekünk oroszul. Szóval magyarul is povedált a pacák. Ott mondták, hogy holnap reggel nekem kell lekapni magát a Szabadság téren. És az eligazításon részben arról is felvilágosítottak, hogy miért éppen nekem kell majd megmarkolni a maga szoknyáját. Amit nem kötöttek az orromra, azt aztán már magam is kispokolhattam. Hát csak azért, plebánus úr, hogy majd kiírassák a lapokban: magyar rendőrfőhadnagy fogta el a szentembert. Még hozzá olyan rendőr, aki a pap városából való, tehát tulajdonképpen földije. Akivel többször beszélgetett is a kerítésen keresztül, tehát a barátja. Így aztán ország-világot meggyőzhetik arról, hogy az elfogatás nem a ruszki műve, hanem a magyaroké. Magyarok vitték vissza magát a sitibe. Még a nevem is kiírják majd, biztosan! És a zalaegerszegi származás is benne lesz majd minden újságban. Nemcsak itthon, hanem kint is, minden újságban ott lesz a nevem a magáéval. De itthon, az országban is mindenki olvashatja majd. Majd ujjal mutogatnak még a gyerekeim gyerekeire is, hogy ezek voltak! A nagyapjuk fogta el a szentembert, amikor menekült volna.

– Ez önnek előléptetést jelent majd, főhadnagy úr! – válaszolta ércesen zengő hangon a platánfa mellől a bíboros.

Most hirtelen megfordult. Újból odalépett a vaskerítéshez, és öklével ráütött az egyik fekete vaslándsára. De aztán balra-át, és szó nélkül ismét menetelt. Sarkával dühösen vágta a járdát. Kétszer is megjárta a posztját. Végre újból megállt. És szembefordult a bíborossal a vaskerítésen túl:

– A franc essen minden csuhásba! – mondotta, és arca most már újból vörös volt. Szája szegletében a kis habfoszlányok repkedtek. Mintha rémület beszélt volna belőle. – A feleségem vazsmegyei. Anyám még mindig ott él Zalaegerszegen. Maga nem emlékszik ránk, pedig maga járta ki, hogy kaptunk egy oncsa-házat, amit még az öreg sem danászhatott el. Mert öten voltunk gyerekek, és egy sem patkolt el, mind élt. Ezért kapták. Anyám még ma is abban lakik. Azt akarja, hogy az asszonyt magam ellen vadítsam, anyámnak pedig elrontsam öreg napjait? Azt akarja, hogy gyerekeim ne mehessenek nagyanyjukhoz nyaralni, mert a városban majd kiköpnek utánuk?

Gyanakodva körülpillantott, mintha félt volna, hogy kihallgatják. De aztán új lélegzettel folytatta.

– Nem tud maga semmit itt a követségen. Hát tudja maga azt, hogy azokat az államvédelmieket, még a civileket sem lehet sehol sem látni-találni, akik magát a mityimatyizmus idején kifordították meg befordították? Valaki valahová jól elsüllyesztette őket. De hogy már senki sem dicsekszik azzal, amit magával csináltak, az is szent. Szóval nehogy azt higgye, hogy olyan nagy szerencse magát lekapni. Akár így, akár úgy vesszük. Kurva élet! Az ember mindent megtesz, hogy előbbre jusson, hogy boldoguljon az új világban, amelyikről azt pofázzák állandóan, hogy ez most a mi világunk! Az ember talpal, tapos és talpat nyal, lót-fut, lohol, mint egy sintér, lóg a nyelve, és amikor már azt hiszi befutott, politikai tiszt lett, akkor egy ilyen tehénlepénybe lép, mert a vén, favágányos szentember nem akar elpucolni az útból. Amikor ellóghatna nagy finoman Rómába, és ott úgy élhetne, mint Marci Hevesen. És éppen nekem kell elkapni magát, mert zalaegerszegi vagyok! Mit ugrál maga még mindig? Elbántak ezek még eddig minden papi szoknyával, ami a markukba került. Nem volt elég magának a bunyóból, amit az Andrassy úton kapott? Ahelyett, hogy örülne, mint majom a farkának, hogy túlélte azokat, akik megruházták, vissza akar jönni a sitibe? Bezsongott maga már egészen amerikai jódogában? Hát újból kellene a Conti pince? Kívánja újból a bunyót, meg hogy jól megmajmolják? Mit pattog, maga már vénember!

A bíboros most azt hallotta, amire kíváncsi volt. De többet akart tudni, és közbeszólt. Megbirizgálta a rendőr beszélhetnékjét:

– Nekem elég volt. Maguknak nem elég még mindig.

Erre nem válaszolt, hanem elmenetelt. De most megtette őrzárát háromszor is, míg újra meg tudott állni. Valóban ilyen dühös volt, vagy csak megjátszotta magát? Haragos peckesen lépkedett. De amikor újból megállt a bíborossal szemben, már lecsillapodott. Csendesen szólt:

– Az ezredes bajtárs még azt is mondotta, hogy úgy tájékoztatták őket, de már sejtették enélkül is, hogy maga nem akar kimenni az országból Rómába. Mert olyan makacs vénember, mint a boszorkányok voltak régente. Agyonverik, de a nyelve még mindig beszélni akar. Szóval figyelmeztetett is rá az ezredes bajtárs, hogy mit akar tenni, hogy mi jár a maga fejében. Hogy majd mint mártír megteszi újból itthon az ellenforradalmár grimbuszt. Fel akarja izgatni újból a sok titkos sekrestyést. A ruszki erre megnyugtatta az ezredes bajtársat, hogy a nagyokosok ezen csak laholnak, és szerintük most már úgyis mindegy, hogy maga megy vagy jön a Szabadság téren. Ha viszik, akkor mehet, csak vigyék! El van már az intézve rendesen, hogy kint is kalitkába jut. Így mondta a ruszki. Hát csak nyugodjon bele szentember, nem kell maga már senkinek, se bent, se kint, olyan vén kakadu lett. Ki kíváncsi ma már arra, hogy mit kotyog. Mert ha ittmarad, akkor is kalitkába tesszük, az szent. Itthon is kalitkás madár lesz magából, az már biztos. Meg is mondotta a párt főokosának a ruszki pacák, hogy az államvédelmi jobban is szereti, ha itthon marad, és vörös kalitkába csukják. Az a biztosabb, magyarázta meg nekik. A kapitalisták aranykalitkájából még utóbb kiszabadul! Majd úgy csinálják a vörös kalitkát, hogy még csak ne is nyöszörögghessen. Még a híres, nyugati barátai se jártathatják a nagy pofájukat. Először maga akarta, miért nem ment Rómába! Aztán a vörös kalitkát majd elviszik a maga fatornyos hazájába, ahonnan előjött. Ott kalitkázzák majd be a falusi pereputtya között. Ott kalitkázzák majd be a szülőföldjén, érti? Ott aztán az idő úgy is végez magával, „plebánus úr”! Hamarosan. És ott, az Isten háta mögött még látogatási idő sem lesz, mert oda a barátai el sem juthatnak. Az újságok is mit csinálhatnak abból, ha a népi demokrácia a szülőfalujában, meg a szülőházában helyezi el. Ezt mind a ruszki pacák magyarázta el. Értik azok a veremlést! Hát ebből most már láthatja, nem okoz maga nekik meglepetést, ha holnap nem viszi a bűdöset ki az országból. Várják magát. Számítanak magára. Nehogy azt higgye, hogy olyan könnyű a ruszkit megüberegni. Hát remélem, most már érti. Vagy magának már mindent le kell rajzolni ábrában, hogy megértse? Itthon vörös kalitkába kerül, Rómában pedig arany kalitkába. Van ott pénz a kapitalista papurak között erre is. És még a bolond is tud választani a kettő között. Hát nem lenne jobb magának az aranykalitka, mint a vörös?

A bíboros erről még többet akart hallani. Mikor megszólalt, a hangja szelíd volt, csendes. Úgy beszélt most, mintha a rendőrt nyugtatta volna, mert az őrszem igen izgatottnak mutatta magát.

Pedig nem nyugtatta, csak hallani akarta.

– Mindez megtörténhet, fiam. És ha mindez meg is történik velem, nem magamért teszem, viselem, ami történik, hanem a népemért. És azért, hogy a magyar nép tudja, amit vállalok, azt érte viselem.

A rendőr ingerülten, türelmetlenül legyintett. Aztán elmasírozott újból a központi őrszem felé. Most már hosszú, kimért léptekkel járta be posztját, uralkodott magán. És újból odaállt a bíboros elé.

– Tiszta bolond maga, szentember! Hogy ennyire odavan a néppel. – durva, derczés volt a hangja, türelmetlenség fojtogatta a torkát.

– Nem ismeri maga igaziban még a népet sem, ha így beszél. A magyar népért! A nép! Nekem ne szavaljon a magyar népről! A magyar nép! Nézze, nem azért mondom, mert azt hiszem, hogy szánt-szándékkal szaval, meg hazudik. Én elhiszem magának, hogy maga mindezt úgy is gondolja, ahogy mondja. Mert a kispapoknál biztosan így nevelték, igaz? Hogy a magyar nép szájátva figyel, hogy maguk papok miket szavalnak, meg találnak ki. Én tudom, Zalaegerszegen mindenki tudta, hogy maga olyasféle ember volt, aki el is hitte, amit a templomban beszélt. Hazafias magyar, meg „plebánus”. De téved, ha azt hiszi, hogy a nép sokat

törődik ma már magával. A népség, katonaság, ezt jegyezze meg magának, ha még mindig nem tudja, elsősorban nem imádkozni akar, hanem jól akar élni! Enni, inni, cicázni, meg danázni akar a nép. A dolgozó nép. Mert most az van, ha nem tudná. Nem magyar nép. De dolgozni is csak minél kevesebbet akarnak. Ha mi, rendőrök nem vigyáznánk rájuk, hamarosan vége lenne Magyarországon a világnak, ennivalója sem lenne elegendő a szocialista hazának. A vértükben van, hogy csak kaja, pia, meg cicababa. Tudja, majd mit öblögetnek rólunk a nagypofájúak? Majd azt mondják, hát ez a vén marha miért adta magát a rendőrök kezébe, amikor kimehetett volna Nyugatra? Most beismerte, hogy a hekusok nyertek. De azért rólam sem beszélnek majd szebben a csibészek. Rólam majd azt mondják: Na, ez a zalaegerszegi ávos is, nemhiába főhadnagy, nagy szaralak, piszok, ruszki bérenc, elfogta az öregembert. Szóval, érti? Majd így beszél rólunk a nép. Mert a nép mindig és mindent jobban tud. Amíg be nem tapasztják azt a bűdös, gyomorkeserű szájukat. Magát tiszta vén hülyének tartják majd, mert nem pucolt ki Nyugatra, amikor kiengedték volna, engem meg nem tartanak majd jó magyar embernek, mert elfogtam, amikor a fekete slafrokjában kitáncolt a Szabadság térre. Még a két fiam, de még az unokáim is szégyellhetik majd magukat miattam. Aztán mi mást tehetek, ha maga megmakacsolja magát! Éppen én szálljak szembe a ruszikkal, meg a párttal? Éppen én akasszak tengelyt velük? És ha én nem kapom le magát, akkor a taxis is rossz magyar lesz, aki nem veszi fel magát a kocsijába? A téren jövő-menő emberek is rossz magyarok lesznek, mert nem kelnek majd pusztá kézzel a maga védelmére, amikor majd fogócskát játszunk magával a téren? Mondja meg nekem, „plebánus” úr, az majd jó lesz a magyar népnek, ha a világon mindenütt kiírják, hogy 1971-ben már nem a ruszikk, hanem a magyar nép szállította sitibe a békétlenkedő öreg papot, a bíborost? Kinek lesz jó, ha megírják, hogy egy zalaegerszegi földi dugta kalitkába? Ezt akarja, „plebánus” úr?

A zalaegerszegi rendőrfőhadnagy (ha tényleg odavaló, és valóban földije a bíborosnak) indulatosan megrázta a fejét. Markolta újból a vaslándzsákat. Az arca most már valósággal céklavörös lett:

– Magát a népek Zalaegerszegen szentembernek tartották. A „plebánus” úr szentember, mondogatták a háta mögött. És én mindig azt gondoltam, hogy csak úgy lehet valaki szentember, ha rémokos. Egyszer anyám meg is mutatta magát, fekete papsapkájában sietett valahová. Abban a kerek papsajt sapkában. Én akkor nagyon okosnak láttam. Hátha maga tényleg olyan okos, mint amilyen szent, mondja meg nekem, miért akarja ezt csinálni? Igaz az, amit azok ketten dumáltak, hogy újból ki akarja verni az 56-os balhét Magyarországon? Hogy újból nagy szabadság-grimbusz legyen? Hogy azért csücsül be a sitibe, mert ott várja majd a diákokat, a prolikat, meg a katonákat, hogy kezdjék el, mint 56-ban, és újból szabadítsák ki? Ezt akarja, szentember? Hát mit csinált maga a követségen, plebánus úr? Furton-fürt szunyókált, mi? Más dolga nem volt, igaz? Ezért nem tudja, hogy a magyarnak nem kell mégegyszer ötvenhat. Maga azt hiszi, hogy ha elfogjuk a Szabadság téren, abból még egyszer ellenforradalom lesz, mert a magyar nép a bicskájához kap? Mert látja, a bugylibicska még megvan. És gondolja, hogy a ruszikk attól megijednek majd, és az atombombáikat eldobálva kifutnak az országból? Amikor ötvenhatban sem, amikor még nem volt atombombájuk, akkor sem futottak el. És ugye, azt csinálhatták a magyar néppel, amit éppen akartak. Gondolja a híres Nyugat hetvenegyben mást tenne, mint az amerikai elnök ötvenhatban? Mondja, nagyot hall maga, vagy azt sem érti, amit meghall?

Indult, hogy megy. De aztán visszafordult.

– Ajánlok én magának valamit, „plebánus” úr! – és közelebb hajolt, majdnem a vasdárdák közé dugta az orrát. A hangja élesebb és durvább lett. – Ha már csodát akar tenni magából még egyszer, miért kell ehhez magát még egyszer elfogatni? Lője föbe magát holnap reggel a követség ajtaja előtt. Mint az az erdélyi gróf, már a nevét sem tudom a pacáknak, az a miniszterelnök úr öföméltósága. Majd akkor beszélnek magáról a népek. Megteszi az is három napi csodának. Magyarországon is, még talán a nagyvilágban is. És nekem nem lesz dolgom

magával. Az még nagyobb grimbusz lesz, mintha megadná magát a rendőrségnek. Kifutott már maga úgyis az idejéből, megteheti, mi maradt még itt magának? Nem sok, igaz-e? Maga is tudja, hogy nem sok! Sőt, jobban tudja, mint én.

Mikor a rendőrőrszem haragos léptekkel visszamasírozott a kerítéshez és megállt, a bíborost már nem találta a platánok alatt. Csak a szivar férfias, keserű-édes füstje borongott még mindig a levegőben.

Mert csendes, őszeleji, mézzel hírló, szép este volt aznap a Szabadság téren.

## és a virrasztás

Dolgozószobájában ült. Valahányszor ezzel a rendőrörszemmel beszélt, utána ki kellett szellőztetni gondolatai közül a szellemi émelygés savanyúságát, amit a durva beszéd hagyott benne. Tisztátalannak érezte magát. Nyolc évi börtön sem törte hozzá a rendőrszágú beszédhez. Ellenkezőleg: tizenöt év után valósággal riasztja a börtönbűz a magyar beszédnek ebben a romlásában is. Ilyenkor behúzódott szobája sarkába, hintaszékébe, és a szabad határra gondolt, a szántás földszágára, a frissen kaszált széna illatára. És Gárdonyi Géza falusi embereinek megindítóan egyszerű és tiszta szavára, vagy Tömörkény István életképeinek célszerű, bölcs beszédeire. Mert ettől emlékezése is olyan jószagú lett, mint a most döntött sarjú.

El is múltak émelygő gondolatai. Megnyugodva ringatózott a sötét szoba sarkában, az amerikai, hintatalpú karosszékben. Az egyik követségi tisztviselő emlékezett rá, és hozta elő a padlásról vagy a pincéből. Nagy örömmel állították be szobájába. Láthatta szemükön, szeretettel hozták. A követségi éjszaka békés lüktetése vette körül. Mert éjszakánként, és minden éjszaka, valahol a falak mögött, valami különös írógépen, vagy más szerkezeten (amelyből sok van a követségen) valaki szorgalmasan kopogott. Sokszor a reggeli órákig sem hagyta abba. De ez már nem zavarta. Sőt, az épület mély csendjében olyannak találta, mint a pihenő ember szívverését. Békét, nyugalmat, csendet árasztott, és mégis élet: szakadatlanul ver. A követség komputer-szívverése, és a bíboros megenyhülve pihent a hintaszéken, meg a kopogás ritmusán ringatózva. Ver a komputer-szív. Utolsó éjszaka hallja.

De hallgatja, mert virrasztásra készül.

Ül a lüktető csendben, amely a tizenöt év éjszakáin már életritmus lett. Tudott róla, akár álmában, akár ébren telt el az éjszakája. Egyszer-kétszer gyanította is, hogy felébresztette, amikor abbamaradt. Rossz alvó volt, könnyen ébredt, és utána nem tudott elaludni. Arra a komputer-szív jó, hogy könnyű vele a virrasztás.

Ha a rendőrbeszéd durvaságát ki is szellőztette gondolataiból, azért a rendőrré gondolni kellett. Először: meg kellett hagyni, a vizslariporternek igaza volt. El is mosolyodott, amíg újból az amerikai „investigative reporter”-re gondolt. A garabonciás egyszerűségű és rendetlenségű, nem is olyan fiatal újságíró tudománya, lám, segített rajta. A vasfüggöny mögött, mondotta, legjobb hírforrás a diktatúra rendőrsége. Csak meg kell szólaltatni őket. Sohasem gondolt volna erre. Pedig, ugye a bíboros közelebről ismerte a rendőrséget, mint a szerencsésebb születésű vizslariporter, aki bevallotta (vagy talán dicsekedett vele), hogy sehová sem engedik be kétszer. Azonban lehet, hogy amit mondott, éppen azért hitte el a bíboros, mert túl közelről, börtönközelről ismerte ezeket a rendőröket.

Hiszen arra már ő is gondolt, hogy minden diktatúra legjellemzőbb szervezete a rendőrsége. A hitlerizmusé volt a gestapo, a szovjeté a cseka, és annak a rabországokban létesített fiókjai. És ebből következik az is, ha eddig erre nem is gondolt, hogy ezek a rendőrök ismerik legjobban a nép sanyarú sorsát. Mert ők uralkodnak a nép életén.

Csak éppen nem mindenkinek ajánlatos beszélgető közelségbe kerülni a rendőrrel.

Ez is igaz. Megtanulta. És ezzel az államvédelmivel is azért volt barátságos a beszélgetés, mert köztük volt a vaskerítés, a sorbafogott fekete vasdárdák, amelyek védték.

A rendőrkérdés, így látta a bíboros, tehát mindenképpen hozzátartozik a mai virrasztáshoz. Azért is, amit vele tettek, azért is, amit ez az ávos rendőr ma neki mondott. És azért is, mert holnap reggel, ha úgy dönt, újból a kezükre adja magát.

És igen, ha a diktatúra rendőrsége jellemzi legjobban a diktatúrát, jobban, mint a fél- és negyedtudományos firlefáncokkal körülállangozott ideológia, akkor a diktatúra valódi szándékát is a rendőr tevékenysége árulja el. Magyarországon a rendőrség szándéka (amit persze a diktatúra rendelkezése szab meg), hogy ezt a keresztény országot, népet kiszakítsák a nyugati,



keresztény kultúrából és a messianista marxizmus, a bizánci marxizmus orosz birodalmába olvassák bele. Ehhez elsősorban az kellett volna, hogy elszakítsák az Egyháztól. És mivel ez nem sikerült, a bíborost kellett kitépni az Egyházból, hogy aztán vagy az Egyházat, mint egészet válasszák el Rómától, vagy a magyar népet ábrándítsák ki a magyar Egyházból. A kormánynak alávetett Egyház, a körülzárt püspöki udvar, a pásztor nélkül maradt nyáj, a hitoktatás nélkül maradt gyermek napról-napra növeli, feszíti a távolodást a kereszténységtől, a nyugati kultúrközösségtől, de a magyar Egyháztól is. A magyar Egyházban a diktatúra rendőrsége a nyugathoz fűző kapcsolatot verte, kalapálta. Az esztergomi érsek lelki, a bíboros egyházi, a magyar prímás közjogi kapcsolatot jelentett a nyugati kultúrkörhöz. Amikor nem engedett ebből a hivatásából, sőt erősíteni igyekezett mindhárom kapcsolatot, kiszakítását az új rendőrségnek, a diktatúra államvédelmi rendőrségének kellett erőszakkal végrehajtani.

Vele megtehették, de a magyar néppel nem. Isten műve volt, hogy nem sikerült eddig a tervük. Súlyos és gyötrelmes kor apró csodáiban tette az Isten, hogy nem sikerült.

És ha holnap ismét a kezükre adja magát?

Aztán, hogy beszélt a rendőrőrszemmel, jobb lesz, ha végiggondolja az ávós rendőrség dolgát.

Az új rendőröket, a diktatúra államvédelmi rendőreit megkínzásának napjaiban, aztán a börtönélet nyolc éve alatt jól megtanulta.

De jól ismerte a régi rendőröket is. Mint a gyengék védelmezőit, becsülte is őket. Bízott bennük. Ott kezdődik, hogy falusi gyerek volt, aki bámulattal elegyes tiszteletet érzett a mindig párosával beállító, rendületlenül komoly csendőrök iránt. Apja bíró volt, és ha átmentek a falun, mindig beköszöntek portájukra. Ha kellett, segítettek is. Aztán megismerte a városi rendőröket is. Ebből a gyermeki bizalomból származott az a rendületlen meggyőződése, hogy az ország honvédei a katonák, a polgári rend őrei pedig a csendőrök, rendőrök. A honvéd az ország határait védi, így gondolta, a csendőr és a rendőr pedig az utak és az utcák, a belső élet biztonságát. A bíboros káplán, majd parókus volt, plébános lelkipásztor, aki az egyházközségben a kisemberek gondjait, bajait, de örömeit és törekvéseit is pásztorolta. És éppen azért, mert ez volt a meggyőződése a csendőrrel, rendőrrel, megállapította azt is, és pedig nemcsak magában, hanem a nyilvánosság előtt is, hogy a diktatúra akkor kezdődik, amikor a polgári rend őreit: a csendőrt és a rendőrt, a hatalom politikai eszközként kezdi használni. A maga védelmére, uralmának biztosítására. Ezt látta mindjárt az első világháború végén, amikor az első kommunista diktatúra, a régi rendőrökkel tartóztatta le az ifjú káplánt. A régi rendőrök a fiatal káplánt azonnal el is bocsátották, amint teheték. De különösen jól látta a régi rendőr politikai eszközként való felhasználását a második világháború végén, amikor a nyilas uralom veszprémi főispánja 1944 novemberében ezekkel a régi rendőrökkel véteti őrizetbe, és kísérteti végig a városon. Régi rendőrök viszik el a püspöki palotából, amely már az othontalanok zsúfolt menedékhelye volt. És ezekkel a régi rendőrökkel kísérteti az egyházi díszébe öltözött püspököt – végig a megrendült város utcáin, a diktatúra főispánja. A diktatúra mindig és mindenütt azzal kezdődik, hogy az állampolgár védelmére rendelt csendőrt-rendőrt polgárai ellen használja az állam. A rendőr-kérdés szempontjából az már nem is számít, hogy faji vagy osztályharcos rögeszmékkal etetik-éltetik a diktatúrát. A háború előtti rendőr kötelessége a polgár védelme volt, az új rendőr feladata az állam őrzése és védelme a polgárral szemben. A régi rendőrt mondhatni polgárvédelmi rendőrnek, amint az új rendőrt államvédelmi rendőrnek mondja ma a diktatúra. Ez a különbség. És ezt a legjobban maga a kommunista párt diktatúra érzékeltette, amikor hatalmi testőrségét államvédelmi rendőrségnek nevezte el. Ripők szemérmelenséggel vagy riasztó butasággal.

A háború után az esztergomi érsekhez, Magyarország prímásához jutó panasz és segélykiáltások hamarosan megrajzolták az államvédelmi rendőrség terrorista arculatát. A rémületet tervszerűen terjesztő moszkvai politika irányítása szerint dolgoztak az első pillanattól kezdve. A régi rendőrséget egyszerűen felmorzsozták, szétzavarták, még a legénységet is

kicszerélték. A polgárvédelmi rendőrökkel nem tudtak mihez kezdeni az államvédelmi rendőri feladatok elvégzésében. Az új, az államvédelmi rendőrségbe nemcsak a moszkvai módszereket vezetik be, hanem beültetik a moszkvai kiképzésű vezetőket is. A moszkvai diktatúra államvédelme megtelt idegenekkel, és magyargyűlölettel. Az általánosságban ítélő bosszú, a kollektív bűnösség volt a diktatúra rendőreinek siralmas gögje és gyilkoló öröme. A bíboros lassan kibontogatta emlékezetéből a zsoltár szavait, amelyeket börtönében mondogatott az államvédelmiekről: „A gőg úgy övezi őket – mint lánc a nyakat – s mint ruha, fedi őket az erőszak. – A gonoszság a hajukból nő ki, – s a szívükből csap ki az álnokság. – Gúnyolódnak, s gonosz minden szavuk, – hetykén fenyegetőznek hatalmukkal. – Káromló szavuk még az eget is célba veszi, – nyelvük arcátlanul sérteget a földön.”

A bíboros megélte, személyes és keserves tapasztalata volt, hogy a diktatúra államvédelmi rendőrségének bosszúszomja hogyan kárörvend a kínzásokban, a legjobbakat is megtöri szégyentelen hazugságokkal, hamisításokkal és machinációkkal. Sokan mondták, jajgatták kétségbeesetten: „Hogyan tudná az Isten, – hogy szerezne róla tudomást a Magasságbeli? – Lám, ilyenek a bűnösök: – növelik a hatalmukat, és élnek háborítatlanul... – hiszen folyton rajtam van az ostor...”

## és a lélek

A bíboros hamarosan hallja, látja, de érti is, hogy nemcsak azokat pusztítja ez az államvédelmi rendőrség, akik eddig politikailag szemben álltak velük, hanem rendszeresen tünteti el azokat is, akik eddig nem voltak, de a jövőben lehetnének az egyház és a nép szószólói. A bíboros elszörnyedve érti: ezeknek a rendőröknek a terror nem több, hanem csak a rémítő propaganda egy fajtája. Elriasztó propaganda. Nem azért kegyetlenkednek a kezükbe került magyarokkal, mintha azok bármit is követtek volna el ellenük. A suttogva elbeszélt kínzások nemcsak megtorlások, hanem ezekkel el is akarják rettenteni az országban élő magyarokat attól, hogy megmozduljanak, a határon kimenekülteket pedig attól, hogy valaha is visszajöjjenek. A diktatúra rendőrsége magyarelles, a diktatúra védelmét és a magyar nép életerejének a csökkentését tervszerűen egyszerre végzi.

Veszprémben 1944-ben még a régi rendőrökkel kísértették végig a városon a letartóztatott püspököt. De 1948-ban, Esztergomból, a primási székházból már az új rendőrök hurcolták el; ávósok.

Döntése előtt nem feledheti ezt sem. Karácsony után két nappal, vértanú Szent István napján jelentek meg az új rendőrök a primási palotában, és vették őrizetbe a kisparaszt fiát, a bíborost. A bíboros földműves sorból emelkedett az esztergomi érseki székbe. Tehát ha valóban munkáshatalom lenne a rendszer, örülniök kellett volna, hogy ilyen primásuk van, paraszti származású. De amit a bíborossal műveltek, az bizonyította legjobban, hogy a munkás néphez semmi közük sincs. Moszkvai ágensek – egyszerűen. A bíboros ezt hamar megtanulta, és amikor a rendőrökcsiba betuszkolták, és két oldalról rendőrök préselték, Lukács szavaival fejezte be fohászát: „Ez az éjszaka a sötétség hatalmáé.”

Az is volt. Mert ezen az éjszakán ismerte meg a sötétség hatalmának eddig elképzelhetetlen embertelenségét a moszkvai módszerrel bosszút álló, terrorista rendőr gonoszságát, összegyűlt közönség várta az Andrassy úton. Előttük rángatják le róla reverendáját, aztán alsó ruháját is. Elmondhatatlanul undok beszédekkel szégyenítik, és bohócruhába öltöztetik. Itt és ekkor találkozik először azzal a rendőrőrmaggal, aki később minden éjjel agyba-főbe veri. Néha kétszer-háromszor is. Elégedetten gyönyörködött megszegyenyítésében, és ujjongva kiáltott fel: „Te kutya! De rég vártuk ezt a boldog órát! Csakhogy ennyire vagyunk!” A bíboros hallgatott, azonban azzal erősítette magát, hogy az európai történelmet idézte magában – magának. Fischer János angol bíborosra gondolt, akit VIII. Henrik börtönzött be, és végeztetett ki, aztán VII. Pius pápára, akit Napóleon hurcoltatott fogságba. És Ledochovsky lengyel érsek történetére is emlékezteti magát, akit a poroszok tartóztattak le 1872-ben.

De hamarosan megtanulta, hogy a diktatúra rendőrsége európai példákhoz nem hasonlítható. A magában felidézett példák nem készíthették elő arra, ami várt rá a moszkvai nevű, kiképzésű és módszerű államvédelmi rendőrök kezében. A bíboros nem európai fogságba került. Ezeknek még a kivégzés sem volt elég. Olyan báb kellett volna, aki hajlandó abban segíteni, hogy a magyar népet elszakítsák a keresztény életformától. Ehhez kellett volna hamis tanúvallomás az Egyház ellen, külföldi szeretetadományok küldői ellen és papjai, munkatársai ellen.

Megkínzásának első éjszakáján találkozott a moszkvai párt magyarországi rendőrével. Azóta ha államvédelmire gondol, vagy a diktatúra erőszakáról beszél, mindig ez a rendőr áll előtte. Sohasem feledheti, mert brutális kegyetlenségével nemcsak papi, hanem emberi méltóságától is ez a rendőr fosztotta meg. Már az első éjszakán. Ez az államvédelmi értette meg vele, hogy a diktatúra hatalmában nem védi immár senki és semmi. Első megaláztatása el nem képzelhető vadsággal történt. Éjfél után három órakor kezdődött. Két rendőr tört be cellájába. Az asztalt sietve elrángatták a helyéről, a ruhát ismét letépték róla, és aztán megjelent a cellában az államvédelmi. Magas, hatalmas testalkatú, bivalynyakú és vadtekintetű rendőrtiszt volt.

Bemutatkozásként csak annyit mondott, hogy partizán volt. Akkoriban ezt a szót úgy használták, mintha ez mindent megmagyarázna. Magyarul beszélt, de a bíboros jól látta, nem magyar ember. A gyűlölet kiálló, golyósodó szemében égett, és ettől a tüztől romlott, dúlt volt húsos, nagy arca is. Míg nézi, a bíboros észreveszi, hogy a szederjes arcot nedvesség lepi el. Látja, hogy szája meg-megugrik, és látja, a nyála is csorog. A bíboros nem is tudta sokáig nézni ezt a valósággal vonagló arcot, és megborzadva elfordul tőle. Hátat fordít neki. Erre hátulról nekirohan a bíborosnak, és teljes erejéből megrúgja. Belerúg. A bíboros akkor még erős ember volt, mindössze ötvenhat éves, és még a kínszások előtt, de ez a rúgás olyan erejű volt, hogy nekiesik a cella falának, és a fal mellett erőtlenül lecsúszik a padlóra. Mikor onnan, a fájdalom paraszából, de kábultan is felpillant rá, azt mondja a bíborosnak: „Ez volt életem legboldogabb pillanata!” Arcán a kielégülés torz nevetése ugrál, még mást is makog, de olyan nehezen fordul nyelvvél, hogy nem lehet megérteni. Látva a visszataszító, gyönyörrel kajduló arcot, a bíboros elhitte, hogy igazat mondott.

És utána jelent meg mindjárt a gumibotos őrnagy, aki akkor éjjel verte végig először. És aztán minden éjjel, Ugyanazzal a gumibottal folytatta a kínszást.

Minden éjjel végigverte. Tetőtől-talpig. „Kedvenc” gumibotjával. Nemcsak egyszer, hanem annyiszor, ahányszor a kihallgatást vezető alezredes a bíboros elé tette a hamis vádat tartalmazó, előre megírt, beismerő és mások elleni „tanúvallomást”. Hogy írja alá. És ahányszor megtagadta az aláírást, a gumibotos őrnagy nagy örömmel máris vitte a verőasztalra, amely a rendőrőrnagynak olyasfajta asztala volt, mint orvosnak a műtőasztal. Később, mikor már legyengítette a módszeres verés, és a kényszerített álmatlanság, amint gyengült, úgy kezdett benne nőni az indulat a rendőrök ellen. Amikor észrevette magán, hogy belül bontakozik ez a gyűlölő böszület, ez nagyobb riadalmat okozott benne, mint a testi fájdalmak, az alvásnélküliség szédülő, betegítő émelygése, a véres köhögés és testi váladék. Napközben, mivel nem engedték aludni egy szemhunyasnyit sem, a böszülő gyűlölet olyan hevesen és áradással hullámozott benne, mintha tébolyítani készülne. A bíboros zaklatott félelemmel figyelte magát. Böszülésében keresztény hitének halványodását látta, és lelki pusztulásának kezdetét érezte. Legszenvédélyesebb, leggyötrőbb és legkönyörgőbb imáit akkor lihegte-lehegte a bíboros a zúgzsoba rossz díványán összegörbülve. Azért könyörgött akkor szakadatlanul (kinyíló, megvilágosodó pillanataiban), hogy az Isten ne engedje! Ne engedje, hogy a kínszások következtében keresztény lelke ugyanolyanná váljék, mint ezeké a moszkvai rendőröké. Hogy az Isten, jaj, ne engedje, hogy lelke a büzlő gyűlölet martaléka legyen. Közben a szétvert, szakadásaiban vérző és gyulladásaiban dagadó, majd sárguló-kékülő-feketülő test fájdalmaiban nemcsak gyengült, de el is különült tőle, a lélektől. Hiszen ez a test fájdalmaival már a lelkét gyengítette. És ezt az idegenedő, minden érintésre már jajgató, gyáva testet naponta három álnok államvédelmi orvos vizsgálta, tapogatta, mozgatta nagy figyelemmel. Három ellenséges, szótlan idegen. Fehér köpenyben, és olyan közönyösen, mintha ez a test már nem is élne, hanem boncolható hulla lenne. Pedig éppenséggel az volt a feladatuk, hogy ne engedjék a testet meghalni. Nagy gonddal ápolták, erősítették, hogy az éjszaka következő ütlegetéseket, kínszásokat, a fájdalmakat elbírja, sőt, ami nekik még fontosabb volt, a fájdalmakat frissen érezze. Nehogy a test eltompuljon, és a verésre ne reagáljon. De mindez már nem is rettentette a bíborost. Csak az a rémület rázta meg néha, hogy lelke elveszíti Krisztustól nyert békéjét, és vérvörös gyűlöletbe borul. Ami, úgy érezte a bíboros, végső pusztulását, megzavarodását jelentené.

Megkínzátása heteiben az volt a legreमेgetőbb félelme, hogy gyűlölni kezdi a rendőröket. Tudta, ha ez elkezdődik, lelkileg összeomlik, talán meg is bolondul. És ez minden nap közelebb fenyegetés volt. A minden éjszaka folytatódó (vagy újból kezdődő) kínszás, a gumibotos rendőrőrnagy gyönyörödő verése, az ütlegetéseknek most már csontjaiba fűrődő fájdalma, meg a pontosan ellenőrzött alvástalanság már oda juttatták, hogy imaszándéka nem érte el a gondolati fohász néma fogalmazását sem. És ha életének öntudatlan, súlyos fordulatan, a világ

közvéleménye előtt rendezett kirakatperben mulasztást is követett el, mégsem siratja perét, azt a mesterséges, kémiai bódultságot, amit bizonyosan ezek az ávós orvosok idéztek elő benne pasztillákkal és injekciókkal. Mert ez a kémiai bódultság egyben érzéstelenítés is volt. Ez mentette meg attól, hogy őrző, lelkevesztett gyűlölettel törjön ki kínzó ellen. Ami a sok szörnyűség mellett azt is jelentette volna, hogy sikerült: lelkében megtörték a papot.

Az ismeretlen kábítószeres tulajdonképpen a legrosszabbtól mentették meg. Isten tette, Isten műve. Azzal, hogy elvették öntudatát, megmentették a legrosszabbtól, attól, hogy lázas gyűlölködésben elszakadjon hitétől, Istenétől, Krisztustól, aki félelmetesebb szenvedéseket viselt el. Hogy elveszítse a Szentlélek sugallatát. Megmentették attól, hogy széttört testével együtt lelke is sebzetten lehulljék ellenségeinek ocsmányságába, és ugyanúgy gyűlölje őket, mint ahogy gyűlölték őt a kínzások közben. Ellenségei, az államvédelmi, nem értették ezt az isteni csodát, hogy éppen a kémiai bódítás menti meg attól, hogy a fájdalom és álmatlanság gondolati zűrzavarában képződő böszülettel tombolni, átkozódni kezdjen. És őrzőségében előbb gyűlölöen káromkodóvá, aztán pedig hitlenné válják.

Igaz, belső siralmát, megtöretésének ezt a rettenetét sohasem árulta el, lelki gyengülését sem a gumibotos őrnagy, sem a vezető alezredes sohasem, egy pillanatig sem sejtették. Talán nem is gondoltak ilyesmire. A gumibotos rendőrt egész bizonyosan nem érdekelt volna, ha el is mondja neki. Ütlegető dühével és gyönyörével (a kettő egy lehetett nála) ízéknél verte, mint valami szigorú orvos puhította, ha kellett kétszer-háromszor is megszegyenülten vonagló testét. A kihallgatást vezető alezredes pedig ugyanilyen makacsul szerkesztette minden estére ugyanannak a hamis vallomásnak más és más változatát. És minden este, amikor betámogatták kihallgatásra, szardónikus, gúnyos arcában villogó kárörömmel tette fel az obligát kérdést: „Ugye, ezt sem hajlandó aláírni? Meg kell tanítani magát, hogyan kell tanúskodni!...” A végén már ő maga is néha úgy nézte a közelgő éjszakát, mintha valami kórházba műtetre vinnék. Mindennapi műtetre. Ez akkor volt így, amikor a saját testét már kívülről látta-sajnálta, mint valami ikertestvérét, és ezért kezdett benne a harag és a gyűlölet bontakozni, mert már nem róla, saját magáról volt szó, hanem szerencsétlen, testi ikertestvéréről. Akkor már az álmoság a gyomrát, a beleit facsarta, és szeme több vibráló napkorongot, meg színes mértani ábrát látott, mint valóságot. Ha az álmoság rohamaiban ájuldozva a közelítő estére gondolt, azért gyulladt, borzongott benne a harag és a gyűlölet, mert tudta, estére ismét viszik merev, fájdalommal teli, szegény testét a verőasztalra, amely tulajdonképpen ávós műtőasztal, vagy a műtőasztalra, amely tulajdonképpen ávós verőasztal, és újból gumibottal kezelik. Ez a test már nem is ő maga volt, hanem lelkének az ikertestvére, akit, mivel nem ő maga volt, meg kellett volna védenie. És hiába igyekszik, nem tudja megvédeni, mert ő maga, a lélek is olyan tehetetlen, olyan erőtlen és merev, mint ez a minden ízében megkínzott, színesedő ikertest.

Veszély fenyegette abban, hogy testét az ütlegek az alvástalanság el tudták választani lelkétől. Amíg csak önmagáról volt szó, az áldozat megadása kötelezte. De amikor a lemeztelenített, minden éjjel megszegyenített test görcseiben önállósodva sikoltozni kezdett, úgy érezte, most már nem az áldozathozatal a kötelessége, hanem ikertestvérenek a védelme. És tudta, ha ezt a testvérvédő kötelességét a lélek magáévá teszi, előbb-utóbb visszaüt, aztán tomboló átkozódásba tör ki, és a végén őrző, majd akár gyilkolni is akar. Isten különös kegyelme, hogy nem árulta el magát, hogy nem tette, hogy nem sejtették meg, milyen közel van a töréshoz. Amikor a lelke felrobban a test ikerfájdalmában. És megzavarodva hamarosan ugyanolyan őrző rab lesz, mint a többi, gumibottal kezelt, mint a gumibotos őrnagy többi „ápolt”-ja. Ami után már végrehajtható lett volna a tortúrás kényszerítés a hazugságra.

A végén volt lelkierője is. Már nemcsak a teste sikoltozott, az ikerfájdalmas test, hanem a fülei is sikoltoztak. Mert a verések éjszakái után már nemcsak a fájdalmak sikoltoztak testében, hanem a fülei önállósították magukat és fejébe kiáltozták azokat az ocsmány, tajtékzó káromkodásokat, istenkáromlásokat, amelyek egész nap zuhogtak rá. Káromkodások, istenkáromlások, amikor a gumibot abbahagyta, és újból gumibot, amikor a káromkodások,

istenkáromlások elhallgattak. A végén, amikor a fülei már maguktól is ordítottak, azt sem tudta világosan, biztosan, mikor kezdődik a gumibot ideje, és mikor kezdődik a káromkodások, káromlások próbája. Minden egybefolyt. Már csak azért könyörgött, amikor világos időszakai voltak, hogy inkább karja, lába, akár gerince vagy feje törjön, de nem az ikertest már-már kibírhatalan gyötrelmével gyengülő és bőszerű lélek. Akkor már félt, hogy nem bírja a próbát. Már nem tudta napi fohászatát sem összefoglalni. Ezekben a napokban gyengeségétől megriadva folyton a kétségei közt gyötrődő Péter szavait mondogatta, amelyek valahonnan mélyről, minden testi szenvedésének és lelki szorongásának a mélyéből emelkedtek fel. És mondogatta, ahányszor csak tudta: „Uram, te mindent tudsz, azt is tudod, hogy szeretlek! Uram, te mindent tudsz, azt is tudod, hogy szeretlek!”

A kínzás és álmatlanság első hetének homályából különös élességgel merül elő egy kép. Nagy, üres teremben vannak az őrnaggyal. A szokatlanul mély csend azt jelenti, hogy egyedül vannak ebben a hodályban. Az őrnagy egyik kezében van a gumibot, a másik kezében kinyitott, hosszú, élesen villanó kést tart. Parancsokat ad, nagyot kiált, és mint lovardában a lovat, ügetésre fogja a bíborost. Hátára és lágyékára hullanak a gumibot ütései. Hatalmában van teljesen. Kergeti, üzi. Egy percig szünetet tart, és így fenyegeti: „Szétverlek, felaprítalak reggelig. Hulládat darabokban a kutyaéknak vetem, és a csatornába dobom. Most mi vagyunk az urak!”

Ha erre emlékezik a bíboros, még ma is érzi, talpát szúrják, hasogatják a padló szálkái.

Ez még megkínzásának és álmatlanságának első hetében, vagy annak a végén lehetett. De erre a jelenetre, és minden részletére világosan emlékszik.

És jól emlékszik főérvükre. Igaz, állandóan hangoztatták: „Most mi vagyunk az urak!”

Ebben az állapotában tette, hogy mégis visszaütött. Nem ökölrel, mert az hiábavaló és már gyűlölet lett volna. Meg aztán azzal, ha ökölrel üt, a lealázó és aljasító fogság valóságos rabjává hullott volna maga is. Hanem a Szentlélek adta sugallattal. Ez is egyike volt azoknak a csodáknak, amelyek megmentették. Minden este aláírását követelték, nevét a hamis vallomás alá. Már nem tudott összefüggően gondolkozni, ha engedte, gondolatai szerteszét futottak. Mégis gondolatai között talált egy fellökkenő, történelmi emléket: a pogány török fogságába került papelódei, ha a török aláírásukat követelte, aláírásuk után odabiggyesztettek két betűt: „C.F.”, mert a két kezdőbetűvel rövidített latin kifejezés azt jelentette, hogy az aláírást kikényszerítették, aláírása érvénytelen, a rab nem szabad akaratából írta alá nevét.

A hazug vallomás aláírására, amely nemcsak a koholt vádak beismerése, de mások elleni hamis tanúvallomás is lett volna, akarták a vallatók kényszeríteni. Ezért az aláírásért verték akkor már sok éjszakán át, és nem engedték aludni megszámlálhatatlannak tűnő, sok napon keresztül. Úgy érezte, visszanyerné legalább lelkierejét, ha egy éjszaka vagy legalább fél napon át alhatna.

Odaadta aláírását. De úgy, hogy aláírt nevéhez hozzáfűggesztette a két betűt: „C.F.”

A gumibotos „operatőrök” undorító öröme végigsüvöltött a folyosón. „Sikerült!” kantálták. „Sikerült!” A test verésével megtörték a lelket. A bíboros feladta ellenállását. Megtört. Aláírta a hazug vallomást.

Még csak nem is örült a lélekjelenlét cseles győzelmének. De nem is félt tőle. Pedig tudta, hogy ennek nagy ára lesz, hiszen a kezükben van, és akármikor veszik észre, hogy mit tett velük, szenvedésben kell majd fizetnie. Különösen akkor, ha közreadják vallomásával aláírását, és csak utána derül ki, mit jelent a két betű. A nevéhez fűzött két kezdőbetűből ország-világ előtt nyilvánvalóvá válik, mit tesznek a bíborossal az államvédelmin. Hogy mit üzent a bíboros a szabad világnak a két betűvel. De akkor sem ideiglenes győzelmével, sem annak jövődő árával nem törődött. Olyasféle érzése volt, mintha kötelességét teljesítette volna, mintha megkínzott ikertestvééréért, jajgató testéért vállalt volna áldozatot. Nem magáért tette, hanem a másikkért, ikertestvééréért, szegény testéért. Így érezte, mielőtt álomba bódult.

Történelmi cselvetése, lelki kitörése az ostromló kínzásból, hamarabb kiderült, mintsem gondolta volna. A magára vállalt áldozat nem hozott testének túl sok pihenést. Ebből is érthette,

a moszkvai államvédelmi rendőrségnek bizony mindenre voltak magyarországi tanácsadói. Már a következő éjjel kilökik engedélyezett álmából, és ott állnak előtte, fölötté az alezredes, a gumibotos „specialista” rendőrőrnagy, és az öttagú vallató csoport. A következő ütlegetés forró, viharos tombolás volt. Mindenki ütötte. Ökölrel, kézzel-lábbal, kemény irattartóval és székkel, mindennel, ami a kezük ügyébe került, és emelhető volt. Miután lelökték fekvőhelyéről, valósággal letaglózzák, megtapossák. A lelkiertő győzött felettük, eszmélkedik a földön védekező, karikába görbülő bíboros, és ez (természetük szerint) megrémíti őket. A bíboros följük kerekedett másfél napig. És ez hidegrázással borzaszthatta el a rendőröket. Hogy mi történhetett volna velük, ha valaki időben nem figyelmezteti őket, mit jelent a két kezdőbetű!

A bíboros ma is mosolyog ezen a győzelmén. Amint akkor, eltiporva és fejét védve a rúgások közben, ott is tudott mosolyogni rajtuk. Mert ott, a földre taposva értette; a diktatúra minden rendőre fél és gyáva.

És ma már tudja, ez a gyáva rémületük készítette őket a kémiai elbódításra. Akármilyen kétséges is volt a következmény, hiszen az orvosi beavatkozás kimenetelét nem tudták biztosan, mégsem halaszthatták tovább. A bíboros vallomására szükség volt. Viszont a bíboros lelkiereje megtörhetetlennek látszott. És ijesztőnek is. Hogy ha sokáig késlekednek, előbb-utóbb még velük történhet valami baj. Baleset. Nem halogathatták tovább.

A híresek nem vették észre, hogy milyen közel jutottak a bíboros töréspontjához. Úgy hitték, nem maradt más, csak a kémiai beavatkozás. Másképpen – gondolták – nem tudják megtörni. Megetették, megittatták, vagy injekciózták, szóval elaltatták. Kikapcsolták lelkét a testből, amely ikerfájdalma a léleknek.

Az egyik ávos rendőrorvos, aki azt hitte, és ezt nem is titkolta a bíboros előtt, hogy már nem sokáig bírja, a rájuk jellemző hetvenkedéssel a tárgyalás után, a fogházban elmesélte neki, mennyire féltették, hogy belehal a kábítószeres kezelésbe. Nem bírja, és összecsuklik a tárgyalás előtt vagy a tárgyalás alatt. Esetleg nem hal bele, csak megőrül. Úgy a halála, mint ha megőrül, a kirakatper gondosan megrendezett jeleneteinek előadása közben, a szabad világ előtt csúnyán leleplezte volna őket. A per után pedig arra lehetett számítani, hajtogatta csodálkozva a rendőrorvos, hogy testi erejét lassan vissza fogja nyerni, de azt egyik „kezelője” sem hitte, hogy öntudata a régi, szellemi egyéniségébe vissza tud emelkedni a kémiai aléltóság és akaratnélküliség ismeretlen mélységeiből. Amelyet valójában sem a magyarországi, sem a moszkvai rendőrorvosok nem ismertek, ha használtak is. A bíboros, aki ennek a rendőrorvosnak a vizsgálóasztalán ült, még mindig küszködve a megmaradt szédüléssel, a kegyetlen orvosi nagyképűsködéssre magában már éles visszavágással tudott reagálni (ha csak gondolatban is). Ti, rendőrök – gondolta – még ha orvosok is vagytok, eltörítetek az embert, de nem értitek. Nem tanultátok meg, pedig rájöhettetek volna börtönpraxisotokban, hogy az ember több, nemcsak szétverhető test.

Isten műve volt. Ezt is Isten tette. És magában már ott is, de azóta számtalanszor hálálkodott a Szentlélek Istennek, hogy a kémiai bódultsággal megmentette attól, hogy a gumibot és az alvástalanság kínzása örjögésre kényszerítse, és megtörje lelkét az ikertestet fájdalmaival. És aztán hálát adott azért a kegyelemért, hogy az eszméletlenség és akaratnélküliség fekete mélységéből lelke ki tudott szabadulni, és fel tudott emelkedni régi valójába. Hiszen ezt a lélek tette, a lélek pedig a Szentlélek lehelete az emberben. Máté tanúsága szerint Jézus ezt mondta az apostoloknak: „Ne féljete azoktól, akik a testet megölik, a lelket azonban nem tudják megölni!”

## és a pribék-rendőr

Nem is tudták a nyugati világot becsapni. A szabad világban nagyon kevesen, azok is csak a diktatúrával szimpatizálók, hittek a dadogó, botladozó, apatikus test tétova beszédének. Még ha szólalt is a test, ha fel is mondotta a leckét, a csalás émelyítő szaga-búze, ezt a vizslariporter szavaiból is értette, állandóan nyomasztotta a tárgyalóterem légkörét. A bíboros nyolc év alatt, éppen a rendőrök kezén tanulta meg, hogy a diktatúra legkegyetlenebb rendőre is butább, mint a legszelídebb szabad ember. Tudásában a szabad ember mindig előtte jár a terrorista államvédelemnek. És amit a kémiai elbódításról tudott a moszkvai rendőr, azt a szabad ember orvosló tudományától leste el. Tehát elkerülhetetlen volt, hogy a kémiai machinációkra a szabad ember rá ne jöjjön. Íme, mosolygott magában a hintaszékben ringatózó bíboros, ismét oda lyukadt ki, hogy igaza volt az amerikai vizslariporternek, a diktatúra korában jobban kell figyelni a diktatúra rendőreire, mint akár a diktátorra magára is, ha valaki a diktatúra terveit, szándékát keresi, akarja tudni. És az örök-borzos, kesze-kusza „investigative reporter” nevetve vonogatta a vállát, amikor a bíboros ezt a megállapítását dicsérte, mintha ez a „felfedezése” egyáltalán nem lenne nagy dolog. Pedig nagy igazság. Nyolc évi börtön után tanúsíthatja a bíboros. Nagy igazság.

A bíboros már letartóztatása előtt értesült arról, hogy hazájában milyen ijesztő a diktatúra államvédelmének rendőri arca. Pedig akkor még a polgári hitelű politikusok buzgón cimboráltak, falaztak a diktatúrának – nyomorúságosan csekélyke hatalmukért. Hallomásból ismerte a diktatúra államvédelmi rendőrségének természetét, még mielőtt letartóztatták, és elvitték volna. És ez ellen a rendőrség ellen védekezett előre elkészített és biztonságba helyezett nyilatkozatában. Kimondotta, mielőtt a kezükbe került volna: Bármilyen történjék, nem mond le érseki székéről. Úgynevezett „vallomást” nem fog tenni, mert ártatlan, nincs vallani valója. Ha mégis ilyet cselekednék, az kínzás következménye és eredménye. December végén hurcolták el a diktatúra ávosai, de ezt a nyilatkozatot már novemberben megírta és úgy rendelkezett, hogy elhurcoltatása esetén adják át nyilatkozatát a püspököknek és a székesegyházi hivatalnak.

A bíboros a kiszabadultak suttogó panaszaiából jól ismerte a diktatúra rendőreinek csekély fogásait is, a letartóztatottak, elhurcoltak eltüntetését ismeretlen rendőrállomásokon, a kínzásokat, zsarolásokat, félgylilkosságokat, öngylilkosságokat, a kirakatpereket és a bosszúpereket, tömegszórakoztató, cirkuszi kivégzéseket, a nyomnélküli, szibériai süllyesztő táborokat, amelyekért senki sem vállal Magyarországon felelősséget, és mégis elviszik az embereket. És miután a bíborost végigvitték a kínzásokon, kirakatperén, az élet- és börtönfogytiglani rabságon, ma sem tudná az államvédelmi rendőrség jelentőségét jobban meghatározni, mint azzal a megállapításával, hogy ez az erőszakszervezet jellemzi legjobban a diktatúrát. A mindenkori rendőrség a mindenkori diktatúrát. Tehát a moszkvai diktatúrát is. Ostobaságukkal a budapesti helytartók ezt bizonyították is, amikor a rendőrségüket, testőrségüket államvédelmi rendőrségnek nevezték.

Az államvédelmi rendőrséget pedig az a moszkvai kegyenc határozza meg, akit élére állítottak. Nem a törvények. Még csak a diktatúra „törvényerejű rendeletei” sem. Az államvédelem nem ismer törvényeket. Még rendeletet sem. Ez az egyetlen független szerv a moszkvai rendszerben. Mint a Caligulák és a Nerok testőrsége.

Amiből következik, és ezt minél többször hangoztatni kell, ha az államvédelmi rendőrséget vezető moszkvai kegyenc nem magyar, akkor az államvédelmi rendőrség sem magyar. És mivel minden diktatúra igazi képét az államvédelmi rendőrség adja, ha ez az ábrázat nem magyar, akkor az államhatalom sem magyar, tehát a diktatúra sem magyar.

A diktatúra, mint minden diktatúra, igazi, legtöbbször rejtegetett arca a rendőrség. A bíboros testközlelől megismerte ezt az arcot. Szembenézett vele. Látta ezt az arcot, amikor leplezetlen



volt. Láttá, megfigyelte, megismerkedett vele, kiismerte, sőt fel is ismerte. Nem voltak magyarok.

A bíboros, aki a magyar történelmet úgy szerette és ismerte, mint kevesen, már a kínzás első napjaiban bátorításért a magyar történelemhez menekült. És meg is találta a magyar történelemben a fogózkodót, a párhuzamot. A magyar történelem a nemzeti és egyéni szenvedések olyan gazdag tárháza, hogy kevés olyan bajt, válságot tud a magyarra hozni újabb sorsa, amelynek ne lenne előzménye, párhuzama a múltban. Ezek a moszkovita, a magyart gyűlölő, államvédelmi rendőrök éppen úgy nem voltak magyarok, mint az ugyancsak pogány, rettentő időkben a magyar népet nyögető török pribékek. Maga az elnevezés is a török időkben vált ismeretessé. Török vagy törökké lett, de a magyar népet gyűlölő, és a pogány hatalom szolgálatában álló martalócok a pribékek, akik a magyar népet tetszésük szerint nyúzhatták, kínozhatták, esetleg ki is végezhették (mert természetükből következően a legkeresettebb hóhérok is voltak). A magyart elnyomó rémuralom elvetemült hóhérségéde a pribék. A védtelen, az elfogott magyarok sarcolása, zsarolása, hódoltságba törése, vagy elpusztítása volt a dolguk. És az örömük is.

Török pribékek voltak.

A bíboros a moszkovita szolgálatban álló rendőröket ilyen pribékeknek, pribék-rendőröknek tartotta. Modern, osztályharcos hóhérségédeknek. Már Esztergomból gyászoló szívvel, ha lehetett segítséssel, de sokszor tehetetlen, keserű bánattal figyelte azoknak a sorsát, akiket az újonnan létesített magyarországi államhatalom, ha nem is volt még teljesen moszkvai, ezeknek a pribékeknek a kezére adott (hatalmi osztozkodásuk értelmében). A rendőr megnevezés, már nem volt több, mint ennek az államosított terrorizmusnak a fedőneve, álcázása. A pribék-rendőrnek semmi köze sem volt a rendhez, az igazsághoz, de a magyarsághoz sem. Moszkoviták voltak.

De megismerte őket személyesen is, mielőtt a kezükre került volna. Találkozott velük, mert felkereste őket „működésük” színhelyén. Mikor a panaszokat meghallotta, elhatározta, hogy felkeresi az internáló táborokat és a börtönöket. Lelkipásztori meggondolásból tette a bíboros, de azzal a gondolattal is, hogy érdeklődése és látogatása talán segít azoknak a sorsán, akikkel senki sem mert törődni, és mérsékli a gyűlölet tobzódását a pribék-rendőrökben. Mindenütt kegyetlenség és bosszú, káröröm jelei tárultak a bíboros elé. Ezeket zsúfoltak össze úgy a délbudai, mint a csepeli táborban. A legkegyetlenebb bánásmód volt az osztályrészük. Egyik táborba sem akarták beengedni, pedig látogatási szándékát és időpontját írásban jelentette a minisztériumnak. Válasz nem érkezett, de a bíboros megjelent a tábor kapuja előtt. Nem utasíthaták el, mert kijelentette, addig marad a kapu előtt, amíg az engedélyt meg nem szerzik. Márpedig amint híre terjedt, hogy az esztergomi érsek, a primás ott várakozik az internáló tábor kapuja előtt, és bebocsátást követel, a környékbeli nép odagyűlt a várakozó primás köré. Ez aztán már semmiképpen sem volt kellemes a parancsnokságnak. Inkább megnyitották a bíboros előtt a kaput.

A börtönlátogatással is így járt. Egyik belügyminiszter még engedélyezte, a következő már akadékoskodott, a harmadik pedig magát a bíborost is börtönbe csukatta. Mikor engedélyezték, és bejutott, celláról-cellára ment, hogy minél több elítélttel találkozzék. Mindegyik rab kérte áldását, még ha nem is volt katolikus. Az egyik cellában a koros, beteg, nyugalmazott, tábori püspököt találta, aki elmondotta, azzal kínozzák, hogy nem engedik szükségletre, hanem a kémlelő lyukon ezt kiáltozzák neki: „Be a nadrágba! Be a nadrágba!”

Megkínzásának első napjaiban a bíboros visszaemlékezett ezekre a látogatásaira. Testvéri melegséget érzett azok iránt a rabok iránt, akiket meglátogatott. És akiknek a látogatás után hivatalosan is emberségesebb bánásmódot, és amnesztiát követelt. 1946 elején írta ezt a beadványt a kormányhoz értük.

És az Andrássy úton úgy érezte, ami sújtja, azt áldozatként viseli el. Elsősorban értük. Rabtestvéreiért.

Fel kellett ezt is idéznie. Mert ha holnap nem ül be az olasz monsignor nagy, fekete kocsijába, hanem elindul a tizenöt éve csábító tágasság, a Szabadság tér felé, ismét a pribék-rendőrök kezére adja magát. Éppen ezért, minderre emlékezve, ma este is el kell mondani: a másokért elviselt börtönáldozatnak krisztusi az értelme.

Neki pedig ez az egyik megmaradt lehetősége.

## és a szimuláns-rendőr

Persze – Moszkva nem küldött rendőrhadsereget Magyarországra, rábízta a rendszer testőr kérdésének a megoldását azokra a pribék-rendőrökre, akiket az államvédelmi rendőrség főnökeiként ültetett hatalomba. És azok szervezték a diktatúra céljai és kívánságai szerint az államvédő rendőrséget. A bíboros látta, hogy ennek megfelelően a magyarországi diktatúra rendőrségében kétféle rendőr szolgál. Az egyik a Moszkvában kiképzett, s a Moszkvából beültetett, államvédő pribék, akinek a gonoszsága, lehet, már elmebetegség, a másik, akit a magyarok közül szerveztek be, és aki csak színleli, tetteteti azt.

A bíborosnak mindkettővel volt dolga, és megtanulta, hogy mindkettő veszélyes. Mindkettő egyformán lehet akár gyilkos is. Nemcsak a pribék-rendőr kegyetlenkedett vele, aki valamilyen okból megromlott, lelkében ördögi lett, természetében megbetegedett, hanem a másik is, aki a pribéket csak utánozza, színleli, szimulálja. A pribék rendőrnek a gyengékkel, elnyomottakkal, elfogottakkal való kegyetlenkedésben kárörvendő gyönyöre telik, a másiknak haszna, és ezért igyekszik a pribékkel elhíttetni, hogy ugyanolyan. Nem abban van közöttük, sajnos, különbség, amit elkövetnek, hanem abban, amiért csinálják. És mert szimulánsokról van szó, a különbséget nem könnyű meglátni.

De a bíborosnak ezt a különbséget is meg kellett tanulni. Meg is tanulta. A pribék-rendőr beteg. Megromlott természetéből következően nem ismer irgalmat, mert szadista, öröme-gyönyörét találja, és keresi a fájdalomkozásban, a kínzásban. Ez a betegsége nem engedi megállni, mindig több és több szenvedést akar kicsikarni. Káröröme gyönyörűség, érzéki vadság, szimatolja, kutatja a fájdalmat, és vidám, amikor új és új fájdalmat tud kiboncolni a másik emberből. A gyönyörrel társult káröröm sohasem lohad le benne. A másik rendőr, akit magában a bíboros „szimuláns” rendőrnek nevezett, nem a maga gyönyörűségére kegyetlenkedik, hanem a maga hasznára, hogy a rendőrséget vezető pribékekkel elhitesse, legalább olyan elmebeteg, kegyetlen és szadista, mint a vezető. A szimuláns rendőr tetteteti a pribék kínzó kárörömét, még ha tudja is, hogy az elmebaj. És éppen ezért, tapasztalta a bíboros, a szimuláns rendőr néha még veszélyesebb volt, mint a pribék-rendőr. Hiszen rosszabbnak kellett mutatkoznia, hogy a pribék-főnök elhigye szimulációját. A szimuláns rendőrnek megállás nélkül bizonyítani kellett, amit a pribék-rendőrrel mindenki tudott, hogy akár mutatja, akár nem, moszkovita kegyelt és rendőri kéjenc. A rendőrségre újonnan felvett szimulánsnak pedig el kellett hitetni a moszkovitákkal, hogy meg lehet benne bízni. Ha nem is velük jött, és nem is volt moszkovita küldött, ugyanúgy érez. Illetőleg ugyanúgy nem érez magyarul.

Találkozott másféle szimuláns rendőrrel is. Ezt sem szabad elfelejteni. Mert a szimuláns azért akármilyen ügyes szimuláns is, csak szimuláns marad. És néha, ha nem is akarja, a lélek megszólal benne, és a szimuláns rendőr lelke is csak magyarul tud szólni. A hasznát kergető ember tud szimulálni az eszével, ügyeskedésével, munkájával, szolgálatkészségével, de nem tud szimulálni a lelkével. És ha a lélek feltör belőle, akkor magyarul jelentkezik. Igen. Ezzel, ilyesmivel is találkozott a bíboros. Az egyik rendőr szőlőt hozott neki. Akkor még nem látta ezt a különbséget. Ez az ítélet után történt. A kirakatper kábultságából ébredve szédelgett cellájában. Csak bámult a rendőrré, és nem fogadta el a kínált szőlőt. Rendőr hozta, elutasította. Az is az ítélet utáni kábult napokban történt, amikor már külön cellában őrizték, hogy valaki egy felpohár bort hagyott a fekvőhelyén. Sohasem tudta meg, hogy ki hozta. De csak rendőr tehette, mert más nem jöhetett a fogháznak ebbe a részébe. Kétszer mondott misét ezzel a borral. Január végén pedig az egyik rendőr, míg ellenőrizte a celláját, elmondotta, hogy katolikus vallású, hite és keresztény meggyőződése él, és erős annak ellenére, hogy az államvédelmi rendőrségen szolgál. Tudja, hogy máshol nem kaphatna munkát, csak a családjáért érzett felelősség tartja meg ebben a szolgálatban. (De ugyanez a szimuláns rendőr, amikor a főnöke megparancsolta, irgalmatlanul

megnehezítette a bíboros börtönhelyzetét. Lehet, hogy ezt is a családjáért érzett felelősség tetette vele? Szimuláns rendőr volt.) 1949-ben a fogházban, egy ismeretlen rendőr jelent meg a bíboros cellájában. Akkor a bíboros elleni gyűlölet tobzódásában a pribékek már szinte elfáradtak, már nem volt különösebb szórakozás a bíboros kínzása. Körülnézett ez az ismeretlen rendőr a bíboros cellájában. Odaállt a bíboroshoz közel, és csendesen ezt mondta: „Atyám! Bizzék Istenben! Isten megsegíti!”

Többé sohasem látta. Persze, sohasem tudhatta meg a nevét, de sohasem feledhette emlékét. Szimuláns rendőr volt ez is.

Jól emlékszik a bíboros arra az alacsony, kövér rendőrőrmesterre is, aki a Conti utcai börtönben, amikor a fürdőben őrizte, és egyedül maradtak, az ajtóra figyelve ezt mondotta a bíborosnak: „Én is keresztény vagyok!”

A Conti utcai börtönben a pusztulásra készített, csont és bőr nyomorúságú, a végsőig legyengített főpásztor előtt, mikor még börtöndarócából is kivetkőzött, így történt ez a hitvallás. Ami bizony, bátor hitvallás volt. Ha csak ketten voltak is. Mivel mindenki tudta, az őrmester jobban, mint a bíboros, hogy a börtönben még a falnak is füle van. És mégis elhangzott ez a hitvallás. Amely a főpap iránti bizalom jele is volt, hiszen az életfogytiglani börtönre ítélt főpásztor előtt hangzott el. És szimuláns-rendőr ajkáról. A bíborosnak adható, legnagyobb ajándék szólott benne, mert a Szentlélek Isten üzenete volt, éltette a bíboros lelkierejét, és ellenálló képességét.

A bíboros megtanulta a börtönökben, és a szimuláns rendőröktől, hogy az istenhit nem hal meg a pribékegyenruhában sem. Csak látni nem lehet. De mikor titkosan megszólal, egyszerre a reménység fénysugara lesz még ennek a földi pokolnak sötét celláiban is.

És csak a szimuláns rendőrök között akadt ilyen hitvalló. A pribék rendőrök között sohasem jelentkezett a hit, de még csak az emberszeretet sem. A bíboros tudná, ha ilyen akadt volna. Hiszen a bíboros a diktatúra rendőri erőszakát, a magyar népet terrorizáló moszkvai pribékséget úgy ismeri, mint senki más. Működés közben ismerte meg őket. A moszkvai komisszijákban kiképzett, Magyarországra szabadított pribékek olyan, erre válogatott hullóéletek voltak, akik káröröm-mulatságukat nyirkos és síkos sötétségben élték, és tulajdonképpen még marxisták sem voltak, csak örömeiket keresték a magyar nép kínzásában. Sem az altábornagy, sem az alezredes, sem a gumibotos őrnagy nem volt marxista. A marxizmusról, erről az agyonhasznált, többszörösen ki-befordított, folt-hátán-folt szellemi habitusról nem sokat tudtak, de nem is érdekelte őket, divatjából csak jelszavakat téptek maguknak, és ha marxista elvtársat kaptak, kíméletlenül azzal is elbántak a maguk szórakoztatására. A szocialista uralom a pribék-rendőröknek csak annyit jelentett, hogy hullóéletük különös gyönyörét zavartalanul élhették sötét és titkos ávos-üregeikben. Jó fizetésért és a hatalom dicséretével. 56-ban ez is világosan láthatóvá vált. A szovjet diktatúra elleni szabadságharcban nem keltek Moszkva védelmére, hanem mert a maguk élete is veszélyben forgott, megriadt hullók módjában, sietve elmásztak olyan üregekbe, amelyekről csak ők tudtak. Annyira nem voltak marxisták, hogy sok pribék-rendőr, aki nem bízott a hullók üregeiben, éppenséggel nyugat felé siklott, amikor menekült. De azért mégis igazság az, hogy a pribék-rendőrség jellemzi legjobban a diktatúrát. Mert mindezek ellenére a diktatúra nem tudott meglenni nélkülük, és a szovjet tankhadosztályok által visszahozott vezetők sietve újjászervezték és visszaállították hatalmába és védelmükre az államvédelmi rendőrséget. Éppen azért jellemzi a diktatúrát az államvédelmi rendőrség, mert nem tud nélküle megmaradni, létezni.

És ennyire fél a diktatúra a magyar néptől. De fél a magyar néptől a pribék-rendőr is, és fél a magyar néptől a szimuláns-rendőr is. A bíboros, míg sötét üregeikben szemben állt a pribék-rendőrökkel, vagy mikor gondolt rájuk ablakéletének másfél évtizedében, mindig idézte magának, amit az Üdvözítő mondott a titokban látogató farizeus tanácsosnak: „...az ítélet, a világosság a világba jött, de az emberek jobban szerették a sötétséget, mint a világosságot, mert tetteik gonoszak voltak. Mert mindenki, aki gonoszát tesz, gyűlöli a világosságot, s nem megy a

világosságra, nehogy kiderüljenek tettei. Aki ellenben az igazsághoz szabja tetteit, a világosságba megy, hadd derüljön fény a tetteire, amelyeket az Istenben vitt végbe.”

Ebben a bűnös sötétségben bizony, osztoztak a szimuláns-rendőrök is a pribék-rendőrökkel. És bizony szenvedett a bíboros a szimuláns-rendőröktől is. Akik mivel színlelték a pribék-rendőrök beszédét, kegyetlenségét, sőt tetteit is, gonoszul bántak vele is. És mint szenvedő, megkínzott ember megiszonyodott tőlük is. De mint pap, követte a szeretet mesterét, az Üdvözítőt, akiről Szent Ágoston mondotta: hogy Isten szeretetének történelmi megvalósulása. A bíboros börtönében sem látta másként papi hivatását, mint az Isten iránti odaadásban, az embertársak iránti önzetlen szeretetben. A hatalomban vagy a hatalomért élő ember, állapította meg a rendőröket figyelve a bíboros, voltaképpen nem szabad ember, mások elnyomása a félelem rabjává teszi az elnyomót. És ahányszor aztán önmagát, a rabot vagy a szabadságharc szószólóját, vagy pedig a követségi remetét figyelte a bíboros, mindig emlékeztette magát Szent Pál szeretethimnuszára: „Szólhatok” – mondogatta magában a feledhetetlen sorokat – „az emberek vagy az angyalok nyelvén – ha szeretet nincs bennem, – csak zengő érc vagyok vagy pengő cimbalom”. És a maga sorsából ítélve mondogatta, és ezzel űzte el a börtön, de az ablak magánosságát is: „... megmarad a hit, a remény és a szeretet, ez a három – de köztük a legnagyobb a szeretet.”

Igen, sorakoztatja fel tényeit a bíboros (a döntés felé haladva), sokat és kínlódva szenvedett a szimuláns-rendőröktől is. De mint Krisztus papja, nemcsak általuk szenvedett, hanem értük és velük is. Abban, hogy ilyen magyar testvérei is voltak, a szeretet nem kereshetett vádat, hanem csak a maga hibáját. Nem lehetett ott elég szeretet (a börtönben és később is beismerte önmagával szemben), ahol ilyen magyar testvérei nőttek fel, mint a szimuláns-rendőrök. Ezt most láthatta, élhette és tapasztalhatta. Mert ugye, testvéreinek születtek, bizonyosan mégis kereszteltettek, mégis milyen keveset kaphattak a hit tanításaiból és a nemzeti művelődés évezredes kultúrkinéséből – ha vállalták a pribékek utánzását. És ez nem a gyermek hibája. Valaki más hibázott, hogy kevés szeretetet és jópéldát láttak. Szendvedett a bíboros, nemcsak általuk, hanem miattuk, velük és értük is. Hiszen láthatta, hogy ezek a szerencsétlen testvérei a nekik kiosztott hatalomért, a nekik juttatott hivatali szerepért, a rendőri egyenruháért, zsoldért és rangért a diktatúra szolgálatában hogyan igyekeztek elsajátítani a moszkovita pribékséget. Jól látta, érezte, és meg is értette a keletkező belső ellentmondást is. Mert sok esetben hiába igyekeztek, belül, lélekben nem tudtak pribékké lenni, és ezt a pribék-parancsnokok majdnem mindig észre is vették rajtuk. A magyar rendőrök szimulálása sohasem lett lelki átalakulás, kétarcúak lettek, sőt az azonosulás erőltetésében sokan meg is hasadtak tudatukban. A külső világ kényszerített, de a lélek nem engedett. Sokan kiestek nagynehezen elért helyükről, mert vagy a moszkoviták nem találták teljes rendőröknek őket, vagy ők maguk bújtak el, mert lelkükben nem lehettek tovább kétlakiak. A magyar lélek még a legelhagyatottabb állapotban sem tudott azonosulni a moszkovitákkal. És ha mégis sikerül másik arcát a pribékek (esetleg önmaga) elől elrejtteni, ilyet is látott, rejtek-arcával elsorvadt benne a lélek. Ez a sorvadás okozta, hogy szellemi funkcióik, lelki igényeik úgy legyengültek, hogy szinte elvesztek. Egyetlen szellemi gyakorlatuk a kártya lett, szellemi örömük a részegség, a kínlódó lélek kitörése káromkodás. De még ilyen, végképp elkorcsosult állapotban sem tudtak teljesen olyanná lenni, mint a pribék előkelőek.

Igen, bizony, a szimuláns-rendőr is ember, ha olyan ember is, aki nem értette, nem kapta meg a kegyelmi hívást, hogy életét ráirányítsa a természetfelettire. A kegyelemnélküli, szerencsétlen embert elbúsulva sajnálja a bíboros, mindig is szenvedett a szimuláns, magyar rendőrért. Nemcsak általuk szenvedett, hanem amint sokszor elmondotta magának, értük, miattuk, velük is. Bennük, úgy érezte, a maga mulasztását is szenvedte. Mert ha egy közösség, nép, társadalom, nemzet, állam engedi, hogy emberek ilyen állapotban nőjenek fel a maga körében, ugyanannak a közösségnek, népnek, társadalomnak, nemzetnek és államnak a büntetése is nő velük. Mindegyik szimuláns-rendőrben, aki kínozza, vagy akárcsak lökdöste,

őrizte, kerülgette, ennek a közösségi mulasztásnak (amely mostanra egyéni felelősség is lett) nemcsak kétségbevonhatatlan, beszédes bizonyítékát, hanem keserves büntetését is találta. Rabéletének, de remeteéletének gyötrelmeiben is sokszor érezte úgy, hogy az a szigorú, szokimondó kritika, amelyet a mindenkori kormánnyal szemben akkor a keresztény társadalom követeléseként szólaltatott, most vele szemben is hangzik. Büntudatot érzett a szimuláns-rendőrökért. Az életét elemészto börtönökben, majd ablakéletében sokszor gondolt rájuk, a szimulánsokra, beleélve magát nyomorult sorsukba, amely végén a pribék-rendőrség soraiba vitte őket.

Milyen nagy hibái lehettek annak a társadalomnak, milyen mulasztásai azoknak az iskoláknak, milyen lelki korlátai annak az evangélizációnak, amely nem vette észre ezekben az emberekben a társadalmi, műveltségi és főként a lelki elmaradottságot, amely az istentagadás szolgálatára képeessé tette őket.

A szimuláns-rendőr sorsából kiindulva és elmaradottságukat látva, másra is kellett gondolni. Mi történik velük (általában a társutasokkal), ha a diktatúra elmúlik? Következik majd a másik oldalon is, amit a moszkvai kiképzésű pribékek megjátszottak a háború után a baloldalon? (Háborús bűnösök után jönnek a béke-bűnösök?) Hát olyan sokan vannak a magyarok a Kárpát-medencében? Már a börtönben gondolt erre, és most fel kell idézze azt, amire a börtönben jutott önmagával. Soha, soha többé a magyar nép nem engedheti meg, hogy az embertelenség, szeretetlenség és ennél fogva a bosszúállás paroxizmusába, a kollektív felelősségrevonás modern bűnébe betáncoltassák. A kollektív felelősség, az egymásból ellő diktatúrák, a cárizmus, kommunizmus, náciizmus és újból a kommunizmus csatatéri fertőzése volt. Elkapták egymástól, hogy a faj, a nép vagy közösség minden egyes tagja egyformán bűnös és büntetendő. Az egymásból ellő diktatúrák szörnyű korában, amelyben a bíboros élt, a diktatúrák pribékjei a modern, általánosító vádban és kollektív ítéletben kaptak ördögi működésükre szabad kezet. A bíboros nem tűrhette ezt akkor sem, amikor a zsidóság ellen szólt a kollektív vád és ítélet, nem tűrte akkor sem, amikor a magyar nép ellen tette ugyanezt a másik diktatúra. De nem tűrheti azt sem, hogy a jövőben, vagy akár ma is az elszakított, hadizsákmánysorsú magyar nép életében ezt tegyék. Az emberiségnek tanulni kell az eddigi nemzetirtásokból. Még egyszer ne vádaskodhassanak, és ne ítélkezzenek kollektíve sem a magyarok, sem más népek, fajták, társadalmi osztályok, pártok vagy akár csak csoportok felett is. A bíboros megbocsátott még a rendőröknek is. El kell utasítani a jövőben a társutasok, tehát a szimuláns-rendőrök ügyében is a kollektív vádaskodást, és ítéletet.

Erre példát adott a bíboros. Az ízenként megvert, testileg halálra kínzott, kábítószerekkel öntudatától megfosztott, papi méltóságában és emberi önérzetében százszorosán megalázott esztergomi érsek, magyar prímás a szabadságharc tiszta fényében, a szabadságában újjászülető ország rádióján 1956. november 1-én a megbocsátást hirdette. A bíborosnak, akinek legtöbb oka lett volna vádolni és ítélni, nem kellett még a felelősségrevonás sem: „Hosszú fogság után szólok a magyar haza valamennyi gyermekéhez” – mondotta börtönsírijából szabadulva, szinte első, szabad lélegzetvételével. „Senkivel szemben nincs gyűlölet a szívemben!...” És ebbe a kiáltásába akkor még a pribék-rendőröket is belefoglalta. Mikor pedig a szimuláns-rendőrökre gondolt, a megértés, és megbocsátás szavaival beszélt azokról, akikre „a megtagadás, undor, az elítélés izzó bélyegét sütik”. És mentségükre parlamenti beszédében ezt hozta fel: „Ha valláserkölcsi alapon álltak volna, nem követték volna el mindazt, amiért a szabadság napjaiban menekülni kényszerültek.” És ha más nem is vette észre, ebben szólt az önvád is: „ha valláserkölcsi alapon álltak volna...”

De a szimuláns-magyarok mentségére talált egy másik érvet is.

Már a börtönben is megértette, de a követségen eltöltött tizenöt év remete-elmélkedése közben még jobban megvilágosodott előtte, míg a Szabadság téren sürgő-forgó magyarokat figyelte, hogy bizony nem kis ügy a szimulálás sem. A kisember, a bajában magárahagyott, a diktatúrának alávetett magyar nem várhat védelmet sem az ENSZ-től, sem Amerikától, sem a

Nyugattól, sem a Kelettől, sem a törvénytől, sem a rendőrtől, de még csak a mindenható párttól sem, szóval itt a földön senkitől sem. Sem közel, sem távol nincs segítség. Elmenekülni sem tud mindenki. És nem is akar mindenki elmenekülni. Mit tehet mást bekerített, kiszolgáltatott életével? Nem marad más: szimulál. A szimuláció, ismerte fel a bíboros már a börtönben, lehet ám a túlélés egyetlen, megmaradt és életmentő formája. A bosszúszomjában körüljáró, áldozatot kereső, magyarelles hatalom pusztításától csak az mentheti meg a védtelen, kiszolgáltatott magyart, ha mélyen lehajtja fejét, hogy senki se láthassa igazi, szép, magyar arcát. Tereptörpe lesz. Mert ha felemeli igazi arcát és az kiütözik a tereptörpék alacsony, homálybavesző, társadalmi színvonalából, a diktatúra bosszúja azonnal lekaszálja. A bíboros már a börtönben megértette, itt a Szabadság téren pedig megfigyelte, hogy a diktatúra alatt a túlélés parancsa lehet: szimuláció vagy halál.

És tényként ezt is be kell illeszteni abba a képbe, amelyet most állít össze, hogy dönteni tudjon.

És azt is bele kell számítani a „tényvalóság”-ba, hogy a rendőr, akivel a diplomáciai vonalon túlról ma este beszélgetni tudott, ilyen szimuláns-rendőr volt. És igaz az is, hogy amikor megszólította, hátat fordítva tette, megjátszotta, mintha titokban tenné, aztán beszélgetésük minden szavát jelentette feletteseinek, a pribék-rendőröknek. Talán még a ruszliknak is. Visszataszító, rendőri játék volt, amit valószínűleg a pribékfőnök rendelt el. Azonban, a bíboros elmosolyodott, kétszeresen is tévedtek számításaikban a diktatúra rendőrségének lélekidomárjai. Először tévedtek abban, hogy ki tudják kémlelni a bíboros holnap reggeli szándékát. Ehelyett a bíboros vett ki sok mindent a szimuláns-rendőr szavaiból, ami segíteni fogja döntésében. Másodszor: tévedtek abban is, hogy az államvédelmi hűen fogja jelenteni, ami elhangzott. Ez a rendőr szimuláns-rendőr, és nem fogja szóról-szóra jelenteni, hogy miről is esett szó. A szimuláns rendőr, ezt nagyon jól tudja a bíboros, mindig kétarcú. Az egyik arca az, amit a rendőrségen eltitkol, és otthon mutat. A másik arca az, amelyet a rendőrségen mutat, és otthon titkol el. Éppen ezért a szimuláns-rendőr állandó félelemben él. Veszélyes helyzetben van. Mindkét arcát félti. Azt az arcát is, amelyet nem mutat a rendőrségen, hanem csak magának, a családjának vagy barátainak, rokonainak. És természetesen félti azt a hivatalos arcát is, amely az egyenruhát, a rendőri rangot, hatalmat és az államvédelmi rendőr magas zsoldját kapja. És ez a szimuláns-rendőr, a zalaegerszegi földi a két arcával most kutyaszorítóba került. Illetőleg oda ügyeskedte be magát. Szívesen vállalta, mint jó államvédelmi heccet, hogy a titkosnak játszott beszélgetésben kilesi a bíboros hangulatát, szándékát. A pribékek azonban becsapták. Elhittették vele, hogy csak a bíboros kikémleléséről lesz szó. Amit csak ő végezhet el, lévén földije. De miután ezt megtette, neki osztották ki azt a feladatot, amely már a nyilvánosság előtt fog megtörténni, hogy tartóztassa le a bíborost, amennyiben átmegy az úttesten, és elindul a Szabadság tér felé. Amit csak ő tehet meg, lévén földije. Ebből pedig az következik, hogy a bíboros letartóztatása majd az ő nevéhez és képéhez fűződik a lapokban. Már pedig akkor ez a nyilvánosság elé vitt rendőri ábrázat el fogja csúfítani másik arcát, amelyet családjában, barátai és rokonai körében visel. Vagy legalábbis bepiszkolja. És fenyegeti egy másik veszély is, hogy esetleg őt rendelik a vörös kalitkának az őrzésére is, hiszen abba a bíborost ő fogta be. Ez pedig félreértés, félremagyarázás nélküli pribék-rendőrré teszi. A saját tanúsága szerint is és az ítéző közvélemény szemében is.

Ezért el akarta rettenteni a bíborost attól, hogy kilépjen a Szabadság térre, és elinduljon a magyar nép felé. De rabságba a rabországban. És míg le akarta beszélni, sok mindent mondott el, amire a bíborosnak szüksége lesz a döntés meghozatalában. És indulatos, türelmetlen beszédével igazolta az amerikai „investigative reporter” tudományát, hogy az elnyomott nép helyzetéről, vélekedéséről s közhangulatáról, amely újságokban nem juthat kifejezésre, a diktatúra rendőreit kell megkérdezni, és ha lehet, beszélgetni. A zalaegerszegi földi (ha ugyan az) sok mindent árult el, amit ha a bíboros egyenesen kérdi-keresi, nem közölt volna a bíborossal. Igaza volt az amerikai garabonciás vendiáknak, aki egyetlen, repedezett börtáskával a vállán

járja a világot, lehet beszélteni a rendőrt, csak érteni kell, be kell számítani, hogy mindezt szimuláns-rendőr mondotta.

Csak meg kell látni hívő szemmel, hogy Isten emberi ésszel fel nem fogható ellentétekből teremtette a világot, amely végeredményben egymásba játszik. Isteni harmónia. Nincs benne haszontalan, felesleges rész.



## és a Szabadság tér

Úgy érezte a bíboros, hogy most már közeledik a döntéshez. A rendőr hamiskodó igazságmondásából sok mindent megértett. Értette nemcsak a vele szemben álló szándékokat, de értette a magyar népben izzó közvélemény hatását is. És ez mind segíti abban, hogy döntésének minden vonatkozását, két oldalról megvilágíthassa. Hogy láthassa a „tényvalóságot” és abban az igazságot.

Két oldalról és mégis magánosan.

Ez az egyszemélyes, és mégis kétoldali vita nem volt új dolga a bíborosnak. A tizenöt év alatt, bármennyire is kedvében jártak az amerikaiak, ha barátai is lettek, minden kérdést önmagával vitatott meg. A magánosság visszhang nélküli négy fala között. Az önmagával folytatott viták aztán átterjedtek álmaiba, ott is folytatta a vitákat. Egyszerre észrevette, hogy álmai súlyosan és csüggesztően ránehezednek, szinte mindennapi valósággá lettek. A vitáktól álmában szívesen menekült volna, hiszen már egész napja az álmában is visszajáró problémák megvitatásával telt el. Nem tudott pihenni tőlük. De amint az életbeni álmoktól sem szabadulhat egykönnyen az ember, ugyanígy nem menekülhet az álombéli élettől sem. A megszálló muszkákkal meg a muszkavezetőkkel álmaiban is bajlódott, álmaiban is összecsapott. Körülzárt, elszíntelenedő életében az álmok mind plasztikusabbak, mind színesebbek lesznek. Ébrenlétét is kínozzák már. A végén úgy szabadult kísértésüktől, hogy pontosan feljegyezte álmait is naplójában. És amikor álmait ily módon a nappali valóság leltárába, naplójába vette, békésen eltűntek.

Ó, igen, meg tudja tenni az egyszemélyes, de kétoldali vitát. Begyakorolta magát. Az utolsó követségi éjszakáján fel tudja sorolni döntésének előzményeit, és fel tudja tární döntésének következményeit. Kétoldalról: pro és kontra. Mestere lett tizenöt éven át a kétoldali vitának egyszemélyben. És szigorú bírónak tudott dönteni a rátamadó kérdésekben az érvek, ellenérvek, a tények, tévedések kétoldali felvonultatása után. Így kell döntsön, magánosan, ma éjszaka is, mert nemcsak az időből futott ki tizenöt év alatt, hanem tanácsadóiból is. Apja, édesanyja, jóbarátai, paptársai mind elmúltak, még gyóntatója is békepap-szólamú lett. Senki mást nem hallgathatott meg a döntés éjszakáján, csak saját magát. Egyszemélyben kellett legyen az „advocatus Dei” és az „advocatus diaboli” is.

Reggelre a vitát el kell dönteni. Róma vagy az Andrássy út. És most már a követség halkan kopogó-dobogó, éjszakai szívverése sem nyugtatta. Ellenkezőleg: sürgette. Több várakozásra nincs idő. Felemelkedett az amerikai hintaszék kényelméből, az íróasztala mellett álló egyenes hátú széket az ablak mellé húzta. Leült az ablakba, és az ablak küszöbére könyökölve szembenézett az éjszakai, sápadt világgal, a rápillantó Szabadság térrel. Amelyről az olasz monsignor azt mondta, hogy vasszínű árnyékban él. Vajon ez a tér holnap, tizenöt év után a szabadságot, vagy a rabságot adja vissza?

A jól imádkozó magyar monsignornak abban igaza volt, hogy ez a tér ablaka előtt (más szemével) súlyos ellentmondásnak tetszik. Mert azt, hogy tizenöt éven át mit jelentett a bíborosnak a szabadságról elnevezett, fővárosi tér, még a szenvedélyesen imádkozó, magyar monsignor sem tudta megérteni. Mellette állva sem láthatta úgy a Szabadság teret, mint a bíboros. És ha holnap ezen a téren is válik majd újból teljesen védtelen, a pribék-rendőrségnek kiszolgáltatott rabba, ha a bilincs hideg vasa ezen a téren is ér emlékező és iszonyodó bőréhez, mindez nem változtatja meg azt a lelkében dédelgetett érzést, hogy a Szabadság teret úgy kell szeretni, mint a haza, mint a rabország látható képét, amely mögött ott van a láthatatlan egész. Ennek a térnek köszönheti tizenöt évi, remete magánosságában a feléje küldött rokoni pillantásokat, amelyeket a Szabadság térről és a Szabadság tértől kapott. Tizenöt év magánosságában, a remete elméledések szakadatlan csillagútján, amelyen az álom és a valóság

már kínzóan egybefolyt, ez a tér volt a magáraébredt valóság, a magyar valóság. Ennek a térnek magyar életét éjjel-nappal megfigyelhette, láthatta, hallhatta, és ennek a térnek hűségesen rátárukozó képe mindig megbízta, eluralkodó álmaiból felriasztotta. A Szabadság térrel magyarul és mindig valóságosan beszélgethetett. Valóságát mindig megfigyelhette. Tizenöt évi kartávolságra van tőle. Hiszen a magánosság sápasztó és halványító árvaságából kitekintve, ez a tér mindig megmutatta a magyar nép valóságos, vaskos életét. És ha ott is lebegett a tér felett (gúnyos ellentmondásként a tér nevével) az uralkodó, a megszálló pribékrendőrség vasszínű árnyéka, ez az ellentmondás is hozzá szólt, neki panaszkodott. A Szabadság tér neve és valóságos állapota közti ellentmondás nap-nap után elmondotta a magánosságával birkózó bíborosnak, hogy miért kellett mindazt elszenvednie, amit elviselt, és a magánosságot magát is miért kell itt kibírni. Nem lehet eléggé hálás ennek a térnek azért sem, hogy tizenöt magyar tavaszt, magyar nyarat, magyar ősz és magyar telet mutatott az amerikai ablakban remeteként élő bíborosnak. És ezt a bíboros sohasem, amíg él, nem fogja elfelejteni, akármit is követnek el ellene holnap a Szabadság téren. A bíboros most a döntés előtt szeretné megölelni tizenöt évi menedék-fogságának hűséges társát, a Szabadság teret, amint éjszakai sápadtan (vasszínű árnyékban) pillant rá. Igaz, minden reggel azt is látta, hogy a Szabadság téren, a követség előtt hogyan váltanak a pribék-rendőrség őrszemei és az ugrásra kész rendőrkocsik.

És erről a térről fenyegették is. A moszkvai diktátorok és helytartóik, a helyi diktátorok ezen a téren ordítottak, és rázták feléje, a követség felé öklüket. Ezen a téren hurcolták a fejük fölé emelt vörös zászlókat a kirendelt magyarok. Igaz, igaz. De a bíboros azt is észrevette és látta, hogy a rákövetkező éjszaka és hajnalon, majd még inkább napkeltekor milyen megalázottan, csüggedten és meggyalázottan lesújtott, szennyes volt a tér. És amikor egy nap ezen a téren vágatott át a követség ellen (és talán ő ellene is) a fekete és színes legények rohama, csak az idegen ordítás hangzott, a bíboros hallotta, hogy ennek az ordításnak a szüneteiben, milyen megrendülten, szégyenkezve, magyarul hallgat a Szabadság tér. A téren rendezett terrorisztikus hacacárék után a bíboros mindig olyan bánatos szeretettel vizsgálta a Szabadság tér megmerevedett képét, mintha a magyar nép feléje nyújtott, szomorú és nyomorúságossá tett arca lett volna. És bizonyosan az is volt.

A tizenöt év alatt, amikor a bíboros már teljesen egyedül maradt, a Szabadság tér lett a családjá, egyetlen barátja és sorstársa. Sokszor megfájdította, de nem engedte elfáradni sem szívét. Minden pillanatban, éjjel és nappal mellette volt, és szakadatlanul figyelmeztette, hogy akármilyen magános és körülzárt is az élete, nincs egyedül, mert a vállalt feladatban milliók és milliók várokoznak rá. Akik ott jönnek-mennek, a Szabadság téren. Csak ki kellett pillantani a Szabadság térre.

Hatalmas erejű magyar mágnes volt ez a tér. Egy pillanatra sem engedte sorsában megcsillapodni a bíborost. Bizony, több is volt ez, mint honvágy. Állandó figyelmeztetés volt. A Szabadság tér, ez a nemzeti mágnes, minden betekintő pillanatában magához kötötte-követelte-ölelte a bíborost. Nem, ezt még a honvágyával horpadó-korduló magyar monsignor sem érthette meg. Nem is lehet azt elképzelni, mit jelent tizenöt évig az annyira óhajtott, és elnyomott hazára tekintő ablakban élni. A bíboros tizenöt évig amerikai szabadságban élt a követségen, de minden lélegzetét a magyar nép hívásának, szenvedésének, kecségtetésének és szerencsétlenségének levegőjéből vette, minden mozdulatát annak mágneses terében tette. Ezért lett jelkép élete jelkép végzet. Csak egyetlen ablaküveg választotta el a magyar néptől, de ez az átlátszó üveg nagyhatalmak erőterének elválasztója is volt. És áttörhetetlenül elválasztotta a magyar néptől. Szemben vele, kartávolságnyira, ott a téren, jött-ment, felnézett rá, pusztulását és elnyomatását mutatta síró szemmel a magyar nép. Kartávolságra volt a bíborostól a szabadságát vesztett magyar nép, de a bíboros nem szólhatott hozzá, még az ablakon át sem, és hangos szóval a magyar nép sem szólhatott az ablakban élő bíboroshoz. Mert az átlátszó ablaküveg a nagyhatalmak erőterének áttörhetetlen választófala volt. Az érzés, amely a bíborost a tizenöt év alatt eltöltötte jelkép életének és végzetének ablaküvege mögött, bizony több volt, mint a

hazasíró honvágy. Az érzés, amelyet a bíboros érzett, nem vágyódás volt, nem sírás, hanem tehetetlen megszegyenülés. Minden nap. Mert a Szabadság térről állandó tettehívás, mágneses parancs hangzott-sugárzott felé. Tizenöt éven át napról-napra, éjszakáról-éjszakára húzta-hívta-vonzotta a tettehívó, parancsoló mágnes a térre, a Szabadság térre, azzal a lelki hatalommal, amellyel a bajbajutott kedves, a fogságba jutott szerelmes, a magára hagyott sebesült testvér szenvedése húzza, vonja, kiáltja, jajgatja a szabadon élő testvért, a még imádkozó jó pásztort, az áldozatkész lelkiatyát, akitől még lehet segítséget várni. Tizenöt évet élt jelkép életében és jelkép végzetében az állandóan látott és hallott segélykiáltások és hívások mágneses terében. A Szabadság térről nem az otthoni emléktájak bánatos, dalra készítő varázsa pillantott a bíboros felé, hanem népének és nyájának minden nappal megismétlődő, szakadatlanul hívó és jajgató, zorduló nyomorúsága. A körülzárt magánosságban, a követségi ablakban élő bíboros árvaságát napról-napra csak fokozta népének rabsága, amely a tettehívó segélykiáltásokban és a mágneses parancsokban már a kétségbeesésig keseredett.

Éppen ezért döntésében a Szabadság teret is számba kell venni. Kell a Szabadság tér állandó üzenete, hogy kötelességét a magyar Egyház, a magyar nép szolgálatában minél hívebben, hatásosabban és teljesebben teljesíthesse; minél hívebben, teljesebben és hatásosabban szolgálja azokat, akik a Szabadság térről reá tekintenek. A tér vonzása alatt e pillanatban úgy is érzi a bíboros, a hozzá kiáltó nyomorúságban legjobb döntése valóban az lenne, ha kimenne holnap reggel a Szabadság térre, az övéi közé, a magyar nép, a magyar hívők közé, átadná magát az államvédelminek, és ezzel a tettevel üzenné meg a benne bizakodóknak: egy a sorsa velük, mindig is egy volt, és mindig is egy lesz. Ha nem engedik, hogy jó pásztoruk legyen az országban, jó társuk lesz a rabságban.

A másik sorsa az lenne, hogy engedelmeskedik a szentatyának, és rábizza Egyházának, népének megsegítését a Vatikánra. És akkor a Szabadság téren, kint a nép között, a hívők körében bizonyosan azt mondják majd elcsüggedve, hogy egyházi kötelességét teljesítette, a szentatya Rómába hívta, és elment Rómába. Amint ha a másik sorsát vállalja és újból fogságra adja magát, majd azt mondanák róla Rómában a latin-diákok, hogy csak nemzeti kötelességét teljesítette. És egyiknek sem lenne igaza.

És ez teszi nehezzé a döntést. Pedig a bíboros úgy látja, hogy nyolc évi börtönnel és tizenöt évi menedék-fogsággal bizonyította: Magyarországon nemzeti és egyházi kötelessége tulajdonképpen egy. Rómában a magyar nép szabadságának tanúja lehet, mint a szabadságharc szóvivője. Tehát nemzeti és egyházi kötelességét teljesítené egyszerre. Amint ha holnap a politikai rendőrség kezére adja magát, ez olyan hitvalló cselekedete lesz, amely Magyarországon mindenkiben megerősítheti a hitet. Nemcsak a katolikusokban, hanem a reformátusokban, evangélikusokban, baptistákban, zsidókban is.

A bíboros élte és vallotta, hogy az Egyházban, az Isten és az ember szeretetszövetségében, amint az egyházatyák mondták, a püspök az Atya képviselője. A bíboros élte és vallotta, hogy a magyar nép szeretetszolgálatával ebben a szeretetszövetségben őt bízta meg az Isten. Szent Pál tanításához tartotta magát, aki megmondotta: „Ti Krisztusnak teste vagytok, s egyenként tagjai. Ám az Egyházban Isten némelyeket apostollá, másokat prófétává, ismét másokat tanítóvá tett.”

A bíboros ezt a felelősséget az egész magyar népért vállalta. Katolikusokért, de a többiért is. Nemcsak azért, mert magyar prímás is volt, Magyarország első közjogi méltósága, aki esztergomi érsekké való kinevezésekor kijelentette, hogy hazája szolgálatára kész; nemcsak ezért. De ezt kötelességének tartotta, mint Krisztus szeretetszövetségének képviselője is. A bíboros senkit, úgy érezte, senkit sem hagyhat ki Magyarországon abból a szeretetközösségből, amelyet Krisztus szeretetszövetsége alkotott maga körül. Amikor erről szó esett, mindig idézte Szent Pétert, aki az „Apostolok cselekedetei” szerint ezt mondotta: „Eszembe jutottak az Úr szavai, mikor mondta: »János csak vízzel keresztelt, de ti a Szentlélek által nyeritek el a keresztséget.«” És Szent Péter ezt akkor is a többiekre értette. „Az Isten ugyanazt az ajándékot adta nekik is, mint nekünk”, mondotta Szent Péter, „...ki vagyok én, hogy akadályt gördítsek

Isten útjába.” Még talán legvilágosabban Szent Pál mondta ki ezt: „... mindnyájunknak egy az Úr, aki bőkezű mindazokhoz, akik segítségül hívják. Mindenki, aki segítségül hívja az Úr nevét, üdvözülni.”

Szent István és az Árpádházi szentek a népek országútját Krisztus szeretetszövetsége révén Mária országává, a magyar népet keresztény szeretetközösséggé tették. A magyar nemzet akkor volt erős, amikor Magyarországon erős volt a szeretetközösség. És a szeretetközösség akkor volt erős, amikor benne élt az Egyház, a szeretetszövetség. A magyar történelemnek ezekben a korszakaiban a nemzet szeretetközössége minden magyart magához ölelt. Sokszor idézte már a régi világban is, mert ugyanezt mondja nagynevű elődjének klasszikus rövidségű megállapítását, amelyet a hercegprímás millenniumi beszédében talált. Nagy elődje ezt így fejezte ki: „Magyarországot kard szerezte meg, de a kereszt tartotta fenn.”

A bíboros a Szabadság téri ablakban élte és vallotta, hogy a krisztusi szeretetszövetség: az Egyház és a magyar szeretetközösség: a nemzet egyetemesen egy és azonos feladata. Úgy értette, hogy Isten a szeretetszövetségben követeli a magyaroktól a szeretetközösséget. És a szeretetközösséget Magyarországon az emberek csak a krisztusi szeretettel tarthatják meg. A moszkvai diktatúra, amelynek minden oka meg van arra, hogy ne bízzék a magyar népben, nemcsak azért támadja Krisztus Egyházát, mert a diktatúra ateista, hanem azért is, mert szét akarja porlasztani a magyar nemzetet, és jól tudja, milyen nagy jelentősége van a magyar nemzet történelmi életében a szeretetszövetségnek. Ha befalazhatják az Egyházat, és eltüntethetik a krisztusi szeretetszövetség hirdetőit, megszűnik a szeretetközösség összetartó ereje magyar és magyar között. És úgy hiszik, akkor végképp végezhetnek a magyar nép történelmi közösségével, a máris széttépett nemzettel.

Viszont más részről, ha végezhetnek a magyar nép történelmi szeretetközösségével, elerőtlenítik az Egyház szeretetszövetségét is. Tehát nem lesz igazuk azoknak az ágenseknek, akik ha Rómába menne, azzal izgatnak majd ellene, hogy a szentatya Rómába hívta, és engedelmeskedett az egyházi parancsnak, mert már nem törődik a nemzet sorsával. De nem lesz igazuk azoknak a latin diákdiplomatáknak sem, akik ha átadná életét az államvédelmi rendőrségnek, mint utolsó adható áldozatát, majd megállapítják róla: nacionalista megszállott, aki a magyar ellenállásért tüntetve, elhagyta egyházi engedelmisségét.

Egyiknek sem lesz igaza. A magyar történelemben az Egyház mint szeretetszövetség, és a nemzet mint szeretetközösség mindig egy volt, és most is egy. A szétválasztás nemcsak a nemzet, hanem Krisztus elleni támadás is. És azok érdeke csupán, akik Krisztust tagadják: az ateistáké. És erre már Szent Pál is figyelmeztetett. „Nem akarom, testvérek”, írta egyik levelében, „hogy a lelki adományokat illetően tudatlanok maradjatok... Ezért értésedekre adom, hogy aki Isten Lelke által szól, az egy sem mondhatja: »Átkozott legyen Jézus!«”

Tehát nem szól az a Lélek által, aki tagadja Jézust, És hogyan lehetne hallgatni arra, hinni annak, egyezkedni azzal, aki nem szól a Lélek által? Jézust átkozza az, aki ma Magyarországon falak közé akarja szorítani a krisztusi szeretetszövetséget. És aki ma szét akarja rontani Magyarországon a nemzet szeretetközösségét, amely a szeretetszövetség történelmi háza is, az Jézus ellen átkozódik. És a bíborosnak, az Atya képviselőjének a krisztusi szeretetszövetségben, és a magyar primásnak a nemzeti szeretetközösségben egyképp kötelessége ezzel szembeszállva mondani: „Jézus az Úr, és legyen áldott szent neve.”

Nem egyaránt kötelessége ez, hanem „egy” kötelessége. És kötelessége akkor is, ha ez az istentagadó elnyomókkal összeütközést jelent.

Mert a megütközés bátorsága nélkül mit ér a szeretet a szeretetszövetségben, és mit ér ugyanaz a szeretet a szeretetközösségben?

A bíboros a követség Szabadság téri ablakában megállapítja, visszapillantván életére, hogy ez volt élete és vallása az esztergomi érseki székben, az Andrássy úti kínzókamrában, a Conti utcai börtöncellában, a szabadságharc parlamenti mikrofonja előtt, és tizenöt évig itt, az amerikai

követség remete- és jelképéletében is. Tehát ezt így, ahogy élte és vallotta, bele kell illeszteni abba a képbe, amelynek alapján majd dönteni fog. Része az igazságnak.

Ez mind hozzátartozik a magyar Egyház és nemzet történelmi életéhez.

## és a száműzöttek

Bizony, hatalmas erejű mágnes a Szabadság tér. Szakadatlanul és szabadíthatatlanul odaszívja a bíborost a magyar nép parázslón pusztuló életéhez. Közelségével égeti. Elhurcoltatása előtt másfél év alatt háromszor is kijutott az országból, 45 novemberében és 46 februárjában Rómába, 47 júniusában pedig Londonon át Kanadába és onnan az Egyesült Államokba. És akkor találkozott a száműzött magyarok rajaival, akik már eljutottak vándorlásukban Rómába, Kanadába, Amerikába. Láta könnyeborult szemükből, hallotta csüggedt szavukból a honvágyat, de hogy igazában mi a honvágy, azt csak itt értette meg ablakéletében, a Szabadság tér mágneses terében élve. Mert ha a Szabadság tér közeli, merev rábámulása más is volt, mint az idegenbe üzött magyarok vágyaiban őrzött haza megszépült képe, honvágy volt ez is. Csak olyan állandó és közlő égető haza, amely nemcsak a vágyból, de a felelősségből sem engedett egy pillanatnyi enyhülést sem. A Szabadság tér mindennapi rábámulása szakadatlanul és szabadulhatatlanul követelte, hogy segítsen, azonnal tegyen valamit. És a bíboros úgy érezte, ez volt a különbség a két honvágy között.

Amikor még otthon, a zalaegerszegi plébánián olvasta Kossuth emlékirataiban a nagy bujdosó vallomását a honvágyról, amelyet a ceglédi százak küldöttsége előtt mondott el, megrendítette ennek az emberi fájdalomnak a leírása. A ceglédi küldöttség azért kereste fel a turini remetét, hogy mint megválasztott országgyűlési képviselőt hazahívja a száműzetésből. Nem vállalta szolgálatának megfordítását, de megvallotta kínzó honvágyát. A honvágy, mondotta válaszbeszédében, megkeseríti minden álmát, minden falat kenyerét és minden korty italát. És mégis, így gondolja a bíboros, a haza olyan forrón égető vágyát a magyar száműzöttek elsője sem érezhette, mint amit a Szabadság tér közvetlen közelsége ad. Mert a követség ablakában élő bíboros talán így szólhatna a kossuthi kifejezéssel élve: a Szabadság téri honvágy nemcsak minden álmát, falat kenyerét és korty italát keseríti meg, hanem minden pillantását is. A hon, amelybe tizenöt év óta nem térhet haza, ott tárja a bíboros elé minden nyomorúságát és szenvedését az ablak alatt, és mégsem léphet ki jelkép életéből és jelkép végzetéből a tér tágasságába. Hogy legalább szólhatna, találkozhatna s biztathatna. A haza, amelyet megtagadtak tőle, egy kartávolságnyira pusztult, mindennap százszor is bepillantott hozzá (ahányszor a bíboros kipillantott rá), éjszaka órákon át figyelhette, érthette az elnyomatás nyomorúságából panaszló sírását, érezhette a sírás fájdalmát lelkiismeretén, hallgathatta éjszakánként az idegen győztesek dőzsölését és dorbézolását, de ha a nappal égette is szenvedésével, és az éjszaka hajszolta is dombérolásával békéjében, nem szólhatott a szenvedőkhöz, nem érinthette sebeiket áldó kézzel, amint a győztesre sem kiálthatott hangos szóval és riasztó tiltakozással. Amikor három külföldi útján, azóta pedig lapjaikban találkozott száműzött testvéreivel, látta, hogy ugyanezt a fájdalmas és sürgető vágyódást, meg felelősségérzetet hurcolják magukkal ők is. De nem szenvedik ilyen közeli, napról-napra égető, állandó izzásban. Két római útján, kanadai-amerikai körútján, amikor 16 magyar egyházközösségben hallgatta meg a magyarokat, találkozott a száműzöttek minden fajtájával. Beszélt azokkal a magyarokkal, akiket a diktatúra pribék-rendőrei üldöztek ki az országból, és azokkal is, akiket célszerűen fitogtatott terrorjával, ezzel a véres propagandával rémített el attól, hogy a háború forratagái után hazatérjenek.

De találkozott azokkal a menekültekkel is, akiket ugyanennek a moszkvai diktatúrának prágai, kijevei, bukaresti, belgrádi rendszerei hajtottak el a szülőföldről terrorjukkal, amely a kiürített szudétaföldön a csallóközi magyarokat barmokként állította piacra, Erdélyben pedig a piacokon fejezte le a magyarokat. Volt mit siratni a bíborosnak a külföldi útjain.

A követségi remete jelkép életében és végzetében sorstársának tartott minden magyar száműzöttet. Figyelte idegenbe került, távoli forratagokban pusztuló, majd emelkedő életüket. Sokszor csodálta életerejüket, lélekjelenlétüket és tehetségüket. Értette, hogy a háború

menekültjei, a diktatúra száműzöttei, akiket a terror fitogtatásával, az ítéletek és kivégzések tudósításaival üztek el hazulról, majd a szabadságharcosok milyen ijesztően nagy nyomorúságba kerültek, amikor az idegenség körülvette őket. Olvasta panaszaikat, hogy milyen árvák, milyen leírhatatlan, emberi megaláztatásokon, milyen lealacsonyító munkavállalásokon, a fagyos közömbösség milyen hidegrázásain, és sokszor ellenségesen fűtött, milyen gyanakvás bizonytalanságain kellett keresztülgázolni, hogy életkezdéshez jussanak. Értette, hogy annál nehezebb volt a munka, amit kaptak, minél szegényebb volt az ország, amely befogadta őket. Hallgatta a jelentéseket a menekülttáborok életéről, ahol negyven-ötven embert zsúfoltak össze családostól szűk, rothadó és roskatag barakkokban, a kényszermunkások egykori szállásain. Családostól, öt-hat évet töltött el a magyar a táborokban, időtlenül taposta a semmit, csak úgy jutott onnan ki, ha valamelyik állam ismeretlenül befogadta.

Értette a bíboros, hogy a befogadásnak is nagy akadálya volt; a magyar nép rokonalansága. A magyar nép testvértelenségéért soha olyan nagy árat nem fizetett magyar nemzedék, mint a háború után nyugatra került száműzöttek. A cigány néptől valamely szláv törzsig mindennek tartották őket, és amikor tiltakoztak, fölényesen mulattak rajtuk, ami megint nem használt. Azonkívül, ugye „ex enemy”-k, ellenségek voltak. Egyedül az Egyház segített rajtuk, a régi pápa küldötte közéjük papjait, senki másba nem kapaszkodhattak. Ezért értette meg a bíboros, hogy amikor a nemzetek közötti testvértelenség rideg közönye vette körül a magános magyart, visszahúzódott a régmúlt homályába, és hunnus nekibúsulással úgy szomorkodott, hogy szumírkodott. De aztán, amikor az ablakban élve olvasta kemény vitáikat, már szólni akart hozzájuk, ha már azon nem segíthetünk, hogy kifelé, a nemzetek között testvértelenség vagyunk, arra vigyázzunk, hogy befelé, egymás iránt ne legyünk testvértelenség.

1945-ben, amikor mint esztergomi érsek Rómában járt, a Pápai Magyar Intézetben mondott szentmiséjén szólt a száműzött magyarokhoz. „Szeressétek egymást!” – hívta magyar testvériségbe az országból kivándorolt és száműzött népét. „Szeressétek az Egyházat, az igazság oszlopát, és a szerető édesanyát; szeressétek a hazát, amely ezernyi sebből vérzik. Ott állítsuk el vérzését, ahol érjük. Ti Rómában, inséges magyarok felkarolásával. A magyar fa leveleit messze elhordta a világfergeteg. Vigyázzatok minden árva magyarra, mint a szemetek fényére, és ne múljék el egyetlen nap, hogy valamelyik árva magyar falevélre jótéteményt ne írtatok volna.”

Szakadatlanul gyötörte az idegen uralom alá került, elszakított területek magyarjaival folytatott halálos játék. Mintha egy láthatatlan, de mindenható, európai összeesküvés bátorított, sőt, biztatott volna mindenkit, aki magyarhoz csak hozzáérhetett, hogy rabolja, használja, zsákmányolja, ha kedve tartja, csonkítsa, irtsa. A szomszéd államok, amelyek milliószámra kebelezték be magyar életeket, még csak a kezükben lévő magyarok számát sem voltak hajlandók kiadni. Mintha már elszámolni sem kellene a magyar életekről. A Szibériába elvitt, elszakított területi magyarokat senki sem kérte az oroszoktól vissza. A Szovjet a szomszédállamok kezére játszott, mert hiszen Oroszországban a nemzetiségi jogok sem érhetek többet, mint az emberi jogok. A Csehszlovákiának adott 1,200.000 felvidéki magyart hideg cseh precizitással és lázas szlovák ujjongással tüntették el, morzsolták fel és zavarták szét a kassai program szerint. A Kárpátalján élő 300.000 vagy akár félmillió magyart úgy temette el a kis Kárpátaljára ráomló orosz nacionalizmus, hogy még csak levelezni sem lehet velük anyanyelvükön. Erdélyben a legbalkánibb sovinizmus öltözött a kommunista pártba, és a román büntudat vasgárdista türelmetlenséggel a még mindig három millió magyar számát felére akarja csökkenteni, és pedig ennek a nemzedéknek az életében, mert nagyon jól tudják, nincs joguk Erdélyre. Remélik, hogy a magyarság kiirtásával jogot szereznek rá. Jugoszláviából az elemésztő táborok gyilkos nyomorúságának a híre érkezik, az egymillió délvidéki magyar eltüntetése itt is balkáni módszerekkel folyik. És még Ausztriának is jut a magyar zsákmányból, közel százezer magyar veszt el lassan nemzeti színét és jellemét. Sikoltoznak a levágott nemzetcsontok, de Budapest süket, Moszkva nem tűri a magyar testvériség szavát, a magyar testvéri érzés a magyarok között tilos, csak a szláv testvériségről szabad beszélni, és tenni. A budapesti rezsimtől tehát nem lehet

azt várni, hogy magyar ügyben megmozduljon. Mikor erről Kanadában beszélt, az egyik sportember pap mondotta kemény kifejezéssel, de jól jellemezve a magyarok mai, közép-európai helyzetét: „A vasfüggöny mögött eljött a szezonja a magyar vadászatnak!”

És ennek a rettentő fájdalomnak a terhét is a száműzöttek vállalták. Az egyik felvidéki száműzött csoport a magyarságnak ezt az állapotát így jellemezte vitáirában: Magyarok a kettős járom alatt.

Nőttön-nőtt azoknak a magyaroknak a száma külföldön, a Nyugaton, akiket a moszkvai diktatúrák szülőföldjükéről elrettentettek, elijesztettek vagy elűztek. A száműzöttek szomorú népe megduzzadt. Ez a magyar kép is szívállítóan szomorú. Azt mondják, a második világháború után csak az Amerikai Egyesült Államokban egymillióra ugrott fel a magyarok száma. Európában a menekült táborok letelepítése után is maradt még negyedmillió magyar, aki nem akar az ország szomszédságából tovább vándorolni. Dél-Amerikába is jutott 100–150.000 magyar, Afrikában is telepedett le 20–25.000. Meddig tarthat még? Halálra soványítják, népi erejében törnek meg a magyar nemzetet. Abortusz és száműzetés a csonkaországban, szlávosítás és rumanizálás a szomszéd államokban.

És nincs más védelem, csak maguk a száműzöttek. Magyarok, akik magukat sem tudják megvédeni, hajlandók a védtelen testvérért a maguk védtelenségét is feláldozni.

De a száműzöttekre gondolva, rettentő más veszély is a bíborost. Ez a veszély a magyarországi lapokból, de magából az ablakból is jól látható. A száműzöttek, eltüntetettek, kivégzettek, majdnem teljes egészükben értelmiségiek voltak. A moszkvai sémákra beütemezett budapesti diktatúra Magyarország egész értelmiségi szintjét összerombolta, a hazai pusztításokkal, elhurcolásokkal és száműzetésbe kergetéssel annyi értelmiségi és szakember magyart tüntetett el, hogy egy-egy terület, szakma vezetése teljesen elnéptelenedett. És azok, akiket a párt a helyükbe tett, nyomukba sem érhetek. Ez a politikai pártok felszeletelésével, a katolikus Egyház kulturális életének összezúzásával folytatódott, majd a kultúrintézmények kiürítésével fejeződött be. Eredmény: az ország kulturális haladottságát 50 évvel vetették vissza. Ma már a színvonalhanyatlás minden téren mutatja jeleit; sajtóban, irodalomban, művészetekben, szolgáltatásokban, ellátásban, lakás, étel, ital, telefon, közlekedés, munkahely. Magyarországnak ez a félévszázados visszavetése következik abból a tervből, amely Magyarországot „örökre” hozzá akarja kapcsolni a keleti diktatúra életszínvonalához, ha lehet, értelmiségi színvonalához is. (Nehéz Moszkvának, ha az elnyomott szellemileg fölötte marad.) Nivellálni, állapította meg a bíboros keserűen, csak lefelé lehet. Ezt ugyan megállította a szabadságharc. De óvatosabban újra kezdik, nem tűrhetik, hiszen a színvonal még így is magasabb maradt.

És amikor ezt forgatta magában a bíboros, akkor látta meg a száműzöttek valódi küldetését. Pedig milyen magától értetődő ez a fejlődés, amikor már felismerte az ember. A szovjet diktatúra kiűzte, vagy eltűntette az országból mindazokat, akik a nyugati életformát és színvonalat hirdették és jelentették, munkájukkal vitték-emelték. És talán még Moszkvában is azt hitték, ezzel elérték céljukat, a magyar népnek nem marad más lehetősége, mint az, hogy visszahanyatlék a keleti színvonalra és beolvad a szovjet diktatúra Nyugattól elmaradt életformájába. És a szabadságharc előtt Moszkva el is hitte, Magyarországon elérte célját. Ma már bizonyosan látják, hogy tévedtek. Mert a kiüldözött, száműzött magyarokkal ezer és ezer horgonyéletet helyeztek el a nyugati életközösségbe, akik a magyar népet rokoni köteleik révén a nyugati igényekhez, színvonalhoz, életformához kötik. És talán a Nyugat sorsközösségébe is. A száműzöttek tehát nemcsak üldözöttek a Nyugaton, hanem küldöttek is. A magyar nép küldöttei, magyar horgonyéletek, elpusztíthatatlan sokaságban. A bíboros remeteelmékedéseiben a száműzöttek két nagy jelentőségét látja. Ha még életükben változik Magyarország helyzete, és visszatérhetnek az országba, velük visszatér a nyugati haladottság mai színvonala is, legalábbis az igénye, amely szabad országban az emelkedés első szakasza. De ha nem térhetnek haza, hanem kint kell maradjanak, új reményt jelentenek a felszabaduló



magyar nép eljövendő helyzetében. A háború előtt, sajnos, a magyar népnek nem voltak nyugati kapcsolatai. Ami volt, igen vérszegény volt. Mágánásoknak, bankároknak, gyárosoknak, néhány írónak, tehát csak a (történelmi, pénz, ipari és szellemi) arisztokráciának voltak összeköttetései a nyugathoz. A nagy száműzetés után, amely csak a szabadságharc bukásával kétszázézer fiatal magyar életet kényszerített Nyugatra, Közép-Európában Magyarországnak van a legerősebb kapcsolata Nyugat-Európával, sőt Amerikával is. És népi kapcsolata, mert sajnálatos és mégis hasznos módon, majdnem minden magyar családnak van egy-egy tagja valamelyik nyugati országban. Ma a magyar népnek szinte rokoni kapcsolata van a Nyugattal. És az értelmiségiek tömeges száműzetése közben azt eredményezte, hogy a nyugaton minden magyar értelmiségi a maga elvállalt helyén munkájával és megbízhatóságával elismerést, megbecsülést érdemelt ki. Ezzel nemzeti és személyi hitelt szerzett, amelyet a nyugati társadalmakban, de főként az amerikai közületekben érvényesíteni is lehet. Így történt, látta örömmel a bíboros, hogy a nagy csapásnak Isten rendeléséből haszna is támadt, és a Nyugat kritikus pontjain magyar erő gyülekezik, a száműzöttek építésében és szervezésében.

Nincs messze az az idő, mulat magában a bíboros, amikor a moszkvai diktatúra kénytelen lesz budapesti helytartói révén megkönyvékezni és megudvarolni ezt a gyülekező, nyugati magyar erőt, amely más, mint az eddigi kivándorlások semleges csoportosulásai. Moszkva ezt nem sokáig viselheti el. Két kísérletet tehet. Megkísérelheti leszerelésüket hazacsábítással. De ha ez nem sikerülne, megkísérelheti megosztásukat és egymásnak ugratásukat, amivel széttörheti őket, és hitelüket veheti a nyugatiak előtt.

Az amerikaiak ismerték fel először ennek a magyar jelentkezésnek a jelentőségét. A sok magyar tehetség tűnt először szemükbe, mert ezt mind a maguk nyereségének tartják. Nem hiába, országuk így épült fel, ma is így erősödik, felméri és észreveszik a bevándorlók emberi értékét. És amikor a vezető erről dicsőően beszélt, és lelkes elismeréssel dicsérte a sok magyar tehetséget, a bíboros nem volt boldog, és nehéz szívvel ezt mondotta: „Amikor ezekről a szép magyar sikerekről hallok, egyik szemem sír, a másik szemem pedig nevet. Egyik szemem nevet, mert örül annak, és büszke vagyok arra, hogy a magyar talentum ilyen szép sikereket ért el Amerikába is. De a másik szemem sír, mert így lehet látni igazán, hogy Magyarország, az otthon, a haza mit veszített fiaiban, akiket kiűztek az országból.”

De akár sír, akár nevet miattuk, ezeket a magyarokat is, a száműzötteket is fel kell sorolni a magyar „tényvalóság”-ba. Ahogy édesapja, a falusi bírósági elnök mondta. Beletartoznak nekik is a magyar igazságba. Amit a döntés előtt tisztán kell látnia. És problémát, feladatot is jelentenek. Szétszóródtak, jelen vannak az egész világon, de nem egyesültek. Mindenütt megállották a helyüket, Ausztriától Új-Zélandig és Afrikától Kanadáig erőt jelentenek, ma már Moszkvának is kellenének, a párt el is indította megszerzésükre hivatalos, félhivatalos és titkos szerveit. És nincs gondozójuk. Sem lelki, sem más gondozójuk. A bíboros hiába kért nekik a Vatikántól püspököt vagy legalább csak egy segédpüspököt. (Talán nem akarták vele megsérteni az egyházügyi állami hivatalt, hiszen ezt a püspököt ugyan nem lehetne a körülfalazott aulák egyikébe csukni, sőt szembe mehetne velük, amikor az általuk kizavart magyarokat Nyugaton is és ismét be akarnák fogni érdekkörükbe. Sokszor írt, beszélt erről a követségen, és erre a sokat hangoztatott kívánságára tért vissza a pápa, amikor azzal hívta a bíborost Rómába, hogy résztvehetne mint Magyarország prímása az emigránsok „ünnepségein”, s ezáltal sokat tehetne a külföldre szakadt magyarság erkölcsi és lelki életének megújulásáért. Akármennyire óvatos megbízás is ez, hiszen csak az „ünnepségeken” való reprezentációról beszél tulajdonképpen, mégis elismerése annak, hogy a szétszórta magyarok lelki gondozására szükség van. Ha az üzenet értelme szerint a világon szétszórta magyaroknak püspököt még sem adhatnak. Mert bizonyára meg kellene ezt beszélni Moszkva budapesti egyházügyi komisszáraival. Akiknek vétő joguk van a magyar püspöki kinevezések esetében.

Már pedig ezek a magyarok nemcsak az ünnepségeken magyarok, hanem akárhová is jutottak nehéz újtukon, és akármilyen helyzetben is élnek, beletartoznak a nemzet sohasem

feledhető sorsközösségébe. A száműzöttek együtt éreznek a mai magyar koldus szegénységgel, azon egyéni úton igyekeznek is segíteni. A száműzöttek figyelik a rabtáják közel és messzi táborainak sóhajtásait. A kilométer hosszú magyar temetők a száműzöttek keserúsége is. A száműzöttek között sokan átérték a diktatúra külső-belső börtöneit, és a befogadó államban sem feledték el a pribékrendőröket. Az otthonuktól és ingóságaitól megrabolt internáltak a száműzöttek testvérei és rokonai. Ezek a száműzöttek bizony nemcsak ünnepeken érdemlik Róma figyelmét. A magyar szeretetközösség, a nemzet tagjai, és a nemzetben, ebben a szeretetközösségben él az Egyház, az Isten és az ember szeretetszövetsége. És ha a magyar száműzötteknek nincs püspöke, akkor a bíborosnak lenne atyái kötelessége akár egyenként is felkeresni elűzött, száműzött fiait azzal a szentpáli üzenettel, mely megerősíti, de meg is határozza hivatásukat.

Ezt az üzenetet Szent Pál írta a rómaiakhoz intézett levelében:

„Tudjuk azt is, hogy akik Istent szeretik, azoknak minden javukra válik, hiszen ő saját elhatározásából választotta ki őket. Akiket ugyanis eleve ismert, azokat eleve arra rendelte, hogy Fiának képmását öltsek magukra, így lesz ő elsősülött a sok testvér között. Akiket előre erre rendelt, azokat meg is hívta, akiket meghívott, azokat megigazulttá tette, akiket pedig megigazulttá tett, azokat meg is dicsőítette.

Mire következtethetünk ebből? Ha Isten velünk, ki ellenünk? Aki saját Fiát nem kímélte, hanem mindnyájunkért áldozatul adta, hogyne ajándékozna nekünk vele együtt mindent? Ki emel vádat Isten választottai ellen? Isten, aki a megigazulást adta? Ki ítél el? Krisztus Jézus, aki meghalt, sőt föl is támadt, és az Isten jobbán közbenjár értünk? Ki szakíthat el bennünket Krisztus szeretetétől? Nyomor vagy szükség? Üldöztetés vagy éhínség, ruhátlanság, életveszély vagy kard? Amint megvan írva:

*„Minket minden időben térted irtanak,  
s vágójuhok módjára tartanak.”*

De mindezekben diadalmaskodunk általa, aki szeret minket. Biztos vagyok ugyanis benne, hogy sem halál, sem élet, sem angyalok, sem fejedelemségek, sem jelenvalók, sem eljövendők, sem hatalmasságok, sem magasság, sem mélység, sem egyéb teremtmény el nem szakíthat bennünket Isten szeretetétől, amely Krisztus Jézusban, a mi Urunkban van.”

Íme, mondja a bíboros, amint végigment újból Szent Pál üzenetén, ez nemcsak meghatározása a száműzött teendőjének, de megerősítése és parancsa is, hogy küldetését ne hagyja félbe. A bíboros, ha mégis úgy döntene, hogy engedelmeskedik a szentatyának, és Rómába megy, az „emigránsok ünnepein” ezzel a szentpáli üzenettel bizonyítaná a száműzötteknek: országmegújító hivatásuk van, kövessék, és ne engedjék, hogy küldetésüket teljesítése előtt elcsalják tőlük, becsapván őket is.

A bíboros Szent Pál üzenetéből még mást is lát. Látja, hogy ez az üzenet rá is vonatkozik. Ez a bíborosnak is szól.

Ami bizonyítja, amit eddig is érzett. Hogy ő is száműzött. Sőt: mint a száműzöttek primását, őt még inkább kötelezi az üzenet.

És ki emel vádat Isten választottai ellen? Ki ítéli el? Amikor ezekre a szenvedésekre Isten választotta ki őket.

## és a hitvallók

A bíboros azonban nemcsak személyes szenvedései, egyéni rendőr és börtöntapasztalatai alapján idézi és ítéli a szovjet uralmat, vagy ahogy mondani szokta: a bolsevistákat. Döntése előtt emlékeznie kell a Szovjet kialakulására, hatalmi fejlődésére és szinte feneketlen hódító étvágyára, amelyet a második világháború végén udvarlóival és óhajtóival „felszabadításnak” neveztetett. Mint a történelem kutatója, a bíboros hamar észrevette a bolsevizmus hatalmi kialakulásának politikai csalásait, össze-vissza ígéretes társadalmi elméleteit, bosszús, párturalmi vágyakozását és megtorlásait, amelyeket a munkások nevében követelt és követett el minden diktátor pártfőnök egészen a mai, még mindig marxistának álcázott bolsevista diktátorig. Az ideológiát az ígért szabadság nevében parancsá tették, és a dolgozókról elnevezett párt főtitkárát egyeduralkodóvá. Állandóan hangoztatták Marxot, és már régen nem törődtek vele. A szovjet diktatúra csalásaira nagyon jó példát talált a bíboros Marx munkáiban. Marx kimondta, hogy „a cenzúra erkölcsi rossz, amelynek csak rossz következményei lehetnek”. A Szovjet, amely marxistának hirdeti magát, szerzője lett a „szuper cenzúra”-nak. Nem a cikkeket, írásokat, lapokat, sajtótermékeket cenzúrázza, hanem magát az emberi szellemet, mert csak olyan lapokat, könyveket engedélyez, amelyeket a diktatúra ír, ad ki. Ebből kiindulva a bíboros meglátta, hogy a Szovjet miért tagadta meg Marxot, és miért rendelte el mindenütt, ahol hatalomra jutott, a „szuper-cenzúrát”. Mert a Szovjetunió mai rendszerének alapvetése, amely nélkül nem juthatott volna hatalomra, a cári, általános elmaradottság volt. Ez a mindenütt bevezetett szovjet „szuper-cenzúra”-nak a jelentősége és oka. A pártidiktatúra vezetői rájöttek: igaz, hogy az általános butaság, a népi elmaradottság szégyellni való, elrejtendő ügy, de közben elemi erő is – a szovjet hatalom magvában. Ragaszkodnak is az elemi butasághoz, és „védik” az orosz, most a többi rabnépet is a nyugati fejlődéstől. A vonalas butaság, mint elemi erő azonban nehéz problémát okoz a meghódított kelet- és közép-európai területeken. Ezek a területeken, államokban a szovjet erő csak a háború idején hatott, amikor a butaságot egyenruhába és fegyverekbe lehetett öltöztetni. A békében már az egész értelmiséget el kellett zavarni, vagy ki kellett irtani, esetleg meg kellett venni, hogy elfogadja kötelezőnek a butaságot. Hiába, Moszkva nem engedhetett a cári eredetű, kötelező butaságból, mert anélkül elsősorban otthon nem tarthatta volna magát hatalmon. Egyszerűen nem lehetek meg hatalomban nélküle.

Megnyugvással hallotta a bíboros, hogy az amerikai garabonciás, csavargó riporter is ezen a véleményen van. Csak olyan korlátozott ember mondhatta, mint az egyik engedélyezett magyar politikus (és a bíboros elleni vágásként mondotta), hogy: „...sokan eltúlozzák a kommunista veszélyt...” Mikor aztán ez a háború utáni kitűnőség kiárusított szerény közéleti „stand”-ján mindent, amit adni tudott, és mindent, amit Moszkva hajlandó volt megvenni tőle, és ennél fogva a megszálló szovjet meg akarta vonni tőle piaci helyjegyét, sietve megpattant az országból és Nyugaton pontosan ugyanazt hajtogatta, amit a bíboros otthon, az országban mondott a megszálló hatalommal szemben. (Ez meg szimuláns politikus volt. Most aztán már csak azon tűnődhetnek, akiknek idejük van arra, hogy megfigyeljék furcsa életpályáját, hogy mikor szimulált?)

Az ország életét pedig közben mind jobban fenyegette ez a cári eredetű elmaradottság, amelyet Moszkva ideologizált. A megszálló Szovjet ezt a cári butaságot kötelező rekvizitumként el akarta fogadtatni Magyarországgal is. A cári butaság, mint hatalmi alapozás, állandóan növekvő veszélye lett a magyar haladottságnak. Mivel Magyarországon is intézményesíteni akarták ezt a butaságot, támadni és le kellett süllyeszteni a vallást, a haladásról tanúskodó történelmet, az iskolai oktatást, az irodalmi és sajtószabadságot, a művészetet, a politikai életet, és a minderre épülő polgári és nemzeti öntudatot.

Ezt figyelve állapította meg a bíboros, amit aztán többször elmondott, hogy Moszkva nivellálni akarja vasfüggöny birodalmát, hogy könnyebben kormányozhassa, azonban nivellálni csak lefelé lehet.

A bíboros az erőszakos nivellálás véres közjátékait a vörös haderő bevonulásának első napjától kezdve látta. Saját szemével figyelte meg a „felszabadító” vörös hadsereg bevonulását abban a patinás dunántúli városban, ahol a náci uralom fogságban tartotta. Fogságának szobájából figyelte a „felszabadító” oroszok tobzódását. És szorongó szívvel tudta, az ország súlyos összeütközések előtt áll. Az első pillanattól kezdve megértette, ezek az összecsapások a moszkvai diktatúrával Magyarországon súlyosabbak lesznek, mint bárhol, mert a bolsevista diktatúrának Magyarország a legidegenebb terepe, ahová eljutott. Fel kellett ismerje a cári butaság jelenlevő, hódító erejét szovjet egyenruhában is, és ehhez hozzá kellett vesse, hogy a magyar nép nem szenved ebben a társadalmi, általános elmaradottságban. A magyar társadalom keresztény, ezredéves, történelmi fejlődésű, nyugati, felvilágosult közvéleményű. Kritikus, szabad szellemű, polgári memóriájú, a tudományok élén járó iskolákban művelt emberek társadalma, amely ha a közép-európai agrárnépek általános, gazdasági problémáival viaskodik is, birtokában van a nyugati fejlődés ismeretének, és fejlődésében magas szinten áll, felette a szovjet bölcsőjének, uralmi eredetének, a bután, elmaradottan türelmes cári nyomorúságnak. Valójában a butaság kérdésében került a szovjet diktatúra útjába az Egyház is. Isten az ember fejlődését és emelkedését kívánja, az Üdvözítő a rabszolgaság minden fajtáját megszüntette, Isten egyenlően gyermekeivé fogadta az embert az Üdvözítő által, függetlenül attól, hogy győztes vagy vesztes, ilyen vagy olyan pártfelfogású, szolgálja vagy nem szolgálja a cézárt, cárt, a diktátort és örököseit. A szovjet rendszernek pedig szüksége van az állami rabszolgákra, hogy munkájukból erősödhesék hatalma.

A bíboros látta azt is, hogy a nagyratartott dialektikus materializmussal, amit a pártpórázon vezetett bölcselők „diamat”-nak becéznek egymás között, mindent be lehet bizonyítani, és mindennek az ellenkezőjét is – amint az éppen szükséges Moszkvának. A moszkvai politikai praxisról pedig az egyik amerikai követségi mondotta a legjobb és legrövidebb kritikát. Angolul mondotta, hogy a szovjet összes vezetői, a moszkvai pártfőtítkártól egészen az alapszervezeti titkárokig „not elected but selected” emberek. Az angol szójáték szerint a különbség csak egyetlen egy „s” betű, de ez az egyetlen „s” betű százmilliók életében okoz végeláthatatlan szenvedést és állandó szolgaságot. A bíboros magyarra így fordította: nem választják, hanem kiválasztják – felülről – őket. A Szovjetunió és a rabországokban székelő mellékdiktatúrák azt hirdetik, hogy a szovjet rendszerben a munkásosztály vezeti a kapitalizmusból a szocializmusba a társadalmat. A bíboros ordító hazugságnak tartotta ezt a maguk kelletését is. A Szovjetunió és a rabországok pártarisztokráciája, a proletárdiktatúra, ahogy magukat tisztelik, nem proletárdiktatúra, hanem egyszerűen diktatúra, pontosabban pártidiktatúra, amely utálja, mert féli a proletariátust, hiszen mindennap, napról-napra becsapja a munkásságot. A munkásosztálynak a nevét használja a diktatúra a maga leplezésére, azonban nem használ ezzel semmit sem a muszáj-életben dolgoztatott munkásoknak. A bíboros a Szabadság tér ablakában ülve visszaemlékezett a csepeli nagy munkásgyűlésre. Csepelt, a Duna-menti ipari várost vörös Csepelnek nevezték el, afféle munkáserődítménynek hírelték, és a hazai marxizmus fészkeként. Ami persze nem volt igaz. Magyar ipari város volt, de nem marxista erőd. A bíboros nagy munkásgyűlésen beszélt Csepelen a magyar munkásokhoz. Nemcsak mondotta nekik: „Itthon vagyok közöttetek”, hanem érezte is, olyan szeretettel fogadták. Hiszen apja kétkezi, dolgozó parasztember volt. És a csepeli munkások is így éreztek. (Ez nem sokkal letartóztatása előtt történt.)

A csepeli munkásgyűlés elképesztette a fiókdiktatúrát és felháborította a szovjet főidiktatúrát. Minden önálló kezdeményezésű megmozdulás, minden, ami nem a diktatúra utasítására történik, veszélyes és elnyomandó... Értelmes embernek a diktatúrában azt tartják (és jutalmazták), aki a pártutasításokat helyesli, mielőtt értelmüket keresné, és képes a parancsokat gondolkodás nélkül,

hanyatt-homlok teljesíteni. A diktatúra korában, állapította meg nem egyszer a bíboros, az értelemnek az engedelmesség lett a fokmérője. A magyar munkás azonban ma már nagyon jól tudja, a szovjet paradicsom eddig nem következett el, és már azt is tudja, hogy nem is következhet el soha. Ma már nem az a kérdés, sorolja a bíboros, hogy a szovjet ortodoxia vagy kényszermunka, tankhatalom vagy ideológia, iparfejlesztés vagy katonai kalandvág, pragmatista vagy sipista politika, atomfélelem vagy terjeszkedési inger, gazdasági bukás vagy elzárkózó tudatlanság? A Szovjet egyáltalában nem kíván erkölcsi egyensúlyt teremteni mondanivalói és tettei között. Hazudik, ha hazudni kell, mert szükséges. Nincs erkölcsi határ, nincs vagy-vagy. Minden mehet, ami a diktatúrát erősíti. Nem vagy-vagy, hanem ortodoxia és kényszermunka, tankhatalom és ideológia, ipari fejlesztés és katonai kalandvág, pragmatizmus és sipizmus, atomfélelem és hódítási inger, gazdasági bukás és a tudatlanságba való bezárkózás. Nincs vagy-vagy, minden mehet.

Az amerikai diplomaták végeláthatatlan sorát tudták azoknak az anekdotáknak, amelyek a szovjet elmaradottságot és a haladástól való félelmet illusztrálják. Az egyiket különösen jellemzőnek találta. A diktátorról mesélték, hogy mikor annakidején a washingtoni nagykövetet kiválasztotta, a következő jótanáccsal látta el indulás előtt: „Aztán ha az elvtárs hibátlanul és szépen akar angolul beszélni, akkor minél többet járjon Amerikában templomba...” És amikor a kötelességtudóan ateista, szovjet diplomata megdermedt a meglepetéstől, a diktátor, aki egy ortodox szemináriumban nyerte mint kispap iskoláztatását, a szovjet viszonyokból következtetve, komolyan így folytatta: „Mert szépen és helyesen beszélni csak a papok tudnak...” De azért ez az elismert tudásuk sem mentette meg az ortodox papokat.

Isten nevével is csalnak, ha úgy érzik, hogy abból hasznuk lehet. Mikor a szovjet hadsereg 44-ben, október elején átlépte a történelmi Magyarország határát, a diktatúra főparancsnoksága kiáltvánnyal fordult a magyar néphez. A kiáltvány olyan rút csalás volt, hogy a bíboros még 1971-ben is szóról-szóra emlékszik a kiáltvány minden sorára. Kell is rá emlékeznie, mert az egyházzól szólt benne Moszkva. Így hangzott a kiáltvány: „Magyarország! A vörös hadsereg felszólít benneteket, hogy maradjatok helyeteken, és folytassátok békés munkátokat. A lelkesek és a hívek akadálytalanul végezhetik vallási szertartásaikat!...”

És amíg ez a hadsereg így beszélt, már hozta hátán helytartóit, és azok hozták magukkal a pribék-rendőröket.

A vörös hadseregnek ez a felhívása juthatott a bíboros volt püspökének a kezébe vagy fülébe. A bíboros akkor a nyilaskeresztes uralom fogságában volt, és itt kereste fel az idős főpap, már akkor nyugalmazott püspök. Ott élt egy közeli nyugat-dunántúli kis faluban. Azt ajánlotta a bíborosnak, akkor még csak veszprémi püspöknek, hogy azonnal szökjék kelet felé, menjen a közeli szovjet haderő elé. A bíboros azonban nem fogadta el érte aggódó, idős paptársának a tanácsát. Nem adhatja magát önként a bolsevisták kezére, mondotta, mert ezt életmentésnek számolná fel, és később ezért viszontszolgáltatásokat követelhetnének tőle. Egy püspök pedig, jelentette ki fogságában is határozott, talán kissé túlhatározott, és túlkemény hangon a nem kissé megbántódó öregembernek, idős főpapnak, egy püspök pedig csak az Egyház és Krisztus elárulásával kötheti le magát a bolsevisták diktatúrájának.

A bíboros már akkor sem volt tudatlanul hiszékeny, akármit is mondott a diktatúra, nem hitte el. Már a két világháború között tisztán látta az osztályharcot hirdető diktatúra belső természetét. Megtanulta ideológiájukat, de felismerte céljaikat is. És olvasott ezalatt a kettősség alatt velük terjedő hatalmi gyakorlatról is. Értesült a kártevésről, amit magukkal hoznak, az egyházi és nemzeti veszélyről, amelyet jelentettek, ahová bejutottak. Ismerkedése a bolsevistákkal úgy kezdődött, hogy az első magyarországi kommunista kísérlet idején, 1919-ben a bíborost, aki akkor fiatal káplán volt, letartóztatták. Fogságra vetették, később el is hurcolták, más városba vitték, és ott elzárták. Az őrzésére kirendelt rendőrök azonban még a régi rendőrök voltak, akik amint teheték, elbocsátották a fogságból. De újból elfogták. Tehát ismerte módszereiket tapasztalatból, és megtanulta céljaikat.

Volt püspöke, tiszta szívű öregember, hitt a vörös hadsereg felhívásának, a szimpatizánsoknak, és lényegében ugyanazt mondta, mint később a bíborost korholó miniszterelnök. Hogy a szovjet rendszer már megszelídült, és sokan eltúlozzák a kommunista veszélyt... A vörös hadsereg felhívása Magyarországhoz megtévesztette a hiszékenyeket. A háborúvégző és háborút veszítő káoszban nem egy a felelős magyarok közül nem hihette el, hogy a nyugati, náci diktatúra bukása és eltakarodása után kelet felől a szovjet diktatúra zúdul Magyarországra. Nem tudták elhinni, nem akartak még csak gondolni sem arra, hogy a megpróbáltatásnak nincs vége. Bizakodásra kényszerítették magukat, ha rosszérzést is keltett bennük a „felszabadítás” módja. Sokan abban bíztak, hogy majd a Szovjetunió nyugati szövetségesei, Amerika, Anglia és Franciaország fékezik Moszkva ideológiai, társadalmi és területi cezaromániáját. A náci megszállás tapasztalatait keservesen érezték azok, akik akkor a szovjetben bizakodtak. Azt hitték, az egyik diktatúra legyőzi a másikat, pedig csak a helyét foglalja el. Az újabb diktatúra nem gyógyítja az előzőt, hanem újabb sebeket nyit. A változás örömeiben nem lehettek óvatosak. Pedig a valóság az volt, és ezt a bíboros szomorúan látta, hogy Magyarországon az egyik totális zsarnokságot a másik totális zsarnokság váltotta fel. Tulajdonképpen egyikből jött a másik. Egymásból ellő diktatúrák voltak. Cárizmusból a kommunizmus, kommunizusból a náciizmus, náciizusból megint a kommunizmus.

A magyar Egyház, és erre akar most emlékezni a bíboros, mert ezt bele kell számítsa döntésébe, a veszedelemnek és szorongatásnak ezen a fordulóján is teljesítette jópásztori kötelességét. Hitvallói és vértanúi ezekben a feledhetetlenül siralmas napokban, az új tatárjárásban, a néppel tartottak. A szeretetszövetség és a szeretetközösség papjai voltak. Ha kellett, a néppel pusztultak is. A krisztusi szeretet hűségéről tett tanúságot megmondhatatlanul sok lelkipásztor, elmentek akár a vértanú haláláig is. Papi hivatásuk teljesítése közben haltak hősi halált, vagy vállalták a hitvalló próbáit. A szeretet hősi halottai voltak. Életüket adták a magyar népért. El lehet feledni, ó, hogyan lehetne elfeledni a győri püspök nevét, aki asszony és leányhíveit védelmezve egy szovjet géppisztoly tüzében esett el? De a szegény, öreg és nyugalmazott szombathelyi püspök, volt püspöke is a szovjet hadsereg áldozata lett. Azután két héttel, hogy meglátogatta a bíborost, és ajánlotta, hogy szökjék kelet felé, és menjen a közelgő vörös hadsereg elé, azután két héttel, hogy meglátogatta a bíborost a náci pótfejházban, elérték falusi lakóhelyét a „felszabadító” szovjet katonák. A házába és kertjébe menekülő falusi asszonyok, lányok sikoltozását és jajgatását hallva, segítségükre sietett. De amikor meglátta, hogy kertjében a berúgott, emberségéből kivetkőzött horda mit követ el a hozzá menekült leányokkal, asszonyokkal, összeesik és meghal. Felravatalozták házában. Szomszédai elmondták, hogy a „felszabadító” szovjet katonák éjszakára odaparancsolták, és hurcolták a lányokat, asszonyokat ravatala köré, előhozatták a halott püspök miseborát, ettek, ittak koporsója mellett. Aztán táncoltak is, a halottas házban meggyalázták a magyar lányokat és asszonyokat. Története olyan irtózatossá, mintha a hiszékenységek büntetésének elrettentő példája lenne. Amiből nép, nemzet, ország, de az Egyház is tanulhatott. Vannak, akik még mindig nem tanultak, és vannak politikai szimulánsok is, akik a maguk hasznán, szerepén örködve, még mindig nem vallják be, hogy tanultak. A legnagyobb és legkegyetlenebb emberi butaság, amelynek a büntetése is a legtöbbször kegyetlen, amikor a másik ember szenvedése és leterítése mellett közönyös hidegvérrel mennek el, mert csak a maguk jajgatásából hajlandók okulni. Ráadásul a legkereszténytelenebb önzés, gyávaság is. És a nyugati kereszténység ma bűnös ebben a hidegvérű, gyáva önzésben. Európában minden újságolvasó, rádiót hallgató és tévét néző embernek meg kellett a magyar példából tanulni 56 után, hogy ez a diktatúra is egyfejuralom terrorral. Emberi vágóhidak, szibériai tömeg-táborok, vér és könnyfolyamok, szétszórásra ítélt népek, rémületóceánok, átokhullámok felett uralkodik a diktátori fej (amint írta a bíboros már a két világháború között megjelent könyvében). És nem akarják a magyar nép sorsát ma sem észrevenni. Közönyös gyávasággal mennek el mellette.

A bíboros ezt sokszor felhozta a követségen látogató világi és papi vezetők előtt, de nem szeretett a maga megkínzására, börtönsíjára hivatkozni. Azt azonban sokszor elmondotta, hogy a saját szemével hogyan látta, milyen az a hadsereg, amely hivatalosan is tagadja Istent. Fogságának épületéből, ahová még a náci hatalom vitte és zárta, végignézte a „felszabadító” orosz katonák, a szovjet haderő „zabrálását”. A bolsevista katonák magánosan is, de csoportosan is támadást indítottak a „felszabadított” magyarok ellen. Miután a háború már elment. Géppisztollyal rohanták meg a békés házakat. A megrettent lakók, mikor észrevették, hogy a hadsereg ellenük, védtelen polgárok ellen fordult, bezárták és eltorlaszolták a házak kapuit, ajtóit, és megrettenve behúzódtak lakásaik mélyébe. De a kapukat, és ajtókat bedöntötték. Nagy recsegéssel, dördülésekkel és fegyverropogással is. Aztán a férfiakat a falhoz állították, és úgy indultak a rejtegetett nők, étel, ital, értékek felkutatására. Minden mozdítható dolog után kinyújtották a kezüket, különösen annak örültek, ha valami csillogó tárgyat, vagy órát és más hordozható gépezetet találtak. Annál értékesebbnek találták, mennél képtelenebbek voltak a szerkezet megértésére. Hogy mire szolgál, és miképp működik. Az órákat, gyűrűket, ékszereket kiemelték a fiókokból, de letépték kézről, nyakról. A tulajdonos mellének szegezett géppisztoly bátor hősiességével. A magántulajdont tagadó rendszerben felnőtt katonák legnagyobb öröme az volt, hogy végre magának rabolhatott és szerezhettek. De a legszörnyűbb az volt, hogy hullám-hullám után következett, egész éjszaka és naphosszat is hallatszott a megtámadott magyar nők sikolya és jajgatása. A nők védelmében sok haláleset történt.

A bíboros összevetette a szovjet katonának ezt a magatartását a diktatúra irgalmatlan fegyelmével, és nem hitte el, hogy ez az osztályharcos sarcolás az egyenruhás muzsikok magánöröme csupán. Bizony, nem juthatott más következtetésre, csak arra, hogy ezt engedélyezte, ha nem bátorította a vörös hadsereg politikai vezetése, a politruk. Mert a magyar népet, mint a bizánci, messianista marxizmus szempontjából megbízhatatlant, porig alázva a teljes erkölcsi és anyagi nihilbe akarták dönteni. Mintha tudták volna (vagy talán a magukkal hozott magyar-szakértők tudták is), ahhoz, hogy uralkodni tudjanak a magyar nép felett, istenhitét, nemzeti öntudatát, a magyar ember polgári önértékét azonnal, a megszállás első pillanatában össze kell zúzni, meg kell taposni. És eközben, mindebből következett, nem bánhattak másként az Egyházzal sem, a templomokkal sem, és a papokkal sem. Miért is bánt volna a moszkvai diktatúra kíméletesebben a magyar Egyházzal, mint ahogyan az orosz, ortodox egyházzal tette?

A világnak oly könnyű a magyar mártírokról, hitvallókról, papokról és világiakról megfeledkezni. Senki sem szól ma már róluk, és arról sem, hogy miért is haltak meg.

És ezt is bele kell számítani döntésébe.

## és a moszkvai szekularizáció

Minden száműzött vagy szülőföldjéről elűzött magyar tanúja annak a kétoldali fenyegetésnek, harapófogónak, amelyben ma a magyar nemzet vergődik. A nemzet biológiai és lelki erőit egyformán veszélyezteti mai állapota. Mi lehet a védekezés módja? Bizony, ez is beletartozik döntésébe. A nemzet politikai vezetését a szó szoros értelmében eltűntették. Olyan alkotmányt kényszerítettek az országra, amely nem teszi lehetővé, hogy a magyar nép új sarjakkal pótolja az elpusztult magyar vezetést. A moszkvai követelmény úgy szabta meg az ország új alkotmányát, hogy a jövőben csak pártvezetés létezhet, és nincs lehetőség nemzeti kormány alakítására. (Éppen ezért a bíboros sohasem beszél kormányról, hanem csak rendszerről, rezsimről.) És a magyarországi pártvezetéség ugyanúgy, mint a többi, vagy talán még inkább, a pártokba beépített automatika révén a kremli pártközpont alá tartozik.

Talán ennél is nyomasztóbb, hogy mivel a diktatúrában csak egyetlen individuumnak van helye, minden más individuális mozdulat vagy jelenség gyanús. És ami a diktatúrában gyanús, az már bizonyíték nélkül is bűnös. Ráadásul a szovjet diktatúra ebből az üldözési mániájából következően csak kipróbált orosz sémákkal dolgozik, ami a haladottabb területeken a társadalmi élet degradálásával, és ezzel okozott sok szenvedéssel jár.

A rabországok igazgatásának politikai automatizálása a párt révén, társadalmi sematizálása a rendőrség nyomásával már Magyarországon is megtörtént. Ebből tudni lehet, a katolikus Egyház életét milyen irányban kívánják elforgatni. A vallásügyi séma a Szovjetunióban a görögkeleti, az ortodox egyház és ebből a példából következő irány: Rómától el és Moszkva felé. Végrehajtó szerve az állam erre a célra létesített hivatala, amely a vallásos élet irányítását hivatalnokaival hajtja végre.

Amikor a bíboros erről beszélt, mindig kihangsúlyozta a hitetlenkedők előtt, hogy az ortodox egyház orosz, népi egyháznak számít. És, mutatott rá a bíboros, mégis elbántak vele, bürokratizálás lett a sorsa. A sémák diktatúrájában, amely fél a szokatlantól, hogyan lehet feltételezni, hogy kíméletesebbek lesznek a magyar katolikus Egyházhoz, mint voltak a maguk megszokott egyházával, a görögkeleti egyházzal? Hiszen ez már valamiféle individualizmus lenne, amely a különféle népeket hatalmában tartó párturalmat alapjaiban gyengítené. És, mutatott rá a bíboros, ha erről került szó, ennek az egyházügyi sémának riasztó végkifejlesztés ma már világosan mutatja az ortodox, a görögkeleti egyház állapota, a Szovjetunióban. A pártidiktatúra tetszése szerint használja. Politikai eszközként.

A bíboros erről a kérdésről mindent elolvasott, amit kezébe kaphatott. De aztán és még Esztergomban találkozott, és hosszú beszélgetést folytatott egy Magyarországra menekült, bujdosó orosz katonával. A bíboros ebből a beszélgetésből értette igazán, milyen módszert használ a moszkvai diktatúra a már letépert egyház irányítására, sőt direkt kormányzására.

A bíboros, amikor jövő életéről készült dönteni, a Szabadság tér ablakában ülve idézte, maga elé képzelte a kopott, keszeszínű fiatal orosz bujdosót, aki szemtanúként tudott beszámolni arról, hogyan tartja a Szovjet állami fegyelem alatt a szerencsétlen görögkeleti, ortodox egyházat.

Esztergomban hozták eléje ezt a fiatal férfit, aki felvidéki magyaroktól hallotta, hogy Esztergomba kell eljusson, ha segítséget akar kapni bujdosásában. Mert hogy (ezt állította magáról) ortodox teológus, kispap lett volna, amikor elvitték orosz katonának. Fogságba esett, és amikor a német fegyverletétel után a Szovjet megkezdte a német kényszmunka táborokból az oroszok hazaszállítását, sokakkal együtt ő is megszökött. Hogy ne tudják hazavinni. Ausztriában szökött meg a náci munkatáborból, onnan előbb Csehszlovákiába jutott, de onnan is menekülni kellett, olyan nagy lett a barátság a Szovjet és a cseh lakosság között. A magyar Felvidékre került, egy ideig magyar gazda is rejtegette, de aztán onnan is futni kellett. Amint a cseh



csendőrség berendezkedett, szaglálódni kezdtek körülötte. A magyarok ajánlották neki, hogy valamiképpen jusson el Esztergomba, ott majd bizonyosan segítenek rajta.

A bíboros kifagatta az ortodox egyház helyzetéről. Tőle hallotta, hogy az orosz népnek már csak igen szűk köre alkotja világnézetét istenhitből. Az európai Oroszországban a felnőtteknek csak egytized része vallásos. A húsz évnél fiatalabbaknak csak két százaléka. A húsz és harminc év közötti korosztályban a százalékarány nyolcra emelkedik.

Ez következett abból, hogy 1925-ben az ortodox egyház behódolt a diktatúrának. Ma már, mesélte a bujdosásában és katonaéletben megkérgesedett és megérdesedett volt teológus növendék, sok vezető, egyházi férfi dicsekszik a diktatúra érdemjeleivel, és feltűnően viselik is azokat. Ami egyéni biztonságukat erősíti ugyan, de az egyházat gyengíti.

A bíborost azonban nem ez rázta meg a legmélyebben. Hanem amit csak úgy, mellékesen, mint érdekes fejleményt említett meg a hazatérni nem kívánó orosz, bujdosó kispap. Azt állította, hogy a hittudományi akadémia tanulóinak jó része nem készül papnak. Ezek közül egy sem kerül szentelésre a teológia elvégzése után, mert állami szolgálatban álló világi hallgatók. Az ortodox egyház birtokba vétele tehát befejeződött, és ezek a világiak, mutatott rá az orosz bujdosó teológus elnyomott egyházi életükre, akik a papképző szemináriumokban, és a hittudományi akadémián teológiai kiképzést nyernek, már a diktatúra hivatalnokai lesznek, a diktatúra taníttatja ki őket egyházigazgatásra olymódon, hogy ugyanolyan kiképzésben részesülnek, mint a papok.

Tehát miután az ortodox egyház feladta lelki ellenállását, és behódolt a diktatúrának, olyan mélységű és mérvű politikai szekularizációnak vetették alá, amelyben az egyházi élet önállósága megszűnik. Még ha ebben a behódolt keretben maradt is hitvalló és hithirdető tartalom, az is a diktatúra céljait szolgálja. Ebben a folyamatban, amit a bíboros szovjet szekularizációnak nevezett, először eltulajdonítják az egyház minden anyagi forrását, aztán elzárják híveitől, és amikor ily módon az egész egyházat állami havidíjassá tették, mert papjai csak abból élhetnek, amit az állam fizet nekik, az egyházigazgatásba teológián képzett bürokrátákat ültetnek, akik most már szakmai képesítésükkel megszabhatják a hívekkel való foglalkozást is. A bíboros elképzelése szerint így marad meg az állami fegyelem alá hajtott egyházból egy olyan kultúrkeret, amelyet keresztény múzeumnak is lehet nevezni, mert leginkább egy kevésbé látogatott múzeumhoz hasonló, ahol még a kinevezett, állami múzeumőrök sem papok, ha vallásügyi szakemberek is. És a múzeumot aztán lehet mutogatni külföldi látogatóknak is. És főként azoknak.

Ezeket a múzeumőröket képezteti ki a diktatúra az ortodox szemináriumokban, a teológián. A bíboros szerint ez az egyház istentelenítő folyamatának második szakasza.

Moszkva számítása szerint és a diktatúra menetrendje szerint a harmadik az lesz, amikor ezeket a keresztény múzeumokat be lehet csukni – látogatók hiánya miatt.

A bíboros ezt átgondolva, keserűen bánkódott. Micsoda vakmerő istenkísértés ez. És milyen könnyű ennek az ortodox sémának az áttételét felismerni Magyarországon is. Az ortodox egyházban már olyan állami hivatalnokokat ültetnek a kapukhoz, akik ugyan papi kiképzést kaptak, de nincs hivatásuk, csak hivataluk, nem papok. Magyarországon pedig a békepapok személyében olyan egyháziakat ültetnek a magyar egyház kulcspozícióiba, akik ugyan papok voltak, de hivatásukat elveszítették, hogy megtarthassák egyházi hivatalukat, amit a diktatúrától kaptak. A folyamatot Magyarországon még meg kellett fordítani. Ennyiben különbözik a két folyamat egymástól.

Az a kérdés szorosan a bíboros döntéséhez tartozik: hogy tud-e erről a folyamatról, a szovjet szekularizációról a Vatikán? Nehéz feltételezni is, hogy a riasztó párhuzamot ne látnák a Vatikánban. Ha az esztergomi érsek már a szovjet megszállás alatt értesült erről a vakmerő, istenkísértő céltudatosságról, Moszkvának a rosszban való haladásáról, a szovjet szekularizációról, a Vatikánnak még inkább kell erről tudni. A sémából következik: a magyar

egyházat ugyanúgy alá fogják rendelni az államhatalomnak, mint ahogyan azt az ortodox egyházzal tették. El lehet azt képzelni, hogy a bíborosnak lenne hivatása a riasztás Rómában?

A moszkvai szekularizáció előkészítésének a munkája Magyarországon a bíboros szeme előtt bontakozott ki. Az áskálódást, az aknák kifúrását az első naptól kezdve érezni lehetett. Az első látható jel az volt, amikor megjelent a nyílt színen egy papi csoport. Tagjait békepapoknak nevezték, mert a diktatúra által rendezett, úgynevezett békegyűléseken részt vettek. A diktatúra vezetőjüknek egy, az Andrássy úton hónapokon át „kezelt”, esztergomi kanonokot jelölt ki. Ugyan nem volt sok követője, de azért akadtak már akkor is papok, akiket a diktatúra mozgatni tudott. Erőszak is dolgozott a papok között, az egyik békepap-jelöltet már annyira szorongatták, hogy ki akart menekülni az országból, nehogy a „kitüntető bizalom” elejtse. Hát elejtette szegény paptestvérét a határőrök golyója a vasfüggöny tövében. A békepapok feladata hasonló volt az ortodox szemináriumokban és teológián kiképzett bolsevista bürokraták feladatához: belülről szolgálatba kényszeríteni, illetőleg szolgálatban tartani az egyházat. Az Isten és az ember szeretetet-szövetségét, az Egyházat így támadták Magyarországon.

A bíboros mindig az öröm és a fájdalom elegendő indulatával emlékszik vissza a szabadságharc feledhetetlen, dicső napjaira, amikor a magyar nemzet történelmi életének egyik legmagasabb csúcsára jutott. A világ legnagyobb méretű és hatalmú zsarnokságával szemben a magyar nemzet bizonyította be, hogy ez a zsarnokság egyáltalán nem forradalmi, hanem olyan diktatúra, amellyel szemben van éppenséggel szükség szabadságharcra. És ma is örül annak, hogy megkínzása után, börtönsírjából szabadulva méltó lehetett ezekhez a napokhoz, és ki tudta mondani: „Senkivel szemben sincs gyűlölet a szívemben!” De még a feledhetetlen ünnepnek ezekben a napjaiban sem oszlott el az a keserűség szívéből, amit a békepapok keltettek. Hiszen a szabadság napjai mutatták meg igazán, hogy a szovjet szekularizációt segítő tevékenységük máris milyen nagy károkat okozott a szeretetszövetségben, és a szeretetközösségben. Mindenkit fogadott, aki a szabadság napjaiban felkereste, de a békepapokat nem akarta látni. Az ünnep szép napjait nem akarta velük elrontani. A püspökkari megbeszélés után felszólította az egyházmegyék ordináriusait, hogy a joghatóságuk alá tartozó békepapokat rendeljék vissza egyházmegyéikbe, ugyanakkor bocsássonak el minden békepapot abból a kulcspozícióból, amelybe a párt politikája helyezte. Úgy érezte, a békepapok nemcsak külső, de belső kártevéseit is meg kell állítani. Hogy példát adjon, a bíboros is kitiltotta a más egyházmegyéből behozott békepapokat az esztergomi egyházmegyéből.

És a híreket örökké emlékezetessé teszi az, hogy a szabadságharc leveretése után a szovjet tankokkal szégyentelenség előjöttek vagy visszajöttek ők is.

Döntése főindítékának az Egyház jogaitól és szabadságától megfosztott állapotát látja. A katolikus iskolákat elvették. A katolikus sajtót nem engedélyezték. Az iskolai hitoktatást, miután az iskolákat elvették, megfojtották. A szerzetesek működési engedélyét megvonták, a szerzetespapokat kilökték (nemcsak az utcára, hanem a társadalom peremére, a jól megszerkesztett nihil-gödrökbe). A szerzetesi iskolákat, amelyek a legmagasabb nyugati színvonalon oktattak, és legtöbbször a szerzetesek évszázados önfeláldozó munkálkodásának építményei voltak, nagyrészt becsukták. Az egyházmegyék kormányzását minden lehető úton-módon akadályozták, és ha a püspök szembeszállt velük, a püspököt börtönbe zárták, vagy internálták. A fej nélkül maradt egyházi igazgatást állami és pártbürokraták kezébe adták (akiket a magyar nép keserű humorral „bajuszos püspökök”-nek nevezett). Ha kellett, a hithirdetést és a hitoktatást terrorral is bénították. A papi rend hivatásának gyakorlását állami engedélyhez kötötték. A hitbuzgalmi egyesületek mindennemű működését betiltották. A Magyarországon engedélyezett katolikus rezerváció határait mind jobban összeszorították, hogy a szovjet szekularizáció végrehajtását itt is minél hamarabb megkezdhesék.

A bíboros sohasem áltatta magát azzal, hogy az Isten és az ember szeretetszövetsége, az Egyház ki tud egyezni, hogy egyáltalán megegyezhet a moszkvai diktatúrával. Már pedig a bolsevista diktatúra félelmetes ellenfél. Gyilkosán elszánt. Irgalmatlan stratégia, világhatalmi

katonai túlerővel támad minden belső kritikára, a kipróbált sémáit tűzzel-vassal végrehajtja. De ezt megelőzően veszélyes taktikus is, minden félrevezető és megtévesztő fogásra, csalásra hajlandó, ha azzal a céljához kellő pozíciókat elnyerheti. Ezzel szembeszállni, taktikus hazugságait leleplezni, majd nagyhatalmi erőszakával szemben felállni, támadásait elviselni életre-halálra szóló küzdelmet jelent. És ezt a küzdelmet a bíboros az első mozdulattól kezdve – Istenért, egyházért, hazáért, és a világon legárvább népéért – habozás nélkül vállalta. Istenbe vetett hittel, a gondviselésben bízó reménykedéssel, és népébe kapaszkodó szeretettel. És ebből a háromból származó lelkerővel. Fájdalmat és csüggedést csak a békepapok miatt érzett.

Mert ugye, kesergett a Szabadság térre bámulva a bíboros, az ortodox egyházban, a Szovjetunióban világiakat, párttagokat kellett a teológiára küldeni, és ott az egyház belső zablálására és zabolázására kiképezni. Magyarországon pedig a moszkvaiak már jól kiképzett papi embereket kaptak, akik hajlandók voltak a párt belülről zabláló, kívülről zabolázó tevékenységét elvégezni. Csak utánuk következhetett az egyházügyi állami hivatalok működtetése. És talán nem is csak a vatikáni, latin-diák külügyér hibája, hogy a tárgyalások kisiklottak, és a pártemberek rossz irányba terelheték a megbeszéléseket. Lehet, hogy nem teljesen és csupán a vatikáni külügyér hibája ez. Talán nem. A békepapok már olyan hatásosan némították el a magyar Egyházat, hogy a magyar katolicizmus hiteles szava még susogva sem juthatott el a vatikáni külügyér fülébe. Az előegyezmények, félegyezmények pedig azt mutatják, dicsekszenek a sikerükkel a békepapok, hogy a szovjet diktatúra engedélyezi az „egyházépítést” Magyarországon, ha az úgy folyik, ahogyan a diktatúra jóváhagyása előírja.

És ha sem az Egyház múltjáról sem jelenéről nem hallgatják meg a bíborost, lehet az az ő kötelessége mégis, hogy az Egyház jövőjéért a Vatikánt riasztani Rómába menjen?

Lehet. Hiszen éppen ez a kérdés, amelyben döntenie kell.

## és a régi-új kérdések

Igen ám, viaskodik a bíboros, de ha Rómába menne, Szent Pál üzenetével állítana be: „A szabadságot Krisztus szerezte meg nekünk. Álljatok tehát szilárdan, ne hagyjátok, hogy a szolgaság igájába hajtsanak benneteket!” És ha eddig nem hallgatták meg a Vatikánban a távollevőt, most majd meg kellene hallgatni a jelenlevő – tárgyalások és egyezkedések elleni érveit. Amelyeket magában szóról-szóra kialakított. Azzal kezdené, hogy szemébe mondaná a tárgyalgató, franciás diák monsignoroknak, amit még senki sem mondott ki, hogy ügyefogyott tárgyalók voltak, mert már az első pillanatban sem lehettek egyenlő tárgyaló felek, már induláskor minden előny Moszkva kezében volt. Először mert az ország birtokában volt, és mindenben benne ült. Ráadásul a magasból úgy indítványozta a tárgyalásokat is, hogy nem Moszkva tárgyalat közvetlenül, hanem csak budapesti csatlósai. Amikor ezen az oldalon a tárgyalási hajlandóság közvetlenül a Vatikán felelőssége volt. Tehát már ez a felállás is a Vatikán lekicsinylése volt Moszkva oldaláról. A Vatikán még a magyar nép véleményét sem hallhatta meg, hiszen a magyar nép csak annyit tudhatott az egész ügyről, amennyit Moszkva budapesti helytartói engedélyeztek. És az nem volt sok. Ismét a már jól ismert békepapok jelentek meg a színen. Ők végezték a tárgyalások beharangozását, és az eredmények méltatását. Tájékoztattak – a diktatúra szájíze szerint.

A Vatikán jelentkezése és alkudozása más volt, mint a rab-magyar klérus eddigi alkudozásai és egyezkedései a diktatúrával. Bármiképpen is végződtek ezek a magyarországi megbeszélések, mindenki tudta, hogy fegyver alatt tette a klérus, és ennyibe is vették. A magyar Egyház nem volt szabad tárgyalófél, hanem fogoly. Amiben megegyeztek, ahhoz nem önként járultak hozzá, hanem a diktatúra fogságában. És ezt az egész világ értette. De a Vatikán a vasfüggönyön kívülről avatkozott bele a magyar egyházi viszonyokba, és ezáltal a magyar nép lelki ügyeibe. És amire a moszkvai tárgyalófél rávette az elő- és félegyezményekben, ahhoz a Vatikán szabadon járult hozzá, a szabad világból, teljes szabadságában és önként. Nem érezték a tárgyalók a keserves magyar felelősséget?

A vatikáni tárgyalóknak tudni kellett, hogy nem ismerhetik a magyar nép vallásának, hitének és lelki életének belső lángolását. A magyar nép nemzeti jellegét nem faji egyöntetűsége fejezi ki, hanem lelki egyénisége. Ez tette lehetővé, hogy akár katasztrofális veszteségek után is érintetlen, és különálló szellemi alkatában őrizte meg elsősültségi jogát. Miért nem hallgattak a bíboros tájékoztatására, miért hitték el a békepapok Moszkvából betáplált információit? Miért nem hitték el, hogy ha a bolsevista rendszernek bármilyen engedményt is tesznek, a legkisebbet is, az lelki törést jelent majd a katolikus Egyház és a katolikus hívő hitvalló életében. A magyarországi Egyház, de a hívők is Rómától nem azt várták, hogy egyezkedjék a diktatúrával, hanem azt, hogy a szabad világból rendületlenül követelje a teljes szabadságot, amely az Egyháznak, de a nemzetnek is biztosítéka és reménye a jövő életre. A diktatúrával folyó tárgyalások, és azok során a Vatikán részéről tett bármilyen engedmény, lényeges vagy lényegtelen (mindegy) a küzdő Egyház, a hívő magyar kárára ment, a belső ellenállás, a lelki ellenállás, a hit megtörését eredményezhette. Azt a magyarok politikai műveltsége nagyon jól értette, hogy az alku az ő dolguk, de Rómáé a harc a szabadságért. A Vatikán jogászai miért nem szóltak azokért, akik börtönben, internálásban, Szibériában és a hazai társadalomkivüliségben pusztultak? És ha ezekről nem szóltak az elő- és félegyezmények – vajon mi mondanivalójuk lehetett a híveknek a püspökök jogainak és kinevezésének engedményeiről és megszorításairól? A vatikáni tárgyalók törést idéztek elő a magyarországi katolikus hívő lelkében, annak a reménységnek a törését, amivel mindenki bízott Rómában. Erőtlenül és értetlenül beleavatkoztak a magyar nyomorúság és megalázottság ügyébe. Már magával a tárgyalási

hajlandósággal használtak Moszkvának Magyarországon, a római reménységben való csalatkozással aztán méginkább.

És a tárgyalók nem ismerték a rabország hangulatát sem.

A vatikáni racionális egyezkedők nem tudhattak arról, hogy már a reformáció viharos éveitől is a pápához hűséges katolikusok ellen használt gúnyszó volt, hogy „pápista”. Minden engedményt valakinek el kell viselni. Minden diktatúrának tett engedményt Magyarországon valakinek el kell szenvedni. Lehetett arra nem gondolni a tárgyalások közben, hogy a magas, kritikai szellemiségű magyar katolikusok, akik sokkal világosabban látják a maguk nyomorúságát, mint a vatikáni tárgyalók, milyen véleménnyel lesznek a pápai tárgyalásokról és engedményekről? Annál is inkább kellett volna erre gondolni, mert ezt a véleményt a másik tárgyalófél: a diktatúra mulatva engedte terjedni. Nem gondolt arra senki a vatikáni, diplomáciai karban, hogy a „pápista” gúnynévnek olyan visszaható ereje támadhat, amelyet az elkeseredett katolikus hívő nemcsak elvisel, hanem esetleg maga is alkalmaz? Akár olyanok is lesznek az Egyházban, akik nem is vállalják tovább, hogy „pápisták”. És Moszkva ezzel ismét nyert.

Rómában szerénykedés nélkül fel kellene azt is vetni, amit eddig nem kérte, hogy miért nem kapcsolták be a tárgyalásokba? Nem látták, hogy a koegzisztencia jó próbája lett volna, ha a vatikáni tárgyalók a moszkvai közeledésre azt válaszolják: készek a tárgyalásra, de a tárgyalók közé hivatalából következően jelölik a magyar prímást, az esztergomi érseket, a bíborost is. Ezzel döntő próba elé állították volna a moszkvaiakat, hogy tényleg akarják-e és mennyire akarják az együttélést, a detentét? És ezzel a bíboros minden áldozata, amelyet eddig vállalt és elviselt, egyszerre új értelmet, sőt új érvényt is nyert volna. És olyan közhangulat, imahadjárat kísérte volna a tárgyalásokat, amit a távoli Moszkva sem tudott volna lekicsinyelni. Legfeljebb elutasíthatta volna a bíborost, mint tárgyalófelet. És Rómának, de az egész nyugati kereszténységnek ez a moszkvai elutasítás nyereség lett volna: a tisztánlátás nyeresége. Viszont az is bizonyos, ha így ülnek le tárgyalni, a bíborossal, nemcsak püspökökről tárgyaltak volna, hanem családokról, hitoktatásról, kispapokról, papjairól, szerzeteseiről, a hithirdetésről, az evangélizáció modern eszközeiről, az új üldözöttekről, a szibériai magyar fiúkról és leányokról, ami mind az Egyház és a nép egybefonódó szabadságához tartozó kérdés.

De hiába, Moszkva briliáns a rosszban, a sátán a tanácsadója, és fülbesúgója ördögi okosak. A vatikáni, racionális diákpapokat sikerült rávenni, hogy Magyarország ügyéről tárgyaljanak, amikor az ország népi életét, elnyomatásának nyomorúságát sem közlő, sem messziről nem ismerték. És mivel nem ismerték, rávehették őket arra is, hogy csak a püspökökről tárgyaljanak, a püspökök ügyében egyezkedjenek. Hiába hangoztatta a külügyér előtt a bíboros, hogy a püspökök kérdésében nem érdekelt az ideológia. Értetlenül hallgatta, még annyira sem tudta érdeklődését felkelteni, hogy megkérdezte volna, mit akar ezzel a bíboros mondani? Hiába erősítette, hogy az ideológia csak az iskolák, a hitoktatás, a sajtó, a kispapképzés, a szerzetesek, a hithirdetés ügyében tilt. Mindezek nélkül, a püspök nem érdekli az ideológiát. Nem jelentős kérdés. A vatikáni tárgyalókat az sem bántotta, hogy a magyar hívők a tárgyalásokhoz nem szólhattak hozzá, viszont azt el kellett viselni a magyar híveknek, amiben (a püspökök dolgában) egyezkedtek. Pedig az a hívők bőrére, sőt lelkére is ment.

A bíboros érezte, hogy a keserűség elragadja. Azonnal mentegette is a tárgyalókat. Hiszen igaz, hogy a koegzisztencia vörhenyét a Vatikán abban a nyugati járványban kapta meg, amelyet a ravasz ukrán pártfőtitkár az alapító sírjából kapart ki és terjesztett. Valóságos diplomáciai ragály keletkezett belőle. És ennek a nem is annyira enyhülési, hanem inkább kényelmi epidémiának akkor már Rómában nem volt erős ellenzője. A régi pápa, aki talán ismerte is, de egész bizonyosan szerette a magyar népet, akkor már meghalt. Az öreg pápa, akit utána választottak meg, pápaságának második felében eltért a régi pápa örökségétől. A „Pacem et Terris” kezdetű enciklikát Magyarországon már a békepapok nagy üdvívalgása fogadja. 1963 a látható fordulat éve. A békepapok és a progresszív katolikusok hangja egyszerre támadó és éles lesz. Íme: a Vatikán is belátta eddigi, reakciós politikájának bukását. Amikor az Egyház, az Isten

és az ember szeretetszövetsége örök. Nincs helye benne és vele a politikának, amely mindig haszonelvű és alkalomszerű.

Emlékszik rá, hogyan figyelte a Szabadság téri ablakba eljutó híreket. A diplomáciai járvány, amellyel Moszkva oly ügyesen fertőzött mindenkit, minden külügyminisztériumot, onnan minden követséget elért. A francia dominikánus páter nyíltan állítja: a vörös, ukrán cár a vallás kérdésében Napóleon politikáját követi majd, és keresni fogja Rómával a „modus vivendi”-t. Ami a Vatikánban afféle katolikus elő-koegzisztenciának tetszett. Fájdalmas élmény volt, amikor remete magánosságában egyszerre csak arra ébredt, hogy ügye, de ami ennél nagyobb baj volt, a magyar Egyház és nép szabadságának az ügye magánossá vált. Hiszen nemcsak személye, de az életével képviselt magyar ügy is egyszerre a „modus vivendi”, az enyhülés akadály. A 64-es részegyezményben már azt látta, hogy a latin kedvű racionális diákpapok nem tartják túl nagy árnak a magyar ügyet (mégcsak nem is a bíboros személyi ügyét), ha ezért felidézhető a Moszkvával kötendő kelet-nyugati konkordátum ambíciózus terve, lehetősége.

Közben a moszkvaiak simán végrehajtották az egyház bekerítését és térdrekényszerítését Magyarországon. Gúnyos fölényrel, lépésről-lépésre haladva ugyan, de megállíthatatlanul és eredményesen. Ezt a műveletüket is kipróbált séma szerint végezték. Ugyanúgy, mint az ország politikai életének legyalulását. Szalámi taktikával, kisterrorral, vékony kisebbitésekkel, rendszeresen szeletelgették – most az Egyházat. Az iskolai hitoktatást engedélyezték, de a szülőket egyenként „lebeszéltek” a hitoktatásról. A kisterror nem volt feltűnő, de általános. Apró kérdésekben csalárdul támadtak, és aki ellenkezett, annak menni kellett helyéről, munkájából, lemondásra kényszerítették, ha magasabb posztja volt. Egyenként, menthetetlenül elhurcolták az ellenkezőket, letartóztatták vagy internálták őket. Aki ezt túlélte, és megmaradt, az elhallgatott. A megüresedő helyekre ilyen megnémult, elhallgató embereket ültettek. A békepapokat mind fontosabb és fontosabb központokba helyezték. És ha most mindezek után vagy mellett arra is hivatkozhattak, hogy velük még Róma is tárgyal, a tereptörpe kicsinyek tovább miért ellenkeztek volna velük? Legfeljebb belső élmélygésüknek engedve, többé nem jártak templomba. A Vatikán nem tudta volna, hogy a diktatúrával szemben, amikor sem szószék, sem sajtó, sem iskola nincs, csak a példa beszél? De a jó és a rossz példa egyaránt. Mert nemcsak püspököknek és vatikáni külügyéreknek lehet új „modus vivendi”-ben élni a diktatúrával, hanem kicsiknek is, és a kicsiben is. Nemcsak római bazilikákban, hanem falusi sekrestyékben is. Ráadásul a rossz példa könnyebben ragad, mint a jó példa.

A bíboros pápa-hűsége lázasan birkózott bírálataival, amely kifogásolta, hogy az ambíció elragadja a vatikáni tárgyalókat. Hiszen míg ezek a racionális egyezményszerkesztők a maguk okosságát szerényen, de azért serényen is ország-világ elé „alázták”, hogy: sikerült! – Moszkvának az Egyházon túltekintő, nemzetközi célja is volt. A bíboros az amerikai követség ablakából jól látta, hogy a nyílt istentagadás, az erőszakos katonai hódítás, a terrorisztikus leigázás, a többszörös és véres rendőri beavatkozás, 56 a nyugati, még keresztény közvéleményben elfogadhatatlan zsarnoksággá tette a moszkvai párturalmat. 56 után még a nyugati szimpatizánsok is elfordultak Moszkvától, legjobb esetben elbújtak, a progresszívek pedig legfeljebb csak morogtak a magyar nacionalista túlkapások ellen, de Moszkvát nem merték dicsérni. A békés együttéléshez, hogy koegzisztenciára elfogadják a Szovjetuniót, szükség volt a bolsevista rendszer kicsinosítására és átöltöztetésére. A nyugati háztűznéző előtt a szovjet rendszert elfogadhatóvá kellett tenni, hogy a nyugati, még keresztény közvélemény visszatetszéssel ne forduljon el, amikor Moszkva azzal közeledik, hogy együtt akar vele élni. Biztathatta volna bárki is hatásosabban a nyugati, még keresztény közvéleményt a Szovjet együttélő elfogadására, mint a Vatikán – éspedig a magyar ügyben kötött egyezménnyel. Az egész játékban (a magyar püspökök ügyében) a budapesti fiókdiktatúra egyik hivatali fiókja a neki kiosztott szerepet játszotta, Moszkva fogalmazása szerint. És a játék az egyik oldalon, a vatikáni tárgyalófelek oldalán, tekintélyvesztő, a másik oldalon, Moszkva oldalán,

tekintélyszerző volt. Hogy ebbe a játékba a világ első erkölcsi tekintélye miért ment bele, erre a bíboros vívódásaiban sohasem tudott választ kapni, hacsak nem akarta a latin diákpapok diplomáciai ambícióját gyanúsítani. Nem akarta. Mert lehet, hogy tényleg nem tudták, mit tesznek. Közép-Európában és Kelet-Európában az éghajlat nem olyan nyájas, mint az olasz időjárás. Sem a földrajzi, sem a politikai időjárás. A közép-európai és a kelet-európai népek, tehát a magyar is, szigorú és negyedes földrajzi, politikai és történelmi éghajlat alatt élnek. Az olasz azúr élet politikai és történelmi sírás-nevetése itt ismeretlen. Az itáliai politikai és történelmi körhinta visszatérő, szélsőségesen szapora lehetőségei Magyarországon nem következnek be. A történelmi lehetőségek Hungáriában ritkán jönnek, de akkor hosszú időre szólnak. A nemzeti bukás vagy siker mintha örökre szólna, de egész biztosan egy generációra. A vezetők tévedéséért millióknak kell helytállni, és hosszú-hosszú ideig tart, amíg új fordulat lehetősége köszönt be. Ezeknek a megpróbált, kemény népeknek az ügyében, de főképpen a magyar nép ügyében nem lett volna szabad latin kedvű és a szépen fogalmazott aktát eredménynek tekintő klerikust kiállítani a tárgyalásra, hanem csak Közép- és Kelet-Európa életével, történelmével, népeivel ismerős atyát, magyar ügyben tehát magyar parókust. Ha már mindenáron tárgyalni akartak. Hiszen a vatikáni külügyérek valójában hivatalnok papok, annyira nem ismerték a magyar nép kemény életharcát, lelki alkatát, hogy nem tudták ellenőrizni még azt sem, hogy Moszkva helyi fiókjai mennyire tartották be eddigi Ígéreteiket, vagy hogyan hazudnak a mai helyzet ismertetésekor. A vatikáni tárgyalók így kerültek a békepapok kezére, és nem hallhatták meg a magyar katolicizmus valódi hangját.

Rómában akár a szentatyát is megkérdezhetné?

A bíboros csak az Istenhez sírhatott, amikor 1964-ben a budapesti tárgyalások folytak. A vatikáni külügyér a beköszöntő protokolláris látogatás után a tárgyalások alatt többé a bíborost nem kereste fel. Csak akkor jött el ismét hozzá, amikor a tárgyalások befejeződtek. Búcsúlátogatásra. Mutatta, hogy nem kíváncsi a bíboros véleményére. Amikor ez ellen a bíboros tiltakozott, és szemrehányást tett, a diplomata válasza könnyed, olasz vállvonogatás volt: „Eminenciád tudja, egészen »azok« kezében vagyunk, útlevél, minden tőlük függ.”

A bíboros erre a vállvonogató válaszra valósággal megnémult. Hát már az útleveleket is csak feltételekkel adták a moszkvaiak? És feltételekkel is elfogadták a vatikáni tárgyalók az útleveleket? A diktatúra már a tárgyalások megkezdése előtt nyerhetett tőlük feltételeket? Ami azt jelentette, hogy nem egyenlő félként ültek le a tárgyalóasztalhoz? És a szentatya ebbe beleegyezett? Hiszen erről tudnia kellett! A pápa is racionális francia? Hallotta már, hogy a pápa műveltségének az alapja is francia, ezért érti meg olyan jól a racionális külügyért. A Róma–Moszkva konkordátum milyen csábítóan izgalmas és kábítóan rettenetes vállalkozás lehet a Vatikánban! És ha ennek az izgalmas és rettenetes vállalkozásnak áldozatul esett a pápa és külügyére, csodálható-e, hogy a tárgyalásokon ez lett a bíboros sorsa, és hogy ilyen áron is tárgyalni akartak? Racionális franciák, tervük alapja bizonyosan emberi logika. Tévedhetetlennek hitt észszerűség. Lehet, hogy a Vatikánban már nem hiszik, hogy a gondolkodás technikájával, a logikával lenyűgözött emberi ész úgy sem értheti a Teremtőt? És még azt sem látták meg, hogy a logikának még az emberi történelemhez sincs semmi köze.

Ez nem egyenlő felek tárgyalása volt, háborgott magában a bíboros, így a háborúvesztes hadviselővel tárgyal a győztes hatalom. De a magyar népet a hit kérdésében sohasem győzték le, csak elnyomták! Ami sohasem és Magyarországon sem jelenti az istenhit feletti győzelmet. Az Egyházzal való tárgyalásokat nem a háború eseményei és a katonai erőviszonyok szerint kellett volna folytatni, hanem a lélek szabadsága szintjén. Másként mi értelme van annak, hogy a Vatikán tárgyal a Szovjet hivatalnok-bábjával? Isten szolgálatában nem lehet vereséget szenvedni, tehát nem lehet semmiféle vereséget elismerni sem. Isten feletti győzelmet még úgy sem. Isten szolgáját, vallotta a bíboros, elfoghatják, rendőrkézre kerülhet, börtönre vethetik, elítélhetik, pribékek kínozhatják, sőt ki is végezhetik, de vereséget nem ismerhet be, és Istennel

szembenálló győztest nem ismerhet el. Sem útlevelemmel, sem útlevelem nélkül. Mert apostol. Útlevelem kedvéért pedig egyáltalán nem. Nem tanúsítja ezt Szent Péter és a sok vértanú életáldozata?

Mi történt Rómában? – riadozott a kérdés a bíborosban.

Legkeservesebb éjszakája a külügyér-érsek távozása utáni éjszaka volt. Ami nem történt meg vele sem a húszegynéhány nap és éjszaka alatt, sem a nyolc évi fogságban, sem a végtelennek látszó jelkép-végzetében, az most elővette: összetörve, keservesen sírt. Az Egyházat, a magyar nemzetet siratta. Talán önmagát is, de ezt nem akarta beismerni. Az ablak deszkájára leborulva hördült belőle a nehéz férfisirás. Aztán erőtlen gyengeségbe hullva – fohászkodva imádkozott. A Szentlélek Istenhez könyörgött, gyötrődve. Szenvedélyesen kérte, bocsásson rá világosságot.

Különös módon történt. Mint „harcos pap” figyelő szemmel olvasta a Szentírást, és mindig megragadta az olyan üzenet, amely az elnyomottak igazságáról szólt. És hajnalban a gyengülés éjszakája után ott állt a benne síró kérdés, a Szentlélek ujjá mutatott rá, és a könyv lapja nélkül is olvasta Izajás prófétának, a Szentlélek szószólójának, a tanítóhatalmúnak a versét. És mondotta is sírásban megpuhult, borzongó hangján:

*„Lehajtjátok fejeteket – kérdezte szenvedélyes haraggal –  
mint a káka,  
és zsákot meg hamut teríttek magatok alá:  
ezt nevezitek ti bűjtnék,  
olyan napnak, amely tetszik az Úrnak?”*

És akkor érezte, a Szentlélek szelíden arcul legyintette. Hogy kishitű lett. És önön hangján szólt az üzenet:

*„Tudjátok, milyen az a bűjt,  
amelyet én kedvelek?  
Ezt mondja Isten, az Úr:  
Törd össze a jogtalan bilincseket,  
és oldd meg az iga köteleit.  
Bocsásd szabadon az elnyomottakat,  
törj össze minden igát.  
Törd meg az éhezőknek kenyeredet,  
és a hajléktalan szegényt fogadd be házádba.  
Ha mezítelent láatsz, öltöztess föl,  
és ne fordulj el embertársad elől.  
Akkor majd felragyog világosságod, mint a hajnal,  
és a rajtad esett seb gyorsan beheged.  
Előtted halad majd igazságod,  
és az Úr dicsősége lesz a hátvéded.  
Akkor, ha szólítod, az Úr válaszol,  
könyörgő szavadra így felel: Nézd, itt vagyok!”*

Így válaszolt a Szentlélek. Szelíd, de érthető arcullegyintéssel. „Nézd, itt vagyok!” Mert bizony, attól a csapástól, amit a tárgyalásokkal szenvedett, a magános ember kishitű lett. Elveszítette lelki látását. De mire hajnallott kint a Szabadság téren, felragyogott a Szentlélek világossága. Amint akkor a Szentlélek szószólója, a tanító hatalmú Izajás próféta mondotta: „...a rajtad esett seb gyorsan beheged.”

A bíboros másnap reggel restelkedve nem értette, hogyan eshetett kétségbe az éjjel? Hiszen tudhatta, tudnia kell, az Egyház nem emberi alkotás, hanem az Isten és az ember



szeretetszövetsége, Krisztus teste, ahogy a testet magyarul mondják, Krisztus élete, amelyet Szent Péter ugyan beállított a történelembe, azonban ezzel természetfeletti lényege és eredete nem szűnt meg. Történhetnek hibák, emberi botladozások kerülgethetik, önhitt akaratoskodás rugaszkodhat utána, de ez mind ártalmatlan, a szeretetszövetség, az Egyház életét, amely nem evilági, még csak nem is érintheti. És éppen ezért semmi sem kerülhet kapcsolatba az Egyház életének misztériumával, ami nem történik Isten akaratával. És már látott a Szentlélek adta világossággal, mert értette, tudta, Isten a világot olyan ellentmondásokból teremtette, amelyeket a logikával lenyűgözött emberi ész nem foghat fel, és az ellentmondások mégis Isten dicsőségét szolgálják, és egymásba játszásuk harmónia lesz. Az Isten szeretetszövetsége az emberrel: az Egyház nem emberi szerkezet, nem emberi akaratoskodás, ambíció hozta létre, ha alkotott is magának emberileg érthető keretet, hanem Krisztus teste, ahogy a magyar nyelv olyan kifejezően mondja a testet: Krisztus élete. És ez az élet, az Egyház, a szeretetszövetség Isten és ember között, nem ügyekedhető, nem rongálható, hanem emberi szóval meg sem igen határozható misztérium: élet és örök.

A bíboros a Szentlélek rááradó világosságában akkor már látott, és fájdalmasan érezte, szánta-bánta, milyen hamar vakul az ember, és veszi el nemcsak látását, hanem emlékezését is. Mert hogyan is feledhette: az Egyház a látható jel, Krisztusra emlékeztet állandóan. Isten határozhatott úgy, hogy Krisztus megváltó misztériuma „most az Egyház által... legyen nyilvánvalóvá.” Hiszen a megváltás nemcsak Krisztus kortársait ölelte át, hanem minden embert. Az Egyház feladata lett, hogy a történelembe iktatva, mindörökre jele legyen Krisztus urunk misztériumának, amibe oly könnyű belevakulni a lét felszínén okoskodó embernek. Hogyan feledhette el kishitűségének ezekben a keserves óráiban, korholta magát a bíboros, Szent Pálnak ezt a felvilágosító intelmét: „Nekem, az összes szent közül a legkisebbnek jutott osztályrészül a kegyelem, hogy Krisztus felfoghatatlan gazdagságát hirdessem a pogányoknak, és felvilágosítsak minden embert, hogyan valósul meg ez a titok, amely kezdettől fogva el volt rejtve az Istenben, a mindenség teremtőjében, hogy most az Egyház által az Isten szerföltött sokrétű bölcsessége nyilvánvalóvá legyen a mennyei fejedelemségek és hatalmasságok előtt. Ez volt az ő örök szándéka, amelyet Krisztus Jézusban, a mi Urunkban megvalósított; a való hit által van reményünk, és biztonságos utunk Istenhez.”

És ekkor már – a Szentlélek szelíd arcullegyintésére – megnyugodott a bíboros. Igen, ellentmondásokból, emberi ésszel megsejthetetlen módon teremtette Isten a világot, és az egybejátszó, teremtoi harmóniát. Lehet ám, hogy a mai pogány világban ahhoz, hogy a mai, önhitt ember meggyőződjék a szeretetszövetség isteni eredetéről és lényegéről, szükség van akár a moszkvai diktatúra világraszóló, gyilkos gonoszságaira is. És lehet, hogy az Egyház, az Isten és az ember szeretetszövetsége, éppen ezekkel a gonosz támadásokkal szemben fogja létrehozni az új emberi szeretetközösségeket, amelyekre az evilági önző nemzeteknek annyira szükségük van. Mert Isten egybejátszó ellentmondásokból teremtette a világot, amelyeket az ember nem ért, és mégis harmónia az. Ki tudná megmondani, mi lesz az ember szeretetközösségének új formája, földrészi, nemzeti, családi, baráti közösség? Egy dolog bizonyos csak, hitükben megújuló, szeretetben és igazságban erős emberek közössége lesz, amelyet az Egyház, az örök szeretetszövetség teremt majd maga körül.

Mikor a hajnal reggelre derült, a bíboros már látott: az Egyház az emberekből új szeretetközösségeket támaszt, megalkotja a szeretetközösségek új, győzelmes formáját. Amelyeket a sátán, ismét lebukva, amint még mindig lebukott a világ teremtése óta, majd átkozhat, de hozzájuk nem nyúlhat. Amíg az ember újból bűnbe nem esik. És a bíboros remélte, hitte, forrón kérte, hogy a szeretetközösség új formája ott alakuljon ki, ahol az Egyházat, az Isten és ember közötti szeretetszövetséget a leggonoszabbul támadja a sátán: Magyarországon. Mert Isten az emberi logikával nyűgözött értelem által fel nem fogható módon, ellentmondásokból teremtette a világot, és mégis egybejátszó harmóniát teremtett. Az Egyház újból győzni fog, és éppen a sátáni támadás alatt épít a hűségesekből, a szeretet és az igazság férfaiából és leányaiból

új közösségeket, amelyek az Egyházat körülveszik. Földrészekből, nemzetekből, családokból, testvérekből, barátokból épít az Isten. És ki tudná látni az étellel építő Isten kezét?

A vatikáni külügyér-érsek távozása utáni reggelre benne is világosság sugárzott. Elmúlt kishitúsége. Tudta, hogy bármilyen változásokat is követtek el, az ő dolga nem változott. Hivatása odaköti mindenekelőtt az Egyházhoz, a szeretetszövetséghez, amely misztérium, örök; de aztán a szeretetközösséghez, a nemzethez is, amely nem változatlan, hanem élő, mert az örök Egyház, a szeretetszövetség alkotása maga körül.

És akkor, kishitúségének kísértő éjszakája után reggel, a Szentlélek adta látással megerősödve, Szent Péter második leveléért nyúlt a bíboros. A Szabadság téren széjjelfutó reggel örömeiben és világában olvasta a bíboros Simon Péter levelét, aki beköszöntőjében azt írta magáról, hogy „Krisztusnak szolgája és apostola azoknak, akik velünk együtt ugyanabban, a mindennél értékesebb hitben részesültek, Istenünk és Megváltónk, Jézus Krisztus irgalmából.”

Aztán így folytatja Szent Péter levelét: „Éppen ezért minden igyekezettel legyetek rajta, hogy hitetek megteremje az erényt, az erény a tudást, a tudás a magatok fölötti uralmat, a magatok fölötti uralom a jóban való kitartást, a jóban való kitartás a vallásos érzületet, a vallásos érzület a testvériséget, a testvériség pedig a szeretetet.” Tehát a szeretetben foglaltatik Szent Péter szerint a testvériség, a vallásosság, a kitartás, az önuralom, a tudás, az erény és a hit. És mivel mindezzel bír a szeretet, a szereteten kicsorbul az antikrisztus gyűlöletben erős támadása is. Mert, írja Szent Péter ugyanott: „Az Isten az angyaloknak sem kegyelmezett, amikor vétkeztek...” De „Ért hozzá az Úr, hogy az Isten szerint élőket kiragadja a kísértésből...”

A bíboros tudta, hogy a tárgyalások felett érzett kishitúsége és háborgása is beletartozik a szeretet valóságába. És azzal mégis Rómába kellene menni?

## és a bánat

Másrésről a bánat. A bánat megmarad. És a szeretet miatt.

A bíboros tudta egyedül, hogy milyen erőfeszítésbe került magánosságában rendületlen „gránit”-nak mutatni magát, amikor nem volt az. A magyar monsignor árulta el az este, hogy Rómában miképpen mondják róla: hát gránit. Gránit a magyar bíboros, de olyan kellemetlen is, mint a gránit. Nem tudhatták Rómában, szellemeskedésüknek mennyire igaza van, mennyire kellemetlen gránitnak lenni.

Magánosságban a gránit hiábavalóan kemény, legfeljebb önmaga sorsát nehezíti vele. Senkinek sem beszélt erről, de a tizenöt évi ablakéletben, és jelkép-végzetében ugyanúgy hiányzott lelkipásztori munkája, a szülőház családi köre, esztergomi munkatársaival folytatott mindennapi megbeszélése, mint a börtönben. Restellette maga előtt is izgalmát, amellyel minden reggel számolta, hányan vettek részt a szentmisén. De tudta, ezt is magánossága idézi elő. Az amerikaiak sejtették. Amikor engedte, kedveskedésük minden jelével éreztették, hogy a magukénak tartják, nincs egyedül. Mindennap virággal üdítették dolgozószobáját, figyelmességük mindenre kiterjedt, olvasnivalóval, filmekkel, televízióval, látogatásaikkal enyhítették magánosságát. Nem rajtuk múltott, hogy nem pótolhatták a bíboros magyar életkörét, ha bizonyos mértékben helyettesíteni azért tudták. Még legjobban az mulasztotta el magánosságát, ha lelkipásztori problémákkal fordultak hozzá, ha gyóntatott, és keresztelt a misén és áldoztatáson kívül.

A bíboros bizony már észrevette magán, hogy a hosszú magánosság gyengíti, és erősíteni kell magát, mert a „gránit”-ban belül, eddig ismeretlen remegések keletkeztek. Ennek egyik tünete, amit leginkább restellt, a túlzott beszélőkedv jelentkezése volt. A bíboros azon kapta magát, hogy ha olyan emberrel találkozott, akiről érezte, hogy figyelemmel hallgatja, túl sokat beszél. Néha valósággal elragadta beszélgető szomjúsága. Amit utóbb mindig restellt maga előtt. És hogy ezt a hibáját fêkezze, felismerje, elítélje, minden alkalommal, amikor ez megtörtént vele, az elkövetett hibát naplójában megrovásként feljegyezte.

Ez a magánossága tette bizonyosan, hogy a vatikáni külügyér modorát és magatartását bánkódva viselte el. A magánosság túl érzékennyé tette, mentegette a nála látogató külügyért. De ha ezt tárgyilagosan meg is állapította, a megalázottság érzése mindig felpanaszlott benne, amikor a külügyér nála járt. Érezte, ha nem is szólt felőle senkinek sem, a külügyér bántotta érzékenységét. Ha a követségek megértették, hogy magánossága érzékennyé teszi, miért nem értette ezt meg a vatikáni külügyér, aki paptestvére volt?

És ez a megalázottság némította el mindjárt akkor, amikor először járt nála, 1963 május elején. Hűvös-kellemes diplomataként jelentkezett nála. Azt az első félóránban tudta, hogy a Vatikán keleti szakértője, magyarokról tárgyal, de a magyar nép sajátos életét, jellemét nem ismeri, a magyar lelket pedig nem érti. Úgy jött be a követségre, mint az ügyvivő személyes vendége. Amikor körülnéz a bíboros térre nyíló dolgozószobájában, kimért udvariasságba burkolt, csodálkozó kételkedés érződik magatartásából. A ki nem mondott kérdés áradt magatartásából, és a bíboros megérti. Így szólna, ha megszólalna: „Mire jó mindez?” Mármint a bíboros remeteélete a követségen. De nem mondotta ki. A kimondatlan kérdést különösen akkor értette-érezte a bíboros, amikor elolvasta a szentatya levelét, amit a külügyér-érsek hozott. A pápa leveléből meleg érdeklődés beszélt a bíboroshoz. A levél hangja és a külügyér hangja közötti különbség adta meg a kételkedő szigor rossz ízét. Úgy érezte a bíboros, hogy néma rosszállással bírálják. És aztán maga ellen fordította a ki nem mondott kritika élet, amint tette ezt azokkal a kritikákkal is, amelyek kívülről jutottak be hozzá. És azzal korholta túlzott érzékenységét, hogy igenis, szükséges a szigorúság, mert olyan kevés emberrel találkozik, hogy elszokott a kritikától. Ami éppen azért kell, mert ennyire érzékeny lett. Jobb lesz, ha magába

száll. De ezt csak akkor gondolta el, amikor a külügyér már elment. Akkor, míg ott volt nála, és egymással szemben ültek, annyira bántotta az éreztetett, szigorú csodálkozás, hogy megbántódva kérdezte a hűvös-kedves diplomatától: van-e valami kifogás ellene Rómában? A külügyér megértette, miért kérdezi ezt olyan hirtelen és keményen, mert a lappangó szigorúságot egyszerre eltüntette arcáról a mosolygó tagadás, hogy már miért lenne? És udvariasan hozzátette: a bíborost változatlanul a nagy hitvallónak tartják Rómában. Ekkor pedig a kitérő és megnyugtató udvariasság szégyenítette önmaga előtt a bíborost. A külügyér megértette, hogy megbántódott, és most megnyugtatta, mint valami nyűgös gyereket.

És erre megerősítette magát. A régi hangját visszanyerte, és hideg tárgyilagossággal felsorolta, szerinte mivel kellene a Vatikánnak alátámasztani az egyházi élet szabadságának követelését. Hogy fel kellene vetni a magyar egyház helyzetét az ENSZ-ben. A nemzetközi sajtóban többet kellene foglalkozni a magyar Egyház elnyomásával. Talán erősebb hangon is. Szóval a nemzetközi közvélemény világosságát rá kellene vetni arra az elhallgatott erőszakra, amely az Egyházat fojtogatja Magyarországon. A püspököket figyelmeztetni kellene, hogy nyilatkozataikkal a diktatúrát ne támogassák, a diktatúra kitüntetéseit ne fogadják el, és ha már elfogadják, legalább ne viseljék. Gondoljanak azokra a hittestvéreikre, akik hitükért börtönökben, kényszermunkatáborokban vagy internálásban sínylődnek. A követelések hangsúlyát nem a püspökök kinevezésére, hanem a hitoktatásra és papképzésre kell tenni. Mire jó a püspöki kinevezések ügyében beszélgetést kezdeni, amikor a püspöki kinevezések joga Rómáé, és ezt a diktatúra vagy elfogadja, vagy visszautasítja. Látható, a diktatúra, amint szóba álltak vele, azonnal alkalmat keresett a püspöki kinevezések ügyén az egyház zsarolására.

Mindezt az érsek-külügyér megjegyzés nélkül hallgatta végig. Arca távoli volt, talán nem is figyelt arra, amit a bíboros mondott? A bíborost ez már megbántotta. De mit mondhatott? Egyet, és ezt meg is mondotta azonnal. Kijelentette, hogy Magyarországon kíván maradni. A külügyér diplomata közömbössége udvariasan végighallgatta ezt is, sem meg nem lepődött, sem nem helyeselt. Fájdalmas napja volt a bíborosnak, és keserves éjszaka követte. Ezután a látogatás után érezte csak igazán magánosnak magát.

Közel egy évre rá jelent meg újból a vatikáni külügyér. A bíboros hiába biztatta magát, már látogatása előtt napokkal szomorúság telepedett rá. Míg elmondotta, mi újság, most már ismert merev arca talán kissé barátságosabb volt. Vagy talán csak mozgékonyabb. Elmondotta pontosan, hogy milyen érseki, püspöki és segédpüspöki kinevezések történtek. És amíg az elszótlanodott bíboros hallgatja, nem tud szabadulni attól a kérdéstől, amelyet úgy érezte, ismét fel kellene tenni. Hogy mondja meg, mi baj van vele a Vatikánban? De mégsem teszi fel a benne ismétlődő kérdést, mert attól tart, ez a szenttelen-szigorú, kritikus arcú ember még arra magyarázza a kérdést, hogy túlságosan megöregedett a bíboros és túlérzékeny lett a menedékhely hosszú fogságában. Merev arccal hallgat ő is. Annyit azonban úgy érezte, kötelessége mondani, hogy ne higgyenek a diktatúrának. A diktátor és a diktatúra is, mind hazudik. Csak így tudnak megmaradni.

ősszel újból megjött kísérőjével. Közölte a bíborossal, a zsinatra nem hívták meg, mert nem tudták elérni, hogy a magyarországi hatóságok garantálják visszatérését a követségre. És ugye, kérdezte emlékeztetően, mintha a bíboros már mindent elfelejtett volna, őeminenciája kijelentette, a visszatérés biztosítása nélkül nem hagyja el az országot. És már előbb is, és előtte is hangoztatta, hogy Magyarországon kíván maradni. A bíboros megint elszótlanodott, mint a múltkor. Meghallgatta a szentszék diplomatájának, külügyérének beszámolóját, ebből a pár szóból is meg tudta állapítani, a magyarországi diktatúra vakmerően hazudik, ferdít, és mellébeszél. Elkedvetlenedett. Keserű lett. Még csak arra sem emlékeztette a külügyért, hogy a közben támadt visszásságokat a diktatúrával előre megjósolta. Hazudnak, ha hazudni kell, ha a diktatúrának szüksége van rá. Hazugság biztosítja a diktatúra és a diktátor létét.

A vatikániak tárgyalni jöttek, de ezután a protokolláris, beköszöntő látogatás után csak egy hét múlva keresték fel újból, amikor a tárgyalások már befejeződtek. Búcsúzni jöttek. Mindent

megtárgyaltak a diktatúrával, közölték vele, kivéve a bíboros ügyét, mert azt ki kellett kapcsolni a tárgysorozatból. Erre a bíboros nem is válaszolt. A saját ügyében nem akart vitát. De elrontottak mást is. És amikor a bíboros erről érdeklődött, a külügyér könnyedén elismerte, hogy ezt a tárgyalások során félrevitték. Mikor a bíboros sürgette, hogy vessék fel újból a kérdést, a külügyér diplomata hidegvérrel sajnálkozott: most már késő, erre nincs lehetőség, mert a tárgyalásoknak már vége, holnap már csak a zárónyilatkozat aláírására jönnek össze. Ezen most már nem lehet változtatni.

Első érzése a torkát szorongató bánat volt. Hiszen még mindig ő az esztergomi érsek és magyar prímás, hazájának főpásztora. Aztán, beismeri a bíboros, harag is feszítette bánatát. Egyszerre látta, javaslatain és tájékoztató memorandumain hiába dolgozott. Már nem tartják lényegesnek véleményét, még magyar ügyekben sem. Előterjesztéseit nem vették figyelembe, a tárgyalások közben nem tanácskoztak vele, még csak tessék-lássék sem jöttek vissza hozzá egy hétig, amíg a tárgyalások folytak. Csak udvariassági látogatásokat tett nála külügyér paptársa. Beköszöntő és búcsúlátogatást.

A bánat és a harag különös keveréke volt a megalázottság érzése. Mint valami hirtelen láz, fizikai borzongással töltötte el, aztán agyát feszítette tompa fájdalommal napokig. Ebből a látogatásból nehéz volt kilábalni. Mert most már meggyőződhetett arról, hogy a vatikáni külügyér is csak reakciós öreg papnak tartja, akinek hasznossága, jelentősége is elmúlt. De a megalázottság igazi bánatát akkor érezte igazán, amikor vendéglátóira, az amerikaiakra gondolt. Leplezetlen mellőzését az amerikaiak előtt szégyellte igazán. Mintha az amerikaiak kedvessége fokozódott volna, pedig tudtak mindent. Illetőleg, ahogy ismerte őket, talán éppen azért, mert tudtak mindent. Láthatták, tudták, tudomásul vehették, hogy vendégük, a bíboros jelentősége Rómában csökkent. Talán el is múlt.

Ettől a külügyér megmenthette volna. Már csak szeretetből is.

Később megaláztatásának jelentőségét másképpen kezdte nézni.

Mert tulajdonképpen a diktatúrával folytatott tárgyalások mögött ekkor indíthatták el a bíboros személyes ügyének tapintatos, lassú, de folyamatos megbolygatását. A lépések egymásutánját ki lehetett számítani. A diktatúra első lépésre elfogadtatta a vatikáni tárgyalófelekkel, hogy a bíboros ügyét a „modus vivendi” tárgyalásokból ki kell kapcsolni, mert annak megkötését a bíboros csak akadályozná. Miután a protokollt, az elő- vagy fél-egyezményt megkötötték, második lépésre mindenfelé kihirdették a moszkovita tárgyalófelek, hogy íme, Rómával is ki tudták alakítani az együttélés formáját – mert a bíborost kikapcsolták. Tehát, és ez volt a harmadik lépés; a bíboros ma már senkinek sem fontos, illetőleg mindenkinek csak akadály. A diktatúra sem tartja lényeges kérdésnek a bíboros ügyét, szó lehet arról, hogy elhagyja az országot. Miért is tartaná Amerika ezek után tovább is a követségen?

Így lett a Vatikán és Moszkva megegyezése, bánkódott a bíboros, nemcsak következménye, de bizonyítéka is a bíboros római tekintélyvesztésének.

És ez, így érezte a bíboros, mélyen megalázta vendéglátói, Amerika vezetői előtt, akik tartották, védték, őrizték, mint a szabadság szimbólumát. Ennek, tudta, következményei lesznek. Csak azt nem tudta kiszámítani, mikor válnak ezek a következmények láthatóvá.

A bíboros a megalázottság belső bánatát és remegését senkinek sem mutatta, mondotta. Amerikait nem terhelt volna ezzel a magyar ügygel, másnak meg kinek mutatta volna? De a külügyér-érsek magatartása figyelmeztette, kimozzgatását a követségről a „hármak” könnyen elérhetik.

Hiszen, igaz, tizenöt év múlt el azóta, hogy befogadták. Nagy idő. Nem is emiatt bánkódik. Bánatát az okozza, hogy evégett szükségszerűen és szeretet nélkül kisebbítik majd Washington előtt. A külügyér-érsek is.

Különös az összefüggés a szeretet és bánat között. Így marad meg a bánat a szeretet miatt. Íme, mondja magában a bíboros a döntés éjszakáján, az Isten az embert is ellentmondásokból

teremtette. És mégis harmónia az ember, hiszen éppen azért szenvedhet az ellentmondások miatt.

Lám, talán mégis az lenne a legkifejezőbb tanúságtétel, ha bánatában odavetné az igazság és a szeretet angyali serpenyőjébe az egyetlen, még adható áldozatát: lebecsült, vénnek tartott életét, és holnap reggel elfogatná magát a Szabadság téren?

## és a kiségetési terv

De érkezett Rómából másfajta küldött is a bíboroshoz, nemcsak diplomatapap. Az egyik a bécsi bíboros érsek volt, aki először 62-ben kereste fel a követségen a bíborost. Caputium nélkül érkezett. Paptársi, közvetlen, már amikor beköszönt. Nincs különbség magatartása és a pápai ajándék között, amit öszentsége meleg ajánlással küld a bíborosnak. A magastermetű, nyiltarcú, nevető szemű ember szeretetet sugároz. Szívélyes, jókedélyű bécsi. Az ilyen szomszédot a magyarok osztrák sógornak mondták. Úgy is viselkedik, mint a jó szomszéd. Az osztrák püspökök szeretetteli üdvözlését is hozza. Nem kell nagyon marasztalni, szívesen marad ebédre. És a magánosságában megkomorodott bíboros az ebédlőasztalnál egyszerre úgy érzi, mintha régi barátjával ült volna le az asztalhoz. Ebéd után a bíboros szobájában bekapcsolják a rádiót, és a rádió zaj biztonságában egyszerre őszinte és közvetlen lesz a beszéd. A magyar bíboros kifogásolja a Vatikán sajtópolitikáját. A bolsevistákról, a terrorról, a diktatúra természetéről kellene tájékoztatni a szabad társadalmat, főként az egyházi vezetőket, papokat, de a világiakat is, akiknek szerencséjükre még nincsenek személyes tapasztalataik a moszkvai felszabadításról. A sajtóreflexiókban pedig nem lenne szabad készpénznek venni, amit az elnyomás alatt élők nyilatkoznak, mert azok nem mondhatnak mást. A vatikáni kommunikációs lehetőségeken keresztül kellene azt a „mást” elmondani, amiről az elnyomottak nem beszélhetnek.

A bécsi bíboros egyetértően helyesel. És aztán egyszerre, minden kérdés, bevezetés nélkül a magyar bíboros kijelenti, hogy nem hajlandó lemondani érseki székéről, mert ha ezt megtenné, elhagyná bajban lévő hazáját és népét, egyházát és híveit. Nem hajlandó megszakítani velük a lelki kapcsolatot. A lemondás azt is jelenthetné – bizonygatja a bíboros az osztrák sógornak – hogy elmenekül hivatásától, és tulajdonképpen a kötelességeiről mond le. A jó szomszéd végighallgatta, és biztosította a magyar bíborost, hogy a szentatyja nem is gondol arra, hogy ilyen áldozatot kérjen tőle.

A bíboros aranymiséje előtt egy héttel jött meg újból az osztrák sógor. Hozta a szentatyja levelét, és a szép kelyhet, amelyet az aranymisére küldött a pápa. De ő maga, nevetett a bécsi bíboros, üres kézzel jött, nem hozott ajándéktárgyat, mert azt hiszi, annál már közelebről ismeri a magyar bíborost. Tudja, hogy minden ajándéktárgynál jobban örül, ha tőle kér valamit. Mosolyogva pillantottak össze, a bécsi bíboros ravaszdi nevetéssel arcán, a magyar bíboros pedig kissé zavarodottan mosolyogva. Nem értette, mire akar kilyukadni az osztrák sógor. Arra kérné, köntörfalazott a bécsi, hogy írják össze azt a listát, amibe belefoglalnák, mivel segíthetne a magyarokon. Tudja, hogy ennek jobban örül, mintha személyszerint neki hozott volna ajándékot. A magyar bíboros el is érzékenyült, a szeme is csillogóbb lett. És magában újból megállapította, milyen nagy szükség lenne ezekben a nehéz időkben a közép- és kelet-európai szellemiségre Rómában. És aztán a magyar bíboros fel is sorolta, hogy mi lenne a neki kedves ajándék. A külföldi magyar diákok Burg Kastl-ban lévő iskolájának a megsegítése. A magyar népgyilkosság több oldalról folyó pusztításainak felvetése az ENSZ-ben, felsorolva külön-külön az erdélyi, a felvidéki, a kárpátaljai és a délvidéki atrocitások embertelen, vérvesztő népirtását.

És aztán beszélgettek. A magyar bíboros vetette fel a kérdést, hogyan lehetne Közép-Európa és Kelet-Európa szellemiségét erősebben megszólaltatni Rómában? Egyetértettek abban is, soha sem volt még olyan nagy szükség arra, hogy közép- vagy kelet-európai pápát válasszanak Rómában, mint éppen most. Az istentagadó diktatúra első frontvonala ma már Közép- és Kelet-Európa, és a hitvédelem, szabadságvédelem nagy előnye lenne, ha olyan ember vezetné a lelki ellenállást, aki ezt a területet jól ismeri. Végigbeszélgették az egész délutánt, mert a bécsi bíboros nem olyan sietős, hivatalosan kurta-furcsa ember, mint a vatikáni külügyér. Együtt is vacsoráznak, az estéli szivart is együtt szívják el, és habár az osztrák sógor kint alszik a Központiban, másnap délelőtt még egyszer beugrik a követségre, hogy elbúcsúzzék új barátjától.

A másik legátus, akit ez év nyarán küldött Róma, magyar ember, a szenvedélyesen jól imádkozó magyar monsignor. Mint a szentatyja személyes megbízottja érkezett. Az olasz monsignorral együtt jelentek meg. De az olasz monsignor, miután átadta a pápa ajándékát, az új breviárium első kötetét, és tolmácsolta a bíboros államtitkár üdvözlését is, tüntetően elbúcsúzott, és távozott. Ketten, magyarok, magukra maradtak. Ez már ebben az évben történt, 1971-ben, június 23-án. Mikor csak ketten voltak, terjesztette elő a magyar monsignor a „kiszegítési terv”-et, amelyről azt mondotta, maga a szentatyja állította össze. A bíboros tehát most már tudhatta, a menedékhely-vendégségnek vége.

A római magyar monsignor előbb a szentatyja aggodalmairól beszélt. Betegség, halál, temetés. Aztán külön hangsúllyal azt emelte ki a monsignor, hogy a szentatyja olyan megoldásra gondol, amely a bíboros áldozatát új fénybe helyezi az egész világ közvéleménye előtt. De kitért arra is, hogy a bíboros emlékiratai is azt kívánják, hogy elhagyja az országot. Emlékiratain tizenöt éven át dolgozott, és ez igen fontos munka, mert a magyar Egyház és nemzet sorsának jobb megértését biztosítja majd, amire a mai időkben igen nagy szükség van. De emlékiratainak a kiadásával csak akkor foglalkozhat komolyan, ha kézíratait kimentí a vasfüggöny mögül. Kint maga készítheti sajtó alá tanúságtételét. Ezen kívül a monsignor még két, időszerű, magyar vonatkozásra is emlékeztette a bíborost; az egyik a Szent István millennium közeledte, milyen nagyjelentőségű dolog is lenne, ha a nyugati világban rendezett emlékünnepeken a bíboros megjelenhetne. Ugyanakkor, mondotta a római meghívás, részt vehetne mint Magyarország primása az emigránsok ünnepein, s ezáltal sokat tehetne a külföldre szakadt magyarság erkölcsi és lelki életének a megújulásáért.

A megbeszélés, amelyből aztán heves vita lett, három napig tartott. A bíboros újból és félreérthetetlenül kijelentette, hogy eddigi magatartásához híven, a jövőben sem akarja elhagyni a magyar népet súlyos helyzetében. Életét hazájában és szülőnépe körében akarja befejezni, ha nem is akar a követségen meghalni. Nem mehet el azért sem, mert távozását a diktatúra a maga előnyére használná fel. Ugyanakkor a magyar Egyház nagy kárára volna, ha elhírelhetnék, hogy az esztergomi primás a mártírok Egyházából jól felfogott, önző érdekében Rómába menekült. Ártana vele a hitnek, a magyarokban fogyatkozó reménynek, és a népéhez kapcsolódó szeretetnek. Egészen más lenne a helyzet, ha távozásáért olyan engedményeket lehetne kapni Moszkvától és helytartóitól, amelyek a hívők, az Egyház és a nemzet szemében bizonyítanak, amit a bíboros érez: távozása nem menekülés egyéni jólétének megőrzése végett, hanem áldozat az Egyház, a szeretetszövetség és a nemzet, a szeretetközösség helyzetének jobbításáért. Ezért az óhaja, amint ezt már írásban és élőszóban is kifejezte, hogy a szentszék az amerikai követségről és Magyarországról való távozása ellenértékeként orvosoltassa Moszkvával a magyar sérelmeket. Vagy legalább azok egy részét. A magyar monsignor, aki maga is jól értette a bíboros aggodalmát, bizonytalanul válaszolt: a szentszéknek gondja lesz rá, vélte, hogy a kommunisták ne használhassák ki a bíboros külföldre való távozását propaganda célokra. Egyébként pedig a Vatikán szívósan küzd a tárgyalások során az egyházi sérelmek orvoslásáért, és a Vatikánban úgy látják, némely területen van is remény az enyhítésre. A bíboros nem engedett ebben a kérdésben az általánosításnak, és világosan leszögezte, mit tart a magyar Egyház legkárosabb sérelmeinek. Elsősorban a békepapi mozgalom szerepét, de aztán mindjárt a hitoktatás és a papképzés akadályozását. Távozása fejében a békepapok kivonását, az iskolai hitoktatás és a kispapképzés szabadságának biztosítását kellene követelni. A magyar monsignor ettől igen elkomorodott, és beismerte, hogy éppen ezekben a kérdésekben a diktatúra egy jöttányit sem hajlandó engedni. A bíboros bólintott: ők tudják, de a bíboros is tudja, hogy miért. Az Egyház és a nép közötti közvetlen kapcsolat megszakításának ez a három kérdés három fontos tétele. És az Egyház elsorvasztásához is szükséges a békepapok tevékenysége, a hitoktatás megszüntetése, valamint a papképzés gátlása. Ha a moszkvaiak a magyar Egyházat ortodoxizálni akarják, egyik kérdésben sem engedhetnek. Viszont nekik éppen ezért ebben a három kérdésben kell a legnagyobb határozottságot mutatni.



És így már a beszélgetés első fordulóján úgy érezte, nem adhat választ a szentatya római hívására. A megaláztatás lázas, haragos bánata zúgott benne ismét. Még erősebben, mint a múltkor, amikor az érsek-külügyér keltette fel benne ezt a fájdalmat. Mert most úgy érezte, nem is őt, hanem rajta keresztül a magyar népet és a magyar papságot alázták, kisebbitették a hívással. Mit tehetett mást? Első szólásra nem tagadhatta meg az engedelmességét. De fájdalmában megmerevedett.

A megalázottság, lekicsinylés bánata aztán meg is keményítette. És ha a szentatya ilyen körülmények között érte küldött, tudni akarta, vannak-e a „kisegítési terv”-nek rendelkezései, amelyek személy szerint rá vonatkoznak.

A magyar monsignor, mintha csak várta volna a kérdést, már sorolta is a „kisegítési terv” pontjait. A bíboros megütött szívvel hallgatja a jó magyar monsignor megfontolt, szépen artikulált előadását. Négy pontban foglalták össze, és ez ütötte meg a bíboros szívét, érezhetően a vatikáni külügyérek, távozásának feltételeit. Az első pontban megállapították, hogy a bíboros érseki, tehát egyházi és prímási, tehát magyar közjogi méltósága érintetlen marad, azonban beleegyezik abba, hogy az abból folyó jogok és kötelességek otthoni gyakorlása felfüggesztést nyer. Helyébe Esztergomba apostoli adminisztrátor kerül, akit azonban Róma nevezze ki. A bécsi Pázmáneum a bíboros joghatósága alá kerül és lakásaként szolgálhat, ha úgy akarja.

A második pontban már különös kikötés került elő. Hogy a bíboros ígéretet tesz: „csendben” fogja elhagyni a követséget és hazáját. Távozása alkalmából sem nem nyilatkozik, sem körlevelet nem ad ki. A bíboros nyomorúságosan érezte magát, mert a „csendben” kifejezés nem volt őszinte, igazában ezzel azt akarták mondani, hogy némán távozik hazájából. De ez ellen még nem tiltakozott. Azt kívánta azonban, állapotjanak meg abban, maga a szentszék fogja tájékoztatni Magyarországot és a világot arról, hogy miért hagyta el hazáját, és miért ment Rómába. A bíborosnak jó orra volt, és úgy érezte, ennek a feltételnek már szovjet szaga van. És értette azt is, hogy honnan származott a Vatikánba ez a kívánság. A jó magyar monsignor pedig, úgy látszik, tudott olvasni a bíboros arcáról, mert sietve azt is javasolta, hogy a bíboros foglalja össze egy levélben, távozásának nemcsak külső körülményeit, hanem benső indokait is, és majd a bíboros levelére támaszkodva, tájékoztatja a vatikáni sajtóiroda a külföldi nagy hírügynökségeket és az Egyházat. Ezzel elejét lehet venni minden téves, sőt káros interpretációnak.

És íme, már a jó magyar monsignor is tanult a latin-diákoktól, meg a diplomáciából, mert nem azt mondotta, hogy a levél „alapján”, hanem a levélre „támaszkodva”... Ami magyarul sem hangzott jól, de nem is jelentett semmi jót.

Ekkor azonban a bíboros már nagyon figyelt. És a következő, a harmadik pontot egyszerűen és mereven elutasította.

A harmadik pont tulajdonképpen olyan zabla-fogadalom lett volna, amelyet békepap is fogalmazhatott. A „kisegítési terv” harmadik feltétele ugyanis nem kevesebbet kívánt a bíborostól, mint hogy: ha kéri szabad földre, nem tesz olyan nyilatkozatot, amely az apostoli szentszék magyar kormányhoz (a szovjet diktatúra helytartóihoz) való viszonyát zavarná, vagy a magyar kormányt és a népköztársaságot (megint a moszkvai diktatúra pesti helytartóit) „sértené”...

A bíboros úgy érezte, előbb elvörösödött, de aztán úgy gondolta, minden vér elszállt arcából, és halálsápadt lehet. Sokáig hallgatott, mert amikor az ember nem hiszi el, amit hall, idő kell, amíg meggyőzi magát: a fülei jól szolgálnak. Aztán, mivel a jó magyar monsignor az egész beszélgetésükről rendkívül nagy gonddal és igyekezettel jegyzőkönyvet vezetett, kérte, hogy amit most mondani fog, mint a harmadik ponttal kapcsolatos álláspontját, szóról-szóra foglalja bele a jegyzőkönyvbe.

A bíboros ezután határozottan és félre nem érthető módon, de emeltebb hangon is kijelentette, hogy nem hajlandó a kommunista rendszert, amely a magyar Egyház és nemzet romlását okozta, olyan tárgyaló félnek elfogadni, amely neki feltételeket szabhatna még kint, a

szabad világban is. És ki határozná azt meg, hogy mi sérti a bolsevistákat és csatlósaikat? Csak nem ők maguk? Ez esetben a bíborosnak és minden megnyilatkozásának a bolsevisták bírái lehetnének azután is, hogy maga mögött hagyta rendőri hatalmukat és a vasfüggönyt. Az esetleges, erre vonatkozó feltételeket visszautasítja. Megnyilatkozásainak bírása ez a diktatori rendszer még Magyarországon sem lehetett. Hogyan fogadhatná el bírának őket szabad földön?

Erre a jó magyar monsignor elsötétedett barna arcában. Aztán meg elsürkült az arca. A bíboros megnyugtatta: a szentszék illetékessége természetesen vonatkozik rá, és mindig is köti majd. De nem kötheti semmi tekintetben sem a diktatúra, még ha ma bent is ül katonai megszálló hatalmával Budapesten.

Ezután következett a magyar monsignor gondos és világos előadásában a „kiszegítési terv” még különösebb, negyedik pontja. Ez a pont a bíboros emlékirataira vonatkozott. Egész papi életének tanulságai, de természetesen megkínzásának majd egy hónapig tartó tortúrái, a kirakatper, nyolc évi börtönének leírása, a szabadságharc csodája, és jelkép életének tizenöt éve, mind benne volt emlékirataiban. Többen szerezhettek erről tudomást, mint amennyinek kellett volna. Mert a negyedik pont vagy feltétel arra akarta kötelezni a bíborost, hogy tartsa továbbra is titokban, és ne publikálja emlékiratainak kéziratát, és hagyja a kéziratot végrendeletileg a szentszékre, amely majd alkalmas időben gondoskodni fog megjelentetésükről.

Most már nem futott fel fejébe a vér. Inkább sápadtnak hitte magát, mert fagyott-nyugodt volt. És nem is háborgott. Nem kérdezte a dermedt figyelemmel hallgató jó magyar monsignort, hogy miért ne ismerhetné be a Szovjet, amit tett vele? Hanem kimért hangon, és inkább lassú beszéddel kijelentette: de hiszen a negyedik pont tulajdonképpen ugyanazt akarja elérni, amit a harmadik feltétel, a bolsevista rendszer érdekében szabad földön is némaságot kíván az esztergomi érsektől, és a magyar bíborostól. Még hozzá ugyancsak hosszúlejárátú némaságot. Amint a feltétel elárulja: sírig tartó, sőt siron túli némaságot kíván, mert a bíborosnak egész életére, sőt azutánra is hallgatást kellene fogadnia. Végrendeletileg.

Mély csendben hallgattak. Az ablakon keresztül a Szabadság tér zajos beszéde kiáltozott, hangzott, mintha helyeselte volna a tér, amit a bíboros mondott.

És aztán a bíboros mondotta is: A tanúságot, amelyet emlékiratai kéziratába foglalt, nem azért vetette papírra, hogy az valami titkos hagyaték irattári pecsétje alatt szunnyadjon. Nem szeretné azt sem, ha azt hinnék róla, hogy nincs tisztában emlékiratainak jelentőségével. Emlékiratai mintegy belülről mutatják meg kortársainak a valóságot. Ahogyan végbement, ami történt. A bíboros beszéde mind keményebben szólt a magyar monsignorhoz: évtizedekig némán tartotta ajkait. De most eljött az ideje az őszinte beszédnek. És nehogy bárki is azt higgye, tette hozzá nyugodt, rendületlen beszéddel, hogy amiről beszámolt, azt azért írta meg, hogy fájdalmainak, sebeinek gyümölcsötzetését keresse. Hiszen vigyázott arra, hogy az események részletezésénél elkerüljön minden olyan részletet, amit a jóízűség, a férfúi és papi önérzet tilt.

És aztán felemelkedett a székből. Az ablakhoz lépett, és kibámult, a délutáni forgalomban élő, lüktető Szabadság térre. És onnan visszafordulva mondotta a szavait feljegyző monsignornak:

„Azért vállalom a tanúskodást emlékirataimban, hogy a világ újra tudomásul vegye, mit cselekszik a bolsevista rendszer az alája rendelt életekkel és sorsokkal. Emlékeztetni kell a világot a magyar nép roppant szenvedéseire is, és ugyanakkor fel kell hívni a világ figyelmét azokra a veszélyekre is, amelyek a ma még megmaradt szabad társadalmakat elpusztítással fenyegetik.”

A jó magyar monsignor papírosai fölé hajolva megállt az írással. De amikor a bíboros elhallgatott, akkor sem mozdult. Mintha súly nyomná a papírosok fehér foltja fölé, úgy görbült az asztalra. És aztán csendesebben, most már csak a maga elé rökönödő monsignornak mondotta a bíboros: „Látja, monsignor, ez a tizenöt év, amit itt töltöttem el, nem is volt olyan haszontalan idő, mint amilyennek kívülről látják. Legjobban talán a diktatúra tudja, hogy nem volt haszontalan magyar nézőpontból sem. A Szentlélek azért helyezi életünket a szenvedések és

kísértések próbái közé, hogy megeddze valóságunkat. A Szentlélek Isten, mindentudó, ismer bennünket. A Szentlélek azért teszi ezt velünk, és azért ment ki bennünket élve a halálos próbákból is, hogy tanúságot tegyünk. A tizenöt év” mondotta a monsignornak, míg az kerekre nyílt szemmel pillantott rá horpadt és korpadt, szürke arcából, „a tizenöt év, monsignor, az én tanúságra készítő és tanulsággyűjtő időm volt. És most befejeződött. És most ki kell mennem a világba, hogy tanúságot tegyek, és tanulságaimat közzé tegyem a sátán jelenlétéről. Nem csukhatom be a könyvem.”

Ez már a második nap délutánján volt. És a délután aranya előntötte a világot. A Szabadság térre nyíló ablakot is. Egyszerre olyan vidámságot érzett magában a bíboros, mint még soha. Magasztos vidámság volt, mint az apostoloké lehetett, amikor a szenvedések után negyven napig hallgathatták Jézust. És Jézus akkor így szólt hozzájuk: „...amikor leszáll rátok a Szentlélek, erő tölt el benneteket, és tanúim lesztek egészen a föld végső határáig.”

És először mondotta el, és a pápa személyes megbízottjának mondotta el, hogy tizenöt évig dolgozott a szenvedések adta és a Szentlélek által követelt tanúvallomásán, valamint tanulságainak összefoglalásán. Nemcsak kéziratain és emlékiratain. Ez csak egyik iránya volt tevékenységének. Mert tanúskodása kétirányú volt. A másik tanúskodását levelekbe foglalta, amelyeket a pápához és az amerikai elnökhöz, valamint külügyminiszterekhez intézett (akiket amerikai-angolul államtitkárnak neveznek). Ezekben a levelekben tanúságot tett és tanulságokkal szolgált minden olyan ügyben, amely tizenöt év alatt Egyházának és híveinek, szülőföldjének és szülőnépének, egyszerűen Magyarországnak az életébe vágott. Számtalan levélről van szó, mondotta a monsignornak. És abba belenyugszik, hogy tanulságainak, abból következő tanúságtételének ez a része ma nem tehető közzé, legalább is ő nem teheti közzé, azokra való tekintettel, akik elfogadták tőle, a római Egyház bíborosától, a magyar prímástól, és az esztergomi érsektől ezeket a figyelmeztetéseket és tájékoztatásokat. Ismétli, nem egy-két levélről van szó, mert beszámolt és tanúskodott leveleiben azoknak a magyaroknak a kemény sorsáról is, akik a mai magyar határokon kívül élnek hadizsákmánysorsú életüket. De abba, ismételte újból a volt győri kanonok előtt vallomását, már belenyugodott, hogy ezt a munkásságát ma nem teheti közzé. Azonban tudja, hogy ezek is a látó és értő, olvasó szemek elé kerülnek majd egyszer, és ezt is a Szentlélek cselekszi majd. Amint Mikes Kelemen levelei is nyilvánosságra kerültek. Annyi idő után is, és elképzelhetetlen kis csodák következtében hazajutva az országba. Most is, illetőleg a jövőben is, akad egy írástudó, magyar ember, aki ezeket a leveleket összeszedi és kiemeli majd a római archívumok, és a washingtoni irattárak mélyéből és felmutatja, lehet, hogy éppenséggel mint tanúságot a nagy perben a sátán ellen, lehet hogy csak mint tanúságot a sátán hatalmas kísértéséről. Talán majd éppen a változatlanul folyó lelki szabadságharc teszi. A Szentlélek indítására történik majd, az bizonyos.

De az emlékirataira most van szükség. És akkor hangosan is idézte a monsignornak, amit Jézus mondott: „tanúim lesztek egészen a föld végső határáig”. Mit ér a tanúság, kérdezte a mélyen hallgató monsignort, ha a tanúskodó megfélemedik, és tanúságát elrejtí sírjában, mint aki nem bizonyos abban, amiről tanúskodik, vagy mint aki nem állja tanúsága felelősségét? Vagy talán azért, hogy ne kelljen megvallani a Szentlelket?

Sokáig hallgattak.

Láthatta a jó magyar monsignor tágultan rámeredő, majd a szoba falain kóválygó szemén, megrendült. Csendesen kezdte, hogy ő nem is lát komoly nehézséget a tekintetben, hogy a bíboros emlékiratai, legalább is jelentős részükben, és még életében „kiadassanak”. És ezt a jegyzőkönyvbe is felvette. Megnyugtatta a bíborost, hogy kéziratait mind megtarthatja, és magával viheti. De aztán újból arról beszélt, hogy halál esetén olyan papi személynek adja át, akiben nemcsak a bíboros, hanem a szentszék is megbízik. És mivel látta már a kéziratokat, még arról is beszélt – nagy készségesen –, hogy a másolást végző gépirónók díjazását is a Vatikán vállalja majd.

De a jó magyar monsignor már hiába igyekezett. A bíborost már nem nyugtathatta meg. A bíboros nehéz szívvvel hallgatta. Megbeszélésüket azzal kezdték, hogy kimenetele az országból azért is lenne szükséges, hogy emlékiratainak sajtó alá készítését ő maga végezhesse el. A feltételek pedig arról szóltak, hogy „végrendeletileg” hagyja minden kéziratát, tehát emlékiratait is a Vatikánra, amely majd alkalmas időben gondoskodik kiadásukról. Íme: a latin diákok kényelmes felületességükkel elhibázták az aktát. Mert ez a kifejezés, hogy „végrendeletileg”, azt jelentette, hogy a Vatikán a bíboros életében nem szándékozik megjelentetni emlékiratait.

A bíboros alaposan kiéberedett a „kiszegítési terv” izgalmából. Egyszerre érezte, nemcsak érezte, de igen gyorsan meggyőződése is lett, hogy ez a „kiszegítési terv” nem a szentatyáé, hanem a vatikáni diplomáciáé, amely ebbe a négy pontba foglalta össze azokat a feltételeket, amelyekkel Moszkva kiengedi a bíborost hazájából. És a pápa személyes megbízottja, a jó magyar monsignor által szorgalmasan szerkesztett jegyzőkönyvet a három napos vita után a bíboros nem írta alá. Tiltakozásként. Ellenben megbeszélte a monsignorral, hogy személyes levelet ír a szentatyához, és abban előadja álláspontját.

És a „kiszegítési terv” harmadik és negyedik pontja talán legfontosabb része annak a körképnek, amelyet látnia kell, ha döntésre akar jutni, hogy hová?

## és a két levél

A bíboros tehát nem írta alá a jegyzőkönyvet, de sokat tanult belőle. A jó magyar monsignor sem mondhatott el mindent, azonban le kellett írjon a jegyzőkönyvben sok mindent. Ez volt a helyzet. És ebből magából is tanulni lehetett. Na, meg a jegyzőkönyv záró mondatából, amely így hangzott: „Eminenciád az 1–4. pontok alatti feltételeken kívül szabad emberként jöhet külföldre.”

A bíboros, amikor ezt a zárómondatot elolvasta, látta, hogy ez valóban igaz összefoglalása annak az elképzelésnek, amivel Rómába hívják. És ebben az elgondolásban ismét lebecsülését látta. Hát olyan öreg embernek tartják már, aki ezt az áruló ellentmondást nem veszi észre? Keserű mosollyal az arcán kérdezte a monsignort: „Mit jelent ez az ígéret, monsignor, amikor az 1–4. pontban ha elfogadom és betartom a négy feltételt, életfogytiglani némaságra s bénaságra kötelezem magam. Az ígért szabadságban? És mindezt a diktatúra tetszésének elnyerésére?” Aztán, mikor a monsignor nem tudott érdemben semmit sem válaszolni, még egy kérdést tett fel: „És miért kell egyáltalán biztosítani, hogy szabad emberként mehetek Rómába vagy Bécsbe? Azt hittem, ott mindenki szabad emberként él? Most úgy értem, hogy ez nem magától értetődő, hanem külön biztosítékra van szükség?”

A jegyzőkönyv mindenképpen tanulságos olvasmány volt. A jegyzőkönyv olvasása után a bíboros tudta, újabb küzdelmek elé kerül, amint kilép a követség ajtaján. A bíboros mint rendszerető ember, menedékhelyéről távozva tisztázni akarta helyzetét – a „hármak”-kal. A szovjet tényező magatartása tekintetében nem volt egy szikra kételye sem. De tisztázni kellett helyzetét a szentatyával, és mindenekelőtt Washingtonnal. Később, ha nem is vele, de felette majd vitatkoznak. A követség épületének elhagyásába ne lehessen később se olyan kérdéseket belemagyarázni, amelyekről szó sem volt.

Washingtonnal kapcsolatban egy praktikus kérdés foglalkoztatta. Mennyire készítették elő, ha egyáltalán előkészítették eltávozásának az ügyét Amerikával? Ezt távozása előtt tudni akarta, mert csak addig kérdezhetette, amíg a követség vendége volt.

A pápa személyes megbízottjának távozása után tehát két levelet írt. Az elsőt Amerika elnökének, a másodikat a szentatyának. Egyszerre küldte el mindkettőt. Washington válasza beszédes gyorsasággal megérkezett, és kerek-perec kész álláspontot tett tanúságot. Az elnök, ha udvariaskodott is, nem kerülgette a kérdést, nem érdeklődött, nem kérdőjelezte meg, nem is bízta rá az elhatározást, hanem egyenesen arra szólította fel a tizenöt évig védelmezett vendéget, hogy „törődjék bele nehéz sorsába”. Ebből a bíboros világosan látta, amit praktikus érdeklődésével meg akart tudni, hogy az elnököt nem érte váratlanul kérdése; számíthat-e továbbra is a követség védelmére? Az elnököt már tájékoztatták arról, hogy a Szovjet hozzájárult, rendőri beavatkozás nélkül elhagyhatja az országot. Mert különben Amerika nem nyitotta volna ki előtte az ajtót. És Washington, természetesen arról is tájékoztatták, hogy Rómába hívják, oda húzódhat vissza. Különben nem lett volna ennyire határozott az elnök válasza. Tehát, látta a bíboros, valóságos diplomáciai manőver folyhatott tudta nélkül, és pedig két oldalról, hogy így kisakkozták remete életéből és menedék védelméből. Igaz, ismerte be a bíboros, tizenöt év után már ideje volt. De az elnök válaszából is láthatta, küzdelmei egyáltalán nem fejeződtek be.

A szentatyához írt levelében két lehetőségéről írt. Úgy írta levelét, hogy tudta: erre a levelére hivatkozni fognak. És tudta azt is, hogy ha ez a levele a szentatyának szól is, ebből a levélből értenek majd a vatikáni, diákkedvű, racionális diplomata papok, akik a washingtoni manőverben részt vettek. Levelének bevezető sorai tehát a vatikáni diplomáciának szóltak, és ezekben a sorokban nem volt sok, csak néhány mondat, amit a huszonegynéhány napról, a négy napról, a nyolc évről és a tizenöt évről írt. Ezt is restellte, mert úgy érezte, mintha felmondás előtt álló

alkalmazott hivatkozott volna szolgálati érdemeire, amiért kéri, hogy mégse bocsássák el. De ennyit kellett erről írjon, hogy ezután tiltakozásának erősebb hangja legyen. Mert ezután a bevezetés után írta, és ezt is a vatikáni diplomáciának írta: olyan a helyzete, „mintha én volnék az Egyház és az állam közti normális viszony kialakulásának legfőbb akadálya”.

És ami ezután következik a bíboros levelében, az már csak a szentatyának szólt. A bevezetésből következő keserű hang itt is kíséri mondanivalóját, kicsendül a gondosan megválogatott szavak közül: „Hogy ezt az ellenem hangoztatott ürügyet kiküszöböljem, és a tények igazságát még jobban megvilágítsam, és hogy a hosszú, nagylelkű vendéglátással együtt járó terheknek és kényelmetlenségeknek véget vessek, szeretném biztosítani Szentségedet, hogy miként a múltban, most sem vonakodom saját sorsomat az Egyház érdekeinek alárendelni. Ennek szellemében, főpapi, bíborosi méltóságomból folyó kötelességeim lelkiismeretes mérlegelése után, s az Egyház iránt érzett önzetlen szeretetem tanúságjeleként, arra az elhatározásra jutottam, hogy az amerikai nagykövetség épületét elhagyom.”

A bíboros eddig a pontig mostani helyzetét írta le, amelybe került, és ezután fogalmazta meg levelében a két lehetőséget, amelyet ez a helyzete előtár. Az első lehetőségről így írt: „Életem hátralevő részét magyar földön, szeretett népem között kívánom leélni, függetlenül a külső körülményektől, amelyek rám várnak.”

És ezután tért rá a második lehetőségre: „Ha az ellenem táplált szenvedélyek vagy az Egyház szempontjából súlyosan latba eső megfontolások ezt nem tennék lehetővé, magamra vállalom életemnek talán legnehezebb keresztjét, kész vagyok elhagyni hazámat is, hogy a száműzetésben folytassam az engesztelést Egyházamért és népemért.”

És a záró sorok az Egyháznak, a szeretetszövetségnek szóltak: „Alázatosan teszem le ezt az áldozatomat is Szentséged lábaihoz, miután az a meggyőződésem, hogy a legnagyobb egyéni áldozat is kicsinnyé törpül, ha Isten és az Egyház ügyéről van szó.”

És ebben a levélben még nincs döntés. Hiszen nem is tudhatta, hogy az ellene táplált szenvedélyek és az Egyház szempontjából súlyosan latba eső megfontolások lehetővé teszik-e maradását hazájában, függetlenül a külső körülményektől, amelyek rá várnak, és ami alatt a börtönt, a rabság fenyegetését is értette.

Amint az amerikai elnök is kész volt a válasszal, ugyanúgy Róma sem váratta sokáig. Az amerikai elnök egyeneshangú válasza után nem sokkal megérkezett a szentatya válasza is. Július 10-én, tehát valószínűleg a magyar monsignor jelentése után kelt, de minden bizonnyal a bíboros futárral küldött levelét is olvashatta már a szentatya. Válaszában mégis csak az egyik lehetőségről beszél. Arról, hogy a bíboros a pápa hívó szavának engedelmességgel vállalja a száműzöttek sorsát. Válaszában a pápa kérte, hogy legkésőbb a püspöki szinódus szeptemberi megnyitására érkezzen meg Rómába.

Arról is értesítették, hogy diplomáciai útlevelet kap, amelyet a diktatúra rendőrei elfogadnak, és úgy a Szabadság téren, mint a határon honorálni fognak. Bécsbe viszik kocsin, onnan repülőgéppel Rómába. Legfontosabb dolgait a bíboros magával viheti. És külön említés történt kéziratkötegeiről, hogy azokat is hozza magával. A bíboros azonban még mindig nem tudta, hogy eljut-e Bécsbe, vagy az országban marad, és ezért kéziratait, tehát emlékiratait is az amerikai követségre bízta azzal, hogy azt majd diplomáciai futárpostával juttassák át a vasfüggönyön, ha úgy fordul a sorsa.

Ezek azok az előzmények, amelyek a követség előtte kinyitott ajtajához vezetnek holnap reggel. És ezeken a fájó eseményeken higgadtan (a fájdalom elnyomásával) még egyszer végig kellett menni, ha világosan akarta látni, hogy holnap a pápának írott levelében feltárt két lehetőség közül melyiket kell majd választania. A két levél lényeges része annak a valóságnak, amely körülveszi. Nem hagyhatja ki az előzményekből, amelyeket édesapja, a tekintélytartó, falusi polgár, a megfontolt parasztember „tényvalóság”-nak nevezett. És amivel ma éjszaka készen kell lennie, mert már nincs sok idő a latolgatásra: reggelre döntenie kell.

Azonban foglalkoznia kell még egy ténnyel. Azzal, és ezt a döntés előtt be kell ismerje, mert önmagát sem tévesztheti meg, hogy a Szabadság téri csatában csúfos vereséget szenvedett. Ez is beletartozik a döntés előzményeibe, ez is „tényvalóság”, amint édesapja mondaná. Tehát figyelembe kell venni. Mindenesetre, akármilyen keserű is, be kell ismerni. És míg gondolatai ekörül járnak, nézi az éjszakai nyugalomban elmerült teret, amelynek vasszínú az árnyéka (az olasz monsignor szerint). Pedig ma éjjel még a rendőrökcsik sem búgatják motorjaikat, amint ez kedves szokásuk volt, ha a bíboros lámpát gyújtott. Be kell ismerje, követségi jelenlétének hasznossága, a Szabadság térre nyíló ablak megfigyelő tornyának jelentősége ezzel a vereségével sokat gyengült. Amikor a vatikáni tárgyalók végül engedtek Moszkvának, és beleegyeztek abba, hogy a bíboros jelenléte az amerikai követségen nem a szabadság, hanem a diktatúra ütőkártyája, ez a bíboros jelentőségét Washingtonban is csökkentette. Nem panaszként hánytorgatva, hanem helyzetét mérlegelve ezt döntés előtt figyelembe kell vennie. Ma már nem az számít, hogy ez nem az ő hibája, vagy mulasztása volt. De megtörtént, és neki, a magyar ügyekben ártott. Kisebbítette. Erről nem tehet, mert az övéi, akik képviselték, a vatikáni tárgyalók okozták. Azzal, hogy cserben hagyták. Nem hittek a bíboros ütőkártya erejében. Az időktől elmaradt öregember álmodozásának tartották, amikor azt bizonygatta, hogy a több, mint húsznapos kínzásért, a kirakatperért, a nyolcévi börtönsírért, és a tizenöt évi jelkép végzetért a diktatúrának fizetni kell. Ezért javasolta, tárgyalás közben játsszák ki, hogy hajlandó elhagyni az amerikai követséget, az országot, ha távozásáért a legfontosabb kérdésekben, a gyermekek hitoktatásának a kérdésében, aztán a papnevelés lehetőségeiben, de a hithirdetés szabadságában is engedményeket tesznek, az alkalmazott megszorítások szigorán legalább némiképpen enyhítenek. Az Egyházra, a népre, és a családra nehezedő nyomást legalább némiképpen csökkentésük. Leveleiben, tájékoztatóiban, emlékeztetőiben, tervezeteiben szóban és írásban ezt ismételtette. Hogy bizonyítéknak, ütőkártyának kell felhasználni Szabadság téri helyzetét a diktatúrával szemben. A tárgyaló asztalnál. Ha már leültek tárgyalni.

Moszkva megbízottai azonban, meg kell hagyni (újra és újra), briliánsnak mutatkoztak a rosszban. Taktikájuk ragyogóan bevált a vatikániakkal szemben. Moszkva (sémája szerint) már a tárgyalások tárgysorozatának megállapításánál elkerülte, elválasztotta a bíboros kérdését a püspökök kinevezésének a kérdésétől. A tárgyalások így a bíboros ügyének felvetése nélkül indultak, folytak és fejeződtek be. A húszegynéhány nap, a kirakatper, a nyolcévi börtön, és a tizenöt év jelkép élet és végzet a Szabadság téri ablakban nem lett ütőkártya a vatikáni diplomaták kezében. Most aztán az egész diplomáciai játék keserű csúfondárossága az lett, hogy amikor a diplomáciai játszmát lejátszották, a Szovjet megfordította az asztalt, és most Moszkva játszotta ki a bíborost ütőkártyaként, követelvén, a bíboros fizesse meg kijutását az országból életfogytiglani hallgatással és írásainak végrendeleti eltemetésével.

És így, ugye? – kérdezi az éjszakai, vasszínú Szabadság tér a bíborostól. Igen – bólint a térnek a bíboros – be kell ismerni, ebben a Szabadság téri csatában, amelyet azért vívott, hogy a Szabadság tér feladásával majd némi enyhülést szerezzen Egyháznak, nemzetnek, és így igen, be kell ismerni, a Szabadság téren vereséget szenvedett. A Vatikán diplomatáit meggyőzte Moszkva arról, hogy a bíborosnak, ha kiengedik a Szabadság térről, fizetni kell örökös némasággal. Szóban és írásban. Meg kell némulni-bémulni. Hogy majd odakint, akár Rómában, akár Bécsben, nemcsak hangtalan, de nyomtalan öregemberré csökkenjen. És haszontalanná is, mert nem tud azokon segíteni, akiknek a szolgálatára Isten kenetével az Egyházban megjelölték.

Ma éjszaka még a Szabadság tér sem biztatja. A tér rátekintő arca rezzenés nélküli, merev és közönyös. Egyetlenegy ember sem mozdul a téren. Mértani ábráival, merev, szegletes, széles tetőivel, kopott szimmetriáival, kemény, behunyt, sokszorosított ablaknégszögeivel, parancsszerűen kirajzolt útjaival, politikai reklámtákolmányaival szinte elutasító. A Szabadság tér megnémult. Mert való igazság: a Szabadság téri csatát csúfosan elveszítette. A tér valóban olyan most, mint egy sokábrás, unos-untig ismert rajzú, lapos függöny. Amely mögött ott él az Egyháza, népe és hazája. De ma éjjel ezt nem mutatja a tér. Súlyosan, komolyan,

elmozdíthatatlanul megmarad a helyén. Sértődött a tér. A bíborosnak éppen ezért az utolsó éjjel el kell mondani a Szabadság térnek, mögötte az Egyháznak és a népnek, hogy ezt a csatát elveszítette, de nem az ő hibája. A bíborossal a diktatúra több, mint húsz napig az Andrássy úton, nyolc évig a börtönben, tizenöt évig itt a követség ablakában nem bírt. Tehát a diktatúra megkerülte, és mások ejtették el. A Szabadság téri csatát elveszítette, nem tudta övének megszerezni a megkönnyebbülés engedményét azért, hogy elhagyja ezt a teret. Ahol nem maradhat tovább, mert megmondották neki, legjobb, ha belenyugszik nehéz sorsába. Kinyitották előtte az ajtót. A másik oldalon pedig, hogy kiengedjék, feltételeket szabtak élete végéig, amelyek a szabad világban is elnémitának, és megbénítanak – ha magára venné ezeket a feltételeket. Hogy amikor tizenöt évi magánosságából kilép, a nyugati szabadságban még magánosabb legyen, mint a Szabadság téren volt. Úgy mondták, hogy ha teljesíti a feltételeket, „szabadon” élhet a szabadságban, mint Magyarország néma és béna bíborosa, hallgatásra és tétlenségre rokkant primása. A pápa személyes megbízottja mondta: „A feltételeken kívül szabad emberként...” Moszkvában kiszámíthatták, hogy a börtönfalak között, majd a remeteéletben, a menedékben, a hosszú magánosságban megbetegedett, megkeseredett öregember csak két dolgot tehet: megcsökkenve erőiben, és kimerülve a huszonhárom év elzártságában vagy rábízta magát a vatikáni monsignorokra, és elmegy a többi nyugalmazott mártír közé a Szent János toronyba, vagy pedig ismerve a két fal, a keleti és a nyugati fal közötti reménytelen helyzetét, ha még maradt benne ehhez való erő, nem megy el a Szabadság térről, hanem fejjel megy a keleti, a vörös falnak. Moszkvának mindkettő jó, és mindkét sors megér egy nevetést.

De azoknak, akik a Szabadság téren és a Szabadság tér mögött élnek, és reá várnak, a népnek és híveinek egyik sem jó, ha ebben marad. És mindegyik lehetőség ok a sírásra, amúgyis siralmas életükben.

És ez bizonyosan egyik fontos tényezője lesz a döntésnek.



## és a két lehetőség

A bíboros beismeri: igaz, a Szabadság téri csatát elveszítette. Moszkva megszoríthatta a Szabadság téren. A követségről mennie kell. Sorsáról döntenie kell.

Két lehetősége közül az első: elfogadja a szentatya invitációját Rómába. Holnap reggel kilép a követség kitárt ajtaján, bebúvik a várakozó fekete Mercedesz kocsiba, és azonnal indulnak, Bécsig meg sem állnak. Bécsben repülőgépre szállnak, és még holnap este megérkezik Rómába. Kiszabadul a vasfüggöny mögül.

A szimuláns rendőr is ezt ajánlotta. Hogy miért, azt nem mondotta el, de a bíboros megértette. Kétarcú, szimuláns lévén, egyik arcát sem akarta kockáztatni, mert jól tudta, azzal mindkét arcát elveszítheti. A bíboros jól ismerte őket. És mert jól ismerte őket, azt is tudta, hogy ha elhagyja Magyarországot, mit mondanak majd róla a diktatúra hivatásos hírterjesztői. Azzal kezdik majd, hogy nincs különösebb jelentősége már annak, amit a bíboros cselekszik. A követségi menedék tizenöt éve alatt megöregedett, nyolcvan éves, és most már be is látta, az új idők elleni harcát elveszítette. Tehát mindent fel is adott. A magyar népet, az Egyházat és végül a hazáját is, Nyugatra menekült, mint annyian. Rómába ment – meghalni. Másra már nincs is ereje, beteg, ott majd moroghat, elégedetlenkedhet, és meghalhat, szép temetést kap. A reakciós, öreg pap másra már úgyszemint jó. Csak temetésre.

És a hűséges hívek hozzáfűzött reménykedése szétfoszlik, és nem marad senki más, akiben reménykedhetnek.

A bíboros most látja, tervszerű dolog volt, hogy betegségét elhíresztelték, öreg emberről könnyen elhiszik, hogy beteg. Egy alkalommal a bécsi bíboros riadtan és sietve utazott Budapestre, mert a propagandisták már megkongatták a lélekharangot, haldoklásáról adtak híreket. És a haldokló helyett egészségesen találta barátját, a magyar bíborost. De ugye, a magyar monsignor is, a szentatya személyes megbízottja is úgy kezdte a pápa üzenetét, hogy betegség, halál, temetés.

Ebben része lehet az utolsó orvosi vizsgálatnak is. A bíboros furcsának is találta az orvos jelentkezését, amikor nem kért orvost. De belenyugodott a vizsgálatba, mert azt már észrevette, hogy az enyhülés hívei újból játszanak egészségi állapotával. Nem számított, hogy teljesen egészséges lett. Elővették a kérdést, és a bíboros érezte, mesterségesen szövik-fonják körülötte a betegségéről szóló mende-mondákat. Érthető volt ezek után Róma emberi aggodalma és gondoskodása, hogy elviszik Rómába. De érthető volt az is, hogy majd azt mondják, a követségről való távozása azért szükséges, mert betegsége nehézségeket okozott gondozásában és ellátásában. És értette a bíboros azt is, hogy ez kitűnően alkalmas volt arra, hogy eltereljék a figyelmet a diplomáciai manőverről, mely távozását előkészítette.

Mindez szépen egybejárt. Egy hiba volt csak ezzel. Hogy nem volt igaz.

De az megint valószínű, hogy holnap este Rómába beteg, halálrakészülő, megnémult-megbénult öregembert várnak, akit majd óvni kell, hogy megromlott egészségi állapotában ne sokan zavarják. És ebből következően mindenki megérti, ha ezt az öreg bíborost aranykalitkában tartják, amíg csak él. Az aranykalitkát a rendőr mondta, de tudhatta a bíboros is, hogy mi vár rá. A rendőr mondta, hogy a diktatúrának mindegy, mire szánja el magát a bíboros: sorsát már előre „kicsinálták”. Ha itthon marad, vöröskalitkába dugják, ha kimegy Rómába, aranykalitkába jut. „Olyan vén kakadu! Mit ugrál!” De arra is figyelmeztette a rendőr, hogy az aranykalitka még mindig jobb, mint a vöröskalitka.

A Szabadság téri ütközetet elveszítette, a követséget el kell hagynia, ez igaz. A többi hazugság – vitatta a bíboros az egyszemélyes dialógusban. Igaz, a követséget el kell hagynia. De ki tudja, mi ennek az igazi oka? Mi a végső ok: diplomáciai manőver vagy küldetés? Mert közben Isten egészségében csodálatos módon megerősítette, mintegy előkészítve új küldetésére.

És ez már bizonyosan nem véletlen, és Istennél intrikálni sem lehet. Az is igaz, hogy a betegség és a halál már több ízben megközelítette, és az is igaz, hogy félév híján nyolcvan éves. De ha nyolcvan éves is lesz, az Isten a betegséget és a halált minden alkalommal elküldötte, amikor az megközelítette. És mindannyiszor gyógyulás következett be. És a gyógyulás minden esetben valóban csoda volt, amint naplójában feljegyezte: „Isten műve.” És aki elhiszi, hogy a bíboros a tizenöt év alatt az amerikai követségen csak betegeskedő, aluszékony vénség, magábaroskadt aggastyán volt, az téved. Csak a másik oldal szeretné ezt hinni. Elkészült munkájával. Emlékiratai, tanulságainak összegyűjtése és tanúságtétele kéziratban, nyomdakészen várja a kiadást. De elvégezte másik irányú munkáját is. Amikor holnap reggel kilép a Szabadság térre, megnyugvással tekinthet vissza tájékoztató tevékenységére, tizenöt évi folytonos tanúságtételére, amit szakadatlanul végzett Róma és Washington felé. Az Egyház és a magyar nép megpróbáltatása, keserű küzdelme az elvesztett szabadság visszaszerzéséért mindkét munkájában, emlékirataiban és tájékoztató leveleiben egyformán megmarad. És ez az ő tanúságtétele. Emlékiratai olvashatók lesznek jelen időben, tájékoztató levelei pedig egyszer majd, a jövőben előkerülnek a római és washingtoni irattárakból, ahol ugyan ma még eltemetve és hallgatagon fekszenek a polcok mélyén, de nem pusztulnak el, hanem ott is élnek. Előbb-utóbb bizonyára akad majd magyar történész, aki kiemeli őket a fiókok mélyéről, és az olvasó szemek eleven figyelmébe viszi. És akkor tájékoztatásainak, tanácsainak, intelmeinek, panaszainak és javaslatainak mondanivalója, és azokban az Egyház és a nemzet igazsága újból szólni fog. Tanúskodását a magyar jövő fiai és leányai olvasni fogják. Az elkövetett kegyetlenségeket, de a tévedéseket is láthatják majd a magyarok, akik látni akarják. Akármi is történik közben vele – betegség, halál, temetés. Ezek az irattárakból összegyűjtött levelei is afféle Mikes-levelek lesznek, csak nem a honvágyszomorúan daloló, költői szépsége beszél majd belőlük, hanem a magyar Egyház és nemzet sanyargatott, nyomorgatott igazsága kiált majd bennük. A bíboros tanúsága tanulságként a jövőre.

Emlékirataiból pedig nemcsak azok látják majd, hogy tévedtek, akik nem hallgatták meg, hanem azok is, akik azt hitték, hogy a húszegynéhány nap, a nyolc év, és a tizenöt év próbáiból megcsökkent erejű, megöregedett és magábaroskadt papember érkezik magatehetetlenül, fáradtan, betegen Rómába. (Ha úgy dönt, hogy odaindul.) És akkor is ezt tapasztalják majd, ha nem megy Rómába. Mert ha a másik lehetőséget vállalja, akkor is hallanak majd róla. Ha úgy dönt, hogy ittmarad hazájában. Hallani fogják majd, mi történt a követség előtt. Talán már vannak ma is a Vatikánban, akik sejtik, hogy mi fog történni. Azok, akik látták, hogy a jegyzőkönyvet nem írta alá. A szentatyának is sejteni kell, hogy milyen viaskodásban van önmagával, hiszen már olvasta levelét, amit a két lehetőségről írt.

Mindkét lehetőség küzdelemmel jár. Ez az egy bizonyos. Éppen ezért fel kell készítse magát arra is. A küzdelmet azonban vállalni kell, akárhol is szólítja hivatása mérkőzésre. A bíboros nem tekinti magát pihenésre vágyó és nyugdíjat érdelő-térdeplő öregembernek, hanem időtlen papi hivatásnak. Az Isten műve, hogy megerősödött. Nem halálra, hanem az életfogytiglani szeretetszolgálatra. Holnap az Egyház, az Isten és az ember szeretetszövetsége küldi szolgálatba, bármelyik lehetőséget is vállalja sorsának a Szabadság téren.

Nem feledheti a magyar monsignor fabulába rejtett figyelmeztetését sem. Ma éjszaka nem szabad elfeledni ezt a tanító mesét. Mert világosan értésére adta a jó magyar monsignor, hogy amikor elhagyja az országot, elveszti gyorsaságát, és haladása teknősbéka lassúságú vonszolódás lesz, ha a hajszoló készüllet meg is marad benne. És arra is figyelmeztette tanító meséjében a magyar monsignor, hogy számíton: letépik háti páncélját (amibe a teknőcök belepusztulnak, de az ember kibírja). Mit jelenthet ez? Mije maradt, aminek az elvesztésére a magyar monsignor, ez a jól imádkozó papember figyelmeztetni akarta? Mije van, ami védi, és amit a hátán visel, mint valami páncélt? Ami védi, mint a teknőcöt. Amit a hátán hord, mint páncélját a teknőc, és amit lehasítanak róla, akármilyen fájdalmas is. Hatalma nincs, ami védené.

Vagyona sohasem volt. Hivatása volt, és van egyedül, de ha jól értette a magyar monsignort, azt készületnek mondotta, ami megmarad.

Talán a tisztje lenne? Lám, ez lehet. Tisztje a páncélja és védelme idegenben. Azt hurcolja a hátán: hogy esztergomi érsek, hogy Magyarország primása.

Csak ez lehet. Ez pontosan illik a tanítómesébe, amit a magyar monsignor rögtönözve kiagyalt.

A megértés egyszerre gyulladt ki, és most már látta, amit a szenvedélyesen imádkozó magyar pap, a monsignor a csinált fabulával tudtára akart adni.

És ez, bizony, ez a kérdés szorososan hozzátartozik döntéséhez. Tehát ebben a vitában is, amit most önmagával folytat, meg kell a „fabulát” vizsgálni. Most már azt is értette, hogy a jó magyar monsignor, aki a szentatya személyes megbízottja, másként és többet nem mondhatott.

Világosan látja, mi következik ebből a tanítómeséből. Így történhetett: A tárgyalások alatt a vatikáni diplomácia, talán a külügyér személyesen is, ígéretet tehetett a Vatikán nevében, de a bíboros megkérdezése nélkül, hogy az esztergomi érsek, Magyarország primása, ha kiengedik az országból, nem ír, nem mond semmi olyat, ami a diktatúrát sértené, még „hírhedt” emlékiratait sem adja ki.

Mert ugye, mégis kijátszottak ütőkártyaként, csak hogy nem az övéi, hanem a moszkoviták, és nemcsak megszabadultak tőle, hanem garanciát nyertek arra vonatkozóan is, hogy a bíboros Rómába érkezve véleményre néma, könyvkiadásra béna lesz. Garantálták, hogy a bíboros nem nyilatkozik, nem szól, nem ír semmi olyasmit, amivel Róma és Moszkva viszonyát sértené, vagy a diktatúrát ingerelné. Ennek következtében emlékiratait egyszerűen nem adhatja ki. Mert az emlékiratokban esetleg megírná, hogy majd egy hónapig kínozták a legalávalóbb tortúrákban; hogy az elkábított embert nyílt színen beismerésre kényszerítették, és utána kirakatperben elítélték, hogy nyolc hosszú esztendőn át börtöngödrökben, darócban és mindennapi nyomorúságban, pusztulásban forgatták, hogy tizenöt évig rendőri ostromzár alatt tartották menedékhelyén. És ez ma már, 1971-ben, nem számít, csak a garancia számít?

De a jó magyar monsignor tanítómeséje a teknősbékáról, még ennél is tovább mutat. A racionális, latin-diák diplomácia, amely ezt a garanciális ígéretet tette, meglepő és kínos helyzetbe juthat, ha a csökönyös bíboros a nevében, de megkérdezése nélkül adott garanciát nem vállalja, és nem tartja be. Amit most már sejthetnek a vatikáni, racionális diplomaták abból, hogy nem írta alá a magyar monsignor jegyzőkönyvét, amelybe ezeket a feltételeket egytől-egyig belefoglalta. Mi lesz a teendő most? A keleti politika zsákutcába jut, Moszkva a garancia ellenében kiengedte a bíborost Magyarországról, és megfogta a vatikáni diplomáciát azzal, hogy a csökönyös bíborost kiengedte. Ha a bíboros nem lesz hajlandó szilenciumra.

Mi történik most már, ha a bíboros megszólal? Ha beszél, nyilatkozik a sajtónak, ha ír, és ha kiadja emlékiratait? Mi történik, kérdezi önmagát a bíboros, ha nem vállalja a vatikánadta garanciát? Bizony, ez nem könnyű kérdés a bíborosnak sem. Hiszen a Vatikán olyan pontig táncolt a tárgyalásokon, ameddig talán nem is akart eljutni. Most már a vatikánadta garancia Rómát is kötelezi. És ha erről a garanciáról vita kezdődik, abban az egész keleti politika veszélyes hiábavalósága szóba kerül. Hogy a szovjet enyhülés nemzetközi csili-csali politika, hogy ebbe sikerült a Vatikánt belebonyolítani, hogy az adott garanciát a Vatikán nem tudja betartatni a bíborossal, hogy a keleti politika következtében a hívők helyzete még nehezebb, mert a szovjet csili-csaliban túsok lettek. Szóval a moszkvai csatlósokkal folytatott tárgyalások minden káros következménye, amelyekre a bíboros mindig figyelmeztette a vatikáni külügyéreket, most mind-mind megvitatásra kerülhet.

És Moszkva – a Vatikánra, mint szószegőre mutatva – háboroghat nyugati elvtársaival együtt.

És vajon mit tehet a Vatikán, tűnődik a bíboros, hogy ne kerüljön ebbe a helyzetbe, a diplomáciai szószegő helyzetébe?

És most, hogy pontról-pontra következett a bíboros, na meg a teknőc-fabula révén, meglátja azt is, hogy mit tehetnek a racionális, nemzetközi jogász diplomaták. És ezt valójában a jó magyar monsignor teknősbékáról szóló tanítómeséje mutatta meg. Lázasodik és elhűl egyszerre a bíboros az ablakban. Talán a hideg is kileli. Látja már: egyetlen megoldás marad, amely legalább a látszatát fenntartja annak, hogy ígéretét a Vatikán a garancia tekintetében betartja, akár a bíborossal szemben is. Forma szerint biztosítják majd a jogász diplomaták a garanciát. Akkor is, ha a bíboros nem is tartja be.

Ha a magyar bíboros a Vatikánban mindezt megérti, meghallgatja, átlátja, és mégsem némul el, a diktatúra zsarnoksága elleni tanúskodásával nem hagy fel, és főként nem sülyeszi emlékiratait a kiszámíthatatlan mélységű jövőbe, meg kell fosztani öt háti páncéljától. Felmentik érseki tisztétől, és ezzel megszűnik Magyarország primása lenni. És ezáltal a garancia helyreáll. Magyarország primása, az esztergomi érsek nem beszél, nem nyilatkozik Moszkva ellen, emlékiratokat nem jelentet meg. Mert az a bíboros, aki nyilatkozik, szól és ír a moszkvai fő- és magyarországi fiókzsarnokság ellen, aki emlékiratait közzé teszi a majd egy hónapig tartó tortúráról, a kábítószeres perrendtartásról, a nyolcévi börtönsírról, az a bíboros már nem esztergomi érsek, és Magyarországnak már nem primása. Magyarországnak már nem lesz primása és Esztergomnak már nem lesz érseke, aki ilyet tenne, tehát forma szerint a garanciát biztosították.

És (a bíboros keserűen mosolyog magában) végeredményben a diplomáciában ez számít. És mit számít az ember a diplomáciában?

A bíboros a Szabadság téri ablakban szinte hallotta is a Vatikán okos érveit: „Miért is tenné ezt Eminenciád? Hiszen azóta egy negyed évszázad telt el, és ha most megszólal erről, és ami legjobban bántaná a Szovjetuniót, ha kiadná emlékiratait, a moszkvai propaganda ismét megtámadná Eminenciádat rágalmaival!” És a bíboros, míg a térre mered, máris készíti a válaszát, hiszen annak minden érve készen és elevenen él benne. „Az igaz”, válaszolná a Vatikánban, „hogy abban a korszakban odaültettek a fekélyes Jób mellé, tehát emlékirataimban nem jelenthetek sok örömdetést vagy vigasztalót. Kivéve az Istenbe vetett hit állandó örömet, amelytől nem tudtak megfosztani még a moszkvaiak sem. A kötelesség indítását éreztem, amikor a Szabadság téren megtalált elégikus csendben a valóságot írtam meg. Ami történt, s úgy, ahogy történt. Ez az igazság most két feladatot ró rám, ami alól nem bújhatok ki. Nem is akarok, de még ha akarnék, sem tehetném meg. Egyik feladatom figyelmeztetni a magyar nép ügyében az igazságra a világot. A másik feladatom, figyelmeztetni a világot azokra a veszélyekre, amelyeket Moszkva hoz, elpusztítással fenyegetve a még szabad társadalmakat.”

A rágalmakat pedig már megszokta. Akár Moszkva, akár az úgynevezett progresszív katolikusok támadják. Jellemző, hogy mindketten névtelenül teszik. Tévedés az is, ha azt hiszik, hogy az Egyháznak bármilyen gesztusáért Moszkva felhagy a vallásüldözéssel. Ez már ideológia. Ebből nem engednek. És ha már erről beszélnek (ha ezt választotta és Rómába ment), akkor megkérdendhető legalább, mit segítettek a magyar Egyház és nép sorsán a tárgyalások? Pedig most már hét éve tartanak, hiszen 1964-ben kezdték a megbeszéléseket. És az úgynevezett protokoll után, és ez alatt a hét év alatt Magyarországon az új püspökök, illetve apostoli kormányzók kinevezése nem hozza meg az egyházi sérelmek orvoslását. Sőt, a békepapok fontos egyházi állásokba való emelése megrendítette az egyházhú papok és hívek bizalmát a legfőbb egyházi vezetésben, magában Rómában is. Az egyházmegyék kormányzása a moszkvai helytartók által felépített és ellenőrzött egyházi közigazgatás kezébe került. Ezen a regimentált egyházi igazgatáson egyetlen magyar érsek, megyéspüspök, illetve apostoli kormányzó nem változtathatott. A diktatúra dönt abban a kérdésben is, hogy ki, milyen egyházi állásba kerülhet, és abban meddig maradhat. A diktatúra mondja meg, hogy kit szenteljenek pappá a püspökök, és a diktatúra megmondja azt is, hogy kit nem szentelhetnek fel. A hívők alkotmányban biztosított lelkiismereti- és vallásszabadságát a diktatúra álnokul elnyomja, nem engedi érvényesülni. Az iskolai hitoktatást a városokból és nagyobb községekből már száműzték. Most folyik a falusi

iskolákban még vergődő hitoktatás elfojtása. Az ifjúságot kiveszik a családok nevelő köréből, és a szülők akarata ellenére istentagadó szellemben nevelik. Azokkal a magyarokkal szemben, akik ragaszkodnak Krisztushoz, a szigorú és ellenséges megkülönböztetés az élet minden terén érvényesül. A tanítókat már felszólították, hogy válasszanak Isten és a kenyér között. Szóval nemcsak Magyarország rab, de a magyarországi katolikus Egyház sem szabad. Tárgyalással és hallgatással idáig jutottak. Vajon ha az igazságot a világ közvéleménye elé vinnék, mi kárt okozhatna még a Szovjet? És amíg a tárgyalások közben ez a helyzet alakult ki Magyarországon, a Vatikánnal mutatványosan rendezett tárgyalások Moszkvának busás propaganda hasznot hoztak.

Ezt az öreg pap, akit Rómába várnak (ha odamegy), nem hallgathatja el, mert ez az igazság. A magyar monsignor tudja, mi van a tárgyalások anyagában, tudja, mi a magyar Egyház igazsága, és ismeri a bíborost. És ezért mesélte el a teknőc fabuláját. Hogy hogyan veszi el a lassú járású teknősbéka, akit a száműzetésben könnyű elfogni, háti páncélját, amibe a teknőc ugyan beledöglik, de az ember kibírja. Ki is bírja, mert az ember háti páncélja csak a hivatal. Ha le is hasítják róla, vérző háta, a hivatása megmarad.

A másik lehetősége, hogy kilép a követség ajtaján, amelyet holnap előtte oly szívesen és oly szélesre kitérnek, s mindazt megfontolva, amit ma este magában felsorakoztat, nem ül be a fekete diplomata autóba, hanem átmegy az úttesten, és rálép a Szabadság térre, ahová nem tehetette a lábát tizenöt éve. Ott már várja ez az állítólagos földije, a zalaegerszegi, ávos rendőrtiszt, elfogja, letartóztatja, és viszi vissza az Andrássy útra. A vörös kalitkába. A bíboros nemhiába tartózkodott az amerikai követség megfigyelő tornyában tizenöt évig, tudja körülbelül mi lesz letartóztatásának külpolitikai magyarázata. Íme: Moszkva, valamint helytartói is Budapesten (így szól majd a kremlini propaganda-partitúra) őszintén dolgoznak a nemzetközi enyhülés megteremtésén. És az enyhülés bizonyítékának szánták elsősorban Róma és Washington felé, de aztán az egész békeszerető világ felé is, beleegyezésüket, hogy: jól van, vigyék ki Rómába az amerikai követségről a bíborost, ők már enyhültek, megengedik. A bíboros azonban nem akart kimenni. Kénytelenek voltak őrizetbe venni.

De hiszen, tért vissza első lehetőségére a bíboros, ha kimenne Rómába – Rómában is küzdelem várna rá. És itthon a magyar nép, az Egyház hívei úgy hinnék, a bíboros távozásával helyzetük még reménytelenebb lett. A bíboros távozása után elveszítenék a remény utolsó foszlányát is, mert úgy éreznék, a tárgyalások után az Egyház kapitulációját jelenti a bíboros távozása az országból.

Ha pedig ittmaradna, amire apostoli hivatása kötelezi (és a bíboros gondolatai ismét sorsának másik lehetőségét mérlegelik), itt is küzdelem várja, csak hogy ezt a küzdelmet az államvédelmi rendőrség átláthatatlan sötétjében kell megvívni. A rendőrség egész bizonyosan jobban örülne, ha sorsának ezt a lehetőségét választaná. A diktatúra szempontjából ez lenne biztonságosabb, mert a markukban tarthatnák, amíg meg nem hal. Életfogytiglan. A pribék-rendőrség elgondolása ez lehetett, amikor megkérdezték tőlük, mi a véleményük: Rendben van, csak hagyja már el végül a követséget! Aztán majd meglátják. Ha kimegy az országból, többé nem rendőri probléma. De lehet, hogy valaki emlékszik arra, a bíboros nem egyszer kijelentette, hogy nem hajlandó az országot elhagyni. Ez pedig a rendőrségnek még jobb.

Az államvédelmi rendőrség ideg orvosai bizonyosan kiszámították, hogy a huszonhárom évi magánosság négy fal között hatással kellett legyen a bíboros idegállapotára. Tizenöt éven át bámulta az ablakon át a Szabadság teret, tehát bizonyosan betegévé lett az ablaknak. Az ablakbetegséget pedig ma már jól ismerik az orvosok, minden rab megkapja. Az ablak a falak közti zárkában ellenállhatatlanul vonzza a foglyot a mutatott, külső világ felé. Számítani kell tehát arra, hogy a bíboros ha kiszabadul menedékéből, és kijut a Szabadság térre, nem ül bele a bécsi autóba, hanem ablak-betegségébe zavarodottan elindul afelé, amit neki az ablak tizenöt éven át mutatott, a Szabadság tér felé. Amikor is nekik joguk lesz a bíborost letartóztatni. Nem fog még csak ellenkezni sem, mert valósággal elkábítja majd, hogy kijutott az ablakon kívülre.

És aztán részleteiben újból megjátsszák, amit a moszkvai forgatókönyv erre az esetre előír. Lám, ki akarták bocsátani a bíborost Rómába, ahol majd gondoskodtak volna az öregemberről, de a kommunista békeszándékra ez az öreg, hidegháborús pap újabb kihívással felelt. A Szabadság téren provokálta a rendőrséget. Le kellett tartóztatni. És majd mosolyogva nyilatkozzák: Persze, az öreg ezt is az izgatás szándékával tette. Nem tud megbékülni, még csak enyhülni sem, szeretné az Egyházzal létesített „modus vivendi”-t megszegni, és ezáltal megzavarni, esetleg felborítani. Közben arra is hivatkozhatnának, hogy a rendőrorvosok megvizsgálták, és megállapításuk szerint már kissé rögeszmés, szenilis a bíboros, hiszen már nyolcvan éves. És hogy necsak Rómában és Washingtonban szelídítsék a rendőri beavatkozás keltette meghökkenést, és védjék detente-hajlandóságukat mindenfelé, megszólaltatnák világszerte kórusaikat, és dühös hangok mondanák egybehangzóan, na ugye, már megint Magyarország! Lám, ez a nyugtalan kis nép nem tud háborúskodás nélkül meglenni. Míg a békemozgalmak nyájasodó, nemzetközi hangulatában a nagyhatalmak jóhiszeműen igyekeznek ellentéteik felett is a megnyugvás és béke előfeltételeit megteremteni, nagyok és kicsinyek közös érdekeiket nézve közelednek egymáshoz, ez a nyugtalan kis ország és annak még nyugtalanabb, háborúra izgató főpapja megint külön utat keres, excentrikus sovinizmusával elválasztja magát szomszédaitól, a béketábortól, sőt Európától is...

Megint a kis Magyarország! – szinte hallja a bíboros a kifakadást a propaganda elkopott, rekedt hangján, és tudja a bíboros, hogy ezzel a közönyösebb nyugati emberben elhalványíthatják 56 emlékét. De van a második lehetőséggel kapcsolatosan még más gond is. És ezeket is meg kell ma este önmagával vitatni. A rendőr ugyanis még két dolgot árult el a beszélgetés hevében, amit bizonyára nem mondott volna el, ha felettesei előkészítik, hogy erről is szó eshet, vagy ha nem rémíti meg az arcátlanító vész, hogy a bíboros letartóztatásával a közfigyelem kellős közepébe kerül.

Előbb ezt a kérdést vizsgálja meg. A rendőr arról beszélt, hogy ha a tudósítások elmondják, hogy a bíborost ő fogta el, ha ő tartóztatta le az esztergomi érseket, a magyar prímást, még gyermekeinek gyermekeit is megvetik, kipellengérezik a magyarok. Amiből a bíboros nagyon jól megértette, hogy akármit is beszélnek a bolsevisták, a magyar nép még ma is ragaszkodik hozzá, a magáénak tartja, és ma is papjaként szereti. Minden gyötrelmet elviselve, a bíboros minden gyötrelmét példaként őrizve, hűséges hívei, gyermekei maradtak.

A másik, ami megütötte a bíboros fülét, önkéntelen elszólás lehet, nem hiszi a bíboros, hogy ebben a kijelentésében rendőri szándékosság szólt. Sőt, a hideg ész azt mondja, valószínűleg igazat mondott. Amikor már felizgatta magát, akkor mondotta, hogy a bíborost ha elfogták, majd jól eldugják – fatornyos hazájában, szülőfalujában internálják, bizonyosan a szülőházában is. Úgy értette a bíboros, ez lenne a vörös kalitka. Ez pedig azért izgatta az államvédelmi tisztet, mert kiszámíthatta magának, talán tettek is rá célzást, hogy ha ez megtörténik, minden valószínűség szerint neki, a zalaegerszegi földinek kell majd elkísérni a bíborost fatornyos hazájába, mint az őrség parancsnokának. És ha ez megtörténik, el kell majd hagyja Budapestet.

A bíboros, amikor ezt hallotta, akkor kezdett hinni a rendőrnek. Ugyanis ez pontosan beleillett megint az egyik moszkvai sémába. A jóhiszemű, nehézkes és álmosan hiszékeny, nyugati közvélemény, akár a keresztény közvélemény is, főként a sajtó, amely már türelmetlen azért is, mert a bíboros nem volt hajlandó úgy cselekedni, ahogy azt előírták a szerkesztőségi agytrösztök, előbb kész arra, hogy higgyen a magyarországi nyilatkozatoknak, mintsem kételkedjen az elébeadott kész magyarázatokban. Tanulni nem hajlandó a nyugati közvélemény, és a közép- és kelet-európai problémákat nem érti. A felmerülő keleti kérdésekre nyugati válaszokat ad. Tehát majd így írnak, és beszélnek: lám, milyen emberséges lett a kommunista rendszer Magyarországon! Egyik legnagyobb ellenfelét, a nacionalista bíborost – pedig most újból fel akarta lazítani a kormány ellen ezt a nyugtalan országot, a szocialista-ellenes, vallási fanatikusokat – amikor elfogják, nem börtönbe csukják, hanem elhelyezik vidéki szülőházában, ahol békésen imádkozhat, misézgethet a helyi templomban, és minden gond nélkül töltheti el

hátralevő életét. És a moszkvai rendőrállamból a bíboros történetén a propaganda ügyes híradásaiban „emberséges szocializmus” lesz egyszerre. A gumibotos örnagyot, a kábítószeres kezelést, az igazságölő injekciókat ki is emlegethették tovább a szocialista emberség rágalmozása nélkül?

Az ablak küszöbére könyökölve, a bíboros látja, hogyan gördül fel az ablakban az ismert rajzú függöny, a Szabadság tér éjszakai képe. A döntés vitájában most már nem a négyszögű, és mértani ábrázatú Szabadság teret látja a bíboros, hanem a mögötte lévő süveges, falusi házat, fehér falait, kitágult ablakszemeit. A szülői ház változatlanul, szilárdan, valóságos családi erődítményként áll az utcára előrelépve. Az is ez a ház, a család utolsó védelme. Különösen most, hogy a húga is meghalt. Azok élnek benne, akik megmaradtak a családból, összebújtak, és idebújtak az új világ elől, amely kifosztotta a gazdacsaládot, és azonfelül is ellenséges lett a bíboros testvér miatt, aki a családnak büszkesége, de a diktatúrának ellensége.

Elhitte, hogy a rendőr igazat mondott. Amikor ezt kimondotta, akkor kezdett hinni neki. Mert a diktatúra sémákban működik. És pontosan ezt írta elő a bíboros esetére is a már kipróbált horvát-séma.

A vizslariporter, amikor beállított hozzá, üzenetet is hozott. Magyarországra jövele előtt Jugoszláviában és Horvátországban is járt. Meglátogatta a zágrábi bíboros érseket szülőházában, ahová a belgrádi diktatúra internálta. Szülőfalujában, szülőházában internálta, az „emberséges szocializmus”, hogy ott békében imádkozhassak, és misézhesen is a falu templomában... És tőle hozott üzenetet a vizslariporter. Az üzenet erre a fehérfalú házra, a családi erődítményre vonatkozott.

Az üzenet lényegében figyelmeztetés volt. Amikor a vizslariporter nála járt, a zágrábi bíboros érsek már a sír szélén állt. Így mesélte az amerikai riporter. Aggódik a magyar bíborosért, mondotta a zágrábi bíboros érsek. Tudja, nehéz sors vár a magyar bíborosra is, és szeretné megmenteni a legrosszabbtól. Ezért azt üzeni a magyar bíborosnak, ha teheti, ne engedje, kerülje el, ne vállalja, ne egyezzen bele, hogy az államvédelmiék szülőfalujában és a szülőházában internálják, hogy majd ott tartsák háziőrizetben. A zágrábi bíboros érsek ugyanis, mesélte a vizslariporter, ebbe a szerencsétlen helyzetbe jutott. És csak azt mondhatja, üzent a zágrábi paptestvér, hogy ez a legszörnyűbb csapda, amit el lehet képzelni, a lekínosabb fogság és a legszánalmasabb gyötrelém.

És aztán a vizslariporter az üzenethez részletes magyarázattal is szolgált. A zágrábi érseket, amikor elfogadta, hogy szülőfalujában internálják, szülőházában is helyezték háziőrizetbe. Azonban a háziőrizet őrsége tizenhat rendőr volt. Tizenhat rendőrrel érkezett a bíboros falujába. A szülőházban addig a horvát bíboros húga lakott gyermekeivel. A jó nővér átadta rab-bátyjának, a bíboros érseknek a szülőház egyetlen szobáját, és gyermekeivel a konyhában húzta meg magát. A ház harmadik helyiségében, a kamrában a fegyveres őrség helyezkedett el. A kis parasztházban, összepréselve tizenhat ellenséges rendőrrel, kibírhatatlan lett az élet. Ráadásul az érsek csak úgy és csak akkor misézhetett, ha előzőleg a rendőrkülönítmény kiürítette, és megszállta a templomot. Az érsek tehát kiszorította saját testvéreit a szülőházból és híveit a templomból. A horvát bíboros húgának legidősebb fiát, aki a fiatalok nyíltságával kitört ez ellen a kibírhatatlan állapot ellen, elvitték a háztól. Habár a növendék-inas nem volt még katonaköteles korban, a rendőrök egy távoli kaszárnyába szállították. Mikor onnan hónapok múlva kiengedték, és hazatérhetett, édesanyja kétségbeesve látta, hogy szép, legényke fia a kaszárnyában megzavarodott.

A bíboros tehát ezért hitte el a rendőrnek, hogy igazat mond, amikor erről beszél, mert ismerte a diktatúra gyáva óvatosságát, hogy már bevált sémákban gondolkodik, és sémákban cselekszik is. Felismerte a sémát. És a horvát séma akkor is megborzongatta, amikor először hallott róla. És most is, amikor önmagával vitatkozik az ablak deszkájára könyökölve, most is megborzong, amíg elgondolja, mit jelent ez.

Bizony, bizony, igaza volt a zágrábi bíboros érseknek. Vele is megrendezhetik ezt a sémát, a szörnyű béke-színjátékot. Szülőfaluuval, szülőházzal, falusi nyugalommal, templommal. Sokgyermekes húgának nehéz sorsára gondolt. A család életét miatta máris keservessé tették. A polgári önértetű gazdacsalád önállóságát, önbizalmát és önértetét letörték, széttaposták. Amikor a nagy családban még ma is tizennégy gyerek, számos unoka él. Ezeknek a nyakára vigye a maga rabéletének minden apró és nagy nyomorúságát? És vele a pribék-rendőrség durva, kárörvendő és károkozó hadát? A zágrábi érseknek igaza volt. Ez a bolsevista séma fenyegeti, ijesztheti őt is.

Hiszen ezzel még szülőfaluja életét is megnehezítené. És ebből jutott arra a következtetésre a döntés éjszakáján, hogy a zágrábi bíboros érsek üzenetének van egy tágabb értelme is. Érdekes, a rendőr erről is beszélt, ha akaratlanul is biztosan, és ha nem is tudta, milyen igazságot mondott. Hogy nemcsak családjának az életét, nemcsak szülőfalujának az életét nehezítené meg, de hátha megnehezítené ezzel még Egyháza és nemzete életét is! Nem volt a zágrábi bíboros érsek üzenetének egy olyan rejtett figyelmeztetése is, hogy ez ellen a pogányság ellen nem otthon, a kezükben, a közép- és kelet-európai népek udvarán (nem a szülőház törékeny és érzékeny kicsiny portáján) kell küzdeni, mert azt a szülőcsalád, a szülőfaló, a szülőföld, a szülőnép szenvedni meg? És mert onnan a küzdelem hangja, szavai úgysem hallatszanak ki. Nem ettől óvta tulajdonképpen bíboros testvére?

Honnan lehetne ezt bizonyosan tudni? Hiszen a rendőr azt is elárulta, hogy ha ő fogná el a bíborost a Szabadság téren, a magyar nép megvetése nemcsak őt, hanem még gyermekeinek gyermekeit is illelné. Ez pedig (ha ezt a rendőr már nem is mondotta volna ki semmi pénzért sem) azt jelenti, hogy népe, a hívek még mindig lelkiatyjuknak tartják a bíborost, akitől joggal elvárhatják, hogy ne hagyja őket magukra a nagy bajban. És ha bármilyen gyötrelmek, kínos próbák is következnek rá, családjára, falujára és népére, nem következik ez tisztéből, mert Magyarország primása; egyházi küldetéséből és hivatásából, mert Esztergom érseke és Róma bíborosa? Népeinek, híveinek szeretete nem kötelezi arra, hogy itt maradjon velük az országban és rabságban? A pokolból sematizált borzalmak sem némíthatják el a beszédes példát, amit sorsa majd ad, ha a rendőrök kezén elpusztul. És akármilyen megrendítő szenvedések is következnek, el kell viselnie, mert ez lesz az igazi engesztelés, amivel Istennek tartozik. Minél rettentőbb börtönbe, minél nagyobb nyomorúságú internálásba, akárhová is hurcolják, rabsorsa Istenhez kiált majd, és üzenet lesz a földi utakon is.

Tehát mégis itt kell maradni közöttük. Akármilyen szenvedésekkel is jár?

A két lehetőség, amely holnap reggel várja, most már világos. A kérdés a következő lépésre az, hogy melyik mit jelent, nem a bíborosnak, hanem a magyar népnek, Egyháznak és a magyar nemzetnek, akit szolgálnia kell élete fogytáig; a szeretetszövetségnek, amely Isten és az ember szeretetszövetsége, és a magyar nemzetnek, ennek a történelmi szeretetközösségnek, amelyben az Egyház él.



## és az elődök

Személy szerint neki az sem lenne kevésbé válságos, mérlegeli a két lehetőséget a bíboros, ha Rómát választaná, mert ott vár rá a vita a racionális latin diákpapokkal, akiknek az önhittségét sem nem szerényíti, sem nem szelídíti magyarországi tájékozatlanságuk. Ha mégis úgy döntene, és Rómába menne, Szent Pál állhatatosságával és lelkierejével, szellemi éleslátásával kellene Rómába érkezni, hogy Magyarországért a vatikáni diplomaták ambíciózus önhittségével szembe tudjon szállni. Ez az önhittség az Egyházban korai veszélye a testvéreknek, mert már Szent Pál sem az álszent okoskodást vetette a hívők szemére, hanem az önhittséget. És a keleti politika nyitása a moszkvai diktatúra felé tisztára olyan tévedés, amely mögött önhittség munkálkodik. Szent Pál erről ezt írta a galatáknak: „Ennyire értelmetlenek vagytok, hogy amit lélekben kezdtetek, most testben akarjátok bevégezni?” És a rómaiaknak is ilyen értelemben írta: „Ne hasonlítatok a világhoz, hanem gondolkozásokban megújulva alakuljatok át, hogy felismerjétek, mi az Isten akarata, mi a helyes, mi a kedves előtte, és mi a tökéletes... Senki se becsülje magát a kelletténél többre, hanem józanul gondolkodjatok, mindenki az Istentől neki jutott hit mértéke szerint.” És az evezusiaknak írta a befejező gondolatot: „Akkor majd nem leszünk éretlenek, akiket a megtévesztő emberi tanítás és a tévedésbe ejtő álnokság minden szele magával sodor. Inkább igazságban kell élnünk és szeretetben, hogy egyre inkább összeforrjunk a Fővel, Krisztussal.”

Bizony, ha Rómába menne mégis, akkor Szent Pállal menne Rómába. Mert újból bekövetkeztek az idők, a „testben végző” idők, amikor nem a hit mértéke szabja meg a vélemények becsületét, és értetlenség oszt az Egyházban is, újból megtévesztő emberi tanítás és tévedésbe ejtő álnokság külső szele ragadja magával az embereket. Ezekben az időkben nagy szükség van Szent Pál tanításaira, amelyekkel az Egyház egységét építette. Szent Pál az Egyház szakadatlan és univerzális látomású építője volt, de ugyanakkor a szeretet lángoló forradalmára is, aki Krisztus erejével tüntette el a népek közé emelt választófalakat.

A bíboros ezen az éjszakán azt is meglátta, Rómában, ha így döntene, kötelessége lenne hangosan vallani, hogy a szenvedés nemcsak az üdvösség, hanem előbb az erkölcsi tökéletesedés eszköze is. És ezt úgy kellene tennie, hogy szenvedéseivel hivalkodni nem szabad, nehogy félreértsék. Mégis vallani kell közérthetően, messzehangzóan, mert ez huszonhárom évi magános vergődésének tanulsága és követelménye is. Ha Rómába menne, figyelmeztetni kellene arra, hogy Krisztus urunk tanítása erre int, de erre szólít, ezt bizonyítja a mártírok példája is. A bíborosnak, ha Rómába menne a racionális, latin, sorsukkal ésszerűen elégedett diákpapok elé kell lépni, és ott is ezt kell hirdetni. Hogy becsüljék meg jobban a hitvalló szenvedést. Ha úgy döntene, hogy Rómába megy, ezt kell cselekednie, mert az Egyháznak már nagy szüksége lenne arra, hogy végre a Közép- és Kelet-Európában annyit szenvedett szeretetszövetség, az Egyház lelkülete is beszéljen Rómában. A magyar sorson és szenvedésen okulva, a bíboros ezt elkerülhetetlennek tartotta. A bíboros tagadta a racionális felfogás helyességét, mert hitt a természetfeletti, és ennél fogva vallotta a szenvedések természetfeletti rendelését és rendeltetését. Vallotta a bíboros, hogy a szenvedés Isten titka marad. A szenvedés útvonala, ismerte be már régen a parókus, a sokat gyóntató bíboros, a racionális ember sohasem tudja kifürkészni.

Senki sem tudhatja előre, hogy a szenvedésnek milyen útvesztői és következményei lesznek a lélekben. Nem tudhatja senki tehát azt sem, hogy milyen útja, módja, és hatása lesz az ő szenvedéseinek, ha úgy döntene, hogy ittmarad hazájában, Egyházában, népe körében. Ezzel a tettel itthon követelné, hogy tartsanak vele, kövessék példáját, s családja, népe, hívei még több szenvedést vállaljanak, amikor úgyszólván sebes és terhes az életük a diktatúra szöges drótjai között. De azt is hiába találhatná, számíthatná most, hogy milyen útvesztői és következményei lennének

a szenvedéseknek, ha a másik lehetőséget választaná, és Rómába menne, ahol azt kellene követelnie, hogy a testvérek, akik a nyugati, szabad világban derűs életet élnek, szenvedést, gondot, bajt vállaljanak magukra azokért, akik a vasfüggöny mögött, a zsarnokság elnyomása alatt vesztegelnek.

És a bíboros úgy érzi, itt kell megforgatni azt az ördögi gondolatot is, amit a szimuláns rendőr haragjában a bíboros arcába vágott. Akármilyen istentelen, durva és sátáni ötlet is volt, meg kell vizsgálni ezt a „tanácsot” is. A szimuláns rendőr ezt mondotta: ha cselekedettel, tettel akarja a magyar nép figyelmét magára felhívni, miért nem lövi föbe magát holnap reggel a követség ajtaja előtt? Azzal felhívna magára a figyelmet, és senki másnak nem okozna bajt. A szimuláns rendőr, aki földijének mondotta magát, a maga dolgában és félelmén feldühödve gorombáskodott. Úgy értette, ha a bíboros öngyilkos lenne, akkor nem kellene elfogni, nem kellene neki elfognia bíborost, és szimuláns életének mindkét ábrázata sértetlen maradhatna. De ezzel kimondotta azt is, ami meggyőződése lehetett, ha nem is mondotta ki egyenesen: öngyilkosság lesz, ha nem megy el Rómába, öngyilkosság lesz, ha itthon marad, és az államvédelmiük kezére adja magát. És ha mindent őszintén meg akar vitatni magával, nem rettenhet vissza ettől a rendőri ijesztgetéstől sem, és meg kell vizsgálni a szimuláns rendőr kijelentését is és mindazt, ami emögött lappang. Az öngyilkosság nemcsak a legsúlyosabb bűn, mert az öngyilkos vét Isten teremtő joga ellen, mert hiszen az életnek és halálnak Isten az ura – hanem gyáva, emberi gyengeség is. Az öngyilkos legtöbbször valami emberi kötelessége, nehézsége, megpróbáltatása elől menekül a halálba. És kötelességét, terhet, megpróbáltatását itthagya, ráhagyja másokra. Legtöbbször legközelebb szeretteire. Ilyesmivel a bíborost csak rendőr kínálhatta. Hiszen éppen azért akar holnap reggel kimenni a Szabadság térre, hogy mutassa híveinek, testvéreinek; vállalja értük a szenvedéseket, megpróbáltatásokat, és terheket – az ávós rendőrség rabságában is. Nem akarja egyoldalúan befejezni, hanem újból akarja kezdeni áldozatával az engesztelést Egyházáért és népéért. Mert az engesztelést kötelességének tartja. És ha börtönben, internálásban ismét megkínózzák, szenvedtetik, esetleg meg is ölik, pusztulása még hangosabb üzenet lesz az engesztelésben. Ugyanakkor mindaddig, amíg élete tart a rabságban, minden napja figyelmeztet a sátán uralmára. Olyat csak a rendőrségen mondhattak, hogy a bíboros jobban tenné, ha öngyilkosságot követne el, semmint újból a rendőrök kezére adja magát.

Ők tudják, miért vélekednek így.

Személyesen ismerte, nagyra tartotta azt a katolikus miniszterelnököt, akit a rendőr emlegetett. Aki öngyilkosságával akart tanúskodni nemzete mellett. És mint hívő embert is nagyra becsülte. Értette gyötrődését is a meghasadt magyar világban. De öngyilkosságát még csak tanúvallomásnak sem tartotta, mert súlyos bűn volt. Mindig csodálkozott azon, ha eszébe jutott, hogy az öngyilkosságot el tudta követni katolikus hívő létére. Nem volt már elég lelkiereje ahhoz, hogy szembeszálljon azokkal, akik engedtek, és átálltak a végzetes oldalra? Mit használt öngyilkosságával népének? A győztes nagyhatalmak nem emlékeztek rá, mert már nem tudott szólni, elfeledték, amikor a legnagyobb szükség lett volna arra, hogy emlékeztessen. Politikában, mint a csatanapon, jelen kell lenni. Ez a szimuláns magyar, a rendőrfőhadnagy, egyetemet végzett fiatalember, és még csak a nevét sem tudja már az öngyilkos miniszterelnöknek. A bíboros a miniszterelnök öngyilkosságát nemcsak bűnnek, de vereségnek is tartotta. A sátán ellen az utolsó lélegzetvételig harcolni kell, nem elbukni. Az öngyilkosság nem más, mint a kísértő sátán győzelme afölött, akit még nem tudott legyőzni. A sátán küld az Istenhez – hívás nélkül.

Ha pedig ez a szimuláns rendőr azt akarta az öngyilkosság kínálásával tudtára adni, hogy ha a rendőrség kezére adja magát, a biztos halálba megy, azt elfogadja és vállalja is, mint – áldozatot. Áldozatot Egyházáért és népéért. És az önmagával folytatott vitában a bíboros erre azt mondja: A halál sem rettentheti vissza kötelességének teljesítésétől, ha ebben a sorsában ismeri fel kötelességét. Hiszen vállalta akár a halált is, amikor az esztergomi érseki széket elfogadta, és

elfoglalta. Tudta már akkor, hogy küzdelmet vállal a magyar Egyházért és Magyarorszáért. És a küzdelemmel együtt jár a halál is. És ma is kettős kötelessége köti ehhez a küzdelemhez, az abban alakuló ütközetekhez. És az ütközetekben vett szenvedésekhez is. Esztergomi érsek, első főpapja a magyar Egyháznak, az Isten és az ember szeretetszövetségének, de magyar prímás is, első közjogi méltósága az országnak, 1971-ben az egyetlen és első közjogi vezetője Szent István országának, a magyar szeretetközösségnek, nemzetének.

És ez a kettős kötelesség nem könnyű viselet. Amint sohasem volt könnyű azoknak, akik vállalták. A bíboros maga elé bámult, a Szabadság térre idézte elődeit, akik életükkel bizonyították, hogy akár a halál sem rettentette vissza őket a kettős kötelesség teljesítésétől. Ha a diktatúra elnevelési politikája igyekszik a magyar iskolákban feledtetni az ősokeket, mert azok már a honfoglaláskor nem követték Marxot, a bíboros nem feledhette, és most tanúként hívta elődeit. Az egyszemélyes vitában, mint már annyiszor, ma újból mondotta: két elődje a csatatéren halt meg, egyik elődjét a hatalmasok által felfogadott, idegen orvgyilkosok töre ejtette el, a másik pedig pusztító, halálos járvány betegeinek látogatása közben lett a vészes ragály áldozata. Hát nem lehetett könnyű annak az esztergomi érseknek és magyar prímásnak a halálos mérkőzése sem, aki a pápa védelmében kapott halálos sebet Anagniban. Tragikus érzésű és súlyos lehetett annak az esztergomi érseknek és magyar prímásnak halálos, hősi tusája, aki Mohács gyászmezején bukott le lováról, és akit a halálos seb népének védelmében ért a pogány ellen. Keserves lehetett annak az esztergomi érseknek és magyar prímásnak kiáltó megdöbbenése is, aki látta az ellene, és az ország függetlensége ellen felemelt török gyors, gúnyos és gyilkos villanását. Amint gyötrelmes lehetett a betegek gondozása közben szerzett kór fojtogatása is. Mindannyian a szeretetszövetség és a szeretetközösség iránti kötelességüket teljesítették. Ezek az elődei valamennyien a magyar Egyház és a magyar nép védelmében harcoltak a sátán ellenében, halálukkal az Istenért és népükért áldoztak. Követték Szent Jánost, aki szerint „azért jelent meg az Isten fia, hogy a sátán művét romokba döntse”. A bíboros élete hátralevő részét, követve elődeit, ugyanerre szánta. És tudta, ezzel Krisztus tanítását is követi. Szent Tamás szerint Krisztus „feltárta a sátánnak, törekvéseinek, országának és módszereinek igazi voltát, kiérdekelte a kegyelmeket, amelyeknek erejével a győzelem reményében felvehetjük a harcot... Azóta »evilág fejedelmének«, tudniillik a gonoszság világa fejének uralma csak látszólagos és átmeneti, aki bátran szembeszegül vele, attól gyáván elmenekül...”

És így lép majd szembe a sátán hatalmával, rendőreivel, ha úgy dönt, hogy holnap reggel átvág az úttesten a Szabadság térre.

És ez nem lesz öngyilkosság, hanem üzenet a magyar népnek, az ezeréves szeretetközösségnek, amelyben él, mint kovász a szeretetszövetség, az Egyház. Üzeni majd ezzel a tetteivel, hogy a küzdelem Magyarországon a sátán ellen nem fejeződött be, hanem folyik tovább. És ő ebben a küzdelemben velük marad, testvéreivel marad, még ha börtönben is. Üzenet lesz ez a tette a racionális vatikáni, önelégült latin diákoknak is, hogy a keleti, politikai nyitáshoz Moszkva felé semmi köze sem lehet a szeretetszövetséghez. És üzenet Moszkvának is, hogy hiába volt az ügyes taktika, a végső stratégia mindig az Istené. A világ pedig ismét meglátja Moszkva pribék-rendőreit, akik most végképp elbánnak majd a bíborossal. És a világ tudni fogja: ezek a pribék-rendőrök a sátán martalócai.

Édesapjától tanult bibelődő, gyűjtögető igazságszeretettel így vonultatta fel a bíboros a Szabadság téri ablakban könyökölve az eseményeket, előzményeket, elmélkedéseket, és a külső körülményeket is. Látni akarta az igazságot, amelyről apja mondotta, hogy szükséges, mert nincs emberség igazság nélkül. Még nem látta az igazságot, még nem döntött, de már élesen, pontosan látta a „tényvalóságot”, amelyet összegyűjtött, és amelynek birtokában most már dönteni lehet. Látta a két lehetőséget, azok következményeit, és megállapíthatta, hogy akármelyik sorsát is veszi holnap reggel magára, nehéz próba lesz, mert mindkét sorsa egyformán ígér lelki vagy testi fájdalmakat. Ha Rómába kerül, harcolni kell a racionális papdiplomatak ambíciójával, és ami a legnehezebb, a magától értetődőért, hogy az Egyház,

amely Isten és az ember szeretetszövetsége, nem lehet diplomáciai protokollnak sem tárgya, sem résztvevője. Az ima nem hivatal. És a hivatal nem imádság. Ha pedig ismét a pribék-rendőrök kezére kerül, kínzó csapásai közben kell majd bizonyítani, hogy bármi is történik vele, Istenért viszi, viseli tovább is a szeretetszövetség és a szeretetközösség védelmét. Velük is és velük szemben is azt kell majd bizonyítani, hogy az ima megfoghatatlan, mert a rendelet sohasem érheti el az imát. Még a legpribékebb rendőr bilincseléssel sem.

És míg a kettőt pászintgatta édesapja türelmével, hogy az igazság formáját megtalálja, édesanyjának látó tudománya segített. Egyszerre világosan látta a képben a két lehetőség összefüggését. És hogy mit jelent egyik a másiknak, ha a kettő közül választani fog.

Az egyik lehetősége: ha engedelmeskedik a pápa hívó szavának, elhagyja a hazáját, a népét és kimegy az országból Rómába. De ott is kötelessége marad, hogy meggyőzze a szentatyát, sőt a Vatikánt is, hogy az otthon élő magyar nép ügye, szabad hitvallása, továbbra is Róma, a pápa és a Vatikán ügye és felelőssége marad. Akármennyi püspököt is nevezzenek ki, és akármilyen egyezmény alapján. A püspökök száma nem csökkenti Róma, a pápa, és a Vatikán felelősségét Magyarorszáért és a magyar Egyházzért.

Másik lehetősége: hogy nem megy Rómába, nem fogadja el a szentatyá meghívását, hanem a rendőrség kezére adja magát holnap reggel. Ha ezt a sorsát vállalja, szenvedéseivel, akár életáldozatával is, meg kell győzze a magyar népet, hogy Isten ügye, az Egyház, a magyar nép felelőssége még az elnyomás idején is. És akárhány püspök is vonul a diktatúra elé, és bármilyen, a Vatikánnal kötött egyezményre is hivatkozzék az egyházi ügyek állami hivatala, az Isten és az ember szeretetszövetsége, az Egyház időtlen változatlanban él, ahhoz földi erővel nem nyúlhatnak, és a hívők egyéni kötelessége is időtlen és változtathatatlan: hűség az Egyházhhoz, Rómához, a szentatyához, akár a Vatikánhoz is.

Tehát ha úgy dönt, hogy holnap elmegy Rómába, akkor bármilyen nehézségek is gördülnek útjába, és ha ezért hivatali páncélját veszítené is, (amibe a teknőcök belepusztulnak, de a száműzött ember kibírja), hirdetnie kell: Róma, a pápa, a Vatikán, egyik sem feledheti, hogy Hungária ugyanúgy a pápához, Rómához és a Vatikánhoz tartozik, a nyugati kereszténységhez tartozik, annak ugyanolyan része, és gondja, mint akár Itália. Hungária ugyanúgy a római szellemkör korpuszába nőtt, tehát ugyanolyan szeretetre, igazságra és szabadságra jogosult, mint például Itália. Bármit is mondjanak Magyarország elnyomói, a keleti diktatúra hivatalnokai, Hungáriát nem lehet még protokollban sem kialakítani.

Ha pedig itthon maradna, önként vállalt pribék kegyetlenségek elviselésével bizonyítaná a magyar népnek, hogy bármilyen kegyetlen és kemény nyomással is akarják elválasztani a moszkoviták Rómától, és akarják Moszkvához kötni, a magyar ember nem adhatja fel Rómát, a szentatyát, a Vatikánt. Hungária egy évezrede a nyugati kereszténység szellemkörébe tartozik, abban született, abban nőtt fel, mint nemzet. Krisztushoz tartozott mindig, ahhoz is fog tartozni mindenkor. És az Egyház Isten és az ember szeretetszövetsége. Amely ezer éve a nemzet szeretetközösségében él.

Erről a két lehetőségről szólott a bíboros huszonhat évvel ezelőtt is azon a zord októberi napon, amikor székfoglalójában, mint esztergomi érsek és magyar prímás így tett fogadalmat kettős szolgálatára: „Róma és hazám, ti lesztek életem útmutató csillagzatai, céljai, és boldog leszek, ha ebben a gondolatban éljük életünket, és a két erénnyel megújul még a magyar föld színe, és a két erényért jutunk el az örök élet boldog révpartjára.” A bíboros elődje is, a nemzetközi elismeréssel övezett egyházjogász, akinek tudását és életét a bíboros előtte járó példának tekintette, beszélt erről a kettős magyar méltóságról. És a bíboros, mint annyiszor, most az ablakban újból idézi. „A hercegprímás kettős méltósága” mondotta elődje „mindkét vonatkozásban igen súlyos, felelősségteljes munkát jelent úgy, hogy a maga számára mintegy meg kell halnia, hogy a katolikus Egyház és a magyar haza javára élhessen és dolgozhasson.”

A kettős sors, Róma és haza tulajdonképpen egymáshoz tartoznak, ezért a kettős méltóságú esztergomi érseknek, valamint magyar prímásnak kapocsemlernek kell lenni. És ez már akkor is

súlyos felelősséget jelentett, amikor a haza és Róma egyképpen, szabadon tárult az esztergomi érsek és a magyar prímás elé. Most azonban ez a kettős felelősség gyötrővé válik, mert a diktatúra kettőbe akarja tépni Rómát és hazáját. A bíboros úgy érzi most, kapcsolattá kell legyen a szeretetszövetség, az Egyház és a szeretetközösség, a nemzet között. Akárhon is vállalja a kötés feladatát, itthon, hazájában, vagy Rómában, az Egyház örök városában. És mert a diktatúra szándéka és célja a szakítás, Magyarország eltépedése Rómától a kapcsolattá sorsa, feszített élet, vagy tépett élet lesz. Valamikor a kettős felelősség elismerése volt a kettős méltóság, ma a kettős felelősség vállalása azzal jár, hogy két kalitkát is készítenek a kapcsolattáknak. Amint a rendőr jósolta, hazájában vörös, Rómában aranykalitka várja. Az államvédelmi azzal fenyegette, ha itthon vállalja kapcsolattá sorsát a bíboros, itthon kalitkázják be, ha Rómában vállalkozik arra, hogy kettős felelősségének éljen, aranykalitkába kerül ott is.

Csak hogy őt ezzel nem ijeszthetik egyik sorsától sem, állapította meg a vitában a bíboros. A Szabadság téri csatában akármilyen briliáns is volt a moszkvai taktika, még mindig maradt két lehetősége. És akármilyen is követtek el ellene, a kapcsolattá az Isten eddig megóvta. Az igazságos és szerető Isten tette, hogy tizenöt évig szabadon dolgozhatott, olyan alkotó csendben és kényszerítő magánosságban, ami ebben a korban nem sok írónak juthatott. Tizenöt évig küldhette tájékoztató leveleit közvetlenül a római pápához, és az amerikai elnökhöz. Amit ugyanakkor senki más nem tehetett meg. És amit nem tudtak megakadályozni még a diktatúra helytartói és pribék-rendőrei sem. Bármit is tettek ellene, az Isten mindig adott erőt és időt is az erőhöz, hogy feladatát elvégezhesse. Tájékoztatását úgy Rómában, mint Washingtonban elfogadták, foglalkoztak vele, és néha részletesebb magyarázatot is kértek. És ez mind Isten csodája volt. Hiszen 1892-ben született, és holnap, amikor elhagyja a követség épületét, fél év híján nyolcvan éves lesz. A szeretet nélküli számítás ebből betegségre, öregségre, megrokkánásra, sőt halálra és temetésre is következtet. De a bíboros érzi Istennek a jóságát. Hiszen készen áll új feladatának vagy áldozatának a teljesítésére. Most majd tanúskodnia kell. Az egyház és a magyar nép mellett. És tévednek, akik azt gondolják, hogy a nyolcvan esztendő csak megrokkasztja az embert. Az öregség békés elismerése félelemnélkülivé teszi az embert. A bíboros tudja nyolcvan évét, halálra kész, senkitől sem tart, csak Teremtőjétől. Egyetlen szenvedélye van, az igazság, és egyetlen teendője: a szeretet. És ettől a kettőtől semmiféle kalitkával, fenyegetéssel, szenvedéssel vagy szíveskedéssel nem lehet eltéríteni. Igaz, a húszegynéhány nap kínzásai, a nyolcvévi, elemésztő börtön betegségei, mind kiújultak az amerikai követségen. A gumibotos pribékőrnagy veréseinek görcsei éjszakánként megrohanják, felsikoltják álmából nem egyszer. Pajzsmirigy, vérkeringés, vérnyomás, szív, gyomor, tüdővész, mind előjöttek. De mikor már úgy hitték, súlyos, gyógyíthatatlan beteg, még az áldoztatást sem engedték, akkor lehajolt hozzá az Isten és meggyógyult. Előbb hittek a követségre hozott röntgengépeknek, amelyek vérző tüdejének romlott állapotát, a kavernákat világosan megmutatták. De aztán nem hittek ugyanezeknek a röntgen gépeknek, amikor ezek azt mutatták, hogy tüdejéből a betegségnek minden nyoma elmúlt, helyesebben eltűnt. A végzetesnek hitt tüdővésznek egyetlen kavernája, nyoma sem maradt. Isten műve volt, mondta nekik a bíboros. Nem hitték. Csak hallgattak megzavarodva. Pedig röntgen géppel kimutatható csoda volt.

És ez a bíboros szerint csak azt jelentheti, és ebben a tudatban erősödik most: tizenöt év alatt a jó Isten előkészítette, most pedig holnap reggel előállítja, tehát legyen készen, mert tanúskodnia kell. Istenről, az Isten és az ember szeretetszövetségéről, az Egyházzal, de aztán a történelmi szeretetközösségről, a magyar nemzetről is, amelyben a szeretetszövetség, az Egyház él immár ezer éve.

És ezen az éjszakán a Szabadság téri ablakban könyökölve a bíboros mélyről felsóhajtó örömmel válaszolt az Istennek. Készen áll a tanúskodásra akár itt, akár ott. Ahogy Isten rendel, de készen áll. Ami, köszönettel veszi, érti, nagy ügy. Kevés embernek jutott az a kitüntetés, hogy életét így fejezheti be.

És ez fontos felismerés, és legelsősorban ez tartozik bele az igazságnak abba a képébe, amelynek alapján dönteni fog, hogy hol teljesítheti leghasznosabban feladatát, amire szánta az isteni gondviselés.

Érdekes, tizenöt évvel ezelőtt egy katona szájából hallotta ennek a hivatásnak az elrendelését. A parlament előtt hallotta, a szabadságharc legyőzetésének keserű, nehéz éjszakáján. És Isten megtartotta, úgy, ahogy ez a magyar katonaember mondotta: hivatásának.

## és a névtelen honvéd

Elkínzott, káprázó szemével a Szabadság térre néz. Látni akar.

És egyszerre, amint történni szokott, a Szabadság térre nyíló ablak keretében, mint valami képben ismét látja a végzetes éjszakát. A leveretés dermesztő, de ugyanakkor lázas éjszakáját. Újból látja azt az egyenruhás katonát, akinek sohasem tudták meg a nevét, és aki a szabadságharc didergető és vészterhes éjszakáján, míg Budapestet ágyúzták az orosz ütegek, és a szovjet tankok fenyegető morranásai már a szomszédos utcákban hördültek, megmentette az életét.

A titkára jobban emlékezett rá, de a nevét a titkára sem tudta. Sokszor jelent meg álmában. Ki lehetett? Hiába, nem tudták. Titkára szerint a parlamentben rendelték melléjük. A bíboros csak úgy emlékszik rá, hogy a parlament előtti, rohanással, suhogással és mormogással telített sötétségből lépett melléjük, hogy megmentse a bíboros életét. Igaz, akkor a miniszterelnökre hivatkozott.

Az este, a parlamenti rádiószózat után (ez 3-án történt), hazatért budai házába. Sürgős teendők várták ott is. Éjfél után jutott csak hozzá, hogy végül is ledőlhessen. Éppen csak elbódítja a fáradtság, azon nyomban mélyen alszik. Amikor felrázzák, a helyettes miniszterelnök hivatja, azonnal térjen vissza a parlamentbe. Mert a szovjet csapatok támadásra indultak Budapest ellen. Mire leért az utcára, már ágyúzták a fővárost. Az utcák sötétek, de a sötétség csupa mozgás, mindenki menekül. Pincébe, óvóhelyre. Titkára, sofőrje a kocsival tanakodnak, ajánlatos-e elindulni? De ha hívták, ott akar velük lenni a bajban is. Az ágyúzás nem állíthatja meg. A parlamentben értesül arról, hogy a Szovjet ismét nyert. Szokásos csalárdságával. A szabadságharc felső katonai vezetését tárgyalásokra csalta Tökölre, Budapesttől délre fekvő főhadiszállására. Azzal, hogy megbeszéli a magyarországi béke helyreállítását, és a szovjet csapatok kivonulását az országból. Tökölön aztán megjelent a Szovjetunió cseka-rendőrségének legfőbb tábornoka és a szabadságharc katonai vezetését egy kalap alatt elfogta. Ezután a katonai vezetéstől megfosztott, szabad Magyarország ellen Moszkva teljes nagyhatalmi, katonai fölényének bevetésével megindította az alattomban napok óta előkészített tankháborút. A bíboros a parlamentben még tudott beszélni a helyetessel, az tájékoztatta arról, hogy mi történt. De a kormány vezetőjét, a miniszterelnököt, aki a szabadságharc vezetője is volt, már nem találta a parlamentben.

Mindenki látta, védtelenek. Mivel a katonai vezetést fehér zászlóval törbeccsálták, napokig sem tudnak egységben, összefüggően védekezni. A bíboros tehát elhatározza, hogy visszamegy az érsekség budai házába, és ott várja be a következményeket. Ott néz szembe sorsával. De mire kimennek a parlament elé, kocsiját már nem találja. Eltűnt a sötétben, az ágyúzás bődülményei és a tűzben vöröslő, recsegő-robbanó becsapódások riadalma elragadta a kocsit. A titkárával arról beszélnek, hogy gyalog vágnak neki a főváros ostromlott, sötét utcáinak, de mindenképpen visszatérnek Budára. Ekkor szólalt meg mellette az ismeretlen honvéd. Eddig nem vette észre, hogy mellettük volt. A titkára úgy emlékezett rá, hogy már a parlamentben csatlakozott hozzájuk. A távollevő miniszterelnök rendeletére. A nemzeti hadsereg egyenruháját viselte, százados vagy őrnagy lehetett. Budára már nem lehet átmenni, mondotta szűkszavúan, amint a suhogó-siető sötétségben, a láthatatlan arcú emberek között álldogáltak, mert a szovjet alakulatok már elfoglalták a hidakat. A követségen, az első napok keserű izgalmi közben is megkérdezte titkárától, hogy mit tud erről a honvédtisztról, aki megmentette talán az életüket is. És akkor mondja a titkára, ő úgy emlékszik, hogy a miniszterelnök rendelte melléjük. De a bíboros erre nem tudott figyelni. Csak arra, emlékezett, amikor az ágyúzás dörgésében, és a becsapódások villanásaiban, lángolásában megszólalt mellettük. Mintha a sötétséghez tartozott volna, és abból lépett volna elő. Mindig így tudott csak rá emlékezni. És akkor mondotta, hogy a

miniszterelnök mielőtt eltávozott volna a parlament épületéből, azzal bízta meg, hogy kísérje a bíborost az amerikai követségre. A bíboros meghökkent. Mi köze neki az amerikai követséghez? – kérdezte tiltakozva is. Meglepetése tette, hogy tiltakozott. A katona rekedt, dercés hangon erre közölte a bíborossal, hogy a miniszterelnök több órával ezelőtt a bíborosnak menedékjogot kért az amerikaiaktól. És míg a bíboros megdöbbenve hallgatott, ismét sürgette őket, hogy induljanak, amíg lehet. A parlament környékét hagyják el azonnal, mert a szovjet tankalakulatok már mozgásban vannak a Lipótváros felől, és akit itt fognak el a parlamentnél, az számíthat arra, hogy egyenesen viszik a Szovjetbe. Minden különösebb kérdezősködés nélkül. Neki a bíborost az amerikai követségre kell kísérni, és ha a tankok a környező utcáig előrecsúsznak, már nem tudják a Szabadság teret sem elérni.

Emlékszik rá, hogy nem tudott válaszolni, és amikor elindultak, olyan bizonytalanul, tétován lépkedett köztük, mintha idegen városba került volna, ahol nem tudja a járást. És míg egymás mellett mentek, kétoldról mellette a titkára és ez a névtelen honvéd, akkor mondotta a katona: A magyar nép minden vezetőjét el fogják tüntetni az országból. És olyan idők következnek, amikor a népnek nem marad vezetője, akiben megbízhat. A Szovjettel megint az árulók jönnek vissza. A miniszterelnököt is elfogják, a tábornokot fehér zászlóval cseka-csapdába csalták, már a kezükben van. Ki fogják végezni őket. Nem maradnak életben sokan, az biztos. És hogy szabadon senkit sem hagynak a szabadságharc kisebb vezetői közül, az még biztosabb, állapította meg a százados vagy őrnagy éjszakai hangján.

És akkor mondotta katonai szóval, ezt a kifejezést sohasem feledheti a bíboros: a primás gondoljon a jövőre, s „tartalékolja magát” hazájának és Egyházának a szolgálatára. És mikor a követség elé értek, ahol valóban vártak már rá, mikor búcsúzott, ezzel vált el tőlük: „Ha már elveszítettük a kormányt, és nincs politikai vezetésünk, ha már elveszítettük a tábornokot és nincs hadseregünk, legalább tudjuk azt, hogy van lelki fejedelmünk.”

A követségen várták. Valaki, mondotta a nagykövet, menedéket kért a bíborosnak, már megkérdezték Washingtonot, és az elnök hozzájárulása azonnal megérkezett. Ha a követségen nem is árulták el, tudta, hogy a miniszterelnök kért menedéket. Gondoskodásával megmentette az életét.

A névtelen honvéd pedig katonai szóval mondotta neki: „tartalékolja magát”.

Csodálatos volt, ahogy ez a névtelen, magyar katona előlépett az orosz ostrom szorongató, zűrzavaros sötétjéből, amikor a bíboros maga sem tudta, hogy mit tegyen. A bíboros úgy tekinti megmenekülését a szovjet bosszútól, azt hogy eljutott a követségre, mint ennek a szörnyű kornak egyik kisebb csodáját. Amely megmentette életét. De hát nem vezette életét a mai döntéshez ennek a gyilkos kornak annyi sok, apró csodája? Isten tette.

És így is kell felismerni majd döntésében elhatározását: hálával a jó Istennek, akinek ezeket a csodatételeket köszönheti. Ezekre gondolva kell ma éjjel felismerni és elhatározni, hogyan folytathatja leghasznosabban hivatását és küldetését. Ugye, kínzásának húszegynéhány napja nem törte meg lelki ellenállását. Ugye, a kábítószeres kezelés eszméletlen mélységeiből vissza tudott emelkedni régi öntudatába és egyéniségébe. Töretlenül és sértetlenül. Elemésztő fogságából, ugye, magyar katonák szabadítják ki. És ugye, ez a katona, akinek nevét sem tudta, idevezette őt a követségre. Ahol ugye, a volt kommunista miniszterelnök kér neki időben menedéket. Isten gondját viseli azoknak a cselédeknek, akiknek még tennivalójuk van. És itt, a Szabadság téri ablakban ismét eszébe jut az ismeretlen rendőr, aki belépett cellájába, körülnézett, és csendes szóval ezt mondotta a kimerült, összetört esztergomi érseknek, Magyarország primásának és a római bíborosnak: „Atyám! Bizzék Istenben! Isten segít!”

Isten üzenete volt? A Szentlélek Isten szólhat rendőr száján is?

Honnan tudhatná? Nem lehet tudni. De úgy a névtelen honvéd, mint a névtelen rendőr szavai idetartoznak döntése elé. Beletartoznak az igazságba. A szeretet szavai voltak.



## és a szeretetsata

Különös dolog ám, tűnődik a bíboros, a szeretet szavait katona szájából hallani. De így történt. És még különösebb dolog a volt kommunista kormányelnök tettéből érezni a szeretetet, és nyerni védelmet. Aki már a veszély első órájában gondoskodik a bíboros védelméről, és az amerikai követségen menedéket biztosít neki. A szeretet csodái. A volt pártembert, a marxista politikust és a háborúviselt katonát, a nemzeti hadsereg honvédtisztjét mi más indíthatta egyképpen arra, hogy megmentse, gondoskodjanak biztonságáról? A nagy veszélyben csak a szeretet, az Isten sugallta szeretet.

A bíboros mindig is vallotta, hogy a szabad akarat nem véletlen tetteket és vak felbuzdulásokat jelent. Az emberi szellem szabad elhatározásai lelki indítékok, motívumok egyenlítődései szerint alakulnak. Ebben a két, mindenképpen különböző magyar emberben ugyanaz az elhatározás született. Tehát a motívum, az indítás közös volt, ugyanaz volt: szeretet.

A bíboros vallotta, tisztelte a szabad akaratnak ezt az alakulását. Értette is, mert már fiatalon felismerte a döntésnek ezt a folyamatát. Tizennégy éves legényke volt, amikor először találkozott olyan kérdéssel, amelyre szabad akaratából kellett válaszolni, a család irányítása nélkül. Vakációban, nyári vasárnap délután tették fel az első sorsdöntő kérdést, amelyre neki magának, egyedül és szabad akaratából kellett választ adni. És ekkor tapasztalta, saját magában látta, hogyan alakította ki választát (amely döntés is volt) a belső, gyermeki szeretet. Vasárnap délután náluk a családi gyülekezések, látogatások, az udvari tanácskozások és családi döntések ideje volt. Aznap, vasárnap is az udvaron gyűltek össze. Ott ült mindenki. Ki lócán, ki padkán, ki sámlin, ki pedig csak a lépcsőn. Kinek mi járt a családi rend szerint.

És egyre csak a diákfiút faggatták-forgatták, hogy ha már ennyit tanult (négy évet csak a városban), mondaná meg, mi is akarna lenni? A kérdésre először édesapja válaszolt a fiú helyett, és magától értetődő bizonyossággal jelentette ki, hogy természetesen katona lesz a fiú. Édesanyja pedig magának mosolyogva és belső meggyőződéssel úgy vélte, hogy pap lesz a fiúból. Ez volt az első alkalom, hogy előttük kétféle véleményen voltak szülei. Rokonok és szomszédok is üldögéltek az udvaron. A nyári vasárnap rájuk derülő, kék-arany békéjében megindult a vita, mindenki elmondta véleményét. A vége azonban mégis csak az lett, hogy újból felszólították a hallgatag legénykét, most aztán már ő nyilatkozzék, hát tulajdonképpen mi is akar lenni, katona vagy pap? Így birkózott a szombathelyi gimnazista a szabad akarat első döntésével. Amely követelésével szorongatta a kisdiaákot, aki később plébános, püspök, érsek, prímás, és bíboros lett. De ott az udvaron a család, a rokonok, a szomszédok komoly szempillantásainak kereszttüzeiben először édesapjára pillantott aggódva, aztán édesanyjára. Hogy most melyiket szomorítsa meg válaszával.

És akkor, és így érezte lelkében megéledni a belső indokot, a szeretetet, amely szabad akaratát válaszra, döntésre mozdította. Szeme megvillant, arca felderült, és bátran kívágta, hogy ő bizony katonapap lesz, mert arra határozta el magát.

És íme, szabad akaratának megfelelően az is lett: katonapap, vagy talán mégis csak papkatona. Az Isten, Krisztus, az Isten és az ember szövetségének, az Egyháznak a katonája, és a nemzet, a történelmi szeretetközösség papja.

Akkor érezte először, hogy a szabad akarat döntésének, a hirtelen kimondott gyermeki elhatározásnak a szeretet volt az indítója, motívuma pedig, hogy egyiket se szomorítsa.

És azért igazat is mondott. Katonapap lett. Olyan katona, aki szeretetért imádkozott, és olyan pap, aki szeretetért harcolt. Úgyes kibúvójáért, hogy katonapap lesz, sokszor ugratták odahaza. Pedig ha szorultságában is találta ki, mert sem édesapját, sem édesanyját nem akarta megbántani válaszával, egész papi pályáján mindig katona volt, mindig harcolt. De magának így magyarázta meg a katonapap életét: a katonapap harcol, de sohasem valami ellen, hanem mindig valamiért.

Ez volt a különbség. A világi katona az ellenség ellen, mindig valami ellen harcol. Az egyház katonája a pap pedig valamiért. És ez a valami, amiért harcol: mindig a szeretet. A világi katona kizárja magát a jövőből, mert ha veszített, vissza kell húzódnia a tegnapihoz, ha pedig győz, meg kell állni afölött, aki ellen harcolt, és akit legyőzött. A nagy hadviselők győzelme legtöbbször csatateri fertőzéssel jár, a győztest megfertőzi a legyőzött, aki felett áll, és idővel ugyanolyan lesz, mint akit legyőzött. Csak a szeretet mentesítheti a győztest attól, hogy ne kapja meg a vesztes háborús betegségeinek fertőzését a csataterén.

A bíboros sohasem harcolt senki ellen, és semmi ellen sem, hanem csak valamiért. Szeretetért, igazságért, szabadságért, Egyházért, népért, a bajba jutottakért, a tehetetlenekért, az elnyomottakért, és a szomorúakért. A szeretetért harcolt, és így sohasem kapott csatateri fertőzést. Követte Szent Jánost, aki levelében arra hívta a Krisztust követőket, hogy: „Szeretteim, szeressük egymást, mert a szeretet Istentől van, és mindenki, aki szeret, az Istentől való, és ismeri az Istent, mert az Isten szeretet.” És a szeretet tud harcolni, a szeretet nem gyengeség. Szent Pál mondja a szeretetről: a szeretet „Nem örül a gonoszságnak, öröme az igazság győzelmében leli.” Döntésébe ezért bele kell foglalni a szeretetet. Akár Rómába megy, akár rabságba, szeretettel kell töltekezni, sohasem feledheti: áldozatát szeretetből teszi és senki ellen, hanem az igazság győzelméért. Akármelyik sorsát vállalja is.

Látott a bíboros már ilyen nyílt csatát, amikor a had szeretetből támad, és szeretetből is szenved el a vereséget. A szeretet csatája volt a Szabadság téren. Innen nézte végig, a követség ablakából, és sohasem fogja elfeledni. Krisztus anyja, Mária vezette a hadat (mint a nagy időkben annyiszor), és a had, a magyar anyák, asszonyok és leányok serege volt. A Szabadság téren akkor jelent meg utoljára a magyar nép síró arcával, könnyörgő szemével és a szeretet jajgató-vijjogó hangjával: övéiért, szeretteiért kiáltva. Az anyák, asszonyok és leányok felvonulása volt ez az amerikai követség elé, ahol a szabadságharcos fiúkért, leányokért kerestek, kértek irgalmat. Akikről akkor terjedt el a hír, hogy kivégzik, vagy Szibériába viszik őket.

Mindez november 4-e után történt. Akkor már hetek óta tartottak a haragvó és háborgó munkásfelvonulások. Tüntetés tüntetés után a Szabadság téren, az amerikai követség előtt. Arra kérték Amerikát a tüntető munkások, lépjen közbe, ne engedje, hogy fiaikat, leányaikat, jóformán még gyerekeket az oroszok kivégezzék, vagy elvigyék Szibériába. Amint erről a marhavagonokból kidobált papírcédulák panaszkodtak és tanúskodtak. Minden tüntető munkáscsoport ide vonult a Szabadság térre, a szabadság bajnokhatalmának követsége elé. A szabadságharc győzelme azonban már elmúlt, a nyugati kényelemszeretet visszatért, a pribékrendőrök hulló-odvaikból előbújtak, vidéki ávosokkal meg is erősítették őket, és a munkástüntetések minden nap csúnyán, durván szétverték. És nem történt semmi, senki sem segített. Amerika sem, az ENSZ sem. A bíboros lesújtva szégyellte magát. Azt szégyellte, hogy ő is itt ül bent, ebben a biztonságos épületben, míg testvérei kint szenvednek. Siralmas napok voltak. A követségi is sápadtak, és olyan csend telepedett az épületre, mintha üres lett volna.

És akkor, a tüntetések utolsó napján az anyák, asszonyok és leányok jelentek meg a Szabadság téren. A szeretet hada volt, amely eljött tüntetni szeretteinek, gyermekeinek életéért a nagyhatalom elé. Egy délelőtt, jóformán észre sem vették, a térre torkolló utcákból és minden oldalról nagyhirtelen asszonyok, leányok fekete sorai tódultak a Szabadság térre. És egyszerre hatalmas tömeggé lesznek, szinte végtelen sorokban nyomulnak előre és torlódnak össze a követség épülete előtt. Mindenki ablaknál állt, és a bíboros pillanatokig szédülten-rémülten azt hitte, nem is a követség, hanem az ő szobájának az ablakát verik kiáltásaik türelmetlen, követelő szeretettel. Úgy tolultak a térre, a bíboros még ma is így emlékszik erre a gomolygó, fekete tengerre, mintha a Szabadság tér hatalmas, a világ emberszerető közössége elé nyitott színpad lett volna. Igen, jól emlékszik rá, a magyar anyák, asszonyok és leányok drámája ezen a szabadság-színpadon 1956. november 23-án jajdult fel. Miután az apákat, férjeket és fivéreket a pribék-rendőrök már annyiszor és olyan kegyetlenül verték szét, és verték ki az amerikai

követség előtti térről, a nyugati, keresztény szellemiségben felnevelt magyar nők azt hitték, a diktatúra a szeretet hadával, a gyászoló anyák, asszonyok és lányok seregével szemben nem fog rendőri erőszakot alkalmazni. És talán arra is gondoltak a szeretet önfeláldozásával és önámításával, hogy ha pedig megtennék a pribékek, hát csak használják ellenük is az államvédelmi fegyvereket, legalább erre a szörnyettre, amit el kell szenvedniök, a nyugati világ felfigyel, és megállítja a gyermekifjak, fiúk és leányok elhurcolását Szibériába. Ez a nap a Szabadság téren az anyai szeretet és áldozat csatanapja volt. Senki ellen, csak a gyermekeikért, akiket mindennél jobban szerettek. A fekete sorok (mindenki fekete ruhában jött erre a tüntetésre) a teret betöltő fekete tengerré nőttek. Először a követség épülete előtt torlódtak, de hamarosan végig betöltötték a hatalmas teret. És amikor ez megtörtént, akkor a sokezeres tömegben az asszonytábor közepén, védve a maguk testével a zászlót, váratlanul kibomlott a piros-fehér-zöld szín. Utána egymás után új és új zászlók virítottak a fekete tenger felett. De akkor ezek a zászlók nem is a nemzet színeit emelték magasba, a sok zászló a magyar szeretetnek három színe volt. A zászlók felemelkedésére, mind adott jelre a női sikoltozás, panaszló sírás dallamos jajgatásban tört ki. Leírhatatlan, izgalmat keltő, lelket felkavaró dallam. Ezernyi-ezer magas, asszonyhang sírt, sikoltott, hangjuk felcsapott a tér fölé, elképzelhetetlen vijjogó, jajgató riadalomként csapkodott, harsogott. Azután úgy kezdett sisteregni, és abból felkiáltva süvíteni ez a női vihar, ahogyan jajgatást sikoltani még soha, senki sem hallott. És ebből, megéredesülve, a sikoltozás dallama hördülő női ordítássá lett. Szeretetből kinövő női orkán kavargott a tér felett. A követséget ostromolta ez a gyermekeit féltő női harag. A félelem, a védekezés és követelés primitív női ordítása töltötte be a Szabadság teret. És botladozva, el-elrekedve, de aztán annál rikácsolóbb erővel felordítva, eget-földet betöltő kiáltás kavargott a fekete tenger felett: „Segítsen Amerika! Segítsen az ENSZ! Segítsen Amerika! Segítsen az ENSZ!” Az elfüggönyözött ablakból látta, példás rendben küldöttség vált ki a tengerből, és besorjáltak a követség ajtaján. Felemelt halálsápadt arcuk az anyai szeretet aggodalmát villantotta a bíboros ablaka felé. A nagykövet fogadta őket (beszélték később), átvette írásba foglalt kérésüket, hogy Amerika mentse meg gyermekeiket a végzetes és véres erőszaktól, elhurcolástól vagy akasztófától. Nem kértek semmi mást, csak annyit, hogy Amerika vegye észre gyermekeik pusztítását, kivégzését, elrablását, hogy az apák után küldik őket Szibériába, és tegyen valamit az ENSZ-ben, amivel megállíthatja gyermekeik kivégzését vagy kivitelét az országból. És amíg a küldöttség bent volt az épületben, a téren elkezdtek énekelni a „Boldogasszony anyánk”-at, és sokezer jajgató hegedűhang zengése mondotta csodálatos tisztán, szépen a Szűz Máriához kiáltó éneket.

Az ének jobban felzaklatta, mint a tüntető kiáltozás. Nem tudott megmaradni szobájában. Fel-alá futkosott a folyosókon és lépcsőkön, mert ki akart közéjük jutni. De szokatlan keménységgel visszaküldték szobájába. Az egész követségi épület forrt, megtelt izgalommal. De az ablak mellett nem maradhatott meg, ismét előjött, hogy legalább a küldöttség tagjaival engedjék beszélni. Erre aztán már vissza is kísérték szobájába, és a szoba ajtaja elé őrt is állítottak. Egy követségi tisztviselő, amerikai magyar jött be hozzá, és el-elakadó magyar beszéddel figyelmeztette, a kapott menedékjog nem engedi, hogy a tüntetők közé kimenjen, vagy akár csak a küldöttséggel is beszéljen. Még azt sem teheti, hogy a követség ablakában megmutassa magát – figyelmeztették. Úgysem segíthetne bajukon, hanem még nehezebbé tenné helyzetüket. Amikor szobájában egyedül hagyták, leült a befüggönyözött ablakhoz, és düledő-fájó szemmel, elnémulva, könnyek nélkül bámult a térre. A zokogás azonban benne fulladozott. Égető fájdalommal tépte a torkát, és mintha vaskapocs markolta volna a szívét. És sírás helyett olyan undorodó, émelygő csuklás tört ki a torkán, amelyről úgy érezte, hogy már baromi hangú és hatalmú volt. Sohasem hitte volna, hogy belőle ilyen testi megrendülés kiszakadhat.

Egy félóra telt el, és semmi sem történt. Az ének elfogyott az asszonytömeg jajgatásában. A süvöltő, mélyülő kórusokból néha egy-egy dallamos, vékony sikoltás csendült fel, amely mindig újra és újra kihördítette a tömegből a női kétségbeesés zokogó dallamát.

A rendőrség ezalatt az idő alatt férközött az asszonyosorok közé. Udvariasan, mintha csak segíteni jöttek volna, kényelmes udvariassággal, bocsánatkérő tapintattal nyomultak, mélyedtek bele a női tömegbe. A déli napsütésben nyájas-bájosan tűntek fel az egyenruhás, államvédelmi libasorok, amint mintegy tréfálózva jutottak előre a fekete tengerben a követség felé. Amikor a küldöttség tagjai kijöttek a követség épületéből felemelt karral, ami mindent jelenthetett, a sírás, sikoltozás hullámai ismét magasba csaptak, és az ordító sírás rekedten újból hömpölyögni kezdett, a magas hangú vércsesikoltások alatt.

De ekkor az államvédelmi rendőrség már a helyén volt. És beavatkozott. A tömegbe fűrődva, a gyermekeikért sikoltó női orkánt belül, a tömegben támadták meg.

Szétverték őket. Nem ment könnyen, de irgalmatlanul szétverték őket. A pribékek. A lefüggönyözött ablakon kitekintve olyan közlőből látta, mintha közöttük állt volna. Először az utcatoroklatokból zavarták el őket, és oda most már beállhattak a teherautók, amelyekről újabb és újabb rendőrosztagok ugráltak le. Azonban a követség előtt, és ahol megtorlódott a tömeg, nehezen ment felosztásuk. Olyan nagy és szoros volt a tömeg, hogy akármilyen dühvel is verték az asszonyokat, semerre sem menekülhettek. Hát álló helyükben verték őket, amíg a lábukról le nem estek. Kitépték görcsös, de erőtlen, női kezükből zászlóikat, a színeket letépték és megtaposták. A zászlók nyelét széttörték az asszonyok hátán, fején. A pribékek. Erre az asszonyok úgy védekeztek, hogy összefogóztak, egymásfelé fordultak, egymáshoz bújtak, és az ütlegeknek hátat fordítottak. Most bőszerű dühvel addig ütlegelték az összekapaszkodókat, amíg el nem engedték egymást, és a földre nem buktak. Verték, zavarták őket, de futni nem lehetett semerre sem. Még mozdulni sem lehetett a tömegben. Ha gyanútlanul nem engedik befurakodni a rendőrököt maguk közé, sohasem jutottak volna ilyen mélyen közéjük. A szakadatlan ütlegelés, verés megvadította az asszonyokat is. Nem hagyták abba a tüntetést. Mikor már majdnem kiürítették a teret, megverve, zilált hajjal, megcsupált ruhában, vérző arccal, és tépett zászlókkal visszajöttek, magasra emelt, feszült, elkínzott vagy síró, sikoltozó arccal újból berohantak a Szabadság térre. Bevert fejvel kihátráltak a tér egyik utcáján, a nyomukba rohanó rendőrök elől, és egy negyedóra múlva rettentő meduzafővel ismét visszarohtak a Szabadság térre. És amikor a rendőrök kimerülve és megzavarodva, fegyvereik boldogabb végét ütésre emelve rájuk támadtak, nem hátráltak meg, hanem jajgatva, magasra emelt vérző kézzel, fejvel, bevárták az ütést.

A bíboros a végén már kétségbeesett. Ájuló gyengeséggel leroskadt térdre az ablakban. Arca, orra, szeme, szája csupa víz volt. De egész teste is verítékben úszott, mintha kint lett volna a Szabadság téren. A világszéggyen óráig tartott. A bíboros szíve meg-megállt. Sohasem érzett arcán remegést, de akkor arcának minden idege táncolt. Sírnem tudott, de goromba, száraz zokogással hajtogatta, amiben a csukladozó fájdalom hörgő büszkeséggel keveredett: „Ez az én népem! Istenem, segítsd meg őket, eleget szenvedtek! Ez az én népem!”

A tüntetésnek akkor sem lett vége, amikor estére kiürítették teljesen a Szabadság teret. Már nem volt a téren lábön álló asszony vagy lány, csak a leütött, vagy legázolt asszonyok és leányok feküdtek a vasszínű szürkületben. Alaktalan fekete csomók a tér aszfaltján. De a nyitott ablakon át még mindig hallgatta, ha mind messzebből és messzebből is, de még mindig hallhatta felreppenő, visszaforduló, vijjogó vércse hangjait a sikoltozó és jajgató asszonyoknak és leányoknak. Akkor már nem vonaglott könnytelen zokogásban a bíboros arca. Érezte, hogy arca súlyos és merev, mint a kő. Mert büszkeség töltötte el.

Megrendítő hősiesség volt a szeretet csatája a rendőrséggel.

Vérbeborult, tönkrevert szeme előtt, amely újból fájdalmasan fordult ki meredt állapotában gödréből, mint az Andrassy úti verések után, most kezdtek káprázni és táncolni a lángoló kis napkorongok, és színes négyszögek, meg a villogó, ismerős, tüzes mértani ábrák. A szégyen és büszkeség láza és émelygése volt.

Tudta, az asszonyok és leányok szeretettüntetése hozzá is szólt. A Szabadság tér tüntető magyar női hozzá is sikoltottak, süvítettek és ordítottak segítségért. De nem tudott közéjük menni. Menedékének foglya volt. Sohasem feledheti a szeretet ütközetét.

És döntése előtt sem feledheti. A döntésébe ezt is bele kell számítani. Döntésében erről is tanúságot kell tenni.

A Szabadság téri szeretetcsatáról sohasem lehet megfeledkezni. Minden döntésébe beletartozik.

## és az agapé

A bíboros sokszor gondol erre a szeretetsatára a Szabadság téren. A bíboros úgy érezte, brutális korának e véres példáiig leegyszerűsített összeütközését látta: az egyik oldalon csak az anyai szeretet áldozatvállalása, a másik oldalon csak a sátáni hatalom szörnyősége. A magyar anyák oldalán nem volt egy szikra hatalom sem, amint a hatalom oldalán nem volt egy szikra szeretet sem. És azóta azt is kimondotta magának, amikor a sokféle demokráciáról olvasott, a nemzeti demokráciáról, a liberális demokráciáról, az agrárdemokráciáról, a szociáldemokráciáról, a központi demokráciáról, ahogy a népi demokráciát nevezik (amely már diktatúrát jelent), hogy mindegyik az elsőtől az utolsóig csak részlet, és ezért hazug, hamis meghatározás. Egyetlen igazi, teljes demokrácia van, az óhajtott egyenjogúság és egyenlő elbírálás kifejezésére: az édesanyák demokráciája. Az anyák szeretetsatája óta látja ezt így, és bizonyos benne, hogy helyesen látja. A mai világ elfeledkezett Máriáról, az Isten anyjáról, akit így köszöntött az angyal: „Üdvözlégy, kegyelemmel teljes! Veled van az Úr!” Mária mindenkinél közelebb áll Istenhez, a nyugati és keleti anyák szinte egymással versengve zengik Szűz Mária dicséretét. Méltóságban minden teremtményt felülmúl, még az angyalokat is. Édesanya. Bizonyára ott állt a Szabadság téren is. Az édesanyák demokráciája Mária demokráciája, hiszen ott állott fiának keresztjénél is, „Jézus látta, hogy ott áll anyja és szeretett tanítványa, így szólt anyjához: »Asszony, nézd a fiad!«” És talán ez az anyák demokráciájának a parancsa, amit az Üdvözítő az emberiségre hagyott. Mert csak az az egyetlen demokrácia, amelyet egyenlő szeretet tölt el: az anyák demokráciája. Minden ember anyjának a szeretetében egyenlően a legkedvesebb, a legokosabb és a legszebb. Akit, egyetlen egy gyermeket sem illethet kevesebb jog, mint a másikat.

A szeretet-csatára emlékezve a bíboros megfogadja magában, hogy akármelyik sorsát is vállalja döntésével: végeredményben szeretetsatát vállal döntésében. És akármilyen keserűséget is keltsen fel benne a döntés fontolgatása, különösen az igazság megrajzolása, azt amire elszánja magát, harag, keserűség nélkül, szeretettel kell végrehajtania. A döntésnek megfelelő döntő lépést, akármire is fordul holnap, miután kilépett a követség ajtaján, Szent Pál lelkiességével kell megtenni. Az ígéből sugárzó, és az áldozatra indító szeretettel. Akár Róma felé fordul reggel, akár Budapest felé, Krisztus szeretetével tegye. Tizenöt év jelkép-élet és jelképvégzet után nem hagyhatja el menedékét, csak megrendíthetetlen igazságérzettel és szeretetérzéssel. Az Üdvözítő által földre hozott szeretettel kell a Vatikánban küzdeni Rómáért, vagy Budapesten a pribékrendőrség kezén Magyarorszáért. És mindkét helyen az igazságért. A szeretetsata tetszett Istennek, mert a szeretetért folyt.

Szent Pál mondja, hogy sokfélék a karizmák, de a legmagasztosabb kegyelmi adomány a szeretet. Ha szeretet nincs (ezt nem szabad felednie, akár Róma, akár hazája felé fordul holnap), még a karizmák is veszélyeztethetik a titokzatos Test egységét. Ez történhetne vele is akár Rómában, akár Budapesten is szeretet nélkül.

Az Egyház főerénye a szeretet. Hiszen az Egyház az Isten és az ember szeretetszövetsége. Belátta és vallotta, hatalmas a szeretet ereje. Mégis, ha szeretetről volt szó, mindig büntudat is bántotta. Így igaz. Mert van egyfajta szeretet, amelyben mindig gyenge volt, szinte vétkes. Kétféle szeretet él az emberben. Az egyik a benső szeretet, a másik a külső, az udvarló szeretet, az emberi illendőség dolga. A benső, a lelki szeretet mozgatja a világot, a külső, az udvarló szeretet mozgatja a hiúságot. Szükséges mind a kettő? – ez régi vitája a bíborosnak önmagával. Igen, szükséges, korholta önmagát a bíboros, mert az ember nemcsak lelki életet él, hanem társas életet is. És a társas élethez a hiúságok játékos, cserebere életéhez szükség van az udvarló, a hiúságos szeretetre is. A bíborost mindig bántotta az a tudat, hogy benne csak az egyik szeretet

van meg, a benső, a lelki élethez kellő szeretet, de a másik, a hiúságos szeretet nincs meg kellőképpen.

Pedig az udvarló, a hiúságos szeretet szükséges a társas életben, hogy azzal elnyerje a másik ember tetszését, azon keresztül a bizalmát. És kiváltsa belőle maga iránt a másiktól ugyanezt az udvarló, hiúságos szeretetet. Amely a társas élet sima folytatásához kellő, mert a másik emberben is, de ebben az emberben is valami előnyös és kedves történik vele. Míg anélkül a hiúságos szeretet, az udvarló, néha hízelgő szeretet nélkül a társas élet elkomorodik, elszigetelődik, félreértések, haragok, ellenérzések, idegenkedések keletkeznek – semmiért.

És a bíboros tudta magáról, hogy a hiúságos szeretetben mindig is hibás volt. Nem tudta ezt a hiúságos szeretetet kellőképpen kifejezni arcában, első mozdulatában, ha valakivel találkozott, vagy ha valakivel hivatása kapcsolatba hozta. Ez mások szemével nézve úgy tűnt, mintha nem is tartott volna igényt a társas élet hiúságos szeretetére, úgy is mondhatták: barátságára.

Ami, a bíboros tudta legjobban, nem volt igaz. És ami sokszor bántotta is. Ha az ő magatartásából is következett, indult ki. Mindig is bántotta a bíborost az a tudat, hogy ez az arcán tükröző, hiúságos szeretet nem volt elég erős benne. Az ő hibája volt. Nem tagadhatta.

Az a szeretet azonban, amely lelkét eltöltötte és áthatotta, a benső szeretet életreszólóan erős volt benne és teljes. Ez a benne munkálkodó szeretet, a benső szeretet az „agapé” volt, ahogy a Bibliában nevezték, amely csak adni akart, ajándékozni, másokat megsegíteni, boldogsághoz juttatni, de anélkül hogy ezt kimutatta volna, és mindenképpen anélkül, hogy ezért valaha is azoktól, akiknek adott, akiken segített, akiket szeretett, barátságot vagy a viszonzás mutatását várta volna. Közönséges nyelven szólva, ha nem is tökéletes meghatározással, a bíboros nem tudott magának barátokat szerezni. Ha mindent meg is tett a másik emberért, ha mindenét oda is adta a másik emberért, ezt nem tudta értésére adni, és semmiképpen sem tudta kifejezésre juttatni azért, hogy érte hálát, kedvességet, esetleg barátságot is kapjon. Mert nem is várt a szeretetért viszonzást. A bíboros azért volt bajban a hiúságos szeretettel, mert úgy érezte, ez másfajta szeretet, mint az „agapé”, az áldozó szeretet. Amely a szeretetért semmit sem kér, még csak nem is vár. Mert a szeretet csak adni akar. A bíboros sokszor úgy érezte magában, ha ezért aztán meg is róttá önmagát, hogy a hiúságos szeretet, az udvarló szeretet (akár hízelgés is), nem is szeretet, hanem olyan számítással kevert udvariasság, amely üres társadalmi funkció, mint például a köszönés. Semmi köze a szeretethez.

Egyszer ezért a hiányosságáért rá is mondták, hogy parasztgóg van benne. Ez azzal kezdődött, hogy lapja, amelyet evangelizációs eszköznek maga alapított, szerkesztett és terjesztett, a megyei főispántól pénzbeli támogatást kapott. Amint ez a két világháború között szokásos volt. A főispán kapott a kormánytól (pontosabban a miniszterelnökség sajtóosztályától) egy nagyobb summát, és azt a megyében a kormánytámogató lapok között szétosztotta. Új főispán volt, régi család sarja, arisztokrata, politikai gavallér, és ennél fogva rátarti is egy kicsit. Akivel azonban neki, mint plébánosnak addig soha semmi baja sem volt, szépen elfértek egymás mellett a városban. Hiszen éppen ezért akarta a főispán a laptulajdonos plébánost is részeltetni a támogatásból. De ezt a sajtószubvenciót (így nevezték hivatalos nyelven) nem fogadhatta el. Lapját semmiképpen sem akarta a napi politikába beleártani. Mikor a nyolcszáz pengőt megkapta, azonnal vette a kalapját és a pénzt, és vitte a főispánhoz, a megyeházára. Vissza akarta adni a „szubvenciót”. De azt is megmondotta az elámult politikusnak, hogy nem helyesli ezt a közpénz osztogatást, pazarlásnak tartja, mert szerinte csak azt a lapot érdemes szubvencionálni, amelyet sokan olvasnak, de annak viszont nincs támogatásra szüksége. A fiatal főispán vagy gyakorlatlan ember volt, vagy rossz politikus (talán mindkettő), nem vette vissza tőle a pénzt, és a vidéki „plébános úr”-nak csípős hivatali kihívással azt mondta, ezt a pénzt pedig ő nem veszi vissza, mert a miniszterelnökség, a sajtófőnök küldötte, és ha a „plébános úrnak” emiatt, sőt ez ellen bármi panasza vagy megjegyzése lenne, menjen fel csak szépen ő maga Budára, ott egyenesen a Sándor-palotába, és mindezt adja elő személyesen a sajtófőnöknek, aki majd visszaveheti tőle a szubvenciót, ha elfogadja a „plébános úr”

jótanácsát... És azzal ajánlotta magát. Az audienciának vége volt. A válasz pedig kurta, merev és ügyetlen volt.

Ez a „plébános úr” azonban nem restellte, hanem megfogadta, amit a főispán ajánlott, és tényleg felment Budára. És ott is egyenesen a miniszterelnökségre, a Sándor-palotába, ahol bejelentette magát a sajtófőnöknél, aki azonnal fogadta. És amikor szemben állt a sajtófőnökkel (mert a nyájas és udvarias kínálásra nem volt hajlandó leülni), letette elébe az asztalra a nyolcszáz pengőt, és megkérdezte, ki kérte a pénzt, hogy mer neki pénzt küldeni, amikor nem kérte?

A kis jelenet nagy feltűnést keltett, maga a sajtófőnök mesélte mindenfelé. Láta a főispán arcán, amikor legközelebb találkoztak, hogy szívja a fogát, csinos orrot kaphatott. De hogy is hihette volna a főispán, hogy ez a „plébános úr” megfogadja ajánlását, és valóban felutazik Budára, ott egyenesen elmegy a Sándor-palotába, és leteszi a sajtófőnök asztalára a szubvenciót. És ekkor mondotta mérgében és a maga társaságában a főispán, hogy ez parasztgóg volt.

Ami, tudta a „plébános úr” jól, mind csak azért történt így, mert nem értett a hiúságos szeretet kifejezéséhez. Azt is nagyon jól tudta, mit és hogyan kellett volna tenni ezzel a pénzzel. Nem felháborodással, hanem nevetve kellett volna beállítani a főispánhoz a megyeházára, hogy: „Kedves cimborám, visszahoztam ezt a kis pénzmagot, oszd ki a többi között, én nem kérek belőle.” Utána ittak volna egy kupicával a hivatali élet ízesítőjéből, és egész életükben jó pajtások lettek volna.

De az erre való, komázó hajlandóság mindig hiányzott belőle. És ezt a behízsgáló, hiúságos, társadalmi szeretetet sohasem tudta megtenni és mutatni. És ha így nézi a dolgot (visszatekintve arra, ahogy történt), meg kell állapítsa, lehet, hogy a fiatal arisztokrata főispánnak igaza volt. Már abban, hogy amit tett, paraszti ügy volt. De akkor sem engedheti meg, és magában sem, hogy ez góg lett volna.

Szülőházában a szeretet lélekben őrzött és érzett ügye volt mindenkinek. Úgy tartották, hogy minél kevesebbet hivalkodnak vele, annál szebbé válik. A szeretet lélekből érlelődő és értetődő dolog volt, azért senki sem várt vagy kívánt viszonzásul barátságot. A hűgait, akik néha kedveskedve sündörögtek édesanyjuk köténye mellett, tréfásan, de azért tanító célzattal is „hízeglő”-nek mondták, amitől elszégyellhették magukat. Lehet, hogy ez paraszti ügy volt, de hogy megmondhatatlanul szép volt, és hogy nem volt ebben egy csipetnyi góg sem, az is bizonyos. Ez ugyanaz a szeretet volt, mint amire megilletődve annyiszor gondol vissza: soha, egész életében egyetlen egyszer sem látta, hogy édesapja vagy édesanyja a másik iránti szeretetét előttük, a gyerekek előtt egy szóval, mozdulattal, akár kézsímítással is elárulta volna. Pedig úgy szerették egymást, hogy nemcsak éltek egymásért, hanem egymásért haltak is. Bolondság lenne erre azt mondani, hogy ez góg volt. Szeretet volt, lehet, hogy paraszti, de lélekbeli. És semmi esetre sem góg.

Az iskolában sem tudta arcán tükrözni a barátkozó, hiúságos szeretetet. És ez abból kérkedett így, hogy amikor falujukból felkerült a városi iskolába, a gimnáziumba, első nap rádöbbsent, hogy mennyivel kevesebbet tud, mint osztálytársai. Nagyrészt középosztályból kikerült fiúkkal ült együtt a gimnázium padjaiban. És bizony nap-nap után értette, sok minden olyasmit tudnak társai, amiről ő még csak nem is hallott. Azt is értette, mindezt azért tudják, mert ezekről a dolgokról (meg neki ismeretlen szavakkal) már otthon sokat beszélgettek. Az óvatosság tette zárkózottá a faluról felkerült kisdiaákat. Szorosan, mindenfelé becsukódott, mert szégyellte, és nem akarta, hogy kiléssék falusi tudatlanságát. De mire a gimnázium nyolc osztályát elvégezte köztük-velük, megfordult a helyzet. Tudásból fölébekerekedett mindnek. Mikor búcsúztak a gimnázium elvégzése után, az egyik osztálytársa nevetve mondtotta: „Tudom, hogy nyolc évig haragudtál rám, de azt ma sem tudom elképzelni, hogy miért? Lássuk be, nincs értelme ennek az okatlan ellenségeskedésnek.”

De amikor ő sohasem hitte, sohasem érezte, hogy ellenségeskedett volna ezzel a társával. Lehetett azonban mindebben valami igazság is azért. A bíboros ma már tudja, érti. Ahogy a jobb



társaságban mondogatták a régi világban, talán „parasztság” volt. De nem parasztgőg. Benne kellett valami hibának lenni: arcával nem tudta nyájas-kedvesen tükrözni a szeretetet, amely pedig benne élt, és hatott. Ezért tarthatták később is túl komolynak, néha komornak is. Ez volt a hibája. Arca merev volt, és ebből azt hitték, hogy kemény is. „Kemény, mint a gránit”, szellemeskedtek Rómában „de olyan kellemetlen is, mint a gránit...” Persze az eszükbe sem jutott a vatikáni szellemeskedőknek, hogy a magyar bíborosnak ez a látszólagos keménysége és a benső szeretet kimutatását akadályozó külső merevsége elsősorban a bíborosnak fájdalmas.

Azt is tapasztalta, hogy a hízelgő előkelőségek legtöbbje nem sokat vesződik ezzel a merevséggel, és a másokat udvarló, komázó, hiúságos barátkozást hivatalban, társaságban, sőt politikában is könnyedén és szélesen tükrözi. A nehéz időkben is könnyebben fordultak új irányokba. Az egymásból ellő diktatúrák elképesztő fordulataiban, a beálló új helyzetekben közülük sokan tudtak barátkozni máról-holnapra. Ezzel a hiúságos, udvarló szeretettel könnyebben követték a változót, és nem törődve az erkölcsi kérdésekkel, a hiúságos szeretet könnyedén hajolt a változó felé. Nem egyszer látta, hogy ha kellett, sarkon is fordultak. Ugyanakkor azt is látta a bíboros, hogy paraszt és munkásszármazású papjai már nem engedtek a diktatúráknak ilyen könnyen. Egyhelyben maradtak mereven és súlyosan: a diktatúráknak sem fenyegetése, sem kecsegtetése nem mozdította ki őket vállalt helyükről. Inkább magukat törték össze, de nem meggyőződésüket. Parasztgőg? Lehet. Hiszen a parasztember merev és nehézkes. Súlyos, nem könnyed. Nem hajlékony és semmiesetre sem udvarol. Ha már muszáj, inkább alázatos, amiben érteni lehet a fenntartást.

A bíboros az „agapé”-t, az áldozó szeretetet tartotta igazi szeretetnek, amelyről a Biblia beszél. Olyan szeretet, amely ad, ajándékoz, ha kell mindenét odaadja, feláldozza felebarátjáért, de nem tudja ezt sem udvarlasként, barátkozó fontoskodás és finomkodás között tenni, és semmiesetre sem teszi azért, mintha hálát várna, viszontszolgálatot kívánna azért, amit az „agapé” ad vagy tesz. Magában a bíboros csak az „agapé”-t tartotta szeretetnek, a hiúságos szeretetet önmagán is gúnyolódva és az „agapé” nagyságával szemben csak „purparlé” (társalgó) szeretetnek csúfolta. De ha „agapé”-nak tartotta a szeretetet és az udvarló, hiúságos komázást „purparlé” szeretetnek is csúfolta magában, mindamellettt ebben a társadalmi nehézkességben, hogy a közömbös és üres találkozások során nem tudta a purparlé-szeretetet tükrözni, hibásnak érezte magát a bíboros.

És ha erre gondolt, mind azzal serkentette magát, hogy ugyan nem szólhat egy szót sem a komor idők ellen, amelyben él, hiszen a Szentlélek jól látja ezt a nehézkességét, és csak a rossz s gonosz idők miatt küldötte őt, ezzel a hibájával püspököknek.

De most, döntése előtt számíton rá, hogy ez a merevsége mégis súlyosabb teher lesz, mint eddig volt. Ha Rómába megy, ilyen tükör nélküli arccal, amely a rávillantott „purparlé-szeretetet” nem tudja majd a latinkedvű, racionális, könnyedén udvarias diákpapok között azonnal visszatükrözni, nehezen fog barátságot és ebből következően megértést kelteni maga iránt. És ha Budapesten marad, és az államvédelmi rendőrök kezére adja magát, ezzel az elutasító merevséggel arcán elkerülhetetlenül kihívja maga ellen ismét a pribékek dühét és indulatát. És összetörik.

Azonban a Szentlélek Isten látja a lelkében lévő „agapé” szeretetet, ha arca nem is viseli magán az udvarias purparlé-szeretet tükrét. És ezért, ebben bizakodva, ha a hiúságos szeretet híján is érkezik (akármelyik) vállalt sorsának kapujába, a Szentlélek Istenben bizakodva, és Szent Pállal szólva így köszönt majd be új sorsába:

*„Balgaság mondani, de mondom én méginkább,  
Hiszen többet fáradtam, többször voltam börtönben,  
Módfelett sok verésben volt részem,  
Sokszor forogtam halálveszélyben,  
A zsidóktól öt ízben kaptam egy híján negyvenet...*

*Háromszor megbotoztak, egyszer megköveztek...*

És majd így folytathatja beköszöntőjét, akárhová is megy, Rómába vagy a Szabadság térre: „Az igazság ellen nem tehetünk semmit, csak az igazságért.”

Ezt is Szent Pál mondotta, és parancsolta az Egyháznak. Otthon, inasodó, gimnazista korában nem a pajtásokkal szeretett kalandozni, hanem édesapjával, édesanyjával szeretett lenni, hogy beszédeiket hallgathassa. Mert a falusi életben nem volt külön beszélgető ideje a gyerekeknek, hanem ha hallgatni akarta a szülők mondanivalóit, akkor oda kellett melléjük állni a munkába, és a segítség fáradalmaiért járt ki jutalomként a beszélgetés. Ha édesanyjával akart beszélgetni, vállalni kellett a munkát mellette a baromfiudvarban, az állatok körül, a gyümölcszedésben, vagy a krumpli ültetésben. Ha édesapját akarta meghallgatni, akkor hajnalban felült a kocsira, kiment vele a mezőre vagy a szőlőbe. És míg ott serénykedett a keze alatt, hallgathatta beszédét, amely ilyenkor megindult a szófukar gazdából.

Édesapja az igazság embere volt. Előbb bíró, aztán közgyám, aztán meg egyházközségi és iskolaszéki elnök. Mindenütt az igazságot kereste, és ha nekilelkesezett munka közben a beszédnek, akkor is az igazságra intette a fiát. És visszatekintve azokra az évekre, amikor a hívást érteni kezdte, látja, az igazság benne felkeltett vágya, szomja és lelkesedése hívta Krisztus szolgálatába is. Édesapja annyiszor mondogatta előtte, hogy ma is hallja: minden ember az igazságot keresi, nincs is emberség igazság nélkül. Ma már jobban érti édesapját, mint akkor csikóésszel. Ma már tudja, édesapja akkor szeretet helyett mondott emberséget. Mert a földtúró, szántó-vető, meg szőlőjében bibelődő embernek lelki ügye volt a szeretet, amit ki sem mondott, annyira benső ügynek, szemérmes érzésnek tartotta. Így hát azt mondotta szeretet helyett, hogy emberség. És igaza is volt. Hatvanöt év után is, a bíboros ma is, öreg fejjel is ráhagyja: bizony, a szeretet meg emberség. Akkor hát édesapja nagy igazságot beszélt nyáron a mezőn, télidőben a lószerszám varrogatása közben, míg a bíboros a fonalat szurkozta: nincs szeretet igazság nélkül. Ma már a bíboros meg is meri fordítani a tételt: igazság sincs szeretet nélkül.

És szeminarista korában már látta az igazság és szeretet kapcsolatát is a szabadsággal. Követő elszántsággal olvasta Szent Pál leveleiben az erre vonatkozó sorokat. És minél jobban elsötétítették a világot a diktatúrák korszakos és erőszakos tettei, a bíboros annál többször morzsolgatta magában (megbeszéléseken, konferenciák, gyűlések és beszédek előtt, vagy hivatalos megjelenések alkalmával) azt a verset, amit Jézus urunk mondott el a názáreti zsinagógában, Izajás próféta, a próféták evangélistájának könyvéből. A vers, egy évezreden átívelve ma is világossággal és üzenettel szól. A szeretet és igazság verse így szól:

*„Az Úr lelke van rajtam, mert fölként engem.  
Elküldött, hogy örömhírt vigyek a szegényeknek,  
s hirdessem a foglyoknak a szabadulást,  
a vakoknak meg a látást,  
hogy felszabadítsam az elnyomottakat,  
és hirdessem: elérkezett az Úr esztendeje.”*

Értette a bíboros, hogy az erős lelkű próféta, a Szentlélek Isten szószólója az Egyház hivatásáról beszél, amikor a társadalmi életben szabadító igazságot és szeretetet követel. A prófétával egybehangzó Szent Pál levele is, amelyet a korintusiaknak írt. Ma is bizonyosan így írta:

„Ne húzzatok egy igát a hitetlenekkel. Mi köze az igazságnak a sötétséghez? Hogyan hozható össze Krisztus Beliállal? Vagy mi köze a hívőknek a hitetlenekhez? Hogyan fér össze Isten temploma a bálványokkal. Már pedig ti az élő Isten temploma vagytok...”

A bíboros megkönnyebbülve, majdnem megvidámodva morzsolja most is a szent szavakat. Igen, ezzel töltkezik majd a lelke holnap, amikor elindul vagy Róma vagy a rabság felé. Hiszen

igazság és szeretet van mindkét üzenetben. Szeretet és igazság a foglyok iránt, az elnyomottak iránt, és azok iránt is, akik ma nem látnak, mert még vakok. És Beliál itt pusztít ma is, pusztít és felemelték az új kor bálványait is, hogy az embereket a templomból eltereljék a modern kor bálványai, a diktatúrák felé.

Első dolga könyörgés legyen Istenhez, hogy holnap reggel, mikor kilép a követség kapuján, és döntése szerint vállalja sorsát, előtte az igazság és mögötte a szeretet haladjon. Sem a szeretetből, sem az igazságból nem szabad engednie, még akkor sem, ha bilincsbe verik, és még akkor sem, ha lehasítják hátáról, mint a földöncsúszó, lassú járású teknőc hátáról páncélját. Mert azt a száműzött ember kibírja. Míg a teknőc belepusztul.

Akármelyik sorsát is vállalja, követni fogja Szent Péter utasítását:

„Mert az az Isten akarata, hogy tetteitekkel némítsátok el az ostoba emberek tudatlanságát. Szabad emberek vagytok, de nem arra való a szabadságotok, hogy a gonoszság takarójának használjátok, hanem mint Isten szolgálói, úgy éljeteK vele.”

Erre készítette az Isten, hogy eddig megtartotta szabad embernek.

A bíboros tudta, akárhogy is dönt, a pásztorok főpásztorát, a pápák pápáját, aki az Isten és az ember szeretetszövetségét beállította a világ történelmébe, Szent Pétert fogja követni. A szabadság nem lehet a gonoszság takarója, hanem úgy kell élni vele, mint Isten szolgálójának.

Szeretettel és igazsággal.

## és a lángok nélküli fényesség

A bíboros most újból arra gondolt, hogy miket fognak mondani róla a diktatúra hivatásos hírterjesztői, ha holnap reggel beül a fekete kocsiba és Rómába megy. Gúnyosan és az irigység csíráját keltegetve hivatkoznak majd arra testvérei között, hogy ugye, miután 15 évig evett-ivott, lazsált az amerikai követségen, most hogy onnan kitették, tovább kergeti a maga kegyes kényelmét, és Rómába pályázott el, ahol élete végéig mint bíborost aranykalitkában tartják majd. Hiába, urak a papok. Na, ugyan a híres bíborost többé nem látjátok Magyarországon, de még csak hallani sem fogtok róla. Ez sem a híveivel törődött, hanem csak a stallummal...

Ismerte ellenfeleit a bíboros. Az nem lesz elegendő terveiknek, ha elüldözik a hazájából, meg is kell gyűlöltetni testvéreivel. És ha úgy dönt, hogy itthon marad, és vállalja a beszédes szenvedést, akár az életáldozatot is a rabságban? Mit idéz elő azzal, ha szenvedéseinek híre, esetleg pusztulásának a híre kijut a börtönfalak közül? Ezt is a szeretet figyelmével kell vizsgálni. Mert a szeretet messzibb lát az ember szeménél, és talán más oldalról is látja, amit tenni készül.

Ha Rómába megy, a diktatúra igyekszik majd ezért meggyűlöltetni még a híveivel is, akik vállalták az életet a hazában. De ha ittmarad, nem ad alkalmat ezzel is haragra és gyűlöletre, ami a sátánnak két eszköze?

Ezt a kérdést is meg kell vizsgálni.

Mert, emlékezteti magát nehéz szívvel, nem keltett a szabadságharc leverése 56 után haragot és gyűlöletet? Ugye, milyen harag és gyűlölet keletkezett 56 után! És nemcsak a magyar szabadságot letipró moszkvai tankok ellen, hanem a Nyugat ellen is. Szinte eltaszította a magyar népet a Nyugattól. Ha a pribék-rendőrök kezébe kerül, ha a követség elől újból elviszik az Andrassy útra, ha bezárják, internálják, ha eltemetik, ez nem erősíteni fogja a magyar népben a szeretetet, hanem a felbőszítő igazságtalanság minden-mindegy-már meghasonlást okozhat bennük, ami a megüresedő lelkeket szeretetnélkülivé teheti.

A bíboros nem akar semmiképpen sem haragot, gyűlöletet kelteni a magyar népben. Úgy gondolja, jó lesz ezen a kérdésen végigmenni, nehogy áldozatával az ellenkezőjét érje el annak, mint amire törekszik. A kérdés, amit meg kell vizsgálni: vajon ha feláldozza magát a pribék-rendőrök kezén, a szeretetet erősíti meg a magyar népben, vagy ezzel éppenséggel olyan tettet enged elkövetni magán, amely elűzi a szívekből a még megmaradt szeretetet is.

Mert nem az ő sorsa fontos, vitatkozik magával a bíboros, öreg embernek könnyű áldozat a halál. Nem sok időt, sem sok tennivalót, és nem sok szeretetet veszít. A bíboros úgy érzi, neki is ez lenne a legkönnyebb megoldás, megadás a halálnak a börtönben, rabságban. De mit kelt fel ezzel a magyar népben? Ez a kérdés. Származhat abból szeretet, ha meghozza a hitvalló végső áldozatát? Jöhet szeretet halálból? Nem is halálból, hanem gyilkosságból.

A pusztulás börtönben a bíborosnak már nem lenne nehéz. De azt nehéz elviselni, amit ezzel a magyar lelkekben felkelt. Első: gyűlölet a pribék-rendőrség ellen. És nem is csak a pribék-rendőrség ellen. Mert lehet-e a gyűlöletet szabályozni, és csak egy irányban tartani? És vajon maradhat-e egy szikra igazság is a gyűlöletben? A bíboros nem hiheti. Visszatér gondolatban az 56-os példára. A magyar népben a keserű harag és gyűlölet 56 után nemcsak a Szovjetunió bitó-és marhavagon megoldása, kegyetlensége ellen forrt; a lelkéből a fájdalom, háborgás átcsapott a másik oldalra is, és a Nyugat ellen is lázadt; a Nyugat tehetetlensége, tétlensége ellen is háborgott a magyarokban a harag és a gyűlölet.

És ez jó példa. Világosan látja ebben a példában a bíboros, hogy ugyanez lehet a magyar nép véleménye, fájdalma, haragja, és gyűlölete, ha megadja magát a pribék-rendőrségnek, és feláldozza életét. Igen, még ha az Egyházért és a magyar népért is áldozza. Vagy még inkább mert azért áldozta. 56-ban a hitetlenkedő kérdés az volt: hogyan tűrhette azt a Nyugat, amit a

Szovjet művelt Magyarországon? A példa jó, mert most meg majd azt kérdezik azok, akik a bíborost szeretik: hogyan tűrhette ezt a Budapesttel tárgyalató Róma?

56-ban is Moszkva volt a gonosztevő. De utána mindjárt a Nyugat volt a bűnös, amiért eltúrta a gonosztettet. Most pontosan így történnék. Börtönhaláláért ugyan Moszkva lenne felelős közvetlenül, de közvetve a Vatikán. És most ez lenne a haragos kérdés: hogyan fogadhatja ezt el Moszkvától az Egyház? A szabadságharc vezetőit ugyan Moszkva követelésére végezték ki, de hangzott a vád: hogyan tűrhette el ezt a Nyugat? És harag, megvetés és gyűlölet maradt a keserűség helyén. Ha a bíboros a pribék-rendőrség kezére kerül, Moszkva tette: ha elpusztul a börtönben, Moszkva tette, igaz. De ugyanúgy, mint a szabadságharc után, most is következnek a kérdés: hogyan tűrhette el ezt a pápa? És a kihülő keserűség helyén erre a kérdésre és válaszként csak harag, megvetés és gyűlölködés marad a lelkekben. És a magyarok előtt, papjai és hívei előtt, de akár a nemkatolikusok előtt is különös megvilágításba kerülne a Vatikán és Moszkva tárgyaló kapcsolata és annak elő- és félegyezményei, önfeláldozása vagy akár halálhíre is hiába kiált a nyugati világ közvéleményéhez, hogy figyeljenek arra, ami Magyarországon az Egyházzal és a néppel történik, ha ő, a bíboros közben éppen halálos áldozatával bizonyította be, igaz, amit a diktatúra hirdet: Róma ma már nem más, mint reakcionárius, teológiai fogalom. Amely annyira gyenge, hogy engedi, püspökei a diktatúra állami hivatalával közösködjének, ügyködjének, míg a prímást, az esztergomi érseket a diktatúra rendőrei nemcsak rabságban tarthatják, hanem el is pusztíthatják a rabságban. A bíboros éppen halálával bizonyítaná a közember előtt, hogy a Vatikánban már teljesen elegendőnek találják a Magyarországon engedélyezett sekrestye-rezervációt. És az ilyen halál után éppen a leghűségesebbek közül ki akar majd ehhez a katolikus rezervációhoz tartozni? Tehát Moszkva így is elérné célját. Amihez a végső lökést éppen az ő áldozata adná meg.

És vitája önmagával itt lett verítékeztetően nehéz. Róma vagy rabság? Mit követel az igazság? És mit követel a szeretet? Forrón imádkozott, mert a sötétség falai vették körül. A Szentlélek Istenhez imádkozott gyötrődve és könyörögve, szenvedélyesen felkiáltva kétségeiből. Elsüllyedtem, és nem látok! – hajtogatta. A világosság kegyelméért könyörgött. Hogy döntése látó legyen. Nem akarja, hogy a harag, a gyűlölet és a hitelenség kezére játsszon döntésével. Akármi is történt vele, nem hathat benne a már minden-mindegy harag keserűsége és kártevése. Nem akarja, hogy áldozatából bármiképpen is ilyen fordulat következhesek. Az Egyházért akar áldozatot hozni, Krisztus rejtélyes testéért, az Isten és az ember szeretetszövetségéért, amely a nemzet szeretetközösségében él már ezer éve Magyarországon. Azért imádkozott, hogy a Szentlélek Isten világosítsa meg, miképpen tehetné meg azt, amit hivatása, küldetésadta kötelessége megtenni. De csak szeretettel, szeretetért és szeretetben.

Azonban a sötétség falai nem tágultak. Még csak világosság sem szűrődött közéjük. Tudatlanságának foglya maradt, a világosság nem gyúlt ki benne.

És akkor azért imádkozott forrón, hogy láthassa még egyszer népét. Nézhesse népét, mert akkor talán meglátja az útmutatást, hogy hogyan kellene most cselekedni értük, amikor sorsa megfordul? Sorsválasztó szorongásában olyan vergődve imádkozott a Szentlélek Istenhez, hogy fájó, káprázó szeme előtt ismét felszikkasztak megaláztatásának, megveretésének, testi és lelki gyötrelmeinek ismerős kis napkorongjai, színes négyezői, és izzó, mértani ábrái. Körültáncolják a sötét szobában. Szeme újból, ugyanúgy dagad és fáj, mint a huszonegynéhány nap végén. Imájában követni akarja az Olajfák hegyén vergődő Jézus imáját. A hit és az Istenre hagyatkozó bizalom elmondhatja vele: Isten mindent megtehet, de ne úgy legyen, ahogy ő maga akarja, hanem ahogy Isten akarja.

A szolgálat és az áldozat ereje lelohadt benne, és egyszerre vergődő, magábaroskadt, vénült, gyengeségében elárvult, keserű öregember lett, akinek siratni való erőtlenség zokogott megkeskenyedett, szorító mellkasában. Ha a segítség hatalmas, kinyújtott és fénylő tenyérként nem lesz felette, hiábavaló minden viaskodása önmagával, senkije sem maradt, ereje sem maradt, semmire sem juthat, vénülvén lehanyatlak, haszontalanul, hivatását sem végezhetvén,

elbukik. És szinte feljajdulva hívta népét. Hogy tanúskodjanak mellette. Nagy a tanúságuk értéke, mert a világon legárvább népet – megpróbáltatása, szétszabdalása, elnyomatása kedvessé tette az Isten előtt. A Szabadság tér ablakában könyörögve hívta őket, hogy jöjjenek. Jöjjenek ezen az éjszakán mindazok, akik között élt, akiket ismert, akikért cselekedett, vagy imádkozott, akikért szenvedett, akiken eddig még nem tudott segíteni, és akik ugyanúgy szenvednek, mint ő. Tanúskodjanak a Szentlélek nem égő, hanem fénylő világosságáért.

És miként ez börtönében, de itt a Szabadság tér ablakában is már sokszor megtörtént, amikor a zsoldár benső, kiénekelhetetlenül szép, gondolati dallamával jajgatta, dalolta, hívta a népét, vibráló szemében a megveretés kis fénylő napkorongjai, színes négyyszögei és villanó más mértani ábrái között kibomlott, és az ablakot betöltötte a tanító és tanúsító látomás. Megindultak feléje gomolygó sorokban a magyar népek.

Így látta:

Előbb az éjszakai, vasszínű árnyékban lévő Szabadság térre tódultak. Az utcatorkokokban tűntek fel, és onnan vonultak a térre. Mint a szeretetszóra asszonyosorai, résztvevői. Mert ezek a sorok is a szeretet sorai voltak. Érte jöttek, egymással jöttek, szeretetből jöttek és szeretetért jöttek. De igazságért is. Előbb csak a családok jöttek. Egymásba kapaszkodva a közeli jöttek. A túlélés szívós, egymást támogató, véreshomlokú és verítékes hátú soraiban jöttek, szeretetre és igazságra szomjasan, családi láncolatokban jöttek. Jöttek és jöttek. És mind feléje jött, kitárulkozva, sebeiket, nyomorúságukat mutatva, amitől egyszerre nehéz, szakadásig nyomorult lett a szíve. Jött a falusi bíró családja, de jöttek a falujabeliek is mind! Milyen sötét, zúzott az arcuk. De mind érte, miatta jöttek. Aztán a szombathelyiek jöttek, diákpajtásai, jöttek tanárai, kispap-társai és elöljárói. És a felsőbatyiak jöttek, ünneplőben jöttek, de jaj! az ünneplő kopott, megöregedett, és szép deliségük is tépett. De jöttek és jöttek. Aztán megduzzadtak a sorok, mert jöttek a zalaegerszegiek, a veszprémiek, az esztergomiak. Jaj, sokat már nem ismert meg. Jöttek a szabadságharc budapesti magyarjai, büszkén viselték sebeiket, és fényes homlokukon a haláljegyet. Köztük voltak, felismerte őket, a katonák, akik kiszabadították, és ezért kivégezték őket. És most már az áradó, magyar nép betöltötte az egész teret, országszéles volt az emberfolyam. Ragyogni kezdett minden, mert mellében forrón, zubogó vérárammal minden öröm és büszkeség lett. Jöttek és jöttek. Megállás nélkül jöttek. Jöttek a pozsonyiak, és a csallóköziek, a Vág, a Nyitra és a Garam-menti magyarok. De jött Kassa, Ungvár és Munkács. És utána mindjárt a kalotaszegiek jöttek, a művelkedett Kolozsvár is jött. És csodálatos biztonsággal ismerte meg őket, nem is a viseletükről, hanem a gondolataikról, mert hallotta a gondolataikat is. Jöttek a székelyek, a szabadkaiakkal és a szerémségiekkel, a neki oly kedves muraköziakkal és a szomszéd őrsegiek is vonultak, Kismartonra és Németújvárral. Még az amerikai magyarokat is látta, és sereghajtóknak a száműzötteket, akikkel tengerentúli és európai útjain találkozott.

Jöttek. Hívására jöttek, miatta jöttek, érte jöttek. Tulajdonképpen mindannyian kitágult, szegény, sokat vérző, tönkrevert szemébe jöttek. És fájó szeme olyan súlyos lett fejében, olyan feszülten dagadó verítékező homloka alatt, hogy felkiáltott: „Irgalmas Isten, mennyi szépség és gazdagság ez a nemzet! Te teremtetted őket, ne engedd, hogy széttépvén halálra adják ezt a népet!” És amint felkiáltott értük, megenyhült szemének a feszítése és nyomása. Most hozzájuk szólt, testvéreihez. Úgy szólt, amint még életében sohasem beszélt testvéreivel. Szent Pál szavait mondta: „örömmel szenvedek értetek, és testemben kiegészítem, ami Krisztus szenvedéséből hiányzik, testének, az Egyháznak javára. Ennek lettem szolgája abból az isteni hivatásból, amelyet értetek kaptam, hogy az Isten szavát egészen érvényre juttassam... Szeretném, ha tudnátok, mennyit küzdök értetek és mindazokért, akik személyesen nem is ismernek.”

És míg a látomás tartott, megszületett benne a gondolat. A bíboros aztán ezt a gondolatot imádkozta gyötrődve, szenvedélyesen könyörögve: „Isten, hogyan lehet, hogy ennek a népnek a tehetsége, testi-lelki szépsége, hűsége, lelki gazdagsága és érted áldozott szenvedése, szentjei és alkotói nem nyerték el a nagyvilág szeretetét? Hogy lehet, hogy amikor életének és erejének

évszázadait hite állhatatosságának adta, mert a keresztény Nyugat békéjéért harcolt a keleti pogányság ellen, hogy lehet, hogy a kereszténység most, hogy a harc végén a keleti pogányság hadizsákmánya, martaléka lett, kereszténytelenül magára hagyta? Hogyan lehet, hogy szomszédai, akiket országába befogadott, amikor a zsarnoki fenyegetések, inségek és nélkülözések elűzték őket szülőhelyükről, és hontalanná lettek, ezért nem szeretettel és igazsággal fizettek, hanem az álnok szomszéd összeesküvő és rabló, hódító vágyával. Hogyan lehet, hogy amikor 56-ban a magát forradalmárnak játszó sátán álarcát letépte, és bátran megmutatta, hogy éppenséggel a sátán ellen kell a szabadságharc, akkor a szabad nyugati, keresztény világ úgy vélte, engedni kell, hadd verje el a sátán zsarnoki étvágyát Magyarországon? Hogyan történhetett? A bíboros édesapjától, a falusi bírótól tanulta, és ez élő tanítás volt, nincs szeretet igazság nélkül. Miért nem nyeri el évszázadokig a magyar nép igazsága a világ szeretetét? Hiszen másfél évszázadig saját testével védte a kereszténységet a keleti pogány támadásai ellen. Befogadta a szomszédnépek üldözötteit. 56-ban a szabad világ ellenségét leleplezte. A bíboros népe ezer éven át, ha kellett, életével, halálával bizonyította, mi az igazság. Mindannyiszor, ahányszor sorsa erre szólította. Sohasem hátrált, sohasem kötött a gonosszal kibúvó és cinkosan cinikus békét. Sohasem küzdött csak magáért, szabadságküzdemeinek eredményeiben mindenkivel osztozott. Miért nem fogadják szeretetükbe mégsem igazságát? Édesapja a falusi bíró tanította: nincs emberség igazság nélkül. A magyar nép embersége krisztusi, igazsága történelmi.

És, a bíboros így következtetett, fordítva is áll a tétel, amit édesapja tanított, hogy nincsen igazság szeretet nélkül. Ha nincs szeretet, nem fogadják el az igazságot. A magyar népet nem szeretik a nyugati világban, és ezért nem fogadják el igazságát.

A bíboros itt felocsúdott imádkozó gondolataiból. Világosság villant benne.

Hogy is volt? Igen, nincs igazság szeretet nélkül. Igazságot nem lehet hirdetni szeretet nélkül? Mert az igazságot sem fogadják el szeretet nélkül. Nincs megértés szeretet nélkül. A másik igazságát az ember nem fogadja el szeretet nélkül. A magyar nép igazságát sem fogadhatják el még Rómában sem, ha nem ismerik meg, és nem szeretik meg a magyar népet. Lám: a régi pápa, aki nunciusként Budapesten járt, megismerte, megszerette a magyar népet, és egész életében elismerte igazságát is.

És mert a Nyugaton nem ismerik, nem szerethetik meg a magyar népet, vállalt küldetését a nyugat védelmében, és megszámlálhatatlanul adott áldozatát Krisztusért. Ellenségei pedig izgatással, rágalmazással, szívós hamisítással tagadják történelmét, tépik szét, roncsolják szülő és népi testét, korbácsolják fel ellene a nemzetközi ellenérzést, sőt ha kell, a többi nép gyűlöletét is.

És könnyen tehetik, ezt tanulta tizenöt év alatt a bíboros az amerikai könyvtárban. A magyar nemzet Európában testvértelen. Nyelvét nem értik, irodalmát elrejtik. Történelmi önértetét sokallják, és neveltségessé teszik. Tehetségét furcsállják, de ahol lehet, lopkodják is, hogy kisebbítsék. Sajátos életformáját gúnyolják, és ahol lehet, hivalkodónak tüntetik. Valóságos csoda, hogy ez a nép ezer évig megmaradhatott a Kárpát-medencében. Isten tette, mert a magyar nép hitvalló nép volt. De ezért a megmaradásért áldozni kellett. Ezeréves áldozat volt a megmaradás ára. A bíboros a Szabadság térre pillantó, legnehezebb éjszakáján, amikor a Szentlélek Isten világosságáért imádkozik, megnyugvással emlegeti magában, hogy mindig is vallotta ezt. És mindig büszkén sorolta fel, hogy a hitvalló népnek küldött püspökök elsői miképpen vették ki részüket az ezredévi áldozathozatalból, amely biztosítéka volt a megmaradásnak. 1948 novemberében, amikor már nem volt sok idő hátra a tortúrákig, amikor már tudta, hogy a közelítő és bekerítő pribék-rendőrség előbb vagy utóbb, de bizonyosan elhurcolja, hivatkozott is erre. Szózatában így hívta fel a magyarok figyelmét a főpapi áldozatra: „Nyugodtan nézem a mesterségesen felkorbácsolts hullámokat. Azon a helyen, ahol nem pártok, de az apostoli Szentszék kegyéből és bizalmából állok, a tajtékzó hullámok nem szokatlanok. A történelem változatos. Két elődöm a harctéren esett el. Kettőt összes javaiktól konfiskálással

fosztottak meg. Vitéz Jánost fogságba vetették, Martinuzzi a hatalmasoktól felfogadott orvgyilkosok kezétől esett el. Pázmányt, a legnagyobbat, száműzték. Károly Ambrus a betegek látogatása közepette a valóban pusztító ragály áldozata lett. Elődeim közül senki sem állott annyira eszközök híjával, mint én. Annyi célzatosan megszótt, százszor megcáfolt, de konokul tovább hirdetett valótlanág nem tájékozott mind a hetvennyolc elődöm körül, mint körülöttem. Állok Istenért, Egyházért, Hazáért, mert ezt a kötelességet rója rám a nagyvilágon legárvább népem történelmi szolgálata. Nemzetem szenvedése mellett a magam sorsa nem fontos.”

Ez az emlékezés, míg visszhangozta benne utolsó szózatát, amelyet érseki székéből elhurcoltatása előtt még elmondhatott, most olyan bánatot keltett fel benne, amely keserűvé tette. Mert ez az emlékezés arra is figyelmeztette, hogy a lusta, még a szeretetre is elkényelmesedett keresztény közvéleményben, a nyugaton ugyan kevesen emlékeznek erre, sokan még csak nem is tudnak róluk. Elfeledik a magyarokat. A börtönévek sorvasztó pusztulásában, aztán az ablak-élet tizenöt évi figyelésében kétoldalról tanulta meg, hogy a nyugatiak nem emlékeznek, minduntalan emlékeztetni kell őket. Ha holnap reggel kilépve a követség menedékéből, vállalná a maga végső áldozatát, a rabsorsot, és az abból előbb vagy utóbb, de bizonyosan bekövetkező rabhalált az államvédelem kezén, vajon ezzel felkeltené a nyugati kényelemszeretetben, morális tunyaságban a magyar áldozatok iránt az érdeklődést? Amely magyar áldozatok sorát éppen ezzel az önként vállalt vértanú halállal kívánná befejezni. Hiszen még az érdekesebb, és izgalmasabb világpolitikai áldozatra sem emlékeznek, ha magyar. Lám, itt van a Nyugat előtt a magyar miniszterelnök öngyilkos életáldozata! Biz’ ennél kiáltóbb módon egyetlen hatalomban lévő kormányfő sem tiltakozott a diktatúra ellen, amely népét a világháborúba befogta. Még az ellendiktatúra sem engedi ma emlegetni. Akikhez pedig a miniszterelnök tartozónak vallotta magát, a nyugati, angolszáz világ is kényelmesen elfeledte, amikor emlékezni kellett volna rá. És a szimuláns államvédelmi már a nevét sem tudja.

Igaz, a miniszterelnök öngyilkos lett. Élete öngyilkos odadobásával hiába tiltakozott. Amikor erre emlékeztetni kellett volna a nyugatiakat és keletieket, már nem volt jelen. A hálátlanságot kényszerítő, keserves emlékeztetőt, mint minden öngyilkos, a miniszterelnök is másokra hagyta. De a mások, mikor emlékeztetni kellett volna – már nem voltak.

Gondolataiban itt egyszerre megzökkent a bíboros. És nem juthatott tovább. Mert, ugye, ismét láthatja, amit magában mindig is vallott, hogy az öngyilkosság nemcsak riadt menekülés a küldetés vagy hivatás parancsa elől, de súlyos bűn is. Az életet Isten adja, Isten veheti csak el, az Isten jogát pedig nem lehet büntetlenül eltulajdonítani. Ez az igazság. És csak az államvédelmi rendőr istentelen gondolkozásából telhetett, hogy a bíborosnak is öngyilkosságot ajánlott. Már pedig senki sem futhat Istenhez az Isten hívása nélkül.

És, íme: figyelje csak!... A bíboros gondolatai megtorpantak, zavarodottan kavarognak ennél a kérdésnél. Tisztán lát? Figyelnie kell erre a kérdésre. Mert ha holnap reggel az államvédelmi rendőrség kezére adja magát – nem lesz mégis igaza az államvédelmi rendőrnek? Nem lesz az olyan, mint valami közvetett öngyilkosság? Ha vértanú sorsra is ajánlja halálát a rendőrök kezén, nem lesz az olyan, mintha az államvédelmi pribékek kezén szánt szándékkal a biztos halálra adná magát? Hiszen ezek a pribékek gyilkos fegyverszámba mennek, mint az öngyilkos pisztolya. Nem lesz ez is öngyilkosság? Mert, ugye a vértanúság szenvedéseit ő már elviselte, de abból csodák során kiszabadította az Úr. És ha a vértanú sorsból, amit 48-ban nem önként vállalt, megmentette az Úr, nem teheté másért, hanem csak azért, hogy hitvalló apostola legyen azoknak a magyaroknak, akiket mindenki elhagyott, amikor pedig a magyar Egyház, az Isten és a magyarok szeretetszövetsége csak a magyar nép szeretetközösségében tud élni és tanítani. Apostoli feladatát tehát az Egyház és a nemzet védelmében kell teljesítse.

És vajon ki lépne a helyébe, és ki vállalná az elhagyott lelkek fejedelmének küldetését és feladatát, ha a diktatúra ismét négy fal közt gyilkolhatná akár internálással, akár börtönben. Ki vállalná és viselné utána az elhagyott lelkek fejedelemségét, amely egyrészt szembe fordul a diktatúrával, de másrészt a vasfüggöny felett Rómához kapcsolja az elfelejtett magyar



lelkeket. A közvetlen, vagy közvetett öngyilkossággal hozott áldozat hiábavalóságát (bűnből származik), mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az öngyilkos a neki jutott, megkeseredő küldetést vagy hivatást másokra hagyja, mint az öngyilkos magyar miniszterelnök, olyanokra, akik az öngyilkosság elkövetése után már sehol sincsenek, elpusztulnak vagy eltűnnek maguk is.

Megtorpant, tipródó gondolatai között új kérdéssel találja szemben magát a bíboros: A halálba futamodás lehet csak öngyilkosság, vagy öngyilkosság lesz az is, amikor valaki fejfel fut a hivatás vagy küldetés követelésének? És akkor is annak számít, döbben belé a kétség, ha életének szándékos szétzúzásával Egyházának, szülőnépének hitére, igazságára és kétségbeejtő pusztulására akarja felhívni a nagyvilág figyelmét?

Hiszen börtönében és jelkép-életében, -végzetében huszonhárom év alatt megtanulta, ma ez lenne a legfontosabb. Hogy a Nyugat érdeklődése, felháborodó figyelme, jóakarata feltámadjon ismét, és a magyar nép felé forduljon. Hogy a magyar nép életét megrontó és vérért kiontó sebeket észrevegyék, és a krisztusi szeretet nevében megálljt kiáltanak a nemzet sebesítésének és rontásának. A diktatúra nem azért akar koegzisztenciát, mert nem érdekli a nyugati világ közvéleménye. Ha nem is politikai, de tudományos és gazdasági okok kényszerítik a diktatúrát közeledésre. A magyar szabadságharc, de általában a magyar kérdés elfeledése tehát egyáltalán nem különleges budapesti, hanem summás moszkvai érdek. És a bíboros nagyon jól tudja, a magyar kérdés újbóli felvetésével sok mindenre rá lehetne kényszeríteni a keleti impériumot. Ha a jótékony feledésnek határozott feltételei lennének nyugati oldalról.

De Moszkva jól ismeri a Nyugat gyengéit is. A szabadságharc emlékét, a széttépett magyar nép ügyét ha nem lehet elfeledtetni, el kell rágalmazni, be kell szennyezni, hogy senkinek se legyen kedve hozzányúlani. Még csak emlékeztetni sem. Ezért nemcsak a bíborost, hanem népét is célzatosan szőtt, százszor is megcáfolt, de konokul tovább hirdetett hazugságok rágalmai veszik körül. És nem a bíboros sorsa, élete a fontos, hanem szülőnépéé. Amerikai ablakéletének tizenöt éve alatt szinte minden nap megtalálta, felfedezte a szemé elé jutó lapokban, folyóiratokban a magyarelles rágcsálók ezt a szakadatlan, alattomos pusztítását. Ahogy tőle tellett, küzdött is ellene. Két fóruma is volt, ahol rámutathatott erre, ahol szólhatott ez ellen. Egyik Róma volt, a másik Washington. Amikor holnap kilép a követség kitárt ajtaján, küzdelmének egyik fórumát, az amerikaiakat (kényszerítve) végképp elveszíti. Többé nem tájékoztathatja az amerikai fővárost. Már csak Róma marad. És ha az államvédelmi kezére adja magát, hogy vértanú sorsával hívja fel Magyarországot sorsára a nyugati figyelmet, Rómát is elveszíti (önként). És aztán lesz-e valaki, aki majd Rómából szóljon a világhoz? A magyar emberért a hazugságfogó rágcsálók ellen.

Pedig érdeke az egyháznak is, hogy az igazságért szóljon valaki Közép-Európában. Mert a rágalmak, a valótlanosságok, a népirtás betegségéből sohasem szeretet, hanem gyűlölet nő a népekben egymás ellen; az új háborúk indulata. Csak az igazság teszi lehetővé – a másik hazájának, tudásának, jellemének, hivatásának felismerése és elismerése – a nemzeteket és embereket békítő, krisztusi szeretet eljövételét. És a szeretettel bekövetkező békét, amely a szeretet igazsága lenne.

És ha majd a bíboros már nem szól sem Washingtonból, sem Rómából az elnyomott, vasfüggöny mögé zárt, megnémított rabnemzet védelmében, helyette ki teszi? És akkor majd, ha a bíboros nem szólhat a magyar népért sem az amerikai követségről, sem Rómából, ha már nem könyöröghet a magyar lelkekért, tényleg bekövetkezik, amiről 48-ban, utolsó szójában beszélt: a magyar nép lesz a világ legárvább népe, mert egyetlen védője, lelki fejedelme is elnémult. Talán a földkereken szétszórta száműzöttek szerteszét, külön hangzó sok sikoltó hangja kiált egy ideig mindenfelől érette, de ki forrasztja majd a lélek állhatatos egységébe a földrészekkel elválasztott kisebb-nagyobb magyar csoportokat?

Bizony, jól látta a rájuk következő nehéz időket a magyar szabadságharc miniszterelnöke, a volt párttag, amikor a magyar bíborosnak az amerikai követségen menedéket kért. És bizony ezt a veszélyt mondotta katonai, nyers egyenességgel, a leveretés helyzetének komor felismerésével

a névtelen honvédtiszt, aki az orosz tanktámadás végzetes éjszakáján arra kérte, hogy „tartalékolja magát”. Jól látta a nemzet újabb lefejeztetésének elkerülhetetlen katasztrófáját, amikor az ország vezetését már addig is több ízben elpusztították. Bizony jól mondotta, ez a névtelen magyar november 4-re virradó éjszakán, a szabadságharc elleni orosz támadás éjszakáján, a nemzeti, újabb pusztulás megállíthatatlan kezdetén, hogy amikor már más vezetés nem marad, a bíboros maradjon meg a nemzetnek, és szóljon a magyar népért, mint annak lelki fejedelme.

És az imának ebben a gondolati fordulatában végre kigyúlt a bíboros feje felett és mint védelmező tenyér borította be: a lángok nélküli fényesség. A Szentlélek Isten világossága.

A bíboros imája: kétségeivel való gyötrődése, magánosságának szenvedélyes kiáltása, lehetőségeinek látomásos vizsgálata eljutott a Szentlélek Istenhez.

És elnyerte a Szentlélek karizmáját: a világosságot.

A földi lángok nélküli fényességet a döntéshez.

Felismerte a sátán kísértő veszélyét a Szabadság téren. Amely holnap reggel hurkot vethet lába elé. De most már látta világosan, mire kell holnap ügyelni. Amikor annyi idő után kiléphet a követség ajtaján.

Holnap reggel a Szabadság téren majd ott áll mindenki. De a kísértő is jelen lesz. Ott lesznek a „hármak”. Amerika nagykövete. A Vatikán monsignorjai. És Moszkva államvédelmi rendőrei.

És ott áll mellettük a nagy kísértő, a sátán is. Mert eddig nem sikerült semmiféle tortúrával, kártevésel, de az idő próbáival sem sikerült a bíboros útját, életét összezavarni, eltéveszteni. De holnap (így vagy úgy) le akar számolni a menedékét elhagyó, az élet tágasságába kilépő bíborossal. Talán éppen a szeretetlenség és igazságtalanság keltette lemondásban szeretné elejteni, amely éppenséggel a haragos önfeláldozással léphet az elébevetett hurokba.

Csakhogy a bíboros a rábocsátott, a lángok nélküli fényesség világosságában meglátta ezt az önön indulataival elébevetett hurkot. A bíboros most már világosan látja, hogy két lehetősége van ugyan, Budapest vagy Róma, de csak egyetlen egy hivatása. Csak az elnyert szent kenet indíthatja ki holnap reggel a követség tárt ajtaján. Bármilyen keserűség és bánat, igen, akár méltatlankodó harag is fojtogatja a torkát, a bíboros látja, tudja, nem vállalhat 1971-ben sem mást, csak elődeinek immár ezeréves, magyar, sőt időtlen, papi hivatását, a magyar szeretetszövetség és szeretetközösség lelki fejedelmének sorsát, kötelességét és feladatát.

Ma éjjel, a tenyérként rábocsátkozó fényességben, az éleslátás és időbepillantás kegyelmét nyerte el (mint édesanyja, akit látónak mondtak, mert nem lehetett neki hazudni). És ebben a láttató fényességben mint a pára a nap melegében, eltűnt a szeretetlenség, igazságtalanság, a mellőzöttség és az elfeledettség keserűsége, akár indulata is, mert most világosan látta, az Úr nem mellőzte, nem feledte, hanem csodák során megtartotta, megóvta, valósággal tartalékolta hivatásának feladatára.

A sátán diktátorai tervszerűen megszerkesztett kétségbeesésbe akarják taszítani a magyar Egyházat, az Isten és ember szeretetszövetségének nyáját, a magyar nemzet szeretetközösségének népét. Mivel már senki sem maradt, aki hozzájuk, nevükben és értük szóljon. Csak egyedül a bíboros maradt atyjuk, vigasztalójuk, szószólójuk, jó pásztoruk. Csak a lelki fejedelem, akit szolgálatukra örökké kötő szent kenettel küldött az Úr. És a sátán, miként diktátorai, brilliáns a rosszban. Ha a lelki fejedelmet beléptethetik a harag és az indulat hurkába, eltüntethetik vagy elnémíthatják, szóval bekalitkázhatják. Úgy hiszi a sátán, utána könnyen beletaszíthatják a kétségbeesésbe a magyar Egyház nyáját, a magyar nemzet népét, amikor is, a kétségbeesésben már nem kell a szeretet és az igazság sem, nem kell az élet, a család, a gyermek sem, a haladás sem, még talán a jövő sem. Ami célja a kísértésnek.

De a lángok nélküli fényesség megmutatta élesen, a mában és a jövőben is, hogy ezt a lelki fejedelem hivatása nem engedheti. A lelki fejedelem hivatása a szeretet és az igazság hirdetése úgy Budapesten, mint Rómában. A legszörnyűbb szeretetlenség és igazságtalanság közepette is, és a diktatúra fenyegetése közben is a szeretet és az igazság óhajtására kell biztatni a magyar

nyáját és népet: Budapesten. Beszédben, írásban, áldozatban de példában is. De ugyanígy, beszédben, írásban, példában és áldozatban is, a magyar nép és nyáj iránti szeretetre, igazságra kell hívni a nagyvilágot: Rómában. Mert a magyart széttépték, megalázták, porlasztják. A legszörnyűbb szeretetlenséggel és igazságtalansággal.

Szeretet-adta testvériség Krisztusban és igazság-adta szabadság minden magyarnak. És minden ember testvériségét Róma tanítja, és minden magyarok szabadságát Budapesten a moszkovita diktatúra tagadja.

A bíboros kérdése: hová-merre induljon holnap reggel? Melyik sorsát vállalja: Rómát vagy Budapestet?

De – el lehet-e a kettőt egyáltalán választani egymástól? A Krisztusban kapott, szeretet-adta testvériséget a minden magyarok igazságadta szabadságától? Amikor a krisztusi testvériség szeretete követeli a minden magyarok szabadságának igazát, és a teljes, osztatlan nemzet szabadsága kívánja minden ember Krisztusban nyert testvériségét. Krisztus szeretete követeli a magyar nép szabadságát, és a magyar nép igazsága kiált Krisztus testvériségéért.

Lehet-e, szabad-e a kettőt egymástól elválasztani? De hiszen már a bíboros apja, az egyszerű és célszerű falusi bírósági írást kimondotta, hogy nincs emberiség igazság nélkül! És ezt úgy értette hogy igazság sincs szeretet nélkül.

A bíboros pedig apjától következtette, hogy az igazság szeretet és szabadság.

Amint a szeretet tulajdonképpen igazság és szabadság. A szabadság viszont igazság és szeretet. És a bíboros most már látja, a kettő egy, elválaszthatatlanul egy. Mert a kettő együtt teszi testestől-lelkestől szabaddá az embert. Az igazság és a szeretet. A két sors: Róma és Budapest, tehát egy.

## „Tegyétek fel az üdvösség sisakját és ragadjátok meg a lélek kardját”

Szürkül már, amikor az ima irama és árama csendesedik benne. Döntött. Felismerte, elhatározta, és meghatározta, mi a feladata. Hogy mi történik vele, az nem fontos. A fontos az, hogy 1971-ben is felismerte kötelességét. Amit teljesíteni fog.

Átrendezte dolgozószobáját, ahol eddig, a vasárnapokat kivéve, misézett. Vasárnap mindig az előcsarnokban mondott misét, mert a vasárnapi misére mindig sokan jöttek a többi követségről, különösen az olasz és a francia követségről. De ma, az utolsó reggel átrendezte szobáját. Ma a misét a kitárt ablak, a Szabadság tér felé mondja.

Amikor a reggeli misére összegyűltek követségi hívei, látja, nemcsak azok jelentek meg a szobájában, akik eddig résztvettek a reggeli misén, hanem mindenki. Azok is, akik nem voltak katolikusok. És a követségiégek aggódva pillantottak egymásra. A bíboros arcában az éles ráncok még mélyebbek voltak, mint eddig és a szeme vérekes, gyulladással. A misére összegyűltek között ott szorong már az olasz monsignor is; a magyar monsignor pedig ministrál. A nagykövet azon tűnődik, hogy megkérdezze-e a bíborost, jól érzi-e magát? De aztán elutasítja magától a bökdöső gondolatot, mert ugyan mit is tenne, ha a bíboros azt válaszolná, hogy bizony nem érzi jól magát. De később meg is nyugszik a nagykövet. A misemondó bíboros arcáról annyi erő és bizonyosság sugárzik, hangja oly érces, a nagy csendben annyi erő emelkedik belőle, hogy fellélegzik a nagykövet. Senki sem tulajdonít különösebb jelentőséget annak, hogy másként állnak, ülnek a kis szobában, mint máskor. Csak a magyar monsignor szürkül el horpadt arcában, mert a kitárt ablakról tudja, ezt a misét a bíboros a Szabadság térnek, a fővárosnak és a magyar népnek mondja. És amíg a Szabadság tér reggeli, magyar lármája körbefut a nyitott ablakú, követségi szobában, a magyar monsignorban zokogás hördül, rekedt hangja meggyengül. A bíboros magyar nyelven kezdi a misét. Amikor pedig a szentleckéhez ér, különös részt olvas fel. Szent Pál efezusiaknak írott leveléből olvas. Előbb magyarul, aztán angolul:

„...erősödjetek meg az Úrban, az ő mindenható erejéből, öltsetek fel az Isten fegyverzetét, hogy a sátán cselvetéseinek ellenállhassatok. Nem annyira a vér és a test ellen kell küzdenünk, hanem a fejedelemségek, a hatalmasságok, ennek a sötét világnak kormányzói és az égi magasságoknak gonosz szellemei ellen. Ezért öltsetek fel az Istennek teljes fegyverzetét, hogy a gonosz napon ellenállhassatok, és mindent legyőzve megtarthassátok állásaitokat. Így készüljétek fel: csatoljátok derekatokra az igazság övét, öltsetek magatokra a megigazulás páncélját, sarunak meg a készséget viseljétek a békesség evangéliumának hirdetésére. Mindehhez fogjátok a hit pajzsát, ezzel elháríthatjátok a gonosz minden tüzes nyilát. Tegyétek fel az üdvösség sisakját, és ragadjátok meg a lélek kardját, vagyis az Isten szavát.”

Az örömhírt Szent János könyvéből olvasta, Jézus beszédének azt a részét, amelyet az Üdvözítő az utolsó vacsorán mondott (amikor Júdás már elment, és éjszaka volt). Az evangéliumot is két nyelven mondja:

„Ha gyűlöl majd benneteket a világ” olvasta a bíboros, „gondoljatok arra, hogy engem előbb gyűlölt nálatok. Ha a világból valók volnátok, mint övéit szeretne benneteket a világ. De mert nem vagytok a világból valók, hanem kiválasztottalak benneteket a világból, gyűlöl benneteket a világ. Gondoljatok a tőlem kapott tanításra: nem nagyobb a szolgál uránál. Ha tehát engem üldöztek, titeket is üldözni fognak. Ha az én tanításomat megtartották, a tieteket is megtartják. S ezt mind az én nevemért teszik veletek, mert nem ismerik azt, aki küldött engem.”

De nem mond beszédet. A nagykövet ezen elcsodálkozik, és bizonyára csodálkoznak mindannyian, akik a misén részt vesznek. A nagykövet most nézi meg jobban a miséző bíborost és ministránsát, a római magyar monsignort, a pápa személyes megbízottját. És a nagykövet

figyelmét most ragadja meg, hogy a magyar monsignor éppen olyan vérekes, verescsipkés szemmel pillant maga elé, mint a bíboros. A nagykövet nem érti a parázsló, vérbeborult, magyar szemek titkát. A nagykövet a kerek szemű, sárgán sápadózó olasz monsignorral vált tanácstalan szemvillantást, aki alig látható, tipikusan olasz vállrándítással felel. Egy percig a nagykövet – türelmetlenül – úgy érzi, ők nincsenek is jelen a misén, csak a két magyar vesz részt a szentmise áldozatban. Valami feszültség van ebben az ablaknak mondott misében, valami olyan átszellemülés a miséző és a ministráns arcán, amiben ők, a „többiek” nem osztoznak, ha feszültségét érzik is a szobában. Mert a magyarok arcán látható felmagasodás nem is európai, pedig azt sem könnyű a nagykövetnek megérteni, hanem ennél is több, valami különös – „Hungarian”. És a magyar nép, a „Hungarian” mozdulatai, tettei, miként a történelme, nem mindig érthető.

A bíboros követségi hívei, akik miséin mindig megjelentek, ma valamennyien áldoznak. Tudják, ezzel milyen örömet okoznak neki. Mise előtt, látta a nagykövet, még gyóntatott is ma reggel. Bizony, sokáig hiányozni fog a követségen. A követség hűvös, hivatali életében melengető kedvesség volt atyai okosságával, őszinteségével, nyíltságával és azzal a papi szeretettel, amellyel minden közeledést fogadott. Ha az amerikai, társas vidámsághoz nem is értett. Ma reggel mindenki eljött, szorongva is alig férnek a kis szobában, és szorongást érez a nagykövet mellkasában is. A washingtoniak, bizony, megvárhatták volna, amíg magától indul az ajtónak. Dehát ez a szolgálat. Hiába is rejtegetnék maguk előtt, a budapesti követségen már nem tekintették idegennek, politikai menekültnek a bíborost, akinek menedéket adtak; a washingtoni rendtartás szerint azonban az maradt. Megszerették az öreg bíborost, a magukénak fogadták – tartották, és vigyáztak rá. Aggodalommal néznek rá ma reggel. Mi történik vele, ha a követség menedékét elhagyja? Betartják a városbeliek a Vatikánnak adott ígéretüket?

A misére nem engedtek be senkit kívülről. Még a többi követségről sem. Ezt az asszonyok követelték így a nagykövettől. Még a baráti házaspárokat sem. Az asszonyok azt kívánták, hogy a bíboros ma reggel, amikor virággal köszöntik, csak az övék legyen. Az amerikaiaké egyedül. De most a nagykövet úgy érzi, hogy a bíboros még sem az amerikaiaké. Hanem Hungarian.

A nagykövet figyelmezteti magát, hogy vigyáznia kell ma reggel. Nem lehet olyan „emotional”, mint az asszonyok. A mise máris valósággal fizikai hatással van rá; megszomjaztatta. Úgy érzi, hogy szomjas. Nem katolikus, nem érti a misét, de azt sem érti, hogy mire szomjas. Úgy érzi, valami ismeretlenre. Talán azért, mert nem áldozott? Jó lett volna áldozni? Ugyan már, neki a presbiteriánusnak? Nevetséges dolog, de mégis úgy érzi, szomjas, presbiteriánusként is jó lett volna ennek az ezüstfejű, hűséges és harcra kész embernek a kezéből elvenni a fehér ostyát. Mert, homálylik a nagykövetben különös felismerés, ez az öregember szent ember. És ha ma kilép a követség ajtaján, soha többé nem látják egymást. És újból az engedelmes és fegyelmezett tisztviselőember titkolt elégedetlensége, talán inkább valamiféle szégyene motoz benne: az elnöknek nem kellett volna olyan hirtelen, és közömbösen kinyitni a bíboros előtt a követség ajtaját. Dehát ez a diplomáciai szolgálatnak az a kettőssége, amit olyan nehéz elviselni. Mindig olyanok intézkednek, akik a problémákat és az embereket távolról sem ismerik. És azok hajtják végre, akik az embereket a helyszínen ismerik.

A nagykövetet főként az riasztja, hogy a két monsignor sem tudja, az olasz még csak nem is sejti, hogy mire szánta rá magát a bíboros. Tőle kérdezte a római pap, tudja-e, hogy mi a bíboros döntése? Lehet, riadozott, hogy a diktatúra rendőreinek kezére adja magát, amikor elhagyja a követséget? Mert nem akar elszakadni az országtól és a magyar néptől?... Ha ez bekövetkeznék, a nagykövet tudja, a követség minden tagja (pedig köztük senki sem oka az elnök levelének, csak végrehajjták), ezt nem is hivatali, hanem személyi szégyenének érezné. Még ő maga is.

Mert ha ez megtörténik, a követségen senki sem tagadhatja, legalábbis önmaga előtt nem tagadhatja, hogy erre a lépésre Amerika elutasítása kényszerítette az öreg bíborost. És ha ezt az elnök is ajánlotta levelében – a levelet Amerika elnöke írta, és ők itt Amerikát képviselik. Meg aztán valójában, a bíboros házigazdái ők, a budapesti követségiiek voltak, és nem az elnök

Washingtonban. Hát ha az történik, hogy a bíborost a követség ajtaja előtt elfogják, és újból börtönbe viszik, ez Amerika szégyene is lesz, meg az elnöké is, de – és személy szerint – az övék, a követségié.

Ez a lehetőség és ez a gondolat a nagykövetet tegnap este óta zavarja. Azóta, hogy távozásuk előtt az olasz monsignorral négyszemközt egy-két szót váltott. Nehéz napja lesz a mai. Egyszerűen nem tudja, mit fog tenni, ha a bíboros elindul a város felé. Az elfogatás brutális, rendőri jelenete tizenöt évi védelem után, enyhén szólva „embarassing”, elképesztő lenne. A Rómából küldött olasz monsignor sem nyugtathatta meg. Ráadásul az olasz monsignor ma reggel izgatott és alig burkolt kérdéssel ismét tőle tudakolta, hogy mire jutott éjszaka a bíboros? Az olasz monsignor úgy gondolja: a nagykövetnek kellene tudni, mire határozta el magát éjszaka a bíboros, hiszen az amerikai követséget hagyja el. A nagykövet pedig visszaadta a római monsignornak a kérdést: hiszen ők viszik el, ezért jöttek Rómából. Közben, míg az olasz monsignorral erről beszéltek, a magyar monsignor csak hallgatott, maga elé pillantva, mint aki valami titkot tud. Magyar titkot. Az olasz monsignor pedig kövér arcában kifejező szemforgatással, és olasz vállvonogatással mondta el a nagykövetnek válaszát. Hogy, bizony, ők még csak nem is sejtik.

Ha nem is tudhatott meg tőlük semmit, magából a tájékozatlanságukból nem sok jóra következtethetett a nagykövet. A mise alatt is hiába figyelte őket. Az olasz pap kerek, tokás, máskor vidám arca, zárt, majdnem csücsöri, úgy összehúzza száját. És arca sokkal erősebb pírban ég, semmint nyugalomra lehetne következtetni. A magyar monsignor arca meg horpadtabb, mint tegnap este volt. És barnaszürke. A szeme a mise alatt leborított. Látszik, semmi másra nem is gondol, csak a misére.

És azt is jól látja a nagykövet, hogy az olasz monsignor szülő szeme barnán, fénylően sokszor gurul kövér arcában feléje, mintha azt kémlélné arcán, hogy talán mégis az amerikaiak tudnak valamit.

Ugyanis hármójuk között a mise előtt, a folyosón, még diplomata kellemkedés nyikorgott, de valójában egyik sem hitte el a másiknak, hogy az nem tud a bíboros szándékáról.

A nagykövet sok fordulatot látó ember volt, sokkal jobban ismerte a maga szakmáját, semhogy ne tudta volna, a bizonytalanságban mindig veszély jelentkezhethet. Azt is tudta, látta nem egyszer, hogy habár a külképviseletnek, még a nagykövetnek sincs része a politikai döntésekben, kezdeményezések vagy szakítások elhatározásában, a külpolitikai baklövések legmutatósbab bűnbakjai mindig a követségek vezetői közül kerülnek ki. Sohasem a magasszintű, washingtoni elhatározás a hibás, hanem mindig a kivitelező a helyszínen, a követség vezetője. Legmutatósbabban és legérthetőbben a követségi vezetőt lehet felelőssé tenni a sajtóban, de a kongresszusi bizottságok előtt is. És ha most, reggel, amikor kikíséri az ajtón a bíborost, mellőle vagy akár csak szeme láttára fogják el, és viszik el az államvédelmi rendőrök, ezért a szégyenteljes színjátékért a követség ajtaja előtt könnyen tehetik felelőssé; hiszen ő volt ott, és ő nem intézkedett megfelelően. És akkor majd hogyan védekezhethet? Mondhatja, hogy ennek a félresikerült diplomáciai színjátéknak ő csak szereplője volt, de valójában Amerika elnöke volt a játék szerzője? Az elnököt nem lehet egykönnyen a Fehér Házból visszahívni, de őt azonnal visszahívhatják Budapestről jelentéstételre, hogy aztán többé sohase lássa a budapesti követséget. Mikor itt a helyszínen mit is csinálhatott volna? Hiszen éppen azt nem tudja, hogy az elnök levele után mit kellene cselekedni, ha a bíboros megteszi, amitől joggal félnek. Megmondotta, és le is írta a bíboros többször és érthetően: hogy nem akarja elhagyni Magyarországot és a magyar népet. Jelentették is nem egyszer. De erről, ha visszahívják, nem igen lehet beszélni. Viszont azt nem lehet majd tagadni, hogy ő nyitotta ki a bíboros előtt az ajtót. Washingtoni utasításra. Amikor az ajtó előtt ott álltak az államvédelmi rendőrök. Moszkvai utasításra.

A mise véget ért, és a nagykövet nyugtalansága olyan türelmetlenné vált, hogy nem tudott megmaradni búcsúzó, lassan mozduló kollégái között. Hosszú léptekkel, lévén magas ember,

kisiet a folyosóra. Mintha hirtelen valami fontos, de elfeledett tennivalója jutott volna eszébe. Helyettese a követségi tanácsos, ott álldogál a folyosón, már előbb kijött a miséről. Alacsony, köpcös, idősebb ember, kecskeszakállas. Különc és keserűen cinikus. Valami hiba történt vele, mondogatják a régiak, amiből nem tudott kimosakodni, és pályafutása végképp megakadt. A „valami” ezelőtt vagy tíz évvel történt, és Dél-Amerikában. Onnan azonnal idehelyezték Budapestre, hogy ne legyen szem előtt, és azóta semmire sem, és sehová sem jut innen. Már maga sem remélheti kinevezését máshová, és mindenki azt várja, mikor lép ki a szolgálatból.

Azonnal csatlakozik a nagykövethez. Kérdő arccal és szemmel. Nem szól, csak kecskeszakálla ugrik meg az álla végén. De a nagykövet érti már a szakáll jelbeszédét.

– Remélem – válaszol a helyettes ki nem mondott kérdésére, amit a szakáll jelez – hogy minden simán bonyolódik le.

Megállapítása a diplomácia nyelvén tulajdonképpen nyugtalanító kérdés, amit így kellett volna kimondani: vajon remélhető-e a bíboros távozásának csendes lebonyolítódása?

A helyettes szürke-fekete kecskeszakálla oldalt mozdul. Ami azt jelenti, hogy elhúzta a száját.

– Ebben én nem vagyok olyan biztos, ambassador! – fontoskodik szokása szerint a helyettes. És olyan reggeli rekedt, durva hangon mondja, hogy rendreutasításnak is lehet venni. – De nem is a mi dolgunk. A kimenetel kérdését ezek ketten minden részletre kiterjedően, teljes mértékű egyetértésben előre kidolgozták. Mi csak hozzájárultunk. Eddig nekünk semmi felelősségünk az egész ügyben. De ha váratlanul új helyzet alakulna ki, akkor minden megváltozik, és akkor ki tudja, kié lesz a felelősség. A mienk is lehet, ambassador.

A nagykövet jól érti, amit helyettese (a dolgot kerülgetve) mond. A szakma nyelvén ugyanazt mondja, ami a nagykövetet a mise alatt is foglalkoztatta. Ha a magyarországi államvédelmi rendőrség a követség kapujában tartóztatja le a bíborost, még ők is felelősek lehetnek azért, ami történt. Ha valami goromba esemény történik a követség előtt, kérdéses, hogy kié lesz a felelősség, akármilyen tökéletes egyetértés is alakul ki „elvileg” a másik kettő között. A Vatikán lenne felelős? Igaz, a Vatikánnak is sokat árthat, ha kisiklik az ügy. Egyedül a budapesti diktatúra nem törődik sokat azzal, hogy mi lesz a nyugati közvélemény reakciója, ha újból letartóztatja a bíborost. A budapestiek csak Moszkva véleményére adnak, Moszkva véleményét pedig tudni lehet abból, hogy letartóztatták. És akkor lehet felelős a Vatikánnal együtt az amerikai követség is. Mert a követség épülete éppen rossz helyen állt, illetőleg, mert a bíborost rossz helyen fogták el. Ha engedték volna, hogy bemenjen a városba, és ott tartóztatták volna le, már semmi közük sem lenne az egész üggyhöz. De ezt ugyanilyen jól tudják a „ruszvik” is.

A helyettese állával a szürke kecskeszakállat jobbra-balra mozdította, ami azt jelentette, hogy nevetett. Ezt kerubi kerek arcában is látni lehetett, mivel bajuszt nem növelt a kecskeszakállhoz. És mert sziszegett is a nevetéséhez:

– Baj csak abból lehet – tapintott rá a kellemetlen tényre a rosszmájú skót – ha a megállapodással, amit róla kötöttek, a bíboros nem ért egyet. Mondja, ambassador, lehetséges, hogy az öreg embert nem tudták meggyőzni, vagy talán még megkérdezni is elfeledték?

A nagykövet nem válaszol. Ez a pocakos, elhízott, jövőtlen ember ért hozzá, hogy a belül matató, kellemetlen kérdéseket megszólaltassa. A helyettes, nem törődve a nagykövet hallgatásával, folytatja hangos töprengését:

– Tudja, ambassador, én feltételezem ezekről. A vatikániak olyan felületesen nagyvonalúak, az oroszok pedig nem törődnek az öreg ember beleegyezésével. Legfeljebb nekünk okoznak kellemetlenséget, ha a vatikániak a magyar bíborossal nem egyeztek meg előre. Ami külön örömmel számít majd a Kremlinben.

A nagykövet, mióta itt van Budapesten, nemcsak respektálja helyettesét, de egy kissé fél is tőle. A skót-amerikainak csodálatos képessége volt arra, hogy mindig a legkellemetlenebb kérdéseket hozza elő. Most azonban kissé csodálkozik is helyettesén. Hát még ez a

köztudomásúan cinikus skót is a bíboros mellett áll? Hiszen jóformán alig beszélgettek egymással. De abban, amit a Vatikán és a budapestiek egyetértéséről mond, a nagykövet is egyetért vele. Gyanakodva figyelte mindig a Vatikán és a budapestiek tárgyaló viszonyát. És azt sem helyeselte, hogy Washington a bíboros ügyében elfogadta a Vatikán javaslatát, amely a Vatikán és Budapest közti tárgyalásokból fejlődhetett ki. Szerinte akármilyen óvatos is az ilyen hozzájárulás, olyan tárgyalófél esetében, mint Moszkva, a végén majd mégis beavatkozásként hat. És különösen nyugtalanító, hogy ez a botrányán üldögélő skót mindezt ki is mondja. Már az is valóságos riadalom, hogy tulajdonképpen egy véleményen van vele. Semmiképpen sem szabad elárulni. Veszélyes dolog a helyettesével, ezzel a különc, magára hagyott és elhanyagolt emberrel egy véleményen lenni.

El lehetett volna ezt másképpen is intézni, vackolódott-óckolódott a nagykövet az egész, szerencsétlen megoldástól. Nem azt kellett volna a bíborosnak első intrádára írni, hogy nyugodjék bele nehéz sorsába. De az elnök, ez a republikánus „kelj-fel-jancsi” mindig is kiválóan tapintatlan ember volt, és nem tartotta szükségesnek még azt sem, hogy megkérdezze a budapesti nagykövetet, hogy milyen megoldást ajánl? A nagykövet azt ajánlotta volna, hogy hívják meg Amerikába. Azt mondják, több, mint százezer magyar szabadságharcost fogadott be Amerika, miért nem hívták meg tizenöt évi menedék után Amerikába a bíborost is? Mondván: örökké nem élhet a követségen, jöjjön, telepedjék le a szabadság országában. És ha ezt nem vállalta volna, akkor lehetett volna felkínálni neki: ha ez nem kell, válassza Rómát. Ez lett volna az amerikai megoldás. Miért kellett ilyen egyszerre és nyersen megírni a bíborosnak, hogy nyugodjék bele nehéz sorsába? Ha valami botrány történik a követség előtt, nehéz lesz az elnököt mentesíteni a feltámadó felháborodástól, hiszen levele, ha kijut a médiába, az elfogadás után szinte durvának fog látszani. A nagykövet azért is helytelenítette magában mindjárt megérkezésekor az elnöki levelet, mert amikor felterjesztette Washingtonba a bíboros kérdését, amelyet az elnökhöz intézett, hogy számíthat-e továbbra is az amerikai követség védelmére, kíséző iratában felszólítás nélkül is figyelmeztette az államtitkárságiakat: óvatosságot ajánl, mert senki, tehát ő, az amerikai nagykövet sem tudja megmondani, milyen, a közhangulatra káros befolyású fordulatok következhetnek, milyen botrányos fordulatokkal járhat, ha a magyar bíboros elhagyja a követségi menedéket. Kíséző iratát úgy látszik, nem vették figyelembe. Igaz – nem is kérték.

Dehát, jól tudja, a baj az, hogy Washingtonban az európai kérdésekre amerikai válaszokat adnak, és az amerikai válaszok ráadásul ma már nem számíthatnak Európában olyan fogadtatásra, mint közvetlenül a háború után. Azt is megtanulta, hogy arról nem is érdemes Washingtonnal vitatkozni, hogy mi folyik a vasfüggöny mögött. A Potomac-parti politikusok egyszerűen nem tudják megérteni, hogy milyen nyomorúság fertőződik a csatlós államokban. Egyszerűen nincsenek az emberi nyomorúság és szenvedés felfogására olyan fogalmaik, amelyekkel le lehetne nekik írni, hogy milyen embertelen viszonyok között, milyen testi és lelki állapotban élnek ma a vasfüggöny mögötti népek. Az itteni élet leírásában használt szavakat amerikai fogalmaikkal helyettesítik be, és ennek következtében még csak magyarul is hiábavaló a küldött jelentést. A diktátor nekik olyan, mint az amerikai elnök, hiszen, mentegetik a Kremlint, az elnök is diktátor négy éven át. Az egypárt nekik olyan, mint az amerikai kétpárt egyike. Csakhogy Amerikának, mint mindenből, ebből is többje van, éppen kétszer annyi, mint a Szovjetnek. Az államvédelmi rendőrt úgy képzelik el, mint az amerikai városi rendőrt. A bíróság olyan, mint az amerikai községi bíróság. A vallás és az egyház viszonya ugyanaz, mint az amerikai egyházak helyzete, hiszen Amerikában már az alapító atyák elválasztották az egyházat az államtól. A maguk erejéből élnek Amerikában is az egyházak. Jobb is, ha a külképviseelő ennyiben hagyja a dolgot, mert ha sokat akadékoskodik a különbség megértésével, rövidesen azon kaphatja magát, hogy otthon „antikommunistának” tartják, szélsőséges jobboldali lesz a túlnyomóan baloldali, liberális média ítéletében. Ami nem közönséges állapot, hanem veszélyes dolog, mert makacs, fertőző betegségnek tekintendő.



A magyar néppszichét pedig nem is érthetik, mert még annak is, aki idekerül, ebbe a különös országba, sokat kell forogni itteni emberek között, sokat kell velük beszélgetni, amíg megsejti, milyen robbanó erő rejtőzik a magyar népben, amely ebben a szigetországban, a német, a szláv és a latin népek ütközőpontján meg tudta őrizni egyedülálló, nemzeti jellemét ezer éven át. Pedig ebben a népben élő nemzeti erővel számolni kellett volna, a közép-európai kérdés megoldásához szükség van rá. Nem bírt velük a német-spanyol Habsburg dinasztia, amely a római birodalomba akarta törni őket. Sohasem közeledtek az orosz cárhoz, tehát nem ismerték a szláv szolgasorsot sem. És most ennek a kiismerhetetlenül erős lelkű népnek a lelki vezetőjét, miután tizenöt éven át védte a követségen, és közben meggyőzték a világot arról, hogy szüksége van a menedékre, egyszerre csak kiküldik a követségről a diktatúra rá leselkedő rendőrei elé. Udvariasan, de nyomatékosan. Elnöki levéllel. Milyen világgraszoló botrány lesz, ha ma reggel a követség ajtója előtt az államvédelmi rendőrök végre, tizenöt év után az amerikaiaktól megkapják a bíborost, akihez tizenöt évig nem nyúlhattak hozzá, mert Amerika oltalmába vette. Ez a botrány még a kongresszusban is felháborodást kelt majd.

Az elnök pedig (a politika játékszabályai szerint) csak egy emberre háríthatja az egész ügy ódiáját. Arra, aki jelen volt, és láthatta a helyszínen, hogy mi keletkezik a bíboros távozásából. A budapesti nagykövet jelen volt a helyszínen, a nagykövet látta, mi készül, ebben a helyzetben a nagykövet politikai judiciumára lett volna szükség (mondják majd). És az amerikai nagykövet diplomáciai közbelépése nem történt meg, a nagykövet határozatlan volt, erélytelen volt, nem akadályozta meg, ami történt, tehát a nagykövet felelős. De ő hogyan akadályozhatott volna meg bármit is, amikor kinyitották a bíboros előtt az ajtót. Udvariasan, de határozottan: hogy legjobb, ha beletörődik nehéz sorsába... Hát beletörődött. Minden újságolvasó ember tudta Amerikában, nemcsak a budapesti nagykövet jelentéseinek olvasói, hogy a budapesti államvédelmi rendőrökocsijai tizenöt év óta ott állnak lesben a követség előtt, és várják, hogy kilépjen a térre a bíboros.

De ezekről a gondolatairól, valójában aggodalmairól, nem szólhat egy szót sem helyettese előtt. Elégedetlen, félreállított ember. Figyelmeztették, vigyázni kell arra, hogy előtte mit mond az ember. A nagykövetben feszítő nyugtalanság azonban szinte akarata ellenére mégis megszólalt:

– Megállapodtak mindenkivel, de úgy látszik, a bíborossal nem állapodott meg senki. Még a vatikániak sem tudják, hogy mire készül. Pedig nekik kellett volna előzőleg tisztázni vele, hogy mi a kívánsága. Miután Washingtonnal a bíboros már lelevelezte a kérdést, ránk, a követségre csak egy dolog tartozott, hogy megkérdezzük, mikor akarja elhagyni az épületet.

Ez már amolyan rendreutasítás féle is volt, hogy hagyjuk a kérdést. De a szakállas skót ilyen gyengéd célzásokat nem értett meg. Ha nem is hangosan, de magában morogva megállapította:

– Legalább annyit meg kellett volna nekünk is kérdezni tőle, hogy tizenöt év után, és azután, hogy kint minden megváltozott, hová fog menni, ha elhagyja a követséget?

– Ön mondta – végzett kurtán és sértődötten a kérdéssel a nagykövet – hogy ez a Vatikán dolga lett volna. A Vatikán nekünk azt mondotta, Rómába megy.

– És most egyszerre nem tudják, hogy hová megy! – nevetett csikorogva a makacs, szakállas skót.

A nagykövet úgy érezte, most már őt kritizálja a helyettese. El is vörösödött. És magában újból megállapította, nem lehet csodálni, ha ez a fura emberke nem tud helyzetéből kijutni, és előbbre jutni. Kiválóan ért a kellemetlenkedéshez. Íme, már kezd, hogy ő mulasztott, hogy a nagykövet az oka mindennek. Igaz, nem buta ember, és ez, amikor kellemetlenkedik, annál veszélyesebb. Miért jutott volna eszébe, éppen neki, a nagykövetnek, hogy faggassa a bíborost: mi a szándéka, mire készül, amikor értesítették, hogy Rómába viszik. Bár az is igaz, ha a bíboros válaszából kitűnt volna, hogy nem hajlandó Rómába menni, és az országban akar maradni, ami egyértelmű azzal, hogy az államvédelmi kezére adja magát, ezt jelenthette volna az elnöki levél után is. És figyelmeztethette volna az államtitkárt, hogy ha ezt a bíboros megteszi, akkor

itt, a követség ajtaja előtt ország-világra szóló botrány kerekedik. És ha valóban a követség épülete előtt fogják el, mindenki Amerikát fogja felelőssé tenni. És ha ezt a jelentést időben elküldi, a bíboros ügye Washingtonban még egyszer felvetődött volna. És talán más fordulatot is vett volna – hiszen ebből a jelentésből világosan láthaták volna, hogy a másik kettő egyetértése a bíboros véleményével nem egyezik. Volna, volna, volna... A Vatikán nem tudta a bíborost meggyőzni arról, hogy Rómába kell mennie, Moszkva pedig nem vonta vissza rendőreit, tehát lesi az alkalmat, hogy a bíborost letartóztathassa újból.

És majd pontosan a követség szélesre tárt ajtója előtt.

De most már mit tehet? Tartsa vissza, amikor ki kell nyitni előtte az ajtót? Vagy ha látja a veszélyt, hurcoltassa vissza erőnek erejével a követségre?

Pedig – ha már a helyettese is ezt morogja, könnyen lehet: Washington szokott nagyvonalúságával valóban őt veszi majd elő. Hogy a fordulatra miért nem figyelmeztette időben az államtitkárságot? A nagykövet most már haragos. Vörössége lehúzódik arcáról, és mint mindig, ha haragra gerjed, sápadt lesz. A fordulat! Igen, ez lesz az államtitkár kifejezése: A fordulat! Először elrontják a dolgot, tizenöt év után kiadják az útját ennek az öreg érseknek, aztán mikor az elsietett levélből botrány lesz, majd azt mondják: a fordulatról a nagykövet nem tájékoztatta Washington. A fordulat! És részükről az ügy befejeződött. A fordulat következtében baklövés történt Budapesten – és kész!

A nagykövet egyre valószínűbbnek látja, hogy a bíboros nem ül be majd a bécsi, diplomáciai kocsiba. Hiszen ha ezt tenné, a római monsignor nem lenne ennyire izgatott. Papok, ismerhetik egymást, sejthetik, hogy az öreg ember mire készül. És a bíboros mindig is mondta: nem akarja hazáját és a népét elhagyni. Mesélik, hogy már amikor bejött a követségre, ezt mondta, és tizenöt évig azért ült itt, mert tartotta magát ahhoz, amit mondott. Ebbe öregedett bele. Itt megszokta a helyét, minden dolgában arra törekedett, hogy minél kevesebb gondot okozzon, és az amerikai katolikusok fedeztek minden vele kapcsolatos kiadást. A nagykövet azt is érti, hogy Moszkvának érdeke volt a bíboros eltávolítása. A bíboros eltávolítása nélkül a világ közvéleményében a magyar kérdést, a magyar Egyház és a szabadságharc kérdését nem lehetett lezárni. Ha erről volt szó, valaki mindig felvetette a bíboros nevét. Ha nem szenved az egész moszkvai társaság üldözési mániában, már régen vissza kellett volna vonni a politikai rendőröket, akik a bíborosra lesnek a követség előtt. A Vatikánnak is érdeke, hogy a bíboros elhagyja Magyarországot, mert egy új egyházat akarnak felépíteni Magyarországon a pártrendszer engedélye szerint, amikor a régi egyház a bíboros személyében itt ült Budapesten az amerikai követségen. De ez az ő bajuk, a vatikániak problémája. Amerikának semmi baja sem volt a bíborossal, sőt a szabadság szimbólumának mondták és tartották. De a washingtoni, politikai nagyvonalúságot ilyen apróságok nem zavarták. Most azonban, ha a bíboros nem ül be a vatikáni küldöttség kocsijába, hanem elindul a városba, abból olyan hírszolgálati és külpolitikai sőt még erkölcsi botrány is kerekedhet, amely sajtó égzengést és politikai vihart kavarhat fel. Nemcsak az amerikai közvéleményben, hanem magában a kongresszusban is. Ehhez a demokraták jól értenek, és ennek a politikai ingere adva is van, mivel az elnök republikánus. A bíboros ügyén az egész európai kontinens nézőként, mint harmadik, jól fog szórakozni. Ma már Nyugat-Európa nem különvélemény nélküli szövetséges a másik hatalom, a Szovjet ellen, mint a hidegháborúban volt, hanem néző és kiszámíthatatlan néző a kettő vitájában. És ennek a bíborosnak a sorsa európai kérdés, még hozzá olyan európai kérdés, amelyben az európai nézőknek is rossz a lelkiismeretük.

A botrány, ha a bíboros elindul a Szabadság tér felé, nem lesz sem kicsiny, sem gyors lefolyású. Fel fogja borzolni az egész kapitóliumot Washingtonban. Az amerikai demokráciában a média szava a nép szava. És ez esetben a kongresszus szava együtt fog zengen a hírszolgálattal. Amikor a külképviseleti embernek mindkettőre ügyelni kell. Akár számítani is, ha nem akar úgy megrekedni, egyhelyben állni, mint ez a pocakos skót. Az államtitkáron is, sőt az elnökön is túl a demokráciában a közszolgálati embernek bizonyos polit-pszichológiai

szuperfokozatokban ez a kettő az igazi főnöke. A törvényhozás és a hírszolgálat. És ezek előtt hogyan tud majd arra hivatkozni, hogy mindez nem az ő hibája, a fordulatot az elnök levele idézte elő, és az államtitkár politikája, amely ezt az öreg embert tizenöt éves vendégüket-védecüket egycsapásra hontalanná tette. Reménytelen lenne erre hivatkozni, nem tehetné meg. Restellkedve beismeri, lám, a skót különnek igaza van. Ha ilyen gyanúja volt, miért nem jelentette időben? Washingtonban nem ismerik a bíborost olyan jól, mint ahogy nekik kellett ismerni, akik együtt laktak vele. Még azzal sem védekezhet a törvényhozás és a sajtó előtt, hogy az elnök kimondotta a szót, és ő annyira becsülte az államfőt, hogy nem akart ellentmondani. Sem a kongresszus, sem a szenátus, sem a sajtó ezt nem fogadná el. Nem demokratikus álláspont. Sőt, azonnal el is ítélnék az ilyen magatartásért mondván: az amerikai nagykövetnek nemcsak az a dolga, hogy Budapestről udvaroljon az elnöknek és az államtitkárnak. Neki szigorúan az amerikai érdekeket kell figyelni, és szolgálni, nem az adminisztrációt udvarolni. Ami ugyan nem igaz, de így mondják, és jól hangzik.

Ennek a rosszmájú skótnak a végén még igaza lesz.

Kedvetlenül bámul a berzenkedő, szakállas emberre. De a harag most már riadalommá válik a nagykövetben. Rendreutasításként, főnökként, és nagykövetként akarta mondani, azonban gúnyként hatott, amit mondott, öngúnyként az amerikai külpolitika ellen:

– Látja, ez az amerikai be-nem-avatkozás elve. Engedjük történni a dolgokat, hogy meglássuk, mi lesz belőle.

De ennek a skótnak morgás az élete. Ezzel mutatja, hogy mindent jobban tud, és a tudálékosságával kellemetlenkedik:

– Hát én ezzel az amerikai be-nem-avatkozással inkább azt hagytam volna, hogy a bíboros akkor költözzék ki a követségről, amikor ő akar menni. Tizenöt évig a szabadság szimbólumaként tartottuk itt, és most egyszerre menjen ki! Lehet, hogy most már nem szimbóluma a szabadságnak? Vagy lehet, hogy nekünk már a szabadság sem számít? Csúnya ellentmondás, ambassador. Hiába magyarázzuk így vagy úgy. Csúnya ellentmondás, csúnya ügy. Ráadásul akárki rendelkezett így, elfelejtette, hogy az amerikai nép tiszteli az uniformist, különösen a papi ruhát. Azt sem tudják Washingtonban, hogy az amerikai katolikusok szervezettsége a legjobb?

A nagykövetnek mára elege van helyetteséből. Ma már elviselte mindent jobban tudó helyettesének napi bölcsködését. Elég volt. Nem állhatja tovább. Legyint. De nem szól. A legyintést nem lehet idézni. Úgy is lehet érteni, hogy a washingtoni magatartást legyinti le. De úgy is érthető, hogy a helyettes okvetetlenkedését legyinti le. Aztán elfordul, hosszú lábain türelmetlenül visszasiet a bíboros szobájába.

A bíborost már útra készen találja. Csomagjait már le is vitték. Az olasz monsignor rendelkezett így. Hogy legalább a csomagjait biztosíthassa. A bíboros ráhagyta, sem nem helyeselte, sem nem ellenezte. A fürkész eszű, udvarias és készséges olasz monsignort azonban a csomagokkal is riasztó csalódás érte. Mert amikor figyelmesen az iránt érdeklődött, hogy a bíboros kéziratái és emlékiratai melyik bőröndjében vannak, a bíboros csendesen, oda sem figyelve, szórakozott hangon közölte vele, hogy valamennyi munkáját, minden kéziratát már az előző nap átadta az amerikai nagykövetnek, hogy biztonságban tudja. És a nagykövet vállalta, hogy ha valóban megérkezik Bécsbe, diplomáciai futárpostával juttatja majd át a vasfüggönyön. Először zavarodott bele beszédébe az olasz monsignor. Kerek arca szinte meghosszabbodott, csinos, rózsaszínű tokái meglohadva lógtak. És pillanatokig dadogott is, hogy a kocsinak diplomáciai rendszámablája van, és a budapesti kormány megígérte, hogy minden vizsgálat, zavarás nélkül mehetnek át a határon. Mire a bíboros most már éberebb hangon jelentette ki, hogy neki a rendszer semmit sem ígért, neki a rendszerhez semmi köze, neki a rendszerrel semmiféle megegyezése nincs, tehát nem is számíthat a rendszer részéről semmiféle kedvezményes bánásmódra.

A rémület bele is ütött a monsignorba. Mert ebből azt értette, most már bizonyos, a bíboros nem fog beleülni a fekete Mercedesbe, és a népi demokratikus rendőrség kezére adja magát. Értette abból is, hogy ma sem, az utolsó pillanatban sem mondaná a bíboros azt, hogy kormány, hanem csak rendszernek nevezi a budapestieket. És mivel elkészült rá, hogy az államvédelmi rendőrség fogságába kerül, így akarja biztosítani kézíratai sorsát. Elsősorban emlékiratait. És főként azt, hogy emlékiratai kiadásra kerülnek.

Megnyúlt, újból elsárgult arcából kerekrenyílt fekete szemmel pillant a nagykövetre. És szó nélkül kérdez. A nagykövet sem szól, hanem csak bólint. Némán. Ami azt igazolja, hogy a kéziratokat valóban átvette, és majd továbbítja Bécsbe. De, és az olasz monsignor gyanúja most már valóságos pánikká válik, talán azt is igazolja: a bíboros nem vállalja Rómát? Mert amit a nagykövet kedvetlen, összehúzott szemű, feszült arcán lát, bizony nem enged jóra következtetni. Most aztán a magyar monsignorra vet segítségkérő pillantást a vatikáni diplomata. De a magyar paptestvér, a pápa személyes megbízottja, tegnap este óta bezárkózott, horpadt-korpadt, kopott arca mögé. Meg is némult, harapófogóval lehetett csak belőle egy-két szót ma reggel kihúzni. Pedig együtt mentek ugyanabba a templomba, ahol miséztek. És most is: az olasz monsignor kérdő-sürgető szempillantására még csak nem is bólint. Csak a bíborost nézi a magyar monsignor is meredt, megárgosodó szemmel. Már megint mi történhetett itt? – emelkedik a latin diákpap kapkodó, riadt gondolatai közé az indulat, amit neki nem lehet megérteni. Milyen magyar dolog ez már megint, amit ő nem tud felérni a racionális, latin ésszel? (Egész életében jó tanuló volt, és amikor megkapta ezt a feladatot, erre is illendően fel akart készülni. És szerzett magának egy olasz könyvet, a magyar történelemről. Amit abban talált, azt egyszerűen nem lehetett beleilleszteni az európai történelembe. Ezek az emberek Hungáriában ezer év óta mindent máskor, másként és másért csináltak, mint a többi európaiak. És a vatikáni monsignor egyszerre nagyon bánja, hogy ebbe az ellentmondásos magyar küldetésbe egyáltalán belekerült.

A bíboros fekete posztóköpenye olyan, mint egy vastag, téli kabát. Hosszú is, a térdén alul ér. Már bal kezébe vette a breviáriumot. Bal kezében tartja fekete kalapját is. Utoljára körülpillant a szobában, ahol misézett és dolgozott. A végzetes és végső búcsú ugyanúgy megragadja, mint amikor huszonhárom év előtt, karácsony másodnapján, vértanú Szent István napján, érte jöttek a pribék-rendőrök. Nem mutatja, de fájdalmas és megrettentő, mint akkor, hogy ismét el kell hagyni megszokott környezetét, mindazt, ami eddig körülvette, mert a közelítő próba ismét ezt követeli tőle. De döntését meghozta, aszerint kell cselekednie, akármilyen gyengének is érzi magát egyszerre. A lélek erős, és szembenéz az idegennel, ismeretlennel, ami ellen indulni kell, de a test gyenge, húzódik a megszokotthoz, amibe tizenöt éven át beleélt, valósággal belefészkelte magát. Amint indulásra készen áll a szoba közepén megszokott, és eltitkolt, hirtelen szédülése is megrohanja, de ez csak pillanatokig tart. Utána megerősödik. Szabad emberként döntött az éjjel, szabad emberként végre is hajtja döntését. És magában elmondja Szent Péter leveléből: „Szabad emberek vagytok, de nem arra való a szabadságotok, hogy a gonoszság takarójának használjátok, hanem mint Isten szolgálói, úgy éljeteke vele.” Döntése szerint majd úgy is él vele.

A nagykövet lényegtelen, apró részletet örökít meg magában: észreveszi, hogy a bíboros baljában tartott, régimódi fekete kalap fakult, eredeti fekete színét veszítette, szinte sötétkék. És ez a formátlan köpeny is! És forró szégyen veresíti most a nagykövetet. Hogyan engedhetik így ki a bíborost tizenöt évi itt-tartózkodása után a világ szeme elé? De amikor egyszer erről kérdezte a követségiakat, arról tájékoztatták, hogy makacsul elutasít minden ajándékot, nem fogad el tőlük semmit azonkívül, ami létfenntartásához és kézírataihoz szükséges. Még étkezésében sem. Csak virágot a miséhez, papírt és gépelést a munkájához. Nem az ő hibájuk, hogy így megy ki az amerikai követségről, de ki hiszi majd ezt el nekik?

A kis csoport – négyen – mozdulatlanul áll a szoba közepén. Most már senki sem beszél. Csak az olasz monsignor lélegzése hallatszik, gyorsabban és hangosabban lélegzik. Gömböcségében szinte szuszog. A bíborosra várnak hárman, hogy indítsa a menetet. Kifelé. De

a bíboros nem mozdul. Szólni sem szól. Ismét olyan baljóslatúan néma, mint tegnap volt a sötét konferencia-teremben. Az olasz monsignor meggyorsuló szívveréssel úgy érzi, megbántottan áll közöttük a bíboros. El nem tudja képzelni, most mi bánthatja, amikor végül is kiléphet a követség épületéből. Aztán észreveszi, hogy nemcsak bánat ül az arcán, hanem egyszerre elérhetetlen messzeségbe került tőlük. A feje olyan, mintha történelmi távolságban lenne. Mint valami római márványfej, kapkodja gondolatait az olasz monsignor, amely minden nap ránézett a téren, de sohasem lehetett tudni, mit forgatott agyában, amikor a szobrász ezt a képét faragta. Pontosan így látja a bíboros arcát. Az arcában metszett ráncok történelmien mélyek és mozdulatlanok, történelmien merevek. Élet csak a szemében jelentkezik. Vörösen izzó élet a szeme. Vérekes. És veres csipkés.

Ez az indulás pillanata. Nincs mire várni. A vendégszoba máris üres. Az apró tárgyak, amelyek a bíboros jelenlétét jelezték, már nem láthatók. A tövisszoros, elhanyagolt Krisztus-fej, amelyet a bíboros magával hozott a követségre, már nem függ a szoba főfalán. Azelőtt része volt a szentmisének. És ezekben a búcsúzó pillanatokban a nagykövet is szinte megbűvölve nézi a bíboros arcát. Megbűvölve, mert feledi Washington, az elnököt, az államtitkárságot. Szeme nem tud szabadulni az öregember mozdulatlan, márvány-arcától. És bár közelről nézi, úgy gondolja ő is, a bíboros máris eltávolodott tőlük, a szobából, az időből, mintha az arc időtlenné változott volna. Nem látszik rajta a kor sem, nincs benne semmi gyengeség, csak megkövült erő. Ami törekeny, emberi volt, máris eltávolodott tőlük. Időben távolodott el. Valóban, időtlen emberré lett a bíboros, mert magára vette történelmi végzetét? Amelyet elvállalt, és amelyről a nagykövet, akinek ismerni kellene Amerika volt védencét és vendégét, semmit sem tud. Érezte a nagykövet, nagyhirtelen olyan tisztelet buzdul benne, hogy még azt sem merné mondani a bíborosnak, hogy ne tegye, nem menjen. Nemcsak különös, fekete köpenyét kerítette vállára az öreg Hungarian bíboros, hanem történelmi feladatát is, amely kint kezdődik a ház előtt, ha ők, hárman nem is tudják még, hogy hogyan. Az amerikai nagykövet, ez a szép szál, magas termetű ember egyszerre úgy érezte, hogy mintha fizikailag is csökkenne, kisebbednek emellett a hajlott vállú, halálra kínzott, lelki erejében felemelkedő szent, magyar öregember mellett. A kis szobában. Vagy talán ez az öreg ember nő, amikor elhagyja a követséget? Akiben most olyan erőt sejt, amire nem gondoltak, míg vendégük volt. Ez nem az a kedves, szeretetreméltó öreg pap, akinek eddig hitték, hanem rendkívüli, történelmi méretű, szent ember, aki most elmegy, mintha valami magasabb hívást követne. És ők, akik vele voltak, és most vele vannak, nem követhetik. Épp ezért egyikük sem találhatja ki, nem tudhatja, vállalt, magasabb hivatását a benne lángoló erővel miképpen, milyen úton-módon fogja teljesíteni. És éppen ezért egyikük sem tarthatja vissza, nem is kérhetik, hogy a hívást (vagy küldetést?), amelyet most követni fog, ne teljesítse. Mert, és ezt érzi a nagykövet, ha eddig nem is vették észre, ez a testében megtört, elfogyott öregember valamennyiüknél erősebb. Ezért nem tudhatják, nem is sejthetik, amíg nem látják, hogy hivatása, küldetése, merre viszi, magára vállalt sorsa hová küldi, szólítja. Mert ők nem tudnak még csak következtetni sem olyan lángoló, látó erővel, mint amely a bíboros szemében vöröslik.

A rezzentlen (az olasz monsignor most megint annak látja) márványfej most egyenként szembenéz mindegyikükkel. A vöröscsipkés barna-vörös szem tisztán, világító fénnel lángol. De elérékenyedés nélkül. Vértől erő, látó szem. „Angyaleró!” morran meg a csodálkozás a magyar monsignor torkában. Ha nem is mondja ki: magyarul gondolta.

És akkor a bíboros a Vatikán küldöttének, az olasz monsignornak mondja, mintha a monsignorból áradó nyugalanságnak válaszolna:

– Sum paratus!

A hangja erős, érces. A latin kifejezés kurta. És még ezzel sem árult el semmit a magára vett sorsból. Csak annyit mondott latinul, hogy kész az indulásra. Hogy döntött és indul, mert sorsára kész.

Mindhárman megmerevedve figyelik. Megindul, és elmegy mellettük. Az olasz monsignor gömböcsége szinte láthatóan lohad, és sárgul. Egyik keze meg is mozdul. Talán meg akarja fogni a magyar bíborost, hogy tartóztassa. Hiábavaló igyekezet, gondolja magában a nagykövet, ezt az embert nem lehet megállítani elhivatottsága, küldetése útján. Az olasz monsignor az utolsó pillanatban rémülten és segítségkérően a magyar monsignorra pillant. Hogy meg kellene állítani. Hogy ne mehessen ki a térre. És most veszi észre az olasz monsignor is, hogy a magyar monsignornak a szeme ugyanolyan véres, mint a bíborosé. Véres és vörös tűzű. Szinte meghökkenti. Mi történik azokkal az emberekkel, akik magyarok? Milyen rejtély az, hogy valaki magyar? Miért nem lehet megérteni őket? Hiszen paptestvérek lennének?

És mielőtt a bíboros után lépne sietősen, a nagykövetre pillant. És most már (latin-diák természetének megfelelően) amit érez, közölnie kell valakivel. Tágranyílt szemmel, tehetetlenül felemeli két karját.

A nagykövet is felhúzza szemöldökét. Ami ugyanazt jelenti amerikaiul, mint az olasz monsignor széttárt karja olaszul. Kevesebb látványossággal.

De ebben egyetértenek.

Így lépnek utána, a folyosóra. Libasorban. Előbb az olasz, utána a magyar monsignor, és az ajtónál udvariasan tessékelve őket, utolsónak a házigazda, az amerikai nagykövet. Mikor utolsónak a nagykövet kilép a szobából, be sem húzza már maga mögött az ajtót. Értelmetlen dolog is lett volna. A szoba ásitóan üresnek mutatta magát.

A bíboros előttük halad. Vállban meghajolva, fekete kalapját és breviáriumát bal kezében tartva, kimért léptekkel megy végig a folyosón a lépcsők felé. Nem siet, és nem lassúodik. A járásában megfontolt erő van. Tudja, hogy ahová megy, ott nem lehet késni, de korán sem kell érkezni. A rendeltetése felé halad.

A lépcsőnél követségi tisztviselő áll, aki a lépcsőről senkit sem engedett fel az emeleti folyosóra. Hogy a misét ne zavarják. Mert ha a misére nem is engedtek senkit kívülről, a követség barátait, akik a bíborostól el akartak búcsúzni, beengedték a földszinti „hall”-ba, az előcsarnokba. De annyian jöttek, hogy sokan szorultak fel a lépcsőkre. És itt szorongtak azok is, akik az előbb részt vettek a szentmisén, és egyenként már elbúcsúztak tőle, azonban addig, amíg az épületben volt, nem akartak munkahelyükre menni. Itt szorokodtak, várták, amíg kimegy a Szabadság térre. Úgy érezték, ezzel részévé lettek annak a történelmi drámának, amely sugárzott a bíborosból.

A lépcsőkön és az előcsarnokban (amerikai szokás szerint) a villanylámpák sárga fénye festi meg a reggelt, amely kint már derűsen világos. Az ablakok mutatják, ha az előcsarnokba és a lépcsőkre a nap fénye nem is tudott még benézni. Amikor a lépcsők tetején megjelenik fekete, komor alakja, ebben a sárga lámpafényben talán még feketébb, mintha a nap világítana a lépcsőkre. A lépcsőn várakozók tisztelettel húzódnak az egyik falhoz, hogy helyet adjanak a bíborosnak. A falhoz húzódás meghatározó mozdulat volt, a tiszteletérzés közös és önkéntelen mozdulata. De mikor elindul lefelé a lépcsőn, mindenki megmozdul. Most, majdnem nekiszorítják a másik falnak. Mert kezek, kérő, tárulkozó kezek nyúlnak feléje. Miért nyúl feléje ez a sok kéz? – hökkén meg a bíboros háta mögött az olasz monsignor. – Talán ezek sem akarják kiengedni a követség épületéből?

És most újból arra gondol az olasz monsignor is: nem lenne jobb tényleg, ha megállítanák? Hiszen sohasem volt rossz szívű ember a vatikáni monsignor, csak nem szerette az emberi élet sötét, rejtélyes mélységeit, a nyomorúság romlasztó és rothasztó vermeit, és börtöneit, mert könnyen félemedő természet volt. És most, ebből az azúrkék napfényes életéből kikökenve, először gondolt arra, nem lenne tényleg jobb, ha ők is elébe tennék a kezüket, hogy ne menjen ki a térre. Ha az egész küldetésüket ők is eldobnák, és mindketten arra kérnék, hogy ne menjen ki a térre, ahol ennek a vasszínű országnak a rendőrei várnak rá. És hirtelen visszafordul a magyar monsignor felé segítségért. És annak (a mögötte lévő lépcsőn állott, fölötte) horpadt-kordult

arcából, a vérekes szemek tűzéből mosolygás pillant rá, olyan elszánt derűvel, hogy áruló kishitűség lenne, ha akármit is szólna.

Ezek a kinyújtott kezek, mosolyogja a magyar monsignor, mind segítségért nyúlnak mégegyszer efelé a törékeny, megviselt magyar főpap felé, aki most a krisztusi hivatásnak olyan angyalerejét sugározza, amit még az idegen emberek is mind megértének, mert terjedő, pünkösdi erő.

Ezek a kezek, gondolja a nagykövet, amerikai kezek nagyrészt, és mintha azért az elnöki levélért engesztelnék a bíborost, amelyről talán nem is tudnak. De ha a levélről nem is tudnak, azt valamennyien érzik, a bíboros eljövendő sorsáért ez az épület is felelős.

A lépcsőkön tolongás keletkezett. Lassan haladhatnak. Egy-egy lépcsőfokon leereszkedve, és ismét megállva. Talán a lépcső közepére jutottak, amikor a mély, susogó csendből és mélyről, az előcsarnokban várakozók közül egy férfihang szólal meg. Megrendült férfihang. Remegő gordonkahang mondja:

– Áldjon meg mindünket bíboros atyánk!

És magyarul mondja. Zúgás helyesel, de utána ismét megmélyül a csend. A bíboros pedig egyelőre csak az eléje nyújtott, kérő, kereső és köszönő kezeket szorítja meg. De amikor a lépcső legalsó fokáról lelép, az előcsarnokban állva, visszafordul a lépcsőn állók felé, akik utána torlódva úgy szoronganak fölötte a lépcsőn, mintha a bíboroson csüngő méhraj lennének. A bíboros jobbát felfelé mutató lendülettel feléjük, áldásra emeli.

És aztán körbefordul, és felemeli kezét. Újból. A nagykövet tudja, és megindultság motoz a torkában, most a követséget áldotta meg. A követséget, és amit a követség jelentett: Amerikát, de az amerikai életeket is, akik vele együtt éltek ebben az épületben, menedékében. És akkor berekedve megmorran a szakállas, skót követségi tanácsos, a nagykövet állandó helyettese. Most látni, amint a nagykövet mellett áll a lépcsőn szorongó emberek között, hogy fejfelé alacsonyabb. És a cinikus, kisiklott diplomata, hogy szavai a követ füléig érjenek, kissé hangosabban mondja, mint ahogy akarta, és megrendültebben is:

– A bíboros a végzet embere, ambassador! Most értem Magyarországot!

A nagykövet az állandó helyettes vállára teszi kezét. Megnyugtatóan, hogy legalább most hallgasson a javíthatatlan cinikus. Mert minden hangos szó profánnak hangzott.

Aztán a bíboros az előcsarnokban várakozók felé lép. A villanyfényben (az ajtót még nem nyitották ki), villognak a rászegeződő szemek. Mindenféle emberek, és a nagykövet tudja, ezek nagyrésze nem amerikai, talán más követségről valók, talán helybeliek is. Van itt sokféle nemzetiségű ember. A ruhákról lehet látni. Eljöttek a többi követségről is búcsúzni. És most ezeket áldja felfelé lendülő kezével. Sokan vetnek keresztet. De aztán, türelmetlenül kíváncsokra, itt is kinyúlnak feléje a kezek, a kérő kezek, a köszönő kezek. Nem egy (a nagykövet a bíboros mellett állva jól látja) remeg is. Mintha valami nagy érték után nyúlnának, vagy mintha valaki után nyúlnának, akiről tudják, hogy örökre el fogják veszíteni. Senkinek a kezét nem mulasztja el. És nyúlnak feléje erős biztató, de szívósan kapaszkodó kezek is.

A nagykövetben is hőség lobban fel. Miért kell ezen végigmenni, milyen kegyetlen jelenet ez? tiltakozik ez a belső hőség. És kezén, amelyet a helyettes vállán nyugtat, a kezén érzi, hogy a gyógyíthatatlanul cinikus, véglegesen lecsúszott, hivatalában megavasodott, sorstalanságában megsavasodott bürokrata különönc válla is remeg. El is veszi azonnal a kezét, és nem mer lepillantani a skót szakállas kerub-arcára. Attól fél, hogy a szakállas, komikusán kövér arcon olyasvalamit lát, ami megváltoztatja a köztük eddig betartott, közönyös, hivatali kapcsolatot.

Sokáig tartott. Nem tehettek mást, mögötte maradtak, várakoztak. Mikor az ajtóig értek, az egyik tengerészgyalogos katona kitérte a beözönlő reggeli napfénynek az ajtót. A nagykövet hálásan pillant a fiatal katonára. Nem lett volna könnyű inteni neki, hogy nyissa ki. Így, mintha magától tárult volna ki a sokféle vasalással megerősített ajtó. A bíboros a beáradó napfényben áll a küszöbön. Megfordul, hangosan és magyarul mondja az áldást. Nagy mozgás támad. Minden irányból erőszakos mozdulatokkal emberek tódulnak köréje. A nagykövet a

kopottságukról ismeri meg őket, ezek bizony helybeliek: magyarok. Hogyan tudták ezek beügyeskedni magukat a követségre? Némelyik arca homályosan ismerős, vannak köztük, akik köszönnek is a nagykövetnek félszeg angol köszönéssel. Nem lehet másként, ezek valamiféle munkát végeztek a követségen. És talán ezeknek mondja a bíboros, de azért a többieknek is, mert fennhangon mondja, ha magyarul is mondja:

– Uram, adj jobb sorsot Magyarországnak!

És most már fordult. Kifelé fordul. Minden vonakodás nélkül, határozott, biztos mozdulattal. Ez az ember, mondja magában a nagykövet, nyolcvan éves. Honnan veszi ezt az akaraterőt, lelkerőt, de fizikai biztosságot is, hogy ilyen készséggel indul neki a rá váró új sorsnak? A mozdulatai mutatják, elhatározott tennivalóját erővel cselekszi.

A bíboros kilép a követség előtti járdára. A Szabadság tér annyiszor óhajtott tágassága egyszerre körülveszi. Úgy érzi, megöleli. Ez a tér jelenti hazáját, és szabadságát, amit elvettek tőle. De most visszakapta. Mellkasát a falak, mennyezetek nélküli magyar égbolt megemeli. Tizenöt év után először áll nemcsak magyar földön, hanem magyar területen is.

Szeptemberi reggel. őszi friss, napsütéses reggel. A bíboros tudja, az ősz sehol sem ilyen friss, életrevaló és életreszólító, mint hazájában. És ez a reggel ma ilyen ételszerű, harsány, friss reggel. Szép, őszi, magyar reggel. Még a barázdákba omló, felszántott föld illatának üzenetét is érzi, vagy képzele. Aranyló napsütés köszönti, simítva arcát. És az eget Buda felől táncoló szél sikálja vidám kékre. De ugyanaz a szél őt is körül keringi. Érzi ölelését a bíboros. Ma reggel a Szabadság tér épületei is elveszítették háborús füstjüket. Ma a napsütés aranya alatt a háború ittmaradt, komor nyomai is eltűnnek. A térre iktatott és az amerikai követség felé fenyegető, kommunista propaganda ákom-bákom építményei is elveszítették rikító, szemsértő színeiket, és elfakulva, elhalkulva lapítanak. Míg a bíborosra tekintő ablakokban helyett a napsugár játékaként tükrös mosolyok villannak.

A követség előtt, szorosan a járda mellett két nagy, egyforma fekete autó áll. A két Mercedesz kocsis. Két ünnepélyes, papi autó. A sofőrök, amint a bíboros kilép a követség kapuján a járdára, kipattannak helyükről és nyitják a fekete kocsik ajtaját. Azt is mindenki látja, hogy a kocsik másik oldalán, az úttest közepén, de közel a kocsikhoz, tulajdonképpen a kocsik mellett, mögött, rendőrtiszt áll rangjelzéseivel, teljes főhadnagyi díszben. A bíboros ismeri egyedül. A zalaegerszegi (állítólagos) földi. Valahol odébb, de az úttest másik oldalán, ahol rendőrök mozognak, egymás után két motort gyűjtanak be. A motorok felhördülnek, bőszerűen búgni kezdenek, de aztán megcsendesedve, mormolva zúgnak. A bíboros most a nagykövetre néz. A nagykövet ott áll mellette jobboldalán, angolos férfitompájában, kifogástalan eleganciával, amint ez a búcsúzó nagykövethez, házigazdához illik. Kiskabátban, frissen borotválva, bajusza dúsodva, tömören meredezik hosszú arcában. Mintha faragott bajusz lenne, olyan tökéletesre nyírott bajusz. És barna. Piros arccal pillant vissza a bíborosra. Aztán balra pillant a bíboros, mert baloldalán az olasz monsignor gömbölyödik (és meredezik is) feszülten. Szívalakú (most valamiképpen nőiesnek tűnő) száját nem tudja becsukni, olyan izgatottan veszi a levegőt. De szólni sem tud a monsignor. Csak veszélyesen szőlősödő barna szemével szívjavonja a bíboros arcát. A bíboros ezután maga mögé pillant, ahol ott áll, kissé elmaradva tőlük a magyar monsignor, a pápa személyes megbízottja. Fejét lehorgasztja, szemét nem lehet látni. Talán ezzel kívánja a bíboros tudtára adni, hogy nem akar beavatkozni ebbe a jelenetbe.

A bíboros most visszafordul a Szabadság tér felé. És ma reggel most mosolyodik el először. Száraz, csendes mosolygás a keskeny, megfogyott, mély ráncokkal elosztott, merev arcon. De gúnyos is kissé. Jól körülvették, ez a gondolata, és ez a mosolygása is. Bekerítették, mert félnek, hogy másfelé indul, mint amiben a „hármak” egyetértettek. Hogy nem a kitárt kocsiajtó felé, hanem a Szabadság tér felé indul, ahol már ott áll, és vár rá a szimuláns rendőrfőhadnagy, aki zalaegerszegi földinek mondotta magát. És mindenki fél, még a szimuláns rendőr is, hogy mást tesz, mint amit szeretnék, ha tenne.



Azonban már döntött a Szentlélek Isten segítségével. És az a teendője. Újból a nagykövet felé fordul, a követség vezetője felé, aki házigazdája, vendéglátója volt. Kezet nyújt neki, forrón megszorítja kezét, és egy-két szóval (amerikai módon és nem „emotional”) megmondja, jó vendéglátói voltak. Testvérei sem gondoskodhattak volna róla kedvesebben. Aztán mikor kezet szorítottak, túlmegy a nagyköveten jobbfelé. Mert erre könnyebb kitörni a kíséret gyűrűjéből, amely kijövet úgy nekiszorította a két fekete kocsinak. Tudja, a függetlenséget tisztelő amerikai se kérdéssel, se kéréssel, de egy mozdulattal sem állja majd az útját. Nem fog beleavatkozni, ha otthagyja a várakozó Mercedeszeket. Túl is halad az álló, helyében megdermedt nagyköveten. Aki ugyan utána fordul, de csak a szeme húzódik össze, mint azé az emberé, aki nagy önuralommal ütést vár. A másik oldalon már odalépett szorosán a nagykövet mellé az olasz monsignor. A bíboros a nagy, fekete kocsi végére megy, a kocsi csomagtartójához. Itt a két kocsi között kis távolságot hagytak. Kis utat, amely a Szabadság tér felé mutat. Egy pillanatilátja a bíboros az utána kiáltó szemeket; a nagykövet összehúzott, ütést váró szemét, az olasz monsignor előredúvadó szőlőszemét és a jól imádkozó magyar pap felemelt arcát. Aki a szemét most behunyta, nem akarja látni, ami következik. Ettől olyan lett az arca, mintha ebben a pillanatban is imádkoznék.

A kocsiút közepén pedig, a bíborossal szembekerülve elhelyezkedik a szimuláns rendőrfőhadnagy (aki zalaegerszeginek mondja magát). A tányérsapka mélyen arcába húzott ellenzője alatt arca színtelen sárga, csak a fekete, kackiásra nyírott minibajusza ugrik ki arcából. Széttvetett lábbal áll. Rendőrállásban.

És a bíboros lelép a járdáról, rálép erre a kis közre a két kocsi között. Elindul a Szabadság téren, a kocsikon túl, az út közepén várakozó rendőrfőhadnagy felé. De aztán, mégsem lép ki a két kocsi közül, hanem az utolsó lépésen megáll. És most Buda felé fordul. Vagy talán a Bazilika felé? És akkor, ebből a helyből, míg mindenki megdermedve bámulja, mert azt hiszik, hogy otthagyja őket és mindazt, amit jelentenek; mert azt hiszik, hogy most a rendőrtiszt elé lép, aki majd letartóztatja, a bíboros felemeli a fejét a friss, kéken viruló őszi magyar ég felé. Élesen metszett arcát belemeríti a Duna felől nyargaló reggelbe, a kedveskedve cirógató napsütésbe, és a táncoló, körötte szökellő-ölelő szélbe. Kinyitja szemét erre a gyönyörű, magyar, őszi világra, és a vörösben égő szem lángol a keskeny arcbán.

– A márványfej! – szisszen ki olaszul a római monsignor nyitott szájából.

– Tudatlan Washington! – morogja magában a nagykövet, de fegyelmezett diplomata arcán egy ín sem mozdul meg. Csak a szeme marad összehúzott, mint a célzó szem.

Valamennyien látják a napbaemelt arcon a szeretet révülését, éledését. Ez a pillantás nem nekik szól. Jobb keze ismét felemelkedik az ég felé, a felfelé lendülő és áldó könyörgés mozdulatával. A keskeny, sovány és hosszú ujjú, kékeres kéz a szabaduló madár hirtelenségével emelkedik ki a fekete köpenyből. Az ég felé nyújtott karral, égremutató kézzel áll. A felnyúló vékony, fekete emberalak a nap aranyában emelkedve a könyörgés szobra. Pillanatokig áll így mozdulatlanul. Most megáldotta a Szabadság teret, gondolták.

A bíboros némán, magában esenkedve, gyötrődve és könyörögve megáldotta a Szabadság teret, amelyet az ablakból olyan jól ismert, szeretett, és mindazt, ami a Szabadság tér mögött volt, és van. A várost, a város mögé pillantva az országot, süvegtetejű szülőházát, a falut, de aztán Zalaegerszeget, és Esztergomot, Pannóniát, de az országot is, a csonka országot, és az egész országot is, a történelmi, a régi országot, amelyben született, és amely neki hazája marad mindhalálig. És minden magyart. Határon innen és túl. Testvéreit a szeretetszövetségben és a szeretetközösségben is.

(A magyar monsignor, mikor évekkal később elmondotta ennek a napnak a történetét, azt állította barátai előtt, hogy a bíboros arca elveszítette szigorú merevségét, kimerült árkokosságát, valósággal megtelt, soha ilyen szelídnék, megenyhülten bánatosnak, lélekben szerelmesnek nem látta a bíboros arcát [akit pedig mindenki túl szigorú papnak tartott]. Szeretet, vágyódás, bánat és az ölelés vágyódása látszott ezen az arcon. A bíboros ebben a pillanatban, állította a

magyar monsignor a barátai előtt, nem őket látta, hanem az egész Egyházat, az egész országot, és ezért lett ilyen az arca.)

A többi gyorsan ment.

A nagykövetet annyira elragadta az áldás jelenete, hogy önkéntelenül lelépett a járdáról a két kocsi közé, utána akart menni. Talán meg akarta ragadni, ha tényleg a Szabadság tér felé indulna, vagy talán erőnek-erejével meg akarta védeni a rendőrtől, ha mégis arra indulna. Mert az út közepén, az áldást adó bíboros mögött ott állt cövektermetében meredezve az államvédelmi rendőr. Szétvetett csizmás lábakkal, szemébe húzott tányérsapkájával, és kesztyűs kezével az övét markolva. De aztán a nagykövet hirtelen visszalépett a járdára, mert a bíboros is visszaindult a két kocsi között. Az olasz monsignor elevenedett meg legelőször, sietve, nagyfürgén az első Mercedesz kinyitott ajtajához lépett, és rózsaszínűen göndörödő, párnás ujjait széttárva, udvariasan lendülő kezével a beszállást kínálta. A magyar monsignor még mindig egy helyben állt, de most már ámulva bámult a bíborosra, és horpadt-korpadt arcában a mély vágások mosolyba töredeztek. A bíboros a kocsi ajtajához ér, elfogadja az olasz monsignor boldog, kínáló mozdulatát, beül a kocsiba. Az ülésen a kocsi másik, térfelöli oldalához csúszik. A bíboros után bújik a kocsiba az olasz monsignor, és nemcsak arca, hanem egész gömböc termete megkönnyebbüléssel kerekedik, dagadozik a kocsiban. Harmadiknak ül be a magyar monsignor, az innenső ablak mellé kerül. A sofőr lassan, de nagy erővel csukja be a kocsi ajtaját, ezzel fejezi be a jelenetet az amerikai nagykövetség előtt. Beül a kormány mellé és szinte ugyanazzal a mozdulattal gyújtja be a motort. Ugyanakkor gyullad be a mögöttük álló fekete Mercedesz motorja is. Ebben a kocsiban a kísérő vatikáni diplomáciai tisztviselő, útlevel tiszt, és a Bécsből magukkal hozott orvos ül.

És most egy kis rendőri közjáték következik. A téren várakozó két rendőrkocsi közül az egyik az első fekete Mercedesz elé, a másik a második fekete Mercedesz mögé kanyarodik. A kocsik manőverét az út közepén álló rendőrtiszt irányítja, a földi, az állítólagos zalaegerszegi, államvédelmi főhadnagy. Az is megkönnyebbülve, fürgén és vidáman mozog, olyan buzgalommal igazgatja a rendőrkocsikat, mintha csak azért állították volna ide ma reggel, hogy a kocsikat vezényelje. Most ott áll a bíborost vivő kocsi ablaka mellett, és megadja a jelet az első rendőrkocsinak, hogy indulhat. A motorok zúgása lármásabb lesz. A járdán futni kezdenek a követségről kitérdült emberek. Jó utat! kiáltják néhányan magyarul és angolul. Talán másféle nyelven is, amit a bíboros nem ért. Integetnek, előre nyomulnak a kocsi mellé, de a bíborost nem láthatják, csak a horpadt arcú, magyar monsignor integet nekik a leeresztett ablakból. A bíboros a kocsi másik oldalán ül az ablak mellett. A rendőr intésére az első rendőrkocsi indít. Az olasz monsignor kocsijának a motorja is felbuzdul.

De ekkor a bíboros németül rászól a sofőrre:

– Egy pillanat!

A sofőr meglepetten fordul vissza. És nem indul a rendőrkocsi után. Az első rendőrkocsi azonnal észreveszi, hogy nem zárkóztak fel mögéje, és sietve visszahátrál a fekete kocsi elé. A rendőrkocsi hátsó ablakán türelmetlen arcok bámulnak rájuk. Mindenki riadtan pillant a bíborosra. El nem tudják képzelni, hogy mit akar.

De a bíboros mindezzel nem zavartatja magát. Nyugodt mozdulatokkal leengedi az üveget. És az ablakon kihajol a kocsiból. Az államvédelmi rendőrfőhadnagy szigorú, felelősségrevonó arccal lép a kocsihoz. A szimuláns rendőr, aki zalaegerszeginek mondotta magát. Kelletlenül újból a derékszíját markolássza, és apróbajuszos kerek arca összemorcolt-húzott.

Senki sem érti, hát a rendőr sem érti, mi történik; mit akarhat a bíboros?

A bíboros jobbkarja kiemelkedik a nyitott ablakból. A túl közel lévő rendőr meghökkenve egyenesedik ki. A bíboros keze pedig ismét felemelkedik a repülés lendületéve. A megkínzott, lesóványodott, a verések görcseivel erőtlenné tett kékesfehér kéz az ég felé emelkedik.

Ez volt a második áldás a Szabadság téren. A piros pozsgás, kackiás, bajuszos rendőrcarc valósággal elszürkült.

A bíboros megáldotta a rendőrt.

Mikor már a Lánchídon futottak a kocsik, a méltósággal haladó barna folyam történelmi irama és árama felett, az olasz monsignor egyszerre nem bírt tovább jókedvével. Kurta kövér combjára csapott, aztán hangosan kacagni kezdett. Majd a kiadós kacagást befejezve a magyar monsignornak, a pápa személyes megbízottjának mondotta nagy megkönnyebbüléssel, és még csak nem is latinul mondotta, ahogy eddig konverzáltak, hogy a bíboros is megértse őket, hanem már csak olaszul. Pedig tudta, a bíboros nem tud olaszul. Mégis olaszul mondotta, mintha ennek a fekete kocsinak a hivatalos nyelve már olasz lenne. De a bíborosnak mondotta azért, és udvariasan mosolygó arcát az előbbi kacagás fényével a bíboros felé forgatta. Mégis a magyar monsignornak kellett fordítani, amit mondott.

– A monsignor szerint – magyarázta olasz paptársának örömét a pápa személyes megbízottja – igen meglepő mozdulat, de igen megragadó mozzanat is volt, ahogy eminenciád megáldotta a kommunista rendőrt. A monsignor azért nevetett ilyen jót, mert a magyar rendőr úgy meglepődött, hogy valósággal kőbálvánnyá dermedt.

A bíboros arcával a Duna felé fordult, homlokát a kocsiablak üvegének támasztotta. Amikor már lekanyarodtak a hídról, fejét visszahajtotta a kocsi sarkába. De szeme villogva járt a kocsi mellett elmaradó házak, utcák, emberek látványán. És arca megint merev, a benső, szigorú fegyelem ismét elrendezte arcát. A nevető olasz monsignor szeme várakozóan szegeződik rá, hogy vajon erre mit mond a magyar bíboros.

Az előbb az olasz monsignor nem latinul beszélt, mintha nem is lenne fontos, hogy a bíboros megértse, amit mondott, hanem kényelmesen tolmácsolásra hagyta a bíborost. A bíboros viszont nagyon jól megértette, hogy az olasz monsignor (akár önkéntelenül is) mit akart ezzel kifejezni. Hogy ezután már csak tolmácsolással érthet, és beszélhet, ha hamarosan meg nem tanul olaszul. A bíboros tehát a válaszát, amit az olasz monsignor arcán villózó, kíváncsi mosolygással várt (talán azért is, hogy újból jót kacaghasson), nem latinul mondotta, hanem magyarul. És érces hangján.

– Mondd meg, fiam, a monsignornak, hogy nem ért mihozzánk, magyarokhoz. Sohasem értettek hozzánk, magyarokhoz. Még ha szerettek bennünket, és törődtek velünk, akkor sem értettek. Mert volt idő, amikor szerettek, és törődtek Magyarországgal. De érteni, és megérteni ezer év alatt sem tudtak.

Hosszú, szomjas pillantást vetett a kint elsuhanó, ismerős utcaképekre. Aztán folytatta:

– És ezután a legjobb, ha magyar ügyekbe nem is szólnak bele.

Azért vagyunk mi kint, hogy a magunk dolgában és a magunk ügyében mi beszéljünk.

De még nem fejezte be. És míg a magyar monsignor, a pápa személyes megbízottjának horpadt-korpadt arcában nagyranőtt vörös csipkés, barna szeme, így folytatta:

– Azt is megmagyarázhatod neki, fiam, hogy ez a rendőr egyáltalán nem meredt kővé. Nincs annak ilyen szerencsés, olasz, operahős természete. Nem tud alkalomadtán kővé lenni. Magyarázd meg neki, hogy amint a rendőr megérezte magán az áldást, katonásan összekapta magát.

Vigyázzba állt.

A magyar monsignor, a pápa személyes megbízottja, láthatóan zavarba jött. Hirtelenjében nem tudta, hogyan hozza ezt oly módon a válaszra várakozó, és a győzelem jóérzésében gömbörcödő olasz monsignor tudomására, hogy közben meg ne sértse. Hát elmerülten bólogatott, és az olasz kifejezéseket forgatta agyában és szájában a magyar monsignor. Eközben látta az ablakon kitekintő bíboros markáns, éles arcélén, mint valami királyi madár fején, hogy a bíboros miként mosolyodik el.

Aztán hátradőlt a bíboros a kocsi támlájára, és rájuk mosolygott. A mosolygás most már az egész arcát betöltötte és kitöltötte. Buda szelíd szépsége derült rájuk ebben a mosolygásban. A szelíd mosolygásba belefoglalta a bíboros a vidáman pirosuló, és olvadékonyan bájos latin diákpapot, az olasz monsignort is. Aki jól fejlett diplomata orrával felindulva szimatol ismét,

mert megérezte, hogy valamit újból elrontott. Ha azt még nem is foghatta fel, hogy mit. De mielőtt a pápa személyes megbízottja tapintatos olasz fordítással értésére adhatta volna, hogy mit, a bíboros ismét megszólalt, és így fejezte be válaszát a magyar monsignorhoz fordulva. És kettőjük anyanyelvén:

– Magyarul szólva, fiam, tisztelgett az áldásnak a rendőr.